ALEXANDRU ODOBESCU

Opere V—partea I—

ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

I *

ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE

V

Scrieri arheologice

— partea I —

Studiu introductiv, comentarii şi note de

ALEXANDRU AVRAM

Text stabilit şi variante de

MARIAN CIUCĂ

EDITUk A AC A DEMffil REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂN

Bucureşti, 1989

ISBN 973-27-0034-3
ISBN 973-27-0033-5

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
R — 79717, Bucureşti, Caiea Victoriei, 125

ALEXANDRU ODOBESCU
sau
arheologia prin erudiţie

„Părtaş printre cei mai tineri din acea generaţiune de la 1848 care-şi hrănea inima cu cele mai vii şi mai nalte aspiraţiuni, iar, de altmintrelea, înclinat mai mult din fire către ocnpaţinnile literare şi istorice, — aşa avea să se confeseze Alexandra Odobescu într-un moment în care se afla deja în după-amiaza vieţii — am trăit cătînd eînd la deal, eînd la vale, un colţişor unde să-mi durez sau nu palat sau o colibă pe locul cam viran al literaturei şi al istoriei româneşti"[1]. Poate că excesiva modestie a cărturarului artist — aceeaşi zgârcenie neobişnuită" de care vorbea Slicolae lorga şi care 1-a îndemnat să jertfească pînă şi din singura ediţie antumă de *Opere* (SLI, 3 voi., Bucureşti, 1887) o imensă parte din ceea ce scrisese—, poate că un gust amar pe care i-1 lăsaseră manevrele unor contemporani care nu l-au înţeles sau n-au dorit să-1 înţeleagă şi faţă de care s-a crezut silit să-şi afirme idealurile ştiinţifice şi literare, poate însă numai nevoia unei metafore antitetice să-i fi făcut pe Odobescu să-şi asemuiască opera cu „un palat sau o colibă", lăsînd parcă posterităţii dreptul de a alege. în vremea lungă de aproape un veac ce s-a scurs de la petrecerea sa din viaţă autorul lui *Pseudokynegetikos* şi al *Tezaurului de la Pietroasa* a ajuns să fie receptat ca un clasic al culturii noastre, iar dintre exegeţii operei sale nimeni n-ar fi cutezat să comită sacrilegiul de a păşi în universul odobeseian altfel decît cu sfiala cu care intri într-un palat.

Un palat durat cu migală timp de o viaţă, conceput iniţial după un proiect, care a suferit însă numeroase transformări, un palat pînă în cele din urmă nedesăvîrşit, însă coerent ca arhitectură din orice unghi l-ai privi, un palat după chipul şi asemănarea acelui ,,suflet frumos"[2] care îl concepuse — acesta este darul pe care Odobescu 1-a făcut culturii româneşti. A-l contempla înseamnă a te lăsa cuprins de farmecul izvorît din vecinătatea cu un mare spirit; defalcarea părţilor sale componente pentru a le supune pe rînd examenului critic cu ochiul sever al arhitectului — aşa cum s-a încercat, şi nu fără temei, bunăoară, pentru „scenele istorice" ale lui Odobescu[3] — anulează tocmai această plăcere. Coerenţa ansamblului este atît de perfectă, încît pentru exegetul operei lui Odobescu piuă şi tradiţionala clasificare „operă literară"— „operă ştiinţifică" devine inoperantă. Cîtă istorie literară şi artistică — domenii pe care astăzi le

[1] Al. Odobescu, *Pia desideria,* în *Opere,* IV, p. 924.
[2] I. Cliendi, *Un suflet frumos,* în *Portrete literare,* Bucureşti, 1911, p. 66 — 70.
[3] De către Scarlat Struţeanu şi N. N. Condeeseu. Pentru valoarea unui astfel de demers vezi observaţiile foarte judicioase ale Rodicăi Pândele, *Alexandru Odobescu. Antologie, prefaţă, bio-hihliografie, bibliografie selectivă,* Bucureşti, 1976, p. 10—12.

includem, pe bună dreptate, în ştiinţă — nu conţine *Pseudohynegetilcos,* cîte cronici nu au fost despuiate pentru geneza scenelor istorice? Pe de altă parte, însă, na este *Istoria arheologiei* ,,o piatră de hotar între libertatea fantazării livreşti şi specializarea erudită"[4] sau chiar şi opera arheologică de căpăţii a lui Odobescu, *Tezaurul de la Pietroasa,* în mare măsură — deşi nu putem fi cu totul de acord cu jSTicolae Iorga—, ,,nu o carte de ştiinţă obiectivă, ci o lucrare cu totul personală, cu mult mai mult a autorului decît a subiectului"[5]% Odobescu îşi concepea cursul de istorie a arheologiei în acelaşi timp cu eseul său fără pereche pornit iniţial ca o prefaţă la un oarecare manual de vînătoare ; scria reportaje de călătorie, dar aduna, în acelaşi timp, manuscrise medievale, iar conferinţele sale nu sînt în mai mică măsură literatură decît *Criticele* lui Titu Maiorescu, de exemplu, Coerenta o dă, de fiecare dată, căutarea frumosului. „Avînd totdeauna independenţa cea mai largă în faptele, în gusturile şi în cugetările sale — scrie Ilarie Ciiendi — îl vedem, mai cu seamă singur, străbătînd o viaţă destul de lungă, oprindu-se un timp oarecare pe fiecare tărîm al ştiinţelor şi al artelor, culegînd de pe fiecare cîte un mănunchi de flori, pentru a se incinta de ele şi a face şi pe alţii să le admire. Vecinie însetat de frumos, el ştia să-1 găsească oriunde, fie în paginile uitate ale cronicilor, din care scotea la iveală mai ales momentele de pasiune, fie în ieroglifele tezaurelor strălucitoare, descoperite în adîncurile pămîntului străbun"[6].

Dacă rigorile unei ediţii critice şi ale unui studiu consacrat lucrărilor arheologice ale lui Odobescu impun, măcar ca o încercare, tratarea separată a unei părţi din operă, care altminteri se integrează organic în ansamblu, ne place a crede că demersul nostru nu va semăna cu o amputare, ci va fi, mai degrabă, *antiteza* care va netezi drumul spre *sinteza* dedicată operei odobescieiie[7].

[4] R. Theodorescu. *Memoriile Secţiei ele Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte,* seria IV, tomul VI, 1984, p. 72.

[5] N. Iorga, *Oaneni cari au fost,* Bucureşti, 1967, voi. 1,. p. 48.

[6] I. Chendi, *op. cit.,* p. 67. Este de remarcat faptul că de la Titu Maiorescu încoace, pînă nu demult, aproape toate ediţiile şi exegezele consacrate operei odobescieiie despart opera „ştiinţifică" de cea „literară". Dacă în monografia sa, *Alexandru Odobescu,* Bucureşti, 1960, Tudor Vianu consacră ample pagini operei arheologice, a cărturarului (p. 89 — 115 şi 143 — 156) — pe care însă pare să o juxtapună celei literare în aceeaşi tradiţie maiorescianā—, cel care atrage atenţia pentru prima oară asupra unităţii organice a moştenirii literare odobescieiie este Vladimir Streinu. Pornind de la ideea unităţii operei, susţinută de acesta din urmă, N. Manolescu, *Introducere în opera lui Alexandru Odobescu,* Bucureşti, 1976, a conceput una din cele mai originale şi mai preţioase monografii dedicate lui Odobescu, o lucrare care ne-a oferit numeroase sugestii pentru aceste rmduri introductive. Ne raliem, de la bun început, concluziei eminentului istoric şi critic literar că la Odobescu ,,operele ştiinţifice sînt semnificative literar, dar şi că e cu neputinţă de separat, în aliajul original pe care-1 reprezintă proza odobesciană, erudiţia de artă" (p. 132 — 133).

[7] Pentru opera „literară" a lui Alexandru Odobescu vezi bibliografia citată de G. Mihăilă, în *Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură si Artă,* seria IV, tomul VI, 1984;p. 73 — 74, n. 1 — 2, din care lipseşte însă importanta monografie a lui Tudor Vianu *(op..cii),* iar pentru Odobescu arheolog ne îngăduim să trimitem la citeva studii fundamentale : D. Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog,* în *Istoria archeologiei,* ediţie îngrijită, cu un studiu introductiv, note, glosar, indice şi ilustraţii de D. Tudor, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 7 — 46; idem, *Analele Universităţii Bucureşti, seria ştiinţe sociale, istorie, 12,* 1963, 30, p. 21 — 26 ; I. Nestor, in *AAR,* 104, 1970, seria IV, 20, 1976, p. 154—157; R. Theodorescu, în *Revista de istorie şi teorie literară,* 20, 1971, 1, p. 77 — 82 ; idem, *op. cit.* (n. 4) ; M. Babeş, *Odobescu şi tezaurul de la Pietroasa (studiu introductiv),* în *Opere,* IV, p. 5 — 34. De mai mică importanţă sînt evocările datorate lui Al. Tzigara-Samureaş, în CL, 41, 1907, 11, p. 1075—1089 şi 67, 1934, 7—9, p. 594 — 611 (preţioase însă prin informaţiile despre omul şi profesorul Odobescu, venite din partea unuia dintre 'cei mai fideli elevi ai săi), si AL Busuioceaiiii, în CL, 67, 1934,''7 — 9, p. 733 - 739.

Căutător al frumosului, Odobescu a ajuns la arheologie nu atît prin studii, sistematice — deşi se ştie că a frecventat cursurile lui Emile Egger la Sorbona, fără însă a-şi desăvîrşi pregătirea cu vreun doctorat sau vreo licenţă — , ci, mai degrabă, purtat de aceleaşi idealuri care-1 îndemnaseră cîndva pe Goethe să încerce să descopere Italia. O. „călătorie în Italia" a existat şi în anii de ucenicie ai lui Odobescu, scrisorile sale despre oraşele şi muzeele occidentale vizitate depunind o stăruitoare mărturie.în această privinţă. Pe de altă parte, umanist dublat de paşoptist, Odobescu a înteles să-şi folosească experienţele dobînclite pentru a-şi dura palatul pe terenul viran al arheologiei româneşti, ajutînd în acest fel la propăşirea culturală a neamului său.

Osatura acestui edificiu a constituit-o, iară doar şi poate, sinteza consacrată tezaurului de la Pietroasa, pe care Odobescu o gîndise încă din tinereţe şi a continuat să o rescrie mereu, ea" apărînd în formă definitivă abia după ce creatorul ei — cum spune Iorga — „a sfărîmat însuşi păham1 golit al vieţii, fără nici o părere de rău"[8]. Universul în care s-a mişcat autorul pentru a-şi desăvîrşi această lucrare de căpătîi a cuprins însă încetul cu încetul cam tot ce era mai bun în acumulările arheologiei europene în veacul trecut, Odobescu sfidînd cu superbie atît graniţe geografice, cît şi epoci cronologice. Cum se întîmplă adesea în procesul de creaţie a unei mari opere, pe parcurs au fost abandonate conspecte, note, ciorne, variante, dar şi unele studii preliminare. Se adaugă apoi cursurile universitare, textele diferitelor conferinţe, schiţele de repertorii arheologice alcătuite pe baza *Cestionarului-tiiml&T&* şi multe altele. Am putea asemui opera,arheologică a lui Odobescu unui aisberg, a cărui mică parte vizibilă o constituie doar ceea ce, odată înveşmîntat într-o formă superioară, autorul a considerat necesar să încredinţeze pe calea tiparului posterităţii partea invizibilă, imensul conglomerat de note şi informaţii — care ascund toate strădaniile unui spirit permanent animat de curiozitate şi de dorinţa de a pătrunde în esenţa lucrurilor, strădanii însoţite de un constant efor de a antrena pe asprul drum ales de el cît mai mulţi tovarăşi de călători — această parte clin operă, nu mai puţin semnificativă decît produsel finite, va rămîne cunoscută în intimitate doar pentru cel ce o concepuse E3**"s"^^ el însuşi calea de la diletantismul superior la speciali zare într-o epocă în care arheologia însăşi era în căutarea propriilor sal metode de exprimare ştiinţifică şi în care pozitivismul îşi savura hegemoni criticistă instaurată asupra tuturor ştiinţelor istorice, ba chiar pest întregul sistem de *Geisteswissensehaj'ten,* Odobescu a practicat o arheologi globală, care, pornind de la antichităţile estetice" — definite de cărtura în directa tradiţie a acelei *KunstarcMologie* promovate de Johann Joachi Winckelmann sau, mai aproape în epocă, de Kari Ottfried Miiller[9] — se extindea, pe o treaptă superioară a demersului, şi asupra „antichităţil etice" in care erau cuprinse toate instituţiile şi *mores* prin care se exprimas odinioară antichitatea. Chiar dacă nu ar fi fost expus ca atare încă cl primele raiduri ale prelegerii inaugurale din *Istoria arheologiei*[10]. aces program al lui Odobescu ar fi transpărut din toate celelalte opere ale lu Odobescu studiază monumentul, dar scopul său de ultimă instanţă es

[8] N. Iorga, *op. cit.,* p. 50. , T,rocTo„ -ţcqn Tlirr arep a cunoscu

[9] K. O. Miiller, *Handbuch.der ArcMologie derkumt,* ^ £ * ™ £ ^ £ £ a * tod ciirînd numeroase reeditări şi traduceri, fiind considerata Sr. sec. al X1X-ka »n marniai mental de arheologie.

[10] *Istoria archeologiei,* ed. D. Tudor, p.--bo. ,

acela de a reconstitui, pornind de la datul material, universul istoric în care monumentul respectiv a luat naştere; şi cum demersul estetic încetează la un moment dat de a-i mai oferi deschideri, el apelează la tradiţia literară antică. Spre deosebire de marele său predecesor, Winckelmänn, care renunţase de timpuriu la *Gelehrsamkeit* pentru a nu-şi altera trăirea estetică, Odobescu — receptiv, în aceeaşi măsură, şi la sănătoasa tradiţie filologică a amfiteatrelor Sorbonei şi năzuind nu să fundamenteze o nouă estetică, ci să desluşească determinări istorice — apelează fără reţinere la orice fel de date care i-ar putea lamina calea. Binecunoscuta erudiţie odobesciană este deopotrivă atributul personalităţii autorului şi o necesitate de exprimare. A-i imputa autorului „balastul" de note, metoda excursivă şi elucubranta goană după analogii înseamnă să contestăm în sine arheologia profesată de Odobescu şi, cu unele notabile, ce e drept, excepţii, de toată suflarea arheologică europeană a epocii; în acest caz atenţia noastră s-ar abate de la opera lui Odobescu spre ştiinţa arheologică de la mijlocul veacului al XlX-lea, întrucît, oricîte accente personale ar conţine scrierile arheologice ale lui Odobescu, acesta a fost, în ultimă instanţă, omul epocii.

Prin formaţia sa şi prin clişeele de epocă, Odobescu s-a aplecat asupra arheologiei ca un ,,connaisseur" deopotrivă sensibil la frumuseţea unui monument şi atras de curiozitatea de a-i desluşi acestuia sensurile istorice. Arheologia practicată de el se situează la graniţa dintre istorie şi artă, fiind o sinteză de estetică winckelmanniană şi de filologie clasică. O astfel de atitudine îşi găseşte cele mai concludente exprimări în domeniul pentru care *forma mentis* a cărturarului era cea mai adecvată, arheologia clasică, iar opera cea mai reprezentativă în acest sens este *Istoria arheologiei.*

Fapt deosebit de semnificativ însă, seninul clasicist a înţeles cu surprinzătoare sensibilitate ceea ce lumea arheologică abia începuse să redescopere în epocă : arta ,,barbară" a epocii migraţiilor şi arta medievală — atît cea occidentală, cît şi cea răsăriteană. Contribuţiile cele mai de seamă ale lui Odobescu se înscriu în aceste din urmă domenii, dacă ne gîndim la *Tezaurul de la Pietroasa* şi la întreg mănunchiul de studii preliminare aferente. Arta scito-sarmatică, stilul policrom, monumentele romanice, gotice şi bizantine îi erau cărturarului mai mult decît familiare.

Ocupîndu-se, fie şi tangenţial, de preistoria pe teritoriul ţării noastre, se poate spune că Odobescu a cuprins în cercetările sale toate epocile arheologice.

El a operat de fiecare dată nu cu situl arheologic, cu aspectul cultural, ci cu *obiectul* arheologic, fie direct, în muzee, fie prin intermediul cromolitografiilor, pentru a căror excelentă calitate reproducerile din ediţiile publicate depun o convingătoare mărturie. Obiectul arheologic constituie, în concepţia sa, o reflectare, o confirmare a tradiţiei literare antice, în care se mişca cu atîta uşurinţă. în analiza făcută unui obiect, cărturarul uzează pe scară largă de analogii, metoda sa fiind prin excelenţă comparativă,, Pe o astfel de cale el izbuteşte de multe ori să arunce lumini nebănuite, care continuă să ne uimească şi astăzi prin intuiţia autorului, însă cade uneori, în capcana obişnuită a eclectismului ce bîntuia arheologia epocii, în unele cazuri construcţiile sale teoretice fiind compromise de fundamentele şubrede ale unor analogii aparente, nesemnificative în esenţă. Este lesne de înţeles că Odobescu a fost şi în această privinţă tributar epocii, în care ştiinţa arheologică, înainte de introducerea conceptului-cheie de *tip*[11], se zbătea neputincioasă într-un empirism destul de ineficient. Este însă cu atît mai surprinzător modul în care, prin atacurile sale intuitiv-comparative desfăşurate pe un front larg, Odobescu a ajuns la concluzii — în multe cazuri fiind chiar el cel dintîi care le-a enunţat —- ce stau şi astăzi în picioare, progresele ulterioare ale ştiinţei nefăcînd altceva decît să nuanţeze şi să corecteze pe alocuri unele inexactităţi, să elimine din discuţie unele fapte inutile şi, în acelaşi timp, să îmbogăţească, pe măsura noilor descoperiri, repertoriul informaţional.

După cum se ştie, Odobescu a fost, prin excelenţă, un arheolog de cabinet. I-au reproşat-o, în primul rînd, contemporanii, în frunte cu Cezar Bolliac. Cu o singură şi, mai degrabă, accidentală excepţie[12], Odobescu nu a executat săpături arheologice. Care vor fi fost cauzele adevărate nu se va şti, poate, niciodată. Lipsa de interes n-ar putea intra în discuţie, nu atît prin faptul că prin tinereţe nutrise intenţia entuziastă de a efectua săpături, făcînd şi demersuri în acest sens[13], ei, în primul rînd, dacă ne gîndim că Odobescu a fost unul dintre cei mai activi membri ai Comitetului Arheologic (instituit la 25 noiembrie 1864 prin decretul lui Alexandru Ioan Cuza, comitet care avea mai cu seamă menirea de a coordona activitatea arheologică de teren), că a pus, prin *Gestionarul arheologic,* ţriatra de temelie pentru un vast repertoriu arheologic al României şi că a valorificat el însuşi o bună parte din cercetările de teren efectuate pînă atunci. Mai mult decît atît, de la catedra universitară, din aula Academiei sau de la tribuna conferinţelor pe care le-a susţinut, el nu a încetat să proclame cu convingere necesitatea lărgirii săpăturilor arheologice. *~N\i* pare plauzibil însă nici că Odobescu s-ar fi simţit oarecum descoperit pentru o asemenea întreprindere ; era prea conştient de clasa lui pentru a încerca eventuale complexe faţă de contemporanii săi. Poate că^ mai degrabă, stilul său de viaţă — cînd la Bucureşti, cînd la Paris, cînd la universitate, cînd la Academie sau în diferite comisii — şi modul său specific de atingere cu arheologia, prin excelenţă livresc, nu i-au dat nici răgazul, nici impulsul necesar pentru o întreprindere atît de migăloasă şi de circumscrisă în spaţiu şi în timp. Ca spirit, Odobescu a avut mereu vocaţia marilor sinteze, nu era, nici pe departe, genul de meseriaş răbdător şi conştiincios. El însuşi n-a găsit cu cale decît cu o singură ocazie să se justifice, iar atunci a făcut-o *enpassant,* în tonul colocvial al unei conferinţe, de parcă ar fi intenţionat ca spusele sale să rămînă — pentru auditoriu, ca şi pentru posteritate — ca enigma sfincşilor pe care tocmai î evocase în contextul respectiv : „Eu unul mă dau în lături, căci am spaimă de a înfrunta cu uşurinţă necunoscutul, cu atît mai mult că nu mă po încă lăuda că am găsit iarba fiarelor !"[14].

Importantă în sine, una dintre cele mai frumoase pagini ale culturi româneşti aflate, la rîndul ei, într-una dintre cele mai frumoase epoci opera arheologică a lui Odobescu creşte considerabil în rang prin raporta

[11] H. Hildebrand, *Bidrag till spănnets historia,* Stockholm, 1872 (o primă lucrare, în car este anticipată metoda tipologică, datorată aceluiaşi savant, apăruse în 1866). La rîndul său Oskar Montelius şi-a exprimat punctul de vedere în etape, la diferite congrese (Boîogna, 1871 Stockholm, 1874), apoi, pe larg, în lucrarea sa din 1885, *Om tidsbestămning in om Bronsâlderr*

[12] Săpăturile din 1866 din castrul roman de la Pietroasa, despre care va fi vorba mai jo

[13] O dovedeşte raportul adresat ministrului Instrucţiunii, C. A. Rosetti, la 15 iuli 1866, prin care solicită săpături arheologice în districtele Buzău, Rîmnic, Brăila, Covurlu Cf. Alexandru Odobescu, *Pagini regăsite,* ediţie îngrijită de G. Şerban, Bucureşti, 1965, p. 33

[14] *Artele din România în periodul preistoric,* în SLI, II, p. 269.

rea la contemporaneitatea imediata- şi, nu mai puţin, în semnificaţie prin deschiderile pe care le-a oferit posterităţii.

Arheologie româneasca şi arheologie europeana în secolul al XIX-lea

Spre deosebire.de Transilvania,, unde o veche şi bogată tradiţie umanistă înlesnise încă din veacul al XVIII-lea accesul către marile sinteze de istorie veche, epigrafie şi arheologie [15] şi unde contactele foarte strînse între erudiţii de la mijlocul secolului trecut — cu Johann Michael Ackner în frunte [16] — şi marii istorici ai antichităţii din Europa centrală şi apuseană aveau să creeze un climat de excepţie pentru cercetarea în aceste domenii — este de ajuns să amintim călătoria epigrafică a lui Theodor Mommsen, patriarhul istoriei romane, în Transilvania şi, în special în zona auriferă, unde tocmai ieşiseră la iveală celebrele tăbliţe cerate de la Alburnus Maior (Eoşia Montană) –, în Principatele Eomâne interesul pentru arheologie nu a apărut decît relativ tîrziu, prin anii '30 ai secolului. Desigur, referiri la antichităţile Ţării Eomâneşti şi ale Moldovei s-au făcut încă de către cronicari[17], şi, mai cu seamă, în opera lui Dimitrie Cantemir[18], însă de o preocupare constantă nu poate fi vorba decît mult mai tîrziu.

Orele arheologiei, marcate mai mult de pasiunea pentru antichităţi dovedită de un grup entuziast de „anticari" pe cît de sinceri în demersul lor pe atît de tributari unei fermecătoare naivităţi în faţa obiectelor „antice" înglobate în larga categorie a „curiozităţilor" de tot felul, care le reţineau atenţia, au bătut în acelaşi ritm cu clipele regenerării BomânieL în contextul marilor transformări sooial-politice care au urmat păcii de la Adrianopol şi, mai ales, după reinstaurarea domniilor pămîntene, paralel cu eforturile îndreptate spre propăşire economică şi emancipare soeială, s-au desfăşurat şi ample acţiuni pentru închegarea unei culturi naţionale. Este epoca în care apar importante aşezăminte culturale, ziare, reviste cu caracter ştiinţific, manuale şcolare, gramatici, lucrări literare. Spiritul epocii este fidel reflectat de binecunoscuta formulă a lui Heliade, „scrieţi, băieţi, scrieţi, numai scrieţi", expresie a unei atitudini generale, năzuind spre evoluţie culturală extensivă, dictată, desigur, de condiţiile epocii şi mai puţin afectată de discernămîntul critic; sîntem încă departe de „spiritul critic" şi de reacţiile la „formele fără fond". Acelaşi spirit este prezent şi în lumea anticarilor; dovadă, între altele, anii de început ai unei instituţii ce avea să devină peste cîteva decenii — poate că fondatorii ei nici nu o bănuiau — un aşezămînt de referinţă al culturii româneşti: Muzeul

SSJB

[15] Pentru istoricul cercetărilor pe acest tărîm în Transilvania vezi Tiu Mommsen, *De Dacicarum inscripţionam auctoribas,* în CIL, III, p. 153 — 160 (cf. A. v. Domaszewski, *ibid.,* p. 1373 — 1374) ; M. Macrea, în *Acta Masei Napocensis, 2,* 1965, p. 141 — 160 ; I. I. Russu, *Însemnătatea si dezvoltarea epigrafiei în Dacia,* în *Inscripţiile Daciei romane,* voi. 1, Bucureşti, 1975, p. 33 - 54.

[16] V. Wollmann, *Johann Michael Ackner (1782—1862). Leben und Werk,* Gluj-Napoca, 1982.

[17] V. Pârvan, în *ARMSI,* 36, 1913, p. 106 sqq.; N. Gostar, în *Arheologia Moldovei,,* 9, 1980, p. 69-73.

[18] N. Gostar, în *Dacoromania. Jahrbach fur ostliche Latinităl, 2,* 1974. p. 127—139.

de Istorie îsaturală şi Antichităţi, devenit ulterior Muzeul [Naţional de Antichităţi (1864)[19].'

înfiinţarea muzeului si primii săi ani de existenţă se leagă strîns de cîteva personalităţi, care, prin activitatea lor, se constituie, în adevăratul sens al cuvîntului, într-o primă generaţie a arheologiei româneşti diri etapa anticarilor.

Mcolae Mavros (sau Mavru, cum apare în unele scrieri de epocă) [20] a sosit pe la începutul secolului al X1X-lea in Ţara Bomânească, unde a îndeplinit iniţial funcţia de secretar ai domnului fanariot Alexandra Suţu (1818—1821), ca apoi să intre în suita generalului Pavel Kisseleff în 1828. Decisivă a fost însă numirea sa ca inspector al caiantineîor instituite pe Dunăre pentru a zăgăzui extinderea epidemiei ele holeră, funcţie în care a stat pînă în 1859. Desfăşuiîndii-şi activitatea în imediata apropiere a cetăţilor romane de pe fostul limes danubian, Mavros nu a rezistat tentaţiei ele a efectua săpături masive —. desigur, fără nici un fel de scrupul ştiinţific — şi de a-şi îmbogăţi colecţiile prin tot soiul de achiziţii făcute de slujbaşii săi, special instruiţi în această direcţie. Astfel a început surprinzătoarea competiţie cu urmări nefaste pentru arheologia Olteniei romane — „bietul judeţ Bomanaţi!", avea să exclame mai tîrziu Odobescu — între Mavros şi rivalul său, vornicul Mihalache Ghica.

Eivalul lui Mavros în competiţia pentru cea mai bogată colecţie de antichităţi nu era altul decît fostul său .cumnat[21], Mihalache Ghica, fratele mai mare al domnului Alexandru Ghica sau „nenea mare", cum îi spuneau intimii[22]. Funcţia pe care o deţinea Mihalache Ghica, aceea de vornic al Treburilor din Lăuntru (ministru de interne)[23] îi peimitea ample investigaţii anticare. Tot aparatul administrativ şi poliţienesc era obligat să răscolească pămîntul Olteniei, pentru a-i furniza marelui ban antichităţi de toate categoriile şi, în special, monede. în afară de aceste descoperiri întâmplătoare care au luat calea colecţiei lui Ghica, vornicul a practicat — nu direct, ci prin inteimediul cumnatului său, colonelul "Vladimir de Blarembergprimele săpături în aşezările iemane din Oltenia.

în aceeaşi epocă îşi desfăşura activitatea în Moldova — unde se înfiinţase la 4 februarie 1834 Muzeul istorico-natnral[24] — profesorul de la Academia Mihăileană Gheorghe Săulescu[25]. Acesta a executat în anul 1836 săpături la Bărboşi („Gheitina"), în castiul roman constituit

[19] AL Păunescu, Mea Casan-Franga, P. Diaccnu, în *SCI VA,* 35, *WS4,* 1, p. 3—44. Muzeul a fost înfiinţat prin decretul domnului Alexandru Ghica la 3 noiembrie 1834.

[20] A. Pippidi, în *StCl,* 11, 1969, p. 292 — 293 ; G. Moisil, în *Cronica numismatică si arheologică,* 12, 1936, 105, p. 178 - 181 şi 106 - 107, p. 193 — 204.

[21] După ce Mavros a divorţat de Pulcheria Ghica, aceasta s-a căsăterit cu ... alt arheolog, Vladimir de Blaremberg, devenit astfel cumnat şi colaborator apropiat al banului Mihalache Ghica.

[22] Vezi C. Moisil, în *Cronica numismatică şi arheologică,* 7, 1927, 73 — 76, p. 5î — 53 şi 11, 1934, 97, p. 44 - 47.

[23] Mihalache Ghica a deţinut această funcţie incepînd cu 17 ianuarie 1835 şi pînă în vara lui 1842, cînd a fost înlocuit sub presiunea adversarilor săi, nemulţumiţi de abuzurile sale, cu Barbu Ştirbei. La 15 iunie 1837 a fost înălţat la rangul de mare ban. Vezi I. C. Filitti, în *Domniile române sub Regulamentul Organic,* Bucureşti, 1915, p. 19, 48, 167. în această funcţie Mihalache Ghica a dus o politică făţiş reacţionară, jucînd, între altele, un rol nefast în reprimarea mişcării revoluţionare de la 1840.

[24] N. Macarovici, *în Revista muzeelor,* 2, 1965, p. 75 ; Ioana Cristache-Panait, P. î. Panait, *ibid.,* 3, 1966, 1, p. 38.

[25] Vezi N. G. Esarcu, *Gheorghe Săulescu. Dimitrie Pop. Anton Velini,* Bucureşti, 1970, mai ales p. 90 — 94.

în cap de pod al stapînirii romane în afara limesului danubian. Plin de fantezie şi lipsit de cunoştinţe istorice temeinice, Săulescu a identificat — ca şi Cantemir odinioară — această localitate romană cu Caput Bovis (!) şi a scris în acest sens o lucrare [28]. Tot lui Săulescu i se datorează şi o relatare, preţioasă prin indicaţiile pe care le oferă, deşi împănată de tot felul de C3iisideraţii fanteziste, despre descoperirea tezaurului de ia Conceşti în anii războiului ruso-turc din 1806—1812 [27].

în anul 1837 se descoperea întîmplător celebrul tezaur de la Pietroasa, recuperat în condiţii dramatice de vătăşeii vornicului Ghica [28]. Expus la Muzeul Naţional de Antichităţi, tezaurul a făcut mare vîlvă în epocă atît la noi — încă de pe acum se impune denumirea populară de ,,Cloşca cu puii de aur" — cît şi în cercurile savante internaţionale.

Toate aceste importante descoperiri, existenţa celor două muzee la Bucureşti şi Iaşi, activitatea febrilă desfăşurată de colecţionari şi, nu în ultimă instanţă, relaţiile personale ale aristocraţiei române cu cercurile nobiliare de amatori de antichităţi din exterior — a fost o vreme în care arheologia a constituit un amuzament aristocratic — au înlesnit tinerei arheologii româneşti contactul cu Europa. Dacă în Transilvania, unde relaţiile erau mai strînse cu mediile universitare germane şi austriece, marca central-europeană a devenit în scurt timp evidentă, în Ţara Bomânească şi Moldova contactele s-au realizat mai ales cu anticarii ruşi, condiţionarea politică fiind în ambele cazuri decisivă. Busia fusese cuprinsă de febra arheologiei ceva mai tîrziu decît Occidentul. Pe lîngă binecunoscutul mimetism al cercurilor aristocratice petersburgheze, gata să preia toate modele (şi modelele) occidentale, la cultivarea interesului pentru arheologie contribuiau şi tot mai desele descoperiri de curgane scitice — unele dintre ele ascunzînd strălucitoare tezaure — şi de vestigii ale civilizaţiei greceşti septentrionale în zona din sudul Busiei, spaţiu intens colonizat odinioară de milesieni şi dorieni. O expresie instituţională a acestor preocupări este Societatea de istorie şi antichităţi din Odesa (OAeccKoe oSc^ecTBaHCTopuăn ApesHocTeii) înfiinţată la 23 aprilie 1839, avînd printre alţi membri pe S. S. Uvarov, ministrul învăţămîntului, pe J. de Blaremberg şi, fapt semnificativ, pe domnul Moldovei, Mihail Sturdza, şi pe banul Mihalache Ghica [29].

Cu toate meritele sale organizatorice, prima generaţie de anticari s-a menţinut în limitele unui diletantism, care, dacă ar fi continuat să-şi pună amprenta şi asupra generaţiei următoare, ar fi orientat cercetările arheologice pe un făgaş greşit. Trecerea pe poziţii ştiinţifice s-a realizat treptat pînă către sfîrşitul veacului trecut, proces ce corespunde, în mare, fenomenului general produs în istoriografia noastră, acela de tranziţie de la romantism la spirit critic.

îsoii generaţii de anticari îi revenea o misiune imensă, pentru îndeplinirea căreia ea era înarmată mai mult cu entuziasm decît cu o pregătire solidă, Reprezentanţii noii generaţii trebuiau să descopere în primul rînd metodele, mijloacele de lucra, căile de investigaţie. Deşi trecuţi prin antu-

[26] *Descrierea istorico-geografică a cetăţei Caput Bouis (Capul Boului sau Ghertina) a căreia ruine se află în apropierea Galaţului,* Iaşi, 1837.

[27] Despre condiţiile de descoperire a tezaurului de la Conceşti, asupra cărora mal planează şi astăzi serioase incertitudini, vezi comentariul respectiv de la *Dorohoi* (în partea a doua a acestui volum).

[23] Vezi *Opere,* IV.

[29] Despre această societate : A. Pippidi, op. *cit,* p. 294 — 235.

rajul lui Mavros sau Mihalache Ghica, toţi aceşti tineri -> cu Laurian şi Bolliac în frunte — s-au despărţit repede de mentalitatea magistrilor, ceea ce nu înseamnă că nu au purtat în continuare respect persoanelor. Motivele desprinderii se reduceau la diferenţa fundamentală de atitudine, de scop al demersului : dacă pentru boierii şi coloneii generaţiei anilor '30 antichităţile constituiau — ca şi la aristocraţii ruşi, chiar şi ia cei mai pătimaşi colecţionari dintre ei — un simplu amuzament, pentru Laurian, Bolliac, Odobescu şi ceilalţi — tineri cu vederi paşoptiste, gazetari activi, patrioţi înflăcăraţi — studiul istoriei vechi prin expresiile sale arheologice era încărcat cu o profundă semnificaţie patriotică.

Cezar Bolliac, bunăoară, publică un studiu în care — înaintea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu chiar — abordează probleme legate de istoria şi mitologia dacilor în revista paşoptistă de exil, *Steaua Dunării,* sub titlul foarte semnificativ de *Scrisori în ţară*[30]. într-un studiu ulterior, intitulat *Despre daci*[31], Bolliac reia această direcţie de investigaţie, pe care însă nu reuşeşte să o aprofundeze, rătăcindu-se în hăţişul de ipoteze şi amănunte filologice [32]. Adevărata activitate pe tărîmul arheologiei o va începe însă Bolliac abia după 1869, cînd interesul pentru acest domeniu avea să depăşească preocupările de gazetărie politică, dominante pînă atunci [33], începînd din acest moment, activitatea sa este strîns legată de colaborarea sau disputele cu Alexandru Odobescu.

August Treboniu Laurian, venit după studii universitare făcute la Viena, Hanovra şi Gottingen la Bucureşti — profesor la colegiul Sf. Sava din 1842 —, este primul care asociază cercetărilor anticare o remarcabilă erudiţie precum şi temeinice cunoştinţe epigrafice. De asemenea, este autorurprimei „excursii" arheologico-epigrafice din ştiinţa românească, o excursie descrisă pe larg într-un raport, comparabil în ceea ce priveşte sobrietatea ţinutei ştiinţifice cu acele *voyages archeologiques* occidentale, frecvente în epocă. Bezultatele au constituit obiectul unui solid memoriu, *Istriana,* publicat în revista editată de el însuşi în colaborare cu Mcolae Bălcescu, *Magazin istoric pentru Dacia*[34]. în această scriere Laurian publică numeroase epigrafe — inserate ulterior de Theodor Mommsen în voi. al III-lea din *Corpus Inscriptionum Latinarum,* cu specificarea primului editor — şi stabileşte identificări juste de oraşe romane, al căror nume fusese transmis de tradiţia literară sau de descoperirile de inscripţii. Un demers asemănător — de un caracter enciclopedic însă, după modelul erudit al veacului al XVIII-lea, în care antichităţile nu ocupau decît o parte dintr-o *description* care se voia exhaustivă — se datorează lui Ion lonescu de la Brad pentru Dobrogea [35]. Contrastul dintre aceste ultime două lucrări şi unele scrieri similare, precum cele ale lui Tbeodore Margot [36] sau Dimitrie Pappasoglu (Papazoglu) [37] — epigoni ai „şcolii" lui Mavros

[30] *Steaua Dunării, 2,* 1856, 49, p. 195 - 196 ; 52, p. 207 - 208 ; 55 — 56, p. 221 — 222

^ *Românul,* 2, 1858, p. 218 — 219, 230 - 231.

[32] Pe drept cuvînt, O. Papadima, în *Cezar Boliac,* Bucureşti, 1966, p. 209, numeşte această lucrare, din care nu a apărut decît începutul părţii I, „un studiu de tip hasdeian vast, prolix, cu ipoteze din cele mai îndrăzneţe'.

[33] *Ibid.,* p. 315.

[34] A. T. Laurian, *Istriana,* în *Magazin istoric pentru Dacia,* 2, 1846, p. 65 — 128.

[35] J. Jonesco, *Excursion agricole dans la Plaine de la Dobrogea,* Gonstantinopol, 185 of. D. Bădărău, în *Stadii,* 9, 1956, 6, p. 107 - 119.

[36] Tli. Margot, *O viatorie în cele şaptesprezece districte ale României. Antichităţi, curiozităţi naturale, situe, oraşe, monumente, date istorice, usuri şi moravuri,* Bucureşti, 1859.

[37] D. Pappasoglu, *Museul Pappasoglu,* Bucureşti, 1865 ; idem, *Călăuza sau conducătorul Bucuresciului,* Bucureşti, 1871,

Ghica și Blaremberg — este evident, fie și numai în ceea ce.privește, ținuta științifică[38].

După cum se vede, prin anii '60 ai veacului trecut știința arheologică românească și disciplinele sale înrudite nu izbutiseră să depășească nivelul unor încercări timide, necompetitive pe plan european. Ceea ce s-a produs ulterior constituie o expresie vizibilă și în acest plan a metamorfozei culturii românești sub impactul modelelor occidentale.

Deși, la o estimare generală, chiar și pe plan european, arheologia nu depășise încă la acea dată faza de acumulări haotice și nu își definise metodele de investigație, realizările sale se puteau constitui în epoca respectivă într-un model pentru țările în care abia acum se făceau primele încercări.

Astfel, știința preistorică începea să-și consolideze pe la mijlocul secolului al X1X-lea statutul ele disciplină independentă. Infirmînd scepticismul manifestat de Cuvier cu vreo două generații înainte — „nu există urme de oameni fosili" ! [39] —, descoperirile senzaționale de la Xeanderthal (1856) și Cro-Magnon (1868), anticipate oarecum de „the red Lad'y of Paviland" descoperită în 1823 de Buckland în Anglia — dovedită ulterior a fi strîns înrudită cu fosilele de la Cro-Magnon —, au prezentat dovada materială a existenței omului „antediluvian", lucru afirmat cu hotărîre în 1889 de către Quatrefages și Hamy *(Crania ethnica)* și venit să dea dreptate celor care, precum Lamarck sauDarwin, se arătaseră mai optimiști în această privință. Cercetări practicate în Franța, de genul celor de la Abbeville, unde Boucher de Perthes descoperise unelte de piatră cioplită specifice unei epoci din zorii paleoliticului inferior, pe care astăzi o numim, după așezarea eponimă, *abbevillian,* sau în Belgia, în Ariege, au identificat treptat și expresia materială a oamenilor din epocile cele mai reculate. în vreme ce ilustrul geolog englez Charles Lyell punea — pornind de la propriile sale experiențe de teren—bazele stratigrafiei, metodă fundamentală în cercetarea geologică și arheologică, J.Lubboqk în 1866 și G. de Mortillet în 1869 și 1872 se străduiau să definească sisteme cronologice operante pentru aceste perioade. Boucher de Perthes făcuse pentru prima oară distincția între uneltele de piatră cioplită, pe care le numea „antediluviene", și cele de piatră șlefuită, pe care le atribuia în mod eronat celților, (Cam în aceeași epocă, la noi, Bolliac și Odobescu exprimau părerea că aceste din urmă piese descoperite pe teritoriul României ar aparține dacilor, greșind astfel nu în mai mare măsură decît însuși patriarhul arheologiei preistorice !). Erorile au fost corectate de Lubbock, care a despărțit cronologic inventarul litic paleolitic (piatra cioplită) de cel neolitic (piatra șlefuită), pentru ca apoi G. de Mortillet să subîmpartă în mod judicios

[38] Cu titlu de exemplu, spicuim cîteva enormități din opusculul lui Margot: Cîmpuiung «ste identificat cu Romula (p. 12); la Buzău este plasată Napuca (sic 1), deși în notă este citată opinia contrarie (și justă) a lui Laurian (p. 69); despre Caracal sîntem asigurați că .,se pretinde că fu fondat de imperatorul Antonin Caracal" (p. 84); Turnul Severin este — tradiție de largă circulație în epocă — ,,Turnul lui Sever", păstrind amintirea împăraților Severi (p. 86) e t c Tot fără valoare științifică sînt și lucrările lui D. Pappasoglu.

[39] în treacăt fie spus, Cuvier nu a contestat aprioric — așa cum se susține de multe ori — existența omului fosil, ci doar a marcat faptul că în epoca sa asemenea descoperiri nu existau *încă* (cf. H. Mtiller-Karpe, *Bandbuch der Vorgeschichte,* 1. *Altsteinzeit,* Munchen, 1966, p. 2). Datele referitoare la principalele întreprinderi europene pe tărîm arheologic le-am extras, cu precădere, din următoarele lucrări: H. J. Eggers, *Einfuhrung in die Vorgeschichte,* ed. a 2-a, Munchen, 1974; H. Bengtson, *Einfuhrung in die Alte Geschichte,* ed. a 7-a, Munchen, 1975; G. Răcnet, *Universul arheologiei. Tehnică, istorie, bilanț,* 2 voi., București, 1977; G. Daniel* *A short history of archaeologij,* Londra, 1981,

și paleoliticului mai multe trepte, denumite, după localitățile eponime, âcheulean, abbevillian, musterian, solutrean, magdalenian, ceea ce constituie baza unui sistem cronologic care nu a încetat să fiecompletat și rafinat pînă în zilele noastre. în 1869, la congresul de arheologie de la Copenhaga, unde a participat cu o comunicare și Odobescu, arheologal danez Worsaăe făcea cunoscută lumii științifice gravura paleolitică de la Chaffaud, confirmîndu-1 astfel pe belgianul Lartet, neobosit cercetător al artei gravate paleolitice din Ariege. Cît despre senzaționalul capitol al artei parietale, acesta nu avea să fie deschis decît după descoperirea întîmplătoare a lui Marcelino de Santoula de la Altamira (1879), dar scepticismul legat de aceasta nu a fost definitiv înlăturat decît în pragul veacului nostru. Franța, care deținea primatul cercetărilor paleolitice în Europa, % cunoscut și prima revistă de specialitate în domeniu, *Materiaux pour servir ă Vhistoire primitive de Vhomme,* apărată începînd din 1864.

Veacul al X1X-lea este și „epoca de aur" a cercetărilor arheologice în Orient, din Egipt pînă în Levant și Persia, iar de aici mai departe, pînă pe platourile indo-pakistaneze. Prin Jean-Frangois Ohampollion (1790—1832), continuat cu strălucire de Bichard Lepsius, se născuse ca știință egiptologia; a fost apoi rîndul lui A. Mariette, dar mai ales al lui G. Masp6ro și W. M. Flinders Petrie să dezvelească marile monumente — așezări, palate, temple, necropole — ale civilizației faraonice. în aceeași epocă A. PI. Layard executa importantele săpături de la Mmrud, în Mesopotamia, beneficiind de impulsul pe care un G. F. Grotefend, cel care descifrase scrierea cuneiformă în 1802, sau un H. C. Bawlinson, cercetătoru inscripției trilingve de la Behistun și unul dintre întemeietorii iranisticii îl däduseră pe tărîm filologic explorărilor antichităților mesopotamiene ș persane. A. Ounningham, la rîndul său, dezvăluia lumii științifice strălucitoarea cultură Harappa prin săpăturile de la Taxila (Takshagila) Oîteva piese de arhitectură fuseseră deja expuse, stîrnind mare vîlvă la Expoziția universală de la Paris din 1867. Din 1871 începea să apară revista de specialitate *Annual Beports* consacrată antichităților Orientului mijlociu.

, Dacă preistoria și arheologia orientală constituiau domenii cu totu noi pentru știință, arheologia clasică se situa într-o tradiție veche dej de cîteva secole. Noutatea constă aici în „descoperirea" monumentelo vechii Elade și ale Anatoliei, care, inaccesibile pînă atunci din cauza dominației otomane, nu fuseseră cunoscute erudiților decît pe cale livrescă După proclamarea independenței Greciei (1822, recunoscută în 1829) asistăm la un adevărat exod spre Grecia al filoelenilor de tot soiul, de la obsedații anticari, precum cei din cercul regelui Ludovic I al Bavariei, pînă l personalități dintre cele mai marcante, precum Karl (Garl) Ottfried Miille încă de la începutul veacului Oaarles Bobert Oockerell descoperise î templul zeiței Afaia de la Egina, în 1811, celebrele sculpturi arhaice tîrz încredințate spre restaurare lui Thorwaldsen, pentra a fi expuse în gli toteoa miincheneză. După independența, grație lui L. Boss, însărcina de guvernai grec cu conservarea antichităților elenice, săpăturile arheol gice au luat o mare amploare. Pe tot parcursul secolului, inepuizabil pămînb al Greciei nu a contenit să-i surprindă pe învățați prin descop ririle senzaționale, care aveau să fie încununate, am putea spune, apoteotic, prin săpăturile lui Ernst Oiirtius (1814—1896) de la Olympia și, m ales, prin cele efectuate de H. Sehliemann (1822—1890) în stațiun civilizației miceniene/

întreprinderile arheologice an fost permanent însoțite de mari realizări teoretice. Secolul al X1X-lea este şi epoca marilor sinteze, culminînd cu *Griechische Geschichte* a lui E. Curtiis, apărută în cinci volume între 1856 şi 1866, lucrarea cunoscînd în scurt timp numeroase reeditări şi traduceri în mai multe limbi, a monumentalelor *corpora* de inscripții şi de monede, precum *Corpus Inscriptionum Graecarum,* alcătuit de-a lungul anilor (patru volume între 1825 şi 1853; volumul de indici avea să apară mult mai tîrziu, postum, în 1877) de August Boeckh (1785—1867) şi cuprinzînd c. 10 000 de inscripții greceşti, respectiv *Tresor de Numismaiique et de Glyptique* în cinci volume, 1836—1850, practic, primul *corpus* de numismatică antică, datorat lui Charles Lenormant.

Nu mai puțin definitorii pentru spiritul epocii sînt marile discuții şi, ca rod ăl acestora, marile sinteze consacrate artei clasice. Aspirația către sinteză, caracteristică veacului, a făcut ca un elev al lui Niebuhr'şi al lui Boeckh, dar, înainte de toate, fiu spiritual al lui Winckelmann, K. O. Miiller, să redacteze primul manual de „arheologie a artei", *Handbuch der Archăologie der Kunst,* în 1830. Această opera, care s-a bucurat de un prestigiu absolut vreme de cîteva decenii, este dominată de ideea winckelmanniană a seninătății „apolinice" a artei clasice, însă nu mai puțin remarcabilă prin nesfîrşita erudiție a autorului ei. întreprinderi similare se datorează spre sfîrşitul veacului lui K. B. Stark, dar, mai cu seamă, lui Georges Perrot, care a alcătuit cele 10 volume dintr-o stufoasă *Bistoire de Vart dans VAntiquite,* bogat ilustrată prin desenele lui Charles Chipiez.

Epoca este, desigur, mult mai bogată în întreprinderi arheologic-erudite decît s-ar putea sintetiza în aceste cîteva rînduri. Abia dacă ţiiai trebuie să amintim glorioasele *voyages* în Anatolia — zonă pe cît de bogată arheologic, pe atît de nedefrişată pînă atunci —, care, prin *DescripMon de VAsie Mineure,* 1839—1848, a lui Charles Texier, descoperitorul stațiunii hitite de la Hattusa şi al „stîncii scrise" de la Yazilikaya, prin *Voyage en Grece et en Asie Mineure,* 6 voi., Paris, 1847—1868, a lui Philippe le Bas (lucrare desăvîrşită de H. Waddington) sau prin cercetările lui G. Perrot în Galatia, începeau să dezvăluie lumii savante antichități monumentale, epigrafice şi numismatice dintre cele mai remarcabile. Nu trebuie uitate apoi nici marile săpături din Busia, la Kerc, Chersones, Olbia, sau în curganele scitice.

Arheologia începea să se organizeze. Pretutindeni în Europa luau naştere muzee, societăți arheologice, comisii speciale, se instalau institute arheologice şi misiuni în străinătate, iar arheologia figura în programele multor universități. în Franța, bunăoară, activitatea muzeistică încurajată de Napoleon I şi condusă cu competență de italianul Ennio Quirino Yisconti (1751—1818) cunoştea la mijlocul veacului, grație celuilalt Napoleon, al ITI-lea, mare iubitor de antichități, o dezvoltare prodigioasă. Organele şi instituțiile a căror piatră de temelie fusese pusă acum, culminînd cu *Comisia de topografie a Galliilor* (1858), stau la baza foarte eficientului cadru instituțional cu care arheologia franceză se mîndreşte, pe bună dreptate, şi astăzi. Germania beneficia de celebrul *Istituto di corrispondenza archeologica* de la Borna, legat de numele lui Henzen şi Orelli; în cadrul acestui institut s-au pus bazele uneia dintre nemuritoarele intreprinderi ale^erudiției germane, *Corpus Inscriptionum Latinarum.* în Busia muzeele apăreau pe rînd în aproape toate zonele arheologice, la Nikolaev (1806), Theodosia (1811), Odesa (1829), Ker6 (1829), iar în 1864, prin

strădaniile lui A. Uvarov (1828 — 1884), lua ființă Societatea de Arheologie de la Moscova.

,N-ar fi de loc oportun să comparăm modestele realizări ale arheologiei româneşti din generația anticarilor cu asemenea mari intreprinderi europene, fie ele şi numai sumar prezentate. Ceea ce este însă cu adevărat important în discuția de față este că, în epoca de mari prefaceri culturale ce au însoțit procesul regenerării naționale, arheologia românească beneficia de modele, de „forme" pentru a căror receptare şi grefare pe fond românesc avea nevoie, în primul rînd, de oameni capabili să cuprindă, în ansamblul ei, această vastă informație şi să manifeste, în acelaşi timp, discernămîntul necesar pentru a selecta elementele cele mai adecvate. Individualitatea lui Odobescu în peisajul arheologiei româneşti din această perioadă constă, poate în primul rînd, în faptul că a fost singurul care a găsit cu cale să purceadă la o asemenea uriaşă încercare.

Alexandru Odobescu — organizator al cercetării arheologice din România

După studii de filologie clasică şi arheologie făcute la Paris[40], Odobescu a parcurs o perioadă de acumulări : călătorii de studii în străinătate — prin funcțiile pe care le ocupa la diferite ministere sau în scopuri personale —, călătorii prin țară, mai ales la vechile mănăstiri medievale[41], studii în muzee şi biblioteci. Este perioada în care adună materiale diverse — de la desene de pisanii şi cruci pînă la manuscrise vechi, de la balada lui Badu Calomfirescu la reproduceri de piese din tezaurele de la Ermitaj. Expresia literară a acestor preocupări o constituie „relațiunile" de călătorie, unele dintre primele ilustrări ale genului reportajului literar din proza română. Iubitor contemplativ al naturii, dar şi observator atent al tuturor lucrurilor demne de a fi reținute, Odobescu pare făcut din acelaşi aluat cu umaniştii rătăcitori de odinioară. Fără îndoială că în timpul acestor peregrinări s-au înfiripat multe dintre proiectele de mai tîrziu cu privire la cercetarea sistematică a antichităților şi a celorlalte monumente ale patriei[42].

Ocazia favorabilă de a purcede la o sistematizare a întregii activităț arheologice din țara noastră şi de a ataca pe un front larg vasta problematică ştiințifică a domeniului s-a ivit în anul 1867, cînd Odobescu a parti

[40] După cum se ştie, Odobescu a audiat între 1850 şi 1855 la Sorbona cursuri de limbă ş civilizație latină cu Henri Patin şi de civilizație greacă cu fimile Egger. S-a dovedit interesa deopotrivă, de domeniul istoriei artelor. Cu toate acestea, Odobescu nu şi-a încheiat studiil aşa cum se obişnuia, cu o licență sau un doctorat şi astfel singurul document de atestare a studiilor unuia dintre cei mai mari cărturari ai noştri rămîne diploma de bacalaureat (13 de 1853). Vezi T. Vianu, *op. cit.,* p. 34 — 35 ; D. Tudor, în *Istoria archeologiei,* p. 10 — 11.

[41] G. Mihăilă, *op. cit.,* (n. 7), p. 75 — 77; cf. A. Sacerdoțeanu, în *Arhiva româneasc* 6, 1941, p. 347 — 379. ,,Ca şi Vasile Aiecsandri — scrie N. Manolescu — Odobescu este un sedentar care călătoreşte mult" *(op. ciL,* p. 10).

[42] G. Mihăilă, *op. cit.,* p. 77. Pentru aceasta depun mărturie numeroasele rapoarte în intate Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii Publice. Nu mai puțin remarcabilă decît activitate în domeniul de cercetare a literaturii române vechi, ce debutează prin aceste investigații fondurile monastice *(ibid.,* p. 77 — 93), este străduința lui Odobescu de a inventaria şi de studia monumentele ecleziastice medievale, astfel încît ,,el poate fi considerat azi ca prim ctitor la noi al arheologiei în general şi al celei feudale româneşti în special" (D. Tudor, cit., p. 11).

cipat în calitate de comisar pentru organizarea pavilionului românesc al Expoziției universale de la Paris[43]. După obiceiul epocii, un asemenea gen de expoziție cuprindea atît realizări industriale, cît şi artizanale, alături de **5,**curiozități*-' şi alte obiecte specifice fiecărei națiuni. La Paris se puteau admira deopotrivă şase din pilaştrii de la Amrâvatî proaspătdescoperiți de James Ferguson în India, maşini cu aburi, porturi populare româneşti şi tezaurul de la Pietroasa !

Pentru a iniția pe occidentalul neavizat în realitățile româneşti, eminentul economist P. S. Aurelian şi Al. Odobescu au publicat o broşură-prospect intitulată *ISTotice sur la Roumanie*[44]. Prima parte, redactată de Aurelian, cuprindea o scurtă trecere în revistă a realizărilor pe tărîm economic obținute de tînăral stat național — care, la acea dată, nu-şi proclamase încă independența, iar unitatea statală nu era nici ea desăvîrşită—, în vreme ce în partea a doua, *Notice sur Ies antiquites de la Roumanie,* Odobescu făcea prima încercare de sistematizare din istoriografia noastră a marilor probleme ale arheologiei româneşti. Anul 1868, în care a apărut această notiță, poate fi considerat un reper cronologic pentru începutul implicării lui Odobescu în domeniul arheologiei, domeniu pe care nu-1 va mai părăsi pînă la sfîrşitul vieții.

încă din această scriere sînt vizibile coordonatele viitoarelor exegeze odobesciene în sfera arheologiei. Sînt menționate aici valurile, tumulii (măgurile), care vor fi ulterior tratate mai pe larg în scrierile consacrate de Odobescu preistoriei, apoi antichitățile romane din Oltenia (Celei, Eeşca etc), care prefigurează viitoarea sinteză despre *Antichitățile județului Romanați* şi, mai cu seamă, tezaurele de la Conceşti şi Pietroasa, prezente de acum înainte în mai toată opera arheologică a autorului[45].

Dacă mai adăugăm faptul că la 25 noiembrie 1864, prin decretul nr. 1649 semnat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, Odobescu fusese numit, alături de V. A. Urechia, Laurian şi Mavros (acesta din urmă preşedinte pe viață), membra al Ojmitetului Arheologic din Eomânia[46] şi că în această calitate efectuase pentru singura dată în viața sa săpături arheologice (la Pietroasa, în 1836)[47],-sintem, credem, îndreptățiți să afirmăm că pe la mijlocul anilor '60 arheologia devine una dintre cele mai importante, dacă nu principala preocupare a lui Odobescu.

în judecarea globală a meritelor pe care şi le-a cîştîgat Odobescu pe tărîm arheologic nu trebuie pierdut din vedere faptul că opera scrisă,

[43] Odobescu fusese propus comisar al pavilionului românesc la 12 august 1866 (G. Serbau, *op. cit.,* p. 332).

[44] Despre participarea țării noastre la Expoziția universală de la Paris vezi Al. Odobescu, *România la expozițiunea universală din 1867 la Paris, Opere,* II, p. 315 — 333 (vezi mai ales enumerarea celor „zece despărțiri" — sectoare — ale expoziției la p. 324 — 325).

[45] Despre tezaurul de la Pietroasa, Odobescu ținuse cîte o comunicare în 1865, la 1 şi 8 decembrie, în fața savantei societăți prezidate de fostul său profesor Emile Egger, la Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Din această comunicare, păstrată în două manuscrise diferite (BAR, *Arhiva Odobescu,* II, mss. 1; cf. II, inss. 3 ; şi II, msj. 2), partea introductivă a apărut în *La voix de la Roumanie,* VI, 1866, 30, 14 iun., iar un rezumat destul de amplu constituie partea a doua din *Notice sur Ies antiquites de la Roumanie.* Pentru istoria acestor texte vezi, pe larg, M. Babeş, *op. cit.,* p. 7 — 8 (cu n. 22 — 25).

[46] Al. Păunescu, Irina Casan-Franga, P. Diaeonu, *op. cit.,* p. 28 (vezi şi reproducerea documentului la fig. 10). Membrilor amintiți ai Comitetului li se vor adăuga ulterior C. Bolliac (3 dec. 1864) şi D. Berindei (1865).

[47] La 15 iulie 1856 Odobescu a solicitat ministrului Instrucțiunii, G. A. Rosetti, fonduri pentru săpături arheologice în districtele Buzău, Rimnic, Brăila, Govurlui. Pînă la urmă nu s-au efectuat săpături decît la Pietroasa, pe care însă Odobescu nu le-a publicat decît parțial. Pentru aceste săpături vezi M. Babeş, *op. cit.,* p. 979 — 981, iar pentru cercetările recente în castrul roman din sec. al IV-iea e.n. Gh. Diaeonu, în *Opere,* IV, p. 1055—1064.

materializată in impunătoarele volume consacrate tezaurului de la Pietroasa sau istoriei arheologiei, precum şi într-o serie de studii dintre cele mai pertinente, nu constituie decît o parte — desigur, cea mai importantă — dintr-o operă mult mai cuprinzătoare, care se referă la toate pietrele de temelie pe care Odobescu le-a pus pe rînd în activitatea muzeistică sau în învățămîntul arheologic, pentru a construi cadrul instituțional şi informativ necesar propăşirii acestui domeniu ştiințific cu totul nou.

Eforturile lui Odobescu în această direcție s-au desfăşurat pe mai multe planuri: în cadrul Muzeului Național de Antichități (ca membru al Comitetului Arheologic), prin proiecte de sistematizare a activității arheologice, la catedra universitară, în sînul Societății Academice Eomâne (începînd din 1870)[48], prin conferințe şi, nu în ultimă instanță, prin întreținerea unui asiduu contact cu foruri ştiințifice şi personalități de prestigiu din țările cu o tradiție mai bogată în domeniu.

Ca membru al Comitetului Arheologic, Odobescu a întreținut strînse legături cu mişcarea arheologică din tînărul stat român. Perioada anilor 1860—1880 este una dintre cele mai frumoase în istoria arheologiei româneşti, epoca în care noua generație de istorici a purces cu entuziasm la cercetări de teren pe tot cuprinsul țării. După excursiile epigrafice ale lui Laurian, este rîndul lui Bolliac să atace aşezări din diferite epoci şi diferite colțuri ale țării: Slon, Eeşca, Slăveni, Turnu Severin, Tinosul, Zimnicea, Vădastra, Celei[49]. Mai ales clupă 1869, cînd a fost numit preşedinte al Comitetului Arheologic ,,în locul repausatului general Mavros"[50], Bolliac şi-a intensificat truda în sfera arheologiei, acest domeniu ajungînd să-1 acapareze de-acum înainte pînă la sfârşitul vieții[51]. D. A. Sturdza, la rîndul său, era şi el prezent între ruinele romane din Oltenia, executînd săpături la Slăveni şi Eeşca[52]. Tot la Eeşca participa prin anii 1870 la săpături unul din prietenii lui Odobescu, V. A. Urechia[53]. D. C. Butculescu, cel care îşi va cîştiga ulterior merite destul de însemnate prin cercetările din *dava* dacică de la Piscu Grăsani[54], practica încă din 1876 săpături în castrul roman de la Jidava[55]. Nu trebuie apoi uitat nici bătrînul maior Pappasoglu, neobosit colecționar de antichități culese „din excursiunile ce am făcut în toată Eomânia mică pe unde se găsesc''[56], dar şi conducătoru unor săpături la Slon sau la Cernica[57]. Odobescu însuşi, după cum am ară tat, a practicat săpături în castrul de la Pietroasa în 1866.

Avîntul cercetării arheologice în această perioadă, pe care am numi-o „extensivă'[?], a avut drept urmare însăşi ridicarea arheologiei la rang d ocupație ştiințifică într-un cadru instituțional. Nu trebuie trecut apoi c vederea faptul că pe această cale au fost considerabil sporite colecții

[48] Odobescu este ales membru la 10 septembrie 1870, în urma propunerii lui Alexandr Papiu-Ilarian.

[49] O. Papadima, *op. cit., p.* 318- 319, 331, 337, 339.

[50] *Trompeia Carpaților,* 1869, nr. 733, 7 iunie, p. 1, col. 3.

[51] O. Papadima, *op. cit.,* p. 315.

[52] D. Tudor, OR[4], p. 13 şi 15.

[53] *Ibid.*

[54] Pentru personalitatea lui D. G. Butculescu, animator cultural şi donator al Muzeul Național de Antichități, vezi F. GheorghJii, *D. C. Butculescu, actele şi faptele sale patriot* Bucureşti, 1915.

[55] D. Tudor, OR[4], p. 13.

[56] Maior D. Pappasoglu, *Călăuza sau conducătorul Bucuresciului,* Bucureşti. 1871. p.

[57] Al. Păunescu, Irina Gasan-Franga, P. Diaeonu, *op. cit.,* p. 34, n. 96.

Muzeului ațional de Antichități[58]. Pe de altă parte însă, cu toate eforturile cercetătorilor din această generație, nu au putut fi puse la dispoziția posterității decît foarte puține date concludente. Privind în urină, contrastul dintre amploarea cercetărilor de teren din anii '60—'70 ai veacului trecut şi rezultatele concrete ale acestora apare astăzi frapant. Explicația constă în faptul că, în mentalitatea epocii — nu numai în Eomânia, ci şi în alte țări cu o mai bogată tradiție în domeniu — săpătura arheologică nu era decît o goană după obiecte. O inscripție, un tezaur monetar, un vas de preț erau de ajuns pentru a considera sarcina îndeplinită. Contextul în care se situau obiectele în momentul scoaterii lor la lumină preocupa prea puțin pe arheologi; mai mult decît atît, nu de puține ori, simpla încercare de reconstituire a contextului unei descoperiri se solda, din cauza stadiului redus al cunoştințelor, cu teorii fanteziste, a căror netemeinicie era evidentă pentru cei mai luminați dintre contemporani. De asemenea, erau neglijate „obiectele minore", nespectaculoase din punct de vedere muzeistic, dar care ar fi putut înlesni multe precizări cronologice, în sfîrşit, chiar şi obiectele recoltate cu grijă şi expuse cu rîvnă de colecționar în muzeu nu erau decît rareori comunicate pe calea tiparului şi, în majoritatea cazurilor, cu un comentariu inadecvat[59].

Puțini oameni şi-au dat seama în epocă de neajunsurile unor astfel de practici. Uneori însă bunele intenții nu au fost pe măsura capacității ştiințifiee, Bolliac însuşi constituind în acest sens cel mai tragic exemplu : neobosit cercetător al pămîntului, colecționar pătimaş şi publicist plin de vervă, înzestrat, în aceleaşi timp, şi cu o imaginație mult prea bogată, el a căutat permanent să-şi valorifice cercetările, însă cunoştințele sale de autodidact descins din anturajul lui Mavros nu l-au putut feri de o serie de eşecuri — dureroase pentru el, însă din punct de vedere obiectiv inerente. Eeacția cea mai echilibrată a venit însă nu din partea arheologilor de teren, ci din partea lui Odobescu; am putea spune că odată cu el pătrunde şi în arheologia românească spiritul critic[60].

Dacă Odobescu n-ar fi fost el însuşi la un moment dat purtat de valul generației Comitetului Arheologic, dacă nu ar fi fost de loc pe teren şi n-ar fi depus atîta trudă pentru sistematizarea informației arheologice, am fi putut bănui că autorul rafinat al lui *Pseudohynegetikos* a preferat să rămînă în turnul său de fildeş şi să privească cu aristocratică superioritate, uşor amuzat, uşor concesiv, strădaniile răscolitorilor de pămînt. Eealitatea este însă cu totul alta : tocmai omul care nu a practicat aproape niciodată arheologia de teren şi-a cucerit şi pe acest plan merite infinit superioare tuturor celor ale colegilor de generație. Atitudinea sa este expusă sistematic în *Istoria arheologiei,* în prelegerea în care se precizează distincția dintre arheolog şi anticar : „Unul, cu o ardoare adesea numai instinctivă, descoperă, culege şi strînge toate rămăşițele trecutului; celălalt, prin o cunoştință întinsă a faptelor şi a monumentelor şi prin o critică sănătoasă alege şi judecă însemnătatea acelor rămăşițe în raport cu cultura

[58] *Ibid.,* p. 34 - 37.

[59] Publicațiile se făceau îndeobşte sub forma unor liste de obiecte grupate incr-o ordine aleatorie; exemple în acest sens : D. Pappasoglu, *Museul Pappasoglu(supra,* n. 37) ; G. Bolliac, *Trompeta Carpaților,* 1865, nr. 56, 30 septembrie, p. 223 *(Listă de obiecte date Muzeului Național de dl. Cesar Bolliac).*

[60] Pe plan cultural, în general, locul lui Odobescu în cultivarea spiritului critic este bine definit de G. Ibrăileanu în medalionul pe care i-1 consacră *(Spiritul critic în Muntenia — sinteză de criticism şi patruzecioptism : A. Odobescu)* în *Spiritul critic în cultura românească (Opere,* voi. I, Bucureşti, 1974, p. 137 — 143).

din trecut a omenirii. Unul e zidarul care adună şi aşterne simetric straturile de „piatră; celălalt e artistul, priceput şi prevăzător, care combină şi înalță edificiul[61]. Judecind după analogiile cu alte pasaje din acest curs ținut în 1874, în care, prin obişnuitele digresiuni odobesciene, se fac numeroase referiri la evenimente contemporane din lumea politică sau ştiințifică, ni se pare limpede că în acest pasaj, dincolo de aspectul aforistic, se strecoară o subtilă aluzie la Bolliac, pe care Odobescu îl atacase virulent cu numai un an înainte. Odobescu este, într-adevăr, artistul care înalță edificiul. Acuza lui Bolliac, că preopinentul său ar fi „arheolog de saltea''[62], nu face decît să ocolească termenii problemei; am putea spune ca un asemenea reproş echivalează cu imputarea pe care un artist mediocru i-ar face-o criticului, cum că acesta n-ar fi capabil să creeze nici măcar ca el.

Cea mai grăitoare dovadă că Odobescu şi-a depăşit contemporanii anticari chiar şi pe terenul mai familiar acestora din urmă o constituie „relațiunile'' sale despre antichitățile județelor Dorohoi şi Eomanați, care sînt consultate cu real folos şi astăzi. Dacă peste relatările lui Blaremberg, Săulescu, Bolliac sau Pappasoglu s-a aşternut de multă vreme colbul uitării, în schimb, aceste opere ale lui Odobescu, prin înregistrarea răbdătoare a tuturor informațiilor şi datelor de teren care îi fuseseră accesibile şi, mai cu seamă, prin atitudinea critică dovedită de autor, pot fi considerate primele repertorii arheologice din literatura noastră ştiințifică.

Odobescu a intuit încă din anii de debut ai atingerilor sale cu arheologia că pentru o adevărată exegeză ştiințifică era necesară înainte de toate ordinea în înregistrarea şi clasarea informației. Prea mult rău făcuseră întreprinderile diletante de pînă atunci! Avînd la dispoziție şi cîteva modele străine ale genului, Odobescu a lansat inițiativa întocmirii unui repertoriu arheologic al Eomâniei, defalcat pe județe. Pentru a strînge informația necesară, a redactat un *Gestionar* cuprinzînd întrebări amănunțite adresate organelor administrative şi învățătorilor rurali din toate comunele județelor țării[63]. Pe baza răspunsurilor primite, la care se adăugau, evident, informațiile provenite din lucrările publicate, Odobescu a reuşit să prezinte coerent două repertorii arheologice din proiectul său mai amplu. Ku a fost, ca şi în alte intreprinderi ale sale, îndeajuns de mul sprijinit în epocă, iar proiectul său a fost ulterior mult prea repede abandonat[64].

în aceeaşi sferă de preocupări se înscrie şi efortul lui Odobescu, ală turi de ceilalți membri ai Comitetului Arheologic, de a reglementa săpături arheologice şi de a preciza statutul obiectelor antice din colecții — o reali zare în acest sens fiind *Regulamentul asupra explorărilor şi cumpărăril*

[61] *Istoria archeologiei,* ed. D. Tudor, p. 61.

[62] C. Bolliac, *Archeologia,* în *Trompeta Carpaților,* 1873, nr. 1054, 11 martie, p. 1 —

[63] *Cestionarut* este publicat *in extenso* de Odobescu în introducerea la *Romanați* (în ace voi., p. 96—99).

[64] Din nefericire, nici pînă în ziua de astăzi nu s-a alcătuit un repertoriu arheolog al României. Un material inedit destul de bogat se află în arhiva Institutului de Arheolog iar pentru unele județe beneficiem de repertorii exhaustive apărute în anii din urmă: Al. Pă nescu, P. Şadurschi, V. Ghirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoşani,* Bucureşti, 197 G. Goman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui,* Bucureşti, 198 V. Ghirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iaşi,* voi. 1—2, Iaşi, 1985. Se adau apoi repertoriile bibliografice ale monumentelor medievale, datorate lui N. Stoicescu, *Rep toriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti,* Bucureşti, 1961; *Bibliografia local ților şi monumentelor feudale din România, I. Țara Românească,* voi. 1—2, Bucureşti, 19 *Repertoriul bibliografic al localităților şi monumentelor medievale din Moldova,* Bucureşti, 19

de obiecte antice, promulgat sub forma unui. decret (nr. 736) la 10 aprilie 1874[65] — , la fel ca şi participarea activă a lui Odobescu la înfiinţarea Comisiei Monumentelor Publice în august 1874, care urma să ia în grijă întreg patrimoniul monumental-istoric al Eomâniei[66]. De asemenea, Odobescu a întrevăzut şi necesitatea alcătuirii unui *corpus* al inscripţiilor greceşti, latine şi slave de pe teritoriul Eomâniei[67].

De altfel, credem că nu ne abatem de la adevăr dacă afirmăm că în acesta perioadă nu s-a întreprins nimic în mişcarea arheologică românească fără ca Odobescu să fi fost profund implicat, ba mai mult, jucînd în numeroase cazuri chiar rolul determinant.

Neobositul membru al Comitetului Arheologic nu a fost mai puţin activ nici în forul academic. Prezenţei celui de-al 32-lea membru titular, în ordine cronologică, al Societăţii Academice Eomâne[68] — — în 1870 avea doar 36 de ani! — în secţiunea istorico-arheologică i se datorează, între multe altele, instituirea premiului „Alexandru Odobescu", care a generat o serie de concursuri de lucrări pe teme istorico-arheologice^ din care s-au născut apoi opere fundamentale ale istoriografiei româneşti. Temele propuse de Odobescu erau dintre cele mai importante pentru istoria noastră; experienţa cărturarului făcea ca tematica să răspundă deziderатului, ca, prin lucrările de concurs, să se umple efectiv un gol in istoriografie. Cel mai concludent exemplu este tema propusă de Odobescu şi acceptată ,,cu mulţumire, în unanimitate, în toate condiţiunile copilite într-însa" la 24 august 1871 : *Asupra popoarelor care au locuit ţările române de a stînga Dunării mai nainte de concuista acestor ţări de către imperatorele Traian*[69]. O lucrare pe acest subiect urma să fie prima contribuţie ştiinţifică la pe atunci practic necunoscutul domeniu al Daciei preromane.

Cît de tenace şi-a urmărit Odobescu scopul o dovedeşte cu prisosinţă faptul că a îhceput imediat să publice în *Columna lui Traian* a lui Hasdeo o bibliografie a Daciei[70] şi că la 18 august 1872 a declarat că renunţă — el,, care a fost întotdeauna departe de a fi ferit de griji financiare ! — la diurna sa de academician (352,50 lei) pentru a se putea achiziţiona pentru biblioteca Societăţii Academice cărţi dintre cele indicate în bibliografie[71]. După cum se ştie, lucrarea premiată a fost cea a lui Tocilescu, cel care avea

[65] Al. Păunescu, Irina Casan-Franga, P. Diaeonu, *op. cit.,* p. 39—40. Documentul se găseşte în *Arhiva MNA,* dosar 11/1874, f. 49.

[66] *Ibid.,* p. 39, n. 138. în comisie Odobescu activa alături de M. Kogălniceanu, C. Bolliac, A. Orăscu, D. Berindei, D. A. Sturdza, Th. Rosetti, C. I. Stăncescu.

[67] Este vorba de proiectul tînărului Odobescu din 1861, *Studiile istorice în ţara noastră?* în *Independinţa,* 4, 1861, decembrie, p. 187—188 *(Opere,* II, p. 185—189), unde, în contextul unei mai largi dezbateri culturale, marcate de proiecte semnate de August Treboniu Laurian, Ion Maiorescu, Gheorghe Sion, George Creţianu (cf. D. Berindei, în *Studii şi articole de istorie,* 3, 1961, p. 203—233), se spune despre epigrafie *(Opere,* II, p. 186): „Se vor aduna toate inscripţiunile grece şi romane din Dacia, atît cele publicate, cît şi cele inedite, confruntîndu-se cu originalile; ele vor fi clasificate după un ordin logic şi se vor publica în facsimile reduse, cu comentarii explicative. Două persoane însărcinate cu această lucrare vor vizita localităţile din România unde se aflu asemenea inscripţiuni, se vor pune în relaţii cu muzeele din străinătate şi vor consulta cărţile speciale asupra acestor materii".

[68] Al.' Dobre, *Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte,* seria IV, tom VI, 1984, p. 107. Despre Odobescu la Academia Română vezi si P. Popescu-Gogan, *AAR,* 104, 1970, seria IV, 20, 1976, p. 158-163.

[69] Vezi comentariul nostru la *Bibliografia Daciei,* în acest voi.

[70] *Columna lui Traian,* 3, 1872, nr. 20, p. 154-156; nr. 22, p. 171-172; nr. 23, p. 178—179; nr. 24, p. 188—190. Ulterior bibliografia a apărut şi în volum, Bucureşti, 1872.

[71] *Analele Soc. Acad. Rom.,* 5, 1872, p. 48; cf. Al. Dobre, op. *cit.,* p. 112.

m devină-şeful de şcoală al arheologiei româneşti din generaţia dintre Odobescu şi Pârvan[72].

în cercurile arheologilor şi colecţionarilor din preajma Comitetulu Arheologic sau în forările academice Odobescu se adresa unui grup restrîns Era necesară, pe de o parte, formarea unei şcoli temeinice de arheologie, p de altă parte, cultivarea cunoştinţelor de arheologie şi de istoria artelor î rindurile unui public mai larg. în această privinţă, Odobescu se deosebeşt radical de toţi predecesorii şi contemporanii săi, el rămînînd în epocă sin gurul adevărat *profesor* în acest domeniu. Dacă pînă prin anii '70 educaţi **7**,aanticarăr se făcea în preajma unui colecţionar mai mult sau mai puţi competent, iar viitorii istorici erau formaţi în universităţile străine, Odo bescu este cel care iniţiază învăţămîntul arheologic în ţara noastră.

Ocazia s-a ivit atunci cînd ministrul instrucţiunii, Titu Maiorescu, introdus în 1874, pe lîngă programa oficială, „cursuri libere şi gratuite Unul din aceste cursuri, cel de arheologie, este încredinţat la universitate bucureşteană lui Odobescu. în anul universitar 1874/1875 a ţinut cursul d istorie a arheologiei, care va vedea lumina tiparului în 1877[73] şi va fi în cununat de un binemeritat premiu academic[74]. Acest curs va rămîne, di pâeate, singurul publicat; este, însă, totodată, şi cel mai bun dintre toa cursurile pe care Odobescu le va ţine ulterior, „una din primele opere a erudiţiei româneşti în spirit modern"[75] „muzeul imaginar cel mai atrăgă tor din literatura noastră"[76]. Dacă nu dispunem de nici o ştire referitoa la cursurile ţinute de Odobescu în perioada 1875—1877, în schimb, s- păstrat programele celor două cursuri ţinute în anii următori. între 17 octom brie 1877 şi 22 iunie 1878 Odobescu a ţinut 60 de prelegeri dintr-un cu de preistorie, iar în 1878/1879 tot 60 de prelegeri dintr-un curs de antich tăţi orientale[77]. După o întrerupere de opt ani, cît a lipsit din ţară, fiin secretar al Legaţiei române de la Paris, a ţinut începînd din 1888 în para două cursuri de cîte 60 de prelegeri pe an : unul consacrat „instituţiuhi şi monumentelor religioase ale Greciei vechi?', iar altul despre *Traian despre toate acele monumente care se rapoartă la istoria persoanei şi a epocei*

Dacă aceste cursuri nu au fost tipărite, rămînînd deocamda mai greu accesibile, în schimb, pentru studenţii care au trecut p amfiteatrele în care Odobescu şi-a ţinut prelegerile acestea au rep zentat în multe cazuri un punct de răscruce în devenirea ştiinţifică, măcar de-ar fi să-i amintim în treacăt numai pe Teohari A tonescu, unul dintre primii cercetători ai monumentului de la Adamcl din generaţia după Tocilescu, pe Gheorghe Murnu, viitorul traducător lui Homar, pe Gheorghe Popa-Lisseanu şi pe Alexandru Tzigara-Sam caş, care peste ani şi ani nu se sfia să îl pună pe Odobescu ca profe

[72] „Odobescu înţelegind [...] astfel să dea mina cu Vasile Pârvan şi mai depa (L Nestor, *op. cit.,* p. 157).

[73] Vezi R. Theodorescu, *Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arie,* IV, tom VI, 1984, p. 67—72.

[74] Odobescu, propus de D. A. Sturdza şi V. A. Urechia (cu un raport special red de V. A. Urechia), a obţinut în urma şedinţei din 15 septembrie 1877 „premiul de 4 00 din fondul Năsturel-Herescu" (Al. Dobre, op. *cit.,* p. 116—117).

[75] T. Vianu, *op. cit,* p. 114.

[76] N. Manolescu, *op. cit.,* p. 101. Ansamblul consideraţiilor autorului despre *arheologiei* la p. 84—107.

[77] D. Tudor, *Analele Universităţii Bucureşti,* seria ştiinţe sociale, istorie, 12, 1963 p. 22-23.

[78] *Ibid.,* p. 23. Cursurile din anii 1888—1891 sînt păstrate în manuscris la *Arhiva Odobescu,* mss. 5346—5351.

mai presus de binecunoscutul descoperitor al antichităților arhaice de la Olympia, Ernst Ourtius, pe care îl audiase la Berlin[79]. Odobescu este, fără îndoială, primul din pleiada marilor profesori din istoria arheologiei românești, care de atunci a continuat pînă în zilele noastre prin Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan, Ion JSTestor, D. M. Pippidi.

înrudite îndeaproape cu prelegerile *ex cafhedra* ale lui Odobescu sînt conferințele ținute de acesta în aula Academiei sau la Ateneul Eomân.]STe gîndim, bunăoară, la ciclul de conferințe din 1872 dedicat artelor în Eomânia, subsumat scopului de a defini „instinctul estetic" al poporului român[80], dar, îh același timp, prima încercare de periodizare și clasificare sistematică a antichităților preistorice de pe teritoriul țării noastre — sîntem în ajunul *Daciei înainte de romani* a lui Tocilescu (1880) ! — , la lucrarea despre diadema de la Novocerkask, care a avut la bază o conferință susținută în 1878, la conferința din 1888, cu ocazia inaugurării noului local al Ateneului Eomân, despre monumentele circulare antice, la conferința din 1889 despre unele probleme de heraldică. Simpla enumerare a acestor conferințe este semnificativă; din Sciția pînă în Eoma imperială, de la uneltele de piatră și os din „periodul preistoric" și pînă la emblemele heraldice ale domnitorilor moldavi, Odobescu și-a revărsat cu dărnicie asupra auditoriului imensa sa informație, care era, la rîndul ei, rodul unor lecturi susținute și al unor studii pe obiecte și monumente realizate nemijlocit, la fața locului.

Același veșnic neobosit Odobescu este și cel care a înțeles ca nimeni altul în epocă necesitatea ca tînăra știința arheologică românească să iasă din carapacea provincialismului, a strîmtului cerc de anticari de la București, pentru a se confrunta cu cele mai de seamă realizări ale arheologiei europene. El însuși om al Europei în aceeași măsură în care a fost un înflăcărat patriot, Odobescu s-a integrat armonios în elita arheologiei europene, reprezentate deopotrivă de școala franceză, cea germană și cea rusă, lumile Egger, fostul său profesor la Sorbona, Wilhelm Proehner, G. Capeilini, A. Ubicini, Alexis TTvarov, binecunoscutul cercetător al antichităților scito-sarmatice și grecești din Eusia, Franz Bock, cercetător competent al tezaurului de la Pietroasa, Ferdinand de Lasteyrie și Charles ele Linas, cei doi exegeți ai toreuticii policrome, Eomer Floris, unul din șefii școlii de istorie veche de la Pesta și mulți alții au fost prieteni, colegi apropiați sau corespondenți constanți ai lui Odobescu. Odobescu executa desene și redacta note după obiectele de la Ermitaj, pe care le trimitea cu o dărnicie de „milionar" -— cum recunoaște Charles de Linas[81] — colegilor săi din Franța. Lucrările sale erau recenzate elogios în Franța[82], ținea comu-

[79] Al. Tzigara-Samurcaș, în CL, 67, 1934, 7—9, p. 608.

[80] Din proiectatul ciclu *(Răpede ochire asupra producțiunilor artistice din trecut in țara noastră și asupra instinctului artistic al poporului român)* de patru conferințe — corespunzînd celor patru perioade distinse de Odobescu („periodul preistoric", „roman", „barbar", „românesc") — cărturarul nu a ținut decît două conferințe, din care nu a publicat-o decît pe prima, sub titlul *Artele din România în periodul preistoric* (vezi n. 120). A doua conferință a fost ținută la 18 ianuarie 1873 *(Despre artele din România în epoca romană și în timpii Bai' barilor. Considerațiuni asupra tezaurului de la Pietroasa),* dar nu a văzut lumina tiparului. Următoarele două conferințe *(Arta bizantină în România sau arta națională română. Considerațiuni asupra bisericei episcopale de la Curtea de Argeș* și *Instinctul estetic al poporului român. Ornamentațiunile poporane de stil românesc)* nu au mai fost ținute.

[81] Ch. de Linas, în *Memoires de VAcademie d'Arras,* 12, 1880, p. 1—2.

[82] *Ibid.,* p. 1—19; idem, în *Revue archeologique,* 1880, avril, 12 p., extras; idem, *Les origines de l'orfevrerie cloisonnee,* voi. al 2-lea, Paris, 1878, p. 134.

nîcări Ia Paris, la Academie des Inscriptions et Belles-Lettres[83], era solicitat să publice în reviste dintre cele mai prestigioase, precum *Gazette archeologique*[84], își tipărea lucrarea despre tezaurul de la Pietroasa la Paris, era consultat de arheologii maghiari în privința unor obiecte de orfevrărie „barbară"[85], participa la congresele internaționale de preistorie. Eelativ tînăr încă, a prezentat la Copenhaga, în 1869, o comunicare care făcea sinteza întregii preistorii pe teritoriul Eomâniei — pe baza foarte puținelor date ce-i stăteau atunci la dispoziție — și care a fost onorată de remarcile admirative ale unor Oapellini, Worsaae, Vogt, de Quatrefages sau Desor[86]. Doi ani mai tîrziu îl găsim antrenînd o pleiadă întreagă de oameni de cultură din Eomânia — P.S. Aurelian, Gregoriu Ștefănescu, Constantin Esar-en, Bogdan Petriceiu Hasdeu, dr. P. Iatropol, Pavel Iacovenco — în sprijinirea materială a Congresului de arheologie și antropologie de la Bologna[87]. Dacă ar fi găsit mai multă înțelegere la autorități, ar fi organizat, desigur, un congres similar la București, eforturile sale în acest sens depunînd mărturie pentru consecvența cu care și-a urmat proiectul[88].

Odobescu știa foarte bine că pînă la fundamentarea unei școli arheologice românești era nevoie ca tinerii să-și desăvîrșească studiile în universități occidentale și, mai mult decît atît, că și arheologii deja formați simțeau nu numai necesitatea de a schimba informații și de a se document în muzee și biblioteci străine, dar și dorința de a fi judecați de instanț științifică europeană. în țara în care, fără un Odobescu sau un Tocilescu ar fi fost admise *tale quale* și „alfabetul dacic de la Slon" și „lulelele preistorice" ale lui Bolliac și în care Odobescu își ceda diurna de academicia pentru a achiziționa pentru Academie cărțile de bază pentru documentare în vederea întocmirii unei lucrări despre Dacia •preromană — care pîn atunci nu fusese scrisă și a fost nevoie de un concurs academic pentru stimula o asemenea întreprindere—, cadrul era prea strimt. înseși lucră rile lui Odobescu publicate în limba română și netraduse în franceză a

[83] Este cazul comunicării de la 8 decembrie 1865, *Notice sur le tresor de Petrossa, d eouvert en Roumanie et conserve au Musee naiurel de Bucarest,* publicată ulterior în *La v de la Roumanie,* 6, nr. 30, 14 iunie 1866 (in acest volum, partea a doua).

[84] Este cazul celor două studii, *Plăteau antique en argent et sarcophage en pierre orn de sujets de chasse, trouves en^ Roumanie* și *La coupe de la deesse Nana-Anat conservee CcMnet de Medailles de Paris. Ltude sur quelques pieces d'orfevrerie orientale posterieures à canquete de VAsie Centrale par Alexandre le Grand,* publicate în nr. 12, 1887, p. 72—8 respectiv 10, 1885, p. 286—296 și 11, 1886, p. 5—15 și 70—86. înainte de a publica aces stadii, Odobescu fusese invitat încă din 1879 de Georges Perrot, conducătorul de atun al prestigioasei publicații, să trimită pentru *Gazette archeologique* un rezumat („en huit ou dlx pages") al importantei sale lucrări despre diadema din tezaurul de la Novocerkask (v scrisoarea lui G. Perrot din 22 decembrie 1879, BCS, mss. 14 728 024 P, la Filofteia Min Rădica Biehis, *Alexandru Odobescu și corespondenții săi,* București, 1984, p. 266—267).

[85] Vezi *Pannonia es Dacia regeszeti erdekei,* in *Ârchaeologiai Ertesito,* 1, 1869, 7, martie (în acest voi., p. 357—362), unde se face referire la,,inelul de la Brașov", al cărui des Si. fusese trimis lui Odobescu de către Romer Floris, cu rugămintea ca cercetătorul român furnizeze analogii.

[86] Vezi SLI, II, p. 148, n. 1. Tot ca o recunoaștere europeană a meritelor lui Odobe in arheologie trebuie privită și alegerea sa ca membru corespondent al Institutului Arheolo German de la Roma la 9 decembrie 1873 (pe diploma de numire se află semnăturile Rlehard Lepsius și Theodor Mommsen!). Vezi G. Șerban, *op. ciL,* p. 351.

[87] Toți cei citați participă la o subscripție inițiată de Odobescu la 24 octombrie 18 (cf. G. Șerban, *op. cit.,* p. 348).

[88] Vezi I. Andriesescu, în *Revista de preistorie și antichități naționale,* 1, 1937, *p.* 11—15; M. Petrescu-Dîmbovița, *ibid.,* 2—4, 1940, p. 119.

fost repede date uitării[89], în vreme ce *Le tresor de Petrossa* continuă să figureze pînă astăzi în orice bibliografie, chiar şi minimală, dedicată acestei descoperiri[90].

Alexandru Odobescu — istoric şi arheolog al epocii romane

Clasicist prin formaţie, cunoscător al literaturii greceşti şi latine — din care a tradus, fie ca exerciţiu, fie pentru publicare, încă din anii de ucenicie — , Odobescu nu s-a consacrat, oricît ar părea de paradoxală această afirmaţie, niciodată antichităţilor romane de pe teritoriul ţării noastre decît în mod tangenţial. Deşi mănunchiul de scrieri în acest domeniu acoperă o bună parte din opera sa arheologică, atingerile sale cu monumentele romane au fost mai degrabă întîmplătoare : exemplificări în cursuri universitare sau conferinţe, prelucrări de informaţii venite pe calea *Cestionarului arheologic. Te* de altă parte, raportarea'la antichitatea greceromană se face permanent în toate celelalte scrieri, fie că este vorba de lucrările de preistorie sau de cele referitoare la toreutica „barbară".

Nefaniiliarizat cu cercetările de teren — scădere care i-a fost chiar direct reproşată şi de care el însuşi era conştient —, Odobescu a preferat să-şi caute armele în arsenalul istorico-filologic. Obiectul arheologic nu avea, în concepţia sa, statutul de document înTsine, nu constituia *uiifapt,* ci doar o reflectare, o confirmare a tradiţiei literare antice. Odobescu nu operează cu conceptul de *tip,* lucru care e departe de a i se putea impuls., atîta-vreme cît tipologia era pe cale să fie introdusă ca metodă fundamentală în arheologie abia în anii în care scria Odobescu[91]. în schimb, se foloseşte analogia, aceasta însă nu în sensul strict arheologic al cuvîntului, ci, măi degrabă, ca procedeu literar-erudit. Cu riscul de a forţa'termenii.

[89] Poate că nimic-nu este mai concludent pentru a argumenta această afirmaţie decît destinul total diferit al celor două studii-,,surori", *Novocerkask* şi *Nana Anat.* Primul a fost publicat în limba română în 1879, iar Odobescu i-a trimis un exemplar, între alţii, lui G. Perrot. Prin scrisoarea de la 22 dec. 1879 (vezi n. 84), acesta îi mulţumeşte, dar îşi exprimă regretul că nu poate consulta decît planşele şi tabla de materii, textul'propriu-zis fiindu-i inaccesibil din cauza limbii. „Pourquoi navez vous pas fait — îl întreabă Perrot pe Odobescu — ce qu'ont fait, depuis plusieurs annees, certains savants holiandais, suedois ou danois, ceux qui ecrivent des langues qui ne sont guere sues bors du pays auquel ils appartiennent? A leur' memoire eerit dans leur langue naţionale ils ont ajoute un court resume ecrit en aDenisnd ou en francais, dans urie *Weltsprache* queîconque". (O dificultate similară resimţise şi Odobescu,. dovadă faptul că în *Pannonia es Dacia* arăta că nu-i fuseseră accesibile, din aceleaşi motive, studiile de specialitate din Ungaria). încă de atunci apăruse „bariera" lingvistică în cercurile ştiinţifice! Fapt este că lucrarea despre Novocerkask, publicată doar în limba română (Odobescu însuşi avea să regrete că nu a publicat şi o variantă în limba franceză — vezi scrisoarea nr. 1092 din 2/14 februarie, *Opere,* X), a rămas total necunoscută, nefiind citată de Mk'.ns,-Rostovtzeff, Werner etc; în schimb, este citat aproape mereu Charles de Linas, căruia Odobescu îi pusese ia dispoziţie o informaţie exhaustivă (vezi comentariul nostru la *Novocerkask).* Lucrarea despre *Nana Anat,* adevărat pandant ia *Novocerkask,* cu aceleaşi virtuţi ştiinţifice, figurează însă în aproape toate lucrările de specialitate; un exemplu concludent: L. Matzu'lewitsch, *Byzantinische Antike. Studien auf Grund der SilberqefäBe der Emitaqe,* Berlin —Leir^tf 1929, p. 51-52.

[90] R. Harhoiu, ultimul exeget al tezaurului de la Pietroasa *(The fifih-centurj] A. D* *ireasure from Pietroasa, România, in the light of recent research,* Oxford, 1977) consideră că „lucrarea lui Odobescu rămîne astăzi o lucrare de referinţă pentru specialistul epocii mii»raţiei" (în *Opere,* IV, p. 1011)..

[91] Vezi *supra,* n. 11.

•îndrăznim să afirmăm că acelaşi spirit care îl călăuzeşte pe cititorul lui *PseudokynegePilcos* din Elada lui Pausanias şi a lui Goethe pînă pe plaiurile Jiisocer şi din universul Dianei la vînătoare în difpitele ei ipostaze plastice pînă în Roma monumentală a lui Traian sau a lui Constantin cel Mare, şi aceasta în acordurile unui *lied* german sau ale corului din *FreiscMtz,^* întrerupte din cînd în cînd de cîte un intermezzo schillerian, acelaşi spirit se manifestă si atunci cînd vastele excursuri sînt menite să construiască analogii între frizele unui monument roman, precum sarcofagul Ghica, şi unele dintre reprezentările de pe tava de la Conceşti, între trofeul de la Adamclisi şi rhytonul ele la Poroină sau între sanctuarul megalitic de la Stonehenge şi mormîntul circular al Caeciliei Metella.

Studiile de arheologie romană constituie în această privinţă un bun exemplu. Tematic, sfera de interes a lui Odobescu se împarte în ^cîteva compartimente : antichităţile romane de pe teritoriul Eomâniei — în special cele din Oltenia şi, tangenţial, monumentul triumfal de la Adamclisi, dar şi, cum v°ni vedea, plastica cultuală din Dacia romană—, arta romană din epoca lui Traian şi arhitectura romană, în general.

Cele mai însemnate contribuţii sînt, după cum era de aşteptat, cele care se înscriu în prima dintre seriile de preocupări pe care le-am enunţat. Interesul lui Odobescu faţă de monumentele Olteniei romane este o consecinţă firească a lucrului la proiectatul repertoriu arheologic al României. *Cestionartd* publicat *in extenso* în introducerea la lucrarea consacrată antichităţilor din Romanaţi dovedeşte intenţia de sistematizare a cunoştinţelor referitoare la această zonă arheologică. Ku mai puţin semnificative sînt anexele compilate după articolele din literatura epocii care se referă la această chestiune; anexele ajung să constituie un *corpus* de *testimonia* pentru toate întreprinderile arheologice din sudul Olteniei, de la începuturi pînă în 1878.

Odobescu notează cu o precizie, pe care nu putem decît să regretam că nu au dovedit-o precedesorii şi contemporanii săi, toate datele referitoare la descoperiri arheologice pe teritoriul judeţului Romanaţi : ruine de eetăti, dramul roman de-a lungul Oltului, „brazda lui Novac", staţiunea preistorică de la Vădastra, monumente medievale. Prezentarea este coerentă, pe probleme, iar discernămîntul critic iese în evidenţă pe tot parcursul scrierii. Nu lipsesc nici ironiile, care ţintesc fie către cei ce au jefuit, mai ales Mavros şi Ghica, vestigiile arheologice ale Daciei Inferior, fie către „folclorul" local, de exemplu, atunci cînd constată că „uriaşii", cărora tradiţia populară a zonei le atribuia nişte inscripţii, „vorbeau latineşte". Fiind vorba de o operă de compilaţie, lipsesc datele inedite, nu sînt publicate inscripţii noi, cum făcuse Laurian în *Istriana.* Importanţa lucrării constă, în primul rînd, în faptul că Odobescu a prezentat sistematic in material împrăştiat în diferite colecţii şi comunicat parţial în publicaţii de mică circulaţie şi că a oferit multe indicaţii topografice preţioase peitru cercetările ulterioare. Prin informaţiile pe care le cuprinde, mai ales desore unele obiecte care s-au pierdut între timp, lucrarea lui Odobescu este consultată şi astăzi cu interes de cei ce se dedică cercetării monumentelor romane din Dacia Inferior[92].

în afară de această scriere, Odobescu nu a mai avut contacte apropiate cu monumentele Daciei romane, clacă exceptăm o mică notiţă — de fapt', o scrisoare mai amplă de răspuns trimisă prietenului sau budapestan, Râiner Floris, şi care, odată publicată de acesta clin urmă în *Archaeologiai*

[92] D. Tudor, OR', p. 16.

fost repede date uitării[89], în vreme ce *Le tresor de Petrossa* continuă să figureze pînă astăzi în orice bibliografie, chiar şi minimală, dedicată acestei descoperiri[90].

Alexandru Odobescu - istoric şi arheolog al epocii romane

Clasicist prin formaţie, cunoscător al literaturii greceşti si latine — din care a tradus, fie ea exerciţiu, fie pentru publicare, încă din anii de ucenicie — , Odobescu nu s-a consacrat, oricît ar părea de paradoxală această afirmaţie, niciodată antichităţilor romane de pe teritoriul ţării noastre decît în mod tangenţial. Deşi mănunchiul de scrieri în acest domeniu acoperă o bună parte din opera sa arheologică, atingerile sale cu monumentele romane au fost mai degrabă întîmplătoare : exemplificări în cursuri universitare sau conferinţe, prelucrări de informaţii venite pe calea *Cestionarului arheologic.* Pe de altă parte, raportarea'la antichitatea greco-romană se face permanent în toate celelalte scrieri, fie că este vorba de lucrările de preistorie sau de cele referitoare la toreutica „barbară".

ISTefamiliarizat cu cercetările de teren — scădere care i-a fost chiar direct reproşată şi de care el însuşi era conştient —, Odobescu a preferat să-şi caute armele în arsenalul istorico-filologic, Obiectul arheologic nu avea, în ..concepţia sa, statutul de document în'sine, nu constituia *unfapL* ci doar o reflectare, o confirmare a tradiţiei literare antice. Odobescu mi operează cu conceptul de *tip,* lucru care e departe de a i se putea imputa, atîta vreme cît tipologia era pe cale'să fie introdusă ca metodă fundamentală în arheologie abia în anii în care scria Odobescu[91]. în schimb, se foloseşte analogia, aceasta însă nu în sensul strict arheologic al cuvîntuluî, ci, mâi degrabă, ca procedeu literar-erudit. Cu riscul de a forţa'termenii. •îndrăznim să afirmăm că acelaşi spirit care îl călăuzeşte pe cititorul lui *Pseudohynegeâlcos* din Elada lui Pausanias şi a lui Goethe pînă pe plaiurile Bisocei şi din universul Dianei la vînătpare în diferitele ei ipostaze plastice pmă în Borna monumentală a lui Traian sau a lui Constantin cel Mare, şi aceasta în acordurile unui *lied* german sau ale corului din *FreiscMtz,* întrerupte din cînd în cînd de cîte un intermezzo schillerian, acelaşi spirit se manifestă şi atunci cînd vastele excursuri sînt menite să construiască analogii între frizele unui monument roman, precum sarcofagul Ghica, şi -mele dintre reprezentările de pe tava de la Conceşti, între trofeul de la Adamclisi şi rhytonul de la Porcina sau între sanctuarul megalitic de la Stonehenge şi mormîntul circular al Caeciliei Metella.

Studiile de arheologie romană constituie în această privinţă un bun exemplu. Tematic, sfera de interes a lui Odobescu se împarte în cîteva compartimente : antichităţile romane de pe teritoriul Eomâniei — în special, cele din Oltenia şi, tangenţial, monumentul triumfal de la Adamclisi, dar'şi, după cum vom vedea, plastica cultuală din Dacia romană—, arta romană din epoca lui Traian şi arhitectura romană, în general.

Cele mai însemnate contribuţii sînt, după cum era de aşteptat, cele e^ere se înscriu în prima dintre seriile de preocupări pe care le-am enunţat. Interesul lui Odobescu faţă de monumentele Olteniei romane este o consecinţă firească a lucrului la proiectatul repertoriu arheologic al Eomâniei. *Cet timarul* publicat *in extenso* în introducerea la lucrarea consacrată antici"taţilor din Eomanaţi dovedeşte intenţia de sistematizare a cunoştinţelor referitoare la această zonă arheologică. mai puţin semnificative sînt anexele compilate după articolele din literatura epocii care se referă la adastă chestiune; anexele ajung să constituie un *corpus* de *testimonia* ue.-tru toate întreprinderile arheologice din sudul Olteniei, de la începuturi pî:a în 1878.

Odobescu notează cu o precizie, pe care nu putem decît sa regretam că nu au dovedit-o precedesorii şi contemporanii săi, toate datele referitoare la descoperiri arheologice pe teritoriul judeţului Eomanaţi : ruine de eetăţi, dramul roman de-a lungul Oltului, „brazda lui îsovac", staţiunea preistorică de la Yădastra, monumente medievale. Prezentarea este coerentă, pe probleme, iar discernămîntul critic iese în evidenţă pe tot parcursul scrierii. î>u lipsesc nici ironiile, care ţintesc fie către cei ce au jefuit, mai ales Mavros şi Ghica, vestigiile arheologice ale Daciei Inferior, fie către folclorui" local, de exemplu, atunci cînd constată că uriaşii", cărora tradiţia populară a zonei le atribuia nişte inscripţii, „vorbeau latineşte". Fiind vorba de o operă de compilaţie, lipsesc datele inedite, nu sînt publicate inscripţii noi, cum făcuse Laurian în *Istriana.* Importanţa lucrării constă, în primul rînd, în faptul că Odobescu a prezentat sistematic in material împrăştiat în diferite colecţii şi comunicat parţial în publicaţii de mică circulaţie şi că a oferit multe indicaţii topografice preţioase pentru cercetările ulterioare. Prin informaţiile pe care le cuprinde, mai ales despre unele obiecte care s-au pierdut între timp, lucrarea lui Odobescu este consultată şi astăzi cu interes de cei ce se dedică cercetării monumentelor romane din Dacia Inferior[92].

în afară ele această scriere, Odobescu nu a mai avut contacte apropiate cu monumentele Daciei romane, dacă exceptăm o mică notiţă — de feptV o'scrisoare mai amplă de răspuns trimisă prietenului său budapestan, Eâmer Floris, şi care, odată publicată de acesta din urmă în *Archaeologiai*

89 p..t..ă nimic-nu este mai concludent pentru a argumenta această afirmaţie decît destinul total diferit al celor două studii-,,surori", *Novocerkask* şi *Nana Anat.* Primul a fost publicat în limba română în 1879, iar Odobescu i-a trimis un exemplar, între alţii, lui G. Perrot. Prin scrisoarea de la 22 dec. 1879 (vezi n. 84), acesta îi mulţumeşte, dar îsi exprimă regretul că nu poate consulta decît planşele şi tabla de materii, textui'propriu-zis fiindu-i inaccesibil din cauza limbii. „Pourquoi n'avez vous pas fait — îl întreabă Perrot pe Odobescu — ce qu'ont fait, depuis plusieurs annees, certains savants hollandais, suedois ou danois, ceux qui ecrivent des langues qui ne sont guere sues hors du pays auquel ils appartiennent? A leur memoire ecrit dans leur langue naţionale ils ont ajoute un court resume ecrit en allemand' ou en francais, dans urie *Weltsprache* quelconque". (O dificultate similară resimţise şi Odobescu,, dovadă faptul că în *Pannonia es Dacia* arăta că nu-i fuseseră accesibile, din aceleaşi motive, studiile de specialitate din Ungaria). încă de atunci apăruse „bariera" lingvistică în cercurile ştiinţificei Fapt este că lucrarea despre Novocerkask, publicată doar în limba română (Odobescu însuşi avea să regrete că nu a publicat şi o variantă în limba franceză — vezi scrisoarea nr. 1092 din 2/14 februarie, *Opere,* X), a rămas total necunoscută, nefiind citată de MSHÎÎS^-Rostovtzeff, Werner etc.; în schimb, este citat aproape mereu Charles de Linas, căruia Odobescu îi pusese ia dispoziţie o informaţie exhaustivă (vezi comentariul nostru la *Novocerkctk),* Lucrarea despre *Nana Anat,* adevărat pandant ia *Novocerkask,* cu aceleaşi virtuţi ştiinţifice,' figurează însă în aproape toate lucrările de specialitate; un exemplu concludent: L. Ma.tr/ulewitsch, *Byzantinischc Antike. Studien auf Grund der SilberqefăBe der Emitaqe,* Berlin — Leii?"?* 1929, p. 51-52.

90 R. Harhoiu, ultimul exeget al tezaurului de la Pietroasa *(The fifih-cenluri] A.* D, *ireasure from Pietroasa, Eomânia, in the light of recent research,* Oxford, 1977) consideră că „lucrarea lui Odobescu rămîne astăzi o lucrare de referinţă pentru specialistul epocii mi«raţiei" (în *Opere,* IV, p. 1011)..

91 Vezi *supra,* n. 11.

92 D. Tudor, OR⁴, p. 16.

Ertesito[93], a ajuns să se constituie într-un articol independent. In aceasta notiță Odobescu face o foarte judicioasă sistematizare a reliefurilor cultii-ale din Dacia. La vremea aceea, în 1869, mărturisea cliiar că ar intenționa să dezvolte subiectul, ceea ce ,pînă la urmă, nu a realizat. Pînă si în această formă preliminară însă sînt vizibile cunoştinţele lui Odobescu în acest domeniu[94]. De altfel, deşi nu a scris mai nimic despre Dacia preromaiiă sau romană, este evident că Odobescu stăpînea informația referitoare la acest subiect, măcar dacă ne gîndim la operele citate de el în *Bibliografia Daciei.*

Un loc central îl ocupă în opera lui Odobescu arta romană în epoca lui Traian. In acest caz, pe lîngă motivația ştiinţifică, un rol de seamă 1-a jucat climatul epocii în care scria autorul.

Eomanitatea poporului român — idee fundamentală în literatura noastră umanistă şi, mai ales, în scrierile Şcolii Ardelene[95] — a fost mereu legată pînă către sfîrşitul secolului al X1X-lea de un fel de mit al eroului eponim : împăratul Traian. în a doua jumătate a secolului acest mit a fost considerabil reînviorat, atît prin confluența culturală cu cel de-al doilea val latinizant, cît mai cu seamă prin conotațiile politice iscate în efervescentul climat de emulație națională. Traian era simbolul unității încă neîmplinite în epocă şi, mai mult decît atît, reprezenta civilizația însăşi. Antiteza între Traian şi Decebal era cea între civilizație şi barbarie„bunul Traian" este opus de Odobescu „sălbaticului Decebal", iar cucerirea romană a Daciei reprezintă faptul providențial prin care s-a pus capăt unei „întunecate asupriri" venite din partea unui rege barbar[96] (fie el şi „rege-erou", cum Odobescu însuşi îl numeşte în altă parte[97]). Traian este „fondatorul neamului românesc" pentru Dimitrie Bolintineanu[98], „fondatorul coloniei latine de la Dunăre", pentru Odobescu[99], provincia Dacia este numită „Dacia traiană" de către A. D. Xenopol. De la Traian începe istoria românilor, toată succesiunea de civilizații anterioare la Dunărea de jos fiind de domeniul preistoriei[100]. Traian întrupează toate virtuțile antice — valori spre care spiritele ilustre ale tuturor epocilor corupte au tînjit cu melancolie.

Factorii politici înşişi uzau pe scară largă de mitul lui Traian. Hasdeu edita *Columna lui Traian* într-o țară în care fiecare tîrg mai răsărit avea cel puțin o stradă care se numea Traian şi în care se vehiculau bancnote de 20 de lei cu chipul lui Traian. Proiectele de a dura o statuie ecvestră a Iui Traian alături de cea deja existentă a Iui Mihai Yiteazul în fata *Almei Mater* bucureştene sau de a reconstitui o „copie fidelă" a columnei la Bucureşti (toate acestea nerealizate însă pînă la urmă) sînt reflexe ale aceleiaşi stări de lucruri. Pentru toată suflarea românească, de la copiii de şcoală care vedeau chipul biruitorului de la Dunăre pe prima filă a manualului de istorie pentru şcolile elementare şi pînă la venerabilii academicieni Laurian sau Hasdeu, Traian era, înainte de toate, „eroul național".

La toate aceste determinante naționale se mai adaugă însă faptul de loc neglijabil că istoriografia europeană însăşi continua să fie bîntuită de mitul antic al optimului principe. *Imperator,* dar şi *iustissimus omnium senator*™*1*, Traian a fost o personalitate de excepție care a guvernat imperiul într-o epocă de apogeu. în epoca sa, prin cercurile de *amici* frecventate de cei mai iluştri literați ai vremii, s-a născut — nu fără legătură cu prejudecăți şi resentimente dintre cele mai evidente — un clişeu de largă rezonantă' în istoriografia antică, antiteza dintre Traian şi precursorul său, „tiranul" Domițian[102]. Ulterior, într-o epocă în care imperiul începuse să-si trăiască agonia, Traian a ajuns să constituie un model; împăratul Decius din veacul al III-lea şi-a însuşit nu numai numele lui Traian, ci şi elementele fundamentale ale programului politic al acestuia[103]. Istoriografia secolului al X1X-lea a preluat necritic tradiția antică, clişeele autorilor romani fiind perceptibile la tot pasul în lucrări de larg răsunet, precum cele ale lui J. Dierauer[104] sau C. de la Berge[105]. Orice exeget al epocii lui Traian se afla mai mult sau mai puțin în pericol să cadă în apologetică.

Pe lîngă aceste curente care i-au marcat decisiv întreprinderile, Odobescu nu putea rămîne nesimțitor nici la faptul că epoca lui Traian era aceea a unor împliniri artistice de excepție, plasate de estetica pe care o profesa în contrast cu arta „decăzută" a unei epoci „barbare", care nu era alta decît cea imperială tîrzie, epoca lui Constantin cel Mare[106] !

Cînd scrie despre Traian, Odobescu face, aşadar, să vibreze într-o tonalitate patriotică avîntată coarda auditoriului sau a cititorilor săi prin efortul de a evoca imaginea unui mare om într-o epocă de propăşire politică si artistică.

O primă ocazie i s-a oferit în 1872, cînd publică scurta notiță despre descoperirea de la Blain, din Bretagne[107]TIn vas de *terra sigillata,* produs al manufacturilor de la La Graufesenque, reprezentînd un dac între două lăncii şi purtînd o inscripție în care apare numele lui Decebal, îi fusese făcut cunoscut lui Odobescu de către Wilhehn Froehner[108], cu care scriitorul şi arheologul român era în strînse relații[109]. Pe bună dreptate, Odobescu pune în legătură acest document ceramic cu episodul războaielor daco-romane şi uciderea lui Decebal, intuiție remarcabilă, confirmată recent de cercetările din atelierele de *terra sigillata* de unde provine acest vas, care au demonstrat că la un moment dat a existat o serie întreagă de asemenea produse menite să preamărească strălucita victorie obținută de

[93] Vezi n. 85.

[94] Dintre numeroasele remarci judicioase şi intuiţii strălucitoare, de-a dreptul surprl-nzătoare ni se pare observația că reprezentările cuplului de călăreți care încadrează o „Mare Zeiță" — care astăzi sînt denumite tehnic „Cavaleri danubieni" — par „a se referi la *im* cult existent doar in Dacia", lucru confirmat de cercetările ulterioare. Vezi comentariul nostr% în acest voi.

[95] A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei,* Bucureşti, 1972; St. Brezeanu, *La continuite daco-roumaine. Science et politique,* Bucureşti, 1984, p. 45—64.

[96] *Ateneul Român,* în acest voi., p. 307.

[97] *Un vas de lut* (vezi n. 107), în acest voi., p. 93.

[98] D. Bolintineanu, *Viața lui Traian August, fondatorul neamului românesc,* Bucureşti» 1869.

[99] *împăratul Traian,* în acest voi., p. 247.

[100] *Artele din România,* SLÎ, II, p. 249.

[101] Marțial, 10, 72, 9.

[102] Acest clişeu este „demascat" ca fals de K. H. Waters, în AJPh, 90, 1969, p. 385—404.

[103] Pentru această interesantă domnie şi programul ei ideologic vezi F. S. Salisbury, H. Mattingly, în JRS, 14, 1924, p. 1-23; L. Fronza, în *Anuali Triestini, 21,* 1951, p. 227—245; 23, 1953, p. 311—333; cf. A. Alfoldi, *Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jhs. nach Christus,* Darmstadt, 1967, p. 343.

[104] J. Dierauer, *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Traians,* Leipzig, 1868.

[105] G. de la Berge, *Essai sur le regne de Trajan,* Paris, 1877.

[166] Vezi *Istoria archeologiei,* ed. D. Tudor, p. 150.

[107] *Despre un vas de lut cu numele lui Decebal (descoperit la Blain, în Bretania),* în *Columna lui Traian,* 3, 1871, nr. 34 (144), 1 dec, p. 313-315 (apare şi în broşură în 1873).

[108] Vasul fusese descoperit în 1868 şi figurează acum în CIL, X, sub nr. 10 013, 39 (aici şi bibliografia pînă în momentul respectiv). Despre Wilhelm Froehner vezi nota de la *Un vas de lut.*

[109] La 9 septembrie 1871 Odobescu îl propune pe Froehner, alături de alți arheologi europeni, ca membri de onoare ai Academiei Române (cf. G. Şerban, *op. cit.,* p. 347).

Traian la Dunăre[110]. Cu această ocazie, Odobescu face şi o mică incursiune epigrafică în imnărirea inscripţiilor care pomenesc numele de Decebal[111]. Mai discret decît în scrierile ulterioare, încă din această notiţă răzbate simpatia lui Odobescu pentru Traian, învingătorul lui Decebal.

în anul universitar 1874/1875, în cursul său de *Istoria arheologiei* (publicat în 1877), Odobescu face referire constantă la arta clin epoca lui Traian. Această artă reprezintă pentru Odobescu un punct culminant al exprimării plastice romane, opoziţia netă fiind — în conformitate cu punctul de vedere dominant din veacul al X1X-lea, înainte de „redescoperirea" artei romane tîrzii — cu producţiile artistice ale epocii constantiniene („o artă cu totul decăzută")[112]. Antiteza este construită pornindu-se ele la „însuşirea" de către Constantin cel Mare a frizelor de pe arcul triumfal al lui Traian. S-ar putea obiecta că atitudinea lui Odobescu ar decurge mai puţin din iubirea pătimaşă pentru Traian, ci mai degrabă din crezul său estetic, deci opoziţia nu ar fi între Traian şi Constantin, ci doar între arta „clasică" şi cea tîrzie ; ne vine însă greu să credem că la catedra universitară Odobescu ar fi adoptat o altă poziţie decît aceea pe care şi-o definise limpede în *Pseudohynegetilws* cu doar un an înainte (1873) : „Deşi-mi vine foarte cu greu să aduc aşa necuviincioasă pîră împotriva sfîntului împărat şi patron al Bucureştiului, dar — am mai spus-o şi într-alt loc — eu ţin întotdeauna cu Traian şi nu pot să las ca să i se ia ce este al lui"[113].

Că Odobescu „ţine" cu Traian o dovedeşte pe deplin faptul că, după revenirea la catedră, în anul universitar 1887/1888 prezintă un curs intitulat semnificativ : *Traian şi despre toate acele monumente care se rapoartă la istoria persoanei şi a epocei.* Doar două prelegeri ale acestui curs au fost publicate[114]. Prima prelegere — un fel de argument pentru viitoarea întreprindere — defineşte în termenii cei mai limpezi hieratismul demersului odobescian, dar şi înflăcărătorul său avînt patriotic. Profesorul trece în revistă toate datele literare despre Traian -— puţinele pe care vitregia sorţii le-a transmis în tradiţie manuscrisă — şi expune sintetic aspecte ale importantei domnii a învingătorului dacilor. Dacă această prelegere inaugurală are un caracter, mai degrabă, programatic, Odobescu neinsistînd asupra amănuntelor, în schimb, cealaltă prelegere publicată, cea dedicată statuilor antice reprezentîndu-1 pe Traian, constituie o dovadă foarte concludentă pentru profunzimea cursurilor universitare ale lui Odobescu. Cărturarul alcătuieşte un mic *corpus* de reprezentări plastice ale marelui împărat, dînd pentru fiecare caz descrieri exacte şi indicaţii ale locului de conservare. Este drept că astăzi lucrarea nu mai prezintă valoare, întrucît multe din statuile aduse în discuţie de Odobescu au fost dovedite de exegezele moderne fie drept falsuri, fie drept statui autentice, atribuibile însă altor împăraţi decît Traian[115]. Xu trebuie uitat însă că la acea dată nu apăruse încă lucrarea fundamentală a lui J. J. Bernoulli[116] — unul din primele modele

[110] M. Labrousse, *în Apulum,* 19, 1981, p. 57—63.

[111] De menţionat însă că inscripţia de la Arrabona (Raab), din Pannonia Superior, citată de Odobescu, unde editorii mai vechi (Gruterus, iar după el Ackner şi Miiller) văzuseră numele lui Decebal, trebuie eliminată din discuţie (vezi comentariul nostru la *Un vas de lut),*

[112] *Istoria arheologiei,* ed. D. Tudor, p. 150.

[113] *Pseudokynegetikos,* SLI, III, p. 71.

[114] *împăratul Traian după monumente arheologice. Lecţiune introductivă lăcursul de-arheologie la Universitatea din Bucureşti 1887,* îh CL, 21, 1887, 9, p. 745—758; *Iconografia lui Traian. Statue şi busturi antice, ibid.,* 22, 1888, 2, p. 97—119.

[115] Vezi comentariul nostru îa *Iconografia lui Traian.*

[116] *Romische Ikonographie,* voi. al 2-lea, partea a 2-a, Stuttgart, 1891 (capitolul despre iconografia lui Traian).

ale genului ele exegeză modernă în acest domeniu — , iar lumea ştiinţifică "şi Odobescu însuşi încă mai apelau la repertorii de genul celor întocmite ele Yisconti. O dată mai mult se dovedeşte că greşelile savantului român erau, în cea mai mare măsură, greşelile epocii, determinate de insuficienţa informaţiei şi de nedesăvîrşita pregătire metodologică. Prin demersul său, Odobescu se situează la confluenţa erudiţiei anticare cu rigoarea universitară a discursului critic.

Arta romană în epoca lui Traian este, aşadar, privită cu sensibilitatea unui iubitor de frumos convins că monumentele din vremea optimului principe reprezintă arta clasică în sine, însă şi din perspectiva unui admirator pătimaş al împăratului sub domnia căruia această artă a înflorit. Xu putem elecît să regretăm faptul că Odobescu .şi-a întrerupt firul vieţii doar cu cîţiva ani înainte, de a fi martorul atribuirii de către Tocilescu a ansamblului comemorativ ele la Adamclisi marelui împărat.

Monumentul de la Adamclisi figurează totuşi în opera lui Odobescu. Cel care era la curent cu toate noutăţile arheologiei europene —- de ia cercetările lui G. Perrot în Orient pînă la săpăturile lui H. Schliemann de Ia Micene — nu putea rămîne insensibil la o descoperire atît de importantă făcută chiar ..pe teritoriul ţării noastre. Monumentul este tratat — destul de sumar, pentru că la acea dată cercetările erau încă în curs, iar Tocilescu nu publicase nimic — în conferinţa ţinută la Ateneu elespre clădirile antice, „cu dom. circular", unde monumentul este datat, aşa cum procedase iniţial şi Tocilescu, în sec. al IV-lea e.n..

După cum s-a văzut, preocupările de arheologie romană ale lui Odobescu au fost foarte diferite între ele : un repertoriu arheologic al unui judeţ, un curs universitar despre Traian şi monumentele epocii sale şi o conferinţă de arhitectură romană. La acestea se adaugă însă permanentele referiri, în £3rimul rînd în *Istoria arheologiei,* dar şi în *Tezaurul de la Pietroasa,* precum şi în alte studii, la diferite monumente romane de pe teritoriul ţării noastre şi din alte locuri. Dat fiind caracterul operelor în care se eliscută monumente romane, contribuţiile ştiinţifice pot fi apreciate ca minore, ceea ce nu înlătură însă nimic elin farmecul acestor raite în antichitatea clasică.

Probleme de preistorie în opera arheologica c iui Alexandru Odobescu

Domeniului X3e cît ele fascinant, pe atît de dificil de aborelat al preistoriei cărturarul i-a consacrat doar cîteva scrieri de mai mică întindere. Exceptînd cele cîteva referiri generale din *Noiice sur Ies antiquites de la Roumanie,* Odobescu nu a scris despre preistorie elecît în 1869, cînd a ţinut o comunicare la Copenhaga, cu ocazia celui de-al IV-lea congres internaţional de antropologie şi arheologie preistorică[117], urmată la trei ani de un articol despre *Arme şi unelte de piatră şi os din epocele preistorice aflate în România*[118], în pamfletul elespre *Fumurile arlieologice* îndreptat

[117] Textul comunicării, rezumat de redacţia volumului în care au fost editate actele congresului (probabil de către Wilhelm Schmidt, secretarul congresului), a apărut în *Congres internaţional d'anthropologie et d'archeologie prehistorique. Comple-rendu de la 4e session, Copenhague, 1869,* Copenhaga, 1875, p. 116—123. Versiunea românească a aceluiaşi text a apărut, ca partea I a studiului *Noţiuni preistorice din România,* SLI, II, p. 137—Î48 (vezi partea a doua a prezentului volum).

[118] *Revista ştiinţifică,* 1872 (SLI, II, p. 149—155).

împotriva Ini Bolliac[119] şi în conferinţa despre *Artele din Eomânia în periodul preistoric*[120]. Observăm că toate aceste scrieri se plasează cronologic în anii de debut ai arheologului, fiind cuprinse în intervalul 1868—1874. Mai tîrziu Odobescu va abandona acest domeniu, fiind reţinut de lucrul la *Tezaurul de la Pietroasa* şi de cursurile sale universitare, ceea ce nu înseamnă însă, în nici un caz, că i-ar fi scăzut interesul pentru preistorie. Un argument important ar fi însuşi faptul că în cursul universitar din 1877/1878 a prezentat 60 de prelegeri consacrate preistoriei[121], apoi numeroasele referiri prezentate într-o operă atît de stufoasă precum *Tezaurul de la Pietroasa.* Credem, mai degrabă, că Odobescu şi-a dat seama la timp că acest domeniu necesită, în primul rînd, cercetări de teren, săpături de amploare, neputînd fi acoperit doar de erudiţia livrescă. Odobescu nu a fost un „preistorieian" în adevăratul înţeles al cuvîntului, ci un comentator scrupulos al realizărilor în acest domeniu, un fel de autor de „cronici arheologice" critice consacrate săpăturilor de epocă preistorică pe teritoriul ţării noastre. Chiar şi numai prin aceste contribuţii, el deţine cu autoritate, aşa cum s-a arătat în repetate rînduri, locul unui adevărat deschizător de drumuri.

Pentru Odobescu preistoria reprezenta — ca pentru toată suflarea ştiinţifică a epocii — *Vorgeschichte* (pre-istorie), adică ceea ce Hegel, cel care introdusese termenul, înţelegea prin perioada dinainte de istorie *(GeschichteJ,* aceasta din urmă începînd în momentul apariţiei tradiţiei istorice scrise. în domeniul preistoriei intra, deci, întreaga perioadă cuprinsă între apariţia omului şi epoca greco-romană, respectiv, pentru unele regiuni, epoca marilor imperii orientale. Pe teritoriul ţării noastre momentul final îl reprezenta, în această concepţie, cucerirea Daciei de către romani. Acest lucru este arătat de Odobescu în introducerea la conferinţa despre *Artele din România în periodul preistoric :* ,,Cel dintîi din aceste perioade, cel mai puţin sigur, cel mai necunoscut şi cel mai puţin cercetat pînă acum, s-ar începe de o dată cu ivirea fiinţei omeneşti pe poalele Carpaţilor; [...] el s-ar sfîrşi la epoca memorabilă, cînd puternicul neam al dacilor fu nevoit să facă aci loc şi să-şi înfrîngă tăria dinaintea armelor romane, învingătoare subt ordinele lui Traian"[122].

în privinţa etapelor „periodului preistoric", Odobescu adoptă schema general recunoscută de ştiinţa arheologică încă de pe la mijlocul secolului trecut, în funcţie de criteriul tehnic al materialului din care se confecţionau uneltele şi armele şi de gradul de desăvîrşire al acestora. Sînt astfel deosebite epoca pietrei cioplite, a pietrei „lustruite", a aramei, epoca de bronz şi epoca de fier, ceea ce, evident, corespunde periodizării clasice paleolitic-neolitic-chalcolitic-epoca bronzului-epoca fierului[123]. Kecunos-

[119] *Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează,* în *Columna lui Traian,* 4, 1873, nr. 4, 15 februarie, p. 49-51 (SLI, II, p. 287-306).

[120] *Columna lui Traian,* 5, 1874, nr. 4, p. 73-82 (SLI, II, p. 233-286).

[121] *Programa cursului de arheologie pe anul 1877—1878,* mss. BAR, 5348, f. 235—242.

[122] *Artele din România,* SLI, II, p. 249.

[123] La această periodizare s-a ajuns pînă către mijlocul secolului al X1X-lea în mai multe etape. După ce, încă din 1836, directorul de atunci al Muzeului Naţional din Copenhaga, Chr. Thomsen, încercase în lucrarea *Ledetraad for nordisk Oldkyndighed* o periodizare tripartită a epocilor preistorice (epoca „de piatră", „de bronz" şi „de fier"), iar F. Keller introdusese conceptul de „epoca pietrei şlefuite", întemeiat pe descoperirile din zona palafitelor elveţiene (cf. *1. Pfahlbaubericht,* în *Mitteilungen der Antiquarischen Gesellschaft Ziirich,* 9, 2, Heft 3, 1854; *2. Pfahlbaubericht, ibid.,* 12, 1858), Lartet a dovedit în 1860 stratigrafic succesiunea de la „epoca pietrei cioplite" la cea a „pietrei şlefuite" (cf. H. Miiller-Karpe, *op. cit.,* p. 3). Giţiva ani mai tîrziu se vor impune pentru aceste din urmă perioade termenii de paleolitic şi neolitic, prin lucrarea lui J. Lubbock, *Prehistoric times,* din 1865.

cut era în epocă mezoliticul; abia prin anii '60 J.J.A. Worsaae abordase studiul sistematic al culturilor costiere din Iutlanda exprimate prin movilele de „Kjokkenmoddings"[124], pe baza cărora se va defini ulterior această importantă etapă între paleolitic şi neolitic. De asemenea, nu era bine precizată poziţia cronologică şi aria de difuziune a chalcoliticului(eneoliticului), care, aşa cum a reieşit din cercetările ulterioare, nu a acoperit decît anumite zone ale lumii. în sfîrşit, epoca fierului, slab cunoscută, nu fusese încă împărţită în cele două vîrste structural deosebite, Hallstatt şi La Tene.^

în strînsă legătură cu problemele periodizării preistoriei se află chestiunile legate de metodele investigaţiei de teren. înseşi precizările la care s-a ajuns în privinţa succesiunii marilor, etape ale civilizaţiei omeneşti datorează mult practicii de teren, în cadrul căreia, cam din epoca în care Odobescu începuse să nutrească interes pentru preistorie, era pe cale să se impună metoda stratigrafiei, împrumutată din geologie. Adaptată de arheologii francezi, germani şi danezi, apoi, către ^fîrşitul veacului şi de cei englezi (în frunte cu Plinders Petrie), la specificul activităţii arheologice, stratigrafia a ajuns să cucerească lumea ştiinţifică, aureolată fiind şi de cîteva spectaculoase rezultate imediate. Apoi, prin însemnatele contribuţii ale arheologilor suedezi Hans Hildebrand şi Oskar Montelius, avea să se impună şi metoda tipologiei, care, pornind de la conceptul pozitivist de *tip,* urmărea să înserieze şi să cerceteze în evoluţia lor morfologică obiectele arheologice (vasele ceramice, piesele de podoabă, armele, uneltele de metal sau de piatră etc.)[125].

Istoria arheologiei preistorice pare să fi cunoscut de-a lungul ei o alternanţă ciclică între demersul tipologic şi studiul structurilor. în anii în care scria Odobescu — foarte restrîns circumscrişi cronologic, după cum am văzut (1868—1874) -—cercetarea era dominată de două mari curente, ambele de o importanţă culturală mult mai largă decît reflexele pe tărîm arheologic : pozitivismul şi evoluţionismul. Tipologia însăşi era o expresie a schemei evoluţioniste aplicate în arheologie.. Eforturile spre clasificare minuţioasă şi periodizare cît mai precisă, absolutizarea datelor, tehnice au făcut însă ca în scurtă vreme să se nască în minţile unei întregi generaţii — reprezentate, de altfel, de spirite dintre cele mai ilustre — iluzia „metodei perfecte", un Graal după care, în acelaşi secol pozitivist^ tînjeau, ba uneori chiar trăiau sentimentul de a-1 fi obţinut, şi corifeii istoriografiei critice germane din tradiţia unui Mebuhr sau a unui Kanke» Abia către sfîrşitul secolului trecut, în contextul foarte amplu al unei crize generale a pozitivismului şi a evoluţionismului plat, asistăm, pe tărîm arheologic, la o adevărată „ofensivă" împotriva vechii şcoli, o ofensivă izvorîtă din impasul în care a ajuns în scurtă vreme cercetarea, din ce în ce mai puţin satisfăcută de menghinele demersurilor tipologizante[126]. Eevendicîndu-se programatic de la tradiţia istoriografiei romantice, arheologia preistorică, puternic influenţată şi de cercetările etno-filologice

[124] Vezi şi A. P. Madsen, *Antiquites prehistoriques du Danemark. L'Âge de la pierre,* 1869. Cam în aceeaşi perioadă, în Franţa, G. de Mortillet determină caracterul aşezării mezolitice de la Fere-en-Tardenois (după numele căreia s-a introdus în arheologie conceptul de *tardenoisian* pentru una din etapele mezoliticului).

[125] Vezi *supra,* n. 11.

126 p„tru a evita amplele consideraţii pe care o tratare, fie ea şi sumară, a unei probleme atît de complexe le-ar impune, ne mulţumim să cităm cele sintetizate foarte lucid de R. Hachmann, *Die Goten und Skandinavien,* Berlin, 1970, p. 182: „Die Entwicklung, die sich in der Vor- und Friihgeschichte vollzog, war offensichtlich Teii einer allgemeinen Aufleh- nung gegen den Positivismus. Allenthalben kani damals das Gefiihl auf, die exakten Metho-

(K. Zeuss, J. Grimm, K. Miillenhoff), a căutat să parcurgă — ca să spunem așa — drumul de la obiecte la structuri, deplasîndu-și atenția de la vestigiile materiale în sine la comunitățile umane cărora le-au aparținut respectivele culturi materiale. Așa avea să apară, pe o cale relativ scurtă, care ajunge pînă la Gustat Kossina, acea *Siedlungsarchâologie*[127], ce-și propunea* să identifice civilizațiile arheologice circumscrise pe baza criteriilor tradiționale cu etniile cunoscute din izvoarele scrise. Așa s-au născut, pornindu-se, desigur, de la complexele închise *(geschlossene Funde)* — idee introdusă tot de evoluționiști ! — , conceptele de *cercuri culturale* (Wilhelm Schmidt) sau de *provincii culturale* (Gustaf Kossina). Așa s-a făcut că explicația tradițională a creșterilor cantitative și calitative a fost părăsită în favoarea captivantei soluții a migrațiilor. Dacă toată această schimbare de atitudine era, la cumpăna dintre veacuri, obiectiv necesară, nu este mai puțin adevărat că, într-o etapă imediat următoare, au fost înlăturate sau nuanțate, de pe poziții critice, dar folosindu-se, desigur, acumulările anterioare, multe din punctele de vedere ale ,,noii școli".

Este adevărat că Odobescu nu a putut fi, prin specificul preocupărilor sale, direct implicat în tumultul acestor discuții. Tînărul dăruit de muze cu toate însușirile pentru a ajuuge un distins clasicist s-a simțit pentru întîia oară atras de domeniul preistoriei, care pe atunci încă nu își definise pe deplin statutul științific, probabil tot cu ocazia sejurului său parizian din 1867, atît de bogat în experiențe pozitive, cînd, în același timp cu Expoziția universală, a avut loc în capitala Franței, din inițiativa lui Gabriel de Mortillet, cel de-al doilea congres internațional de „paleontologie" (primul se întrunise la Neuehatei în anul precedent)[128]. Din acest moment Odobescu se informează asiduu asupra cercetărilor arheologice preistorice întreprinse în statele cu ceva mai vechi tradiții în domeniu. Faptul că după 1874 nu a mai publicat nimic pe acest tărîm nu trebuie să înșele; o dovadă elocventă că Odobescu nu s-a îndepărtat de acest domeniu o furnizează cursul deja amintit de preistorie — al cărui text s-a pierdut, din păcate—, iar mărturii indirecte depun numeroasele excursuri cu referiri la antichități preistorice din scrierile sale consacrate tezaurului de la Pietroasa și altor monumente. în *Antichitățile județului Romanați* se acordă un spațiu destul de larg descoperirilor din stațiunea preistorică de la Vădastra; în *Novocercaskk* citează și comentează la tot pasul o serie întreagă de antichități scito-sarmatice; pînă și într-o scriere atît de circumscrisă tematic precum cea consacrată monumentelor antice cu dom circular își găsește locul un excurs referitor la complexul megalitic de la Stonehenge.

în urma unei analize aprofundate a tuturor contribuțiilor cărturarului pe acest plan devine evident faptul că Odobescu — fie și numai dacă îl judecăm după literatura de specialitate citată în note și valorificată efectiv în text, o literatură de cea mai bună calitate, reprezentînd, practic, de fiecare dată, ceea ce era mai nou și mai bun în știință — a beneficiat ele o

den in den Geisteswissenschaften hätten zwar Fortschritte hinsichtlich der Breite des Wissens und der Zuverlässigkeit der Erkenntnisse erbraeht, doch nichts mehr und das sei nicht genug. Es kam ein deutliches Unbehagen auf, ein Fragen nacb dem letzten Ziel der hemmungslosen Detaili'orschung, und selbst den Facligelehrten kam angesichts des Forschungsbetriebes em Gefulil todlicher Langeweile an".

[127] Pentru aceste chestiuni : H. J. Eggers, *op. cit.*, p. 199 — 254 (vezi p. 200 : „ignorieren darf man das Lebenswerk Gustaf Kossinas nicht. Die Vorgeschichte wiirde sich als historische Wissenschaft selber aufgeben, wiirde sie nicht immer und immer wieder den Versuch machen, auch das Problem der ethnischen Dentung zu losen"); J.-P. Millotte, în *Dialogues d'histoire ancienne,* 4, 1978, p. 377 — 397 (cu multe exagerări însă).

[128] M. Babeș, în *Memoriile Secției de Științe Istorice,* seria IV, tomul IX (1984), 1987. p. *139*

informație care a stîrnit admirația specialiștilor europeni — elocvente în acest sens fiind ecourile comunicării lui Odobescu de la congresul de la Copenhaga — și care astăzi continuă să ne uimească. Mai mult decît atît cărturarul nu s-a mulțumit doar să înregistreze, dar a surprins cu multa luciditate chiar „mersul" cercetării, fiind, poate, unul din aceia care a prevăzut trecerea deja menționată de la arheologia clasificatorie, de detaliu la studiul structurilor complexe. „Astăzi știința arheologică cearcă s afle un fir spre a da de căpătîi acelui labirint; dar ea abia cutează pîn acum, cu ajutorul antropologiei, să facă, printre rămășițele preistorice distincțiuni de seminție și de neamuri; ea mai mult se mărginește deocam dată a clasifica prodiicțiunile primitive ale omenirii într-o ordine cronolo gică, de pe natura materialelor care au venit succesiv la cunoștința și l întrebuințarea omului"[129]. Privind în urmă, ne dăm seama ce însemnătat avea o asemenea afirmație făcută în 1872[130], cînd de abia se făceau auzit primele voci care vesteau noua școală[131].

Odobescu năzuia, așadar, spre o cercetare globală — pluridisciplinara am spune în termenii de astăzi — îndreptată spre marile probleme a istoriei comunităților umane din „tiimph preistoriei". 3SIu întîmplător aduce adesea în discuție antropologia, ca disciplină auxiliară a arheologi preistorice. Aceasta nu înseamnă însă că Odobescu ar fi disprețuit latur pur tehnică a arheologiei preistorice. Nu trebuie nici o clipă pierdut cl vedere că scrierile sale de preistorie au un caracter programatic : Od bescu încearcă să ordoneze materialul și să traseze direcții de cercetar Pînă nu cu mult timp înainte, în perioada romantică a anticarilor, „tot se găsea era roman și tot ce nu putea fi roman era barbar, prin urma bun de sfărîmat, bun de aruncat"[132]. Odobescu este primul care încear o sistematizare a materialului provenit din săpăturile preistorice de pion rat (Bolliac, Sturdza, Pappasoglu etc). Această întreprindere, pentru ca cărturarul ar fi meritat, oricum, toate elogiile posterității, crește în însemn tate cu atît mai mult, cu cît a fost realizată după modele din cele mai ind cate și prin criterii care, în bună parte, își păstrează și astăzi valabilitate

Pentru repertorizarea descoperirilor anteromane si valorificarea l științifică și muzeistică, Odobescu a fost de-a dreptul fascinat ele mode danez, cu care se familiarizase în 1869. Micuța Danemarcă, țara lui Ea mus Isyerup și a lui Christian Thomsen — părintele periodizării triparti prima adevărată revoluție în știința preistorică — , țara; Muzeului Naț nal de la Copenhaga, a cărui fondare în 1807 poate fi socotită un adevă act de naștere al arheologiei preistorice mondiale[133], a deținut pe tot p cursul secolului al X1X-lea o poziție de frunte în acest domeniu[134]. Arh ologia ajunsese atît de populară, încît pătrunsese pînă la un anumit ni •chiar și în conștiința maselor, capabile să intuiască valoarea patrimoni a unor descoperiri întîmplătoare „Este o țară, domnilor, — spune Odobe

[129] *Artele din România,* SLI, II, p. 255 — 256.

[130] Conferința a fost ținută în 1872, iar textul său a văzut lumina tiparului in 1874 *(su* ii. 80 și 120).

[131] ,,\Vir sind es endlich miide, în der blofien gedanklosen Anhäufung wohlgesicht Materials den hochsten Triumph der Fprschung zu erblicken", spunea filologul W. Schere 1868 *(Zur Geschichte der deutschen. Sprache,* p. XII; citat după R. Hachmann, *op. cit.,* p. 1 cu referire directă la stadiul cercetării arheologice consacrate populațiilor germanice.

[132] C. Bolliac, in *Trompeta Carpaților,* 12, 1874, nr. 1137, 20 iunie.

[133] H. J. Eggers, *op. cit.,* p. 11.

[134] Kr. Kristiansen, *A social hisiory of Danish archaeology* (1805—1975), în *Towar hisiory of archaeology. Being tlie papers read at the first Conference on the history of archae in Aarhus, 29 August—2 September 1978,* ed. by G. Daniel, Londra, 1981, p. 20 — 44; ve O. Kiindt-Jensen, *Archaeology and ethnography in Denmark : early studies, ibid.,* p. 14 —

de la tribuna conferinței ținute în 1872 — unde cultul arheologiei a intrat în uzurile poporane. Acea țară e Danemarca. Acolo, oricînd un țăran a răsturnat cu fierul plugului o oală veche, un ciocan de piatră sau o custură de bronz, el o duce cu mîndrie la muzeul național din Copenhaga, unde descoperirea lui e așezată cu onoare în dulapuri, alături cu numele dăruitorului. Orice danez aspiră la fericirea de a vedea productul aflărilor sale arheologice înavuțind tezaurele artistice și istorice ale țărei"[135]. Exemplul ales are o menire educativă și nu întîmplător este prezentat unui cerc mai larg de auditori tocmai în anii imediat următori lansării *Gestionarului arheologic:* „Știți, domnilor, — continuă Odobescu — că acesta este un nobil mod de a-și iubi patria. El dovedește că o națiune care știe așa de mult să-și respecte datinile părintești, nu voiește și nu poate să moară !"

Ga în atîtea rînduri, Odobescu nu s-a limitat la îndemnuri, ci a purces el însuși la defrișarea acestui teren neumblat. El tratează atît piese de piatră și os[136], cît și monumentele în sine, pe care le grupează, încă din 1868, în trei categorii: *valuri, tumuli (măguri)* și *cetăți (întărituri) de pămînt*[137]. Nu interesează aici atît de mult faptul că în decursul timpului, prin cercetări sistematice, multe din valurile (cele două „brazde ale lui Novac", bunăoară) sau cetățile de pămînt menționate s-au dovedit a fi postromane, din epoca migrațiilor sau medievale timpurii[138]; mult mai vrednică de interes este semnificația pe care încă din anii '60 ai secolului trecut o atribuie unor monumente, care, cu cîteva notabile excepții, au început, pe plan mondial chiar, abia în perioada interbelică să constituie obiectul unor cercetări arheologice sistematice. Tumulii, cărora arheologul român le consacră, de fiecare dată, pagini ample, au fost multă vreme ignorați, înainte de a-și dezvălui secretele, pe baza cărora s-a ajuns treptat la precizări cronologice și la definiri de culturi preistorice dintre cele mai însemnate.

Se obișnuiește, în general, atunci cînd se analizează activitatea unui arheolog din trecut, să i se trateze critic metoda investigației. Evident nu este cazul aici, cînd avem a face cu un preistorician care nu a efectuat pe cont propriu cercetări de teren. Nu putem aprecia în ce măsură Odobescu a asimilat marile cuceriri metodologice ale timpului. Este posibil să fi luat cunoștință de scrierile fundamentale ale lui Oskar Montelius, cel ce a definit pentru prima oară *metoda* arheologică în sine[139], în orice caz însă nu a aplicat-o. După cum am arătat, Odobescu operează nu cu tipuri, ci cu analogii, alese uneori pe baza unor criterii nesemnificative și neconcludente arheologic. Că a urmărit însă cu tenacitate progresele realizate de știință și în acest domeniu este în afară de orice îndoială. Un exemplu îl

[135] SLI, II, p. 261.

136 y. j *supra,* n. 118.

[137] *Notice sur Ies antiquites de la Roumanie, passim.*

138 y. i comentariile noastre la scrierile de preistorie ale lui Odobescu din partea a doua a acestui volum.

[139] Ne simțim datori să trimitem, în această privință, la precizarea pe care a făcut-o H. J. Eggers, *op. cit.,* p. 89 : dacă în literatura arheologică Montelius este considerat a fi fost „descoperitorul" metodei tipologice — merit pe care l-ar împărți, oricum, cu H. Hildebrand—, in schimb, se trece cu vederea faptul mult mai important că „er ist nicht der << Erfinder » der Typologie, sondern der erste, der *alte* Methoden, die zu eîner exakten, relativen und absoluten Chronologie fiihren konnen, klar in ihren Vorztigen und Nachteilen gegeneinander abwog und aus ihnen allen zusammen sein System schuf". Pe de altă parte, nu trebuie pierdut din vedere faptul că principala lucrare a lui Montelius, cea mai reprezentativă pentru sistemul conceput de el, *Die älteren Kulturperioden im Orient und Europa,* Teii I. *Die Methode,* Stockholm, 1903 a apărut cițiva ani după moartea Iui Odobescu.

constituie interesul pentru tehnicile de săpare a tumulilor, o temă care abia în ultimile decenii ale secolului trecut a fost abordată de pe poziții cu adevărat științifice. Odobescu mărturisește cu modestie că nu știe dacă movilele „trebuie despicate de-a dreptul ori pieziș, în perghel sau în răscruce"[140], dar tocmai din această afirmație rezultă că era informat de existența tuturor acestor metode. în continuarea aceluiași pasaj, autorul citează cîteva opinii ale arheologilor ruși, cu ale căror rezultate în săpăturile din eurganele scitice era mai mult decît familiarizat. Din păcate, asemenea păreri nu erau cele mai avizate în epocă, știut fiind faptul că în Busia asemenea săpături nu au depășit din punct de vedere metodologic multă vreme nivelul diletantismului. Marile realizări în problema stratigrafiei mormintelor tumulare, datorate tot savanților nordici, suedezul Montelius, cel deja amintit (săpăturile din tumulii de la Eldsberga si Lundby), și danezul Sophus Miiller (tumulii din lutlanda), fie că i-au rămas lui Odobescu necunoscute, ele plasîndu-se, de altfel, în ultimii ani ai vieții sale, fie autorul nu le-a acordat importanța cuvenită.

Preocupările de preistorician ale lui Odobescu nu pot ii despărțite de lupta susținută pe care acesta a dus-o cu-diletantismul. Dacă întreaga, generație anterioară a romanticilor „anticari" păcătuise prin prea multă fantezie în tratarea monumentelor, sculpturilor, epigrafelor sau monedelor romane — un domeniu în care măcar formația clasicistă a unora și stadiul mai avansat al cunoștințelor pe plan european puteau constitui paveze împotriva ridicolului —, în schimb, în sectorul atît de nebulos al preistoriei ignoranța putea naște monștri. Episoade precum cel al „lulelelor preistorice" sau al „alfabetelor dacice" erau, din păcate, frecvente. Odobescu și-a asumat cu mult curaj sarcina cenzurii științifice. I s-a reproșat uneori că a făcut-o cu prea multă duritate, mai ales în cazul lui Bolliac[141], care, în ciuda tuturor limitelor sale, a rămas cel mai întreprinzător arheolog de teren al timpului. Nu s-a acordat însă prea multă atenție faptului că tocmai pamfletul necruțător al lui Odobescu a fost acela care l-a temperat pe gazetarul-arheolog. Deși Odobescu i-a oferit lui Bolliac o bună bucată de vreme asistență științifică, încercînd, după cîte se pare, să-l rețină de la exagerări, redactorul *Trompetei Carpaților* s-a desfășurat nestingherit; a fost efectiv nevoie de o critică virulentă pentru a-i potoli zelul.

Dacă în alte sectoare ale arheologiei Odobescu a fost cel mai învățat sau unul dintre cei mai învățați cercetători români ai epocii, în preistorie el era *singurul* la noi în țară capabil să se apropie de acest domeniu. Va fi ulterior, secondat de tînărul Tocilescu. care însă, după un frumos debut, se va îndepărta de preistorie pentru a se acoperi de incontestabile merite în sfera arheologiei și epigrafiei greeo-romane. Se poate afirma, pe bună dreptate, că de la Odobescu încoace pornește în știința românească o tradiție sănătoasă de cercetare, care va fi ulterior continuată cu strălucire de Yasile Pârvan. în domeniul preistoriei Odobescu nu a făcut „școală" în adevăratul înțeles al cuvîntului; au rămas însă — ceea ce este. poate, mai important — ideile, iar prin acestea Odobescu se intîlnește peste generații cu Yasile Pârvan, ba chiar și cu urmașii acestuia[142].

[140] SLI, II p. 266.
Despre întreaga discuție vezi, pe larg, O. Papadima, *op. cn.,* p 3.,6.

[142] I. Nestof, *op. cit.,* p. 157.

Arta epocii migrațiilor în opera lui Alexandru Odobescu

Prin *Tezaurul de la Pietroasa* Odobescu şi-a cucerit un loc de frunte în istoria arheologiei europene[143]. Grandioasa monografie — concepută încă din tinerețe[144], refăcută în diferite variante, efemer părăsită şi de fiecare dată reluată cu noi forțe, pentru a apărea în cele din urmă postum — reprezintă încununarea trudei cărturarului pe terenul arheologiei.

Nu putem aprecia dacă această viziune tradițională a fost influențată de monumentalitatea acestei scrieri sau dacă posteritatea a fost mereu conştientă că monografia închinată tezaurului nu este una, anume cea mai importantă dintre lucrările lui Odobescu, ci *sinteza* întregii opere odobesciene. Cert este că lucrările arheologice ale cărturarului nu pot fi juxtapuse, deci nici nu pot fi tratate separat în vreo ordine cronologică sau tematică, oricare ar fi aceea. Ele sînt, aşa cum am arătat încă din primele rînduri ale considerațiilor noastre, părți ale unui întreg. Monografia închinată tezaurului uneşte armonios şi include organic în acest întreg tot ceea ce Odobescu a lăsat—mai mult sau mai puțin desăvîrşit —pe parcurs, acele *scripta archaeologica minora* concepute în sine ca momente pregătitoare ale definitivării unei opere de o viață. Avînd în vedere structura monografiei, pe care, mai mult ca oricînd, îşi pune amprenta maniera excursivă de tratare caracteristică lui Odobescu, am putea spune că fiecare notă mai amplă, fiecare appeudice, dacă ar fi fost publicate separat, şi-ar fi dobîndit pe deplin statutul de opere independente şi ar fi îmbogățit evantaiul scrierilor „minore".

Urmărind obiectele cooipouente ale tezaurului pînă în determinantele de ultimă instanță, depăşind — fapt lesne de înțeles — cadrul strict arheologic („er beherrscht nicht das reiche Material, das ihni zur Yerfiigung steht, sondern dieses Material beherrscht und erdruekt ihn")[145], Odobescu şi-a .diversificat permanent paleta preocupărilor, ajungînd cu demersurile sale pînă în Persia sasanidă şi în India lui Kaniska, Găsind analogii în piesele tezaurului de la Novocerkask, bunăoară, s-a apucat vîrtos de lucra pînă a închinat o adevărată monografie, nu întregului tezaur, ci unei singure piese, diadema, „cununa" de aur[146]. Eețінîndu-i atenția, cu altă ocazie, o cupă de argint sasanidă din Cabinetul de Medalii de la Paris, i-a dedicat şi acesteia un amplu studiu[147]. Motivul taurului în arta policromă a fost iarăşi un nou prilej de excurs, din preistorie pînă în Evul Mediu, din Egipt pînă în Moldova[148]. Nicicînd erudiția lui Odobescu nu şi-a găsit exprimări mai caracteristice decît în acest domeniu al artei „barbare".

O asemenea tematică, în mare vogă pe plan european — grăitoare în acest sens fiind lucrările lui Perdinand de Lasteyrie[149] şi Charles de Linas[150]—, i se potrivea ca o mănuşă lui Odobescu. Studiile se aflau pe atunci într-o stare incipientă, care făcea necesare noi şi noi acumulări. Nu se controla încă informația : pe de o parte, muzeele erau pline de materiale inedite de maximă importanță—să ne gîndim numai la tezaurele de la Ermitaj !—, pe de altă parte, coordonatele istorice ale „epocii migrațiilor" pluteau într-o nebuloasă aproape dezarmantă. Cu toate acestea, îşi făcuseră loc în epocă, încetul cu încetul, principalele idei directoare, |3e care, ulterior, se va întemeia cercetarea sistematică pînă în zilele noastre. Că arta metalelor proprie migratorilor germanici se întinde pe o zonă, dacă nu „eurasiatică", oricum paneuropeană, că rădăcinile ei trebuie căutate în arta scito-sarmatică şi în stilul animalier al acesteia, că acest stil, la rîndul său, valorifică deopotrivă vechi tradiții artistice asiro-persane, dar şi uralo-altaice şi siberiene, că importante influențe se datorează, de asemenea, răspîndirii modelelor şi motivelor sasanide — toate acestea erau deja încă de prin ultimele decenii ale secolului trecut adevărate locuri comune în literatura de specialitate. Pentru Odobescu, mereu dispus să desluşească influențe, înrudiri, determinări religioase, nimic nu putea fi mai fascinant decît un asemenea cîmp de investigație. El, care respingea arta romană tîrzie de pe poziții clasiciste extreme, a manifestat, în schimb, o profundă înțelegere pentru arta policromă.

Este drfept că, de cele mai multe ori, acest demers a fost făcut cu ochii „colecționarului", ai. *cmnaisseur-uhxi.* Ca spirit, *Le tresor* face parte din aceeaşi serie de „mici enciclopedii artistice", precum *Cîteva ore la Snagoto, PseuăoJcynegetiJcos-j Istoria arheologiei,* toate acestea „lumi închise, structurate cu o metodă divagantă" Odobescu alunecă mereu în descrieri exhaustive, „stăruie pe detalii fizice, dimensiuni, forme, culori, nu din stricta erudiție, ci fiindcă această saturație este caracteristică imaginației lui"[152]. După descrierea fiecăreipiese uimeam investigațiile referitoare la circulația motivelor, toate acestea amplu ilustrate de exemple din toată Eurasia. Argumentația istorică, referirile la substratul mitologic al unor reprezentări se întemeiază pe lungi pasaje citate *in extenso,* excerptate clin autorii greci şi romani. Nu lipsesc nici captivantele pagini cu privire ia istoricul unor descoperiri şi îa destinul unor obiecte (furturi,

[143] Nu intenționăm aici să dezbatem in amănunțime acest subiect, care se referă, desigur, la cea mai importantă latură a activității arheologice a lui Odobescu, insă despre care există deja o excelentă tratare monografică în studiul precitat al lui Mircea Babeş, *Odobescu şi tezaurul de la Pietroasa,* în *Opere,* IV, p. 5 — 34. La fel de importantă ui se pare şi abordarea de pe poziții estetice datorată lui N. Manolescu, *op. cit.,* p. 108 —126.

[144] M. Babeş, *op. cit.,* p. 6, a demonstrat că interesul pentru ,.Cloşca cu puii de aur" i-a fost suscitat lui Odobescu nu *ia* anii de şcoală petrecuți la Colegiul Sf. Sava, unde se afla expus tezaurul, aşa cum s-a speculat uneori, ci'puțin mai tîrziu, în 1881, cînd acesta a reluat contactul cu fostul său dascăl de latină, pastorul evanghelic Rudolf Neumeister (,,modeste et venerable professeur") şi a făcut, pe de altă parte, cunoştință cu Franz Bock, ambii învățați situindn-se pz*intre primii exegeți ai tezaurului. Pe parcurs (vezi istoricul cercetărilor, *ibid.,* p. 6 — 21) monumentul suferă „un proces de hipertrofie care face din el o operă fastuos erudită. Un anume romantism ai concepției ştiințifice nu e străin de această desfăşurare in toate direcțiile a nucleului inițial" (N. Manolescu, *op. cit.,* p. 109).

[135] în felul acesta se exprima unul din recenzenții lucrării, E. von Stern, în *Literarisches Centralblalt,* 52, 1901, 30, 27 iulie, coî. 1237 - 1238.

[148] *Antichități scitice. Cununa mare din tezaurul de la Novo-Cerkask, cu privire asupra unor giiwele scitice din Muzeul Ermitagiului de la St. Petersburg,* Bucureşti, 1879 (scrierea apăruse cu titlul uşor schimbat în *Analele Societății Academice Române,* t. XI, secț. II, *Memorii şi notițe,* 1879, p. 197 - 232),.

[i47] *La coupe de la deesse Nana-Anat conservee au Cabinet des Medailles de Paris. £tude sur quelques pieces d'orfevrerie orientale posterieures ă la conquete de l'Asie Centrale par Alexandre le Grand,* în *Gazette archeologique,* 10, 1885, p. 286 — 296 şi 11, 1886, p. 5 — 15 şi 70 — 86.

[148] *Capul de bou întrebuințat ca ornament simbolic în antichitate,* în *Arhiva Societății Ştiințifice şi Literare din Iaşi,* 2, 1891, nr. 7, ianuarie, p. 385 — 399.

[149] *Histoire de Vorfevrerie depuis Ies temps Ies plus recules Jusqu'ă nos jours,* Paris, 1875.

[350] Vezi n. 82.

[351] N. Manolescu, *op. cil.,* p. 76. ,,Odobescu are voluptăți de colecționar. Dar ce sint *Le tresor* şi celelalte dacă nu colecții, brîc-â-braeuri, muzee arheologice de dimensiuni portabile, pinacoteci şi gliptoteci de buzunar" (p. 77). Cf. p. 101 :,,Odobescu este un expert ce se emoționează şi un poet fascinat de detaliul exact : în arheolog învinge mereu colecționarul".

[352] *Ibid.,* p. 119.

recuperări spectaculoase, transferuri dintr-o colecție în alta), toate acestea» amintind de fermecătoarele divagații din *Istoria arheologiei.* însăşi relatarea despre descoperirea de la Pietroasa şi destinul tezaurului după achiziționarea şi dosirea lui în scopul comercializării de către afaceristul Verussi este o adevărată nuvelă polițistă. Odobescu nu vrea să omită nimic. Fiecare nouă piesă — descoperită prin vreun muzeu clin itinerariile sale europene sau semnalată de vreunul din corespondenții săi — îl determină să refacă, să reconceapă, să adauge. înțelegem acum modul în care s-a ajuns la acest proces de „hipertrofie", de la primele „relațiuni" si „notițe" din anii '60 la stufoasa operă (aproape) finală.

Cît despre valoarea pur ştiinţifică a lucrării, este general admis că *Le tresor* a rămas o operă de referință pînă în zilele noastre. Nici o exegeză modernă consacrată acestui tezaur — unic în felul lui — nu poate porni decît de la lucrarea lui Odobescu. Spre deosebire de alte studii din aceeaşi epocă — referitoare mai ales la inscripția runică de pe colan — amintite mai mult sau mai puțin în treacăt şi pe un ton uşor concesiv în capitolul consacrat „istoricului'cercetărilor", opera lui Odobescu este mereu adusă în discuție pe parcurs, pentru că aproape că nu există problemă pe care s-o ridice tezaurul şi pe care să n-o fi abordat, într-un fel sau "altul, şi Odobescu.

în urma analizei tezaurului si a circumstanțelor istorice, Odobescu ajunge la cîteva importante concluzii :

„1. Les pieces qui constituent le tresor trouve ă Petrossa proviennent d'un peuple gernianique, professant le paganisme, et tres probablement des Goths qui habiterent la Dacie du IIP au Ve siecle de Pere chretienne.
2. Elles semblent ne pas dater toutes de la meme epoque, mais, entout cas, elles denotent Pexistence d'un art indigene particulier aux Goths de la Dacie.
3. La totaiite des pieces clecoiivertes ă Petrossa appartenait au tresor d'un ancien temple paien, tresor compose exclusivement de vases sacres et d'ornements sacerdotaux"[153]. La prima concluzie se adaugă „ipoteza Athanaric"[154], susținută în aceaşi epocă de Franz Bock şi de Charles de Linas[155].

Dintre-toate aceste concluzii şi interpretări, doar ideea unui „templu păgîn" la Pietroasa trebuie respinsă din capul locului, atîta vreme cît cercetările arheologice Întreprinse pînă în zilele noastre în *castelhim* si in zona limitrofă nu au surprins nici un fel de urme de lăcaş sacru[156]. Cea de-a doua concluzie a fost nuanțată pe parcurs chiar de Odobescu însuşi si expusă în termeni modificați încă din 1879, în lucrarea consacrată diademei din tezaurul de la Novocerkask, unde se arată că originile orfevrăriei cloazonate trebuie căutate în orizontul artei seito-sarmatice din Busia meridională[157]. Cît despre datarea tezaurului în timpul lui Athanaric, dacă noile cercetări înclină spre o datare în prima jumătate a secolului al V-lea e.n. şi, implicit, spre atribuirea acestui tezaur uniunii de triburi ostrogotice[158], nu este mai puțin adevărat că „ipoteza Athanarie" a avut de-a lungul timpului adepți dintre cei mai de seamă, atît la noi, cît şi pe plan euro-

[u;i] *Le tresor..., Opere,* IV p. 714.

[m] *Ibid.,* p. 731 - 734.

[135] M. Babeş, *ibid.,* p. 27.

[156] Gb. Diaeonu, *ibid.,* p. 1055 — 1064.

ia? vezi comentariile noastre la *Novocerkask,* în partea a doua a prezentului volum, Această idee va fi amplu dezvoltată in perioada *interbelică.* în lucrările lui M. I. Rostovtzeff.

[158] K. Horedt, In *Germania,* 50, 1972, 1 - 2, p. 217 - 218; R. Harboiu, în *Opere,* IV, p. 1034; cf. idem, *The fifth-ccntiirij A. D. treasure.* .. passim.

pean[159]. Nu interesează aici atît de mult în ce măsură noile cercetări pot fi considerate ca ultima — şi irevocabila — filă a acestui voluminos dosar; reținem însă faptul că lucrarea lui Odobescu mai poate concura, prin^nnele din ipotezele cuprinse în ea, la pasionantele dezbateri suscitate pînă în zilele noastre de tezaurul de la Pietroasa.

După felul în care a fost concepută şi realizată, scrierea lui Odobescu este mai mult decît o monografie, este o încercare de sinteză dedicată artei policrome. Odobescu este, alături de Lasteyrie, Linas, Bock, Arneth şi alții, unul din cei mai de seamă exegeți ai artei metalului din epoca migrațiilor germanice[160], iar dacă operele cărturarului român au fost receptate ca atare în epocă, aceasta se datorează nu numai lucrărilor consacrate tezaurului de la Pietroasa, ci şi celor care tratează teme înrudite.

Ne referim, în primul rînd, la amplul studiu dedicat diademei din tezaurul sarmatic de la Novocerkask. Avînd la bază textul unei conferințe academice susținute la 29 august 1878[161], lucrarea a apărut în volum în 1879. Odobescu luase cunoştinţă de tezaur în urma îndelungatelor călătorii de studii la Petersburg şi fusese atras de posibilitatea unor analogii valorificabile în vederea redactării monografiei despre Pietroasa. Fapt demn de semnalat — şi apreciat ca atare de beneficiar —, Odobescu nu s-a mulțumit să acumuleze date ştiinţifice în propriul său interes, ci i-a oferit cu mărinimie lui Charles de Linas toate informațiile necesare pentru studiile acestuia din urmă[162]. Dacă pînă în cele din urmă părerile celor doi nu au coincis în totalitate[163], este de-a dreptul uimitor să constatăm cum principalele concluzii ale lui Odobescu îşi păstrează, în bună parte, nealterată valoarea pînă astăzi. Ideea originii stilului policrom în spectrul artistic scito-sarmatic a cunoscut, de la M. I. Eostovtzeff încoace, o carieră ştiinţifică impresionantă[164]. Datarea propusă de Odobescu este şi ea admisă de noile cercetări[165]. Studiu prolix, cu ample divagații şi multă informație excedentară, lucrarea despre Novocerkask prezintă ea însăşi *in nuce* toate virtuțile şi scăderile operelor arheologice odobesciene, anunțînd parcă revărsarea de erudiție din *Le tresor.* Am putea doar adăuga faptul că, după părerea noastră, spre deosebire de toate celelalte lucrări cu care se înrudeşte îndeaproape, studiul la care ne referim îşi păstrează cei mai bine reliefată tema de bază.

în aceeaşi serie se înscriu, de asemenea, studiile publicate în decurs de cîțiva ani (1885—1887) în *Gazette archeologique.* Primele părți ale „serialului" sînt ocupate de un lung studiu consacrat unei cupe sasanide de argint de la Cabinetul de Medalii de la Paris[166], pe care este reprezentată

*[59] De exemplu, J. Werner, *Beitrâge zur Archăologie des Attilareiches,* Munchen, 1956, p. 80 ; I Nestor, în *Istoria României,* voi. 1, Bucureşti, 1960, p. 698 - 699 ; Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul de la Pietroasa,* Bucureşti, 1967; Birgitt Arrhenius, *Granatschmuck und Gemmen aus nordischen Funden des fruhen Mittelalters,* Stockholm, 1971, p. 18, n. 3. Vezi istoricul problemei la R. Harhoiu, în *Opere,* IV, p. 1011 - 1012.

leo o foarte reuşită încercare de plasare a lui Odobescu în ştiința europeana & epocii se datorează lui Răzvan Theodorescu *(Revista de istorie şi teorie literară,* 20, 1971, 1, p. 77— 82),

[161] G. Serban, *op. cit.,* p. 362.

[162] Ch.' de Linas, în *Mimoires de VAcademie d'Arras,* 12, 1880, p. 1—2.

[163] Idem, *ibid.* p. 18, n. 1.

[164] M. I. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia,* Oxford, 1922, p. *Ibl* sqq. ; idem, *Skythien und der Bosporus,* voi. 1, Berlin, 1931, passim.

1[65] Vezi discuția despre datare în comentariul nostru din partea a doua a acestui volum.

166 vezi *supra* n 147 Piesa este ulterior descrisă de E. Babelon, *Guide illustre au Cabinet des Medailles et Antiques de la Bibliotheque Naționale. Les antiques et les objets d'art.* Paris, 1900, p. 20 - 22 şi fig. 11 (p. 21), nr. 2881, unde este citat ca bibliografie a piesei studiul lui Odobescu.

o divinitate asiatică din categoria de „Mari Zeițe", călare pe -animalul fantastic numit *marticlioras.* Acest studiu este unul din cele mai caracteristice pentru maniera digresivă a lui Odobescu. El urmăreşte fiecare element iconografic pînă în ultimele sale implicații; de exemplu, analiziiid sursele literare şi reprezentările plastice referitoare la *marticlioras,* Odobescu îl poartă pe cititor prin tot Orientul antic, dar şi prin mănăstirile medievale, iar cu ocazia unui excurs despre ... girafa în antichitate oferă literalmente cîteva pagini de zoologie ! (Metoda nu este însă cu totul extravagantă într-o epocă în care Charles de Linas pornea de la ,,gypaeții" reprezentați pe placa de la. Siverskaja stanica sau pe diferite fibule pentru a ajunge la ... speciile distinse de Linne) ! Fapt este că tema aleasă de Odobescu conține şi astăzi încă multe elemente incerte; nu se cunosc, bunăoară, toate aspectele sincretismelor, de pe urma cărora au rezultat hibridele „Mari Zeițe'[5] (Tsana-Anat, Anahîta, Dea Syria etc), la fel cum datarea obiectelor de orfevrărie sasanida nu este încă stabilită în amănunțime. Studiul însă îşi păstrează în bună parte valoarea, deşi caracterul său prolix — mai accentuat decît la *WovocerkasJc* — îl face mai greu accesibil.

„Serialul" se încheie cu un studiu despre tava din tezaurul de la Conceşti[187]. Acest tezaur — descoperit, din păcate, ca şi cel de la Pietroasa, în condiții foarte incerte — a reținut şi el atenția lui Odobescu în repetate rînduri. O primă notiță datează din 1871[188], apoi tezaurul se bucură de o tratare destul de largă în *Istoria arheologiei*[169], în sfîrşit, în 1887, la 5 iunie, Odobescu ține pe această temă o comunicare la Academie[170] şi republică tezaurul atît în articolul din *Gazette archeologique,* cît şi ca partea a doua a studiului despre *Rămăşițe antice din județul Borohoi,* inserat in SLI, II[171]. Ou unele foarte mici modificări, textul din *Gazette archeologique* figurează şi în *Le tresor,* voi. 1[172]. Compararea tuturor acestor texte este foarte instructivă : la fel cum a procedat cu tezaurul de la Pietroasa, Odobescu s-a arătat şi în acest caz dispus să reia, să reconstruiască, să renunțe la propriile sale datări şi ipoteze pentru a propune imediat altele, la fel de îndrăznețe. Poate că nimic nu este mai edificator în această privință decît drumul întortocheat pe care Odobescu 1-a străbătut cu tenacitate pentru a ajunge la datarea tezaurului. Plasînd inițial tezaurul în sec. al II-lea e.n., Odobescu este ulterior atras de ipoteza seducătoare — dar total fantezistă — , conform căreia odoarele ar fi fost peste veacuri însuşite de un şef mongol înmormîntat la Conceşti (în sec. alXIII-lea)[173].

^*Plâteau antique ea argent et savcophage en -pierre ornes de sujets de chasse trouves en Roumanie,* în *Gazette archeologique, 12,* 1887, p. *72* — 80. Sarcofagul menționat in titlu este ,,sarcofagul Ghica", amintit într-o amplă notă, pe care Odobescu credea a fi aflat analogii pentru unele din scenele de vînătoare de pe tava de la Conceşti. Evident, la un examen modern, nu mai putem stabili astăzi nici un fel de analogii între cele două piese atît de diferite între ele.

[168] *Notiție despre localitățile însemnate prin rămăşițe antice în districtul Dorohoi,* în *Monitorul oficial,* 1871, nr. 152, 13/25 iulie, p. 825—827. Descoperirea mai fusese însă menționată în *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* din 1888.

[169] *Istoria archeologiei,* ed. D, Tudor, p. 319 — 322.

[170] Cf. G. Şerban, *op. cit.,* p 388. Este aproape sigur că textul comunicării era cvasiidentic cu cel din *Gazette archeologique.*

[171] SLI, II, p. 199 - 208.

[172] *Opere,* IV, p. 221—229; cf. *Additions et rectifications, ibid.,* p. 568—574.

[173] „Argumentul" lui Odobescu consta în documentul scris într-o limbă asiatică obscură (în orice caz nu caractere ,,curat tibetane") — un text, eventual, sogdian-arameic din sec. VIII — XIV (A. Sacerdoțeanu, în *Revista arhivelor,* XLVII, 1970, 2, p. 379 —381)—, care s-ar *fi* descoperit, chipurile, în morm,întul de la Conceşti si ar fi intrat în posesia lui Alexandru Sturdza Miclăuşanui,tatăl lui D. A. Sturdza. Cît de mult temei se poate pune însă pe o asemenea „infor-

După ce susține în mai multe rînduri această ipoteză, Odobescu renunță, într-un tîrziu, la ea, într-o notă suplimentară din *Le tresor,* unde se arată, pe bună dreptate, că tezaurul în cauză ar data cam din aceeaşi epocă cu cel de la Pietroasa[174].

O ultimă piatră de construcție destinată edificiului pe care-1 constituie *Le tresor* este articolul consacrat motivului taurului în antichitate şi în epoca postromană. Avîftd la bază nota adițională din monografie[175], acesta a apărut si în versiune românească într-o revistă ieşeană[176]. Denotînd aceleaşi însuşiri cu toate celelalte scrieri menționate pînă acum, studiul în cauză ne lasă totuşi întrucîtva şi un gust amar, văzîndii-1 pe Odobescu labătrînețe (sîntem în 1891) traducînd *tale quale* în limba română fragmente din propriile scrieri — el, care, în anii săi cei mai buni, profita de fiecare ocazie pentru a relua, din nou de pe alte poziții şi cu noi informații, lucrările mai vechi, căutînd mereu să le îmbunătățească sub aspectul conținutului şi al formei.

Adevărul este că după 1887 cariera ştiințifică a lui Odobescu cunoaşte un vizibil declin[177]. în afară de conferința din 1889 consacrată unor probleme de heraldică şi apărută postum[178] (sîntem aproape convinşi eă autorul însuşi a ezitat să o încredințeze tiparului, întrucît avea rețineri față de soliditatea ipotezelor avansate) şi de cursurile universitare, la care s-ar adăuga conferința deja amintită despre clădirile antice cu dom circular, Odobescu nu a mai creat în această perioadă nimic. Timpul său se irosea în divergențe cu editorii francezi ai monografiei despre tezaur, în corecturi şi variante, în voiaje costisitoare, în activități lucrative de ocazie — cel care fusese ministru la 29 de ani era nevoit să scrie manuale de şcoală primară la bătrînețe ! — şi, nu mai puțin, în neînțelegeri familiale şi dispute mai puțin academice purtate îp medii academice. Bătrînul Odobescu îşi face un adevărat examen de conştiință ; „Chiar de aceea, cînd mi-am văzut părul cărunțind şi sănătatea adesea amenințată, m-am tras eu însumi la judicată dinaintea conştiinței mele de cărturar românesc — ba chiar şi de membru al Academiei noastre — şi mi-am zis : « Oare, făcînd ca pînă acum, lăsa-voi după mine vreo lucrare de adevărat folos, ceva care să se apropie cîtuşi de puțin de îndrăznețele aspirațiuni şi visuri ale tinereței? »"[179].

„Moartea a fost un accident", dar încă din ultimii ani era limpede că Odobescu nu mai era Odobescu ; ni-1 închipuim ca pe un bătrîn descurajat şi lipsit de vlagă. în timpul vieții părăsise pe rînd arheologia preistorică, manuscrisele de la Curtea de Argeş, mănăstirile medievale, monumentele romane din Oltenia şi multe altele, pentru a se consacra, în fine, cu toată puterea sa de creație, antichităților „barbare". De data aceasta puterea creatoare a fost cea care 1-a părăsit pe el.

mație" o dovedeşte faptul că acelaşi D. A. Sturdza, care-i semnalase lui Odobescu „documentul", obişnuia să indice locuri false de proveniență pentru unele descoperiri, ca, de exemplu, pentru piesele litice pretinse a fi fost descoperite la Miclăuşeni, în realitate achiziționate din Germania („prin adimenirea cărora d-1 Sturdza a izbutit să obțină de la Bolliac nişte medalii mult rîvnite"). Vezi SLI, II, p. 153, n. 1.

[174] Opere, IV, p. 574. Pentru problemele legate de tezaurul de la Conceşti (c. 400 e.n.) vezi Cătălina Bloşiu, în *Cercetări istorice,* serie nouă, 5, 1974, p. 59 — 80.

[175] *Opere,* IV, p. 577 - 582.

[176] Vezi n. 148.

[177] M. Babeş, în *Opere,* IV, p. 21.

[178] *Heraldica națională. Patrupedele androcef'ale figurate în monumente şi originea lor,* în CL, 42, 1908, 5, p. 497 - 514.

[179] *Pia desideria,* în *Opere,* IV, p, 925.

De la Odobescu la Tocilescu

La puţini ani după moartea cărturarului, fostul său student, Alexandru Tzigara-Samurcaş, definea în cuvinte simple locul lui Odobescu în cultura noastră :

„Valoarea lui!

Se măsoară după năzuinţele generaţiei ce 1-a urmat. Idealul artistic al acesteia este încă Odobescu"[180].

Generaţia ce 1-a urinat era compusă din acei studenţi ai universităţii bucureştene —- ajunşi acum la maturitatea creatoare —, care, în anii de ucenicie, sorbeau cu nesaţ captivantele cursuri de arheologie ale lui Odobescu, cel căruia, după cîte se spune, doar Maiorescu îi făcea, ca universitar, concurenţă ,,în admiraţia entuziastă a tineretului"[181]. Ce reprezenta Odobescu pentru tinerii săi discipoli reiese limpede clin evocarea lui Grigore Tocilescu, o evocare venită clin partea unui om care, nutrind, este adevărat, respect şi recunoştinţă pentru primul titular al catedrei de arheologie, nu a fost, totuşi, niciodată unul.din cei mai entuziaşti admiratori ai lui Odobescu, „A zice însă că Alexandru Odobescu a fost un bărbat eminent, un talent superior, o nestimată în literatură şi ştiinţă, nu este destul — scrie Tocilescu; el a fost şi un suflet mare şi nobil, o inimă curată şi generoasă, bunătatea îngerească personificată.

Care dintre tineri, nu numai din elevii săi, a bătut la uşa Odobesculuî şi ea nu s-a deschis? Cine i-a cerat sfatul şi el nu 1-a dat? Ca ce iubire şi cu ce pricepere ştia el să cetească în sufletul tînărului; cu ce pătrundere dezvelea taina puterii acestuia; cu ce agerime găsea sarcinile potrivite fiecăruia; cu ce răbdare călăuzea primii lui paşi; cu ce tact şi măsură ştia să încurajeze cele bune, să desfătuiască de la cele rele şi să se poarte ca un bun şi adevărat părinte cu toţi şi pentra toţi? Lui datoresc roiuri de tineri existenţa lor ştiinţifică; lui, simţămîntul vocaţiunii lor, elementele primelor lor lucrări personale ; lui, satisfacerea lor internă"[182]. Pentra acea generaţie din frumoşii ani de la început de veac Odobescu încă mai constituia un ideal.

însă nu numai pentra acea generaţie. Idealul clasic al lui Odobescu a fost însuşit în bună parte .şi de posteritatea care 1-a receptat pe autorul lui *Pseudokynegetikos* şi al *Tezaurului de la Pietroasa* ca pe un clasic, un *antiquus* — cum îl numeşte Simion Mehedinţi — sau un „închinător al idealului elin" — cum îl numeşte Mcolae Iorga. încă de la 21 de ani, în 1855, în *Bazele unei literaturi naţionale*[183], Odobescu evoca într-o tonalitate winckehnanniană seninătatea apolinică a clasicismului grec: „O cumpătare minunată în toate faptele şi-n toate lucrările, un simţămînt delicat şi desăvîrşit al formelor, un adevărat cult al binelui şi al frumosului, întindere şi adînoime multă în gîndiri, mărinimie şi nobleţă în simţiri,

[180] A1. Tzigara-Samurcaş, în CL, 41, 1907, 11, p. 10S9

[181] *Ibid.,* 87, 1934 7 - 9, p. 805.

[182] G. G. Tocilescu, *Cuvîntare rostită la înmormîntarea lui Alexandru Odobescu în numele Academiei Române la 11 noiembrie 1895,* Bucureşti, 1898, p. 5 — 6. Tocilescu nu uită să evoce nici începuturile propriei sale cariere ştiinţifice, aflate sub semnul lui Odobesou : Alexandru Odobescu n-a fost pentru mine numai un bun şi binevoitor coleg, un amic cald, sincer şi devotat; el a fost cel dintîi care m-a îndrumat pe calea frumoasă a ştiinţei anticare; din comoara nesecată a entuziasmului lui am răpit acea scînieie, pe care o ţin nestinsă în fundul sufletulu*" meu; el a rămas magistrul meu şi după ce am ajuns colegul său" (p. 3).

[183] Manuscrisul este datat „Paris, 5 martie 1855" şi a fost publicat pentra prima oară de G. Şerban, *Odobescu inedit,* Bucureşti, 1965, p. 10 — 16. Vezi *Opere,* p. 187 — 193.

sprintenie şi vioiciune de duh, o armonie încîntătoare în limbă, o-mbelşugare şi o graţie nespusă în creaţiile imaginaţiei, un mlădios parfum de poezie răspîndit peste toate, iată calităţile, adunate la un loc, care deosebesc poporal elen de toate celelalte naţii; se-nţelege că astfel de calităţi trebuiau să se vădească mai ales în creaţiile duhului : în litere şi-n arte"[184]. O asemenea „cumpătare minunată" se va vădi în întreaga operă viitoare a lui Odobescu. Fidel idealului căruia îi închinase aceste rînduri de tinereţe, <cărturarul artist a lăsat posterităţii imaginea unui meditativ şi contemplativ, o imagine pe care armonia interioară a operelor sale nu face decît să o întărească. De altfel, despre „contemplativitatea" lui Odobescu a curs multă cerneală; Scarlat Struţeanu pune chiar pe seama ei faptul că lucrările savantului nu erau întotdeauna duse pînă la capăt : „Contemplativitatea sa ucidea, în genere, orice veleitate de a desăvîrşi ceva"[185].

A reduce însă totul la contemplativitate ar însemna să ne mulţumim <ya o privire unilaterală asupra lui Odobescu. Mult mai complete ni se par acele caracterizări care pornesc de la antitezele temperamentului său : „sinteză de criticism şi patruzecioptism pur" (Garabet Ibrăileanu)[186]; „cultural eteroclit — deşi om de ştiinţă, militant — deşi spirit academic, patruzecioptist — deşi fire ponderată, romantic — deşi temperament clasic" (Vladimir Streinu)[187]; „paşoptist şi umanist" (Tudor Vianu)[188]. Temperamentul antitetic al personajului se manifestă fidel în operă; pentru Odobescu cercetarea este „o formă a vieţii, o manifestare a temperamentului său iubitor de artă, de natură şi de popor, deschis bucuriilor vieţii, plin de umor în orice moment, o figură de învăţat jovial şi artist, cum au produs veacurile cele mai bune ale umanismului"[189]. Din contradicţiile unui asemenea spirit au rezultat atît virtuţile, cît şi scăderile operei. Meandrele biografiei autorului sînt şi meandrele marilor sale întreprinderi culturale.

Purtat de viaţă prin toată Europa, din ministere în ambasade, din muzee în mănăstiri, din foruri academice în amfiteatre universitare, Odobescu a căzut adeseori pradă şi propriilor inconsecvenţe. La toate acestea se adaugă apoi — ca o lovitură de bumerang — falimentul propriei metode. Bxcelînd prin erudiţie, Odobescu a sfîrşit prin a fi copleşit de aceasta, ca, de altfel, şi marele său contemporan Bogdan Petriceicu Hasdeu[190]. Două firi atît de diferite între ele — un clasic şi un romantic, am spune, pentru a respecta o tipologie tradiţională — au cunoscut pe tărîm ştiinţific un destin asemănător.

La antipodul spiritului odobescian se situează recele analist Toci-lescu. Primul care a înţeles deosebirea fundamentală dintre cei doi a fos însuşi Odobescu ; omagiindu-1 pe Tocilescu pentru modul în care 1-a suplini la catedră, Odobescu spune despre mai tînărul său coleg că este dota „cu o deplină erudiţiune şi cu o metodă negreşit mai analitică decît aceea către care eu sînt înclinat"[191]. Anii au trecut şi pe parcurs Tocilescu a dovedit că lauda magistrului nu era lipsită de temei. Tocilescu a publica

[134] *Opere,* I, p. 190.

[185] Sc. Struţeanu, în A. L Odobescu, *Opere literare,* Bucureşti, 1938, p. 13.

[186] *Op. cit. (supra,* n. 60), p. 142.

[187] *Clasicii noştri,* Bucureşti, 1969, p. 16.

[188] *Alexandru Odobescu paşoptist şi umanist,* studiu introductiv la Al. Odobescu, *Oper* 2 voi., Bucureşti, 1955 (T. Vianu, *Opere,* voi. al 2-lea, Bucureşti, *1972,* p. 54 — 119).

[189] Idem, *Alexandru Odobescu,* Bucureşti, 1960, p. 161 — 182.

[190] N. Manolescu, *op. cit.,* p. 71 ; cf. p. 127.

[lâi] *împăratul Traian după monumente arheologice, infra.,* p. 245.

numeroase cărți, snte de inscripții, a efectnat săpături arheologice de mare amploare, chiar dacă cea mai importantă dintre ele — monumentul ele la Adamclisi — a fost şi este şi cea mai contestată. De directoratul lui Tocilescu se leagă şi o foarte fructuoasă perioadă din istoria Muzeului Național de Antichități[192]. Cu toate acestea, lui Tocilescu i se pot imputa, în mare, aceleaşi lucruri pe care posteritatea le-a observat la Odobescu : dispersare în cele mai diferite domenii — de la culegeri de folclor la ediția Cantemir, de la documente slavo-române la inscripții greco-latine (este drept, pe de altă parte, că această dispersare i-a fost impusă tocmai de golul de specialişti resimțit în toate cîmpurile de investigație ale lui Tocilescu) ; lucrări duse pînă la un punct şi nedesăvîrşite. Apoi dacă pentru Odobescu „banii şi femeile au reprezentat mereu punctele vulnerabile"[193], pentru Tocilescu acelaşi rol nefast 1-a jucat cariera sa politică. în plus, Tocilescu pare să nu fi fost aproape de loc iubit de nici unul din marii săi colegi de breaslă, măcar de-ar fi să ne gîndim numai la Iorga şi la mai timarul Pârvan, care a păstrat, de altfel, pînă la sfîrşitul vieții o reținere vecină cu antipatia față de predecesorul său la conducerea Muzeului Național de Antichități. Personalitatea lui Tocilescu a rămas pînă astăzi mai slab cunoscută, iar contribuțiile sale au fost rareori analizate pe larg de posteritate[194].

Privind în urmă, credem că nu ne abatem prea tare de la adevăr dacă afirmăm că destinul operei celor doi corifei ai arheologiei româneşti din veacul trecut reproduce întocmai drumul parcurs de această ştiință în țara noastră. Calea care duce de la Odobescu la Pârvan este marcată de aceste două momente esențiale; Odobescu şi Tocilescu sînt pietrele unghiulare ale edificiului încununat ulterior de Pârvan. Arheologia prin erudiție şi-a aflat în mod obiectiv negația prin şcoala critică reprezentată de Tocilescu. Tocilescu nu ar fi fost posibil fără Odobescu în măsura în care, în istoriografia consacrată Evului Mediu, Ioan Bogdan sau Dimitrie Onciul nu ar fi fost de conceput fără un Hasdeu sau un XenopoL Drumul de la Odobescu la Tocilescu este cel de la romantism la şcoala critică[195].

Faptul că metoda autorului *Tezaurului de la Pietroasa* a fost negată de generația următoare a fost un lucru pozitiv pentru arheologia românească şi, în acelaşi timp, dovada peremptorie a însemnătății operei lui Odobescu; ce pildă mai grăitoare pentru valoarea unei opere, cu atît mai mult într-un domeniu în care informația se acumulează în progresie geometrică, decît aceea că posteritatea se simte nevoită să se raporteze critic la ea?

Ceea ce ni se pare însă şi mai important este faptul că marile idei au răzbătut peste un veac pînă la noi. Pentru Odobescu erudiția lîvrescă a fost un mijloc de exprimare, dar în nici un caz un scop în sine; a practicat o arheologie *prin erudiție,* dar opera sa nu este (sau nu este în primul rînd) o operă *de erudiție* stearpă. Este o operă de idei, situată în timp chiar la temelia arheologiei româneşti. Clasicul literaturii române poate fi socotit, cu aceeaşi îndreptățire, un clasic al arheologiei româneşti.

[192] Alexandra Ştefan, în SCIVA, 35, 1984, 2, p. 109 — 125.

[193] N. Manolescu, *op. cit.,* p. 29 — 30.

[194] Se pot cita aici doar medalioanele consacrate lui Tocilescu de regretatul Radu Vulpe : *Revista muzeelor,* 2, 1965, 1, p. 34 — 37; *Dacia,* 3, 1959, p. 607 — 612; *Revista de istorie,* 28, 1975, 10, p. 1547-1562.

[195] L. Boia, *Evoluția istoriografiei române,* Bucureşti, 1976, p. 228.

Tudor Vianu scria că „opera lui Odobcn a ^ J ^ ^ T noi. O citim astăzi cu plăcerea.cuoaw^Up ri n specificul lor, leeasi tot alte şi albe generațu de <^f*
lucrările de arheologie ale eartur arulun^^^^ *ele*, în continu-ele nu sînt însă mai puțin clas ce prin tmerețea wr, » regăseşte tul lor ideatic, de la P^van mcoace or ^ ^°« d ^ &mațiaprțcitată

! \ ? T ^ de — l este încă
Alexandru Odobescu.

196 Vianu, *Opere,* voi. al 2-lea, p. 119.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

A. Generalități

1. Volumul de față reprezintă prima parte a tomului Y al *Operelor* lui Alexandru Odobescu, tom conceput în două părți care vor cuprinde scrierile arheologice minore ale acestuia[1].

Aceste opuscule sînt denumite ,,minore" doar prin raportare la creațiile monumentale (deşi rămase neîncheiate) datorate aceluiaşi autor : *Tezaurul de la Pietroasa* ori *Istoria archeologiei.* într-adevăr, acestea impresionează prin amploarea cu care tind să surprindă cele mai fine implicații ale faptului cultural — prima — sau fenomenul de receptare a Antichității clasice — cea de a doua.

Alături de aceste realizări de anvergură, *archaeologica minora* se impun pînă astăzi cercetării de specialitate prin întemeierea metodologică şi — nu mai puțin — prin deschiderea culturală cu care este abordat obiectul arheologic.

De altfel, lucrările minore au jalonat etapele de elaborare şi au pregătit apariția celor două mari creații ale scrisului ştiințific odobescian, creații înlăuntrul cărora se fac uneori trimiteri la chestiunile prezente într-unui sau altul din articolele elaborate de Odobescu în intervalele 1872—1877 şi 1887—1889. Aceste opuscule reprezintă deci miniaturi lucrate cu migală şi finețe de către acelaşi artist care va elabora lucrări de mare amploare, comparabile cu producțiile ştiințifice ale Occidentului din aceeaşi vreme.

2. Partea I a tomului V cuprinde, aşadar, trei tipuri de lucrări :

a) articole apărute în periodice de specialitate — *Antichitățile județului Romanați,* în *Analele Societății Academice Române, Capul de bou,* in *Arhiva Societății Ştiințifice şi Literare din Iaşi* — sau în reviste cu orientare culturală mai largă, incluzînd şi lucrări ştiințifice — *Un vas' de lut,* în *Columna lui Traian;*

b) prelegeri ținute în amfiteatrele Universității bucureştene, la cursul de arheologie : *împăratul Traian* şi *Iconografia lui Traian,* ambele în *Convorbiri literare;*

c) conferințe ocazionale : *Ateneul Român,* apărut în volum, şi *Heraldica națională,* în *Convorbiri literare,* editată după moartea autorului.

Acestor şapte articole ce alcătuiesc materia volumului de față le-au fost alăturate,' în *Addenda,* două lucrări semnificative pentru interesul

[1] în partea a II-a vor fi reunite articolele de arheologie preistorică, împreună cu cîteva anexe ale *Tezaurului de la Pietroasa* (v. *Opere, IV,* Ia *Notă asupra ediției,* p. *41* şi n. 2 şi 3).

manifestat de Odobescu în prelucrarea şi în promovarea în circuitul ştiinţific intern şi internaţional a unor rezultate ale cercetării istorico-arheologice româneşti: scrisoarea *Pannonia es Dacia regeszetierclekei,* apărută în periodicul de specialitate al Academiei maghiare, şi lucrarea auxiliară *Bibliografia Daciei,* realizată în scopul orientării concurenţilor la premiul instituit de Odobescu pentru o lucrare ştiinţifică despre Dacia preromană. Bibliografia a apărut mai întîi în rensta lui Hasdeu, *Columna lui Traian,* iar apoi şi separat, în broşură[2].

3. Lucrările adunate în acest volum tratează chestiuni de arheologie romană: *Vasul de lut, Eomanaţi, împăratul Traian* şi *Iconografia lui Traian* sau analizează piese artistice descoperite pe teritoriul Eomâniei, în analogie cu arta greco-romană şi orientală: *Capul de bou* şi *Heraldica naţională.* Conferinţa despre Ateneul Român poate fi inserată tot snb această rubrică, întrncît face descrierea monumentului arhitectonic bucureştean prezentînd clădirile antice care i-au servit ca model şi înscriind întregul edificiu într-o minuţioasă reţea de apropieri cu arhitectura clasică greeo-romană.

4. Articolele amintite mai sus au fost elaborate într-o perioadă care, prin bogăţia şi diversitatea creaţiei ştiinţifice, este una din cele mai fructuoase ale activităţii lui Odobescu ; anii '68—'77 însumează apariţia celor mai importante articole de arheologie şi artă — preistorică în primul rînd, apoi romană şi barbară —, sînt ani care aduc recunoaşterea valorii lui Odobescu în ţară (membru al Academiei din 1870) şi în străinătate (membru corespondent al Institutului Arheologic German de la Borna, din 1873), marchează apariţia *Falsului Tratat de vînătoare* (1874) şi ieşirea în arena politică a gazetarului de la *Românul* (1876 — 1877), spre a culmina cu apariţia cărţii *Istoria archeologiei* (1877). După o îndelungată şedere în străinătate (1879—1887, cu scurte reveniri în ţară, cînd şi cînd) va urma o altă perioadă, 1887 — 1895, marcată de spectrul greutăţilor financiare, de neînţelegerea şi opoziţia unora dintre contemporanii săi influenţi. Este o perioadă dominată de activitatea didactică (ţine cursuri la Universitatea din Bucureşti, este profesor la Liceul Sf. Gheorghe şi profesor—iar apoi director—la Şcoala Normală Superioară, editează manuale şcolare, supraveghează elaborarea şi editarea unor lucrări de licenţă) şi de cea oratorică (prin conferinţe la Ateneu, la Universitate, la Societatea Geografică Română). Acum apar cele trei volume de *Scrieri literare si istorice* (1887), ca şi primul volum al acelui veritabil *opus maius* odobescian, căruia savantul i-a dedicat întregul său efort de cercetare ştiinţifică, *Le Tresor de Petrossa* (1893).

Aşa stînd lucrurile, lucrările reunite în prezentul volum acoperă ambele perioade. în aceste condiţii, criteriul ales pentru prezentarea lor a fost cel tematic, ca oferind avantajul unei imagini de ansamblu a cercetărilor lui Odobescu asupra unei epoci istorice. în afară de aceasta, prin

[2] Afirmaţia privitoare la interesul autorului nostru pentru strîngerea legăturilor ştiinţifice cu lumea savantă din străinătate se sprijină pe mărturii epistolare, de pildă scrisoarea nr. 165 din *Opere, VIII* către preşedintele Societăţii Ştiinţifice Sîrbe din Belgrad, J. Şafarik sau nr. 173, către prof. G. Capellini de la Bologna ori nr. 207, către G. Henzen, prim-secretar al Institutului de corespondenţă arheologică de la Roma.

Sînt edificatoare şi propunerile de alegere, ca membri onorifici ai Academiei Române, a unor savanţi străini (v. G. Şerban, *Pagini regăsite,* Bucureşti, 1954, p. 347, s. 7 şi 9 septembrie. Gf. şi *id, ibid,* p. 365, s. 13 iulie : susţinerea unui concurs propus de Societatea de Studii Istorice din Paris pe o temă de istorie veche românească).

aplicarea acestui j>rincipiu se păstrează şi seria cronologică a lucrărilor (dacă exceptăm cele două anexe din *Addenda),* într-adevăr, *Vasul de lut* şi *Romanaţi* sînt reprezentative, ca ani de apariţie (1872 şi, respectiv, 1877), pentru prima perioadă[3]. Urmează apoi *împăratul Traian* (1887), *Iconografia lui Traian* (1888), *Ateneul Român* (1888), *Capul de bou* (1891) si, postum, *Heraldica naţională* (1908)[4]. Anexele sînt datate, in ordine, 1869 şi 1872.

5. întrucît nu s-a păstrat nici un manuscris al nici unui articol din cele care formează obiectul ediţiei noastre — cu excepţia unei ciorne (= €) *a Gestionarului* ce precedă textul monografiei arheologice *Antichităţile judeţuluiRomanaţi* — , ediţia prezentă se întemeiază pe publicările anterioare. Acestea se clasifică după cum urmează :

e = ediţia princeps a fiecărei lucrări, aşa cum a apăiut în periodic[5];

ex = extrasul, apărut în broşură separată, cules din nou, adesea cu alt tip de literă şi cu alt format şi încadrare în pagină, al cărui text reprezintă deosebiri de limbă şi de stil faţă de e ; este ulterior apariţiei în cadrul periodicului, astfel încît are importanţă, ca text (presupus a fi) revăzut de autor, în stabilirea unei ediţii critice[6].

s = *Scrieri literare şi istorice,* Bucureşti, Socec & C-ie, 1887, 3 volume. Această ediţie, îngrijită chiar de autor, cuprinde o amplă selecţie din toate categoriile ele scrieri odobesciene : literare, ştiinţifice, didactice. Ea reprezintă, din acest motiv, o sursă importantă pentru stabilirea textului unor lucrări, întrucît este ultima ediţie revăzută de autor. Pentru volumul de faţă, s a fost luată în considerare la stabilirea textului şi notelor monografiei arheologice *Romanaţi*[7]. Acestea sînt principalele ediţii folosite pentru stabilirea textului[8].

6. în aceste condiţii[9], principiul pe care l-am aplicat în editare a fost cel al preeminenţei ultimului text apărut în timpul vieţii autorului. De altfel, pentru multe din lucrări, e reprezintă singura tipărire (cel puţin pînă în 1895, anul morţii lui Odobescu). în cazurile în care există şi

[3] A cărei imagine *editoriala* se întregeşte substanţial dacă adăugăm articolele de arheologie preistorică, ce vor forma partea a Il-a a tomului V : *Rămăşiţe antice din judeţul Dorohoi* (1871), *Arme şi unelte de piatră şi de os* (1872), *Artele in România în periodul preistoric* (1872), *Fumuri archeologice* (1873), *Studie archeologice asupra artelor în România* (1873).

[4] Conferinţa a fost, probabil, ţinută la Ateneu. Se păstrează data : 25 martie 1889. în aceeaşi lună i se decerna Marele premiu al Academiei pentru *Scrieri literare şi istorice.*

[5] Sau, pentru AtR 88, direct în volum.

[6] Un astfel de extras, neconform sensului in care se utilizează astăzi acest cuvînt, au lucrările : VL 72, R 87 şi BD 72. în ce priveşte însă articolul IpT 87, extrasul din CL *prezintă.* un text identic celui din periodic.

[7] Pentru anexele ce premerg textului propriu-zis al monografiei, *Precuvintare* şi *Cestionariu,* sursele pe baza cărora am stabilit textul au fost ex şi C (v. Notiţa filologică la R 87).

[8] Dintre ediţiile postume, cea care a reprodus unele din textele publicate în prezentul volum este ediţia ,,Alexandru Odobescu, *Opere complete",* Bucureşti, Editura Institutului de Arte Grafice Minerva, 3 volume îngrijite de II. Chendi şi E. Carcalechi : voi. I, *1906,* voi. II, 1908, voi. III, 1908. Volumul al IV-lea a apărut în 1919 şi conţine *Istoria archeologiei,* cu o prefaţă şi indici de C. Damianovici, profesor secundar; se omit citatele greceşti şi latineşti — date numai în traducere — şi ortografia este adaptată. Se adaugă un indice de materi şi nume.

[9] Ediţia Ghendi-Carcalechi a fost *utilizată* pentru colaţionarea următoarelor texte : R 87 AtR 88 şi H N 1908.

ex, ca text de bază a fost ales acesta, cn coroborarea, fireşte, a textului dine. Pentru *Antichitățile județului Romanați,* am ales ca text de bază ş, confruntat şi completat cu ex.

B. Principii de stabilire a textului

1, Caracteristica esențială a sistemelor grafice de redare a limbii române cu litere latine, aşa cum sînt aceste sisteme practicate în tipăriturile din a doua jumătate a secolului trecut, este etimologismul[10]. Imaginea grafică a cuvîntului are deci menirea să indice originea acestuia (cel mai adesea latină, uneori latinizată). Lucrul acesta avea motivații extralingvistice importante, care explică, în bună parte, atît fenomenul în sine (ortografia etimoiogizantă), cît şi pluralitatea manifestărilor sale concrete, precum şi mărimea intervalului de timp în care au funcționat ele.

Cercetarea publicațiilor — periodice sau în volum—în care au apărut lucrările lui Odobescu editate în tomul prezent ne atestă particularități de grafie diferențiate nu numai între două periodice, ci chiar în interiorul aceluiaşi periodic, la interval de cîțiva ani doar.

2. Sarcina editorului este, în acest caz, dublă : a) de a identifica alografele cu care este notat un sunet-tip[11] şi b) de a interpreta, în lumina datelor oferite de dialectologia istorică a limbii române şi de istoria limbii literare, formele insolite, pentru a reda cît mai veridic procesul complex de unificare şi înnoire prin care trecea limba în secolul trecut.

Dacă acestea sînt particularitățile *formei* în care apare varianta scrisă a limbii române din acel moment, trebuie spus că şi *materialul* de limbă prezentat în această *formă* se distinge prin cîteva trăsături care se cer, din această pricină, menționate.

Prezența elementelor dialectale în toate sistemele limbii este o particularitate care se observă la prima vedere; ea apare ca un lucru firesc într-o perioadă în care unitatea limbii literare nu este încă un fapt realizat, aşa încît literarizarea este de evitat.

Al doilea element este nu atît opus cît complementar primului şi cunoaşte o prezență la fel de generală în toate compartimentele limbii. Este vorba despre elementul neologic, a cărui zonă de manifestare esențială poate fi totuşi considerată vocabularul, avînd însă repercusiuni în morfologie (sufixe nominale şi verbale, desinențe nominale[12]), în sintaxă, ca şi în fonetică.

întrucît ilustrează rezolvarea la un moment dat a unor tendințe în evoluția limbii, de asemenea, pentru a nu falsifica realitatea oferită de texte,' am păstrat aceste forine ca atare, încercînd explicarea provenienței şi interpretarea grafiilor, mai degrabă decît o actualizare nejustificată de

[10] Manuscrisele lui Odobescu, deşi încearcă să respecte convențiile țsau, mai degrabă constrîngerile) grafice ale momentului (in special sistemul promovat în publicațiile Academiei), prezintă adesea abateri semnificative pentru fonetismele pe care ie revelează.

[11] în accepția dată de Flora Şuteu, *Influența ortografiei,* p. 28 : „Ele (sunetele-tip, n,n.) se înscriu în seria unităților lingvistice care funcționează ca elemente distinctive ale variantei literare a limbii..." şi *ead., ibid. : "Sunetele-tip le considerăm variante de pronunțare literară, unități ale sistemului ortoepic'"* (s.a.)

[12] Cum sînt cele adjectivale în *-e,* calchiate după modelul adjectivelor cu două terminații din limba latină : *(hiacint) ovale,* creație analogică exemplelor care ilustrează moştenirea acestui tip morfologic în limba română (d, e. *moale).*

principiile tehnicii editoriale şi chiar dăunătoare cercetării ştiințifice a limbii textelor tipărite în această epocă[13].

într-adevăr, în cazul de față, dat fiind faptul că, neexistînd manuscrise, editarea se face după texte tipărite, se poate vorbi şi mai puțin decît îndeobşte de ceea ce s-a numit „limba autorului". Situația este explicabilă, întrucît limba tipăriturilor în speță prezintă într-o anumită măsură caracterul unui construct livresc, fată de care distanțările critice nu au lipsit nici pe departe în epocă. în sensul acesta, părerile lui Odobescu însuşi constituie o dovadă vrednică de luat în seamă; or, dezavuările sistemului grafic practicat de Academie şi sublinierea dezacordului cu limba publicațiilor în care i-au apărut lucrările nu sînt, la acesta, nici puține, nici nesemnificative[14].

Cu toate acestea, în măsura în care ea reprezintă o fază reală în dezvoltarea limbii române, ilustrînd un moment de răscruce în evoluția limbii literare, moment marcat de prezența, pe de o parte, a elementului popular şi tradițional, iar pe de alta, de importul de elemente latineşti şi romanice, limba publicațiilor se cere prezentată ținîndu-se cont de caracterul ei compozit.

Aceste principii se reflectă şi din munca editorilor dinaintea noastră, în stabilirea principiilor editoriale, ca şi în rezolvarea unor probleme puse de grafiile etimologizante în care au fost tipărite lucrările lui Odobescu, de un real folos ne-a fost *Notă asupra ediției* precum şi întregul eşafodaj editorial al volumului I din actuala serie a *Operelor* lui Odobescu realizat atît de minuțios de G. Pienescu.

3. Transpunerea în ortografia actuală a fost făcută respectîndu-se următoarele echivalente :

Kr.	Grafia	Valoarea fonetică^ acceptată în text	Contextul	Periodicul (volumul)	Exemple
			în finala substantivelor cu tema în *-i*	VL 72	*căpetenia, draperia, femeia, ollăriă, propria, roşia, sclavia*
				BD 72	*archeologiă, bibliographiă, călletoriă, compania, istoria, seria*

[13] în general un prețios ghid în stabilirea textului mi-au fost recomandările cuprinse în *Principii de transcriere a textelor româneşti,* de I. Fiscaer în LR, XI (1962), 5, p. 577 —581 completate cu datele conținute de articolul *Aplicarea noii ortografii în editarea scriitorilor noştri* al aceluiaşi autor, în LR, IV (1955), p. 75 — 81.

[14] Observații sugestive ilustrînd poziția lui Odobescu asupra acestei chestiuni, cu reproducerea unor citate semnificative, se găsesc în Al. I. Odobescu, *Scrieri alese,* ediție îngrijită de Al. I. Ştefănescu, Bucureşti, 1949, p. 35 —40 şi 49 — 51 şi în A.I. Odobescu, *Opere,* ediție Îngrijită, cu glosar, bibliografia scriitorului şi studiu introductiv de T. Vianu, 2 voi., f.a., p. 35, *4X1,* 57 - 59, 63.

î	accentuat la formele de bază	IpT 87	*ancă, betrânesc, când, cugetând, fa-râmele, gând, îm-prospătând, măn-, gaia, până, respân-dite*
		IcT 88	*bântue, blânda, că-petăiele, dărâmă* (prz), *decât, fâlfâie, fâşii, gâtlej, har site, intâia, rânduri*

1. VL şi BD au apărut mai întîi în CT, iar apoi în broşură, ambele tipărite în Tipografia Curţii (Lucrătorii Asociaţi), astfel că ilustrează acelaşi sistem ortografic, tot aşa după cum IpT 87 şi IcT 88 au apărut în CL, al cărei sistem îl promovează (ca şi mai tîrziu His 1908, cu unele deosebiri faţă de primele două).

2. Deşi posibilitatea rostirii ca atare a unor forme ca *întâi, pană* nu pare cu totul exclusă (mai ales în cazul unor vorbitori din aria nordică a limbii române), am transcris totuşi pe *ă* ca *î* şi în aceste cazuri, atît pentru a păstra unitatea cu majoritatea exemplelor, cît şi pentru că tendinţa pronunţării cultivate era spre adoptarea formelor de tip sudic. A se vedea pentru aceasta capitolul *Lămuriri pentru volumul de faţă* de Petru Creţia în M. Eminescu, *Opere,* VII, Bucureşti, Editura Academiei, 1977, p. 54, n. 8, ca şi practica editorială (Eminescu, *Proză literară,* Bucureşti, 1964 : *Notă despre ediţie* de Flora Şuteu) sancţionată favorabil de filologii romanişti în lucrări de specialitate (I. Gheţie şi^Al Mareş, *Introducere în filologia românească,* Bucureşti, 1974, p. 182). în plus, revista *Convorbiri literare* se tipărea la Bucureşti (Socec & Teclu).

3. Un caz particular ai substantivelor cu tema în *-i* îl constituie *miiă,* formă în care *-iă* notează un *e* palatalizat (transcris *-ie imite),* provenit dintr-un *l* palatal în etimon (lat. *milia).*

4. în transcrierea derivatelor *romaneşti* şi *românii* am redat pe & prin *â* (cf. *infra,* pct. *2,* nr. 4).

accentuat în finala unor forme verbale	IpT 87	*el înălţa* (pf.) — ex. unic
(cel mai adesea) accentuat la formele de bază	VL 72 BD 72 E 87 AtE 88	*adâncime, hârburi, încâîfâ* *animă, ânteiti, stâng®* *anco, betrân, ambelor* *ângustă, antei*

1. *â* din *inălţâ* redă un *ă* accentuat. Litera *a* cu semnele diacritice ° sau A este foarte mult utilizată în sistemul aplicat de CL, în detrimentul literei i cu A, evitată.

2. Ca *î* neaccentuat, *â* notează (în *ângustă* şi *ânleijânteiu)* o vocală nazală neaccentuată, în etimonul acestor cuvinte.

3. în SLI apare accidental *sfîntuL*

4. *Românía* şi derivatele au fost păstrate ca atare.

5 Grafemele ce notează cuvinte moştenite din limba latina smt folosite (cu aceeaşi valoare fonetică) şi pentru notarea cuvintelor de alta origine, d. ex. *hîrb <bg. hărb(el).*

3		accentuat în finala unor forme verbale	IcT 88 *UN* 1908	*câtă, chiemă* *a se apropia, a avea,* ***JIU*** *va dă, se deschidea, eră, voi luă, aş putea, a semnală, trăia, a vedea, zicea*
4	**e**	cuvinte de origine latină din fondul vechi; prefixul *ră(s)-*	VL 72	*învelite, peccaUi, remăşiţele, ţermuri*
			IpT 87	*nenumerate, remăşiţe, resunete, serbătorilor*
			IcT 88	*a remănea, resărită, reslăţită, resplatâ, resboinici*
		•la iniţială de cu-^vînt sau de silabă, în cuvintele din fondul vechi sau, analogic, unele mai noi	VL 72 BD 72 R 87 IpT 87	*bânuelele, irebue* *eftene, eşită* *eşia, eşirea, noemvrie* *eftin, esc, giuvaer, constituesc, destăinuesc, voesc*
			IcT 88	*să-şi birue, despreţueşti, zeeşti*
			AtE 88 CB 91	*creeri, eşire, voevod* *alcăiueşte, încăeraţi, încovoeturi, lungueţe, poleeli, straele*
			KN" 1908	*războae, voevod*
		în alcătuirea diftongului, în cazul omofoniei cu diftongul *ia*	IpT 87	*ear, (să) easă, eată, peatră, vieţueau*
			IcT 88	*ear, eată, feară, să stârnească, trebuea*

1. Deşi apare în VL, grafemul *e* cu valoarea *ă* nu se întîlneşte—aşa cum ne-am aştepta — şi în BD, apărută în acelaşi circumstanţe. Ar putea fi vorba de o influenţă pasageră a altor sisteme (cel practicat de CL, de pildă, sau cel al Academiei).

2. Accidental, prefixul *re-* apare scris *re- i resădit* (IpT 87), *reposaţilor* (IcT 88).

3. în HN" (CL 1908) apare o formă singulară : *neprâsnicia,* nejustificată etimologic (< v.sl. *naprasinii).* Ar putea reprezenta o preluare *tale guale* a unei grafii (a manuscrisului-arhefip %) grăbite, cu *ne-* pentru *ne-* în afara acestui caz, CL nu mai ilustrează grafemul după 1888.

4. în VL, formei *trebue* din **ex** îi corespunde *trebuia* în **e.** De asemenea în E 87 p. 479, r. 11) apare accidental *trebuie,* abatere semnificativă de la codul ortografic practicat de SLI.

5. Pe lîngă forme verbale mai vechi (d. ex. *voesc)* apar şi forme noi analogice, scrise deci în acelaşi mod : *constituesc, destăinuesc.* Tuturor le-a fost modernizată grafia.

neaccentuat <e/i lat. neaccentuat; accentuat < <*].t. accentuat	VL 72	*aperătorH, arte, asemenâriL doue, imperatU, învingetorl, meruntH, pane, resbelnicH, se vedti*
	BD 72	*ţerrile*
	E 87	*atingetor, căletorii, capet, jumetate, mesoră, remasă, re~ măşiţe, respuns, sei*
	IpT 87	*adever, betrănii, incumetez, septemânale*
	IcT 88	*adoptare, ajunsere, fure, servire, seu, reutatea*
	AtE 88	*să se adepostescă, amenuntele, căpeteiul, derăpănat, înderetnicia, rădecini, reposaţi, respete, ve*
lat. sau *ă* în cuvinte de alte origini	IpT 87	*alegendu-şi, curend, dintr'ensul, infrenă* (prz.), *trecemL versta*
	IcT 88	*avent, breu, cuvent, făcenă» frămentă* (prz.), *întâmplare^ şezend*

1. Grafemul este folosit mai rar în BD, cu inconsecvente (v. *Notiţa* la BD).

2. Prefixul *re-* este întîlnit în E cu forma (aşteptată) *re-* (cf. *supra,* sub nr. 4).

3. Forma *resbelnicu* reprezintă o adaptare etimologizantă, influenţată de sintagma latinească *res belii,* deşi adevăratul etimon este altul (v! sL *razboj.* Apropierea cu expresia antică îi tentase deja pe cronicari : „lucruri de războaie"). Sufixul *-nic* era în regres în acest moment : „Cuvinte ca .: *provizornie, materialnic.. . (sentimenturi) evlavnice...* vor fi întîlnite tot mai rar în numărul sporit de periodice care apar după 1835." (CILL II, p. 97 : Gh. Bulgăr, *Despre limba şi stilul primelor periodice româneşti),*

4. *î* accentuat este redat prin *e* nu numai în cazul cuvintelor de origine latină, ci şi în cuvinte de altă provenienţă (de obicei, cazuri cu etimologie disputată, aşa încît nu am socotit necesară prezentarea în detaliu a diferitelor propuneri ale dicţionarelor) : *breu* (comparat cu alb. *bres — brezi),* *versta* (v. sl. *vrilsta).* După cum se vede, *e* nu este întotdeauna justificat.

5. Uneori *e* apare în cuvinte în care nu pare originar : *să se adăpostească (adăpost <ad appos(i)tu{m))* ca şi în sufixul de ppf. *-ră (<(e)ra) : ajunsere, fure.* în acest din urmă caz, s-ar putea invoca şi o eventuală echivalare cu sufixul de pf. *-ere.*

6	**e**	**î**	accentuat <e accentuat lat. sau alte origini	VL 72	*cuveniU, densul^ intindendti, pământii*
			neaccentuat în cuvinte lat. sau de alte origini	BD 72	*intfensa, pene*
				E 87	*4nt#, oberşia, perghielor, stelv, verful*
				AtE 88	*pVaie, tLpire, temosirea, verstă*

1. Din compararea echivalărilor de sub nr. *5* şi *6* rezultă clar două grupuri mari ale tipăriturilor în discuţie, după sistemul grafic utilizat : de o parte CL (cu *î* redat prin *e),* iar de cealaltă restul publicaţiilor (cu I redat prin *e) :* Tipografia Curţii (Lucrătorii Asociaţi) pentru VL şi BD şi Socec & Teclu pentru AtE şi E. Ordonarea titlurilor după tipografii şi edituri face să iasă în evidenţă preferinţele pentru un sistem sau altul. De remarcat că CL constituie un sistem în parte diferit de AtE sau E, cu toate că revista este tipărită tot la Socec & Teclu. Paralelele sînt edificatoare : *cuventuj'cuvent, densulu'/dintr'ensul* etc.

2. Pentru cuvintele de altă origine este folosit (nejustificat etimologic) *e : oberşia* (<v. sl. *obruşi), peraie* (cf. alb. *perrua), perghielor* (etimologie necunoscută ; comparaţia cu lat. *pergula* nu se impune), *stelp* (<v. sl. *siliipu). tempire (timp* <v. sl. *tonpH), temosire(tîmosi<.scr.tronosati), vârful* (<v. sl. *vrUhu).* Grafemul *e* devine astfel semnul tipic pentru notarea unui *î.*

7	e	ea	accentuat cel mai adesea	VL 72	*cera, cetâtenului, menţionează, semă, să trecâ, a vede*
				BD 72	*acesta, alocure, asemine, treile*
				E 87	*asedă, del, legă*
				AtE 88	*adese, dimineţa, vom puîe, sera, în trecet*
		ia	accentuat	VL 72	*ero, ettă*
				E 87	*dumnedeescâ*
				AtE 88	*să peră, petră*
			accentuat	VL 72	*mesă, seu, selle* (adj. pos.), *ţerră, se versă*
				BD 72	*deca, seu, vera*
				E 87	*iertă, să lesă, mîedâ-di, şede, sepie, serpe, şese(spredece), strejă, urieşii*
				AtE 88	*abie, deco, înduoielâ, vieţă*

Dintre grafiile plurivalente : *şede, sepie, şerpe, şese(spredece), strejă,* cele mai multe sînt ilustrate în I. Gheţie, *Baza,* p. 504 sub j). Sînt prezentate forme paralele *(şarpelejşearpelui, şadejşeade)* sau numai literare *(şase).* Xa Odobescu, *e-* după grafia din SLI — este interpretat ca *ea* în : *şede,* şi *şeptedeci,* dar ne putem întreba în ce măsură ar fi ţinut Odobescu însuşi la interpretarea după norma dialectală muntenească a unei grafii ambigue, o dată ce se tindea spre crearea unei norme supradialectale. De altfel, în alte lucrări, concluziile privitoare la această chestiune sînt diferite : „Constatările acestea (încercări normative de a impune citirea lui *e* ca *ea,* n.n. — M.C.) ne îndreptăţesc să considerăm pe *[ea]* în cuvinte în care astăzi, în limba literară, diftongul se află redus la [ai ca pronunţări pedante, rezul-

tate dintr-o tendință latinizantă de regularizare a expresiei lingvistice cultivate. Faptul că ea nu a reuşit să se generalizeze se explică prin mai mulți factori. în primul rînd prin acela că reducerea diftongului la *[a]* după [/]? [3] ᵉʳᵃ ° normă muntenească puternică în secolul al X1X-lea, pe care o promovează scriitorii (Ivănescu, M) şi o recomandă filologi atenți ia uzul lingvistic nemoldovenesc, cum este Tiktin care recomandă *şapte, coşar* (Tiktin, CO, 179; cf. şi Speranția TO, 45). în al doilea rînd prin faptul că pronunțarea nu era atît de răspîndită cum o atestă grafia, întrucît adeseori <£} nu corespundea de fapt lui *[ea],* ci lui *[a],* iar *<e}* sau <e> apărea numai în conformitate cu modul în care se aplica în sistemele ortografice ale timpului principiul morfologic, adică pentru «conservarea lui *e* etimologic în rădăcina vorbelor în declinare» (Heliade, PO, 12)" (FI. Şuteu, *Influența ortografiei,* p. 187—188).

ea	accentuat în finala unor forme verbale	IpT 87	*va remăne, vom ave*

CL nu mai ilustrează acest alograf nici în IcT 88, nici în HN 1908. Este, poate, o influență a pronunțării ci\ *e* deschis (caracteristică dialectului moldovenesc), reflectată în scriere. în *Influența ortografiei,* alograful este menționat „cu valoarea [s] la Cipariu începînd din 1841, pînă în 1866" (p. 90), arătîndu-se în continuare că „infinitivul se scrie cu <e> şi <#>" (p. 91).

9	I	i	semiconsopantic intră în componența diftongilor, notează palatalizarea unui *e,* africatizarea unei consoane sau pronunțarea „moale" ori compunerea cu *-şi*	VL 72	*anni, cari, încercări, otyecte? trunchiată*
				BD 72	*&cestm, carii, societății*
				R 87	*articolii, cioburi, chiar, iar, finii, frățior, glăseîoru- mărgăritari, savaîu, temeiu*
				AtR 88	*fiieşicine, oreşicare, pîeîroie*
				CB 91	*cîteşi, orice*
			în loc de *i* în diftongul *ea,* după normele actuale	VL 72	*cianacele, ceia-ce, vechia*
				R87	*aceia, aceiaşi*
				AtE 88	*chiag*
			notează palatalizarea	E87	*muchie, vechie*
				AtE 88	*vechie*

1. Prezența iui *i* eu valoarea *[i]* în VL 72 şi BD 72 pare să anticipeze folosirea alografului în sistemul oficial : cu valoarea *[i]* este utilîsaty. în mod oficial, exclusiv în ortografia din 1881. . . cînd este pus alături de <i> cu valoarea [$]" (FI. Şuteu, *Influența ortografiei,* p. 94.).

2. Grafia *obiecte* indică pronunțarea trisilabică. în felul acesta, % furnizează informații mai precise asupra pronunțării unei forme, aşa încît,, din acest punct de vedere, ortografia actuală este în regres față de grafia discutată aici. Cf. şi alte remarci, din cele mai autorizate, în legătură cu acest alograf : „ ... nu există în limba noastră un semn special al muierii consoanelor şi de aceea trebuie să transcriem prin *i* această muiere. Reintroducerea lui *i* în ortografia noastră ar fi rezolvat această problemă" (I. Fischer, *Aplicarea noii ortografii în editarea scriitorilor noştri,* p. 78),. ca şi observațiile făcute de FI. Şuteu în legătură cu alografele % şi *u* (în *Dificultățile ortografiei,* p. 52).

3. Forma *fitul* reprezintă, poate, transliterarea unei grafii în alfa-Tbet chirilic (cf. FI. Şuteu, *Influența ortografiei,* p. 96).

4. în cazul formelor *frățior* şi *glăscioru-* s-a produs trecerea lui *i* la % din necesitate metrică.

5. Forma *mărgăritari* redă, după toate probabilitățile, particularitatea de limbaj a unuia din raportorii citați de Odobescu (v. *Notița filologică* la K 87, sub C IV).

10	i	i	accentuat în finala unor forme verbale	BD 72	*a vădi*
				IpT 87	*s-ar adeveri, a părăsi*
				IcT 88	*a bănui, a dărui*
				HN 1908	*vom dibui, a goni, a • jupu*

VL 72 nu ilustrează alograful, dar folosirea în BD 72 anticipează introducerea în sistemul oficial din 1881 :„ <^i-j- >se realizează ca <î> cu valoarea <i> începînd din 1881, la recomandarea comisiei prezidate de Maiorescu" (FI. Şuteu, *Influența ortografiei,* p. 96).

11	i	î	peste tot	IpT 87	*îndemnat, intăi, întrerupți une*
				IcT 88	*îi, in, înălțimea, învederează sinul*
		e	notînd. palatalizarea sau semivocala în diftongul *ea*	IpT 87	*se chiamâ, intortochiată, ve chie, ar veghia*
				IcT 87	*aceiaşi, chiemă, vechia*
				CB 91	*aceia, aceiaşi, ceialaltă*
				HX 1908	*ceia, ghiare*

1. Sistemul promovat ele CL nu admite alograful i şi aceasta este altă deosebire față de sistemele practicate de celelalte publicații. Mai mult este folosit *i* şi după admiterea lui *î* în ortografia academică (v. FI. Şuteu *Influența ortografiei,* p. 95).

2. *i* pentru *î* utilizează şi extrasul din VL 72 ; alograful *î* apare totus din inadvertență şi acest fapt duce la prezența unor dublete ca : *in/i •immitare/imputare, înainte/d' înaintea* (v. *Notița filologică* la VL 72 sub nr. 4

12	6	ă	în cuvinte lat. sau de alte origini	VL 72	*anco, dero*
				BD 72	*fora*
				E 87	*coci, locuitorului, mănăs rilor*
				AtE 88	*rotund, rotunjime*

1. în unele cazuri *o* este etimologic : *fără* <lat. *fora(s), căci* <la *•quod -f- quid, mănăstire<Y.* sl. *monastyri.* Alteori este vorba de cuvinte ^etimologie dificilă, eventual necunoscută în epocă : *încă* (EWES : „D Etymologie ist dunkel" — sub nr. 804; DELR : „Lat. *unquam* dever *încă* prin trecerea lui *un* + cons. aton în frază la *în-,* urmat de DEX *dam* (EDW : „lat. *de vero* mit Ausfall des *v"* ; DEX : etimologie necuno cută). Forma *lăcuitor* este derivată din *a lăcui* (<mg. *lalcni).*

Reprezentanți ai acestei familii se găsescla I. Heliade-Eădulescu (CILE I, p. 60), M. Kogălniceanu *{ibid.,* p. 72—73), C. Bolliac *{ibid.,* p. 100), X. Fi mon (CILEL, III, p. 178), precum şi în paginile periodicelor (cf. CILE îl, p, 82, 98), ca şi în limbajul administrativ-juridic (CILEL, III, p. 7

92, 135). Fonetismul originar este prezent în primul rînd în Transilvania^ aşa cum atestă scrierile lui I. Budai-Deleanu *(ibid.,* p. 46, 48). Formele originare an fost ulterior modificate, prin analogie cu *loc.* La înlocuirea lui *a lăcui* cu *a locui* a avut, probabil, un rol, şi introducerea în limbă (**îd.** condiţiile dezvoltării industriale de la sfîrşitul secolului trecut) a cuvîntiilui *lac* (<grm. *Lack),* cu derivatul *a lăcui.*

2. Ca şi *a lăcui,* şi forma *rătund* este genuină (<lat. *retundus*), astfel că este de presupus că, iniţial, *locui* şi *rotund* nu au constituit decît nişte pronunţări hipercorecte, cu o în loc de *ă,* un alt grafem nedorit, alături de *î.* La menţinerea şi impunerea formei *rotund* va fi influenţat şi apropierea etimologică de *roată* (<lat. *rota).* Forma etimologică seîntîlneşte la I. Budai-Deleanu (OILBL, III, p. 47), B. Paris-Mumuleanu (CILEL, I, p. 9.) şi C. Bolliac *(ibid.,* p. 100). Cf. şi FI. Şuteu, *Influenţa ortografiei^* p. 97 şi, mai ales, 170.

3. în E 87 apare, accidental, forma *monăstirilor* (cf. *infra).*

13	o	î	accentuat la formele de bază	VL 72	*ronduri*
				BD 72	*atâiu, coiu, câtuşi*
				E 87	*cVa rondul*
				AtE 88	*rânduite*

în nici unul din exemplele citate o nu este etimologic : *rînd* < v. sL *rendu, atît* <.*l<kt. adtantum,* mai degrabă decît *eccum-tantum,* cl£<lat. *qua%-tus.* Poate fi vorba de o influenţă romanică — cel puţin pentru *rînd* (îî\ *rond,* it. *rondo)* — sau de folosirea lui *o* pentru a se evita *î.*

14	6	oa	*o* accentuat în cuvinte latineşti sau de alte origini	VL 72	*apostrofâiore, indoiosă, v>idâre, sorta*
				BD 72	*dâră, poporelor, pote, îoîe*
				E 87	*aprope, comora, costă, forte, gropa, omenii, se transportă*
				AtE 88	*ardore, domnelor, se desvaită, glota, oră, orecare, scolă*

Faptul că CL nu ilustrează alograful poate fi pus pe seama concepţiilor ortografice ale Iui Maiorescu (cf. FI. Şuteu, *Influenţa ortografiei,* p. 99).

15	**ÎL**	î	accentuat la formele de bază; < *u* lat. accentuat	E 87	*aduncime, lungă, mănuowă*
				AtE 88	*adune, aduncite, lungă*

1. Acest alograf marcat pozitiv este urmaşul unui alograf marcat negativ (cf. *ead., ibid.,* p. 100^). Este de remarcat neacceptarea lui de către CL. Pe de altă parte, prezenţa în VL 72 a formei *adâncime* explică singularitatea poziţiei reprezentate de E 87 şi AtE 88. Existenţa acestui alograf în tipărituri din 1887 şi 1888 infirmă aserţiunea din *Influenţa oriegrafiei : „<u* +ş>se realizeează ca *<u)* cu valoarea numai pînă la primul sistem ortografic oficial *şi general* al Academiei din 1881". (p. 103, sublinierea ne aparţine — M.C.).

2. Pentru *adînc,* etimonul este considerat a fi **adaneus* (EWES, jrmat de EEW, DA) sau *aduncus* (DELE, EDW, DEX); în ce îl priveşte

pe *Ungă,* a fost propus *longum ad* (EWES, urmat de DLEM şi DEX) ori *longo* (DELE).

16	ş	ţ	<#+voc. palat. în cuvinte de origine latină sau slavă	VL 72	*bragu-î, suprafagâ*
				BD 72	*pugin, frang(eză)*
				E.87	*giganului, faga, gliiacă, îmbrăgişat, însoţească, ogel, preg, pugin, spagiul*
				AtE 88	*înfăgisează, pugin*

1. Pentru valoarea *[ts],* alograful *g* este cel mai vechi în textele româneşti cu litere latine (Fi. Şuteu, *Influenţa ortografiei,* p. 105). îr timp, a fost concurat, pentru aceeaşi valoare, de *ci* şi *ti.*

O motivaţie a prezenţei alografului *g* alături de *ţ* în primele încercări de normare a ortografiei româneşti de către Societatea Academică Eomână se găseşte în AAR, I—IV (1867—1870), p. 191, *Principie de ortografie* romana, partea I : *Despre ortografia limbii române populare :*

„Spre a respecta pe de o parte etimologia şi pe de alta fonetica, se pune asemenea tot sedilă sub litera *c* cînd se pronunţă ca /, în vorbe ca *oget, ogellu, faga, franga, judegiu* (unde *i* este probabil o marcă redundantă a africatei, alături de sedilă, n.n. — M.C.), *pugin.* Pentru cei cari susţin a se scrie tot cu *ţ,* după cum se pronunţă, ar ajunge, cînd ar lipsi sedila, a se pronunţa mai vîrtos de străine (şi însuşi cu sedila) *otet, otel, fata, judetu, puţin".*

2. OL foloseşte numai alograful *ţ,* diferenţiindu-se astfel încă o dată de celelalte publicaţii. Observaţia este valabilă şi pentru sistemul folosit de „Arhiva Societăţii Literare şi Ştiinţifice din Iaşi", periodicul în care a apărut CB 91. De altfel, cele două alografe, *ţ* şi *g,* sînt folosite concomitent în E 87, după cum provin dintr-un *ci* sau *ti* latinesc. Se remarcă unele confuzii în stabilirea grafiei corecte a etimoanelor latineşti : *preg, pugin, spagiul.* Primul şi al treilea provin din *pretium, spatium;* pentru *puţin* Puşcariu (EWES, sub. nr. 1418) sugerează *mi*putinus-, -a,-um <putus* V. şi EEW, sub nr. 6890 : „Das Verhâltnis von lat. PITTUS zu der rom Grundform **puttus* bedarf noch der Aufklărung". Cauza acestei confuzii este faptul că, în Antichitatea tîrzie, ambele grupuri au evoluat fonetic la *[ts].* Ar trebui adăugat că, indiferent de evoluţia reală, important este, în această problemă, ce credeau promotorii unui sistem grafic despre etimologia unui cuvînt.

Această nouă pronunţare se reflectă în grafiile antice tîrzii şi medievale de tipul *amiticia, nacione, precium, spacium,* grafii cu repercusiuni în scrierea (şi, implicit, în pronunţarea) neologismelor care provin din respectivele forme.

3. Cele două cuvinte înseriate Ia E 87 : *oţel* şi *ţigan* au pătruns în română cu fonetismul *[ts],* probabil din limbile slave învecinate (cf. bg., sb.) *ocelu, ciganin*

17	5		< *di l&t.* în majoritatea cazurilor	VL 72	*adi, cădură, rădimat, uccidendu-se*
				BD 72	*aşedemintelor, Marele, dovedi*
				E 87	*coprindend, dicH, deuluî, miedănopte, patru-decî, ved*
				AtE 88	*cred, dicem*

1. Cu excepţia exemplificării de la p. 77, acest alograf nu este discutat în *Influenţa ortografiei.*

2. în toate publicaţiile care îl ilustrează, alograful se foloseşte în distribuţie complementară cu *z* (cu aceeaşi valoare, *[z]) : z* în cuvinte greceşti sau slave, în care este originar, iar *d* în scrierea cuvintelor (majoritare) în care el provine dintr-un *d* urmat de *iod* în etimonul latinesc.

3. Dintre formele citate, *doreai* este un plural nou, analogic declinării masculine; cît despre *rădimat,* dicţionarele notează etimologie necunoscută.

4. într-un singur caz, *d* are valoarea **[3]** : *midlocele* (BD 72).

18	eh e(h)	în împrumuturi recente în epocă, cînd comparaţia romanică impune fonetismul [k]	VL 72	*arelieologie*
			BD 72	*archeologi, chronîcele*
			E 87	*chronicarii*
			IpT 87	*arelieologie*
			IcT 88	*archeolog, schănteietoare*
			AtE 88	*choragic, technică*
			M 1908	*archaice, arelieologie*
		în cuvinte preluate direct din greacă sau uneori cînd fonetismul franţuzesc este cu [J]	BD 72	*archiv, archira, chartele, patriarch*
			E 87	*archivul, charte, chrîsoave, Christos, patruirchia*
			IpT 87	*architectonice*
			AtE 88	*architectonice, architectură, architravă, archivelor, arehontologia, cliaos, chartâ, choruri, Christos, pairiarch*
			HN 1908	*architectonice, chametice*

1. Digraful *ch* apare exclusiv în cuvinte de origine grecească (forma *schănteietoare* reprezintă un caz de preţiozitate grafică sau o eventuală influenţă a unei forme de tipul *schînteietoare.* Aceste cuvinte sînt fie preluări îndeajuns de vechi în limbă — mai întîi prin intermediul slavonei, apoi din greacă nemijlocit — încît să fi păstrat fonetismul originar (precum termeni din limbajul religios : *Hristos, patriarh, patriarhie),* fie împrumuturi recente în secolul al XIX-lea, mai ales termeni tehnici privind Antichitatea.

Primei categorii, celei de împrumuturi vechi, i se pot adăuga, din cuvintele citate mai sus, *arhontologia* (pronunţat, probabil, cu dentală sonoră) si *hrisoave,* ca termeni desemnînd realităţi ale epocii respective. Tot aici se poate include şi forma *horuri,* al cărei singular, *hor,* apare la Odobescu (SLI, II, p. 315. V. şi EDW şi DA sub *cor).*

A doua categorie, cea de împrumuturi recente, introduce fonetisme din limba din care sînt preluate cuvintele, deci cu precădere din franceză, putîndu-se face, eventual, comparaţii sugestive cu limbile italiană şi germană. Aici ar fi, poate, de subliniat importanţa limbii franceze, atît' ca instrument de prim ordin în formarea intelectuală şi reuşita demersului ştiinţific la autorul nostru, cît şi în ce priveşte codul în care Odobescu stabileşte contactul cu cei din jur. Pronunţarea grupului *ch* în limba franceză, în ca.zul fiecărui cuvînt, a fost un criteriu de rezolvare a acestei dificile probleme, cu atît mai greu de soluţionat cu cît în ortografia şi ortoepia românească lucrurile nu s-au clarificat decît în secolul nostru.

2. Aşa stînd lucrurile, discuţia formelor este următoarea :

a) archeolog, archeologie; l-am transcris cu *ch* notînd un [&'] atît pentru că forma apare adesea şi în manuscrisele lui Odobescu (cel al *Istoriei archeologiei,* de pildă), cît şi pentru că este de presupus influenţa limbii franceze. Dintre lucrările care pot oferi sugestii în această direcţie, EDW notează ,,auch *arche-,* AD prezintă forma cu *ch,* iar CV are *arh-.* DA (primul volum apare în 1913) notează la această voce :-„scris şi pronunţat (mai rar) şi *archeolog" ;*

b) areaiee, după franceză şi italiană. EDW prezintă sub *arhaism :* „auch *arca-",* AD : *arcaic,* iar DA : „scris şi pronunţat (mai rar, după franc.) şi *arcaic ;*

c) cronicele şi cronicarii sînt forme a căror istorie nu se lasă, în lipsa indicilor de autor, prea lesne urmărită. Imaginea pe care o oferă dicţionarele, pare să conducă la stabilirea a două momente : existenţa formelor cu fonetismul *h,* după greacă (ipoteză sprijinită şi de forma de neutru : *hronicul,*-ce apare la Cantemir, de exemplu), iar apoi preluarea ca feminin singular a ceea ce era, de fapt, o formă de neutru plural. Această preluare va fi fost influenţată de fonetismul corespondentelor din franceză şi italiană, după al căror exemplu se va fi produs şi o îmbogăţire de sens a cuvîntului. Din acest motiv, am preferat redarea sunetului iniţial prin *c.* Că situaţia nu este prea limpede se observă din ezitările dicţionarelor : LB notează iniţiala cuvîntului *cronică* cu X în scrierea cu alfabet chirilic, dar cu *C* în alfabet latin; de altfel, I. Budai-Deleanu foloseşte neologismul *cronică* în *Ţiganiada* — v. CILEL, III, p. 22, 25 ; EDW, DA şi AD oferă forma cu *c,* primele două menţionînd şi forma c u i Tot forma cu *c* este întîlnită şi în *Nou dicţionar portativ de toate zicerile noi (radicale)* ... de Em. Protopopescu Pake, Bucureşti, 1870, în timp ce în altă lucrare de tipul acesta se preferă forma cu *ch (Cel mai nou dicţionar de buzunar pentru tălmăcirea cuvintelor radicale şi zicerilor streine din limba română,* de A. Steinbeig, Bucureşti, 1899);*

d) coragie are toate şansele de a fi un *hapax legomenon* la Odobescu. Forma este preluată, după toate probabilităţile, din limba franceză; în *Tresor delalanguefrangaise,* Paris, *1977 ,mh choragigue* este dat un exemplu unic : „Le petit monument *choragique* de Lysicrate", extras din lucrarea lui Ch. Blanc, *Grammaire des arts du dessin,* Paris, 1876, p. 182. Atît momentul apariţiei şi domeniul de referinţă al cărţii, cît şi — mai ales — referirea la monumentul horegului grec, fac să crească şansele în favoarea ipotezei enunţate mai sus; este de menţionat şi forma clin germană : *das choragische (Monument),* aşa cum o va fi întîlnit autorul nostru în *IIandbuch cler Kunstgeschiclite* de Dr. Fr. Kugler, Stuttgar.t, 1848, p. 186 (Lucrarea este citată în notele la AtE 88 şi a existat în biblioteca lui Odobescu; cf. *Opere,* I, p. 499, sub 18).

e) tecnieă, cu fonetismul franţuzesc (cf. şi formele clin italiană şi germană) a circulat destul ele mult în a doua jumătate a secolului trecut şi chiar la începutul acestui secol. CV o consideră principală (de *la, tehnic* trimite la *tecnic),* AD şi DA notează forme cu *ch,* iar o forpiă derivată : *tecnologie* apare la I. Ghica (CILEL, II, p. 170. w şi la CV aceeaşi formă, ca sila Ursu, *Formarea terminologiei,* |3. 287, sub *tehnic)-,*

i) arhitectonic şi arhitectură ca şi arhitravă, sînt formele aşteptate, dată fiind existenţa elementului grecesc *arhi-* în limba română. Forme eu

h sînt, de altfel, atestate şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea la A. Pann (v. CILEL, I, p. 29), B.P. Mumuleanu (v. *ibid.*, p. 21), D. Golescu (CILEL, II, p. 38-39) sau X. Filimon (CILEL, III, p. 162, 187). CV înregistrează aceleaşi forme;

g) arhiv, arhiva sînt forme preluate din limba germană — cea dintîi, după cum arată genul — sau franceză. Se remarcă tendința de a reda fricativa palatală din aceste limbi prin *li;*

h) hametiee, poate, un alt *liapaoo*; este posibil să fi circulat cu *h*inițial (în *Enciclopedia română..* . de Dr. C. Diaconovich, tomul II, Sibiu, 1900, apare vocea *hamiți).* Sufixul derivativ reprezintă, pe cît se pare, o falsă analiză, influențată de analogia cu limba greacă; \

i) haos este singura formă care apare la X.A. Ursu, *Formarea terminologiei. . .* , p. 216, *sub voce.* De asemenea, DA, cu exemple din X. Costin, C. Conachi, A. Pann. EDW s.v. *caos* trimite la *haos* (care nu există însă în dicționar), în timp ce AD preferă forma *caos.* CV face — *sub voce* — meuțiunea : ,,unii scriu şi pronunță *caos".* Că tendința era spre forma cu *h* ne-o arată modificările făcute de M. Kogălniceanu în edițiile succesive ale cronicilor istorice româneşti : ceea ce, în 1852, era *caos,* a devenit, în 1872, *haos* (CILEL, I, p. 73, cu observațiile făcute de D. Simonescu în privința efortului de unificare a limbii). De altfel, *haos* apare încă la I. Budai-Deleanu (CILEL, III, p. 23, 25, 30):

j) hartă este o formă des întîlnită; apare la D. Golescu (în CILEL, II, p. 44, *sub voce)* şi se întîlneşte şi în AD, Sunetul inițial a fost pronunțat şi *[h],* sub influența corespondentelor din limba franceză şi italiană (v. Ursu, *Formarea terminologiei,* p. 216 s.v.). Este posibil ca pronunțarea cu fricativă laringală să fi fost motivată şi de necesitatea diferențierii între forme de tipul *hartă, cartă, carte.*

3. BD 72 prezintă o dată, accidental, forma *arheologice.* Nu am considerat-o abatere semnificativă — deşi este o prefigurare a formei actuale —, întrucît forma *cu ch* apare constant atît în tipăriturile, cît şi în manuscrisele rămase de la Odobescu.

4. Oscilațiile între o formă sau alta, deconcertante prin amploarea cu care se manifestă, sfidează orice încercare de a le reduce la o normă clară, astfel încît editorul nu poate decît să emită ipoteze cu valoare de conjectură. în stadiul de pionierat în care se află încă cercetarea limbii literare a secolului trecut (lipsa indicilor de autori, ca şi a unor lucrări de sinteză despre evaluarea şi interpretarea sistemelor grafice practicate în a doua jumătate a secolului), tot ce se poate face — pe cît cred — este să se localizeze problemele. Iată de ce caracterul conjecturilor prezentate mai sus este, în bună parte, convențional.

5. Tendințele diverse de normare a cuvintelor ce conțin grupul *ch* (reducerea la *c* ori la *h* sau chiar încercarea de a se rosti o oclusivă aspirată) sînt sintetizate în *Influenta ortografiei,* la p. 144—145, sub 6°. Ci de asemenea şi p. 212-215, sub 3.1.14.

19	th	în cuvinte de origine grecească, prin franceză	BD 72	*ethnographice*
			AtE 88	*aeanthă, pinacoiheca, iherme, thermometru*

Aeanthă este o preluare din limba franceză pe cale cultă, după cum arată genul.

20	s z	intervocalic, inițial urmat de vocală sau final precedat de vocală în neologisme, mai ales din franceză; precedat de vocală şi urmat de sonantă în prefixele *ăez-, răz-* şi în cuvinte slave sau de alte origini	VL 72	*causa, civilisatiunn, francese, invisibilă, ipotesa, resbelnic*
			BD 72	*devisă, dispoşițiunea, să şi formese, nepresintîndu-se, poesiî, usurilor, desvolt ala*
			E 87	*basă, cisma, desbrăcândiCi, deslipii, isolate, magas(in), poetisată, resbel/răsboi, a resbit, rivalisănd, sdrumicată^*
			IpT 87	*basilica, fisice, ilusiuni, isbuti, indrăsneală, mosaicele^ prosatori, sdruncinată*
			IcT 88	*alusiune, cas, fisionomia, frances, idealisează, isbândă, museu, poşițiune, reslățită, se sbircea, se svircoleşte, svelte*
			AtE 88	*canonisat, censor, entusiasm, filosofie^ mausoleu, resumăm, utilisat, desvoltă, resgendindu-se,*
			CB 91	*se desvoltase*
			HN 1908	*asvârli, a se răsbol, curiositate, invarsiune, isbitor, isvor, răslățirea, svonul*

1. E 87 prezintă forma accidentală *războit* şi lucrul acesta permite interpretarea formei *resbelnic* (VL 72) drept o apropiere artificială de sintagma latinească *res belii.*

2. în IpT 87 apare accidental forma *esclusiv,* cu *ex-* trecut la *es-*. după modelul limbii italiene (cf. I. Gheție, *Lexicul Ui N. Filimon,* în CILEL, III, p. 160). Am păstrat-o ca atare. Prefixul *es-* apare şi în VL 72 : *eşpedițiunile* (ca şi, prin falsă analiză, *esteriâră).*

3. Alături de *a se răsbol,* HN 1908 oferă grafia *războae.*

4. în AtE 88 se întîlneşte dubla grafie *entusiasmlentusiazm.* în afară de statutul siflantei intervocalice, trebuie discutată, în acest caz, sonorizarea aceluiaşi sunet în sufixul *-asm.* Pentru acest sufix (ori cel echivalent ca structură *: -ism),* se pot da ca exemple atestînd sonorizarea fricativei dentale înainte de o sonantă nazală : sec. XVIII — apud J. Byck, *Vocarbularul ştiințific — : idiotizm* (p. 34) şi *pleonazumu* (p. 35); sec. XIX: *idiotizm(şi idiotism)* la A. Pann, în CILEL, I,p.30. în studiul lui J. Byck se întîlnesc şi alte exemple de sonorizare a unui *s* înainte de sonantă^: *cozmografie/^ a* (p. 33, 37), *macrocozmos, microcozmos(ip.36); plăzmuindu-l* <p. 36). Mai aproape de Odobescu întîlnim la Bolliac *entusiasm* (în CILEL, I. p. 178), dar Mumuleanu simte nevoia ele a trece forma *entuziasm* în glosarul intitulat *Zicerile cele streine (ibid.,* p. 18). în aceste condiții am transcris *entuziasm* în ambele cazuri, socotind o influență franceză mai probabilă decît o persistență a formei greceşti. Este posibil, pe de altă parte, ca grafiile cu-zm să reflecte pronunțarea obişnuită, necontrolată, opusă celei culte care urmează noul model al limbii franceze.

5. Tot ca *z* am transcris şi pe *s* inițial (sau precedat de vocală şi urmat ele consoană sonoră), în cuvinte din fondul mai vechi *(azvîrli, izbitor, izvor, zdrumicată, zvonul* etc), socotind că grafia cu *s* reprezintă, în acest© cazuri, manifestări de evitare a fricativei sonore, ca nefiind un sunet pro-

priu limbii latine. Fenomenul a avut drept consecință încercarea de re-, stabilire a fricativei dentale surde în pronunțare (cf. FI. Șuteu, *Influența.' ortografiei,* sub 2.1.9., p. 107—108), extinsă și asupra cuvintelor de alte origini, în primul rînd, cele slave, ca și în cazul particular al prefixelor *dez- și.răz-* urmate de consoană sonoră (sau de sonantă).

6. Am notat sonorizarea fricativei dentale aflate în poziție intervocalică, la neologismele pătrunse prin filieră neolatină, mai ales prin franceză. Două forme necesită observații de amănunt :

— *mauzoleu* : sînt puține șansele ca acest cuvînt să fi fost preluat direct din greaca nouă; formele grecești (jjiauawXsiov și {xauacoXsîov, cu schimbarea de accent datorată, pe cîtcred, influenței limbii latine) ar fi avut ca rezultat un grup *af-j av-* la inițială, iar această formă se și întîlnește : *mavzoleele* — apud J. Byqk, *op. cit.,* p. 40. Explicația mai aproape de adevăr îmi pare a fi deja dată de Gh. Adamescu, în *Adaptarea la mediu a neologismelor,* București, 1938, p. 35—36 ale extrasului. Autorul arată că, în cuvintele preluate din limba franceză, a fost păstrat grupul *au* (sub influența limbii latine), pronunțat însă în hiat, după regulile obișnuite românești (e. g. *ca-u-ză).* Exemplul cu care se încheie seria este chiar *mausolee, ma-uzoleu, mausoleum.* De altfel forma a circulat, în secolul al XIX-lea : *mauzoleu* la X. Filimon (v. 'CILEL,"III, p. 162) și chiar și în zilele noastre, într-o lucrare apărută, acum cîțiva ani (L. Peținis, *Dicționar grec-roman,* București, 1976), ţjiocuacoÂsîov este tradus prin „mauzoleu";

— *filozofie* : cuvînt cu pronunțare și grafie dificilă. A pătruns în română direct din greacă, păstrînd fricativa dentală surdă pînă către mijlocul secolului al X1X-lea : *filosof, -ic/ ~ ă, -ie* la Budai-Deleanu în CILEL,. III, p. 22, 25 *y filosoficesc* în terminologia juridic-administrativă din Transilvania, la începutul secolului al X1X-lea, *ibid.,* p. 133 ; *filosofare* la T. Cipariu (?), în CILEL, I, p. 196; *a filosofa* la A.T. Laurian, *ibid.* p. 190;. *filosoficeascâ* la D. Golescu, în CILEL, II, p. 16 (cf. și p. 43). O dată cu creșterea influențelor culturale franceze, pronunțarea se adaptează normelor acestei limbi, ajutată de ceea ce devenise o simplă grafie, nesnsținută fonetic. în aceste condiții, unele din formele citate mai sus vor fi putut reprezenta simple grafii. La Bolliac se întîlnește, oricum, forma *filozofiei* (CILEL, I, p. 97) și este de presupus că și în cazul lui Odobescu se va fi impus pronunțarea franțuzească.

Sonorizarea unui *s* aflat între o sonantă și o vocală apare în secolul XVIII: *perzonă* și *perzonal,* apud J. Byck, *op. cit.,* p. 35.

7. în VL 72 și BD 72 apar forme cu geminată : VL 72 : *se adressa, d'assupra, discussiune, se găssescii, vasse-,* BD 72: *aăressa, ăissertați%mî, prescrisse, remasse, (va fi) redessa, russe.*

Faptul că în etimoanele formelor citate nu apare geminata ne arată că în toate aceste cazuri *-ss-* notează o fricativa dentală surdă, încercîndu-se astfel stabilirea unei distribuții fonetice [$]/[£] cu ajutorul unui singTir grafem, folosit, într-un caz, simplu, iar în celălalt, dublat.

8. în CB 91 apare notarea sonorizării fricativei în: *aziatică, curioaze, epizodul, excluziv,* forme păstrate ca atare.

9. Am păstrat un *s* genuin în *basme* și *a înlesni* (BD 72).

10. Formele *se sbircea* și *se svircoleșie,* cu etimologie neclară au fost modernizate.

21	y		în cuvinte de origine grecească sau asimilabile	VL 72 BD 72 AtE 88	*anaglyptele, gyps systematică, stereotypele, stylu, typariJi apocalyptic, amfiprostyl, caryatide, diptyce, lyrele, martyrului, pycnostyl, prostyl, porfyr, polygonală, styl, stylobat, systema, systyl, symbolisare*
22	eu	eu	intervocalic sau inițial, urmat de vocală în neologisme influențate de pronunțarea italienească	BD 72 E 87 IpT 87 IcT 88	*cuantitatea cualificativul, licuid concuistele ecuestre, frecueniate*

1. Acest grup nu este discutat în *Influența ortografiei.*

2.-Grafiile în care apare ilustrează forme preluate din limba italiană — pe cale orală, însă; de aceea este reprodusă forma fonetică, nu ortografică a cuvîntului.

3 Astfel de forme apar mai adesea la scriitori anteriori lui Odobescu : *mantitatea* la I. Zalomit (în CILEL, I, p. 198); *cualitate* (pentru cu^oț-*tiv,* care nu este glosat în nici un volum CILEL) la A. Pann (CILEL, 1, p. 47), X. Filimon, (CILEL, III, p. 159), I. Zalomit (CILEL, I, P-^3) siC. Bolliac *(ibid.,y.* 179); *licuidulin* primele periodice românești (CILEL, II, p 90) este întîlnit la C. Bolliac sub forma *lichidul* (CILEL, I, p. 98) ; *conmistele* apare la X. Filimon (CILEL, III, p. 157) și la C. Bolliac (CILEL, I, p. 98); pentru *cuamtitate,* v. și Ursu, *Formarea terminologiei,* p. 162, s.v. *Cantitate.*

4, Formele din E 87 aparțin raportorului citat de Odobescu; ele nu corespund sistemului practicat în SLI.

23	*qn*	ev	în neologisme de origine latină	IpT87 CB91 HX 1908	*equestrâ antiquarul aquila, quadrate*

1. *cv* reprezintă citirea tradițională, atît în învățămîntul clasic românesc cit si din alte sisteme școlare,' a digrafului latinesc *qu.* Apare în cazul neologismelor de origine latină pătrunse în limba română și prin filiera germană sau rusă (cf. și Ursu, *op. cit.,* p. 251-252, s.v. *pătrat).*

2. CL ilustrează digraful în 1887 cu *equestră,* iar în 1888 va folosi forma *ecuestre* (cf. *supra,* sub 22), lucru care dovedește — ca și prezența accidentală a formei *anticarul* alături de *antiquarul,* în CB 91 — labilitatea grafiei unor astfel de cuvinte neologice. Mai probabil, ezitarea pare motivată de prezenta literei *q,* care va fi, încet-încet, abandonata (v. FI. Suteu, *Influenta ortografiei,* p. 115, sub 2.1.16.), grupul *cv* notmdu-se ca atare în vremea noastră sau renunțîndu-se la forma respectiva *(cvadrat* a fost înlocuit cu *pătrat,* menținîndu-se însă *cvadratură).*

3. în cadrul sistemului ortografic practicat de *Arhiva* — ilustrat prin CB 91 —, digraful *qu* pare să aibă valoarea [k]/[k'], după cum se vede şi din formele citate mai jos, sub 24 ; trăsătura aceasta face din sistemul ce o promovează unul latinizant mai degrabă decît „italienizant" (cf. FI. Şuteu, *Und.).*

24	qui ehi	în neologisme romanice	BD 72 CB 91	*conquista* *antiquitatea, liquidul*

1. Trigraful nu este discutat în *Influenta ortografiei.*

2. Termenul *conquista* este deverbativul lui *conquistare,* preluat în limba italiană din latina tîrzie (cf. S. Battaglia, *Grande dizionario ăella lingua italiana,* Torino, 1961 sqq., s.v. *conquista).* Deşi termenul este de origine latină, influenţa limbilor neoromanice se face'simţită în pronunţare. In orice caz, o pronunţare cu *cv* pare imposibilă, iar pentru *cu* ilustrat de BD. v. *supra,* sub *22.*

3. Influenţa grafiei franceze se poate observa la CB 91, mai ales prin raportare la forma *antiquarul,* lucru ce sugerează şi adoptarea unei pronunţări în conformitate.

Ca observaţie de ansamblu pentru ultimele trei echivalări (de sub *22, 23* şi *24),* este de făcut distincţia între grafii ce atestă tratamente italienizante (caracteristice tipăriturilor din prima perioadă în discuţie aici) şi orientarea, în a doua parte, spre grafii şi pronunţări de tip francez (nu fără unele oscilaţii latinizante).

De altfel, multe din aceste forme paralele au circulat nu numai în a doua jumătate a secolului trecut, aşa cum atestă EDW; ele au fost folosite pînă în primele decenii ale secolului nostru şi sînt menţionate în DA. Cele două dicţionare oferă astfel un argument în plus pentru echivalările de mai sus:

EDW notează, s.v. *calificativ* şi s.v. *cantitate* : „Besser *qual-"* (respectiv, *quant-),* iar DA, sub *califica* (şi familia de cuvinte) menţionează : „Scris şi pronunţat (învechit) şi *cua-,* mai rar, *cva-",* iar sub *cantitate :* „si (învechit) : *cua-, cva-".* EDW s.v. *conquista* : „Auch *conchi",* iar DA menţionează : „(italienism, întrebuinţat acum mai mult în glumă)". Scris şi *concuistă, conquisttă, concistă"* şi trimite la *conchistador<conquistaăok* Sub *aquilă* EDW notează „neologism" (DA prezintă forma *acvilă),* iar sub *anticar* şi *antichitate* adaugă „auch (besser) *-quar* (neol)", respectiv, *-citate* „Besser *antiquitate".* DA adaugă, sub *anticar :* „în Transilv. (după germ.) şi : *anticvar",* iar sub *antichitate :* „Pe la mijlocul sec. XIX, şi: *anticvitate, anticintate,* acum, mai ales la românii din Austro-Ungaria, şi : *anticitate".*

Această din urmă formă apare scrisă *antichitate* la D. Golescu (CILEL, II, p. 38), deosebindu-se, totuşi, de uzul curent, după cum atestă comparaţia cu dicţionarele *{ibid.).*

25	se st	în cuvinte latineşti sau analogic	VL 72	*lipsesce, recunosce, z&resce*
			BD 72	*sciinte, scirî*
			E 87	*nisce, se numesce, pesce, vorbesce*
			AtE 88	*bucurescen, cunosci.*

1. Digraful nu este discutat *in Influenţa ortografiei,* exceptînd citarea (la p. 109) a lucrării lui Samuil Micu, *Mementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae,* Viena, 1780. într-adevăr, la p. 16 a ediţiei din *Mementa,* îngrijite de M. Zdrenghea (Cluj, 1980), se află următoarea explicaţie : *,8c* ante *e* et *i* pronuntiatur sicut *st* a Germanis initio vocum Germanicaram, aut ab Hungaris in vocibus Hungaricis, v.g. *crescere, seientia; Lege: %, creştere".*

2. De la această regulă este exceptat cuvîntul *şcoala^* care apare în E 87, accidental, sub forma *şcoleî,* iar în AtE 88 ca *şcolă.*

26. Geminate. în textele tipărite în 1872 la Tipografia Curţii (Lucrătorii Asociaţi) apar geminate etimologizante :

VL 72 : *alM, destuM, elle, gruppe, sigiliu, terraţele;*
BD 72 : *annului, attingetore, concurrenţilor.*

în toate cazurile am simplificat aceste consoane duble, întrucît este vorba de grafii care nu au realitate fonetică.

27. Forme nominale şi verbale dificile

Am grupat sub această titulatură discutarea unor probleme dificile de morfologie istorică sau a unor grafii „rebele", fapte care se pretează — în opinia noastră — unei tratări centralizate mai bine decît enumerăm, atomizante într-o măsură, aplicate pînă acum. Un motiv în plus în alegerea acestei forme 1-a constituit (pe lîngă puţinătatea cazurilor ilustrative — măcar pentru unele probleme), importanţa pe care analizarea acestor chestiuni o are, în perspectiva editării ştiinţifice a textelor de secol al X1X-lea. Ediţiile pot oferi texte sigure doar în măsura în care criteriile de alcătuire sînt clare. Chiar dacă nu toate problemele şi-au aflat rezolvarea, evidenţierea chestiunilor aflate încă *sub indice* nu poate decît grăbi rezolvarea acestor puncte fierbinţi.

A) geminata *ii.* Este studiată aparte, deoarece grupul acesta poate avea, spre deosebire de cazurile de sub *26,* acoperire în pronunţare. Cele două sunete se pot afla în hiat sau pot forma diftong. Cuvintele în care apare acest grup sînt următoarele :

1) *fiiii* în VL 72 şi IcT 88 *(fiiu).* Este forma aşteptată etimologic, reintrodusă în norma din a doua jumătate a secolului trecut, datorită influenţei textelor bisericeşti, probabil. în mod normal, cele două vocale se contrag : este forma întîlnită la I. Heliacle-Eădulescu : *fiu* (CILEL, I, 59); am reţinut forma/im, prezentă în marea majoritate a cazurilor; în vreo două locuri, unde apare *fiu,* forma obişnuită pentru vorbitorii indiferenţi la normă, am păstrat-o de asemenea;

2) forme din familia verbului *a priimi : priimindu-se* (BD 72), *nepriimitoare, priimesce* (AtE 88). Contragerea celor două vocale cu timbra identic este menţionată la sfîrşitul secolidui al XVIII-lea în Muntenia (I. Ghetie, *Baza dialectală,* p: 1il). Cu toate acestea, formele în hiat apar de-a lungul secolului în literatura beletristică, ştiinţifică sau juridico-administrativă din Muntenia (id., *ibid.,* p. 507), uneori înregistrîndu-se la acelaşi autor forme duble (d.e. Gr. Alexandrescu). Prezenţa acestei particularităţi în Moldova (id., *ibid.,* p. 525), ca şi în Ardeal (id., *ibid.,* p. 539), sugerează o preferinţă stilistică măreaţă pentru o formă, probabil, arhaizantă în momentul în care se tipăresc lucrările lui Odobescu;

•3) in AtE 88 apare *Jiiului, îormSb* originară (cf. I. Iordan, *Toponimia românească, Bucureşti,* Editura Academiei, 1963, p. 517, s.v. *Jivul)* pe care am păstrat-o ca atare;

4) *îorm& mită* (BD 72) sau *miia* (E 87) am transcris-o *mite* (pentra *-â* v. *supra,* sub *1,* n. 3) datorită constanţei absolute cu care apare în toate publicaţiile, deci în toate sistemele practicate; la fel pentru *vite* (substantiv) şi pentru numele derivat de agent, *viîer.*

B). *u* etimologie şi etimologizant.

Am reunit aici cazurile în care un *u* este restabilit în scriere din raţiuni etimologice — principiu director al sistemelor ortografice din a doua jumătate a secolului trecut *(u* etimologic) — precum şi pe acelea în care *u* a fost introdus pentru a crea opoziţii semnificative *(u* etimologizant). Iată o încercare de sistematizare, al cărei criteriu este dat de poziţia în cuvînt a lui *u :*

I. *u* în interiorul cuvîntului este, de cele mai multe ori, etimologic. Există cîteva forme ce apar în majoritatea textelor :

1) VL 72 : *dom* cu derivatul *îndouescu*
E87 : *douî* (accidental apare forma *duoâ)*
IcT 87 : *duoi* cu derivatul *înduoiâlă*
AtE 88 : *doui* cu derivatul *înduoieşte*

Aceste forme pot fi reduse toate la discutarea formei masculine a numeralului : *doi.* In cazul radicalului *dou-, u* este etimologic (nu are, deci, realitate fonetică). Atunci însă cînd radicalul este notat *duo-* (E 87 : *duoâ,* IcT 87 : *inăuoială,* AtE 88 : *înduoieşte)* putem presupunea abaterea (cu atît mai semnificativă cu cît se opune notării normale a numeralului) spre o notare mai apropiată de realitatea fonetică (o > *uo* în vorbirea obişnuită)» de care „vinovat" se face, probabil, tipograful.

2) VL 72 : *noue*
BD 72 : *nouî*
E 87: *nuoă*
AtE 88 : *nouă, nouăi*

Forma elin VL 72 corespunde celei de astăzi. în BD 72 apare o formă de masculin plural cu^restabilit pentru respectarea principiului etimologic, neavînd realitate fonetică. în ce priveşte exemplul din E 87, este valabilă aceeaşi explicaţie ca mai sus, în cazul radicalului *duo-.* Forma de genitiv-dativ ilustrată de AtE 88 este normală din punct de vedere morfologic : păstrarea radicalului terminat în consoană *(nou-)* în toată paradigma adjectivului. Această formă de singular la cazurile oblice este susţinută, de altfel, şi de forma de plural *nouă* (f. şi n.) a cărei folosire frecventă a putut determina păstrarea imei paradigme regulate. în fond, pentru forma de masculin plural, poate fi adusă în discuţie şi o eventuală diferenţiere intenţionată faţă de pronumele personal *noi!*

3) IcT 88 : *viue*
AtE 88 : *viuă*

Ambele forme au grafie etimologică. în plus, forma din AtE 88 îmi pare influenţată de grafia *nouă* (cf. *supra),* aşa încît am transcris, în amjndouă cazurile, *vie,*

II. în finală de cuvînt, *u* este uneori etimologic, cel mai adesea etimologizant.

1) *u* final etimologic; are alograful & şi este ilustrat de cele două lucrări tipărite în 1872 la Tipografia Curţii (Lucrătorii Asociaţi) :

VL 72 : *unu ra.ssu de lut&, îndouescu*
BD 72 : *a adressatu, (au) locuita, unulu*

Alograful apare după consoană simplă (geminata -ss- notează o fricativa dentală surdă) şi, în cadrul aceluiaşi sistem, poate avea şi valoare fonetică, intrînd în componenţa unui diftong: *lucraţi,* VL 72 şi *aH,.* forma auxiliarului citată mai sus, la BD 72.

2) *u* final etimologizant are alografele *u* şi *u* şi apare în exclusivitate în cazul unor cuvinte cu radicalul în *-i :*

IpT 87 : *voiu (îndeplini)*
E 87 : *dreptunghîu, itinerariu, vechht*
IcT 88 : *copaciu, obiceiu, şioiu, iruncJiiu, vioiu*
CB 91 : *dintîin, felii*,, înlîiu, voiu (să-l spun)*
HN1908 : *crâmpeiu, întâiu, râzboiu*

în cazul auxiliarului *a voi,* prin *u/u* se face deosebirea de pronumele personal: *voiu îndeplini* — IpT 87 şi *voiu să-l spun* — CB 91. în alte situaţii se marchează singularul faţă de plural: *copaciu, truncliiu, vioiu* — IcT88, *dintîin, întîiM* — CB 91, *'întâiu* — HîsT 1908. Unele din formele citate mai sus au radicalul terminat în consoană palatală sau prepalatală, *i* avînd numai rolul unui semn diacritic : *copaciu, truncliiu, vecinii* — din fondul vechi — şi *dreptungMu* — ca neologism. (Este de remarcat diferenţa pe care E 87 o face între finalele în *-iu* şi cele în *-iu.* Cea de a doua formă notează, spre deosebire de prima, pronunţarea unui if semiconsonantic. V. si FI. Şuteu, *Influenţa oHografiei,* p. 198 - 199). In celelalte forme, *-u* a fost considerat etimologic şi această intenţie normativă a fost dublată de existenţa — cu caracter regional — a unei pronunţări palatalizate (cf. *ead., ibid.),* pe care o exemplifică forma *felin.* Am transcris această formă *feli,* modernizînd toate celelalte grafii.

în legătură cu alografele existenţa lor în formele citate mai sus infirmă aserţiunile din *Influenţa ortografiei,^.* 102: „în 1881 alograful <w# > cu valoarea 0 este scos din sistemul ortografic oficial, fiind înlocuit, pînă în 1895, prin

în 1904 el intră parţial în drepturi, mai ales după *[i]* sau după consoană palatală [k'], [g'1, [6], [g] cu scopul de a marca opoziţiile desinenţiale între singular şi plural, între persoana I şi a II-a sau pentru a deosebi omonimele *{voiu},* verb,, şi *(voi},* pronume, sau *râzboiu* — *războaie, ochiu sg.* şi *ochi* pl., *dibaciu* sg. şi *dibaci* pl." şi „în 1881, <&#> preia toate valorile lui <ie# > cu excepţia aceleia de vocală finală silabică după grupul consonantic * muta cum liquida»."

Mai trebuie adăugat că *u(4b),.C2b* şi *i,* de altfel, pot nota al doilea element al unui diftong, avînd rol de semivocală.

C) cuvinte în care o consoană Iafeială (lafeiodentaîă) este urmată de *e* (accentuat sau nu).

Tabloul formelor este următorul:

E 87	:*fer, perd, petriş, piatră, pîetră, pietre, pietriş*
IpT87	: *mperitoare, peatră, perdute, petre*
IcT 88	: *feară, pelea, peliţă, peptar, piept*
AtE 88	{*fer, ferbinte, pept, peră, peri, perii, perzîndu-se*
CB 91	: *fier, piept, pieptare, pierdut*
HX1908	: *fieră, peatră, pete*

1) în IcT 88 *feară* ar putea reprezenta o rostire dialectală sau — mai degrabă — una aj)arţinînd unei anumite categorii sociale (v. FI. Şuteu, *Influenta ortografiei,* p. 180). în ce priveşte însă forma *fieră* din HX 1908, trebuie luată ca o inadvertenţă tipografică pentru *fieră,* ce s-ar fi citit *fiară.* La autori întîlnim doar forme cu diftong : *fieri la,* I. Budai-Deleanu (CILEL, III, p. *4:9),fiarăle* la I. Ghica (CILEL, II, p. *173), fiare* la Gr. Alexandrescu (I. Gheţie, *Baza dialectală,* p. 503), *fiară* (pl.) la T. Cipariu (id., *ibid.,* 496 ; cf. şi p. 501, oscilaţia de plural /iar<?//iaraj. Am transcris cuvîntul în forma de astăzi.

2) Forma *fier* din CB 91 este concurată *defer* (E 87 şi AtE 88, amîndouă editate la „Socec & Teclu'[1]). Ambele forme apar la autori: *fer 1%* C. Bolliac (în CILEL, I, p. 100), *afle) fierului* la Al. Donici (I. Gheţie, *op. cit.,* p. 519). Pronunţări cu vocala simplă restituită se întîlnesc şi în dicţionare : DA precizează s.v. *fier.* „Scris (şi pe alocurea şi pronunţat) şi *:fer",* iar EDW notează : „LM (i.e. limba literară modernă, n.n.) auch *fer",* ceea ce arată că această pronunţare cîştigase un oarecare teren. în transcriere am păstrat, cu toate acestea, diftongul.

3) AtE 88 oferă şi forma *ferbinte,* care îşi găseşte şi alte ilustrări: dubletul *lierbinte/fierbinte* la I. Budai-Deleanu (în CILEL, III, p. 47), *ferbe* la Iancu Văcărescu (CILEL, II, p. 61) *s&uferbe* la C. Bolliac (CILEL,I, p. 100). EDW notează *sub voce* : „LM auch/e-'\ Am optat pentru forma cu diftong.

4) *piatră,* cu fonetismul aşteptat este ilustrată (în diverse grafii) de E 87. Formele din IpT 87 şi HX 1908 notează pronunţări pedante (în primul rînd, probabil, a pluralului *petre,* care va fi influenţat şi singularul *peatră).* în ce priveşte forma derivatului *petriş,* ea apare accidental şi *pietriş* (ambele în E 87), anulînd astfel grafia etimologică.

5) Tot în CL apar şi formele nediftongate *pelea,* cu derivatul *peliţă* (IcT 88), ca şi *pete* (HX 1908), pe care le-am considerat tot noi, preferindu-le în transcriere pe cele cu diftong. Am optat pentru aceasta cu atît mai mult cu cît nici volumele din CILEL, nici I. Gheţie, *Baza dialectală,* nu oferă vreun exemplu. DA înregistrează ambele tipuri fără explicaţii, aşa cum se întîmplase şi cu *piatră.* EDW nu cunoaşte decît forma *piele,* dar, sub *peliţă* notează : ,,Mod(ern) bisw(eilen) *piei* — Wbb" (= Worterbuoher).

6) *piept,* cu derivatul *pieptar* apare sub formele : *peptar* — IcT 88, *pept* — AtE 88, *piept, pieptare* — CB 91. Ambele variante apar la scriitori: *pept* la I. Heliade-Eădulescu (CILEL, I, p. 59), dar *piept*la M. Eminescu (I. Gheţie, *op. cit.,* p, 526), în timp ce la I. L. Caragiale întîlnim ambele forme : *pept/piept* (CILEL, II, p. 206). Dicţionarele, atît DA, cît şi EDW dau ambele variante fără comentariu. Am păstrat forma cu diftong.

7) Dintre cele două verbe ale seriei, *a pierde* apare sub următoarele forme *:* *perd* — E 87, *perdute* — IpT87, *perzîndu-se* — AtE 88, *pierdut* — CB 91. în epocă, atestările găsite sînt următoarele : *să piarză* (CILEL, I p. 61), dar** *perz* (I. Gheţie, *op. cit.,* p. 504) la I. Heliade-Eădulescu; *perd/ perz* (ici., *ibid.,* p. 520) ia C. Xegruzzi; *perdere* (id., *ibid.,* p. 497) m dicţionarul lui Laurian şi Massim; *să piardă/ să piarză* (CILEL, II, p. 199 ; cf şi I. Ghetie, *op. cit.,^.* 594), ca si să *pierz* (CILEL, III, p. 198) la L L. Caragiale, dar *să perz* (I. Gheţie, *op. cit.,* p. 594) la B. Şt. Delavrancea şi *să peardă {ibid.,* p. 595) la A. D. Xenopol. EDW şi DA dau exemple cu ambele forme, fără explicaţii.

8) Verbul *a pieri* este ilustrat de IpT 87 prin derivatul *neperitoare,* iar în AtE 88 prin următoarele forme: *peri, perit, pier, peră.* Ultimele două forme susţin regula de diftongare sub accent, ca, de altfel — prin excepţie — şi primele două. Forme nediftongate datorită regulii enunţate apar la I. Budai-Deleanu : *peri, perire, perirea, perii* (CILEL, III, p. 44), Iancu Văcărescu : *perire* (CILEL, II, p. 61), B. P. Mumuleanu : *perire* (CILEL, I, p. 10) şi C. Eegruzzi (I. Gheţie, *op. cit.,* p. 520). EDW notează s.v. *a peri :* „Mod(ern) auch *pieri,* ferner *desperi";* DA citează exemple cu ambele variante, fără explicaţii.

La o privire de ansamblu asupra faptelor înregistrate sub această rubrică^ i^uţem face cîteva observaţii. Mai întîi, formele nominale nediftongate par să reprezinte, în general, grafii etimologice, care au putut, fireşte, genera pronunţări adecvate, (dacă interpretarea mea privind menţiunile din -EDW este corectă). Aceste pronunţări erau, eventual, susţinute de unele particularităţi dialectale. în afară de aceasta, în trecerea de la diftong la vocală simplă, o importanţă oarecare putea avea şi palatalizarea labialelor, fenomen a cărui evitare va fi avut ca rezultat pronunţii hipercorecte, fără diftong. Am transcris, de aceea, cu diftong toate formele nominale întîlnite în, texte.

în ce priveşte formele verbale, am păstrat ca atare toate variantele întîlnite în texte pentru verbul *a pieri,* ca şi pentru *a pierde,* eu excepţia formei *perd* (E 87), transcrise *pierd,* datorită accentului, considerînd reală din punct de vedere fonetic grafia lor.

Unele din formele discutate mai sus apar în manuscrise odobesciene : *fiare* (cu variantele *fiearele, feară, feara, fieara), perise, perduse* şi *pierderea* (ea şi *peptul,* de altfel) în ms. rom. BAE 4935, p. 3, 89 sqq.— cf. V. Sandu, *'AL Odobescu. Proiecte nerealizate,* în „Manuscriptum", 4/1982, p. 112 — 121, iar în ms. rom. BAE 5394 se întîlnesc : *peatră* — p. 27 şi *piatră* — p. 32, *pele* — p. 29, *perdute* — p. 100, *perduţi* — p. 121, *peptul* — p. 160, *(ale) fearelor* — p. 174, *să pearză — ibid.* Lăsînd la o parte dubletele ezitante, celelalte forme pot fi datorate influenţei grafiei oficiale, în unele cazuri, grupul *-ea-* poate fi interpretat fonetic drept *ia.* Oricum, pînă la o cunoaştere mai bună a faptelor de limbă din a doua jumătate a secolului al X1X-lea şi, în cazul de faţă, pînă la încheierea editării operelor lui Odobescu, putem considera astfel de apariţii în texte literare munteneşti drept hipercorectitudini de sorginte latinistă, promovate sporadic, fără un suport real.

D) Grupul -ci- ridică probleme în : *enunciate* — IcT 88 şi *enunciînd, denunciare,* în AtE 88. Forma din IcT 88 corespunde exact formei din italiană, unde *-ci-* are valoarea [d]. în acest caz, *denunciare* ar putea con-

stitui o formaţie analoagă pe teren autohton, cu atît mai mult cu cît corespondentul din limba italiană este *dinunziare,* cu *z* pronunţat [te]. O altă sursă ar putea fi grafia latinească medievală cu pentru *ti,* ambele grupuri fiind citite *ţi.* Dificultatea constă în faptul că AtE 88 cunoaşte alograful c pentru *[ts]: porgelana.* Am păstrat aceste forme ca atare. Ele au alt statut decît forme cu *-ei-* în cuvinte vechi : *neobicinuit, pacinie, vecinie,* unde *ci* poate nota păstrarea africatei originare.

E) Un alt grup cu interpretare dificilă este -gi- în : *îngrigire, personagiele* — VL 72, *personagie* — IcT 88, *îngrigire, descuragieri* — AtE 88. Aceste forme sînt o dovadă a preferinţei pentru *gi* în loc de *j.* La jumătatea secolului şi pînă spre sfîrşitul său, *g* tinde să îl înlocuiască pe *j,* chiar şi fără justificare etimologică. Acesta este cazul formei *îngrigire* pe care am normalizat-o în transcriere. De altfel, IcT 88 foloseşte *îngrijire.* In ce priveşte însă *personagie,* forma a existat pînă aproape de zilele noastre (DLEM îl menţionează încă, drept variantă a lui *personaj)* şi de aceea a fost păstrat ca atare. Formele *descuragieri, etagie,* prezintă un *i* care nu face decît să marcheze africatizarea lui *g* şi pe care l-am eliminat, aplicînd o transcriere morfo-etimologică.

F) Sunt este o formă controversată. Fără a relua aici o discuţie oţioasă, trebuie făcută distincţia cronologică între introducerea unei grafii şi transformarea ei într-o pronunţie. în cazul imposibilităţii de a se stabili pozitiv pronunţarea specifică unui autor, se poate recurge la un criteriu convenţional: alegerea unei date de la care se presupune a fi generalizat fenomenul. Perioada 1900—1953 poate fi socotită— cred — una potrivită din punctul acesta de vedere. în ediţia de faţă am transcris toate formele *sînt,* cu excepţia celor din HN" 1908, lucrare editată postum»

28. Nume proprii

A. *Nume româneşti.* Au fost, în general, transcrise conform echivalărilor propuse pentru numele comune. în continuare, vor fi analizate cazurile mai deosebite.

1) O situaţie aparte o au numele unor personalităţi culturale, nume scrise pînă astăzi cu grafie etimologică; se pune, deci, întrebarea dacă trebuie redată grafia sau, dimpotrivă, dacă tentativa editorului de a restitui pronunţia probabilă nu este mai conformă spiritului unei ediţii întocmite după regulile ştiinţei. Prima variantă are de partea sa comoditatea oferită de tradiţie[15], dar şi complicaţia că în tipărituri numele respective apar în diverse grafii, mai apropiate sau mai depărtate de o pronunţie-tip; cea de a doua prezintă, pe lîngă un inerent coeficient de nesiguranţă în interpretare, avantajul restabilirii unor pronunţii mai apropiate de realitate, pronunţii al căror loc a fost uzurpat, încet-încet, de redări „fotografice[51] ale grafiilor tradiţionale[16]. în faţa acestei alternative, am optat pentru ceea ce s-ar putea numi „fonetizare moderată", admiţînd în transcriere forme apropiate de realitatea fonetică, cu înlocuirea unor grafii considerate spurii de către normă *(ă, î)* prin echivalenţe promovate ca eufonice într-un moment de maximă influenţă a latinismului lingvistic

[15] Faţă de care,transcrieri ca *Ţîpariu, Hijdău, Neagole, Nicolaie, Stroie* si altele pat părea insolite.

[16] Ajungîndu-se la exprimări de felul celei surprinse cu umor de un cunoscut foneticiati : ,,0-1 Opriş de la Cluj, fratele d-lui Oprişiu de la Bucureşti".

(e, i). Am transcris deci *Eîjdeu* forma *Easăeu,* predominantă în BD 72[17], prezentă şi în E 87 şi CB 91, cu *e* în loc de *ă* cum se pronunţa, probabil, genuin. Tot din acelaşi motiv, am transcris *Ţipariu* forma *Gipariu* din BD 72, cu atît mai mult cu cît în E 87 apare forma cu semne diacritice *Qiparîu. Ţi-* în loc de *Ţî-* (cum a sunat numele în gura purtătorului său) se explică prin aceeaşi preferinţă a normei de moment; cît despre grupul final *-iu,* acesta se poate datora unei greşeli de tipar (în loc de *-ia,* cu pronunţarea unui apendice labial[18]), fie că norma ilustrată de SLI reduce la-i grupul *-iu* (cf. *infra,* sub 2).

Am transcris, deci, peste tot, *ŢipaHu,* inclusiv în E 87[19].

2) Am eliminat *-u* în transcrierea numelor *Celeîu, JDrăgoîu, Fălcoiu, Mateîu* — E 87. Alta este situaţia formelor *Gârdu* şi *lursanu* — E 87, al căror *-u* face parte din corpul fonetic (este vocala tematică a declinării masculine, ajunsă în finală absolută prin pierderea articolului hotărît). Forma *Dionisiu* — E 87 a fost şi ea păstrată ca atare; este o transliterare în alfabet latin a unei forme genitivale greceşti (Aiovuaiou).

3) *Erculenn* — BD 72 păstrează un *e* iniţial, deoarece fusese precedat de *h; u* a fost omis în transcriere. Alte cazuri de *e* la iniţială de silabă sînt *Neagoe* — AtE 88, *Nicolae* — passim, *Stoeneşti* — E 87, *Stroe* — E 87 (anexe). în toate aceste cazuri am notat palatalizarea lui *e,* deşi este vorba de grafii ^adiţionale[20].

4) Beeica—E 87 este un cuvînt bisilabic. Deşi într-unui din manuscrisele lui Odobescu întîlnim forma evoluată *Besca,* am păstrat forma conservatoare din E 87, considerînd-o singura normată în acel moment; ea apare, oricum, constant.

5) *Sincai de Sinea* — BD 72, *Ştirbei* — E 87, *Serban, Simleul, Ştefan* - AtE 88 au fost transcrise cu *Ş-,* deşi, în cazul lui *Ştefan* cel puţin, *s-* este etimologic, iar forma apare astfel în manuscrise medievale româneşti, ca şi în unele tipărituri. Cum însă detaliile trecerii de la *s* la *ş,* ca şi momentul producerii acestei schimbări ne scapă, am preferat forma cu ş.

6) Am transcris *Pascalescu* forma *Pasqualescu* din E 87. Pare să fie o grafie personală a raportorului citat de Odobescu, fără legătură cu sistemul practicat de SLI.

7) Am păstrat forma *Assăki* din BD 72, identică în fond cu grafia actuală. De asemenea, am păstrat dublete grafice de tipul *Alexandrii Alecsandri* — ambele apar în BD 72 (ex), de mai multe ori fiecare. Este de menţionat faptul că şi în CT (e) apare un dublet: *Alessandri / Alexandri.*

[17] în BD 72 apare accidental forma *Hâsdeu,* care poate fi interpretată ca greşeală de tipar pentru *Hâsdeu,* formă ce ar sugera o pronunţare mai apropiată de cea reală dacă luăm în considerare grafiile din alte publicaţii, ca şi felul în care membri ai familiei îşi scriau numele. *Hâsdeu* apare, de altfel, şi în CT ; or, în sistemul grafic al acestei reviste, un â poate fi interpretat şi ca *î.*

[18] Pentru problema realităţii fonetice a lui *-u,* v. FI. Şuteu, *op. cit.,* p. 101, cu un citat din Cipariu. în R 87 apar ambele forme : gipariu şi £ipariu.

[19] Cf. *ead., Literarizare, modernizare:* ,,Punctul de referinţă, în interpretarea textului îl formează, în acest caz (oscilaţii în grafiile unui autor, n.n.), *norma literară* a epocii scriitorului. Ezitarea observată în scrisul autorului editat face parte din această normă şi este nota ei specifică" (p. 323).

[20] *Neagoe* nu apare în DOOM; pentru *Nicolae,* cf. *Nicolaiu* în BD 72; *Stroe* nu apare nici el în DOOM; foarte multe reflecţii — pe lîngă plăcerea lecturii — ne-a pricinuit cartea Florei Şuteu, *Dificultăţile ortografiei* pentru problema de faţă, v. mai ales capitolul. „Un [ie] în suferinţă sau cum se scrie Noe". Formele *Stroie* şi *Negoie* sînt, de altfel, frecvente în R 87 (anexe).

8) Tot în BD 72 apar şi alte dublete : *Blasiu/' Blasiu* şi *Ghisiu/Gluşiu.* Acestea au însă un alt statut; considerînd că ne aflăm în fața unei grafii redundante: digraful *si* pentru [J], digraf care a primitulterior, ca marcare suplimentară, im semn diacritic, devenind *şi,* am transcris *Blaş, Cluş.* Aceeaşi rezolvare pentru forma *Temeşiana,* transcrisă *Temeşana.*

9) Forma *Petroasa* apare în IpT 87 şi în CB 91. Diferența între cele două cazuri este că, în timp ce în IpT 87 există formele *peatră, petre* (cu *e* nediftongat după consoană labială), în CB 91 întîlnim forme cu diftong: *fier, piept, pieptare, pierdut.* în această situație am transcris *Pietroasa* forma din IpT 87 şi am păstrat *Petroasa* în CB 91, cu atît mai mult cu cît „Arhiva", periodicul în care a apărut CB 91, era tipărit la Iaşi, iar sistemul său ortografic este unul din cele mai puțin etimologizante.

B. *Nume străine*

a) moderne. Apar ca în limba de origine, fiind deci transcrise ca atare» Exemple numeroase pot fi găsite mai ales în BD 72 şi în A t E 88. Am păstrat dubletele *Moskwaj Moskva* — BD 72 care apare, citat în limbi diferite şi *NeapolejNeapoli* — IcT 88.

b) antice. în redarea numelor de acest fel, tradiția literară europeană a urmat două căi: unele limbi (franceza, italiana) au ales autohtonizarea pronunțării numelor proprii latineşti şi greceşti, păstrînd eventual, mai mult sau mai puțin, forma grafică originară; alte limbi, cum este engleza sau germana, au transliterat grafia acestor cuvinte, adaptînd şi pronunția imaginii grafice. Doar puține nume folosite foarte des au fost autohtonizate în aceste limbi[21].

Limba română, a cărei tradiție de scriere fonetică (în accepția îndeobşte recunoscută a acestui termen) a promovat şi în manuscrise, şi în tipăritiui forme — ale numelor proprii — evoluate față de cele originare, a continuat, începînd de pe la jumătatea secolului trecut, acest proces de autohtonizare a numelor proprii antice.

Introducerea masivă a acestor nume în limbă, pe calea traducerilor din autorii clasici latini ^şi greci sau prin lucrări de specialitate dă seamă de interesul crescînd în care o cultură nouă înțelegea să recepteze, într-o largă deschidere disciplinară, fundamentele înseşi ale civilizației europene. Tot din această^epoeă încep să se folosească şi, pe de o parte, formele originare — ca o consecință a contactului mai strîns cu sursele—, şi, pe de alta parte, forme preluate din alte limbi şi autohtonizate după legile fonetice ale acestor limbi[22].

[21] Fără a proceda aici la o dezbatere pentru care lipsesc şi spațiul, şi mijloacele, este de presupus, pe lîngă particularitățile selective ale sistemului fonetic al fiecărei limbi, o familiarizare mai veche sau mai recentă cu limbile şi literaturile clasice, care să stea la originea preferinței pentru autohtonizare ori transliterare.

[22] Procesul a continuat în secolul nostru, pînă după al doilea război mondial, pe de o parte, cu preluarea numelor autohtonizate în alt sistem fonetic (în special, în limba franceză), iar, pe de altă parte, cu transliterarea după normele internaționale a acestor nume care, fiind mai puțin folosite, nu au fost adaptate specificului fonetic al limbii române, dar nici nu au fost acceptate cu autohtonizarea franțuzească. Aşa se face că, în momentul de față, problema scrierii (ca şi a pronunțării) numelor clasice latineşti şi greceşti este în continuare deschisă, deşi ultimul îndreptar cu caracter normativ, DOOM, a făcut unii paşi din acest punct de vedere.

Aşa stînd lucrurile, numele proprii ale antichității clasice se pot grupa, după aspectul lor în limba română, în trei categorii:

a) nume autohtonizate;
b) nume adaptate parțial limbii române;
c) nume transliterate din limba de origine.

Aceasta este situația şi la Odobescu şi (cu excepțiile menționate mai jos) am păstrat-o ca atare. Exemplele sînt din A t E 88, dacă nu poartă altă mențiune. Conform acestei clasificări întîlnim:

a) *Antoniu, August, Bizanț, Gain, Capitol, Gleopatrei, Elade, Erodot, Eorațiu, Istru, Luciu, Numa Pompiliu, Ovidiu, Scitiei* — BD 72, *Septim Sever, Traian',*

b) *Aeliu, Ammian Marcellin, Apollodor, Atlianaric, Cecilia Metella, Crassu, Dione Cassiu, Esquilin, Eadrian, Eeracle, Lysicrat, TJieodoric;*

c) *Agrippa, Appia, Apollon, Garacalla, Gicyna, Dionyssos, Bacchus, ErecMeion, Olympului, Pantheonj -ul, Scythia, Tibur, Valens.*

Am exceptat de la regula transcrierii *ad litteram* formele *Athena* si *Gesar* (care mai apare şi în IpT 87, IcT 88 şi HN 1908), a căror pronunțare este pentru *th* şi *s* influențată de cea din limba franceză, ca şi *Gaucas* — HK 1908, transcris Caucaz.

De asemenea, în transcrierea adjectivelor derivate de la nume proprii antice, am preferat modernizarea unor forme ca: *athenaica, attic, scytMc, thervingi, tlirăce* (BD 72),redînd: *atenaica,atic, scitic, tervingi, trace.* Am transcris *agatirsi* forma *agathyrsi* (ce va apărea pînă mai tîrziu în literatura arheologică; de pildă în lucrări ale lui V. Pârvan).

în categoria numelor comune am inclus şi formele *Mithreului*— BD 72 şi *Panegyricul* — IcT 88, transcriindu-le : *Mitreului* şi *Panegiricul**

Forma *Jupiter* notează, de fapt, un *i* consonantic la inițială, confuzia cu sunetul fricativ prepalatal sonor venind probabil prin filiera limbii franceze. Ea trebuie să se fi produs ceva mai tîrziu şi de către persoane fără cunoştințe de limbă latină. Am'transcris deci *Iupiter.* Cealaltă formă în care apare numele divinității supreme romane, *Joue,* se pretează la explicarea ei ca grafie pentru *Joie,* cu *u* etimologic şi *i* notînd palatalizarea unui *e* inițial, într-un cuvînt derivat din *joi,* după toate aparențele. Am şi redat-o astfel.

în legătură cu omofonele *j* şi *i* în cuvinte latineşti, este de remarcat ezitarea din BD 72 în folosirea lor: *lohannes* dar *ejusque, lorăanes* dar *Josephus, Iustinus,* dar *Gaj(us) Tacitus.* Am înlocuit peste tot pe *j* cu *L*

29. **Semne ortografice şi de punctuaţie**

Ca regulă generală au fost respectate şi sub acest aspect originalele. Totuşi, au fost efectuate unele modificări inevitabile. Exemplele se dau din A t E 88 sau din E 87, lucrări ce oferă un material variat şi din punctul acesta de vedere.

1) introducerea cratimei în cazul unor cuvinte scrise legat *(deamăr nuntul* — A t E 88) sau separat *(astă seară* — A t E 88);

2) eliminarea cratimei şi transcrierea într-un cuvînt: *cum-va, oarecum, semi-boltit,—AiR* 88; *câte-va, cele-Valte, de-asupra, fie-care, fiind-că, în lă-untru, (în) tot-d'a-una—R,* 87. La fel în cuvinte străine : *Militar-diplome, Stone-Eenge* — E 87, *Aăam-Olisi* — A t E 88.

De asemenea, an fost unificate grafii separate, de tipul: *cîteşi trei, în deosebi* — E 87, *în de obşte, de cît, ori cuie* — A t E 88.

3) înlocuirea apostrofului prin cratimă: *ceH dice, n'au, s'a surpat* —E 87; *d^asupră-le, îndrHnsa, Vam rugat, m'as pricepe, vVl descriu* - A t E 88.

4) eliminarea apostrofului din construcţii ca : *deasupra, H-am cerut* — A t E 88.

Nu am introdus cratima în cazurile în care vorbirea obişnuită de astăzi (în tempo rapid), ca şi practica editorială au consacrat-o, dar care nu apar notate în lucrările lui Odobescu. Consider că grafii ca : *le a stat (la îndemînd), le am plăsmuit, ne am împiedica* — A t E 88 sau *le am dat, le au pomenit, ne am grăbit, ne au venit* — E 87 pot constitui o pronunţare deosebită de vorbirea obişnuită în care cuvintele se întrepătrund în şirul frazării. Există, de altfel, şi exemple de grafii marcînd un tempo rapid al exprimării; aşa, de pildă, în A t E 88 : *dumică-ntre fălci, să se-njosească, şi-ntr-adevăr,* după cum sînt şi destule cazuri în care forme ale pronumelui personal sînt pronunţate în aceeaşi silabă cu auxiliarul în forma de perfect compus a indicativului.

Grupul *las-că* a fost redat *las^eă.*

Punctuaţia a fost în general respectată; am eliminat însă virgula dintre subiect şi predicat, pe cea dintre un verb şi complementul său direct, pe cea plasată înaintea unei subordonate completive directe introduse prin „că", ca şi pe cea de dinaintea lui „şi" ori „sau", cu excepţiile indicate în lucrările normative actuale.

De asemenea, am eliminat virgulele ce dublează linia de pauză pusă la începutul şi la sfîrşitul unei construcţii incidente (, — ..., —) marcarea prin linie de pauză fiind suficientă.

în general se observă o delimitare mai strictă a părţilor de propoziţie prin virgulă, care este folosită mai frecvent faţă de practica actuală.

Numele de popoare, ce apar scrise cu iniţială majusculă, au fost transcrise cu iniţială minusculă.

30. **Concluzii** *i*

Oricît de sumare, la sfîrşitul acestei analize, cîteva concluzii, care să evalueze atît materialul cercetat cît şi metoda aplicată, se impun.

în primul rînd, trebuie observată gruparea textelor discutate pe sisteme ortografice **(= S) :**

a) $\mathbf{S_1}$, alcătuit din VL 72 şi BD 72, apărute în CT, iar apoi în broşură la Tipografia Curţii;

b) $\mathbf{S_2}$, format din E 87 şi A t E 88, apărute la Socec & Teclu:

c) $\mathbf{S_3}$, cuprinzînd grupul articolelor de la CL — tipărite la „Editura şi administraţia stabilimentului grafic Socecu & Teclu — Bucureşti, Strada Berzii 96", după inscripţia de pe prima pagină a revistei : IpT 87, IcT 88 şi H N 1908;

d) $\mathbf{S_4}$, compus din CB 91, apărut în revista „Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare", tipărită la Iaşi.

""""^ Fiecare dintre aceste sisteme prezintă anumite elemente care îl diferenţiază şi îl opun celorlalte. Se poate totuşi observa că S_1 şi $\mathbf{S_2}$ au trăsături comune uneori, opunîndu-se în bloc lui $\mathbf{S_3}$, care face poziţie aparte, în timp ce $\mathbf{S_4}$ rămîne izolat, prezentîndu-se ca sistemul cel mai puţin etimologic. Particularităţile sale există, desigur; ele sînt însă fonetice dialectale cel mai adesea *(sase înfrăţască)* ori inovatoare uneori *(curioaz*
Pariz).

Diferenţele dintre $\mathbf{S_3}$ şi $\mathbf{S_1 S_2}$ se grupează în jurul a două elemente

a) fobia manifestată de CL faţă de semnele diacritice, permiţîn existenţa unor eventuale pronunţări dialectale mascate de grafii ambigue *intâi, pană, imputâ;*

b) folosirea, exclusiv de către CL a unor alografe particulare : *ă, h, %* {ultimul apare, cu totul accidental, în BD 72).

Trecînd la ansamblul limbii literare, se observă cîteva lucruri:

1) prezenţa elementelor regionale, la nivel fonetic, morfologic ş lexical, pe de o parte în $\mathbf{S_2}$ (E 87 şi A t E 88) ca muntenisme, iar, pe d altă parte, în $\mathbf{S_3}$ şi $\mathbf{S_4}$ ca moldovenisme; $\mathbf{S_1}$ participă şi el, într-o mic măsură, la promovarea unor moldovenisme, prin CT (=e; cf. *Notiţ* la V L 72 şi B D 72);

2) punctele calde ale sistemului limbii în momentul analizat sîn

a) unificarea fonetismelor (în primul rînd, dar şi a unor elemente d morfologie şi lexic) dialectale;

b) adaptarea neologismelor în spiritul limbii române;

c) grafia numelor proprii, româneşti şi antice ;

3) introducerea sistemului alfabetic româno-latin are ca rezulta (re)latinizarea profundă a cuvintelor româneşti (chiar şi a celor de origi slavă: *năcaz > necaz),* fapt asupra căruia nu mai insistăm, întrucît aceas este teza cărţii Florei Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării lit rare româneşti.*

în această prezentare antitetică, $\mathbf{S_3}$ apare ca mai puţin etimologi dar şi mai dialectal decît S_1 şi $\mathbf{S_2}$, în timp ce acestea sînt mai unita promovînd un sistem mai pronunţat etimologic. Formele practicate $\mathbf{S_1}$ şi $\mathbf{S_2}$ au asigurat, odată preluate în scrisul normat, unitatea limb literare şi înfăţişarea ei relatinizată. Pe de altă parte, dacă neologisme au ajuns—nu fără oarecare inconsecvenţe — la forme stabile şi adapta legilor fonetice româneşti, grafia numelor proprii, a celor româneşti mai ales a celor antice, rămîne pînă astăzi un element cauzator de confu şi, deci, de încălcări ale unei tradiţii ajunse între timp, în multe cazu anacronice.

Este adevărat că, în unele detalii, observaţiile făcute de-a lung acestei *Note* de editor pot fi viciate, fie din pricina unei interpretări de vorante elementului dialectal *(şepte* poate fi transcris şi *şeapte,* de exe plu), fie din pricina unei descrieri insuficiente (şi ne putem întreba va fi suplinit puţina experienţă a editorului lipsa atîtor lucrări de sinte neînlocuibile prin studiile de amănunt) a faptelor.

Cu toate acestea, importanţa stabilirii unor grile pentru diferit sisteme alfabetice latino-române, cît mai strînse, pentru a surprinde mai exact procesul de naştere a limbii literare româneşti moderne abia da mai trebuie semnalată. Va fi de ajuns, cred, să arătăm că astfel de gr

oferă principiile editării oricărei lucrări scrise în sistemul respectiv; ele pot contribui de asemenea (ca descrieri parţiale) la alcătuirea unei istorii a scrierii limbii române cu litere latine din secolul al XlX-lea[23].

C Aparatul ştiinţific al ediţiei

Textele prezentate în această ediţie sînt însoţite de o *Notiţă* filologică şi, acolo unde este cazul, de un aparat critic, ce conţine lecţiuni diferite faţă de cele acceptate în text. Am conceput acest aparat critic în maniera unui *Commentarius criticus,* alăturînd cîteodată lecţiunilor unele observaţii filologice. Aparatul este, în general, de tip negativ; pentru claritate însă, am folosit, acolo unde era nevoie, un aparat pozitiv.

Urmează *Note şi comentarii* istorice, arheologice şi enciclopedice. Marea majoritate îi aparţin specialistului care a elaborat şi *Studiul introductiv* ; cîteva (semnate cu iniţialele M.C.) au fost introduse de către editor.

Siglele folosite în această ediţie sînt cele consacrate în ediţiile de texte clasice şi care se întîlnesc şi în multe din ediţiile de texte româneşti:

< > — parantezele unghiulare închid ceea ce este introdus în text, drept necesar, de către editor, neexistînd în ediţiile folosite;

[ ] — parantezele drepte scot din text ceea ce este considerat neautentic (eronat);

( ) — parantezele rotunde închid completările autorului însuşi oii întregirile unor prescurtări;

— punctul dedesubtul unei litere sau cifre marchează o citire nesigură.

în pasajele citate din lucrări de specialitate siglele îşi păstrează valoarea conferită lor în acele lucrări.

Textele epigrafice reproduse în anexele la E 87 au fost asimilate unor texte literare şi supuse aceloraşi norme de folosire a siglelor.

în aparatul critic am folosit un minimum de prescurtări uzuale : *css.* = „consensul *(consensus)* ediţiilor", utilizată atunci cînd am considerat necesară emendarea sau introducerea unei conjecturi în text, situaţii semnalate, prima, prin *sc.* = „scrisei" *(scripsi),* iar cea de a doua prin croşete unghiulare. Am mai folosit prescurtările *ad.* — „adaugă" *(addit)* şi *om.* = „omite" *(omittit),* care trebuie luate în sensul cel mai larg: o ediţie are ceva în plus ori în minus faţă de cealaltă (celelalte); în sfîrşit, *pas.* \=*passim* „ici colo"), pentru a semnala variante ce apar frecvent.

Litera exponenţială care face trimiterea la aparatul critic a fost pusă, în cazul citării unei sintagme sau a unui segment mai întins de frază, la primul cuvînt al grupului. în unele cazuri este citat, pe un spaţiu mic, acelaşi tip de lecţiune. S-a folosit aceeaşi literă-exponent, prinsă o singură dată în aparatul critic.

Textul lui Odobescu este marcat pretutindeni în volum cu corpul de literă 10, chiar şi atunci cînd acesta intervine într-un text citat din alt

[23] **Cît de pasionantă poate fi urmărirea unei astfel de istorii şi ce importanţă are pentru cultura noastră arată cartea Florei Şuteu,** *Influenţa ortografiei,* **în ansamblul său. Foioasele în editarea textelor din epoca în discuţie sînt relevate la p.** 222—223 **(sub** 5°). **Cît despre reconstituirea atmosferei din epoca imediat anterioară celei în care activează Odobescu,** cu **importanţă şi pentru a doua jumătate a secolului trecut, cartea care dă o atît de vie imagine de ansamblu, în acelaşi timp cu atîtea detalii revelatoare, este aceea a lui Ştefan Cazimir*** *Alfabetul de tranziţie,* **Bucureşti,** 1986.

autor (a se vedea anexele monografiei E 87, culese cu corp 8), uneori printr-un simplu semn de întrebare pus între paranteze rotunde.

în cadrul *anexei O* din E 87, transcrierea textelor româneşti în alfabet chirilic s-a făcut cu caractere corp 8 drepte, în timp ce traducerea românească a textelor în limba slavă veche a fost redată cu caractere corp 8 cursive.

Ilustraţia a fost reprodusă după ediţiile originale. în studiul AtE 88 există, în afara notelor de subsol obişnuite, un şir de note la legenda unor ilustraţii. Semnalate prin asteriscuri, au fost dispuse într-un al doilea subsol.

Odată ajuns la sfîrşitul acestei expuneri a unor principii şi a felului în care le-am aplicat, nu îmi rămîne decît să fac publice numele acelora fără a căror ştiinţă şi bunăvoinţă de a o comunica nu aş fi putut duce la sfîrşit sarcina asumată.

Dr. *Andrei Avram* m-a ajutat să depăşesc dificultăţi legate de transpunerea într-un sistem grafic a unor realităţi fonetice, ca şi de interpretarea unora din grafiile folosite în ediţiile din secolul trecut; dr. *Petru Creţia* mi-a condus primii paşi în acest domeniu, spiljinindu-mă apoi, ori de cîte ori l-am solicitat, cu toate mijloacele; lect. dr. *Dan Sluşanschi* a citit *Nota asupra ediţiei* integral, sugerîndu-mi destule îmbunătăţiri, mai ales din unghiul întemeierii teoretice a actului editorial; conf. dr. *Iancu Fischer* este acela faţă de care sînt în cea mai mare măsură îndatorat. De la soluţionarea unor grafii ambigue pînă la construcţia însăşi a acestei *Note,* de la parcurgerea în detaliu a problemelor puse de editarea autorilor din secolul trecut şi pînă la discutarea principiilor ce îl pot ghida pe editor, toate au fost analizate şi explicate de către Domnia sa în cursul unor lungi întîlniri. Este uşor de înţeles cît profit au avut aceste convorbiri pentru semnatarul acestor rînduri. Să îmi fie deci îngăduit să îi prezint recunoştinţa mea.

Lista abrevierilor

instituţii

BAR = Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

MNA = Muzeul Naţional de Antichităţi

lucrările lui Alexandru Odobescu

Artele din România (**AR** 74) — *Artele din România în periodul preistoric,* în CT 5, 1874, 4, p. 73 - 82.

Ateneul Român (**AtR** 88) = *Ateneul Român şi clădirile antice cu dom circular,* Bucureşti, Socec şi Teclu, 1888 (în acest volum, p. 268—319).

Bibliografia Daciei (**BD** 72) = *Bibliografia Daciei. Indice de scrieri atingătoare, direc[t] sau indirect, de vechii locuitori ai Daciei,* Bucureşti, **Tipo-**grafia Curţii, 1872 (în acest volum, p. 343—356).

Capul de bou (CB 91) = *Capul de bou întrebuinţat ca ornament simbolic în anti[c]hitate,* în *Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi,* 2, 1891, 7 (ianuarie), p. 385 — 399 (în acest volum, p. 320-328).

Dorohoi (**D** 71) — *Rămăşiţe antice din judeţul Dorohoi,* în *Monitorul Ofici[al]* din 1871.

Fumuri archeologice (**FA** 73) = *Fumuri archeologice scornite din lulele preistorice de u[n] om care nu fumează,* în CT 4, 1873, 4, p. 49 — 51.

oferă principiile editării oricărei lucrări scrise în sistemul respectiv; ele pot contribui de asemenea (ea descrieri parţiale) la alcătuirea unei istorii a scrierii limbii române cu litere latine din secolul al XlX-lea[23].

C. Aparatul ştiinţific al ediţiei

Textele prezentate în această ediţie sînt însoţite de o *Notiţă* filologică şi, acolo unde este cazul, de un aparat critic, ce conţine lecţiuni diferite faţă de cele acceptate în text. Am conceput acest aparat critic în maniera unui *Commentarius criticus,* alăturînd cîteodată lecţiunilor unele observaţii filologice. Aparatul este, în general, de tip negativ; pentru claritate însă, am folosit, acolo unde era nevoie, un aparat pozitiv.

Urmează *Note şi comentarii* istorice, arheologice şi enciclopedice. Marea majoritate îi aparţin specialistului care a elaborat şi *Studiul introductiv* ; cîteva (semnate cu iniţialele M.C.) au fost introduse de către editor.

Siglele folosite în această ediţie sînt cele consacrate în ediţiile de texte clasice şi care se întîlnesc şi în multe din ediţiile de texte româneşti:

<> — parantezele unghiulare închid ceea ce este introdus în text, drept necesar, de către editor, neexistînd în ediţiile folosite;

[ ] — parantezele drepte scot din text ceea ce este considerat neautentic (eronat);

() — parantezele rotunde închid completările autorului însuşi ori întregirile unor prescurtări;

— punctul dedesubtul unei litere sau cifre marchează o citire nesigură.

în pasajele citate din lucrări de specialitate siglele îşi păstrează valoarea conferită lor în acele lucrări.

Textele epigrafice reproduse în anexele la R 87 au fost asimilate unor texte literare şi supuse aceloraşi norme de folosire a siglelor.

în aparatul critic am folosit un minimum de prescurtări uzuale : *css.* = „consensul *(consensus)* ediţiilor", utilizată atunci cînd am considerat necesară emendarea sau introducerea unei conjecturi în text, situaţii semnalate, prima, prin *sc.* = „scrisei" *(scripsi),* iar cea de a doua prin croşete unghiulare. Am mai folosit prescurtările *ad.* = „adaugă" *(adăit)* şi *om.* = „omite" *(omittit),* care trebuie luate în sensul cel mai larg: o ediţie are ceva în plus ori în minus faţă de cealaltă (celelalte); în sfîrşit, *pas.* \=*passim* „ici colo"), pentru a semnala variante ce apar frecvent.

Litera exponenţială care face trimiterea la aparatul critic a fost pusă, în cazul citării unei sintagme sau a unui segment mai întins de frază, la primul cuvînt al grupului. în unele cazuri este citat, pe un spaţiu mic, acelaşi tip de lecţiune. S-a folosit aceeaşi literă-exponent, prinsă o singură dată în aparatul critic.

Textul lui Odobescu este marcat pretutindeni în volum cu corpul de literă 10, chiar şi atunci cînd acesta intervine într-un text citat din alt

[23] **Cît de pasionantă poate fi urmărirea unei astfel de istorii şi ce importanţă are pentru cultura noastră arată cartea Florei Şuteu,** *Influenţa ortografiei,* **în ansamblul său. Foloasele în editarea textelor din epoca în discuţie sînt relevate la p. 222—223 (sub 5°). Cît despre reconstituirea atmosferei din epoca imediat anterioară celei în care activează Odobescu, cu importanţă şi pentru a doua jumătate a secolului trecut, cartea care dă o atît de vie imagine de ansamblu, în acelaşi timp cu atîtea detalii revelatoare, este aceea a lui Ştefan Cazimir*** *Alfabetul de tranziţie,* **Bucureşti,** 1986.

autor (a se vedea anexele monografiei R 87, culese cu corp 8), uneori printr-un simplu semn de întrebare pus între paranteze rotunde.

în cadrul *anexei O* din R 87, transcrierea textelor româneşti în alfabet chirilic s-a făcut cu caractere corp 8 drepte, în timp ce traducerea românească a textelor în limba slavă veche a fost redată cu caractere corp 8 cursive.

Ilustraţia a fost reprodusă după ediţiile originale. în studiul AtR 88 există, în afara notelor de subsol obişnuite, un şir de note la legenda unor ilustraţii. Semnalate prin asteriscuri, au fost dispuse într-un al doilea subsol.

Odată ajuns la sfîrşitul acestei expuneri a unor principii şi a felului în care le-am aplicat, nu îmi rămîne decît să fac publice numele acelora fără a căror ştiinţă şi bunăvoinţă de a o comunica nu aş fi putut duce la sfîrşit sarcina asumată.

Dr. *Andrei Avram* m-a ajutat să depăşesc dificultăţi legate de transpunerea într-un sistem grafic a unor realităţi fonetice, ca şi de interpretarea unora din grafiile folosite în ediţiile din secolul trecut; dr. *Petru Creţia* mi-a condus primii paşi în acest domeniu, sprijinindu-mă apoi, ori de cîte ori l-am solicitat, cu toate mijloacele; lect. dr. *Dan SluşanscM* a citit *Nota asupra ediţiei* integral, sugerîndu-mi destule îmbunătăţiri, mai ales din unghiul întemeierii teoretice a actului editorial; conf. dr. *Iancu Fischer* este acela; faţă de care sînt în cea mai mare măsură îndatorat. De la soluţionarea unor grafii ambigue pînă la construcţia însăşi a acestei *Note,* de la parcurgerea în detaliu a problemelor puse de editarea autorilor din secolul trecut şi pînă la discutarea principiilor ce îl pot ghida pe editor, toate au fost analizate şi explicate de către Domnia sa în cursul unor lungi întîlniri. Este uşor de înţeles cît profit au avut aceste convorbiri pentru semnatarul acestor rînduri. Să îmi fie deci îngăduit să îi prezint recunoştinţa mea.

Lista abrevierilor

instituţii

BAR — Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

MNA = Muzeul Naţional de Antichităţi

lucrările lui Alexandru Odobescu

Artele din România (AR 74) = *Artele din România în periodul preistoric,* în CT 5, 1874, 4, p. 73 - 82.

Ateneul Român (AtR 88) = *Ateneul Român şi clădirile antice cu dom circular,* Bucureşti, Socec şi Teclu, 1888 (în acest volum, p. 268—319).

Bibliografia Daciei (BD 72) = *Bibliografia Daciei. Indice de scrieri atingătoare, direct sau indirect, de vechii locuitori ai Daciei,* Bucureşti, Tipografia Curţii, 1872 (în acest volum, p. 343—356).

Capul de bou (CB 91) = *Capul de bou întrebuinţat ca ornament simbolic în antichitate,* în *Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi,* 2, 1891, 7 (ianuarie), p. 385 — 399 (în acest volum p. 320-328).

Dorohoi (D 71) = *Rămăşiţe antice din judeţul Dorohoi,* în *Monitorul Oficia[l]* din 1871.

Fumuri archeologice (FA 73) = *Fumuri archeologice scornite din lulele preistorice de u[n] om care nu fumează,* în CT 4, 1873, 4, p. 49 — 51.

Heraldica națională (HN 1908) = *Heraldica națională. Patrupedele androcefale figurate în monumente şi originea lor,* în CL 42, 1908, 5, p. 497 — 514 (în acest volum, p. 329—342).

Iconografia lui Traian (IcT 88) = *Iconografia lui Traian. Statue şi busturi antice,* în CL 22, 1888,' 2, p. 97-119 (în acest volum, p. 252—267).

Istoria archeologiei (IA 77) = *Curs de archeologie. Istoria archeologiei. Studiu introductiv la această ştiință,* I : *Antichitatea, Renaşterea,* ediție îngrijită, cu un studiu introductiv, note, glosar, indice şi ilustrații de prof. univ. D. Tudor, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1961.

împăratul Traian (IpT 87) — *împăratul Traian după monumente archeologice. Lecțiune introductivă la cursul de archeologie la Universitatea din Bucureşti,* în CL 21, 1887, 9, p. 745 — 758 (în acest volum, p. 244—251).

Ze tresor (TP 89) = *Le tresor de Petrossa. Historique. Description. Etude sur Vorfevrerie antique* (vezi *Opere,* IV).

Nana-Anat (NA 85) = *La coupe de la deesse Nana-Anat conservee au Cabinei des Medailles de Paris. Etude sur quelques pieces d›orfevrerie orientale posterieures â la conquete de V Asie Centrale par Alexandre le Grand,* în *Gazette archeologique,* 10, 1885, p. 286 — 296 şi 11, 1886, p. 5 - 15 şi 70 — 86.

Nolice (NA 68) •= *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* Paris, 1868.

Noțiuni preistorice (NP 87) = *Noțiuni preistorice din România,* în SLI, II, 1887, p. 137-148.

Novocercask (NC 79) = *Antichități scitice. Cununa mare din tezaurul de la Novo-Cerkask, cu privire asupra unor giuvele scitice din Muzeul Ermitagiului de la St. Petersburg,* Bucureşti, Tipografia Societății Academice Române, 1879.

Opere, I = *Opere,* voi. I. *Scrieri din anii 1848—1860.* Text critic şi variante de G. Pienescu. Note de acad. T. Vianu şi V. Gândea, Bucureşti, Editura Academiei, 1965.

Opere, II = *Opere,* voi. al II-lea. *Scrieri din anii 1861—1870.* Text critic şi variante de Marta Anineanu, note de V. Gândea Bucureşti, Editura Academiei, 1967.

Opere, IV = *Opere,* voi. al IV-lea. *Tezaurul de la Pietroasa,* ediție îngrijită, introducere, comentarii şi note de M. Babeş, Studii arheologice de R. Harhoiu şi Gh. Diaeonu, Bucureşti, Editura Academiei, 1976.

Opere, VIII = *Opere,* voi. al VHI-lea *Corespondență 1847— 1879.* Introducere de prof. univ. Al. Dima. Text stabilit, note şi indice de Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai, Rodica Bichis, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.

Opere, IX = *Opere,* voi. al IX-lea. *Corespondență 1880—1883.* Text stabilit, note şi indice de Filofteia Mihai, Rodica Bichis, Nadia Lovinescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1983.

Opere, X = *Opere,* voi. al X-lea. *Corespondență 1884— 1886.* Text stabilit, note şi indici de Rodica Bichis, Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai, Bucureşti, Editura Academiei, 1983.

Opere, XI = *Opere,* voi. al Xl-lea. *Corespondență 188 7—1888.* Text stabilit, note şi indice de Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai, Rodica Bichis, Bucureşti, Editura Academiei, 1986.

Pannonia es Dacia (PD 69) = *Pannonia es Dacia regeszeti erdekei,* în *Archaeologiae ertesito,* I, 1869, 7, p. 129 — 135 (în acest volum, p. 357-362).

Plăteau antique (PA 87) = *Plăteau antique en argent et sarcophage en pierre ornes de sujets de chasse trouves en Roumanie,* în *Gazette archeologique,* 12, 1887, p. 72 - 80.

Romanați (R 87) = *Antichitățile județului Romanați,* în SLI, II, 1887, p. 407 - 482 (în acest volum, p. 94—243).

U/i yas rfe /uf (VL 72) = *Despre un vas de lut cu numele lui Decebal (descoperit la Blain, în Bretania),* în CT, 111,1871, 34 (144), p. 313—315) (în acest volum, p. 87—93).

SLI =s *Scrieri literare şi istorice,* 3 voi. Bucureşti, Socec,& Comp., 1887.

periodic e

AAR = *Analele Societății Academice Române,* Bucureşti.
AEM = *Archăologisch-epigraphische Mittheilungen* aus *Osterreich-XJngarn,* Viena.
AJPh = *American Journal of Philology,* Baltimore.
AMN = *Acta Musei Napocensis,* Gluj-Napoca.
ARM SI = Academia Română, *Memoriile Secției Istorice,* Bucureşti.
BCH = *Bulletin de correspondance hellenique,* Paris.
CL = *Convorbiri literare,* Bucureşti.
CT = *Columna lui Traian* Bucureşti.
Dacia = *Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire ancienne,* nouvelle serie, Bucureşti.
GA = *Gazette archeologique,* Paris.
JDAI = *Jahrbuch des Deutschen Archăologischen Instituts,* Berlin.
LR — *Limba română,* Bucureşti.
MO = *Monitorul oficial,* Bucureşti.
PBSR = *Papers of the British School at Rome,* Londra.
RA = *Revue archeologique,* Paris.
RESEE = *Revue des etudes sud-est-europeennes,* Bucureşti.
SGIV(A) = *Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie),* Bucureşti.
stei = *Studii clasice,* Bucureşti.

dicționare, corpora, *volume şi studii*

AD = G. M. Antonescu, *Dicționar român-francez şi francez-român,* 2 voi., Bucureşti, 1874.

Bernouîli = J. J. Bernouîli, *Romische Ikonographie,* voi. al II-lea, p. a 2-a, Stuttgart, 1891.

Byck — J. Byck, *Vocabularul ştiințific şi tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea,* în *Studii şi cercetări lingvistice,* V, 1-2, 1954, p. 31 - 43.

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum,* Berlin.

GILRL = *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea,* 3 voi., Bucureşti, Editura Academiei, 1956, 1958, 1962.

CV = I. Gostinescu, *Vocabular român-francez,* 2 voi., Bucureşti, 1870.

DA (DLR) = *Dicționarul limbii române,* Bucureşti, 1913 sqq.

DELR = I.-A. Gandrea, O. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine,* Bucureşti, Socec, 1907—1914.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

DLRM = *Dicționarul limbii române moderne,* Bucureşti, Editura Academiei, 1958.

DOOM = *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1982.

EWRS = S. Puşcariu, *Etymologisches W drterbuch der rumănischen Sprache. I. Lateinisches Element,* Heidelberg, K. Winter, 1905.

FHDR, 1 = *Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes,* voi. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1964.

FHDR, 2 = *Fontes historiae Dacoromanae,* voi. al II-lea, Bucureşti, Editura Academiei, 1970.

FGrHist = *Die Fragmente der griechischen Historiker,* hrsgb. vor F. Jacoby, Berlin (apoi Leyden) 1923 sqq.

Gheție = I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare,* Bucureşti Editura Academiei, 1975.

Grofi = W. H. Groi3, *Traians Bildnisse,* Berlin, 1940.

IDR, I = *Inscripțiile Daciei romane,* voi. I, *Introducere istorică şi epi grafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate,* adunate, însoțit de comentarii şi indici, traduse în româneşte de I. I. Russu Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

IDR, II = *Inscripțiile Daciei romane,* voi. al II-lea. *Oltenia şi Munteni* culese, traduse în româneşte, însoțite de comentarii şi indic de Gr. Florescu şi G. G. Petolescu, Bucureşti, Editura Aca demiei, 1977.

LB	*Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc* . . . Buda, 1825.
OR^4	D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. a 4-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1978.
PIR^2	*Prosopographia Imperii Romani,* editio altera, edd. E. Groag, A. Stein et L. Petersen, Berlin, 1933 sqq,
RDW	H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wbrierbuch,* 3 voi., Bukarest, Staatsdruckerei, 1903, 1911, 1925.
RE	*Real-Encgclopädie der Altertumswissenschaft,* Stuttgart, 1895-1977.
REW	W. Meyer-Lubke, *Romanisches Etgmologisches Worterbuch,* lieidelberg, K. Winter, 1935, ed a 4-a.
Şuteu, *Literarizare, modernizare şi critică de text*	Flora Şuteu, *Literarizare, modernizare şi critică de text in editarea poeziilor lui Eminescu,* în *Studii de limbă literară şi filologie,* Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. 317 — 338.
Şuteu, *Influența ortografiei*	Flora Şuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare româneşti,* Bucureşti, Editura Academiei, 1976.
Şuteu, *Dificultățile ortografici*	Flora Şuteu, *Dificultățile ortografiei limbii române,* Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986.
Ursu, *Terminologia ştiințifică*	N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti,* Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1962.

SCRIERI ARHEOLOGICE

DESPRE
UN VAS DE LUT CU NUMELE LUI
DECEBAL

(descoperit la Blain, în Francia)

Un hîrb, un fragment, care nu trebuie să treacă neluat în seamă de cei ce port interes la istoria provinciei romane de la Dunăre, a fost descoperit, acum vreo doi ani, pe depărtatele țărmuri ale Bretanniei.franceze, în vechea Armorică, în ocolul odinioară al *namneților,* azi departamentul Loarei Inferioare. La 1870, un proprietar din orășelul Blain[1] pe rîul Isac, care se varsă în Yilaina, săpînd în curtea sa la o adîncime destul de însemnată, a găsit hîrburi, foarte mărunt fărămate, dintr-unul din acele vase de pămînt roșu-viu, cu grăunte subțire și cu smalț pe suprafață», căruia archeologii îi dau numele de *terra sigilata,* din cauza asemănării saie cu ceara roșie de sigil. Inteligintele descoperitor, zărind figure și litere pe acele spărture de^vas, adună cu îngrijire toate fragmentele ce-i căzură sub mînă și le dărui muzeului archeologie din Kantes, unde d. Anatole de Barthel6mey avu răbdarea a le potrivi și a le lipi împreună, astfeli încît o parte din ele să poată înjgheba*, pînă la oarecare punt, o lăture din ocolul unui vas rotund, în formă de castron, căruia îi lipsește cu totul fundul, dară pe a căruia margine superioară se vede încă o buză semicirculară. Pe dînsul nu se zăresc urme de miner și nici pare a fi fost adine; negreșit că era unul din acele vase de lut, *paropsides, lances, paterae,* •*scutulae*[b], *cătini, gabbatae*[2], de cari se serveau romanii spre a duce bucatele pe masă și ale căror dimensiuni și formă s-au păstrat pînă astăzi în *casiroanele* de pămînt și *ceanacele* întrebuințate la noi.

Pîiniu, în *Istoria* sa *naturală* (lib. XXXV, § 46), ne spune că în vechime era obicei de a se servi cu vase de pămînt la masă; că ele erau adese decorate cu ornamente și figure, lucrate cu cea mai mare îngrijire ; și că uneori, fiind adevărate obiecte de artă, se urcau la prețuri fabuloase. El ne spune încă cum că la Samos și la Aretium în Italia se lucrau cele mai bune și cele mai frumoase vase de lut pentru masă; că la Surrentum[c], ia Asta, la Pollentia*, la Sagunt[e] în Spania și la Pergam în Asia, se lucrau cele mai bune cupe sau pahare, *pocuW,* tot de lut. Vasele de *terra sigillata,* fiind cele mai îngrijite din rămășițele de olărie romană, au fost identi-

ca să poată-njgheba *b* scutulae—gabbatae *ad.* ex *c* Sorrentuni *d* Pallentia *e* Sagunta

[1] în *Bictionnaire archeologique de la Gaule,* Paris, 1867, pag. 166, se arată că la Blain se descoperise mai nainte un stater de aur armorican, ce se află în Muzeul de la ÎJantes. (îfo. 281 din *Gatalogue du Musee departemental d'archeologie de Nantes et de la Loire-Infârieure* par F.Parenteau. 2eme edition, 1869, pag. 108).

[2] „Eumbrumque amplexa catinum // Cauda natat thynni" Pers. v. 182. „Sic complet gabatas, paropsidasque// „Et leves scutulas, cavasque lances." Marțial, XI, 31, 18.

p ad. **ax**

ficate de archeologi cu vasele *saniiane,* despre cari vorbeşte Pliniu; fineţa grăuntelui, coloarea sa de un roşu plăcut, peliţa de smalţ ce ie învăluie, în fine, şi mai ales, ornamentaţiunile variate ce se văd mai adese pe faţa lor esterioară şi cari sînt uneori tipărite cu stempa *(estampille },* alteori lucrate cu dălţiţa în pastă de lut moale *(barbotine)* aplicată dasupra, alteori[9], în fine, lipite de-a dreptul pe suprafaţa vasului *(crustae) ;* toate acestea ne dovedeşte, că ele au fost, la romani productele cele mai perfecţionate ale industriei de lut, în timpul cînd stăpînirea acestui popor se întinsese peste mai toată Europa, adecă între cel dîntîi şi al cincilea secol al erei creştine [3]. în adevăr, astăzi se găsesc vase şi spărturi de *terra sigillata* în toate părţile unde s-a răzlăţat, pe acele timpuri, puterea romanilor, din Insulele Britannice pînă sub[f] poalele Carpaţilor şi pînă la marginile asiatice şi africane.

De aci naşte întrebarea dacă asemene* obiecte de lux casnic se fabricau pretutindeni unde romanii îşi făceau aşezăminte sau numai clin Italia se transportau prin ţere depărtate, precum funcţionarii avuţi al Romei îşi duceau vasele de metale preţioase prin înfundăturele Galiei, Germaniei şi Daciei, pe unde soarta a făcut să se descopere unele din ele* cu sutimi de ani în urmă.

Archeologii au discutat mult spre a decide despre proveninţa vaselor de *terra sigillata,* cari se găsesc — din nenorocire mai ales în fragmente * — prin locuri multe şi depărtate. Ceea ce rezultă mai probabil din disensiune este că s-au putut face vase de lut roşu lustruit şi prin provinciele depărtate de Borna, dară că bucăţile cari prezint, în ornamentaţiunea lor, o artă mai perfecţionată, cele cari au o referinţă mai directă la gustul şl la preocupaţiunile ce se manifestau în centrul civilizaţiunii romane, acelea au fost negreşit aduse din capitala imperiului de către avuţii cari locuiau prin provincii[k]

f pocula *ad.* **ex** *g* alteori—crustae *ad.* **ex** *h* în *i* asemeni **A*** provincie

[3] Vezi : Al. Brogniart, *Trăite des Arts Geramiques ou des Poteries?* Paris, 1844, tom. I, page 420 et sq. Samuel Birch, *Eistory of Ancieni Pottery,* London, 1858, voi. II, pag. 346 et sq. — Dr. S. H.Krause, *Angelologie. Die Gefässe der alten Voelker,* Halle, 1854.

[m] Despre friabilitatea vaselor samiane, care se întrebuinţau mai mult ca vase de lux casnic decît ca urne funerarii, ne atestă Plaut *(Bacchides,* act. II, v. 165) :

Pistoel: Samian quidem.
„Glirysal: Vide, quaeso, ne quis tractet illam indiligens.
Scis tu, ut confringi vas cito Samium solet."

q ad. **ex**

Din această din urmă categorie ne pare a fi fost vasul din ale c
îărămăture s-a putut alcătui hîrbul ce-1 prezintăm aci în desemn şi pe c
credem a întrevedea scene din antica istorie a patriei noastre, păst
mb pămînt, de* aproape acum două mii de ani, într-un înghi opu
Europei.

Domnii de Witte şi Adrien de Longperier au dat, în şedinţa d
aprilie™ 1870 a Societăţii Naţionale *des Antiquaires de France,* o descr
a fragmentelor vasului de la Blain, precum şi o încercare de a desc
inscripţiunile latine ce se văd trunchiate pe fragmentul principal. D
vorbesc despre două bucăţi de vas, prezentînd pe suprafaţa lor trei gr
diferite de figure, ce abia" se pot recunoaşte, în starea lor de alteraţ

,,Pe întîiul fragment — zice d. de Witte[5] —, începînd de la stî
se vede mai întîi, dedesubtul buzei vasului şi sub două feliuri de arc
corpul mort al unui războlnic întins pe gios, fără veştminte şi ţ
încă lipit de braţu-i stîng un scut rotund; o parte a braţului e înf
rată într-o draperie; de fiecare parte a războlnicidui se vede cîte o su
spre stînga se pot citi trei litere ... *TOR,* iară dasupra războlnic
JDFJGIBAL .. . Purtînd apoi ochii spre dreapta, se vede o lungă insc
tiune'pe mai multe rînduri, dară din nenorocire foarte trunchiată[6].
cuvintele, sau mai bine urmele de cuvinte, ce se pot încă întreve

ir	PEY.BB
DVSAIIVBI	NV
DECIBALE	COVI
DVMENVS	FV.

Lîngă această lungă inscripţiune şi sub alte două litere B1,
termin a doua linie, se zăreşte un personagiu (s-ar crede o femeie) care c
legat de un lanţ, pe un om gol, într-o poziţiune umilită şi mergînd der
tea ei cu capul plecat.

Pe al doilea fragment, care se ţine de grupul cu femeia şi cu
lănţuit, se citeşte sus : IMPPABT ... şi sub aceste şapte liter
vede un împărat roman stînd în picioare, cu faţa la stînga, răzimat
lance *(hasta)* şi întinzînd mîna dreaptă către o femeie îngenuc
dinainte-i, dară din care nu se mai zăreşte decît capul. Această grupă
minteşte cu totul reprezintaţiunile analoage tipărite pe monetele ro
cu titlul BESTITVTOB, ce s-a dat unor împăraţi, şi anume lui Adr
Gallian, Postum, Victorin, Aurelian, Prob etc."

D-nii de Witte şi Longperier nu se îndoiesc a vedea pe aces
reprezintaţiuni din istoria espediţiunilorvictorioase ale lui Traian;
însă cred că întîia grupă se referă la Germania, a doua la Dacia, a tr
Partida. Pe întîiul fragment de incripţiune, d-lor citesc :

Imp eraTOU. DECIBAL.

şi se referă la numele regelui dacic învins de Traian[6].

Pe a doua şi cea mai lungă, d. de Longperier a cercat a o re
îa modul următor :

. . *.ZarmigeDYSAM* VBI DECIBALE **DVMENVS** (în loc de
nus) BEX . . . CO *YIctus.*

I pe *m* aprilie *n* abe **ex** *o* trunchiate

[5] *Bulletin de la Societe Imperiale des Antiquaires de France,*
Paris, pag 118-121; 1872, pag. 84.

[6] Dio Cassius, LXVIII, 14.

/• ad. **ex**

în fine, en cele şapte litere de dasnpra grupului al treilea, d-luî reconstituie cuvintele : IMP*erator PAT&Tliicus.*

Nouă[z]', prin bunăvoinţa d-lui Wilhelm Froehner, carele[s] în momentul de faţă se ocupă cu cel mai viu interes de anticităţile noastre naţionale ce voieşte a le utiliza în splendida sa publicaţiune asupra Columnei lui Traian [7], ne-a venit la cunoştinţă desemnai ce-1 alăturăm şi care este făcut dupe[r] fragmentul original şi controlat dupe[r] o reproducţiune în gips, ezeeutată* la Nantes şi depusă în Muzeul de Anticităţi Galo-Romane din St. Germain-en-Laye. în loc de două bucăţi noi vedem numai una şi credem că cele două au fost mai în urmă lipite împreună. Astfeli însă cum ni se prezintă liîrbul, grupul întîi, sau mai bine războlnicul căzut mort între două lance, este cu totul invizibil. Ne place însă a crede că ci. de Witte 1-a putut distinge pe alte farămăture şi cuvîntul-DECIBAL, ce stă dasupră-i, încins între arcuri decorative, ne repoartă* pînă la oare-care punt mintea[t]* asiipra tragicului sfîrşit al ultimului rege dacic, pe care-1 povesteşte Dione Cassiu [8] şi pe care-1 reprezintă în acţiune anagliptele^ Columnei lui Traian[9]. Cît despre literele ce stau la stînga cuvmtului *Decibal,* şi în cari d. de Witte vede *TOR,* desemnai nostru ni le prezintă sub forma îndoioasă TGA (?). Nu putem dară emite nici o presupunere asupra acestei asociaţiuni de caractere; vom zice numai că ipoteza referinţei războlnieului mort, curat denumit DECIBAL, la victoriele lui Traian asupra Germaniei, ni se pare cu totul neîntemeiată, în vreme ce este lucru foarte natural de a vedea în acel războlnic mort cu scutul la braţ şi între lance pe eroicul apărător al Daciei.

N-avem nemic de adăugat la descrierea grupului al doilea, unde se văd lămurit cele două figure : una, mai înaltă şi lănţuită, mergînd înainte ;. alta, mai măruntă, venind în urmă şi ţinînd căpătîiul lanţului. Dară citirea inscripţiunii, propusă de d. de Longperier, ni se pare a rădica numeroase îndoiele. Voim, mai nainte de a emite bănuielele noastre/ să reproducem caracterele inscripţiunii, astfeli cum ni se prezintă nouă* pe cele opt linie ce o constituie :

...N. . . . . ..O . . . .MPAIT	TV.BP.
DVSA. MI (!)	NV
DECIBALE*	COVI
DVMEFVS	V

Se vede dară o lacună considerabilă în prima linie, care începe cu un N şi care pare a se continua pînă dasupra grupului al treilea.

Rîndul al doilea are mai multe litere citeţe, dară înţelesul lor nu este mai esplicit.

Pe a treia linie stă numai numele lui Decibal, dară acesta la cazul vocativ, ceea ce cu mirare constatăm că n-a fost observat de către ci. de

tea s t fe?- , f f ^ 1 t ^ *...... *> P<>ate din inadvertenţă /aminteşte u raintea -srîrşit **ex** ; sfîrşitul tragic **e** x anagliptele **e** : anaglyptele **ex**

La Colonne Trajane : deux cent planclies avec text explicatif, reproduites en couleur. Paris. J. Rothschild.

[8] Asxs(3aAo<; &q xal το paatXctov auTou, xal 7] X^P ^KTSIXSTUTO auTou TT]V Ta>[jL7]v d7I:9xo[jLi(TG7]. Dio Cass., LVIII, 14.

[9] *Calonna Trajana,* nuovamente disegnata et intagliata da Pietro Santi Bartoli, con Tesposítione latina.d'Alfonso Ciaccone, Roma : stampa 104, grupul 306; st. 108% grup. 311; st. 109, grup. 313.

s **st. 108-313** *ad.* **cx**

Longperier. De ne este permis a ne emite opiniunea, am bănui în ace lungă inscripţiune o apostrofă către regele dacic, o imputare poate, desfid, o invocare, prin care romanii învingători chemau sufl regelui mort, martir al amorului său pentru independinţă, să vază st de sclavie şi de umilinţă la care semeţele sale încercări redusese pe com trioţii şi pe consîngenii lui. Tot astfeli pe Columna lui Traian, nu dep de figura lui Decebal ucizîndu-se cu a sa proprie mînă, se văd daci, bă şi femei[z]', reduşi la umilita stare de sclavie, dinaintea romanilor tri fători[z 10].

Pe rîndul al patrulea, nu vedem litera N, ci în locu-i, o lacună s o literă Mută; aşadară ne temem a citi cuvîntul *Dominus* sub fo €u totul insolită, de *JDttmenus.*

Al cincilea rînd se începe, după cum se vede pe desemn, prin lit TV, urmate de un punt. N-ar fi oare aci pronumele personal la a persoană, *Tu^.* — ceea ce ar întemeia şi mai mult prezumţiunea unei f apostrofătoare a inscripţiunii.

Nu cutezăm a cerca o restituire mai amănunţită a acestei enigm inseripţiuni, ci ne mărginim a emite prezumţiunea cum că frazul î «coprins se adresa* direct regelui Decebal, pe care-1 menţionează în f vocativă a n/umelui său. Lăsăm dară fără interpretaţiune cele trei ul rînduri şi^ ile grăbim a mărturi asemenea că nici în caracterele ce daşupra capului de femeie din al treilea grup nu distingem curat zi *PARThicus.* Aşa dară nu credem să fie mai mult cuvînt de a atribui aJ treilea grup victorielor partice ale lui Traian, elecît au fost în cel raţiuni spre a-1 refere la războlele germanice. Ni se pare chiar că tincţiunea în trei grupe nu se arată în mod esplicit, ci că avem pe fragment de vas o serie de figure, desfăşurînd scene relative n şi numai la ultimele momente ale războlului dacic; mai întîi regele bal ucis cu propria sa mînă în desperare de a-şi vedea ţara def supusă triumfătorului său inamic; apoi o căpetenie dacică, o rudă po regelui, pusă în lanţuri şi păşind umilit cu capul plecat; în fine o femeie poate chiar geniul patriei, îngenuchind dinaintea învingătorului Tra

Nu ştim, dară putem crede că şi partea dispărută din vasul Blain prezintă scene analoage şi relative la aceleaşi evenimente. E babil dar că sub impresiunea puternică ce victoriele lui Traian a

y femeie *z* învingători *a* sau —frintă *ad.* **ex** *b* adresă

" [10] *Loc. cit.* Stamp. 108, 110, 111, 112, 105, 99, 95, 91.

[11] Dacă femeia îngenuchiată dinaintea unui împărat am cu drept cuvînt d-lui Witte pe aceea ce figurează în aceeaşi postu manetele imperiale cu titlul *Restitutor,* nu mai puţin bărbatul în ne repoartă gîndul asupra monetelor contimporane, pe ale căror se vede Dacul lănţuit între scuturi şi lănci, cu legenda *Dacia Cap* şi asupra acelor statue de daci robiţi, ferecaţi şi cu capetele trist p •care decora, în Roma, Arcul de triumf al lui Constantin, făcut cu ierile Arcului lui Traian- sau acelor mărețe figuri de sclavi daci, car mentează terațele gradinei de pe muntele Pincio, în fața pieței *del* precum şi a frumoasei statui de prizonier dac din Muzeul Luvrulu Paris. Păcat că prosta stare de păstrare a reliefurilor de pe vasul Blain nu ne permite a constata pînă la ce punct personagiele de pe port costume analoage cu acele ce se văd pe monumentele ce rep populaţiunea dacică în prezenţă cu inimicii ei învingători!

t ad. **ex** *u ad.* **ex**

teribililor daci produsese în tot Imperiul roman — impresiune care s-a manifestat în artele înalte prin maiestoase monumente arhitectonice ce împăratul şi senatul ridicară în Roma, spre eterna comemorare a acestui triumf[12] — şi artele mărunte şi industriele chiar căutară a reproduce, în decoraţiunile lor, scene şi legende relative la evenimentele ce preocupau lumea întreagă. A fost negreşit modă la Roma d-a înfăţişa în tot chipul şi pe orice obiecte epizoade sau alegorie, sentinţe sau invective, cari se refereau la întîmplările cele mai notabile ale politicei zilei. Acest uz, această modă este constatată prin diferite monumente mari şi mici, care[c] ni s-au păstrat[13]. Iată acum încă unul care reproduce scene ce se văd, sub alte forme, şi pe Columna, şi pe Arcul de triumf ale lui Traian. Castronul de la Blain, pe care vreun ostaş superior, carele după războiul dacic a trecut din Roma în Armorica, îl va fi adus pînă în occidentul Galliei, este şi el un monument al timpului; şi el face concurinţă măreţei columne din forul lui Traian, spre a ne atesta pînă la ce punt contimpuranii războielor dacice au fost preocupaţi de acea mare fază a vieţei militare la romani. Hîrbul vasului e un corolar esplicativ al istoriei noastre naţionale şi, cu tot respectul ce se cuvine rămăşiţelor străbune, trebuie să-l depunem la poalele columnei, unde stau scrise, în marmură, originile noastre. **E** o pagină mai mult, tipărită pe lut roşu, pe *terra sigillata,* dar fragmentată şi trunchiată ca şi inscripţiunile ce însoţeau acele scene istorice.

Noi nu ne putem îndoi că în acest fragment avem dinaintea** noastră un mic monument fabricat la Roma pentru uzul casnic al unui avut şi contimporan cu marile evenimente ce au redus Dacia în provincie romană; credem că pe dînsul stau, săpate în relief, scene istorice cari sînt reproduse şi pe Columna lui Traian şi în cari rolul principal e ocupat de regele dacic Decebal. Cu toate <acestea> însă, spre a împăca şi pe necredincioşii cari vor să pipăie cu mîna dovezi mai autentice, de cîte ori e vorba a atribui

c cari *d* dinaintea *e* reliev

[12x] Victoriele lui Traian asupra dacdor şi reducerea ţării lor în provincie romană a fost în imperiu un eveniment din cele mai capitale; putem zice că printr-însul s-a pus culme la gloria armelor romane, cari, în urma acestui mare fapt, n-au mai ştiut a împinge mai departe marginile împărăţiei. Triumful dacic al lui Traian, la care a figurat poate şi capul tăiat şi minele trunchiate ale lui Decebal, a fost serbat într-un mod ca totul excepţional. în Roma, spectacolele şi jocurile amfiteatrului ţinură atunci o sută douzeci şi trei de zile, în care se luptară pînă la zece mii de gladiatori şi se uciseră ca la unusprezece mii animale de diferite specii (Dion. Cass., XIV, 15). Aseminea veselii, aseminea pompe au trebuit să intereseze şi să exalte pînă la cel mai nalt grad gloata poporului şi sa mişte tare imaginaţiunea artiştdor şi meşteşugarilor din Roma!

[13y] Se ştie că, în timpul primilor împăraţi, monumentele arhitectonice reproduceau, în anaglipte, faptele lor, mai mult sau mai puţin glorioase. Apoi medaliele luase asemeni un caracter cu totul comemorativ. Avem chiar şi obiecte de lut, mai ales candele *(lucemae),* cari reprezintă fapte istorice si scene ale vietei oficiale. Vezi în Passerii *Lucemae fictUeg* (Pisauri, 1739-43-51) II, 21, 23, 28; III, 4, 1, 35, 38 et al. Jocurile publice, ce se dau cu atîta munificenţă, erau şi ele ocaziuni pentru baterea de medalioane contorniate, pentru sculptare de diptiche pe avoriu, pentru tabele de pictură votive sau decoratore şi pentru ornamentarea vaselor de metal şi de lut.

x ad. **ex** *y ad.* **ex**

unui monument de importanţă mediocră o însemnătate istorică, vom m
turi că numele *Decebal* nu a fost purtat numai de către[f] ilustrul rege dac
ci că pe ici, pe colea mai găsim cîte un Decebal de condiţiune mai modes
Să nu uităm mai întîi că unul din cei treizeci tirani, Regillian, a fost ch
din familia lui Decebal, ,,gentis Daciae, Decibali ipsius, ut fertur, affin
precum ne spune Trebelliu Pollione *(Iriginta tyranni.* IX), şi că orig
şi numelui său regal el a datorit înălţarea lui momentană la rangul im
rial. Apoi, într-o tabelă a municipiului din Pannonia *Claudia Sav*
Augusta (astăzi Szombathely), printre cetăţenii cari au contribuit p
darurile lor la edificarea unui templu al lui Ercule, se citeşte şi num
unui *IVL. DECIBALVS,* carele pare a fi fost unul din colonii înzest
cu drept latin, aşezaţi în acel municipiu[14].

Dară osebit de *luliu Decibal,* colonul panonian, cunoaştem[g] ş
inscripţiune latină, găsită după cum se crede, în Transilvania, care
tează pe un Barcathes, fiiu* al lui Decebal, itureu de origină, adecă din
familie venită din ţinutul *Itliur* al Palestinei. Iată cum se prezintă* acea
inscripţiune, pe care o reproducem în întregimea ei*[15] şi în care nun
Decebal revine de două ori:

BARCATHES
DECEBALI. F
EQ. ALAE. AVG
ITYRAEORUM DO.
MO. ITYRAEUS. AN

XXV. STIP. V.H.S.E.
ZANIS. DECE. F. BAR
AMNA. BELLABI. F
ET, BRICBELVS. FRAT
HEREDES. POSIERVNT

Dacă inscripţiunea nu e falsă—şi n-are nici un cuvînt de a fi astfe
iată şi un Decebal evreu ! Se vede că de la origina noastră am fost osî
a ne vedea tot alături cu această interesantă naţiune !

în cazul de faţă însă ne mîngîiem cu credinţa cum că vasul d
Blain n-are nici un raport nici cu *luliu Decibal* pannonianul, cetăţ
din Claudia Savaria Augusta, nici cu acel, *Barcatlies Decebal,* călă
evreu din Itur, nici[m] cu oricare alt obscur *Decibal,* ci că fragmentul no
se referă pur şi simplu la eroicul şi tragicul[n] finit al lui *Decebal Diurpa*
celebrul rege al dacilor !

f către *g* găsim *h* găsită — Transilvania **ex** : din Eberştorf, tot în Pannonia **e** *i* fin
inadvertenţă k după prezintă **e** *ad.* întreagă *l* in intregimea ei **ex** : după Katancs
m nici — Decibal *ad.* **ex** *n* şi tragicul *ad.* **ex** *o* Diurpaneu

[14] Archaeologiai Ertesito a Magyar Tudom. Arcad. Arhaeol. B
Mtsâgânak Kdzlonye 1869, November : *Szombailielyi Kozlemenyeh*
Lipp Vilmos, pag. 127.

[15z] Ea se află în Katancsich : *Istri adcolarum GeograpMa vet*
monumentis epigrapliicis, marmoribus, numis, tabellis eruta et comm
riis illustrata, Budae, 1826, Pars. I, Lib. V. *Pannonia,* pag. 400, ins
CCLVIII. Mai nainte o publicase Gruter. DXXXIII, dupe Clusius;
a reprodus-o Ackner und Mueller, în *Die Roemischen InscJiriftenin D*
Wien, 1865, pag. 108, no. 867. Despre *Ala Augusta Ityraeorum* c
tează I. Ameth *(Zwoelf roemisclie Militaerdiplome,* Wien, 1843, pag.
vorbind despre o *tabula Jionestae missionis* de la împăratul Traian
110 dupe EL), unde se face menţiune atît despre *Ala Augusta It*
rum, cît şi despre *Coliors Augusta Ituraeorum Sasittariorum.*

z ad. **ex**

ANTICHITĂȚILE JUDEȚULUI ROMANAȚI

Relațiun[Il]e. despre localitățile semnalate subt acest raport, prezentata în sesiunea anului 1877

Precuvîntare

Micul volum ce scot aci sub titlul de *Anticuități ale județului Eomanați* este nu atît o monografie completă a tutulor tezaurelor antice cîte conține acel colț al Eomâniei, care, deodată cu numele, a păstrat şi mai multe rămăşițe ale vechilor coloni romani din Dacia, cît o adunătură a tutulor noțiunilor, mai mult sau mai puțin precise, pe care le au cules, de vreo patruzeci şi doi de ani încoace, oameni — foarte neasemănați în gradul lor de cultură aroheologică —- cari au avut plăcere sau sarcină de a se ocupa cu aşa materii.

Aceste noțiuni, cîte ajunsese la cunoştința mea, m-am cercat acum un an să le rezum într-o scurtă cuvîntare, rostită într-una din şedințele Societatei Academice Eomâne, în care cuvîntare îmi era mai mult aminte de a constata ca ce fel de cunoştințe asupra înfățişărei anticarii a județului Eomanați pot să rezulte din răspunsurile date, în cursul anilor de la 1871 pînă la 1874, de către învățătorii săteşti, chemați a răspunde la *un Cestionariu* popular archeologie, redactat de mine în stilul şi forma ce mi s-au părut mai înlesnitoare pentru priceperea şi pătrunderea i3opulațiunilor noastre rurale.

Acest *Cestionariu,* împărțit învățătorilor săteşti de către Ministeriul Instrucțiunei Publice, n-a fost pretutindeni fără rezultat. Cei mai mulți din dascălii de sate s-au silit să ia şi să ne comunice informațiuni locale, spre a satisface la întrebările ce li se adresase; alții însă, sau din negligență sau din lipsă de perspicacitatea necesarie sau chiar, în fine, şi din reale absență a obiectelor recerute în localitățile respective, au răspuns că nimica din cele menționate în *Cestionariu* nu se află pe la dînşii.

Apoi încă să observăm că nu toate comunele țărei, şi mai ales nu toate satele şi cătunele, au scoale şi învățători şi că, prin urmare, toate acele cîte sînt în astfel de pozițiune au rămas fireşte mute la chemare, ce, prin *Cestionariu,* s-a îndreptat numai acolo unde se află aşezăminte şcolare.

Aşa dară, lacune trebuie să fie şi sînt multe ; ele căta a fi adaose, în număr cel puțin egal, pe lîngă informațiunile sosite. Să punem iarăşi în cumpănă şi valoarea ştiințifică, mai totdauna minimă, a informațiuniîor date şi vom fi siliți a constata că lucrarea ce am făcut spre rezumarea cunoştințelor noastre asupra anticuităților din Eomanați nu poate fi, deocamdată, decît rudimentul inform al unei monografii asupra acestui interesant subiect. Nici că am pretensiune a prezenta cetitorului mai mult decît atîta.

Şi cu toate acestea, în numeroasele anexe, cari au venit, una după alta, să se alăture, în lucrarea noastră, pe lîngă noțiunile culese din răspunsurile dascălilor de sate, am adus subiectului nostru tot contingentele archeologie cît ni-l pot procura lucrările acelor oameni cărturari cari ştiu sau cari cred a şti mai multe decît învățătorii săteşti.

Tipăriturile unde se află consemnate acele informațiuni din a doua serie sînt în genere publicațiuni aşa de efemere, aşa de puțin păstrate în bibliotecile noastre publice şi private, încît n-am crezut că va fi cu totu fără de folos a le aduna de prin ziare răsipite şi de a le retipări aci, însoțindu-le cu unele din desemnele ce le întovărăşesc şi uneori chiar producînd desemne noi şi inedite de pre obiectele descrise în ele.

Nu tăgăduiesc că cea mai mare parte din cele coprinse în acest tipărituri — unele cu adevărat caracter şi altele numai cu pretensiun archeologică — au tot atîta necesitate de controlări serioase la fața locului ca şi datele de prin răspunsurile învățătorilor săteşti; ba adesea poate şi mai mult, căci ştiința fățărită este totdauna mai amăgitoare şi ma vicleană decît naiva şi sincera ignoranță.

Totuşi, chiar şi astfel fiind, mi s-a părut necesariu de a fi odat adunate, măcar şi numai de pre un colțişor al țării, tot ce s-a scris, tot c s-a făcut cunoscut sau s-a presupus de orişicine, asupra vechelor aşezăminte pămîhtene, pentru ca pe viitor oameni cu adevărată ştiință şi c bună-credință, luînd ştire de toate acele indicațiuni, să se ocupe a le adever prin controlări minuțioase şi cercetări la fața locului, prin completări p unde sînt erori întîmplătoare sau precugetate.

Iată scopul pentru care am cutezat a scoate la lumină o carte formată din aşa multe şi felurite petice, o carte ce nu va mulțumi desigur p cei cari vor fi sperat să găsească într-însa o descriere sistematică şi completă a *Anticuităților din județul Romanați;* dară pentru care credem c ne vor fi foarte mulțumitori aceia cari vor voi să ştie ce s-a făcut şi c s-a scris pînă astăzi în privința descoperirilor de vechi aşezăminte din ace porțiune a țărei.

Poate chiar din aceştia se vor alege şi bărbați de merit cari, prin zînd îndemn din interesul învederat al descoperirilor, le vor preurma c mai multă ştiință, mai multă ordine şi mai mult succes decît predecesorii lor.

Pentru aceia, cartea uoastră va fi o călăuză prețuită şi cu cît cercetările lor vor ajunge la rezultate mai fructuoase, cu atît va creşte şi utilitatea publicațiunei care le va fi servit de îndemn şi de baze.

Să închipuim în adevăr că o inventoriare a tutulor noțiunilor anticarii adunate pînă acum în toată țara noastră, şi aceea chiar numai atî de completă pe cît este cea care o oferim acum publicului despre ale județului Eomanați, s-ar publica cît mai curînd, oare, spune-mi-se?, n-a fi cu mult mai înaintați, dacă nu în cunoştința reale a anticuităților noastr dară cel puțin în a sorgințelor din cari putem scoate pe viitor mai întinlor cunoştință?

Am avea cel puțin dinaintea ochilor un conspect general, deşi poa încă tulbure al datinelor noastre din trecut; am avea o schiță de har anticarie a țărei noastre la deosebite epoce ale vieței sale. Şi pe acel conspect, pe acea hartă am putea pe fiecare zi să facem adaose, să face îndreptări. Toți aceia cărora le plac studiile vechimei ar cuteza negreş atunci a păşi cu mai multă siguranță către noi descoperiri. Ar rămînea m

puţin loc pentru sfială celor cu bună-credinţă, mai puţină impunitate pentru scornirile fantastice ale celor prea mult îndrăzneţi.

Dară este negreşit lucru greu, îndelung şi costător a face pentru cîteva zecimi de judeţe ceea ce cu mari anevoinţe facem aci pentru unul singur (Eomanaţii) şi ceea ce acum cîţiva ani am făcut pentru altul (Dorohoi). Nu ştiu, zău, dacă puterile îmi vor permite să duc eu însumi pînă la capăt această lucrare, caria îi trebuie mai mult chiar decît o nepregetată stăruinţă ; căci mă simt dator chiar aci îndată să arăt că însăşi această lucrare parţiale nu mi-ar fi fost cu putinţă a o realiza fără de înlesnirile ce am aflat în sprijinul binevoitor al actualului ministru al Instrucţiune! Publice, domnu<l> George Chiţu, precum şi în ospitalitate<a> ce mi-a acordat în *Analele* sale Societatea noastră Academică, caria însă am fost nevoit a-i adopta în această publicaţiune puţin răspîndita ortografie. Uneia şi altuia voi să le mulţămesc pentru prezent; iară viitorul întregii lucrări va depinde mult de la rezultatele ce ar ieşi din primele mele încercări. Aceste rezultate le aştept.

însăşi lucrarea mea de invetoriare, iat-o aci de faţă; în fine, pentru ca, deodată cu dînsa, să divulg şi publicului mai cult principala ei sorginte, voi retipări, în această precuvîntare, modestul meu *Gestionariu* sau *îzvod,* care a provocat adunarea materialului celui mai copios al lucrărei de faţă»

Astfel se va judeca, la un loc, toată valoarea întreprindem mele încercătoare, întreprindere făcută— o mărturisesc —- cu pretensiuni ştiinţifice mult mai prejos de rezultatele la care ea poate cu timpul să împingă cunoştinţa istoriei şi a etnografiei patriei noastre.

Cestionariu
sau
Izvod de întrebările la cari se cere a se da răspunsuri în privința vechilor aşezâminte ce se afla în deosebitele comune ale României'.

Guvernul, cu scop de a pregăti întocmirea unei istorii[b] lămurite a Eomâniei, avînd trebuinţă a aduna de prin tot cuprinsul ţărei ştiinţa[c] despre toate locurile cari vor fi fost însemnate încă din vechime, prin clădiri sau alte semne vechi atingătoare de faptele strămoşilor neamului _ românesc, doreşte a avea din fiecare comună răspunsuri desluşite la întrebările următoare *: :

1'* întrebare : Se face întrebare dacă în cuprinsul * comunei sau în comunele învecinate[f], adică în oraşele °, în satele, în cătunele, în cîmpii, în pădurile ori în munţii cari sînt cuprinşi în acea[h] comună sau în cele

[a] Titlul este precedat în t de următoarea introducere, la rubrica Archeologie: Ministeriuî de Instrucţiune Publică a emis următoarea cerculare la adresa tuturor autorităţilor.

Ni permitem a recunoaşte în ea arcaica pană şi profundele cunoştinţe archeologice ale d-lui Alessandru Odobescu.

O reproducem la adresa lectorilor noştri. Orice răspuns la vreuna din întrebările de mai gios va găsi un loc de onoare în *Columna lui Traian.* *b* istorie t *c* ştiinţă t *d* Guvernul—următoare *om.* C *c*coprinsult *f*sau—învecinate *om.* C *g* în oraşele *om.* C *h* în acea: într-această C

învecinate* se află vreun loc care să se cunoscă a fi fost încă din vechime *loc însemnat,* adică, spre pildă :

Care să se arate că a fost *cetate veche* sau de zidărie sau numai de pămînt, cu împrejmuire de piatră ori cu şanţuri;

Ori dacă este, în comună sau în vecinătate, vreun loc care poarta numire* de *cetate* sau de *cetăţuie*[l] sau de *corn* sau de *grind*™ sau de *straja* *veche* sau de *tabără veche* sau de *sălişte*[n] sau de *turn* sau de *culă*^ sau de *bască* sau de *hazna*[o] sau de *capişte* sau de *mănăstire* ori *biserică*[p]' *veche* sau de *oltar*[q] sau altă numire din care să se înţeleagă că a fost pe acel loc vreun aşezămînt strămoşesc;

Ori dacă[r] se află ceva *şanţuri* ele cele bătrîneşti, carf pe une locuri* poartă numire" de *troian*[x] sau *brazdă*[y] sau *val*[z]*;*

Ori dacă sînt, pe[a] comună sau în vecinătate*, una^ sau mai multe *mâgure vechi* sau *movile* însemnate sau *gorgane* sau *popine* sau *doime* cari să se cunoască că sînt făcute de la moşi strămoşi, şi nu de hotărnicii' din vremile de acum;

Ori dacă sînt *rovine* şi *gropane* de sălişti[e] vechi[f] de oraşe, de tîrgur şi de sate;)

Ori[g] dacă sînt, pe sub pămînt sau în vreo coastă, *morminte* vechi ori *gropmţe* ori *bolţi,* în cari au fost înmormîntaţi oamenii din vremile vechi ;

Ori dacă sînt *gropi* sau *borte* adinei, unde să[h] se zică că ar fi fost în vechime* *ocne părăsite* ori *băi,* din care se scotea mai de demult ner aramă, argint', aur sau alte metaluri[m];

Ori dacă sînt ceva *ziduri surpate,* cari poartă numirea** că sînt de pe[o] vremile cînd cu *uriaşii,* cu *jidovii,* cu *tătarii*[p] sau cu alte limbi[q] pagin şi străine[r] din vechime ;

Ori dacă sînt ceva *stîlpi* sau *căpătîie* de piatră ori de cărămid ori[s] de lemn ale vreunui *pod* vechi şi surpat, care trece preste vreo apa sa preste* vreo vale;

Ori dacă sînt ceva semne vechi, precum *cruci* mari de piatră cu slov sau fără slove, ori *pietroaie* mari aşezate de mînă de om ;

Ori dacă sînt *peşteri* scobite în stîncă sau în maluri, în care se spur că ar fi locuit" odinioară oameni*;

Ori dacă sînt alte locuri în care s-au găsit mai de demult^ sau se poa găsi si acum felurite rămăşiţe de pe la locuitorii din vechime precum *oa* *urcioare, urloaie* de lut si *hîrburi,* ori *arme* şi *unelte* sau *podoabe*[z] de fier de otel, de aramă sau de alte metaluri; ori *idoli* mari sau mici de piatr de lemn, de pămînt sau de fier ; ori *lespezi* de piatră săpate cu *chipuri* sa

i sau - învecinate *om.* C *k* numirea C *l* cetăţuie: grădişte C *m* grind sau om. C *n* silişte *t, pas.* *o* sau de hazna *ad.* ex, t *p* ori (de t) biserică *om.* C **9** sau de ol *om.* C *r* daca C *s* care t *t* une locuri: alocurea C *u* numirea C *x* troiene C *y* *>*.*
z valuri C *a* pe : în t *b* sau în vecinătate *om.* C *c* sau popine sau doime : mari C, de c mărit *d* hotărnici C *e* silişte C, silişti t *f* veche C *g* ori - vechi *om.* C *h* sa zice C vechime *om.* C *k* mai demult: în vechime C *l* argint *om.* *C* *m* metale C n numele C o pe : din C *p* cînd - tătarii: uriaşilor, jidovilor, ale tătarilor C *q* cu alte limbi : ale al neamuri C *r* păgîne si străine *om.* *C* *s* ori şi C *t* vreo apă sau preste *om.* t peste •alăcuitC *x* oamenii' t *y* de demult: de mult ex, *prin haplografie probabil* *z* sau.p doabe *om.* C *a* fierţi C, *grafie relevantă fonetic, cu atît mai mult cu cit, doua rînduri mai* *€ prezintă forma* ferii

cn *slove;* ori *bănuţi* vechi ori *pietre*[b] *de inele* ori alte fehiri de lucruri din vechime.

A **2**-a întrebare : Dacă se va fi aflînd în comună sau în vecinătate[c] vreunul sau mai multe locuri de felul celor însemnate la întâia** întrebare, se va arăta cu de-amăruntul *care* sînt acele locuri, de cei *soi* sînt ele şi se va însemna desluşit ce *numire* poartă în partea locului[e] fiecare din ele îndeosebi[f].

A 3-a întrebare : — Se va însemna asemeni[g] în ce parte a comunei cade fiecare din acele locuri, adică spre *răsărit,* spre *apus,* spre *miazănoapte* ori spre *miazăzi* şi se va arăta încă dacă ele sînt* aşezate pe loc set* sau pe vreun *deal* sau în vreo *vale* sau pe *malul* vreunei *ape* sau pe *poalele* ori pe *muchia*[k] vreunui *munte* sau pe vreun *pisc* sau în vreo *pădure* sau în vreun *lac* ori *baltă* sau în vreun *ostrov* sau[l] în vreo *răspiniie*; însemnîndu-se totdeodată şi numirea acelui loc în care se află.

A 4-a întrebare : — Se va arăta, pre cît va fi prin putinţă, întinderea sau mărimea şi forma ce închipuieşte™, adică :

Dacă va fi *cetate* ori *cetăţuie,* se va spune *&e*[n] este rotundă[o] ori în mai multe unghiuri[p] şi se va arăta ca cît cuprins poate să aibă înlăuntrul ei, cîte fălci ori cîte pogoane ori cîţi stînjeni^;

Dacă va fi *şanţ,* se va spune ca cît este *adincuV',* cît este *latul* şi cît este *lungul* lui şi încotro este îndreptată urma lui prin comunele vecine* şi se va arăta în ce parte este aruncat pămîntul, adică spre răsărit, spre apus, spre miazănoapte ori spre miazăzi;

Dacă va fi *movilă* sau* *măgură* sau" *gorgan* sau *popină* sau *dolmă*[x]*,* se va arăta ca cît este de înalt şi ca cîţi stînjeni poate să aibă ocolul lui la poale şi dacă[y] este rotund[z] sau cu vîrful ţuguiat ori trunchiat;

Dacă[a] va fi *zidărie,* se va spune dacă[a] este făcută cu *bolovani neciopliţi* de piatră ori cu *lespezi cioplite* ori cu *cărămidă* şi cu ce fel de cărămidă, mare sau mică, groasă sau subţire şi se va arăta[a] ce închipuieşte acea *zidărie,* adică dacă este *rotundă* ori în *unghiuri,* ca cum ar fi fost o *biserică* ori o *culă* ori un *palat* ori o *casă omenească* sau dacă este numai un *păretec*[c] prelungit ca un zid de *împrejmuire)*

Dacă vor fi *pietroaie* aşezate de mînă de om, se va arăta ca ce mărime au ele şi se va spune dacă sînt mai multe *grămădite* una peste alta ori puse alături în *linie dreaptă* sau în *frînturi*[d] sau în *rotocol; ori*[e] dacă este numai *un pietroi* singur şi pustiu, dară[f] foarte mare ;

Dacă va fi *peşteră,* se va arăta dacă pare a fi scobită de mînă de oameni*[g] sau făcută numai din fire; şi se va spune ca cîtă adîncime poate să aibă şi cît este de înaltă înlăîntru[h] şi în ce parte de loc îşi are intrarea.

b pietre C, *altă grafie relevantă, deşi, puţin mai înainte,* petra *c* sau în vecinătate *am.* C *d* întia C *e* în partea locului : în comună C *f* în deosebire t *g* asemenea t 7i sînt C, *grafie relevantă fonetic i* şeţ C, *poate din inadvertenţă k* muchia C, ex : muchia t, *care s-ar transcrie* muchea / sau — răspîntie *om. C,* răspinte t *m.* închipuieşte : inchipuiesc acele aşezăminte C *n* de : daca C *o* rătundă C *p* mai multe unghiuri (înghiuri t) : patru colţuri ori în mai multe colţuri C *q* cîte fălci — stînjeni (stingeni t, *simplă grafie, probabil, ca şi mai jos) om.* C *r* adîncul C, *deşi grafia uzuală este* aduncul *s* comunele vecine: comună C *t* sau *om.* C *u* ori C *x* sau popină sau dolmă *ad.* ex *g* daca C *pas. z după* rotund (rătund C) t *ad.* sau cu muchii *a* dacă : daca C *şi* t *peste tot, de aici încolo b* se va arăta : să se arate € *c* perete C, *probabil prin omiterea semnului diacritic* (e *pentru* e) *d* sau in frînturi 0/32. C *e* sau C *f* un pietroi — dară : unul C *g om.* t *h* înlăuntru t

A 5-a întrebare : Se va arăta cu de-amăruntul orice fel* de *spuse bătrîneşti* şi *poveşti* care s-au păstrat din vechime despre acele locuri însemnate*, de orice soi vor fi, adunînd acele spuse bătrîneşti de pre* la *bătrînii* de prin sate, de pre[k] la *preoţi,* de pre la *învăţători,* de pre la *paznici de hotare,* de pre la *pădurar%*[n]*,* de pre la *plăieşi* şi de pre la[w] oricare[o] alţi bărbaţi şi femei, cari şi ei le-au[p] auzit de la părinţii lor ca nişte poveşti strămoşeşti, atingătoare de vechile aşezăminte ce se află în cuprinsul comunei sau în vecinătate[s].

A 8-a întrebare : Dacă se va fi întîmplat să se găsească vreodată, în pămîntul acelei comune sau[r] în vecinătatea ei, ceva lucruri vechi, precum : *olarii, arme, unelte, scule, bănuţi, idoli, chipuri, lespezi scrise* ori alte feluri de lucruri de prin vremile vechi, să se facă arătare ce fel de lucruri s-au găsit şi în ce loc s-au descoperit* şi cam pe ce vreme.

La toate întrebările din acest *Izvod,* se cere ca să se deie* răspunsuri lămurite, după" ce se va face cercetare despre cele aflătoare în cuprinsul comunei sau în vecinătăţi* şi la fiecare întrebare îndeosebi se va face răspuns cu toate desluşirile cîte se vor putea dobîndi la faţa locului, întrebînd şi pe oamenii* cu cunoştinţe despre* asemene lucruri bătrîneşti.

Cuvîntare rostita în şedinţa din 20 septembrie 1877 a Societăţii Academice Române

Domnilor,[b]

Unii din d-voastră[c] n-au perdut poate cu totul din memorie comunicaţiunea ce am avut onoare a face secţiunii istorice în şedinţa de la *28>* august 1871 despre *CestionaruV* popular de archeologie pe care îl redactasem în anul precedent şi carele, trămis fiind de către[f] Ministerul Instrucţiunii Publice către învăţătorii săteşti, încă de pre[g] atunci mi-a înlesni mijloacele de a face un raport archeologie asupra principalelor monument antice din judeţul Dorohoi[1].

S-a emis atunci opiniunea că n-ar fi rău să ceară societatea de l minister toate dosarele ce se vor întocmi din răspunsurile venite, spre a le păstra în arhivele sale şi mai cu seamă spre a le utiliza.

i îeli t *k om.* C *l* pe ex, 1 *m* de pre la pădurari *om.* ex *n* de pre la om. t *o* orice *p* le au C *q* sau in vecinătate *om.* C *r* sau — ei *om.* € *s* găsit C / dea C, t *u* dupe *x* sau in vecinătăţi (vecinătate t) *om.* € *y* oameni t *z* de C

a Cuvîntare rostită in şedinţa din 20 septembrie 1877 a Societăţii Academice Român şi acum însoţită cu note, anexe şi desemnuri, de A. I. Odobescu ex : relaţiun[il]e — 1877 relaţiune despre localităţile semnalate prin anticuităţi în judeţul Romanaţi *e b om.* s *c* d-vo stre *d* 23 *e* Cestionariul *f* de către Ministerul s : din partea Ministerului ex *g* pe p

i» Acest raport s-a publicat în *Monitorul oficial,* no. 152 dm **13/2** raliu 1871 de unde apoi l-au reprodus şi alte ziare, precum *Romant Trompeta 'Carpaţilor* şi altele. îmi propun a-1 edita din nou cu oareca modificatiuni, necesitate de constatări personali posteriori şi de cîtev informaţiuni implementării, venite de pe la învăţători săteşti.

a Acest — săteşti , *ex* (oficiale **ex)** : Notele stau puse In urma acestui text. Vezi ac nola 2 si următoarele s

Astăzi, domnilor, acele dosare, încredințate toate mie, an ajuns a fi foarte voluminoase, deoarece ele conțin, cu bun, cu rău, peste 1600 de răspunsuri la zisul *Gestionar,* venite de prin toate județele țării.

ïsTu dau negreşit aceste răspunsuri — din care o mare parte, trebuie să mărturisesc, sînt cu totul negative, adică spun că în comuna respectivă nu se află nimica din cele însemnate în *Gestionar* — nu le dau ca documente archeologice de o înaltă valoare; dar[r]* iară un număr considerabil^ din ele ne procură netăgăduite dovezi despre existența multor rămăşițe ale vechimii, de care n-aveam pînă acuma* nici o cunoştință.

Subt[l] acest punt de vedere, dosarele în cestiune pot servi pentru informațiuni ulterioare mai aprofundate; ele pot deveni, mai ales completîndu-se şi mai mult, nişte prețuite călăuze pentru serioase explorațiuni archeologice; ele chiar de acum, pentru acela care le examina în eomparațiune cu bruma de archeologie erudită sau semierudită ce se poate culege din scrierile asupra Eomâniei, fac oarecum să se destăinuiască™ aspectul archeologie al pămîntului românesc, eu diferitele sale straturi sau zone succesive.

Acest folos al lor îmi propun, domnilor, a vi~l[n] învedera astăzi schitind, în foarte răpezi trăsuri, caracterul anticar al unuia din județele cele mai interesante ale țării subt acest punt[o] de vedere, al Eomanaților de peste Olt.

Adevărul este că tocmai acolo s-au făcut, în secolul nostru, şi cele mai multe investigațiuni archeologice din partea bărbaților culți, cărora, cam în treacăt[p]" le a plăcut a da oarecare atențiune archeologiei româneşti.

Aşa dară[q], nu numai din răspunsurile învățătorilor săteşti, cari, pentru județul Eomanați, ne au[r] sosit pînă acum în număr de 58 bucăți[2], dar încă şi din notele şi cărțile scrise şi tipărite de unii literați ai noştri vom[s] culege elementele următorului scurt* conspect.

Voi avea oeaziune a spune, la locul său, tot contingentul ce nii-1 vor fi procurat însemnările, mai mult sau mai puțin erudite, ale cercetătorilor[u] din stratul superior al culturei noastre. De aceea, mai nainte de a vă descrie cum mi s-au înfățişat şesurile Eomanaților de |>re naivele revelațiuni ale învățătorilor săteşti, dați-mi voie a face o mică nomenclatură despre cercetările şi tipăriturile executate cu anume intențiune archeologică de către unii diletanți sau literați români, în ultimele decenii, care au semnalat renaşterea culturei la noi.

Doi bărbați cu o mare influență politică şi administrativă în Țara Eomânească au manifestat, încă de acum vreo patruzeci de ani, gustul lor pentru adunarea de antichități şi fiecare din ei a reuşit mai mult sau

h dară *i* considerabile *k* acum *l* sub *m* să se destăinuiască : să se învedereze ex *n* vi-1: vă *(scris* ve) **ex** *o* punct *pas.* *p scris* trecet *în* **ex,** *care nu foloseşte, de fapt, semnul diacritic* **a** *q am păstrat ortografia originalului, crezînd în realitatea ei fonetică* *r* mi-au **s** voi *t* scurt **ex** : nostru **s,** *după* **e,** *poate din inadvertență* *u* cercetărilor **e, ex**

[2] Dintre acestea însă, 14 nu ne procură alt contingent decît alegațiunea, nu totdauna decisivă, că nu există nici o rămăşiță de antichități în respectiva localitate. Acestea sînt satele: *Leul, Giuvăreştii, Orlea, Gilieni[b], Moldoveni, Gelarii, Bobroteşti[c], Găvăneşti[d], ¥ădastrița, Cioroiul, Străjeştii, Băbiciul, Studina, Osica de Jos.* Localitățile de unde au venit răspunsuri vor fi citate în cursul expunerii.

h Cilienii *c* Dobroteştii *d* Găvăneştii

mai puțin a-şi satisface acest nobil gust, formînd colecțiuni private de obiecte antice, adunate în mare parte din Eomânia. Aceşti doi bărbați au fost: generalul Mcolaie Mavros, căruia Muzeul nostru îTațional din Bucureşti îi datorează prețioase monumente antice, mai cu seamă în ramura epigraficei romane de pe malurile Dunării, cellalt, marele ban Mihalache* Ghica, frate mai mare al domnitorului[2]' Alexandru Ghica şi vornic sau ministru de interne pînă pe la 1842.

Ministrul a făcut ce a putut pentru ca, întreeîndu-se cu directoru general al carantineior, Mcolaie Mavros, să-şi adune din interiorul țăre tot atîtea antichități pe cîte rivalul său îşi agonisea de pre îmbele maluri ale Dunării de jos.

Această luptă avu din nenorocire toate neajunsurile unui războ pe căpătate, în care se pradă, se răstoarnă şi se fărîmă ținutul cucerit Marelui vornic îi plăceau anticele şi, pe unde auzea sau bănuia că se afla antice, de grabă el trămitea *ispravnici, zapcii şi pomojnici* ca să ridice satele, să sape şi să scormone sălaşele de vechi cetăți, spre a-i aduce ia curtea s din Bucureşti — actualul palat al administrațiunii de Ilfov — pietroaie antice şi bănuți.

Vai! bietul județ Eomanați număra multe locuri de acelea unde printre dîrămături de ziduri şi printre movile, plugarii şi salaorii dezgropau pe dibuite obiecte de pe placid vornicului. Aşa s-au făcut pe atunc săpături la Eecica, lîngă Caracal, la Celei, la Slăveni şi prin alte locur ale județului Eomanați, sfărîmînd şi răsipind urme prețioase ale vechilo aşezăminte romane din acel colț al țării, însemnat pentra eternitate c stampila eolonilor romani din Dacia.

Cumnatul lui Mihalache Ghica, junele colonel Vladimir de Blarem berg, fiu[2] al unui distins archeolog carele a contribuit în mare parte l descoperirile şi elucidarea antichităților scitico-elenice din Eusia meridic nală, luă sarcina de a consemna în cîțiva articol! de archeologie, tipări într-o revistă din Bucureşti, numită *Muzeul National,* din anii 1836 ş 1837,. .principalele rezultate ale acelor informe şi deprădătoare explo rațiuni [3].

x Mihalache **e,** *grafie relevantă fonetic* *y* domnitoriului **e** *%* iiiu

[3] Seria de articoli ai lui W. de Blaremberg în *Muzeul Națion gazeta literară[e] şi industrială* din Bucureşti, este compusă din: —^*Su niruri istorice şi archeologice asupra României,* art. I, în no. 1, din 3 fevr 1836 ; — 2, *Idem,* art. II, în no. 4, din 26 fevr. 1836, tratînd despre *Gîmp Severinului;* —3, *Idem,* art. III, în no. 7, din 18 martie 1836, tratînd desp *Ruinele Caracalului',* — 4, *Idem,* art. IV, în no. 9, din 8 aprilie 1836, tratî despre *Celei şi Turnu;* — 5, *Mormînt vechi găsit în România cea mi* în no. 24, din 5 august 1836; această descoperire se leagă şi cu articolu *Ştiri dinlăuntru?,* cuprins în ziarul *Curierul românesc, gazetă politică şi mercială,* no. 48. din 31 iulie 1836 6, *Antichități pămînteşti[g],* art. I şi (asupra templului supteran[r]* al zeului Mitra de la Slăveni), în no. 8) (ar <al> II-lea), din noiemvrie 1837. în *anexa A,* la finele notiței* din *Ar Soc. Acad.,* am reprodus articolii de sub 110. 3, 4 (în parte), 5 şi căci publicațiunea citată a devenit foarte rară. Observăm că o mare pa din aceşti articoli este reprodusă în limba *ÎTMiQ.ezdAnAnmiaire de la P cip aute de Valachie,* Boukarest, 1842, pag. 133 — 149.

e literar<i)e şi industriale *f* lăintru *g* pămintenești *li* subteran *i* notiței—repro s : aeestei notițe — vom reproduce

Cam atîta ştim despre ceea ce s-a lucrat în acest sens pe timpul de atunci, căci abia avem ştiinţă despre direcţiunea ce pare a fi dat unor asemenea cercetări profesorul[a] G. G. Papadopol[b] din Atena, care[c] pe atunci era institutorul copiilor marelui ban şi apoi, întors în Grecia, a scris un discurs despre minele *Elenismului în România*[4].

Însă tot pre acele timpuri trăia aci la noi un inginer hotarnic, Alexandru Popoviei, din ducatul Bucovinei, dacă nu mă înşel, carele[c] avînd ocaziune de a cutreiera[e] în toate sensurile cu lanţul şi cu ţăruşele moşiele mănăstireşti şi boiereşti, a însemnat în condicuţele sale orice monumente antice, cetăţi, movile si şanţuri, cîte a putut el vedea cu ochii săi, descrîindu-le cu de amăruntul.

Norocul m-a făcut să dau peste condicuţele răposatului Popovici, pe care-mi[f] voi face o plăcere a le depune în tezaurul de manuscripte ale societăţii noastre. Cuprinsul archeologie al unia din ele s-a şi tipărit, sînt cîţiva ani, în foiţa ziarului *Trompeta Carpaţilor*. într-aceea, ca şi în alta, găsim indicaţiuni curioase despre antichităţile Romanaţilor, precum şi ale tuturor[g] judeţelor ţărei[5].

a profesorele b Papaclopol *sc.* : Papadopolo s *(probabil, greşeală pentru* -u), Papadopohî ex c carele d lieleiiisinului e a cutriera f îmi g tutulor

[4] Discursul lui G. Papaclopol[k], -pronunţat la 1859 şi apoi şi tipărit în limba greacă, este tradus şi româneşte : „Discurs pentru elenismul între valahi, rostit de G. G. Papadopul, tradus din elineşte de A. Tambacopulo. Bucureşti (Iosif Romanov), 1859".

[5] D-l Kogălniceanu, în *Arhiva românească* (vezi în ediţia <a> 2-a, Iaşi, 1880, tom. I, pag. 275), tipărea la anul 1840 cele următoare : „D-l Alexandru Popovici, moldovean[m] de loc, acum inginerul noului oraş Severîn în Valahia, cel mai învăţat dintre toţi românii în ştiinţa istoriei naţionale şi carele în anii trecuţi voise într-un adins jurnal, *Dacia veche şi nouă*, să arate publicului isprăvile cercetărilor şi[n] aflărilor sale, într-o scrisoare din octomvrie 1840, plină de sentimente patriotice şi de erudiţiune[o], binevoieşte a ne făgădui pentru *Arhiva* toate acele documente şi descoperiri ce le a[p] făcut într-un curs aproape de patruzeci de ani şi care pînă acum n-au putut avea o publicitate meritată, din pricină că acel jurnal, nefiind îmbrăţişat[q], nu s-a[r] putut pune în lucrare. Articolele[s] d-lui Popovici, în unele vor preface mai multe punturi de căpetenie[t] şi într-altele[u] vor lumina mai multe fapte a istoriei noastre. Pe lîngă scrisoarea d-sale care singură aşază multe adevăruri istorice, noi vom publica încă, între altele de ale[x] d-sale şi: 1, *Şirul domnilor Ţărei Româneşti din hrisoave scos*[y], care se abate cu totul de şirul pus de Engel şi prin urmare şi de d-l Pl. Aaron; — 2, *Descrierea cetăţilor celor mai vechi din Moldova şi Valahia*; — 3, *Daturi istorice asupra mănăstirilor din Bucovina*, — 4, *Soboarele ţinutale şi episcopatele*[z] *care au stat mai nainte de împăratul Constantin şi dupe*[a] *dânsul* ş.a."

Întreruperea pre mai mulţi ani a publicaţiunii istorice a d-lui Kogălniceanu se vede că l-a oprit a da curs acestor promisiuni. Popovici a murit fără ca, dupe ştirea mea, lucrările sale istorice să se fi publicat vreundeva. Abia în no. 889 al ziarului *Trompeta Carpaţilor* a d-lui C. Bolliac (12/24

k Papadopol *sc.* : Papadopolo s, Pappadopolu l *om.* s m moldovan n **şi** a aflărilor o eruditie p au q îmbrăţoşat r nu s-au putut s articolile t **căpitenie** u în altele x a y mai *ad.* s z episcopale s a după

Noţiunile noastre asupra acestuiaşi subiect devin însă mai lămurit şi dobîndesc un caracter mai ştiinţific cînd consultăm, în *Magazinu istoric pentru Dacia*, paginele ce venerabilul nostru coleg, d-l A. Treb Laurian, consacră[h] în eruditul său articol *Istriana* vizitei şi săpăturilo ce d-sa a făcut, la 1845, în localităţile de preste Olt cuprinse în judeţu Romanaţi[6].

De la anul acela încoace, avem a consemna cercetări adesea repeţite, dar din nenorocire niciodată bine lămurite, a doi mari amatori d obiecte antice, ale căror nume figurează — adesea cam[i] fără ştirea lu Dumnezeu şi a adevăratei ştiinţe — în rîndul archeologilor români.

Zelul şi patrioticele lor aspiraţiuni, cînd ei explora şi explică ant chităţile ţărei, ne autoriză însă a-i numi şi chiar a le rezerva partea d laudă ce li se cuvine, ca adunători de obiecte antice. Aceştia sînt — i-a şi ghicit — maiorul Dimitrie Papazogiu[7] şi poetul, ziaristul şi omul politi Cezar Bolliac, pe care nici ţara, nici literatura, nici archeologia Românic nu pot a-l nesocoti.

D-l Bolliac nu s-a mărginit cu[k] cercetările sale, în genere puţin fru tuoase, făcute[l] înainte de exilul[m] din 1848. Reîntors în ţară, d-sa, de cî ori a găsit înlesnire, a purces în exploraţiuni archeologice şi adesec

h *formă de perfect* i *om.* s k în l ce făcuse m exiliul

noiemvrie[b] 1870) s-a reprodus, dintr-o condică manuscrisă, o serie de note sub titlurile : *Numire de oraşe, ce a găsit împăratul Traian în Dacia Arătare şi de locurile altor multe oraşe în pămîntul Ţărei Româneşti, de ca nici un istoric nu ştia că stau aici şi a căror nume de aci înainte au a cerceta*. Acea condică, coprinzînd[c]: *Istoria daehieă alcătuită şi povest de inginerul Alexandru Popovici, la anul 1836*, 100 pagine manuscrise în care se cuprinde[d] istoria Daciei pînă sub împărăţia lui Titu (79 — 81 precum şi altă condicuţă de vreo 180[f] pagine cu note diverse, sînt cele ofer societăţii[g]. În *anexa B* ia prezenta[h] notiţă, stă extras[i] din ele tot este atingător[k] de antichităţile judeţului[l] Romanaţi.

[6] Vezi *Magazinul istoric pentru Dacia*, tomul II, (Bucureşti, 1846) pag. 65 — 128. Am reprodus[m] în *anexa C*, cele relative la cercetările descoperirile făcute în Romanaţi.

[7] Este o lucrare cu mult mai presus de putinţele-mi bibliografic aceea de a consemna[n] toate elucubraţiunile privitoare la archeolo naţională, pe care neobositul bătrîn maior D. Papazogiu le a dat la lumin publicităţii în cei vro[o] douăzeci şi doi ultimi ani, aci în făşioare şi artic de ziare, aci în tabele şi harţe litografiate[p]. Idee[q] mai lămur despre procederile archeologice întrebuinţate de d-sa, atît în exploraţi şi clasificarea de antichităţi, cît şi în explicaţiunile critice şi în polem sa zisă ştiinţifică, poate da mai cu seamă catalogul colecţiunei sale, public la 1864 (Bucureşti, tip. C.A. Rosetti) sub titlul *Muzeul Papazogiu*, din c am extras[r] în *anexa D* o parte din relaţiunea unei excursiuni, făcută 1864, în judeţul Romanaţi. Apoi iară nu de tot fără interes sînt şi harte *Dunării* şi ale[s] *Munţilor* din România litografiate la 1869, cu indicaţi de numeroase localităţi coprinzătoare de rămăşiţe antice.

b noiembre c coprinzînd *css., deşi ex foloseşte de obicei forma eu* u ; *cf. urm.* d copr e 79—83 f 380 g Societatei h prezenta s : această ex i stă extras s : voi extrage (est **c) ex** k atingătoriu l din judeţul m vom reproduce n a se consemna s o vreo p tografice s, *poate din neatenţie* q ideea s r vom extrage s harta t a

județul Eomanați? a fost tărîmul său de investigatului. In numeroşi articoli din foile sale *Buciumul* şi *Trompeta Carpaților* a consemnat adesea noțiuni prețioase despre descoperirile de numismatică, de ceramică şi chiar de unelte de piatră si os din timpii preistorici, ce s-au făcut, prin sine şi prin alții, în acest județ[8]. Ele — trebuie să mărturisesc - îmi vor fi ele'mare ajutor pentru cele ce am a vă spune.

n Romanații ex — *în general, predomină formele articulate, mai ales în publicațiile anterioare lui 1880*

[8] în privința publicațiuniior d-lui Cezar Bolliac atingătoare de archeologie, voi cerca aci de a face o nomenclatură a principalilor săi articoli, mai cu seamă din anii din urmă; încă de pe la 1845, d-sa a publicat un *Itinerariu archeologie* în *Curierul romănesc,* apoi a atins despre antichitățile[u] tarei în opera sa franceză: *Memoires pour servir ă Vhistoire de la Roumanie, l-ere pârtie: Topographie.* Paris, 1855. întors în patrie, dupe exilul de la 1848, a început tipărirea, rămasă întreruptă la pag. 80, chiar în mijlocul descrierii antichităților de la Izlaz, a unei *Calatorii archeologice în România de la 20 martie pînă la 22 aprilie 1858;* puțin dupe aceea a publicat o tabelă litografiată cu antichități ale Eomâniei, sub titlul *Daco-Romane;* iar seria articolilor săi archeologiei din ziarul *Trompeta Carpaților,* cu puține greşuri, este aceasta : — 1, nr. 699 al fon, dm 1869. *Archeologie*[x] şi *Numismatică*[y]* unde vorbeşte despre 9 descoperiri succesive de monete antice, făcute în Eomânia;— 2, no. 737, din 1869. *O descoperire nouă* (zidurile de la Slon, în Prahova);— 3, nr. 739, dm 1869. *Cetatea Tinosul* (din Prahova); - 4, în n-le 222, 223 şi 224 ale *Monitorului oficial,* din 1869, se află un lung raport către Ministrul Instrucțiunii Publice, prezentat în urma unei excursiuni, făcută la *Cetatea Calomfireştilor* pe Vede, la *Cetatea Frumoasa"* din Teleorman, la *Zimnicea,* la *Voivoda,* la *Turnu-Măgurele,* la *Băneasa,* la *Celei,* la *Caracal,* la *Recica,* la *Bucovăț,* la *Valea,* la *Răcari,* la *Turnu-Severin,* la *Cetatea Latinilor,* la *Zidma Buchilor* si la *Porceşti;*— 5, în no. 846 al *Trompetei Carpaților,* din august 1869. *Archeologie*[a]*': Pestera*[b] *de la obîrşia lalomiței, Peşterea cu oalele, Comoara din Cumpăna Ciocîrlăului, Valea Caselor şi mormintele de pe Vulcana Mare;* —6, no. 880, din octomvrie[c] 1870. *Piscul Crăsani*[d]*;* —7, no. 928, dm iulie[e] 1871, *Comorarii si archeologia* (atingător de zidurile de la Slon); - 8, no. 939 din septemvrie 1871. *Archeologia* (relativ la semnele găsite pe pietrile* de la Slon, cu o stampă litografiată, reprezentînd acele semne si monete* dacice; - 9, no. 942, din septemvrie 1871 : *Numismatica*[k]» (aflări din Galați);—10, no. 966 din fevruarie 1872. *Ceramică* (de la Vădastra); - 11, no. 1010, din august 1872. Eaport către membru comitetului archeologie din Bucureşti, tratînd despre arme şi unelte de piatra, precum şi despre cercetări făcute la *Zimnicea,* la *Celei* şi la *Vădastra,* cu o stampă litografiată de arme preistorice de piatră; — 12, no. 1054, dm martie™ 1873 : *Răspuns d-lui Odobescu în privința lulelelor preistorice;* - 13, no. 1059, clin aprilie 1873 : *Archeologie,* relatînd o nouă excursiune la *Zimnicea, Izlaz, Celei* şi *Vădastra;* -14, no. 1137 dm iunie* 1874.

u antichitățile **e,** *desi grafia obişnuită atît în* e *cît şi în* ex *este* anticuitățile *x* archeologie ex • archeologia s *reluînd mecanic archeologia din* e *care transcrie, totuşi, o forma nearticulată ij* numismatică s, *cu aceeaşi explicație ca precedenta z* Cetatea frumoasa s **g** archeologia s *b* pesterea e *c* octombre *d* Crăsani *css., deşi se preferă forme articulate liotarii: preluare mecanică'în* s, *după toate aparențele e* iuliu *f* archeologia gr pietrele *h după* monete *ad.* barbare *i* septembre *k* numismatica s / ceramica s *m* marte *n* îunm

^ Dar, ca să închei, domnilor, lista cercetătorilor şi exploratorilor români ai porțiunii de țară de care mă ocup, voi numi în fine pe mult stimatul nostru coleg, d-l Dimitrie Sturdza, care, acum cîțiva ani, a întreprins drept simplă petrecere, cercetări în vreo două movile de pe malul drept al Oltului, la Eusăneşti şi, încredințîndu-mi estimp notele ce d-sa, cu scrupuloasa îngrijire pe care i-o cunoaştem, le a cules la fața locului, mi-a dat chiar ideea şi îndemnul de a contopi, în prezenta[o] schiță, elementele archeologice ce ne procură scrisele cărturarilor, cu rusticile[35] răspunsuri ale învățătorilor săteşti de prin comunele romănățene[9].

Dacă acum, lăsînd în laturi şi împărțirea administrativă, şi dispozițiunea topografică a ținutului în care am să mă mărginesc deocamdată, voi întreprinde a grupa cele 44 de raporturi cu miez venite din partea locului, trebuie să constat că în fața ochilor mi se prezentă o adevărată hartă archeologică cu totul specială a județului Eomanați. La miazăzi, d-a lungul malului Dunării, acolo unde stau semănate pe țărmurile septentrionale ale rîului şi ale întinsei bălți, numită Balta Bistrețului sau a Oriei, satele Dăbulenii, Celarii, lanca[10], Grojdibodul[11], Gura Padi-

0 prezentea *p* rusticele

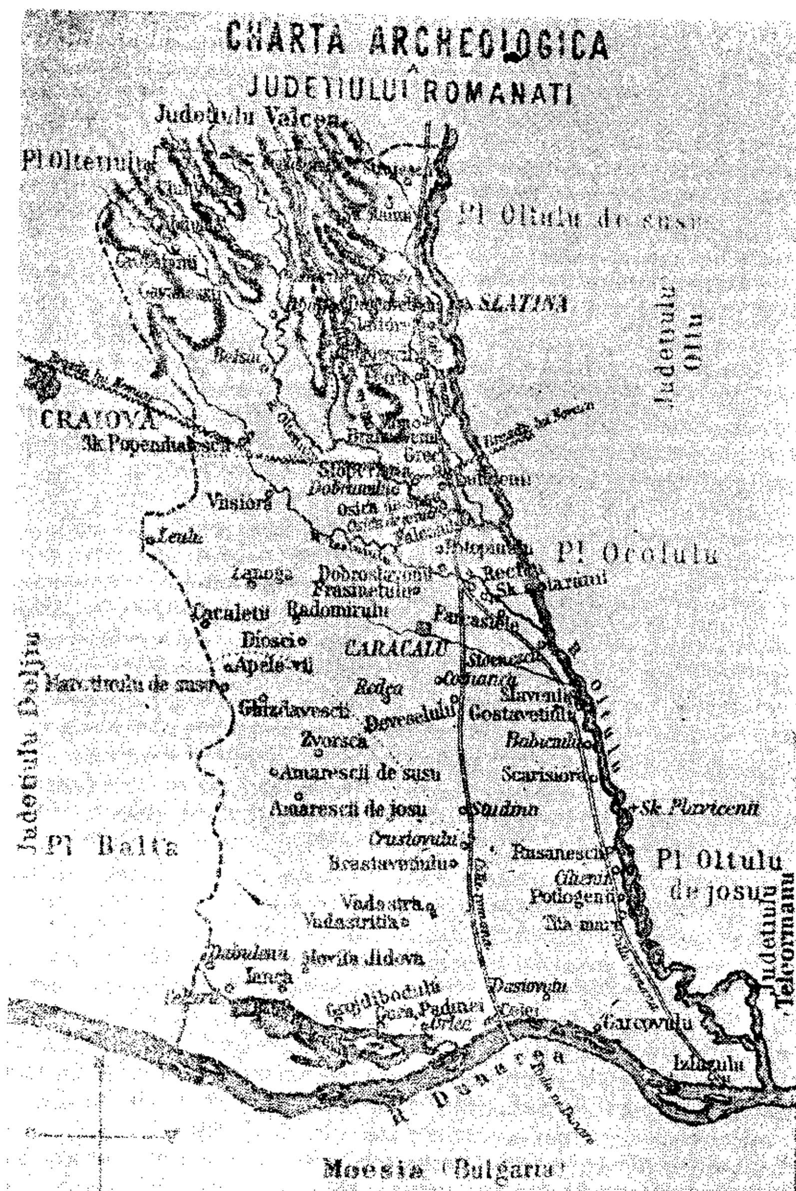
Ceramica Daciei, timpul morților de la Zimnicea, cu o stampă litografiată reprezentînd olăria localității descrise;—15, nr. 1255 din iunie 1876. *Ceramica preistorică a Daciei : Vădastra,* cu o stampă litografiată de olărie variată. Din principalii articoli relativi la localități situate în județul Eomanați şi anume la Izlaz, Celei, Caracal, Eecica şi Vădastra, am făcut[o] excerpte în *anexe,* spre a elucida punturile pe care le am atins[2]' mai departe.

[9] Am reprodus în *anexa JE* din* *Anal. Soc. Acad.* notele d-lui Sturdza, împreună cu micele desemnuri ce le însoțesc.

[10] învățătorul din comuna *lanca* (plasa Bălții) arată că : această comună se află situată pe o coastă aproape de lacul Padinei; în această comună nu se află nici un lucru vechi; însă spre miazănoapte de această comună se află nişte *gropi în pămînt,* unde zic că au fost silişte pe timpul tătarilor şi s-au spart de acolo şi au venit unde se află astăzi. în moşia acestei comune spre miazănoapte, se află *nişte măguri care sînt în şir* şi trec peste toate moşiile celorlalte comune de pe aproape; tot în şirul acestor măguri, în dreptul acestei comune, este o *măgură,* care zic că este scoasă de *jidovi* din pămînt şi care se cheamă *Măgura Jidova,* căci locul cu groapa de unde au scos-o se cunoaşte şi astăzi, care este spre răsărit de dînsa; acea groapă de unde este scoasă măgura este foarte mare şi se cunoaşte şi locul pîrghielor,[r] unde au pus de au scos-o. Această măgură este în forma unui *con trunchiat.* Diametrul la bază[s] are 7 stînjeni şi înălțimea ei este de 4 stînjeni (subsc. *I. Predescu).*

[11] De la comuna *Grojdibodul* (plasa Bălții) ni se spune că este : — 1, o *măgură* care poartă numirea de *Rusăneasca* şi care se află spre răsărit de această comună ca de 650 stînjeni şi este aşezată pe loc şes*, fiind pămîntul ei negru, coprinzînd 9 stînjeni înălțimea şi 42 stînj. ocolul, iar vîrful ascuțit; — 2, una *idem* ce poartă numirea de *Măgura Mare,* care coprinde 9 stînjeni înălțime şi 42 ocolul; vîrful rotund, fiind aşezată

o am făcut s : ne propunem a face *p* pe cari le vom atinge *q* din — Acad. *ad.* s [r] pîrgurilor *s* baze (sg.) *pas.* *t* şeț *pas.*

pe loc şes. Această măgură se află în capul comunei despre răsărit; — **3,** una *idem fără nici o numire,* spre apus de capul comunei si care coprinde 1 **1/2** stînj. înălţime* şi **12** ocolul, vîrful rotund, fiind aşezată pe loc şes. Această măgură s-a săpat de maiorul Papazogiu în anul expirat 1867, dar ce fel de obiecte s-a* găsit într-însa nu am putut constata; — 4, una *idem^* pe moşia Bistriţa, care poartă numirea de *Percinu* din timpurile vechi, iar acum se numeşte *Măgura Cazacilor,* care coprinde 5 stînjeni nălţimea[w] şi 45 ocolul, vîrful rotund, fiind aşezată pe un deal. Această

u nălţirae *x* s-au găsit

neî[12], Oiiea, Celei, Grîeovul[13], Corabia şi în fine tîrguieţul Izlazul în colţul vărsăturei Oltului, pe această sprinceană de dealuri, văz mari măguri înşirate în grupe, cînd de trei, cînd de cinci, cînd de şasesprezece şi mai multe. în trei punturi diferite, la Grojdibod[14], la Celei şi la Izlaz[15] sînt şi urme de cetăţi, unde se găsesc bani şi pietre scrise din timpul uriaşilor.

măgură se află ca 150 stînjeni spre apus de comuna Hotarului[y]', care este învecinată cu comuna Grojdibodul; — 5, una *idem* pe moşia Bistriţa, care poartă numirea* de *Timpa* şi se află între comunele Grojdibodul şi Hotarul şi coprinde 5 stînj. nălţime şi 29 ocolul, vîrful rotund, fiind aşezată pe loc şes;— 6, una *idem* pe moşia Bistriţa, care poartă numirea[z] de *Ascuţită" şi* se află spre miazănoapte de comuna Hotarul, ca 350 stînj. şi ' coprinde 9 stînj. nălţimea[w] şi 45 stînj. ocolul, vîrful ascuţit, fiind aşezată pe loc şes (suhser. *N. Popescu).*

[12] La *Gura Padinei* (plasa Bălţii) se află vreo *16 măguri* şi anume : spre răsărit, *Măgurele[b] JJlsei, Goalelor, Cazacilor, Drâgoi, Stanului, Nieolici;.* spre miazănoapte *Măgurele[i]" Voinii, Manea, Boldu-Mare, Boldii-Mic, Neicăi, Florilor, Strecea[c], Istrate;* spre apus sînt trei, ale căror nume nu sînt cunoscute (subsc. *Ion Vlăăescu).*

[13] Din comuna *Gircorul* (plasa Oltului de Jos) avem ştiinţă că: spre miazănoapte de vatra comunei, care este aşezată pe malul sting al Dunărei, în depărtare ca de 400 stînjeni, sînt *4 movile* şi anume : — 1, *Măgura Titirii;* — 2, *Măgura Verde;* — 3, *Măgura Ciolacului* şi 4, *Măgura Ţigăi,* aşezate cam în linie dreaptă, avînd direcţiunea de la răsărit spre apus şi în depărtare ca de 400 stînjeni una de alta, iar o a cîncea măgură, numită *Măgura Ţiganului,* este aşezată pe malul Dunării spre apus de comună şi în depărtare ca de 500 stînj., care şi acestea* nu se ştie de cine sînt făcute (subscr. *N. Dumitrescu[e]).*

[14] La *Grojdibod* s-au aflat la 1838 cele două tabele de bronz, al căror istoric îl vedem în raportul d-lui maior Papazogiu, citat la *anexa* noastră D. Aceste tabele s-au publicat mai întîi *deJoseph Arneik* in *Zwolf rcrnische Militârdiplome,* Wien, 1843, no. VII, cu repioducţiuni litografice; apoi în *Neugebauer: Dacien aus ăem TJeberresten des classisciien Altertlmms,* Kronstadt, 1851, pag. 117. *Ackner und Miiller, Die Pomischen Inschriften in Dacien,* Wien, 1865, p. 173. *Mommsen, Corpus Inscriptionum Latinarum,* Berolini, 1873, t, III, p. 2, pag. 876; *Tim. Ţipariu,* în *Arhirul pentru filologie si istorie,* no. XVII, din 10 august 1868. Negreşit că acest monument se*află reprodus şi în noua operă a d-lui *Leon Eegnier* din Paris, asupra tabelelor de liberare din serviciul militar „honesta missio". A<m>[f] reprodus'- elucidarea monumentului dupe* venerabilul* nostru coleg Tim. Ţipariu, în *anexa F.*

[15] învăţătorul de la *Izlaz*' (plasa Oltului de Jos) referă' cum că : în arondismentul acestei comune, precum şi în vecinătatea ei s-au găsit *două ceiăţui de pămînt* împrejmuite cu şanţ; una în mahalaua *Macoviţa* şi alta în *Verdea.* Cea din mahalaua Eacoviţa este despre răsărit şi miazănoapte, la ioc şes, pe malul unei gîrle numită Eacoviţa, unde astăzi se află biserica cea' veche. Iară cea de a doua se află între Verdea şi Izlaz, pe malul Dunării despre miazănoapte, fiind făcută pe deal despre miazăzi

y Hotarul *z* numire *a* Ascuţita **s,** *prin preluarea mecanică a grafiei din* **e** *b* măgura *c* Strechea *d* aceasta *e* Dimitrescu, *poate mai corect* *f* a<m> *sc.* : a s *g* vom reproduce *h* de pre *i* venerabilii *k* Izlaz **e,** ex *pas.* *I* refere

Uriaşii, domnilor, vorbeau latineşte, căci latineşte sînt scrişi acolo şi banii, şi pietroaiele. La Celei[16] mai cu deosebire răsar din apă pe malul Dunării şi picioarele de piatră ale unui pod peste acest mare rîu^.

Dar de aci în sus merge spre Becica o cale împietrită, pe care o constată în comuna sa şi învăţătorul de la Brăstavăţ,[17] carele atestă

q peste — rîu s : pe Dunăre ex

şi pe vale despre miazănoapte. Ele au trei şanţuri paralele care merg cu capetele spre răsărit şi apus, din care cele două despre miazăzi au o distanţă în depărtare unul de altul ca 2 stînjeni; iară cel de al 3-lea ca de un pogon ; lungimea lor este de 72 stînjeni, iară adîncimea acestor şanţuri este astăzi ea de 2 palme. Bătrînii locului au auzit de la moşii lor despre fiinţa veche a acestor cetăţi de pămînt. Tot în această comună s-a găsit în anul 1872, pe piaţa şcoalei şi a primăriei, o tinichea ca de o jumătate de oca[m] cu *bănuţi* mici din vechime, de către un copil ca de 7 ani, anume Jon al lăcuitorului clin această comună Călin Ploriţă (subscr. *F. Popescu).* în *anexa G* am reia-tat[n]* cele spuse de d-l Bolliac despre antichităţile de la Izlaz.

[16] Din *Celei* (plasa Oltului[o] de Jos), avem următoarele comuniea-ţiuni: în coprinsuP acestei comune se află *o cetate, un drum de piatră şi picioarele unui pod ruinai,* ce se află în Dunăre. Cetatea este de piatră şi cărămidă de Antina şi poartă numirea de cetatea *Sicibiăa (?).*

Drumul este de piatră şi poartă numirea de *Şoseaua lui Traian* şi picioarele podului ce se află în apa Dunării sînt de aramă (?) şi se numeşte *podul lui Traimi(î).* Cetatea este spre miazăzi de comună şi este aşezată pe deal şi numirea locului unde se află cetatea nu este cunoscută; şoseaua merge prin mijlocul comunei spre ÎsT., iar picioarele podului cad spre mia-zăzi de comună. Ceatea e rotundă în formă de circonferenţă^ şi spaţiul ocupat e ca la 4 pogoane; zidul cetăţii este format de lespezi de piatră cioplită şi cărămidă de Antina în formă pătrată, avînd lungime de 3 palme şi grosime de 4 degete. întrebînd pe bătrîni, pe preoţi şi pe alţii, au spus şi dînşii că cetatea, drumul şi^ picioarele podului ruinat în Dunăre, le au pomenit şi dînşii din bătrîni. în coprinsul acestei comune s-au găsit *urcioare şi bănuţi de argint* şi o *piatră* mare în formă pătrată cu litere sla-vone (?) de pe timpul împărăţiei lui Comod şi un *siîlp* de piatră limpede în formă cilindrică, care s-a descoperit de curînd. (subsc. *M. Pascalescu).* Eelaţiunile d-lui Bolliac, pe care le am dat[r] în *anexa M,* lămuresc[s] mai bine cele relatate aci.

[17] Din comuna *Brăstavăţul* (plasa Bălţii) ni se comunică cum că : despre răsărit de comună şi în depărtare ca la 1500 stînjeni, se află *drumul lui Traian* şi pe acel drum se află pietriş. Despre miazănoapte de comună şi în depărtare de dînsa ca ia 1700 stînjeni, în laturi de drumul Caracalului, cu 150 stînjeni spre răsărit şi în alăturare cu balta comunei Cruşovul şi în delimitarea comunei Brăstavăţul, s-ar fi aflînd *o cetate* şi se zicecă s-ar fi găsit cărămizi, pietroaie şi alte unelte. Despre miazăzi de comună în depărtare s-ar fi aflînd o biserică sîrbească şi în depărtare de 150 stînjeni de comună s-ar fi găsit oase de oameni (subsc. *C. V. Popescu).*

m oca e, ex, *unde semnul diacritic evidenţiază, în afară de accent, timbrul vocalei* (=a^ *n* vom relata *o* Oltul *p* cuprinsul *q* circomferenţă *r* le dăm *s* vor lămuri

despre existenţa unei cetăţi cu vechi oseminte pe şesul dintre Caracal ş Celei, pe unde se văd şi movile, anume la Devesel[18].

O altă cale, şi mai bine însemnată pe ţărmul sting al Oltului, apuc de la Izlaz[r] în sus spre Carpaţi şi trece prin Tiia Mare, prin Potlogen prin Busăneşti, prin Scărişoara, prin Gostavăţ, prin Slăveni, prin Stoic-neşti, prin Fărcaşe, prin Dobroslăveni, prin Fălcoi, prin Vlăduleni, pri Şopîrliţa, prin Brîncoveni, prin Piatra şi lenuşeşti, prin Slătioare şi Dra novăţ ş-apoi[s] pasă în sus din Eomanaţi în Vîlcea.

D-a lungul acestei căi, domnilor, sînt răspîndite şi măguri şi vech cetăţi. La Tiia Mare[19], Oltul e cuprins între ruinele a două vechi aşeză minte; la Potlogeni[20] este o măgură mare, tot aşa de mare ca <a>cee pe care a descris-o în Busăneşti[21] colegul nostru, d-l Sturdza, la 1872

r Islaz **s** *s* şi apoi / <a)ceea *sc, socotind că avem de a face cu o haplografie*

[18] Din comuna *Deveselul* Comanca (plasa Ocolului*) primim ştiinţe următoare: această comună se află situată pe loc şes, învecinîndu-se apus cu comuna Eedea şi la nord cu Caracalul, iar despre miazăzi cu co muna Bădila. Dupe cercetările făcute prin bătrînii comunei despre vechi aşezăminte, ce se crede a fi rămase de la strămoşii noştri romani, nu a putut afla alta decît că la miazăzi de această comună se află *două movi* ca de 6 stînjeni înălţime şi 20 stînj". lărgime şi *o altă movilă* la miaz noapte de această comună în înălţime, lărgime şi depărtare tot ca cel lalte movile arătate mai sus (subsc. I. *Diaconescu).*

[19] De la *Tiia Ilare* (plasa Oltului de Jos) sîntem informaţi c la miazăzi de această comună, care se învecineşte la apus cu Yişina, nord cu Potlogenii, la răsărit cu Uda şi despre miazăzi cu Donea Ma se află, peste Olt, *două cetăţi* ca de şaptezeci stînj. lărgime şi în departa de această comună ca de 400 stînj. (subsc. *Th. Păseidescu).*

[20] De la] *Potlogeni* (plasa Oltului de Jos) ni se spune că se află: *-măgură* foarte mare, situată spre apus de această comună în departa ca de 700 stînj. în cîmpie, însă fără să se ştie de cine este făcută sau pent ce fsubsc. *I Dădulescu).*

[21] *Rusăneştii* (plasa Oltului de Jos) este locul explorat de d-l Sturd De acolo învăţătorul ne aminteşte că: se află *două măguri,* dintre c una este situată în partea despre apus a comunei Eusăneştii de Jos, loc şes, în distanţă de 1700 stînj., al cărei* conturn măsoară 43 stî are forma conică; este pe moşia Eusăneştii, proprietatea d-lui Alexand G. Golescu şi se numeşte *Măgura Ienii*[y]. Această măgură s-a tăiat în pa la 1872 şi s-a găsit dedesubtul ei un schelet de om complet, care, du cum se spune, a fost la mărime ca şi oamenii din vremile de acum. A d măgură se află situată în partea despre apus a comunei Jiienii[a], ve cu Eusăneşti, pe loc şes, în distanţă de 1500 stînjeni, al cărei* contu măsoară 40 stînjeni; năltimea măsoară 8 stînj.; are formă conică; e pe moşia Jiieni[b] a d-lui Ştefan Jiianu[c] şi se numeşte *Măgura lui Ion banu*.* Această măgură s-a tăiat în patru la 1865 şi s-a găsit dedesu ei o cruce de piatră, a cării[e] mărime, dupe-^ cum se zice, era de 12 pa lungime, 4 lăţime şi 3 grosime, pe care se aflau desemnaţi doi lei sal teci[g], unul pe faţa* şi altul pe dosul ei. Se spune că avea şi inscr

t Ocolul *u* înălţime — stînj. *om.* s *x* cărui *css.* *y* Icni *css.* *z* de pe *a* Jiie *b* Jicnii *c* Jianu s *d* Ciobanul e, ex *e* cărui e, ex, *abatere ce explică şi formele de mo printr-o folosire ce tinde să devină invariabilă f* de pre *g* sălbatici *h* faţă s

Tot din Busăneşti este şi frumoasa stelă[w] cu doi lei culcaţi pe frontonul ei, pe care soţia şi libertul Fortunat au ridicat-o lui Aelius Valens, unul din cele mai mari monumente lapidarie ale muzeului nostru şi unul din cele din urmă venite într-insul, pînă* la anul acesta, 1877 [22].

La Scărişoara [23] sînt alte trei movile mai mici, iar la Gostavăţ [24], drumul cel mare al romanilor, calea lui Traian despintecată arată ochilor călătorului latele sale cărămizi cu semne originale, pe care d-l Sturdza a avut îngrijire a le desemna.

Mai spre nord, la Slăveni[25], alături cu calea lui Traian, este o cetate pătrată cu şanţ întreit şi cu un turn lîngă dînsa, aşezate drept pe malul înălţat al Oltului. în rîpa de sub cetate şi sub curtea ddui Murgăşanu s-a deschis la 1837 o boltă subterană, din care s-au scos mai multe tăbliţe de piatră sculptate cu icoanele zeului Mitra[y] si cu inscripţiunile : SOLIS. DmCTO. MITHBAB. şi un altar purtînd cuvintele: ABA. SOLIS.

u stele *x* pînă — 1877 *ad.* s *ij* Mithra

necunoscută, care s-a şi luat de autorităţile administrative (subsc. *Const. Vasilescu).* Crucea de care e vorba aci este învederat stela pe care ani descris-o* mai cu de-amăruntui în *anexa I.*

[22] A se vedea[/]' la *anexa I* în *Anal. Soc. Acad.*[l] descrierea acestui interesant monument.

[23] Din *Scărişoara* (plasa Ocolului™) ni se arată că în cuprinsul[78] comunei se află : *măguri* de pămînt, care[o] se văd a fi făcute din vremile vechi, iară nu de inginerii de astăzi, şi anume : *Măgura eu Cruce,* pe moşia Plăviceanca ; *Măgura lui Gîrdu,* pe moşia comunei Scărişoara ; *Măgura lui Stoian,* pe moşia Brîncoveanu. Cea dîntîi e spre sud-vest de comună; a doua spre vest şi a treia spre nord-vest. Ele sînt nalte ca de 7 stînj.[p] şi în ocol ca de 30 stînj. Spre amiezi de *măgura lui Girdu* spun bătrînii că mai de demult s-ar fi găsit *lespezi de cărămidă mare,* care[o] se vede că erau făcute din vremile vechi (subsc. *I. Dodea).*

[M]- Din *Gostavăţ* (plasa Ocolului[r]") ni se relatează că : se mai văd şi acum numai rămăşiţele[s] unei *vechi şosele,* ce se zice că ar fi fost făcută de împăratuF Traian, avînd direcţiunea de la Dunăre spre munţi, fără a mai fi aci în comună alte locuri însemnate de felul acesta. Iară în comuna Slăvenii, ce se învecinează spre miazănoapte cu comuna noastră Gostavăţul, deosebit de urmele şoselei despre care se vorbi mai sus, se mai văd şi urmele unei *vechi cetăţi* romane, ce se află în centrul acelei comune şi care nu se ştie de cînd este zidită. *Bănuţi cu inscripţiuni* foarte vechi s-au găsit adesea de locuitori pe acest loc (subsc. *D. Vişinescu).*

[25] Iată acum informaţiuniie ce ne veniră de la *Slăveni* (plasa Ocolului[s]) : în această comună, Slăvenii, se află în centrul său ruinele unei *vechi ceiălui*\ care, dupe" cercetările făcute prin bătrînii comunei, nu se ştie* de cînd si de cine este zidită, ale carii şanţuri se văd a fi fost numai de pămînt, iară nu de piatră sau *&e*[y] cărămidă. *Bănuţi cu inscripţiuni* foarte vechi s-au găsit adesea de locuitori pe ruinele acestei cetăţi. Se mai află încă prin această comună, ruinat, un *drum* aşternut cu piatră măruntă, avînd direcţiune de la miazănoapte spre miazăzi prin comună, care se zice a fi fost făcut de împăratul[z] Traian (subsc. *P. lonescu).*

*o vom desen *k* vezx / în - Acad. *ad.* s *m* Ocolul *n* coprinsul *o* cari *p* stînjmi *q* remaşiţele *css. ; prefixul este cu siguranţă relatinizat* *r* imperatorul *s* Ocolul *t* cetăţuie *u* de pre *x* află *ij* *ad.* s *z* imperatorele

Vladimir de Blaremberg, în articolii citaţi, şi apoi academicul francez T?elix Lajard, în memoriele* Institutului din Paris, au publicat şi au comentat aceste monumente din care posedăm® azi în Muzeul ^Naţional abia cîteva fragmente [26].

Această descoperire ne întăreşte numai în convingerea că zona de antichităţi pe care o percurgem este cu adevărat[6] compusă din rămăşiţe ale soldaţilor lui Traian, cari din Asia aduseră negreşit în Oltenia cultu persic al zeului solar[o] Mitra.

La Stoieneşti, permiteţi-mi, domnilor, a vă împărtăşi d-a dreptu chiar cuvintele din raportul învăţătorului:

„în această comună, Stoieneştii, trece un drum aşternut cu piatr măruntă, ce vine de la Celei spre Bîmnicul-Vîlcei, adică în lungul Oltului TSTumirea o poartă de *Drumullui Traian.* Acest drum trece prin centru comunei, în care nu se poate cunoaşte decît prin săpăturile şanţurilor ale caselor ce-şi fac locuitorii pre el. Are o lăţime ca de 5 stînjeni, o grosime ca. de o palmă şi jumătate. în partea de sud a comunei este mîncat de ap Oltului ca de 150 de stînjeni; trecînd această mîncătură, se cunoaşte at prîn^ mal cît şi prin viile ce au locuitorii pe marginea Oltului, mergîn spre comuna Slăvenii, printre două rînduri de măgure,[6] pînă se sfîrşeşte iarăşi, prin mîncătură Oltului, lîngă cătunul Fîntînelile, la o distanţ ea de 300 stînjeni.

în partea despre nord de comună se cunoaşte foarte bine şi circu pre el lăcuitorii pînă în comuna Fărcaşele, o distanţă ca de 400 stînjen De acest drum se povesteşte de lăcuitori că a umblat*[7] pre el *Domnul d Bonă,* carele[7]* a avut amantă la munţi şi, plecînd de acolo spre Celei, l reşedinţa sa, noaptea — fiindcă numai noaptea putea umbla*, ca unul c era format din rouă —, 1-a apucat ziua şi, răsărind soarele, 1-a topit şi locul unde s-a topit s-a format sat şi i-au[k] dat numirea de *Potopini,* ca este şi pînă în ziua de astăzi" [27].

Despre Craiul de Bouă şi despre drumul său de piatră măsurat î metri (8 în lăţime şi 1 înălţime) şi atribuit lui ,,Traian, imperatorele rom

z memoriile *a* posedem *b* cu adevăr *c* solar *om.* s *d* în ex, *poate pe drept* em guri *f* se Uneşte *g* îmbiat *h* care *i* îmbla *k* i-au **s** : i s-a **ex**

[26] îfotiţa lui Felix Lajard poartă titlul : *Additions au mâmoire deux basoreliefs mithriaques qui ont ele trouves en Transylvanie* sau *deeouverte du Mithraeum de Slăveni en Valachie.* Ea este publicată în *M moires de VAcademie des Inscriptions ei Belles-Lettres de France,* t. XI (1830), p. 178 — 185[a], precum şi în *Nouvelles Annales publiees par Seoîion frangaise de VInstitut Archeologique de Rome,* t. II, 1838, p. 7 — 8 Ani reprodus[6], tradus pe româneşte, acest memoriu în *anexa J,* împreu cu stampele ce-1 însoţesc. Basorelievurile aflate în Mitreul de ia Slăv s-au răsipit din colecţiunea lui Mihalache Ghica, unde erau adunat abia dacă regăsim unele din ele în colecţiunile actuale din ţară.

[27] Această relaţiune a învăţătorului din *Stoieneşti* (plasa Ocolulu este subscrisă *I. Stănescu.* Să adaugem aci o notiţă despre drumul Traian, din raportul învăţătorului de la Fărcaşe^ (plasa Ocolului) : *„Dru lui Traian* se* găseşte prin această comună trecut, care a avut comun cafie/ de la Dunăre spre munţii Carpaţi" (subsc. I. *Eliescu).*

a 179—175 s *b* vom reproduce *c* Ocolul *d* Farcaşi s *e* să s *f* comunicaţia *s; preia mecanic o grafie din* **e** *(în al cărei sistem -ia notează totuşi un -ie)*

RSBmamBRB

l preîmbla

28 De la *Fălcoi* (plasa Ocolul) : „Pe tot teritoriul acestei comune, ~> cum şi cele învecinate, nu se află nici un lucru însemnat din vechime, decît numai *un drum de piatră,* care ia numirea de Traian; el cade în partea comunei despre apus şi este aşezat pe un deal, ce se numeşte *Dealul Viilor.* Acest drum se află în depărtare de comună ca la 4 kilometri; are o lăţime ca de 8 metri şi înălţimea ca *im*° metru. Se zice de către bătrîni, că ar 1 fi fost făcut de Traian, împăratul* romanilor, ce se preumbla' numai noaptea pe dînsul, din munţii Carpaţi şi pînă la Celei, fiindcă acolo se spune că a fost cetate" (subsc. *Şt. Triculescu).*

29 De la *Dobroslăveni* (plasa Ocolul) : Este numai o *şosea veche?* numită *Drumul de Piatră* şi *Drumul lui Traian,* care drum venind de către Becica, intră în hotarul cătunului Potopin, la partea despre miazăzi şi merge spre miazănoapte către comuna Fălcoi, însă este părăsit şi numai pe alocurea se poate vedea în stare bună (subs. *N. Deconescu).*

30 Eaportul provenit din *Osica de Sus* (j)lasa Oltul-de Sus) ne procură elemente de topografie archeologică mai variate, pe care le vom reproduce toate* aci îndată : „Se face cunoscut că împrejurul -acestei comune sînt *trei dealuri,* dintre care unul este spre răsărit de comună şi se întinde spre apus într-o lungime nedeterminată (?), spre nord; iar unul se întinde spre apus într-o lungime nedeterminată (?), carele se desparte tot din celălalt*, ce se întinde spre nord; iar cel de al[m] treilea este la miazăzi de comună şi se întinde spre apus într-o lungime nedeterminată (?). Se mai face cunoscut că rîul Olteţul trece pe* lîngă temelia acestei comune şi se varsă în Olt, dincolo de comuna Fălcoiul, peste care se află şi pod stătător de lemn făcut acum din nou. Se face cunoscut că în dealul care se întinde spre nord, se găsesc *tronuri cu oase* într-însele şi fără ca să se poată constata de pe° ce timpuri sînt acele tronuri cu oseminte, care se găsesc în acel deal. Se mai face cunoscut că drumul marelui imperator[p]" Traian trece pe despre răsărit de comună, prin cătunul Vlădulenii ce aparţine tot comunei Osica, şi că el, se transpoartă[q] şi prin alte comune ale Eomâniei, din apa Dunării în sus şi trece în TransiH ania preste munţii Carpaţi, precum şi noul drum ce se face acum şi carele este pus la mai multe locuri tot pe al imperatoriului[r] Traian. Se mai găsesc oseminte precum şi tronuri spre răsărit de comună, în marginea drumului din vechime al imperatorului Traian la adîncimecadeT palme, fără ca să se poate constata de cineva ca de pre ce timp[s] să fie acele oseminte şi tronuri, decît din vremurile vechi. Se mai desluşeşte că spre nord de comună este *un troian* ce poartă numele de *Brazda lui Novac* şi este străbătut prin mai multe comune ale Eomâniei şi care este cu un capăt la răsărit, iar cellalt la apus şi are o lărgime ca de un stînjen şi jumătate şi nălţime* ca de doi şi jumătate stînjeni şi este trunchiat la vîrf, fiind pămîntul tras spre miazăzi şi care se zice din moşi din strămoşi că este făcut sau tras din vremile vechi, de pe timpul marelui imperator[37] Traian. Toate ce se arată prin

1 *h* imperatorele *i* preîmbla *k* toate *om.* s *l* cellalt *m* d-al n pre *o* de pre *p* imperatore *q* se transportă, *poate din omiterea semnului diacritic* *r* imperatorelui *s* de pe ce timpi *t* nălţimea

Vlădulenii, nu departe de satul Grecii, calea romană a lui_Traian calcă Supra unui alt videpămînt, ce-1 bate în coastă curmauLAodnou val este *Brazda Ui Nome,* despre care vom yorbi mdata Acum msaca .a minăm calea romană pînă la hotarul judeţului Vilcea, sa o mai constatam JKSSÎS corni» Brîncovenii- apoi destăinuindu-se săpătorilor

acest răspuns sînt foarte bine constatate că sînt de prin[w] vremile vechi şi nu de acum, pentru că nu se găseşte măcar un singur om care să ştie sau cel puţin să fi auzit pe moşii noştri vorbind despre acele oseminte şi tronuri aflate în acel deal, precum şi cele din marginea arătatului drum din vechime şi care sînt tot în aceeaşi direcţiune unele cu altele, ca la o distanţă de 100 stînjeni unele de altele" (subsc. *D. Popescu).*

31 Din raportul venit de la învăţătorul din *Şopîrliţa* (plasa Oltului de Sus) extragem aci numai punturile 3, 5 şi 6, atingătoare de materia ce ne ocupă deocamdată şi rezervăm* restul, care este de cel mai viu interes, XDentru a-i reproduce măi la vale : „— 3, Tot în cuprinsul acestei comune, pe dealul dintre Olt şi Olteţ, pe o cîmpie foarte frumoasă spre miazănoapte de comună, sînt *mai multe măguri* mari de pămînt; una este chiar în comună; la lărgimea circonferinţei[z] este ca 11—12 stînjeni; înălţimea, ca 3 stînjeni, vîrful ascuţit. Aceste măguri se zice că ar fi făcute de da^i, cînd au avut răzbel cu Traian ; — 5, Tot în coprinsul acestei comune spre miazănoapte, este *brazda* sau *valul lui Traian* : este ca de 4 stînj. lărgime şi 3 stînj. adîncime; pămîntul este scos spre miazăzi; este trasă de la răsărit spre apus; lungimea nu i-o pot cunoaşte bătrînii, căci trece ş prin apa Oltului". (Negreşit că este aci vorba de *Brazda lui Novac),* 6 Tot în vecinătatea acestei comune este şi *Drumul lui Traian,* aşternut cu piatră, care trece de la miazăzi spre miazănoapte, pe unde astăzi se fac şoseaua judeţeană. Piatra de pe dînsul este în mărime ca şi a noastră d astăzi; lărgimea-i este ca de[a] 4 stînjeni" (subsc. *preotul I. Ionescu).*

32 Asemeni din raportul învăţătorului din *Brîncoveni* (plasa Oltulu de Sus) consemnăm deocamdată numai notiţele despre calea romană despre brazda lui Novac : „Cele mai vechi aşezăminte aflate în aceast comună sînt : — 1, *Şoseaua de Piatră,* spre apus de satul Brîncovenii, ea* d la nord îndreptîndu-se spre sud la Dunăre. Această şosea se cunoaşte foart bine în unele locuri, iar în altele este acoperită de pămînt. Preste aceast şosea se construieşte acum în unele părţi şoseaua judeţeană numită *Dr mul Sării,* fiindcă pe aci se transportă sarea de la salinele din district Yîlcea. Tradiţia verbală o numeşte şoseaua sau *Drumul lui Traian* şi alt tradiţie, de pre[b] alţii, o numeşte şoseaua *Domnului de Rouă,* — 2 Spre su de această comună, prin proprietăţile Pîrşcovenii, Şopîrliţa şi Grecii es un *şanţ* cu o lărgime de 11/2 stînjen[c]. înălţimea pămîntului scos din el s poate socoti de un stînjen. Pămîntul scos din el este aruncat spre sud. mai multe locuri este stricat de arături; el vine de la vest, mergînd spre es Tradiţia poporană se exprimă[d] într-astfel despre acest şanţ numit *Braz lui Novac :* Brazda lui Novac vine tocmai de unde apune soarele şise[f] sfa şeşte la răsăritul soarelui. Novac a tras cu plugul această brazdă, avînd î jugaţi *doi bivoli albi,* cari au tras brazda chiar prin Olt, mai adăogind*[g] Oltul face şi acum valuri, pe unde a trecut această brazdă" (subs *T. Marinescu).*

7; de ne *x* reservem *y* circonferenţei *z om.* ex *a* iea *css* *b* de pre,*css.* *c* st 3eni s *d* o s f e se exprime f să **s** *g* adăugind **ex,** *care se poale citi* ada- *sau* adă-

natra şi **Ienuşeştii",** apoi m **fine** o vedem treeînd pe lîngă măgura mare

m al luncei Oltului *ad.* **ex**

[33] Din *Piatra* (plasa Oltului de Sus) : „în această comună sau în comunele vecine nu se află alte aşezăminte sau locuri însemnate din vechime, decît numai în comuna vecină Ienuşeştii, pe unde trece linia ferată; săpîndu-se un cap ele deal, adîncime de un stînjen, s-au găsit mai multe *ziduri de piatră mică* şi *cărămidă foarte- mare.* S-au găsit tot în acel loc.şi *cioburi de oale* foarte mari şi groase ca de două degete. De aci se înţelege că acel loc a fost vreun aşezămînt strămoşesc sau de pre[fe] vremurile cînd cu *uriaşii* ori cu *jidovii;* însă nu poartă nici o numire din vechime, fiind pînă acum necunoscut de oamenii existenţi. Acel loc cade spre răsărit, la marginea unei mahalale a comunei Ienuşeştii. Este aşezat pe muchia unui deal, unde a fost o mică pădure, care s-a tăiat de linia ferată şi se numeşte astăzi *Dealul Ienuseştilor.* Acele ziduri sînt făcute din piatră mică şi cărămidă mare ; piatra este aşezată cu materii aşa de tari încît fiecare se poate sparge, iar de dezlipit nu se poate dezlipi una de alta. Parte din acele ziduri s-au tăiat de lucrători în bucăţi enorme, pe unde a ajuns linia ferată şi retezîndu-se cu ciocanele s-au presteguiit singure în vale, unde stau tocmai ca nişte lespezi de piatră întregi. Mărimea acelor ziduri este : înălţimea* de un stînjen şi grosimea* de o jumătate de stînjen. Mărimea cărămidei ce s-a găsit în unele ziduri este : lungimea de 2 palme şi 5 degete[r]", lăţimea de 1 palmă şi* 5 degete* şi grosimea de 5 degete[r]". Acele ziduri închipuiesc a fi fost locuinţă de oameni, însă nu se cunoaşte bine, căci se întind către comuna Piatra spre sud şi celelalte capete ale lor nu s-au văzut ca să se ştie cît sînt de lungi; pentru acei loc nu s-au păstrat spuse sau poveşti din vechime, bătrîneşti, fiindcă nimenea nu ştia ce ar fi fost acel loc, căci a fost la toţi invizibil pînă astăzi'[7] *(Nesubscris).*

[u]- Aceleaşi sînt confirmate în relaţiunea de la *Ienuşeşti*[m] (plasa Oltului de Sus) : „Se află, pe unde trece drumul de fier, pe coasta ce este situată între comune (Ienuşeştii şi Piatra) un *zid* gros ca de trei palme aproximativ, iar înlăuntru* ca de 10 metri[o] în toate părţile, şi pămîntul crescut dasupra ca de un metru. Acest zid este chiar în centrul comunei, situat pe o muche de deal; el este patrunghiular şi cuprinderea[25] lui înlăuntru este ca de 100 metri[o] pătraţi" (subsc. *Gr. Georgescu).*

De pre[s] această descripţiune s-ar crede că în centrul comunei Ienuşeştii, pe un deal, s-ar afla o clădire antică pătrată, ceea ce este foarte posibil; ceea[r] ce însă am putut constata însumi din vedere, treeînd răpede[s] cu convoiul pe calea ferată, este că, în dealul ce mărgineşte spre răsărit lunca Oltului, se prezentă învederată ochilor o secţiune foarte distinctă a căii romane, construită cu straturi de pietriş şi cu întărituri şi pardoseală de cărămizi late,

h de pe *i* înălţime, grosime *k* degite *l ad.* **s** m Ienuşeştii *n* înlăîntru *o* metrii **s**
p coprinderea *q css.* *r* ceia *css.* (cu î §), *grafie relevantă fonetic* *s* rapide

de la Slătioare[36], pe la Dranovăţ[36] şi continuîndu-şi aşternutul* său de piatră măruntă şi de late cărămizi prin pămînturile moşteneşti ale boierilo Buzeşti, la hotarele Vîlcei şi Eomanaţilor.

Pînă a nu pierde din vedere aşezămintele romane din acest ţinut ar trebui să ne oprim îndelung în cetatea care astăzi încă poartă numel împăratului Antonin Caracala şi în împrejmuirile ei, aşa bogate în ruin antice; dar asemenea cercetări, ce s-ar cădea să le întemeiem pe toate no tele archeologice şi epigrafice culese de colonelul Blaremberg, de ingineru Popovici, de d-l Laurian, de maiorul Papazogiu şi de d-l Bolliac[37], mi-a lua prea mult din timpul de care pot să dispun acum dinaintea d-voastră cerîndu-vi-1 mai cu seamă spre a caracteriza răspunsurile ce mi-au venit *Gestionarul meu archeologie.*

Fie dar atîta numai constatat că înşişi învăţătorii săteşti, răsipiţi pri comunele din Eomanaţi, ne fac să urmărim *cetăţile antice* şi *movilele fun rarii* de pre malul Dunării şi apoi *Golea de piatră a lui Traian,* Craiul Eouă din poveste, ureînd de-a[p] lungul Oltului în sus cu şiruri de movi şi cu[s] cetăţi — probabile antice staţiuni sau *mansiones* — presărate juru-i; şi apoi încă o altă *cale,* care de la Celei, străbătînd şesul central judeţului, mîna'la cetatea capitală, la acea veche Antonina* sau Antina ruinele Eecîcăi de astăzi, foarte învecinate cu oraşul Caracalul.

Abătîndu-ne acum din sfera antichităţilor netăgăduit romane, vo reveni deîndată la acel val numit *Brazda lui Novac* şi, printre raportur venite din Osica de Sus, din Şopîrliţa, din Brîncoveni, din Dobrun[38], d

TI aştemul, *poate din neatenţie* *o* d-lor voastre *p* d-a lungul *q* cu, *poate pe dr*
r mină **s** *s* Antonina, Antina **s** : Antonină, Antina **ex**

[35] De la *Slătioare* (plasa Oltului de Sus) aflăm că : „în partea des răsărit de această comună, nu aşa departe de rîul Oltului, se află o *măg de pămînt,* avînd cercuitul său împrejur aproximativ de 30 stînjeni, înălţimea sa de la suprafaţa pămîntului cam de 1 1/2 stînjeni. întreb pe lăcuitorii mai bătrîni ce ştiu despre această măgură, mi-au declarat nu ştiu de este făcută de mînă sau de este provenită de vrun* artifi natural, decît, de pre spusele bătrîniior, fiind prea veche, se zice că acea comună a fost încorporată cu Slatina, de la care poate-şi[w] trage şi num *(Nesubscris).*

[36] De la *Dranovăţ* (plasa Oltului* de Sus) : „Din vechime este *Dr lui Traian,* făcut în plan de şosea, care trece prin mijlocul acestei com şi merge de la miazănoapte spre miazăzi, iar altceva nu se află nimic (subsc. *preotul Ioan Demetrescu).*

[37] în *anexele A, B, G şi D* se cuprind[z] note despre diferite ex raţiuni făcute şi informaţiuni culese ia *Becica* si *Caracal.* Iar în *anex* am cuprins cele ce a scris mai important d-i C. Bolliac despre ac localităţi.

[38] Noţiunile despre *Brazda lui Novac,* venite de la Osica de S Şopîrliţa şi Brîncoveni, se află în notele precedente*[a] sub no. 30, 31 şi Iară din *Dobrun* (plasa Oltului de Sus) ne au[o] venit cele următo „în moşia[c] boierilor Brătăşeni, subt un pisc de deal, în marginea C ţuiui, în vecinătate cu comuna Dobrunul, se află în faţa pămîntulu mase ziduri de case ... Se află brazda ce se numeşte *Brazda lui Nova*

t de vrun s : din vreun ex *u* işi *x* Oltul *ij ad.* s *z* coprind *a* precedenţi 6
c moşiia s

Viişoara[39] şi din Popînzăleşti[40], care toate menţionează despre această brazdă ce taie în două şesul dintre Carpaţi şi Dunăre, mă voi mărgini a citi descripţiunea lui, făcută de învăţătorul de la Brîncoveni :

„Spre sud de această comună, prin proprietăţile Pîrşcovenii,^ Şopîrliţa şi Grecii, este un şanţ cu o lărgime de un stînjen şi jumătate. înălţimea pămîntului scos din el se poate socoti de un stînjen. Pămîntul este aruncat spre sud. în mai multe locuri este stricat de arături. El vine de la vest mergînd spre ost. Tradiţia poporana se exprimă" într-astfel despre acest şanţ, numit *Brazda lui Novac* : Brazda lui Novac *vine tocmai de unde apune soarele şi se*[u] *sfîrşeşte la răsăritul soarelui.* Novac *a tras cu plugul acea.stâ brazdă, avînd înjugaţi doi bivoli albi, cari au tras brazda chiar prin OU,* mai adăugind că Oltul face şi acum valuri pe unde a trecut această brazdă".

Se înşală* dar rău acei din învăţătorii săteşti cari zic *Troian* acestei mitice brazde, dînd-o^ pe seama împăratului Traian; şi despre aceasta ne încredinţăm şi mai bine din faptul, constatat mai dinainte[z] de.către[a] inginerul Popovici, că dramul roman de pe malul Oltului încalecă lîngă satul Grecii valul, desigur anterior, ce poartă azi numele de *Brazda lui Novac.*

De cine a fost făcută această brazdă şi pentru ce ea poartă numele enigmatic al lui Novac, carele, în Eomânia mică, s-a păstrat ca o denumire geografică în *plaiul Novacilor* din nordul judeţului Gorji, iar aiurea între rornânime pare a fi sinonim cu epitetul de *uriaş. . .*? Acestea sînt cestiuni pe care* abia dacă constatări archeologice purtate prin toate ţările de la Dunărea de jos le vor putea vreodinioară elucida. Ne mulţumim acum a stabili faptul cum că valul transversal este mai vechi decît căile romane, cele cu dată mai mult sau mai puţin precisă.

Mai veche decît dînsele, mai veche decît dacii, decît geţii şi decît orice popoare cu nume istoric, este — de vom crede nu numai entuziastele descripţiuni, dar şi vasele de lutărie grosolană şi aşchiile de cremene ale d-lui Bolliac, aduse de d-sa dintr-o curioasă localitate ce ocupă centrul

t exprime *u* să s, *munteaism al tipografiei?* *x* se insiela ex, *grafie ce poate fi interpretată şi ca* se înşeală, *cu palatalizarea muntenească a siflantei* *y* dindu-o *z* dinainte : nainte e, întîi ex *a om.* ex *b* pe cari

ea vine pe o muche de deal deasupra* comunei Dobrunul, coborînd pînă în mijlocul comunei şi merge spre răsărit la comuna Şopîrliţa" (subsc. *preot*[e]. *Dimii. lordâchescu).*

[39] De la *Viişoara* (plasa Ocolului[f]) avem ştire că: în cuprinsul comunei Viişoara, proprietate a statului, s-a găsit o *măgură veche,* aşezată în centrul comunei, pe ioc potrivit; are forma unui oval; măsurîndu-se poala măgurei jos, a fost de 480 stînjeni; la capul de la apus are nălţime de 48 stînj., la mijloc 44 şi la capul de la răsărit 34 stînj. Şi s-a mai găsit şi *Brazda lui Novac,* ce vine drept de ia apus şi merge spre răsărit; are largul de 2 stînjeni şi naltul de 1 stînj. (subsc. *Drosu Constantin*[g]*).*

[40] De la *Popînzăleşti* (plasa OlteţuluP) avem informaţiuni că : Tot despre răsărit, în depărtare de această comună la 3000 stînj*. luaţi aproximativ, se află o brazdă ce vine de ia răsărit şi merge spre apus sau viceversa, care bătrînii o numesc *Brazda lui Novac* (subsc. *George Gavrilescu).*

d dasupra *e* preut *f* Ocolul *g* Costantin s ; *abatere semnificativă* *Ii* Olteţul *i* stin-

vastei cîmpii dintre Caracal şi Celei — este, zicem, cetatea pe care ne o înfăţişează învăţătorul local ca existentă[c] în comuna Vădastra[41].

D-l Bolliac a săpat în două, trei rînduri în acea localitate şi d-lui ne afirmă cum că la Vădastra a fost, în mijlocul unei bălţi, o staţiune preistorică ai cărei locuitori se serveau cu arme de piatră nelustruită şi de os, cu vase de lut lucrate cu niîna, fără roată, cu tot primitivul aparat al epopei paleolitice din timpii preistorici. Ei, ca seminţiile lacustre ale Elveţiei, îşi îngropau morţii pe coasta învecinată, mîncau scoici, melci şi roduri pădureţe ale păniîntului., nu cunoşteau nici un metal şi abia dacă într-o regiune mai lăturaşă ă[i] vechii silişti preistorice, d-lui a găsit un obiect de aramă nativă[42]. Noi sîntem obligaţi a crede pe d-l Bolliac în atribuirea aşezămintelor din Vădastra unei epoce mai veche elecît tot ce s-a găsit pînă .acum la noi în ţară, mai ales cînd vedem minunata colecţiune de grosolane vase de pămînt pe "care d-sa le-a publicat sub numirea *deCeramica*[d] *dacică din Vădastra preistorică,* colecţiune în care s-a strecurat — spre a ne cam pune la bănuială despre deplina ei autenticitate — vreo şase, şapte lulele de formele cele mai realiste.

Dreptul" lui ^Dumnezeu, învăţătorul din Vădastra, nu ne face nici o menţiune despre aceste curioase specimene preistorice.

O cestiune interesantă[e] care se leagă de această localitate este negreşit şi numele ei. împreună cu d-l Bolliac, nu putem crede că dînsa ar pro-

c existente *d* Ceramică ex, *poate cu dreptate* *e* interesante

[41] Iată ce culegem din raportul învăţătorului sătesc din *Vădastra* <plasa Bălţii) : „în cuprinsul comunei Vădastra se află *o cetate* şi *mai multe măguri.* Cetatea este de pămînt calcaros şi poartă numirea de *Sculienij* iar măgurile sînt de pămînt, dintre care una poartă numirea de *31ăgura Fetelor,* iar celeialte n-au nume cunoscute. Cetatea cade spre apus de comună şi este aşezată pe loc şes, iar Măgura Fetelor, se află în marginea comunei, între sud şi'vest, una în centrul comunei, iar celelalte spre miazănoapte de această comună, toate aşezate pe locuri înalte. Cetatea are forma unui pentagon avînd lărgimea ele 1600 stînj. pătraţi sau un pogon şi 36/400* dintr-un pogon, înălţimea de 3 stînj., vîrful rotund, înconjurată[l] împrejur™ cu un pîrîu de apă, avînd lăţime ca de 3 stînjeni; iară Măgura Fetelor are la bază forma unei circumferente, lărgimea de 225 stînj. pătraţi, înălţimea îi este de 5 stînj. ; iară vîrful are forma unui con cu căpătîiul tăiat. Măgura ce se află în centrul comunei asemeni are la bază forma unei. circumferenţe*; lărgimea îi este de 625 stînj. pătraţi, înălţimea de 6 stînjeni, vîrful rotund, iar celelalte măguri, ce se află în vecinătatea comunei, au tot acea mărime. întrebînd pe bătrîni, au spus că cetatea şi măgurile arătate le au pomenit din vechime şi se[o] vorbeşte de acele măguri că au fost ca pichete sau centruri de apărare în contra barbarilor. în cuprinsul acestei comune s-au găsit *suliţe, lănci, topoare,* •*vase de pămînt, bănuţi si o mulţime de unelte de cremene"* (subscr. *A. Mari--nes cu).*

[42] Am căutat[p]* a reproduce în *anexa L* cele mai importante'[q] din descripţiunile[r] date de d-l Bolliac despre localitatea Vădastra şi elespre descoperirile ce d-sa a făcut acolo.

k 96/400 *l* incunyurată *m* in prejur s *n* circonfcrenţe *o* să s *p* vom căuta, *q* i portanţi *r* descripţiunele

veni ele la un astronom latin, care de acolo *vedea astrele* pe cer. Să fie o numire de origină[f] slavonă, derivată de la BO,D,A(voda), apă şi OCTPIEL (răpede)[g] iar nu ne vine a crede, deoarece nici apă aşa de tot răpede* nu este pe acolo şi nici compunerea ordinară[h] a cuvintelor slavone nu permite o asemenea combinaţiune, cu postpunerea cualifica.tivului. Rămîne a se întreba claca* nu cumva numirea Vădastra n-ar avea vreo înrudire foarte de aproape, în sînul vocabularului limbelor traco-getice, cu numele vechei cetăţi macedonice *Chalastra,* cu aceia al anticei mutaţiuni poştale *Jkrtlanstra* din Sirmiu ; apoi şi cu denumirile locale* ale marilor rîuri din orientul[l] Europei : Danubiul, numit aci *Ister* şi Nistrul sau Tyras, căruia i s-a zis odinioară şi *Dunaster*; în fine chiar cu termenul[m] *Tutastra,* prin care, dupe* spusa medicului grec Dioscoride, dacii însemnau dovlecii[43]. Poate că o radicală comună a acelei limbe perdute din toată peninsula Emului, identică în adevăr la sunet cu sufixa[o] latină care ne a înzestrat limba noastră de azi cu ziceri ca : *fiiastră, colastră, fereastră.* . . a lăsat ultimele sale urme pe şeţul romănăţean, dacă nu şi în[p] cîteva rare cuvinte ale poporului nostru.

Graţie d-lui Bolliac, am aflat pe cîmpia din centrul acestui judeţ un fel de oasis preistorică*, înfundată* în mlaştina de la Vădastra şi dasupra caria[s] au venit a se superpune construcţiuni din epoce posterioare/, romane, ba chiar poate şi medievale*.

Graţie învăţătorilor din satele apusene* ale aceluiaşi ţinut, situate cam pe răzorul judeţului Dolji, şi anume : a celor din Zănoaga[44], din comunele

f origine *g* rapide *h* ordinarie *i* dacă *k* locali *l* orientele *m* terminul *n* de pre *o* snfixea *p om.* **s** *q* preistoric **e** *r* înfundat e s căruia **e** *t* posterioare **e,** *u* medievali s : posteriori **ex** *x* apusane

[43] Cetatea *Chalastra,* la gurile* rîului Axios (Vardarul) în provincia Mydoniei, figurează, cu variantele XaXacrrpa, XaXscnrpTj şi XaXaia-rpoc în *Strabon* VII, fig. 24;. *Erodat** VII, 123; *Plutarch,* vit. Alex. ; *Pliniu* IV, 10*; XXXI 10, „Nitrum Chalastricum" etc. Se afla^ în localitatea Kulakiade astăzi. *Mutaiio Ballanstra,* între *Translitis* şi *Meldia,* e citată în *Itinerarium a Burdigala BLierusalem usque,* pe calea dintre cetatea *Sirmium* (Mitrovitz), şi cetatea *Serdica* (Sofia?); se crede a fi fost lîngă *Sribnitz.* Despre numirea *Mister* a Dunării de jos, găsim între alţii, în *lordanis De Getarum sive Gothorum origine,* următoarea indicaţiune : „Danubius ... in* lingua Bessorum *Mister* vocatur". Tot *lorăanes,* V, precum şi *Amian. Marcelin*. *XXXI, 3, 3* şi *5* şi alţii dau rîului Tyras numirea de *Danastris.* în tractatul lui Dioscoride, **jcepl UXTJC**; Urpix^c;°, printre alte denumiri de plante, reproduse în diferite limbi vechi, citim şi aceasta : KoXoxuvoKc;, 'Poofxaioi xouxoipSvjTa oiX6aTixoc, Aaxoi, **ToUTaaTpa.** Aceeaşi terminaţiune *astra* aflăm în cuvîntul românesc *fiiasiră,* carele totuşi este învederat latinescul *filiaster, filiastra,* ce se prezentă în inscripţiuni *(Orelli, Inscrip. latin selec.* 6206, 6207 etc); precum şi în termenul ţărănesc *colastră,* rămas pînă astăzi la bacii Carpaţilor chiar acelaşi ca la păstorii Laţiului etc.

[44] Din *Zănoaga* (plasa Ocolului) ni se arată că sînt: *trei măgure?* ce sînt în hotarul acestei comune : una despre răsărit de comună şi se

s gurele *t* Strabone *u* Herodot *x* Pliniu, **VII,** 10 **s** *y* se află **s,** *probabil din interpretarea greşită a formei din* **ex** : află = afla *z* qui in **ex** *a* Ammian Marceilin *b* **XXXIj,** 3,3 şi 5 *sc.* **: XXXI** şi **XXXII s, XXXI,** 3,2 **ex** *c* **iaTpixîfe** *sc.* **:** *sbpicrfc css.*

foarte alăturate Cacaleţii[45] şi Eadomirul[46]; iar, mergînd tot mai în jo

numeşte *Măgura lui Câpăţînâ',* este înaltă de 3 stînj. şi în lungime de stînj. şi în vîrf de 2 stînj. ; a doua este despre apus, se numeşte *Măgu Mare,* este înaltă de 4 stînj., în lărgime de 50 stînj., şi în vîrf de 2 stîn a treia este cam la miazăzi de comună, se numeşte tot *Măgura Mare* este în mărime tot asemenea (subsc. preoţi *M. Stănescu).*

[45] Din *Cacaleţi* (plasa Ocolului) avem ştire : „că la miazăzi de comu se află un loc unde a fost *biserică* *veche* de la strămoşi, aşezată fiind o coastă, lîngă o apă, care merge pe valea Giorocului Mare; tot pe ac loc şi lîngă această apă este şi *silişte de sat vechi,* iară de cînd cu ciur s-a spart din acest loc; iară *-peste* tot în acest loc se găsesc *cioburi* şi *o vechi* şi foarte groase la făptură. Tot la miazăzi de comuna noastră se a şi *o movilă* mare de pămînt, înaltă de 5 stînjeni, iară lungimea, adi ocolul*, este 27 stînjeni şi vîrful îi este trunchiat. Tot în această pa de loc se află adică *oase de jidovi, olane, care curge apa pre ele, de lui*; adi cînd dă ploi se găsesc de acestea, adică olane şi oase. Măgura zisă mai s poartă numele de *Măgura Turcului.* La miazănoapte de comuna noas sînt în număr de zece *movile :* una numită *Măgura Mare!,* are înălţi de 4 stînjeni, iara ocolul de 24 stînjeni; alta numită *Măgura Mică,,* are înălţime de 3 stînjeni, ocolul 18 stînjeni; alta numită *Măgura Corn* are înălţime 4 stînjeni, ocolul 15 stînjeni; alta, numită *Măgura Berz* are înălţime de 6 1/2 stînjeni, ocolul 34 stînjeni; alta, numită *Măg Pitrcelii* are înălţime 4 stînjeni, ocolul 17 stînjeni. Toate acestea au vîr trunchiat şi sînt aşezate pe pămînt limpede. La miazăzi de comuna noas pe nişte dealuri şi pe nişte rîpe se găsesc arme vechi, precum pus pistoale; de acestea se găsesc şi acum în prezent" (subsc. *D. Ionescu*

[46] Din *Eadomir* (plasa Ocolului) avem informaţiunile următoar „Se află *mai midie măguri* în hotarul moşiei acestii™ comune, din vrem vechi, cu numele ce poartă fiecare îndeosebi şi în ce parte de loc a com nei cade, dupe cum se însemnează la vale : *o* *măgură* spre miazăzi comrmă, cu numele *Măgura de la Stăncilă,* care se mai zice şi *Măgura la viile Hagiului,* aşezată într-un pisc de deal, numit dealul Stănc avînd forma circonferenţei, ocolul la bază este de 31 stînjeni şi îna de 2 stînjeni cu vîrful trunchiat. Şi spre apus de acea măgură se cuno *urmele uui şanţ* de cele bătrîneşti, care este în depărtare ca de 40 stînj şi este în lungime de 60 stînjeni, largul 1 stînjen şi adîncimea iară stînjen şi pămîntul aruncat spre răsărit dintr-însul, fiindu-i un cap miazănoapte şi un cap spre miazăzi. *O* *măgură* spre miazănoapte de mună, cu numele *Măgura Dolani* avînd forma tot a celei de sus ; oc ia bază este de 35 stînjeni şi înălţimea* de 2 stînjeni, cu vîrful cam ţu iat, aşezată pe un deal numit dealul Dolani, lîngă drumul cel mare, nu drumul Albotii, despre miazănoapte de drum. *O* *măgură* spre mia de cea de sus şi tot spre miazănoapte de comună, cu numele *Mă Dumbrăvii,* aşezată pe un deal, numit dealul Dumbrăvii, lîngă dru Zănoagei, spre miazăzi de drum, tot în forma celor de mai sus ; oco

dpreut *e* biserica s *f* stînjini *g* adică ocolul s : adecă ocolul ei *h* Măgura m s *.după următoarea* *i* Corni s, *din neatenţie, dupăe* ftBarzeis *l* Purceiis, *după* **e** *m* **ex,** *poate mai corect* *n* acestei *o* după *p* una **ex,** *semnificînd fie* una, *fie —ceea ce est puţin probabil — o grafie hiperetimologizantă pentru articolul nehotărît* *q* Hagiiului *r* cir ferinţei *s* stînjini */* se cunoaşte *ul* *x* una *y* nălţimea *z* Dumbrăvi s, *preluare me*

din Dioşti% din Marotin48,- din ambii Amărăştii49 şi din Ghizdă

bază este de 30 stînjeni, şi 'naltul" de 2 stînjeni, cu vîrful trunchiat. O* *măgură* spre răsărit de comună, între hotarul moşiei cătunului Vijuleştiu ce depinde[b] de această comună, cu numele *Măgura Măiugului,* care se inai. zice şi *Măgura Apărătoare,* în forma piramidei, cu vîrful trunchiat, avînd' ocolul la bază de 40 stînjeni şi naltul de 3 stînjeni, aşezată pe un pisc de deal, numit dealul Obogeanului şi se cunosc *gropi vechi,* de cele strămoşeşti, pe lîngă acea măgură şi pe acel deal şi *şanţuri vechi,* care[c] spun bătrînii că au fost silişte veche de la moşi strămoşi. Asemenea spre apus de această comună se mai cunosc *ruine* de cele bătrîneşti, care[c] spun bătrînii că au fost oraş vechi, de cînd cu tătarii şi cu* jidovii, de unde s-au scos la anul 1860 nişte cărămizi, de pluguri, de pre acel loc, cînd s-a arat întîi, care cărămizi au fost de 2 palme în lungime şi latul asemenea, însă grosimea de 5 degete[e], avînd forma pătratului; şi acum acele cărămizi s-au sfărîmat de pluguri, arîndu-se mai de multe ori acei loc şi s-au găsit mai multe feluri de rămăşiţe de la lăcuitorii din vechime pe acel loc, precum : *urcioare, oale* şi *străchini,* şi locul acela, în care sînt ruine şi gropi şi unde s-au găsit acele cărămizi şi celelalte[f] poartă numele de *Livedea[g] Boierească,* care se mai zice şi *Stupina.* S-au găsit în pămîntul acestei comune, la miazănoapte de comună, la anul 1865, o sfărîmătură de *îmbrăcăminte de zea,* ca de 2 palme şi o *sabie de oţel,* de către un lăcuitor, care sabie a făcut-o seceră pentru secera griului, şi s-au găsit şi *bănuţi vechi* în multe feluri de rămăşiţe de la lăcuitorii din vechime şi de la care ruine se cunosc şi *gropi* pe acel loc; şi locul acela, în care s-au găsit aceste obiecte, poartă numirea de dealul Furciturilor" (subsc. *M. Diţulescu).*

[47] în comuna *Dioşti* (plasa Ocolului) ni se semnalează cele următoare : ,,Se află *mai multe măguri* în hotarul moşiei acestei comune, din vremile vechi, cu numele ce poartă fiecare îndeosebi, de pre[h] cum se spune la vale. O* *măgură,* numită *Măgura Dioştenilor* despre miazăzi de comună,, în forma unei circumferenţe, avînd ocolul ei la bază 41 stînjeni', cu vîrful trunchiat; aşezată pe loc şes, lîngă drumul Bărăceştii. O *măgură* în partea despre miazănoapte de comună, cu numele *Măgura lîîrca,* aşezată într-un pisc de deal lîngă dramul Cocăneştii, ce merge la Caracal şi Craiova, în forma unei circumferenţe, avînd ocolul la bază de 18 stînjeni*; cu vîrful tot trunchiat ca şi al celei dîntîi. O *măgură* în partea despre miazănoapte de comună, cu numele *Măgura Băşicuţa,* aşezată într-un pisc de deal lîngă valea eleşteului, ce-i zice şi valea Bratici în forma unei circumferenţe, avînd ocolul la bază de 9 stînj., cu vîrful trunchiat. Spre miazăzi de această comună se mai cunosc" *ruine de o biserică,* care spun bătrînii că a fost acolo biserică de la moşi strămoşi, care s-a ruinat de tot şi se vede şi acum acolo o *cruce de piatră,* scrisă cu litere necunoscute. Şi zic că şi acum se vede locul unde a fost sfîntuF prestol în altar, acoperit cu puţin pămînt pe deasupra™ şi acum este arat locul pe acolo şi se află în depărtare de această comună ca de 1200 stînj. spre miazăzi, ce-i zice acolo şi *Moîea,* unde este crucea şi locul prestolului. S-au găsit de[n] locuitori nişte *spărturi de oale* într-un loc unde a fost în vremea veche un sat, ce-i zice, acolo unde

a 'naltul s *marcînd conştientizarea folosirii unei forme simple* *b* depende *c* cari *d ad.* **s** *e* degite *f* şi celelalte **s** : şi c. 1. **ex** *g* livadia **ex,** *posibilă coruptelă, căci di are valoarea* **z,** *dacă i nu poartă accent ascuţit* *h* de pre *css.* *i* stînjini *k* numesc **s** *l* sîntuî *m* dasupra *n* de către

a fost satul, dealul Nucilor, şi unii dintre locuitorii acestei comune
găsit *bănuţi vechi;* dupe[p] cum spun unii ca a găsit un lăcuitor, cu nu
Ion zet Niţu,. bănuţi vechi, dar acesta neagă găsirea acelor bănuţi" (su
M. Mihăiescu[q]) •

[48] Din comuna *Marotinul de Sus* (plasa Balta) avem inform
nile următoare : ,,în cuprinsul[r]" acestei comune se află mai multe lo
însemnate • precum: *Gunoiul Batişei, Teiul Moţii, o măgură, un g
Drumul Lupeanului, Lacul Galeşului* şi *Dăboaia. Gunoiul Batişei* este
însemnat din vechime, care este făcut ca un fel de măgură, fiindcă a
chiar silişte în acel ioc, care silişte se numea Marotinul de Sus şi de
numele acelei silişte i s-a dat şi comunei tot numirea de Marotinul de
Al doilea urmează *Teiul Moţii,* loc însemnat din vechime, ce-şi are n
rea dupe numele"Motea şi desparte moşia locuitorilor de moşia Gh
veştilor. Al treilea urmează *Măgura Turcului,* care această măgură
făcută din vechime de ia moşi strămoşi şi i se dă numirea dupe nu
unui turc ce şedea cu locuinţa în vîrful acelei măgure. Al patrulea urm
Grindul Tursanului, dupe[s] numele unuia, Tursanu. Al cincilea urm
Drumul Lupeanului. Al şaselea urmează *Dăboaia,* dupe[s] numele lui D
şi al şaptelea^ *Dacdl Galeşului,* dupe[s] numele lui Gali, care dintr-aces
se scoate peşte, ioc însemnat din vechime ca drept semn ele hotar, ce
parte moşia locuitorilor de moşia comunei Mîrşanii. *Gunoiul Batişei*
spre miazănoapte de comună şi este aşezat pe vale; *Teiul Moţii,* în c
moşiei despre miazănoapte, ce se desparte cu Ghizdăveştii, aşezaţ
deal; *Măgura Turcului,* în capul siliştei spre apus, aşezată pe deal;
dul Tursânului,, la miazăzi de comună în capul moşiei, aşezat pe
Drumul LupeanuV, tot la miazăzi, semn de hotar, ce desparte
locuitorilor de Sohoteşti şi merge cu un cap la miazăzi şi cu unul la m
noapte; *Dăboaia,* la miazănoapte în laturile moşiei, aşezată pe
lacul Galeşului spre apus, aşezat pe vale; *Gunoiul Batişei* este de *S*
nalt. zece ocolul lui şi este cu vîrful rotund; *Măgura Turcului* este
stînj. naltă, 60 stînj. ocolul ei şi este[z]' cu vîrful ţuguiat*. *Grindul
nului,* 12 stînj. ocolul lui,.8 stînjini nalt şi este cu vîrful trunchiat. O
arme, unelte, scule, bănuţi, idoli, chipuri şi alte feluri de lucruri
vremile vechi nu s-au găsit" (subsc. *G. G. Marinescu).*

[49] Din *Amărăştii de Sus* (plasa Bălţii) sînt ştiinţele ce urm
,,în coprinsul^ acestei comune şi în vecinătate se află *un sat* cu n
Polovinele, care s-a surpat de cînd cu tătarii, pe la anii 101 (?) dupe
tos, care se găsesc[b] în acel loc de sat *cuptoare de cenuşe şi cărăr
tabără* cu numele *Bucinişul[c],* de cînd cu tătarii şi cu uriaşii, unde
război pe acea vreme şi de aceea i s-a dat numirea de tabără, care se g
în acea tabără *suliţe, arce de fier* si o* *silişte,* care a fost iarăşi sat, cla
nu se ştie de cînd este spart, dar[g] se găsesc într-însul *gropi, şanţuri
mizi de Antina, fier* şi *olarii;* se mai află un loc de *biserică,* care
făcută cu cărămidă mare[g] de Antina; se mai află o *măgură* care p
numirea de *Măgura Săpată.* Iară locul unde se află siliştea şi bi
se numeşte *Bîscelele.* Satul *Polovinele* şi tabăra BueinisuluP cad

o comuni *p* de pre *q* Mihăiescn *css.* *r* coprinsul *s* de pre *t* aşezat *u* Lu
" *x* trei *y om.* s *z* ţuguiat — vîrful *om.* s *a* cuprinsul *b* se găseşte *c* Bucinişul
ciunişul s. *preluînd o greşeală din* **e** *d om.* s *e* dară *f* cărămizi — cu *om.* s *g* mar
h Bucinişul **ex**

răsărit de sat, pe loc şes, în depărtare de sat ca de 1400 stînjeni pe proprietatea statului; iară siliştea şi locul de biserică de la *Bîscelele*[l] cad spre miazăzi de sat în depărtare ca de 100 stînjeni de sat, pe proprietatea comunei, pe loc şes ; şi *Măgura Săpată* cade spre răsărit de sat, iarăşi pe proprietatea comunei, aşezată pe loc set, unde se desparte de moşia Obîrşia. — 1, Satul: întinderea sa este de 150 pogoane; — 2[k], Tabăra, ca de 200 pogoane; — 3,* Siliştea, ca de 200 pogoane, iară cărămida din care a fost făcută biserica, este în mărime de 3 palme lungul, de 2 palme latul şi grosimea de 4 degete şi — 4[m], Măgura se află în mărime la ocolul ei de 50 stînjeni şi înălţimea* de 20 stînjeni şi vîrful este săpat şi aruncat pămîntul în laturi. în coprinsul[o] acestei comune se află spuse bătrîneşti de pe la bătrîni şi preoţi despre acele locuri numite *Polovinele, Bucinişul* şi siliştea pe care au fost sate din vechime şi s-au robit de tătari, mai cu seamă acea biserică din silişte, care s-a robit în noaptea Paştilor, cînd se aflau preoţii slujind; iară măgura se află de cînd cu tătarii şi cu uriaşii, în acele locuri, *Polovinele* şi *Bucinişul, s-au găsit olarii, cărămizi, suliţe de fier, lespezi de piatră mici* şi *monete de argint şi aramă,* tot o mărime cu banii de 50, avînd pe dînsele pe o parte chipuri de împăraţi şi pe cealaltă inscripţii care nu se pot citi, ele care s-au descoperit în comuna Amăreştii de Sus în anul 1871" (subsc. *E. Păune seu).*

Iară din Amărăştii de Jos (plasa Bălţii) se adaoge: „că împrejurul acestei comune se află *trei locuri de silişte,* în care se copiind *olarii, cărămizi Antina* şi cioburi de diferite obiecte rămase de pe la locuitorii cei veelii; se mai află şi *trei măguri* mari vechi şi *una* mai mică, fiind din vremile vechi de cîncl cu jielovii şi cu uriaşii, care toate aceste locuri poartă numirile* următoare : I, *o*[q] silişte numită *Amărăştii/,* II, una *idem,* numită *Bucinişul;* III, una *idem,* numită *a Piscului;* şi măgurele: I, *o*[q] măgură numită *Măgura Săpată;* II, una *idem* numită *Măgura Vişei;* III, *mm idem,* numită *Măgura eu Viţă,* şi IV, una *idem,* mai mică, numită *Bmicuţa.* Siliştea *Amărăştii*[b] cade despre miazănoapte de sat, pe vale, în depărtare ca de 100 stînjeni de sat, pe proprietatea comunei; Siliştea *Buclnişului*[h] cade în[s] jos de sat, tot pe vale, în depărtare ca de 2500 stînjeni, pe proprietatea statului, numită Bucinişul, ţinîncl* de episcopia Rîmnicul[u] Vîlcei; a treia silişte, a *Piscului,* cade despre miazăzi de sat, pe proprietatea statului numită *Obîrşia,* ţinînd' de mănăstirea Brîncovenii. Şi măgurile* cad cîte patru din jos de sat, pe deal, în depărtare ordinară. (?) Cea dintîi silişte, întinderea sa este ca de 15 pogoane; cea d-a doua* ca de 20 pogoane şi cea d-a treia[z] ca ele 12 pogoane. Şi măgurile[s]': cea dintîi este înaltă ca de 8 stînjeni, la poale ca ele 50 stînjeni şi cu vîrful trunchiat ; cea d-a doua[z]' măgură, înaltă ca ele 15 stînjeni, ocolul ei la poale ca ele 50 stînjeni şi cu vîrful ţuguiat: cea de a treia* e înaltă ca ele 12 stînjeni, la poale ca ele 55 stînjeni şi cu vîrful rătund şi cea ele apatia, înaltă ca de 5 stînjeni, la poale ca de 20 stînjeni şi vîrful ţuguiat. în pănîintul acestei comune şi în vecinătatea* ei s-au.găsit şi se găsesc şi acum, cînd ară cu plugul, rămăşiţe de pe la locuitorii elin timpurile vechi, precum : *cărămizi Antină, cărbuni, cioburi de oale, fiare* de călcat rufe (!) şi *alte scule de fier"* (subsc. *B. Rădulescu).*

1 Biscele *k* a 2° /a 3[c] *m* a 4° *n* înaltul *o* cuprinsul *p* numirele *q* una *h* Bucleişui /• Amăreştii *css., deoarece* s *preia mecanic grafia din* **e,** *în care* e *echivalează cu* ă s *din.* *i* ţiind *u* Rîmnicului *x* măgurele *g* d-a 2[a]* *z* d-a 3[a] *a* vecinătăţile

veşti[50], în fine *ăm*[v] Apele Vii[51], aflăm în* împrejmuirile răzlăţate a acestei ultime localităţi cu nume aşa de caracteristic, o grupă de po ziţiuni însemnate prin taberile lor de măgure*, prin urmele lor de cetăţ pe unde plugarul găseşte pe tot minutul vase de lut, cărămizi, olane d apă, arme de metal şi chiar monete din diferite epoce.

Ce este acest şir de ruine antice, grămădite în jurul comunei Ape Vii ! Ce însemnează numirile, slavone de pre toată aparinţa[a], ca Zănoag Dioşti, Zvorsca şi altele? Avem aci rămăşiţe din antice stabilimente r mane, precum ne ar face să credem existenţa de ruine, clădite odinioa cu de acele late şi masive cărămizi, cărora dialectul local al romănăţenilo le a însuşit denumirea topică a Antinei, zicînclu-le *cărămizi de Antin* Avem urme de la popoarele slavone ale evului meziu[c]? sau chiar numai d epoce mai apropiate, cînd gloanţele de puşcă se puteau rătăci prin arin din bătătură?

Iată puntele asupra cărora nu se poate* da* nici o lumină hotărîtoa din raporturile, scurte şi lipsite de experienţă archeologică, ale învăţăt rilor săteşti. Poate, corelaţiuni cu antichităţile din învecinatul judeţ Doljiului, dară şi mai sigur expioraţiuni făcute de un expert la faţa locu lui, ne vor înmîna cheia acestor enigme, care, în orice caz, par a nu lipsite ele un interes istorica

V-aş luă un timp prea îndelung şi v-aş osteni j-^oate preste măsu domnilor, prezentîndu-vă cu aceleaşi amărunte ca pînă aici, alte două ce eori ele rămăşiţe archeologice, ce se învederează în dosarul anticariu Eomanaţilor.

ij şi în fine s *z om.* s *a* măguri *b* aparenţa ale mediului ev *d* pot **e** *e* lua **e,** / de un interes istoric s : de interes ex

[50] Din comuna *Ghizdăvestii* (plasa Bălţii) ni se relatează : „că cuprinsul comunei se află o *movilă* ce poartă numirea de *Movila Com* €^te spre nord de comună şi aşezată pe pămînt şes în cîmpie şi locul ac se numeşte *Motea ;* ea este de o jumătate stînjen înaltă, are ocolul la po «ea de 7 stînjeni şi este rotundă şi cu vîrful trunchiat" (subsc. I. *Flores*

[51] De la comuna *Apele Vii* (plasa Bălţii) avem răspunsurile urm toare : ,,Se găsesc în cuprinsul acestei comune *multe Mrburi de oale, •e% bănuţi vechi, pietre de rîşniţă* şi *oale cu oase de oameni,* îngropate p pămînt. Acestea se află prin sat şi afară din sat : hîrburile se găsesc s miazăzi de sat, pe loc puţin deluros şi compus numai de arină; oalele "bănuţi, prin sat pe loc şes ; pietrele şi oalele cu oase, spre miazănoapte sat, unde este loc şes şi arabil. Hîrburile de oale sînt mici, în forma oa de astăzi; oalele cu bănuţi, în mărime cît pot încăpea 5 oca apă şi as pate ; pietrele de rîşniţă, aşezate una pe alta, încît par a fi aşezate de m de om, la formă rotunde ; oalele cu oase de om, în mărime cît poate int o vadră licuid şi astupate cu capac. Se spune de mai mulţi bătrîni că vecinătate spre nord-est se găsesc oarecare sloiuri de ceară, prin pămî asemenea şi *cărămidă de Antina,* spre răsărit, în forma pardoselei, coprinde spaţiul unei case, iarăşi prin pămînt, de care se vorbeşte c vechime ar fi fost situate case pe acel loc. S-au găsit şi se găsesc în coprin acestei comune *bănuţi vechi,* pe mai multe locuri; în unii este leat şasesp *mm,* frumoşi şi buni la sunet; s-au mai găsit şi *glonţuri de puşcă* în pa de miazăzi a comunei prin arină" (subsc. preot[o] *Georg. Florescu).*

b intra o s : încăpea una **ex** *c* preut

Aceste două punturi sînt : de o parte, puţin la nord de Caracal, vechea vatră a familiei Brîncovenilor*[7], ruinele locuinţei lui Matei aga, devenit apoi Matei vodă Basarab, şi însuşi cuprinsul[h] mănăstirii Brîncovenii; iar la extremitatea nordică a judeţului, jumătate din cuibul ilustrei familii de eroi, Buzeştii, carele, prin mănăstirile lor Stăneştii şi Dobruşa, se întindea şi în districtul Vîlcea. în Eomanaţi avem mănăstirea Căluiului, cu portretele celor trei fraţi de arme ai lui Mihai Viteazul, cu portretul domnitorului însuşi şi al fratelui său Petru Cercel, cu acelea ale soţiilor şi fiilor acestor domnitori şi ai credincioşilor lor vasali.

Miceşte de ajuns, domnilor, a rememora acum în treacăt că aci sînt palatele şi mănăstirea lui Matei Basarab, mai apoi prenoite de Constantin vodă Brîncoveanu[52].

g Brîncoveanu *h* coprinsul *i* îmi este

[52] Din raportul învăţătorului de la *Brîncoveni* (plasa Oltului) voi extrage aci cele relative la clădirile care amintesc la faţa locului despre domneasca familie a lui Matei şi Constantin : — 3, Spre răsărit de această comună, pe un deal, se aflâ *ruinele caselor familiei Brîncovenilor.* Acest deal, cu o suprafaţă ca de 3 pogoane, a fost închis cu zid de cărămidă în formă de cetăţuie, de pre cum arată şanţul din care s-a scos de curînd cărămidă. Cărămida este de mărimea celei ce se face acum; însă este de observat că varul pus între cărămizi are o .tărie foarte mare, astfel că mai bine se poate rupe cărămida decît varul. Din aceste ruine mai este un zid cu o grosime de patru palme, înălţimea* de 11/2 stînjen; iar lungimea de 19 stînjeni. Acest zid a făcut parte din cele ee serveau[e] de cetăţuie,, care aveau'' formă rotundă neregulată. înlăuntru erau case, care s-au stricat de lăcuitor! pentra a lua cărămida,-dupe care[g] le au săpat pînă la adîncime de 3 stînjeni. Tradiţiunea se exprimă[i]" astfel despre aceste ruine : Aci au fost casele Brîncovenilor; pivniţele' erau atît de mari că putea intra carul cu boi şi buţi, se întorcea prin pivniţa şi ieşea tot pe unde a intrat. Mai multe nu se ştie despre aceste ruine; — 4, Lingă, aceste ruine, spre,apus, *e&tebiserica satului,* zidită ia anul creaţiunii 7193 (1685), de familia Brîncovenilor, de pre cum s-a putut descifra din inscrij ţiunile cele două ce sînt în biserică. înlăuntrul biserîcei se văd zugrăviţi din vechime ctitorii în costumele lor vechi. Tot în biserică este un mormint, pe care este o piatră cu inscripţiunea ruinată; la finit se vede anul 1695 cu slove; — *5,* în curtea acestei biserici, spre miazăzi, este o *cruce de piatră* înaltă de un. stînjen, cu inscripţiuni pe trei feţe. Literile sînt amestecate, latine şi chirilice. Eu s-a putut cunoaşte în ce limbă este scrisa. La finitul acestei inscripţiuni se vede anul 1707, cu numere arabe;— 6, Spre miazăzi de satul Brîncoveni, sub[k] un mare deal, se află *mănăstirea Brîncovenii* cu două biserici. Cea mai mare este făcută de moşul lui Matei Basarab, înoită[l] de acesta la anul[m] creaţiunei 7140 (1632) şi în fine făcută în starea actuale de Constantin Brîncoveanu la anul lui Hr. 1699. în biserică este un mormint cu două inscripţiuni în piatră. Aci repauzează Papa postelnicul Brîncoveanu[n]* cu soţia sa, Stanca Cantacuzino, părinţii lui Constantin Brîncoveanu; — 7, A doua *biserică* este mai nouă, făcută de Constantin Brîncoveanul Basarab, la amil de la Hr. 1700. Aceste noţiuni le am scos pe scurt de pe inscripţiunile îmbelor biserice (subsc. *T. Marinescu).* în *anexa M*.* am reprodus[o] diferite documente relative la vechile clădiri de la Brîncoveni..

d înălţime *e* cel ce servea *f* avea *g* de pe cari *h* se exprime *i* pivniţele *k* sub */ înainte de* şi înoită, s *ad.* şi *m* la anul — Brîncoveanu *om.* s, *care ad. (?) ca o conştientizare a lipsei de sens acuzate de construcţie* *n* Brîncovean *o* vom reproduce

Mă opresc asemeni de a dezvolta mai pre larg cele ce învăţătorii s teşti din Şopîrliţa[53] şi din Dobrun[54] spun despre casele şi despre biseric

[53] Din raportul de la *Şopîrliţa* (plasa Oltului de Sus) transcri încă aci cele următoare : — 1, în partea despre apus a acestei comune e o *mănăstire ruinată* foarte veche ; se zice că este făcută în zilele lui Mat Basarab cînd era domnia la Brîncoveni, chiar de un ministru al său numele Ghinea vistierul[p] (grec de origine[q]); este în lungime ca de 7 st jeni, numai lumina înlăuntru, şi lărgimea ca de 6 stînjeni; grosim zidului este tocmai de un stînjen mare; zidul'este zidit numai cu go cărămidă şi var; cărămida, în mărime, lungul, 1 palmă domnească ş degete, iară grosimea, o şchioapă; pe sus are cărămizi în trei colţuri săpături; în patru colţuri înlăuntru are patru pietre, cîte una la fieca colţ, nescrise; este fundată pe un loc care se numeşte de bătrîni *sub z&po* în marginea apei Olteţului, într-un deluş. Tot lîngă această mănăstire m se găsesc nişte ziduri în formă de case pătrate, tocmai aproape de Olte în depărtare de mănăstire ca de 12 stînjeni. Aceste case se zice că au f o grădină de animale sălbatice, mai mult[t] ciute; de aceea s-a şi nu acel loc *la Ciutărie.* Biserica se zice că s-a părăsit pentru că s-a jăfuit spurcat de turci,^că^ au şi tăiat pe Ghinea ; — 2, Tot pe această propr tate, în coprinsul acestei comune, dincolo de Olteţ spre miazăzi, înt vălcea numită Cerneaua, s-a descoperit în anul 1864—65, *o comoară* felurite antice, precum : inele de aur cu pietre de diamant, brăţări de a cercei cu asemenea* pietre, linguriţe, boabe de mărgăritar înşirate pe sî de aur etc. Acestea s-au găsit de un George Coman, locuitor în acea comună; el este un om exaltat de minte, are aplecare^ de a prinde vul cu ogarul; a dat ogarul dupe o vulpe şi a intrat acolo în Cernea în vizuină şi vulpea, şi ogarul dupe ea. El, de frică că-i mânîncă ogarul, a l sapa şi a fărîmat vizuina şi s-a pomenit cu ele curînd din vizuină ; cîte fost[z] mai mari, le a luat în traista care purta de mîneare, iar din boa de mărgăritar a mai spart cu piatra pe muchia sapii şi le a lăsat aco Se înştiinţară proprietarii locului, Brătăşenii, şi-i luară cîteva inele ş şir de mărgăritari, pe care îi deteră cîţiva gologani; văzînd el că-i[a] sînt preţ, a plecat cu ele în traistă la bîlciul Floriilor la Caracal şHa cine arătat 1-a bătut şi i le a luat; cine? nici el nu 1-a cunoscut. în urm înştiinţară toate autorităţile acestui district, veni prefectul la[b] faţa locul a căutat cernind ţarina cu ciure şi a mai găsit şi atunci ceva din a amaneturi; a mai găsit şi în urmă lumea clin comunele vecine boab mărgăritari, cu ciurele, în ţarină şi le a vîndut proprietarilor lor. A acolo nu se mai găseşte nimic; chiar de la anul 1865 s-a arat grîu p acel loc; astfel s-au finit cu[c] aceste amaneturi. Se spune de bătrîni aceste amaneturi au fost îngropate acolo de 12 hoţi, cari au trecut Ol acolo cu 5 cai încărcaţi; în acel timp Brătăşanii, proprietarii acestui erau căpitani de poteră şi s-au războit cu dînşii în acea vale; atun le au îngropat ca să fie uşori[d]* de scăpat. Acea vale, care se numeşte Ce este o scursoare de apă care vine din ploaie, curge de la apus spre răs şi se varsă în Olteţ; adîncimea pe unele[e] locuri este de 3 stînjeni; pe

p vistiierul *q* origine *r* stînjini *s* pietri *t* multe *u* că e, ex *x* asemine *y* care *z* ce a fost *a* că sînt *b* în *c* cu *ad.* s *d* uşor s ; *am preferat lecţiunea din pentru aerul ei popular, în ton cu întregul pasaj* *e* pe une locuri

acum ruinate, ale vistierului* Ghinea Olarul, a cărui aprigă lăcomie la bani atrase asupră-i şi asupra stăpînului său, Matei vodă, ura şi mînia poporului.

Tradițiunea acelor tragice evenimente, păstrate în cronicele noastre[55], este încă viie* în memoria locuitorilor din Şopîrlița, cari, împărțind legenda

k vistiierului **e, ex,** *grafie notabilă din punct de vedere fonetic* *l* viie **s,** *cu aceeaşi abatere semnificativă*

locuri este de 2 stînjeni; lărgimea asemenea; are şi godovane (bălți); vara seacă mai totdauna; — 4, Tot în coprinsuF acestei comune, spre răsărit, este *o groapă* ca de 5 stînjeni adîncă şi largă tot asemenea[g]' această groapă se numeşte din vechime *Gaura Şopîrlei,* de la care şi-a luat şi comuna numele de *Şopîrlița*; în această groapă se zice că a locuit o şopîrlă sau un şarpe" mare. El a mîncat mai multe animale de ale oamenilor; se spune de bătrîni că chiar şi copii; a fost omorît de vînătorii de pre atunci cu puştile; groapa este rotundă, săpată de şarpe; sînt în ea multe oase vechi putrede" (subsc. *preot[i]. I. Ionescu).*

[54] Din comuna *Dobrunul* (plasa Oltului* de Sus) ni se rapoartă* mai aceleaşi informațiuni : „în moşia boierilor Brătăşeni, subt™ un pisc de deal, în marginea Olteţului, în vecinătate cu comuna Dobrunul, se aflâ în fața pămîntului rămase ziduri de case. Biserica e apropiată de acele ziduri ... Se povesteşte de nişte *talere de argint, cuțite, inele* de pietre* scumpe, *brățări* de aur cu pietre scumpe şi boabe de *mărgă-ritare[o].* Zidurile se află pe pămînt simplu, iară nu pe piatră; ele cad spre răsărit. Zidurile bisericei sînt şi acum necăzute, de cărămidă potrivită, zidite cu var, forma avînd-o[p]' un dreptunghi. Despre ziduri şi biserică se spune de nişte bătrîni şi un preot că, clin povestirea părinților lor, au fost zidite de Ghinea vistierul*, ce i s-a[r] zis Țucala% de neam bulgar, în zilele cînd era domn Matei vodă. Boabele de mărgăritar[o], se povesteşte că, la anul 1865, afară din comună, spre miazăzi de* vâlcelele ce se numesc Cernele, unde şi acum este o branişte de ulmi, numiți ulmii din Gădărel, în depărtare de comuna Dobrunul ca de 900* stînjeni, unde pe acele vâlcele s-au găsit într-o vizuină în pămînt făcută din fire ; iară largul a avut ca cît ar intra o fiară sălbatică şi adîncimea de doi stînjeni" (subsc. *preot[i]. Dimit. Iorăăchescu).*

[55] „Şi aşa fiind turbați (slujitorii lui Matei vodă şi mai vîrtos dorobanții şi seimenii şi alte cete), cînd fu într-o zi, se strînseră toți în curtea domnească ca să ucigă pe* doi boieri ai lui Matei vodă, anume Ghinea-Tueala şi Badul Vărzarul vel armaş, aruncîndu-le prihană cum că ei sfătuiesc pre domn ca să nu ie dea[y] lefi. Şi aşa, fiind ei turbați ca nişte porci far' de ruşine, se suirâ sus în casele domneşti şi dădură* năvală unde zăcea domnul lor, căutînd pre aceşti boieri, sub căpătâiul lui, sub paturi, prin poduri, prin cămări, prin lăzi*, pînă îi găsiră si asa, dinaintea lui i-au luat, cît se cutremura locul de groaza lor, dezbrăcîndu-i de haine, bătîndu-i nemilostiv, pînă i-au scos afară la cîmp şi acolo[b] i-au omorît înaintea tuturor[c] oştilor". *Istoria Țărei Româneşti, de cînd au descălicat românii,* în *Magaz.[d] ist. pentru Dacia,* tom. IV, pag. 328.

f coprinsul *css.* *g* asemine *h* şerpe **ex,** *deşi grafia obişnuită este cu* e *i* preut *k* Oltul *l* reporta **ex,** *cu* o *poate pentru* 6 (=oa) *m* sub *n* pietre **s,** *deşi grafia obişnuită atît în* **s,** *cît şi ine, ex este* petre *o* mărgăritari *p* avîndu-o *q* vistiierui *r* s-au *s* Țocala *t* pe *u* om. s *x* pre *y* deie *z* dederă *a* Iade *b* acole e, **ex,** *cu* e *poale pentru* e *c* tutulor *d* Magas. **s**

de hrăpiri a vistierului* între un mit fabulos şi între un fapt posibil, ara la un oarecare loc din comuna lor, o groapă mare în care odinioară ax locuit un şarpe uriaş ce devasta vecinătatea, iar, de altă parte, spun că bolțile vechilor case ale lui Ghinea s-ar fi găsit acum cîțiva ani comori n prețuite.

Fără de a mai rătăci prin schiturile de o însemnătate secundarie, cu sînt *Hotăranii*[56] şi Popînzăleştii[57], fără de a ne mai pierde timpul spicui

[56] între comunele de la care au venit răspunsuri la *Gestiona archeologie* al meu, nu figurează *Hotar anii(din* plasa Ocolului). Dar coleg nostru, d-l V. A. Ureche[c] a avut buna voință[f] a-mi comunica un *Tabl istoric al tuturor bisericilor şi mănăstirilor din județul Romanați,* pe ca d-sa 1-a întocmit, precum şi pentru alte județe ale țărei, pe cînd e director general al Ministerului^ Cultelor şi Instrucțiunii Publice. V extrase din acel tablou cele atingătoare de schitul* Hotăranii, care p la secularizarea mănăstirilor se afla închinat mănăstirii Dionisiu de Muntele Atos : „Hotăranii, cu o biserică, mănăstire de călugări, înfi țată ia anul (7096) 1588 de jupîn Mitrea vornicul şi restaurată de Ma Fălcoianu. Inscripția dasupra* uşei bisericei zice: «Această sfîntă dumnezeiască* bis^rteăf ce se cheamă Hotăranii, cu hramul Soborul' în rilor, din temeliea[m] fost făcută de jupîn Mitrea voinicul şi jupînița Neag la cursul anilor de la zidirea lumii 7096. Treeînd multă vreme şi stric du-se, îndemnatu-s-a eu ajutorul lui Dumnezeu jupîn Matei Fălcoia biv vel căpitan sin Gheorghe vornicul de au dres-o şi au înfrumuseța cu zugrăveală şi a făcut altele asemenea un om (?) ca să-i fie vecini pomenire; în zilele prea luminatului Domn Ico Constantin Brîncovea Basarab voievod, la leat 7216 »".

Ctitorii zugrăviți în biserica de ia Hotărani, Ia fereastra des miazăzi :

Jupîn Radu stolnicul Fălcoianu vel vornic — *Jupîn Şerban Cantacuzino*

Ico *Constantin Bas araba* V.V.

Jupînița ego Andreiana — *Jupînița ego Măria*

Ctitorii de la fereastra despre miazănoapte :

Jupîn George Fălcoianu vornic — *Jupîn Barbu*

Jupînița ego Caplea — *Jupînița Stanca*

Jupînița Despina . . . . . . — *Jupînița Preda.*

[57] Din *Popînzăleşti* (plasa Olteţului), dosarul nostru ne oferă[o] ş țele următoare : „Această comună este aşezată pe loc plan, avînd dir țiunea orizontală^?); despre răsărit de această comună se află mă stirea schitului Popînzăleştii în depărtare ca 300 stînjeni, care schit împrejmuit cu zid despre răsărit, nord şi sud, iar despre apus cu apa mentul, în centrul căruia este o boltă mare drept poartă a curții biseri (subsc. *George Gavrilescu).* Către care adăogim* din *Tabloul istoric* d-lui V. A. Ureche, însemnarea că „schitul Popînzăleştii are o bise înființată la 1853 de egumenul Lavrentie[r], în care figurează în portr murali prințul Ştirbei şi fundatorul[s] numit".

c Urechle s, Urechia **e, ex,** *grafii omofone, amîndouă, transcrierii noastre* *f* bunăv *g* la Ministeriul *h* skitul *i* deasupra A' dumnedeescă s, dumnedeiasca **ex** / Soborului fost *n* de vecinică *o* ofere *p* orizontale *q* adaugem *r* Laurentie *s* **f**ondatorele

leaturi de clădiri şi nume de *ctitori* prin vechile bisericuţe de sat[58], vom grăbi acum iarăşi către pragul nordic al judeţului, la vatra Buzeştilor.

Acolo, între comunele cu denumirile caracteristice de Morunglavu şi de Oboga, se află şi cea mai antică reşedinţă a familiei, in satul Ciuturoaia sau Cepturoaia, astăzi Ştirbei[59] de pre proprietarul său actual

[58] în dosarele* de răspunsuri la *Gestionarul arelieologie,* mai aflăm oarecare noţiuni locale izolate, ce nu le am putut grupa în vreunul din cercurile sau din regiunile anticare întru care[u] am împărţit judeţul Romanaţi. Pe acelea le transcriem dar aci, ca să fie dosarul complet în aceste note : *„Cîrloganii* (plasa Olteţului^). Se află o *biserică veche* fără înveliş, însă, de cînd este, nu se vede nici o inscripţiune şi se află între apus şi miazăzi şi este situată în *Valea de Trestii,* în depărtare de comună ca de 2000 metri, a cărei[z]' lungime este ca de 9 metri şi lăţime de 4 metri, zidită cu cărămidă mare şi groasă în forma unui dreptunghi" (subsc. *B. Giurescu).*

Gropşanii (plasa Olteţului): ,,între puntele cardinale miazăzi şi răsărit de la comuna *Gropşanii* spre comuna Băleasa, departe ca la 1000 metri, se află o vale numită *Valea Bisericii,* care acum aproape 230 de ani, cam pe la anul 1640, se afla în acea vale un mic sătuleţ, care tot în acel an, dupe cum au auzit si bătrînii de la părinţii lor, s-a devastat cu desăvîrşire de turci, rămîind acea vale cu numele de valea Bisericii, fiindcă o mică bisericuţă ce era în acea vale a durat mai mult timp* în urmă şi chiar astăzi se pot cunoaşte chiar locurile unde fusese odinioară acel sătuleţ ; acum însă este cea mai mare parte din acea vale acoperită de pădure, iar° parte din ea se cultivă de locuitori", (subsc. *P. Predean).* Am dat[b] în *anexa* A[7]" un extract din *Tabloul istoric* al d-lui V. A. Ureche, în privinţa principalelor biserici de sat mai vechi.

[59] Reproducem în întregul său, raportul ce avem de la comuna *Ştirbei* (plasa Olteţului) : „Ştirbei, numită în vechime şi chiar astăzi *Giuturoaia* sau *Cepturoaia,* este situată în partea dreaptă a rîuleţului Oiteţul. în partea despre sud se întind dealuri, care astăzi se află plantate cu vif. Se numeşte Ştirbei de pre numele principelui Barbu D. Ştirbei, care aici are proprietate, astăzi a fiului^ său, principele George B. Ştirbei. în partea despre sud-vest se află cătunele Dobreţii şi Cărtişoara, ce-i aparţin şi de care se separă prin pădurea sus-numitului proprietar, ce este traversată de valea numită a Căluiului[e]. La nord-est se află asemenea cătunele Mologeştii şi Olteţanii, de care se separă prin rîuleţul Oiteţul. *Biserica* ce se află în această comună, propriu-zisă Ştirbei, se zice a fi făcută de aceiaşi fundatori[f] care au edificat vecina mănăstire a Găluiului, ce se află spre sud de această comună. Inscripţiile însă ce se văd pe pietrele mormînturilor, fiind slavone, nu se pot descifra, ca să se poată cunoaşte pozitiv data şi numele fundatorilor[f] ei. Locuitorii acestei comune, în tradiţiunile lor, zic a fi edificată de nişte haiduci, cari au edificat şi pe aceea a Găluiului. Aceasta provine poate de acolo că fraţii Buzeşti şi alţii cari au edificat pe aceea a Găluiului, fiind oameni de arme, dupe cum ni-i descrie istoria, şi clin cauza războlelor ce erau pe acele timpuri,

t dosarele noastre *u* anticarii între cari *x* Oiteţul *y* cărei *sc.* : cărui *css.* *z* *om.* s *a* iar' **e, ex** *b* vom da *c* cu viia *d* fiiului **ex;** *am păstrai forma din* **s,** *deşi este foarte rară în ansamblul ediţiilor, pentru relevanţa ei* *ea* Găluiului s : Căluiul **ex** *f* fondatori

şi cea de pre urmă locuinţă a ultimului dintre Buzeşti, răposat în secolul nostru şi îngropat în biserica din Străjeşti[60].

au edificat acea mănăstire cu patronagiul St-ului Mcolaie* sau în urma vreunui sîngeros război, sau ca refugiu în acea vale, unde desigur pe acele timpuri era tot împrejurul acoperit de păduri aproape nepenetrabile[h] şi de unde a putut foarte logic să* se nască, tradiţiunea că îmbele aceste biserici ar fi edificate de haiduci. înaintea acestei biserici, în curte, unde se află astăzi conacul proprietăţii şi în care sade* îngrijitorul însărcinat cu cultivarea cîmpului, se zice prin tradiţiune, ba mulţi spun că au văzut părinţii cari ar fi intrat în subterana ce se află în această curte şi unde se găsesc obiecte preţioase, precum : sfeşnice de aur şi argint, arme vechi, monete asemenea vechi etc, dar care se zice a fi păzite* de spirite rele. Se mai zice, încă, că la intrarea acestor subterane se află dasupra pragului o inscripţiune cu litere, care daca™ s-ar putea citi, ar fi liberă intrarea. Unul dintre locuitori adaogă" că a avut un părinte, astăzi răposat, care i-ar fi narat că din întîmplare intrînd în acea subterană, osebit de multele obiecte preţioase ce a văzut, a luat nişte monete şi cînd a voit să iasă uşa s-a închis, astfel că 1-a constrîns un ce invizibil a lepăda ce luase. Voind apoi din nou a ieşi, n-a putut pînă ce nu şi-a scuturat toate veştmintele[o] şi dupe[p]' ce a găsit o mică monetă căzută din întîmplare în opincile[q] sale, pe care lepădînd-o[r], uşa s-a redeschis, lăsînd ieşirea liberă. Acestea culegîndu-se de subsemnatul din naraţiunea lăcuitorilor acestei comune, am format acest răspuns spre satisfacţiunea întrebărilor făcute de d-l ministru, care se va înainta dupe obligaţiune" (subsc. *Sabiniu Bragomirescu).*

Spre completarea noţiunilor[s], reproducem şi cele aflate în *Tabloul istoric* al d-lui V. A. Ureche : „în Ştirbei se află două biserici, una închinată cuvioasei Paraschiva, se zice a fi făcută la 1560 ; într-însa sînt pe păreţi portretele lui Constantin Buzescu şi familia *

Constantin Buzescu cu soţia sa şi cu trei fii, anume : Preda, Radu şi Constantin,

Şerban, vel vornic Ştirbei, ginerele lui Constantin Buzescu. Păuna, fiica lui Constantin Buzescu.

în a treia biserică sau tindă se află două morminte, dasupra cu lespezi de piatră scrise cu litere slavone, care nu s-au putut descifra. A doua biserică din Ştirbei este clădită la 1851 de Mcolaie Gheorghiu şi de Prinţul B. Ştirbei".

[60] învăţătorului care funcţiona pe la 1874 în Străjeşti (plasa Oltului de Sus), i s-a părut că „cercetînd *scrupulos cu de-amămintul* nu s-a putut dovedi în această comună din antichitate nimic de văzut". Cei cari au întocmit *Tabloid istoric* al d-lui V. A. Ureche, n-au despreţuit însă a semnala „o biserică în mahalaua din vale, înfiinţată la 1733 d Constantin Buzescu şi soţia sa Măria şi restaurată de locuitori, precum şi alta în mahalaua din deal, înfiinţată la 1818 de Constantin Buzescu, fiiul celui de mai sus şi restaurată de familia Darvaris ; tot aci se află

g Nicolau *h* impenetrabile *i* ca să *k* şede s, siede **ex** *l* păzită *m* dacă *n* adaog *o* veştmintele *sc.* : vestmintele s, vesmintele **ex** *p* după *q* opincele *r* lepadmdu-o *s* not unelor

în aceste diverse localităţi, în mănăstirea Calmului»[91], în scnitul

m Căluiul

pe piatra mormîntală* a acestui din urmă Constantin Buzescu, următoarea inscripţiune" :

Buzeştii ce din vechime
Pentru ţară s-au jertfit,
S-au sfîrşit acum prin mine,
Precum Domnul a voit;
Căci odraslă bărbătească
Din mine n-au rămas,
Ci numai de femeiască,
Două fiice-iubite las,
Rămîind spre pomenire
Mşte semne şi lucrări
Numai doar' din auzire
Şi din alte întîmplări.
Oasele cele trudite
Aicea se odihnesc
Sub pămînt acoperite
De piatra ce le* păzesc.
Iartă dar, iubite frate,
Cel ce vei vrea să citeşti,
Blagoslovind întru toate
Pre rumânaşii Buzeşti.
Smeritul Constantin Buzescu
Sfîrşitul neamului său,
Leat 1831, ianuarie 31V

Biserica din mahalaua din vale în comuna Străjeştii are următoarea pisanie: „Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiiului şi cu săvîrşirea Duhului Sfînt, ziditu-s-au această sfîntă şi dumnezeiască biserică şi precum cu toate podoabele ei din temelie, întru cinstirea şi lauda prea Sfintei Troiţe, cu cheltuiala dumnealui, jupîn Constantin Buzescu, şi a dumneaei, jupîniţei Măriei, şi a coconilor domnealor, Mculaie şi Ilie, în zilele prea înălţatului împărat Carol <al> VI-ka, a caria începere a fost la anul 1733, mai în 8.

[61] Raportul din comuna *Căluiul* (plasa Oiteţul) conţine cele următoare, de coprins geologico-archeologic : ,,în coprinsul acestei comune, Călinul, s-au găsit şi se găsesc chiar şi astăzi nişte insecte (?), care se numesc scoici, rămase din acel(?) diluviu; aceste insecte sînt făcute în formă de elipse. Unii din aceşti locuitori spun că s-au găsit pe la 1872, *oase de jidovi,* pe care le au sigilat şi le au înaintat tot în acel an 1872 prefecturei. în această comună Căluiul se află şi *o mănăstire* cu hramul St-ului* Mcolaie, făcută din timpul lui Mihai Viteazul şi este împrejurată cu zid de cărămidă, unde stau şi oasele Buzeştilor şi banul Craiovei, ale căror cadavre sînt înmormîntate chiar aici la mănăstire. Buzeştii sînt băgaţi în stană de piatră dinaintea mănăstirii; pe piatră este scris

t mormîntale *u* inscripţie a; se *y după dată, in* ex *urmează* : (N B. Vezi adausul de la pag. 35) *text inserat de noi în continuarea notei 61, chiar dacă* e *şi* s *nu îl conţin* *z* s-tul

ruinat din Stăneşti[62], trăiesc încă vii amintirile Buzeştilor, păstrate pe *pisanii* sau dedicaţiuni murale[n]*, pe lespezi mormîntale, pe chipuri zugrăvite cu penel aspru dar caracteristic, d-a lungul păreţilor. între locuitori însă în poporul cu viaţă se păstrează chiar sufletul timpilor eroici în care au trăit Buzeştii şi fraţii lor de arme.

Spre a vă da o dovadă, domnilor, permiteţi-mi a termina aceast prea răpede[o] schiţă cu fragmente dintr-un cîntic bătrînesc din acel epoce de glorie, pe care eu însumi l-am cules din gura unui unchiaş[p] de l Străjeşti [63].

„Asupra Caralelor,
şesul Măgurelelor,
în drumul Bucureştilor,

n murali *o* rapide *p* unchiasiu ex, unchîeş S, *cu* a *redat prin* e

cu litere slavoneşti. Toate aceste obiecte se află spre apus. Distanţa. la comună şi pînă la acele obiecte este ca de doi kilometri aproximati Comuna este aşezată pe loc şes la gura văii mănăstirii*" (subsc. I. *nescu).* în *anexa O* am dat[b] descripţiunea mănăstirii Găluiului, de p notele ce însumi îe^am cules la faţa locului în anul 1861,

[62] Asupra mănăstirii* *Stăneşti* din judeţul Vîlcea, fundaţiune[c] familiei Buzeştilor, care a stat închinată cîteva sute de ani la patriarh din Alexandria Egiptului, am prezentat Ministerului Instrucţiunii Publi un raport amănunţit, carele a fost si tipărit în foaia *Columna lui Tra* a d-lui B. P. Hăsdeu, anul IV (1873), no. 10 şi 11.

[63] Acest cîntic l-am scris cu destulă anevoinţă de pre spusa îngîna a unui bătrîn lăutar ţigan din Străjeşti, pe care, la 17 septemvrie^ 18 îl chemasem în schitul Mamu. El spunea că asemenea[e] cîntice ştiuse mul răposaţii lăutari mai vechi decît dînsul, cari le cîntau întotdauna bo rilor Buzeşti, ce au perit de 30 de ani şi mai bine. Voi transcrie aci*[g] urmarea fragmentată a acestui cîntic, cu observaţiuni asupra stării care el ne a parvenit la cunoştinţă. De acu însă voi deştepta lua aminte a cititorului, spre a nu confunda^ pe domnitorul Mihai vo din cîntic cu Mihai Viteazul; trebuie să fie vorba de Radu Mihnea, fi lui Mihnea Turcitul (1611—16, 1617—23). Voi* emite apoi tot aci cît observaţiuni asupra limbei şi a originei acestui cîntic.

Mai întîi, iată cum urmează faptele narate în legenda popora

— Iar Căpleştii ca eînii,
şi Buzeştii ca lupii,
pizmă pe Radu c-avea;
250 unde-aşa că-mi auzea,
felinarul aprindea,
de subţiori că mi-1 lua,
la odihnă îl ducea,

a mănăstirei *b* voi da *c* fondaţiime *d* septembre *e* de asemene *f* lăutarii e *g* transcrie aci s : în anexa P voi transcrie *h* confunde *i înainte de* voi emite, ex *adaug anexa* P) : Notă asupra cintecului poporan despre Radu Calomfirescu şi fraţii Buzeşti. La 64 din textul cuvintării iniţiale ce rezume informaţiunile şi studiele din această publicaţ am promis a transcrie aci urmarea cînticului lui citat la finele cuvintării şi a o reprodu starea fragmentare în care eu am cules-o, acum optsprezece ani, din rostirea înginată a rului ţigan de la Străjeşti.

multe corturi sînt întinse;
multe sînt, mărunte sînt;
multe sînt de ipingele,

cam pe gheață* lunecoasă,
în coada heleşteului.
Gînd la gheață c-ajungea
felinarul şi-l stingea
şi Radu nu mai vedea;
jos pe gheață mi-şi cădea
toți pe el se grămădea.
Dar Radu ce mi-şi făcea?
— Mei o armă nu-şi avea;
daca[1] vedea şi vedea,
cizma din picior trăgea;
pînă din carîmb sărea;
de ei de se apăra,
şi pe Nedea că-l striga :
— „Nedeo, Nedeo, sluga mea !
Adă-mi, Kedeo, paloşul
în pustiia Caracalul (?)

,,De trei ori pe trei locuri (?)"

— Dară îfedea ce-mi făcea? —
El legat că mi-ți şedea
cu trei ştreanguri de mătase,
împletite-n cîte şase.
El glăscioru-l auzea
şi din gură că-i zicea :
„Radule, stăpînul meu,
nu se cată sluga la beție,
ci se cată la trezvie;
aseară cînd te-mbătaşi
de mine nu întrebaşi.
— D-aci Radu ce-mi făcea?
Fuga la gard că mi-şi da,
mîna pe proptea punea,
şi de ea că mi-şi trăgea;
din gheață că mi-o scotea;
dar din cui că nu putea.

Capu-ntr-o tipsie punea
şi la Mihai vodă-l ducea :
— „Bună vreme, Mihai vodă,

Cam c-o floare, c-o neramză,

/dacă

« g h i a t i a , *ca o dovadă a omofoniei cuvinte de ongmelatina, în care aceste grupuri au evoluat fonetic la* [ts]

dar mai multe de burci negre,
de burci negre, tătăreşti;
dai cu glonțul, nu izbeşti!

Căci cu capul Radului,
Al Calofirescului."
— Maică-sa că-i auzea,
aşa din gură zicea:
— „Maică, maică, Mihai vodă
Nu te ierte Dumnezeu
că tăiaşi pe frate-tău."
Mihai vodă că-mi zicea :
— „Să mor necuminecat
şi de popă neiertat,
că tu, maică, nu mi-ai spus
că mi-era Radu frățior;
că el mă scotea la zor.

Este învederat că aceeaşi legendă despre mişeleasca ucidere a Radulu Calomfirescu de către frații Buzeşti şi frații Căpleşti™ se află reprodus în balada lui Radu Calomfirescu, publicată de d-l V. Alecsandri" î *Poeziile poporane ale românilor,* edit. din Bucureşti, 1886, pag. 196—19 Forma însă este mult mai îngrijită şi mai corectă, versurile mai bi cadențate, narațiunea mai cu şir şi chiar oarecum diferită, în versiune d-lui Alecsandri. Cît despre lăutarul meu din Străjeşti, el nu păstra decît o foarte încurcată amintire elespre acest cîntic bătrînesc, ast încît nici şirul povestii nu era clar în spusele lui, nici versurile nu întemeiați cu vreo regulă oarecare, pe număr de silabe sau pe accentu țiune sau pe rimă. Foarte adesea el recurgea la -adause* de cuvinte inuti pe cari le am putea numi *proptele* ale versului, precum sînt dubitativ *cred* în versurile 58 şi aiurea, superfetațiunea apelativă *mare,* în versu rile 59, 62, 64 etc, vocativul *maică,* repetit d-a rîndul în versurile 14 152, 154, 155, 156 şi altele.

Un ce iar foarte curios sub raportul limbei în această dăula poemă, astfel cum am cules-o eu, este întrebuințarea unor ziceri provenientă misterioasă, perdute din uz şi mai că am putea zice fă înțeles determinat în graiul nostru ele azi; cum, bunăoară, adverb *savai* (vers. 175), care pare a însemna *cam (ă peu pres)* şi apoi cuali eativul, foarte straniu ca sunet şi ea formă, *arsăşi* din versurile 87 şi 2

Socotim de prisos a ne mai opri asupra unor reale frumuseți poet răspîndite în această operă populară, frumuseți pe care cititorul le distinge şi le va admira pe cît ele merită, chiar în această confuz zdrumicată baladă. Acelea, dacă nu mă înşel, covîrşese, în multe locu prin originalitatea lor genuină, stilul şi forma baladei publicată de Y. Alecsandri*.

Asemeni curios este că faptul legendar pe care se bazează ac cîntic nu se află relatat în nici unul din istoricii şi cronicarii timpul în nici un document scris din cele cunoscute pînă astăzi.

Nu putem crede încă că tradițiunea poporului să fie cu totul f temei, nici întru ceea ce priveşte uciderea prin trădare a CaJomfireso

m Căpleştii s *n* Alexandri o se-ntemeiau, *p* adaose *q* acest cîntic s : aceste cîn

La mijloc de eortulețe
este-uii cort mare, rotat
cu creştetul nerămzat
cu maiugul de argint,
ce n-am văzut de cînd sînt !

de către frații Buzeşti şi Căpleşti, nici rudirea eroului cu acel Mihai vodă din balada noastră, căruia versiunea d-lui Alecsandii[r] îi zice şi Mihnea şi Mircea în cursul narațiunii. Dacă încă de <la> începutul acestei note[s] ne am grăbit a declara că acel domn trebuie să fi fost Eadu Mihnea, dintre anii 1611 şi 1623, temei ne a fost foarte însemnata notă a lui îîicolaie Bălcescu *(Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul,* Bucureşti, 1878, pag. 108), care sună aşa:

„De la această solie în Ardeal (cînd Mihai vodă Viteazul, în toamna anului 1595, trămite pe boierii săi, Stroie Buzescu şi Eadu Calomfirescu, în Ardeal la nunta principelui Sigismund Batori*), documentele istorice pierd din vedere pe viteazul Eadu din Calomfireşti, pe care-1* văzurăm înapoi strălucindu-se în războaiele cu tătarii; dară* un cîntic* vechi popular ni-1 arată rivalizîncl necurmat în vitejie cu Buzeştii amîndoi şi Căpleştii cîteşitrei, fruntea boierilor şi domnii războaielor, pînă-n[v] zilele lui Eadu vodă, feciorul lui Mihnea Turcitul (1611). Atunci întîmplîndu-se-ca tătarii să vină să robească moşiile, casa şi pe mama bătrînă a lui Eadu din Calomfireşti, el aleargă la domn, cerînd ajutor pe Buzeşti şi pe Oăpleşti, Domnul refuzîndu-i ajutorul*, atunci el, însoțit de dreapta lui slugă Eedea şi de vro[a] cîțiva oameni, se aruncă asupra tătarilor. în bătaie, Şedea striga stăpînului său: „Taie, că nu e aci pe boierie, ci este pe vitejie; taie marginile şi eu voi tăia mijloacele." Tătarii fură învinşi şi Calomfirescu îşi mîntui pe muma sa. La întorsul său întimpină* în cale pe Buzeşti şi pe Căpleşti, cari-1 omoară şi duc trupul lui Mihnea vodă, zicîndu-i că de trăia, îl scotea din domnie. Muma Calomfireseului* auzind de uciderea firului său, aleargă la domn cu multe zapise prin care se dovedea că Calomfirescu îf era frate. Atunci domnul făcînd divan, judică* pe Buzeşti şi pe Căpleşti şi porunci de li se tăie capul. Dintr-acest cîntic se vede dar că Calomfirescu a fost feciorul lui Mihnea Turcitul, care însoți pe Sinan în Țara Eomânească. Poate fiiul şi tatăl şi-au încrucişat paloşele la Călugăreni, fără a se cunoaşte. Poate glonțul Calomfireseului trînti la pămînt pe lepădatul Mihnea, în luarea Tîrgoviştei![7]-

Ou toate deducțiunile ilustrului nostru istoric, tot rămîne mare îndoință asupra momentului, cînd a putut să se petreacă scena de omor a Calomfirescului, povestită de legenda populară, şi cari au fost acei frați Buzeşti, ucigaşii Eadului Calomfirescui.

Poate că în vreo zi, vechi documente de familie, aşa numeroase şi aşa puțin cunoscute pînă acum la noi, vor veni să reverse ceva mai multă lumină asupra acestui fapt, care

de n-ar fi
nu s-ar povesti.

r Alexandri s de începutul acestei note s : de în sus, citata notă *t* Batîiori *u* 11 *x om.* s *ij* phiă in *z* ajutorii, *care poate reprezenta o formă nearticulată dar şi omiterea involuntară a articolului hoiărît* -1, *cum pare să sugereze lecțiuneadin* s a vreo *b formă de perfect, după cum arată accentul pe litera finală* (~â) *c* -i *d* judecă

eu streji albe de mătase*
împletite-n cîte şase.
Iar sub cort cine mi-ți şade?
Şade domnul Mihai vodă,
Cu Buzeştii amîndoi
şi Căpleşti<i) cîteşitrei
şi Mea căpitanul
care-a stăpînit divanul,
popa Stoica din Făreaşi,
care sare şapte paşi,
moşul fărcăşenilor;
ştie seama oştilor,
cred, şi pe-a[r] războielor,
car'[s] s-a lăsat de popie
şi s-a-apucat de vitejie
şi de mare mişelie
şi-a urît biserica
şi-a-ndrăgit săbioara
şi-a urît ciocanele
şi a-ncins* pistoalele;
lasă toaca netocată,
pleacă ia război să se bată

q mătasă s (= -ă) *r* p-a *s* care *t* a încins s

[u] Profit de această originală[e] caracteristică poetizată de popo căpitanului Farcaş, soț de arme a lui Mihai Viteazul, spre a repro raportul învățătorului din *Fărcaşe*[f] (plasa Ocolului) : „Această con se află situată pe muchea malului drept al Oltului vechi, părăsin matca sa din vremile vechi, fiindcă acest rîu are comunicație* prin prinsul acestei comune. Spre răsărit se mărgineşte eu eemuna Stoie şi Diăgăneştii, spre apus. cu comuna Caracalul şi Hotăranii, spre n noapte cu comuna Comanii şi Hotărani, spre miazăzi cu comuna Coman De pe cercetările făcute prin bătrînii comunei despre vechile aşezăr ce se crede a fi rămase de la strămoşii noştri romanii*, s-au găsit cuprinse mai jos : despre comuna Stoieneşti* "în Fărcaşul de Jos a din vechime o *strajă,* care poartă şi chiar acuma numele de *Lazaret*; ac este de cînd cu *cîrjalii*[k]*, robia Hațegului,* şi se află* pe muchea deal măteii Oltului vechi, între Stoieneşti şi Fărcaşul de Jos, ce-i mai şi *Cătunul.* Despre apus de această comună, *două măguri:* una se în viile *Fărcăşenilor de Sus*; înălțimea sa este de 4 stînjeni. lărgim bază este de 10 stînj., iar cealaltă este mai mică, avînd înălțimea de 2 stînj., lățimea la bază de 7 stînj. şi se află situată despre o Caracalul; în drumul Caracalului. Toate acele zise mai sus se află s în Fărcaşul de Sus. Iar în Fărcaşul de Mijloc se mai află *o măgu* numele de *Măgura Fărcăşanului,* care se află despre miazăzi şi hotă moşia comunei Comanca; mărimea sa este: înaltă de 3 stînj., lă la bază de 10 stînj. în cîmpia Scorii despre miazănoapte de ac

e originale *f* Fărcaşe *sc. :* Farcaşe s, Farcaşele *g* comunicația *h* Stoieneşti manii sc. : românii css. *k* cîrjalii s, *notație diferită de cea de pl. neart.* (ii) 1 se--afla s, *atenție m* nălțimea *n* hotărăşte

Mihai vodă ce-ihi făcea?
Frumoasă masă-ntindea
şi bea şi se veselea;
cînd căta cam de o parte
şi se uita drept în vale,
cam despre soare-răsare,
tare-mi vine şi-mi soseşte
cred, Eadu Calofirescu,
Mihai vodă ce-mi făcea?
De la masă se scula-
şi la vale se uita;
mare pulbere vedea;
,,Boieri! — din gură zicea —[u]
d-o fi pulbere de drum,
sus, mai sus că s-o-nălța,
cu nori albi s-o-amesteca*;
iar d-o fi ceață din cer,
jos, mai jos că s-o lăsa,
pe vâlcele o-negura".
Mei cuvîntu[y] nu-obîrşea,
iacă Eadu că sosea,
cred, Eadu Calofirescu,
măre, din Calofireşti,
p-un cal roib cam pintenog;
pintenog mi-este din piezi,

u boierii din gură-i zicea *x* s-a-amestica *ij* cuvîntu' *sc.* : cuvîntu **ex,** *ca* u *etimilo-gizant, de'la care îl preia mecanic* **s,** *introdacînd însă şi cratimă între* nu *şi* obîrşea

comună se afla în vremile vechi o *tabără* de oaste turcească, care şi acum[o] se văd gropile de un grajd[p] de cai, de aşezămîntul lor şi altele, în matca Oltului vechi a fost din vechime *sat* şi o *biserică veche*, unde chiar acum[o] se văd ruine şi gropi de sate şi altele; iar acuma se află în urma acestui sat pădure foarte mare cu copaci, grosimea ca de 12 palme ; toate acestea se află despre miazănoapte de această comună, *Oasele lui Popa Stoica* se află despre miazănoapte de Fărcaşul de Mijloc, situate pe muchea dealului măteii Oltului vechi, unde acum[o] se află pe baza[q] lor zidite, casele zidite de cucoana Tinca Fărcăşanea[r]. Acest Popa Stoica a fost un om brav, care s-a bătut în vremile sale cu turcii şi i-a răzbit în mai multe rînduri; şi chiar astăzi se aude vorbind despre dînsul prin poporul român, că zic c-a[s] fost un om foarte curagios şi minunat; care despre sfinția[t] sa se vorbeşte prin mai multe istorii şi se cîntă şi de către popor, adică zicînd: *Popa Stoica din Farcaş, sare de şapte paşi şi iese din liturghie şi taie la turci o miie.* Se mai află o tablă de-piatră, lungimea ca de 11/2 stînj., lățimea de 5 palme, în care sînt scrise numele doamnei Bălaşa soția (? fiica) domnulHii Brîncoveanu, care se află ia cişmeaua de zid de cărămidă a d-lui Fărcăşanu (subsc. I. *Eliescu*)*

Bucureşti, 1877

o acuma *p* grajdiu, *grafie nolînd palatalizarea consoanei finale* *q* baseaex (= bazea) *r* Fărcăşenca *s* Farcasianca **e, ex,** *de unde se vede limpede valoarea de* a *a Vai 6* *t* sinția *u* EUiescu

măre, şi cu ochii verzi;
dar nu vine cum se vine,
şi el, măre, că mi-şi vine
cu sulița-ncrucişată,
sania-n baieri lăsată
şi-n cap făr' de comanac:
din greu război mi-e scăpat.
Domnul Mihai de-1 vedea,
din guriță-aşa-i zicea :
„Descalică, măi Eadule,
măi Calofirescule !"
Eadu din gură grăia :
,,Hei! Doamne, Măria ta,
n-am venit eu ca să beau,
ca să beau şi să mănînc;
ci eu, Doamne, am venit
să-mi dai oşti într-ajutor,
să scot robi de la tătari;
ca ştii, Doamne, ori nu ştii
c-air intrat[z] tătarii-n țară
şi-au robit marginea toată,
Bucureştii jumătate
şi-au ajuns în sat la noi,
la noi la Calofireşti
şi mie că mi-au robit
arsasi măiculita mea,
dalbă coconita mea
şi dalbii de coconaşi,
împrejur de megiaşi
şi negrii de țigănaşi".
D-aci Mihai ce făcea?
Unde-aşa că-1 auzea,
lui milă i se făcea,
oaste-ntr-ajutor că-i da.
Şi ce oaste că mi-i da?
Pe Buzeştii amîndoi
şi Căpleştii cîte trei;
şi iar pe Mea căpitanul,
care-a cîrmuit divanul;
popa Stoica din Făreaşi,
care sare şapte paşi,
moşul fărcăşenilor:
ştie seama oştilor,
cred, şi p-a războaielor;
car[a] s-a lăsat de popie
şi s-a apucat de vitejie
şi de mare mişelie;
şi-a urît biserica
şi-a-ndrăgit săbioara;

î ntral ex, *cu ambele posibilități de interpretare* : i *sau*

şi-a urît ciocanele
şi a-ncins pistoalele;
lasă toaca netocată,
pleacă la război să se bată!
Dindărăt că mi-i lua
şi la război că-i ducea;
ele război se apuca
şi-aşa din gură zicea :
„—Hoţilor Buzeştilor,
einilor Căpleştilor,
să-mi păziţi marginile,
c-o să tai mijloacele,
că le ţiu soroacele.
Ce mi-o scăpa de la mine,
de la voi să nu mai scape,
că voi mie nu-mi scăpaţi
nici în cer, nici în pămînt,
nici în gaură* de şarpe".
D-aici Eadu ce-mi făcea?
El bine că se gătea
şi-n război că mi-ţi întră,
numai el singur întră,
cu Nedea sluguliţa,
slugă bună şi-nţeleaptă.
D-aci pe război că se chitea,
trei zile că mi-i tăia
şi-i tăia de-i zădărea;
toţi robii că mi-i scotea,
iar cocoana n-o găsea.
Dacă el aşa vedea,
aşa din gură zicea :
„—Nu ştiu, ochii mi-a-mpăiejenit
ori murgul mi-a nebunit
au paloşul în sînge s-a spurcat;
poate că pe ea mi-am tăiat !"
Maică-sa că-1 auzea
din guriţă-aşa-i zicea :
„— Eadule, voinicul maiehii,*
taci, maică, nu te-ntrista,
nu-ţi face inimă rea,
că pe ea nu ţi-ai tăiat-o,
ci pe ea, maic',a luat-o
cel mîrzac bătrîn,
bătrîn, maică, şi cam spin,
cu trei fire, maică,-n barbă
şi cu trei, maică,-n mustaţă"-
Eadu, dacă-mi auzea,
lui mai bine că-i părea
şi pe cal încăleca,

b gură s *din neatenţie* c îi *d* raaîchi s, *preluare mecanică a lui* mâichi *din* ex, *unde -i notează un i plenison; grafie obişnuită în* ex *pentru astfel de cazuri*

mîna-n buzunar băga
şi ocheanul că-1 scotea,
pe ochean că se uita
şi pe mîrzac îşi zărea,
frate, măre, cam departe,
unde Dunărea coteşte
şi tufele se răreşte.
E1, dac'aşa că vedea
lui mai bine că-i părea,
ocheanul ini~l pitula,
gîrbacinF că mi<-l> trăgea
gîrbaciul* de bumbăcel,
cu sfîrcul de aurel
şi pe murgu-1 atingea;
nainte murgul trecea
savai cale d-o prîuzare.
Stătea-n drum d-a curmezişul,
pe mîrzac îl adăsta
pînă mîrzacul venea;
dacă pe el 1-ajungea,
Eadur din gură-i grăia :

El cu mîndra lui vorbea
şi din gură-aşa-i zicea:
„— Arsăşi mîndruliţa mea !
ce ţie că ţi-a venit
de pe mine m-ai urît
şi mîrzacu-ai îndrăgit ?"
Dar ea din gură-**aşa**-i zicea :
„— Eadule, soţia mea,
nu-mi vorbi mie aşa;
ci tu, măre, te păzeşte
că mi-e procletul stîngaci;
el cu stînga că va da
şi pe tine te-o strica".
Cînd Badul că-mi auzea,
el mai rău se necăjea,
cu mîrzac s-alătura,
buzduganul că-i trăgea,
şi în piept că-1 azvîrlea,
de pe cal îl povîrnea;
apoi paloşxd trăgea
şi cu mîndra lui vorbea:
„— Arsăşi mîndruliţa mea,
ia pleacă-ţi, fată, capul
c-o să-mi tai eu mîrzacul".
Dar ea din gură că-mi zicea:
„— Nu pot capul ca să-l plec,
că cosiţa mi-a-nodat

e gârbaciuî s, *deci trisilabic, astfel încît am crezut îndreptăţită conjectura., în aco contextul, de altfel* *f* ce'nri s, *interpretînd, poate, greşit* co *din* ex

şi ele gît m-a atîmat".
Cinci Eaciu-aşa auzea,
eosiţa-întîi <î>i* curma,
capul la mîrzac tăia,
nici de chilşug mi-1 căta;
numai mîndra şi-o lua,
mîna pe ea c-o punea
şi-al doilea că se răpezea
şi la spate o-arimea
şi toţi robii îi scotea,
la Miliai vodă-i ducea.
Mihai vodă de-i vedea,
tot mai bine că-i părea;
frumoasă masă-întindea
şi bea şi se veselea;
iar cînd fu despre beţie,
despre mîndra veselie,
Eadu Calofirescu
începu a cocăia.
Mihai vodă că-mi zicea :
„— Hoţilor Buzeştilor,
cînilor Căpleştilor
şi tu Mco căpitanul,
care-ai cîrmuit divanul;
popă Stoico din Făreaşi,
care săi şi şapte paşi,
moşul fărcăneşilor,
ce ştii seama oştilor,
cred, şi pe-a război război,
care-ai urît biserica
şi-ai încins săbioara ;
şi-ai urît ciocanele
şi-ai-ndrăgif* pistoalele;
lasă toaca netocată,
pleacă la război să se bată
cum staţi voi şi vă uitaţi
şi pe Eadu nu-1 luaţi
la odihnă să-l duceţi,
că mi-e Eadu ostenit
şi din greu război venit".

Mă opresc, domnilor, ca să nu vă obosesc preste măsură, cu toate că oboseală nu poate fi cînd pătrundem în sînul amintirilor din timpurile de glorie ale poporului nostru şi asemenea amintiri ne sînt, desigur, cînticele lui bătrîneşti.

Fie ca aceste aspre răsunete ale epocelor de vitejie străbună, adunate de prin locurile unde, sub lespezi şi sub movile, se odihnesc oasele atîtor eroi de odinioară, să inimeze astăzi pe români cu toată virtutea ce a răsărit, d-a lungul secolilor, în românescul judeţ al Eomanaţilor !

(i>i SC. : h p-. si-ai 'ndragitu ex :,i ,, \,drlgit s

Anexe

A

Extracte din articolii asupra anticuităţilor din judeţul Romanaţi

de colonelul Vladimir de Blaremberg

RUINELE CARACALULUI

Din *Muzeul naţional, Gazetă literarie şi industriale,* no. *1,* miercuri, 18 martie 1836, anul *1,* faţa 27 şi 28.

La depărtare de un ceas şi jumătate spre nord-ost de la oraşul ce se numeşte acu Caracal, în partea meridionale a ţării de sus, pe şesul unui deal în poalele căruia cu şerpuind o apă numită Tăzluiul, care se străcoară din smîrcurile ce încunjură această în ţime, se întind, ca nişte deluleţe, urmele unui vechi aşezămînt de zidiri.

Un sat foarte mare, care se află aşezat pe pămîntul de alăturea cu aceste ruine, c poartă numele *Recica* şi dă acelaşi nume locului de alăturea pe care se află vechiul aşe mînt, dar* se dă acestui loc şi numele de *Antina* sau *Tiia.*

Mulţimea de cărămizi, de table de pămînt ars ce se află răsipite într-acest loc, muşuroa ce ca nişte talazuri îl încurijură şi se întind mult pe laturile unei şosele vechi (drum făcut pietriş), care trece pe acolo indreptîndu-se de la nord spre sud-est, dovedesc învederat fii unui oraş ce intr-o vreme a fost întins şi în floare.

în surpările ce s-au întîmplat după vreme şi în săpăturile ce s-au făcut într-adins deosebite locuri ale acestor ruine, s-au găsit bucăţi de vase de pămînt, basoreliefuri de pia calcarie, lespezi de piatră cu inscripţii latineşti şi monede romane de tot felul.

Dacă oraşul ce acum se numeşte Caracalul, care se află mai la vale de ruinele mai zise, Işi trage numele de la împăratul roman ce se numea aşa sau că această numire i s-a mai de curînd de turci, *Kara-Kale* sau *cetate neagră,* nu este fără temei a se privi acest ca adevăratul Garacala, al căruia nume închipuit de Antina sau Antonia din ziua de as i se va fi păstrat prin tradiţie de la numele propriu de Antonie Garacala.

Acest prinţ, după ce a bătut pre goţi, aflîndu-se la Buridava, oraş populat al Dac i-a dat numele său. Se arată a nu fi îndoială că această Buridava, colonizată de rom mai naintea venirei acestui prinţ, se afla chiar la acest loc al ruinelor de cari vorbim şi numit mai la urmă Antonia[1] sau Garacala.

Gît despre oraşul care acum poartă acest nume, nu numai că nu coprinde, în încunjurare de un ceas departe, nici un semn de monumenturi vechi, ci încă depărtarea ei vestitul drum roman care merge drept la vechea Antonia sau adevăratul Caracal şi poziţia cea nesănătoasă într-un loc fără de apă de beut dovedesc că aşezarea acolo a acestui o este mai de curînd.

Se poate insă ca locuitorii cei vechi ai Recicăi sau Antoninei de astăzi, după ce li prăpădit oraşul de năvălirile vandalilor, goţilor, hunilor şi a vreo douăzeci altor popo barbare, s-ar fi mutat mai la vale şi s-ar fi aşezat lîngă această singură băltoacă de apă, într cîmp mai de tot sterp, unde se află acum ridicate, în mijlocul a unor dirămături de loca ce se zice că a fost adevăratul Garacala, cîteva căsuţe de cărămidă cari lesne se pot num cu degetul. Este vrednic de însemnat că cele mai multe dintr-aceste locaşuri, precum şi t biserieele oraşului acestuia nou de acum sînt clădite cu cărămizi romane găsite în săp rile de la Recica.

Starea ruinelor ce se sapă de locuitori ca să scoată cărămizi nu arată nescareva ter în întindere sau vreun zid de lespezi de piatră care să poată dovedi temelii de ziduri de fo ficaţie şi apoi, fiindcă nu se află acolo vreun şanţ sau vreun semn de încunjurare cu zid vede că locui acela nu a fost fortificat. Dară aflîndu-se aşezat pe poalele unei înălţimi în jurăte da smtrcuri, acest loc este apărat fireşte.

Un părete de zid care stă încă în puntul cel mai nalt dintr-acest loc se vede că es parte dintr-un turn singuratic.

[1] împăratul Iustinian, după ce a bătut aproape de Palus-Meotides naţia sarn a antelor, a socotit să-i lase să locuiască în Dacia. S-ar putea da cu socoteală că această n şi-a ales Buridava, ce se numise Garacala, în anul 212 şi că i-a păzit numele Antina la al Vl-lea veac.

CELEIUL

Din *Muzeul național* Gazetă literarie și industriale,* no. 9, miercuri, 8 aprilie 1836, anul I, fața 34, 35 și 36.

Urmele a două așezăminturi vechi cari se văd încă pînă în ziua de astăzi pe marginele Dunărei și cari au fost puse cam în drept unul altuia, d-o parte în Bulgaria, sub nume de Ghighi, și de altă parte în țara de sus, sub nume de *Celei,* se pare că au fost două cetăți romane ce slujeau spre apărarea unui pod vechi peste Dunăre, care pod se socotește că s-a fost clădit de coloniile romane după ce au luat Dacia sub a lor stăpînire și care sfărmîndu-se atunci îndată s-a prenoit la același loc în vremea unei expediții a marelui Costandin împotriva sciților în veacul al patrulea.

Nici o părere temeinică nu se poate da despre felurimea vechiului așezămînt al Geleiului? ale căruia ruine, ce se află mai ridicate din fața pămîntului, înfățișează un stîlp de zid, parte dintr-un cerc. Așezări regulate și sistematice de piatră tăiată, împestrițată cu cărămizi mari de cari se văd și la temeliile zidurilor de îngrădire, dovedesc deosebita îngrijire cu care s-a fost clădit într-acea vreme această cetățuie.

ȘTIRI DIN LĂÎIYTRU

Din *Curierul rumânesc, Gazetă politică și comerciale,* no. 48, vineri, 31 iulie 1836, anul VII, fața 191.

Miercuri, 22 iulie, d-l mare vornic din.lăintru s-a întors în capitală după o călătorie de patru zile. îndatoririle slujbei ceruseră înfățișarea Domniii sale în centrul cîtorva județe ale României mici.

îndată după sosirea Domniei lui la Graiova, s-a dus fără intîrziere în piața tîrgului ca să se asigureze de starea trebuincioaselor de hrană și de altele de întiia trebuință în oraș; cercetă caldarîmul cel nou; după aceea, înțelegindu-se cu cîrmuitorul asupra deosebitelor băgări de seamă ce a făcut în această călătorie, s-a dus la Cerneți și d-acolo la locul unde este să se așeze noul oraș Severin. Cererile ce au făcut locuitorii pentru alegerea acestui loc, împiedicînd pînă acum punerea în lucrare a scopurilor M. S. Prințul stăpînitor pentru întemeierea acestui oraș la marginea Dunărei, d-l marele vornic cu înfățișarea sa și observațiile cele înțelepte a dat sfîrșit acestor neînvoieli, prin mulțumirea de obște și însemnă singur locul cel mai bun pentru întinderea orașului viitor.

Domnul marele vornic a cercetat și temnița Gemetului, precum și deosebite ramuri ale administrațiunei locale.

Curînd după aceea plecînd, trecu prin județul Romanați; ia trecerea sa prin Caracal, unde cercetă mai cu seamă caldarîmul cel nou al celor mai însemnate ulițe ale orașului, cîrmuitorul județului, d-l Coțofeanu, și prezidentul, d-l Petrache Obedeanu, au rugat prea mult pe d-I marele vornic d-a vizita ruinele vechei colonii romane, ca la o jumătate de ceas departe de oraș. La vederea măgurilor ce se întind în lungul șoselei romane și a căror adevărată întrebuințare prin nici o tradiție nu s-a descoperit pînă acum locuitorilor, d-l marele vornic, socotindu-le de morminte vechi, a gîndit să pună cîndva să sape cîteva în folosul Muzeului Național. Pentru aceasta se și găsi cu cale să se facă îndată cercare.

După cîteva ceasuri, 25 de locuitori adunați pe dată, deschiseră două movili din cele mai ridicate.

Izbînda cea mai desăvîrșită și cea mai neașteptată încorona această întreprindere îndrăzneață.

Descripția frumosului sarcofag de piatră aflat în cea mai mare movilă, și a gropiște! de cărămizi găsită în a doua movilă se va da prin *Muzeul național,* la no. viitor.

MORMINT VECHI GĂSIT ÎN ROMÂNIA CEA MICĂ

Din *Muzeul național, Gazetă literarie și industriale,* no. 24, miercuri, 5 august 1836, anul I, fața 93 și 94.

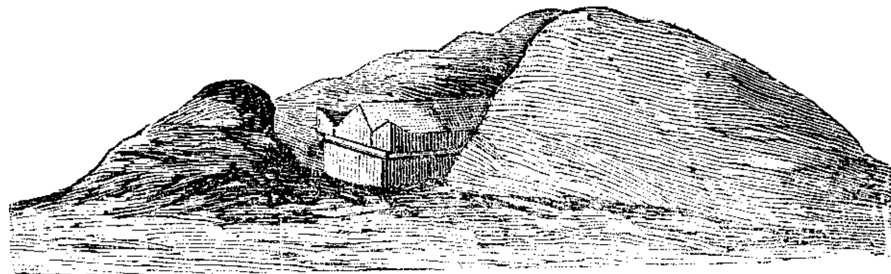
în numărul 48 al *Curierului rumânesc* s-a văzut relația călătoriei ce a făcut într-aceste zile domnul marele vornic din lăintru și interesantele descoperiri archeologice ce s-au făcut la trecerea domniei lui prin Caracal, unde o norocire din cele mai nenădejduite a încoronat cu izbutire lucrarea la deschiderea a două movili din cele ce se află pe locurile unde erau odată așezate coloniile noastre romane.

S-a zis că o descripție cu de-amăruntul se va publica despre lucrarea ce s-a făcut și rezultatul ce s-a dobîndit la săparea acelor movile. Ne grăbim a publica aceasta descripție, cu atîta mai mult că vedem că curiozitatea obștească o cere cu multă dorire.

Lucrătorii ce s-au chemat ca să sape și să deschidă aceste movile cari se află pe lingă șoseaua romană ce duce la ruinele Antinei (vezi articolul ce vorbește despre aceasta, no. 7 al acestui jurnal) s-au împărțit în două cete și au început să deschidă două movili, ce au fost adesea de deosebite mărimi; cea dîntîi era de nouă picioare, cealaltă de șase picioare de naltă la centru.

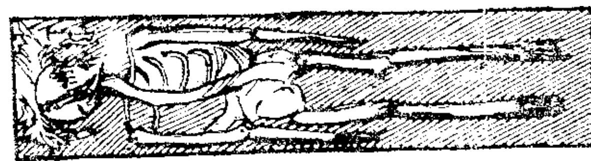
Să vorbim mai întîi de cea mai mare dintre aceste movili, care este și cea mai interesante.

Făcîndu-se un șanț larg în curmezișul movilei, lucrătorii deteră mai întîi peste un zid în patru colțuri, făcut în chip de mormînt boltit și acoperit cu pămînt; această zidire era alcătuită de cărămizi mari așezate una peste alta fără var sau altfel de mocirlă. Scoțînd după aceea vreo sută de acele cărămizi, deteră peste unul din colțurile unei pietre mari, caredezvelindu-se îndată din pămînt, se văzu un frumos sarcofag (cușciug) făcut d-întreg dintr-o lespede pe piatră calcarie (de var). Forma acestui sarcofag se înfățișează aici prin figura no. I.

Lungimea lui este de opt picioare de Viena>rgimea de trei picioare și patru degete ș
î n m i ^ ^ ^ M A degete. Patru scobe de fier bătute și înțepenite în piatra
S u m ținefu capacul lipii cu partea cea de jos a sarcofagului. Scoțîndu-se aceste^scoabe s
dezSuse masticul care astupa crăpăturile între capac și marginele de sus ale sarcofa
tfuluf se ridică capacul si se descoperi în sarcofag un schelet de om prea bine păstrat.

' Figura <a>H-a înfățișează scheletul precum era atunci așezat. Iaca cercetarea ce s-a făcut dupe aceea cu de-amăruntul.

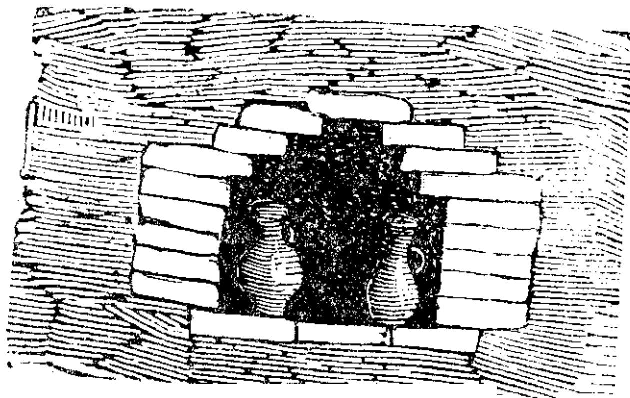
Trupul era așezat în fundul mormîntului pe scînduri. Așternutul său era compus d frunze de dafin, de cari erau crăci multe întregi, și cele ce se aflau sub capul răposatul erau foarte bine păstrate. Părțile cărnoase se făcuse țarină, dară se vedea că tot trupul mai ales capul a fost bălsămit cu multă îngrijire. Ierburi de deosebite feluri erau răsipite unde fusese trebuință; rădăcină de iris (viorea) era în mare cătățime. în loc de veșminte vedea pe unele părți ale trupului semne de o materie foarte subțire care aluneca pe deget cînd vrea cinevași să o apuce și se părea că a fost coperit cadavrul de la cap pînă la picioar Capul, învelit într-un chip de săculeț, era încins cu cîteva cerculețe de lemn foarte subți pe cari erau înșirate gogoloașe mici alcătuite de frunze de izmă sau de lotus, așternute u peste alta și învelite ca o gogoloașă. în curmezișul acestor cerculețe, cari se aflau așezate meșteșug și în simetrie, era o legătură de piele, pe care erau lipite frunze de aur în form frunzelor de dafin. Frunze de același metal, în forma frunzei de stejar, erau răsipite alătur și se părea că sînt dintr-o a doua cunună, pusă nu pe cap, ci alăturea cu răposatul.

Tot scheletul era prea bine păstrat; chiar din păr s-au găsit nestricate cîteva șuv făcute bucle, de fața castanie închisă. Dinții erau albi și curați. în colțurile de jos ale m mîntului, se vedeau rămășițele de încălțăminte de piele, de o formă care nu se putea ale căptușite cu cuie sau cu nasturi de fier, ale cărora căpățîm făceau feluri de fețe și se păre a fi lucrate în sticlărie cu mult meșteșug.

O medalie de aramă foarte oxidată (ruginită) și de tot ștearsă, era pusă la gîtul mortul Nici o inscripție nu s-a găsit la locul acela. Se vede că sarcofagul de care s-a vorbit a fost c de veci a vreunei persoane însemnate în vîrstă de 20 sau 30 de ani. Se dă cu socoteală trupul acestei persoane, care pentru deosebită cinste s-a fost bălsămit, a fost pus docam

într-un cuşciug de lemn şi aşezat pentru cîtăva vreme în mormîntul de cărămidă ce s-a găsit acolo alăturea şi de care s-a vorbit mai sus; iară mai tîrziu, aşezîndu-se în sarcofagul de piatră, s-a închis într-insul împreună cu fundul cuşciugului de lemn, fără de care cadavrul putea să se desşire; păreţii cuşciugului de lemn se vede că au fost prea mult putreziţi şi nu s-au putut aşeza în sarcofag. Cuiele ce s-au găsit în colţurile sarcofagului se vede că au fost din cuşciugul cel de lemn care a putrezit.

Figura <a> 3-a înfăţişează deschiderea de-a curmezişul a mormîntului care s-a descoperit în a doua movilă mai mică. Acest mormînt este zidit cu cărămizi foarte mari aşezate fără mocirlă una peste alta cu bună rînduială şi simetrie, încît să formeze boltă numai prin chipul aşezării lor.

Aci într-acest mormînt se vede că a fost pus trupul unei muieri, care însă a putrezit de tot. Chiar oasele erau făcute ţărînă. Doi cercei de aur, o stea simbolică de foi de acelaşi metal, bucăţi de încălţăminte de plută, o medalie ştearsă, obolul obicinuit ce era hotărît pentru podarul iadului la trecerea peste rîul Acheron, două vase de pămînt prea bine păstrate şi puse la picioarele răposatei — se vede că au fost acelea în care se adusese la groapă untuldelemn şi apa de scăldare cu care se spăla şi se ungea trupul mortului —, acestea sînt obiectele ce s-au găsit între rămăşiţele acestor răposaţi.

Lipsa de semne mai învederate şi de temeie pozitive asupra acestor morminturi şi asupra oaselor ce s-au găsit într-însele ne face să ne oprim de a da vreo părere pînă ce niscariva descoperiri nouă ce aşteptăm cu multă dorire de la d-l P. Obedeanu, care se află însărcinat a urma cu săparea ce s-a început la acele locuri, ne vor da temeiuri pe care să putem sprijini părerile ce vom pune înainte asupra acestei anticuităţi.

ANTICHITĂŢI PĂMÎJVTEJVEŞTI

Din *Muzeul naţional.* . n o . 8, noiembrie 1837, anul <al> II-lea.

Articolul I

Domnul banul M. Ghica, marele dvornic al celor din lăîntru, dimpreună cu d-l Blaremberg, inginerul statului, au făcut în trecutele zile o călătorie în judeţele de lîngă Olt, ca să vază locul cel nou ce s-a ales aproape de Turnu, ce este pe marginea Dunării, spre întemeierea unui oraş, care, împrotivă de cetatea turcească Nicopoli, va să fie schela noastră comerciale a Dunării, precum şi ca să facă oarecari cercetări archeologice asupra aflării unui templu închinat la Soare, ale căruia semne se descoperiseră de curînd aproape de ruinele aşezămîntului roman din vechea Dacie.

D-l marchizul Châteaugiron, agentul consul general al Franciei în aceste principate, s-a dus şi Domnia lui ca să fie de faţă la aceste cercetări.

Deosebind din această călătorie interesante grijile ce a avut administraţia din lăîntru, spre care mai cu deosebire se şi dusese d-l banul Ghica, partea ceastălaltă rămîne un epizod deodată şi pitoresc, şi ştiinţific al acestei preîmblări, despre care vom face aci interesante arătare.

Către partea de amiazăzi şi răsărit şi cu depărtare mai cu două leghe de Caracal, ce este un oraş nu departe de ruinele romane cu acelaşi nume[2], ţiind urmele drumului celui antic

2 тт...

91 a r c ^ S e ^ e ^ ^ ^ ^ din Ia articolul intitulat: *Suvenire istorice*

roman ce-şi preîmbla încă pietrosul său aşternut prin cîmpia roditoare a judeţului Romana în Ţara Rumânească mică şi şerpuie ţiindu-se de costişurile primitive ale malurilor Oltulu se află în ziua de astăzi Slăvenii, un sat alcătuit de curînd de cîteva case. O casă cîmp nească a proprietarului locului şi clădită cu două caturi se înalţă albă şi zîmbitoare dasup pe creştetul cel mai înălţat al inrîpărilor de cari vorbirăm. Vederea se afundă departe în o zonul acestei cîmpii deschise, şi către răsărit este şi mai frumoasă. Aci este valea Oltul a acestui rîu răpede, întins şi mare, şiroi ce a săpat virfurile cremenoase ale Carpaţilor şi a tre dincoace, împrăştiindu-şi apele sale capricioase şi zgomotoase pe un aşternut moale şi p de nişte prejme graţioase. Mai departe sînt şi alte înălţări ale mătcii acestui rîu, şi mai abrup cari întinzîndu-se în departe asupra celuilalt mal al rîului, îl pun la mijloc şi închipuiesc stînga întinsa brazdă a domenielor Ţărei Rumâneşti cei mari[4]. într-un cuvînt, locul acesta e unul din sitele familiare ale Daciei cei vechi, ale acelui pămînt, bogat înzestrat de cîte tr domniile naturei, ce a fost atîta vreme obiectul nesaţului împăraţilor romani şi pe urmă birui cea dorită şi triumful monumental al lui Traian Dacicului.

Aproape de această locuinţă cîmpenească despre care am vorbit, în poalele răpede povirniş al acestui peisagiu încîntător, în puntul unde Oltul vine să atingă coasta satu despre care am vorbit şi printr-un unghi sinos îşi schimbă deodată direcţia, ca să se apro de malul dimprotivă, aci, zic, izbirea acestui răpede rîu a descoperit de cîtăva vreme semn unei pietre ce locuitorii locului numaidecît o şi dezgrădiră şi care pricinui dîrămarea în pa ce fu urmată de a se ivi şi o altă piatră asemene, dară ceva mai mică, avînd amîndouă, s formă de altare sau de socle cu comice, nişte inscripţii cu litere latineşti.

Starea cum s-au stricat feţile principali ale acestor grămezi călcării a lăsat numai n urme abia însemnate şi foarte întrerupte din text. Cu toate acestea se citeşte foarte lămu în capul acestor inscripţii, asupra uneia, vorbele :SOLIS INVICTO MITHRAE (la Mith soare nebiruit) şi asupra alteia : ARA SOLI (altar consfinţit la Soare).

Povăţuiţi de asemenea semne, şi chiar la faţa locului al acestei descoperiri, d-l ba Ghica şi tovarăşii săi de călătorie au stătut de faţă la săparea şi cercetarea ce s-au făcut aces loc curios. Rezultatele sînt de un interes clasic şi cu părere de rău trebuie a spune că înt cerea cu grabă a d-lor a fost pricina de a nu se urma mai nainte această cercetare cu p veghere luminată.

în căutarea ce s-a făcut, s-a scos multe sfărămături din lăîntrul unei locuinţe subter (de sub pămînt), ale caria podoabe fuseseră unse cu o tencuială de <g>ips zugrăvit în deoseb feţe. Mai nainte, în locul din afară al locuinţei, zăceau încă cărămizile pătrate de o mări straşnică, ce seamănă că sînt din temeliele unui *porche* sau peristil, ce slujea ca un fel intrare la pomenita locuinţă. Pardoseala înlăîntru era asemene cu cărămizi.

în trupul acestei pivniţe pustiate şi acoperite cu multe veacuri mai nainte de expl taţia noastră, sub dîrămăturile sale, s-au descoperit nişte basoreliefuri în marmoră, cele n multe în bucăţi despărţite şi avînd încă urmele ale acestei dîrămături de mai nainte. To aceste basoreliefe cari sînt, care mai mult, care mai puţin stricate, se înfăţişează într-o fo mai pătrată şi se sfîrşesc în partea din sus printr-o încadrare cu boltă în formă de peşte închipuirea fiecăria este o alegorie mistică, care se poftoreşte pe fiecare dintr-însele ; căci e mai tot acea închipuire, înfăţişind un tînăr într-o cavernă, în cap cu mitră şi pe dînsul tunică şi hlamidă; ţine un genuchi pe un taur ce l-a doborît şi i-a înfipt un cuţit în Un şarpe şi un cîne se răped asupra dobitocului şi seamănă că ajută ca să răstoarne jertf două figuri pe marginea încadrării sînt aşezate una împotriva alteia şi într-o poziţie ce înse nează odihna. Două din aceste basoreliefe cuprind, afară de grămada principale, nişte ada precum un om înţepînd un bou ce l-a prins de coarne, urne sînţite şi păsărele simbol(i> poftorite în capul închipuirei. Dedesubt, un şir de închipuiri mistice, împărţite în despă neregulate în formă de peşteri, din cari una cuprinde un cap de leu, alta o jertfă omenea a trei[le]a nişte oameni şezînd cu torţe în mînă. Mai departe se vede o cuadrige (un fel < căruţ cu două roate), în care sînt doi oameni îmbrăţişaţi; pe urmă, o figură bărbătea

[3] în judeţul acesta a fost cea dintîi descălecătoare şi cele dintîi aşezăminturi roma unde s-a colonizat Dacia transalpină, adecă Ţara Rumânească din ziua de astăzi. Num însuşi de Romanaţi arată această origine italică, pentru că seamănă că ar fi venind de *Romana naţio,* romana naţie, sau poate de la *Roma nati,* norod născut, venit de la Ro (Sg. Romanat. Im. Romanaţi).

[4] Principatul Ţărei Rumâneşti de astăzi se împarte în mare şi mică Ţară Rumânea cari se despart prin rîul Oltului. Aci ne este vorba de cea dintîi, căci Ţara Rumânea mică este cunoscută mai cu deosebire sub numele de Banatul Craiovei, ce mai din vech se zicea Banatul Severinului, de la numele anticei cetăţi Severinum (vezi no. 4 al *Muzeu*

[5] D-l marchiz de Châteaugiron a recunoscut acest simulacru a fi o jertfă la Mith (sau Soare), de pre cum cîţiva vechi autori şi anume părintele Bernard de Montfaucon reprodus în gravurile lor tipul acestei jertfe.

10 — c. 504

strînsă și încolăcită de un șarpe ; în sfîrșit, tot acest șarpe se vede în toată lungimea sa pe dasupra tutulor despărțirilor acestea. Un car tras de doi cai, două figure într-o poziție de rugăciune și în fața unei păsări și a unui cap de taur ; o mică statuă trunchiată de colo pînă dincolo și un simulacru al lui Joie închipuiesc atîtea fragmente singuratice ce alcătuiesc totul norocitelor rezultate ale acestor cercetări.

Tălmăcirea originei locuinței subterane ce s-a aflat, precum și a semnelor simbolice ce se văd, alcătuiesc o disertație de cel mai înalt interes, ce o păstrăm pentru al doilea articol.

Articolul II

Alăturînd aci o foaie deosebită cu închipuirea basoreliefelor de cari am vorbit în articolul I, voim a face cunoscut isprava deosebitelor noastre cercetări asupra acestei materii, care, cu toate că ne lipsește cea mai multă parte din ajutoarele științifice trebuincioase la această lucrare, insă pot să deie tălmăcirei noastre reazimul cel mai aproape de adevăr[6].

Din anticuitatea cea mai veche și mai depărtată, magii religiei lui Zoroastru în Persia se închinau la Soare sau privindu-1 ca icoană și ministru al Creatorului, sau soeotindu-1 ca un Dumnezeu care dă viață la toată natura și îl slăveau sub numele de Mithras, ce însemnează *iubitor* sau *făcător de bine.* Epitetul acesta încetul cu încetul se făcu ca un nume propriu al acestui zeu, ale căruia ceremonii, venite din străinătate, figurară cîtăva vreme în Imperiul Roman preste ruinele mitologiei grecești. Cultul (sau slujba) zeului Mithra(s) trecu în Cappadocia și în Grecia ; Pompei în războiul cu pirații îl făcu cunoscut în Roma, de unde se răspîndi în toată Italia.

De pe așezămintele lui Zoroastru, carele el cel dîntîi alesese o peștere răcorită de fîntîni și încoronată de verdeață ca să serbeze misterele acestui zeu, sărbătorile și ceremoniile religioase întemeiate spre cinstea lui Mithras se săvîrșeau, în zile hotărîte, prin peșteri.

Iată ingenioasa tîlcuire ce face episcopul de Adria despre un monument mitriac descoperit într-un asemenea altar. De pre zisa lui: „Taurul ceresc ce se află în semnele zodiacului, în care soarele (în luna lui aprile) începe a da dovezi de puterea sa, este asemene și simbolul lunei; Mithras, sub chipul unui tînăr, în cap cu bonetul frigian și îmbrăcat orientalește și care doboară un taur, însemnează puterea soarelui cînd se împrotivește influențelor lunei, <vrînd> a se răspîndi asupra pămîntului ca să-l rodnicească ; de aci iară semnul taurului este și simbolul Vinerei. Cinele este Sirius sau cinele ceresc, în care planetul principal este în cea mai înaltă treaptă de putere. El se răpede la taur încă ca să-l facă a vărsă îmbilșugate influențe ce au drept simbol sîngele ce curge în unde. Zeul i-a deschis gîtlejul cu un cuțit și zeama dătătoare de viață curge în îmbilșugare din rană. Un șarpe se strecoară ca să lingă sîngele ; el este simbolul cunoscut al Soarelui și al anului, dar* mai cu deosebire emblema zeului Sabasinus, zeitate a elementului curgător sau umed".

Toate aceste analogii au niște relații învederate cu aceleași tipuri simbolice a fragmentelor noastre pămîntenești, ce se văd în alăturata foaie și nu e trebuință a mai face o altă tîlcuire.

Putem dară cu îndrăzneală să arătăm că rămășițele subterane descoperite la Slăveni erau o parte din templul închinat la misterele Soarelui; că închipuirea de căpetenie a basoreliefelor noastre este înfățișarea acoperită a însuși acestii stele și cunoscute sub numele și forma zeului Mithras ; că încadrarea cocirjată cu care se vede ocolită închipuirea aceasta însemnează peșterea sau templul subteran ce îi era consînțit; că acele două pietre cu inscripții ce s-au aflat în același loc au fost altare votive și că, în sfîrșit, toate pietrele deosebite ale acestui loc religios și mistic, despre cari am dat aci desăvîrșită descriere, sînt atîtea înfățișări simbolice ce au relații cu ceremoniele mitriace.

Cele două figuri asemenea ce se văd stînd la marginele acestor două monumente, fiecare țiind cîte o torță, din cari una este răsturnată și alta ridicată, sînt emblemele lui Lucifer și Esperiu sau ale *Zilei* și *Noaptei,* două geniuri din suita obicinuită a lui Mithras persanul. Mica statuă deosebită despre care am vorbit în descoperirele noastre și care aci se arată în marginea alăturatei foi, seamănă a aduna în sine tipul nedespărțit a unuia din aceste geniuri.

[6] Din nenorocire mi-a fost peste putință pînă acum a găsi un exemplar din numărul citat al gazetei *Muzeul național,* devenită de o raritate extreme, carele să conțină tabela cu figuri despre care este vorba aci. Știm clin memoriul francez al lui Lajard, pe care îl vom reproduce la *Anexa I* în traducere română, că tabela lui Blaremberg conținea șapte din monumentele aflate în Mitreul de la Slăveni. Lajard a reprodus trei din acestea, pe care le vom decopia și noi, alături cu memoriul său (A.I.O.).

în chipurile simbolice înșirate în forma leului, simbolul tăriei soarelui cînd ajunge acest semn al zodiacului, sub forma acelui om îmbrăcat ca zeul Mithras, ce este gata a înjungh pe altul îngenuchiat, este un preot mitriac care cearcă pe un tînăr printr-una din cele 80 încercări prin care trebuia să treacă cineva ca să fie priimit în misterele lui Mithras și care a este încercarea ce se numea a *Săbiei,* adică că cel priimit este amerințat prin toate chipuri cu ascuțișul unei săbii, ce ministrul sau preotul zeului îi face asupra tutulor părților trupulu Cele două figuri ce șed cu torțe aprinse în mînă înfățișează o grămadă din oamenii introdu în misteruri, ca niște paznici ai templului și însărcinați cu focul sînțit. Afară din acest cupri religios întunecos și în aer, de precum se arată prin lipsa încadrării peșterii sau a subteranul este Apollon, zeul soarelui la greci și la romani, ce stă în carul său tras de patru cai a căr îndreptare a capetelor arată așa de bine cele patru părți ale lumei, seamănă că se împăr șește cu Mithras, ce este închipuit lîngă dînsul întocmai ca el, <din) exercițiul roditoarei sa puteri, alegorie ingenioasă a două culte sau credințe solare ale acei epoce, adică a Răsăritu și a Apusului, ca să arate că au un tot același și singur început.

în sfîrșit, cea din urmă figură este un Laocoon, icoană a cultului lui Apollon, al căru el este preotul sînțit și care, cuprins prin mijlocul trupului de un grozav și mare șarpe, cu mînă caută să se mîntuie și cu alta cere ajutorul cerului.

Corbul, fiind mai cu deosebire consînțit lui Mithras, pasărea închipuită pe fragmen deosebit, cum și ceea ce figurează și în celelalte basoreliefuri îndată după arcul tras, seamă că închipuiește această pasăre simbolică.

Toate aceste scobituri (sculpture) curat romane, de un stil nengrijit ce poate să le so tească cineva că sînt din veacul III, cînd superstiția și despotismul băgase în toate suflete o sistemă de nimicie și slugărie, ce se întinse și chiar preste imaginația artiștilor.

B

Note despre anticuitățile din județul Romanați, culese din condice manuscrise ale **inginerului Alexandru Popovici**

Extracte din condica ce s-a tipărit, în parte, în *Trompeta Carpaților,* nr. 869 din 12 novembre, 1870.

Sandava este mănăstire în județul Romanaților ; a stat unde stă Simnița astăzi (?).

Caracal, oraș vechi roman ; iară cum s-a numit pre vremea dacilor nu se știe.

Cetatea *Antinii*[7], unde se desparte apa Tăzluiului printre dealurile cele de-a drea Oltului; se află pînă azi ale ei ziduri. Dealul d-a stînga Tăzluiului este 138, 1/2 stînjeni î și la această înălțime totuși a mai rămas un izvor de apa care o au adus meșterii rom pe acest deal.

Tot romanii au adus și pre din dreapta apei Tăzluiului alt canal cu apă, care au lu ei de la satul Frăsinetul, fiindcă de aici și pînă la cetate s-au găsit olane puse în pămînt.

Fiind eu trămis de banul Grigorie Brîncoveanu la moșia Domniei lui *Frăsinetul* să r planul și văzînd rămășițuri de această minunată și mare cetate, m-am îndemnat și am ridicat p pre cît am văzut cu ochii, fiindcă în acest oraș s-au împreunat drumurile cele așternute cu pia unul ce vine de la Celei, unde era podul Dunărei, și altul de la Turnu, cari drumuri se pînă astăzi[8].

Schitul *Hotăranii* este aproape de cetate, pre lunca Oltului; la Balta Judelui au cărămidăriiie romanilor, fiindcă aici am găsit cuptoarele lor. Mai sînt două rîuri ce dau în unuia îi zice Jiiețul, iară altuia Marvița.

De cetatea *Antinei* voi scrie la locul cuviincios că, la schitul *Hotăranii,* praznicul ar gelului Mihail, se află o cărămidă cu slove latinești: I.S.P. și este acest schit înoit de Mi vornicul la leat 7095, și a doua oară înoit de Matei Fălcoianu, la 7216.

La satul *Gostavăț* de astăzi și la satul *Slăvenii,* d-a dreapta Oltului, se află trei țui de rînd.

Pe moșia lui Dimitrache Bengescu se află trei șanțuri adînce împrejurul cetății; s-au găsit un plug de aur, un șarpe de aur, antice și alte lucruri multe.

* S-a numit si *AntivarU* la anul 1073, pre vremea craiului Bodin. Coconul Mihal Ghica la iulie 20(1837) a lăsat să sape și a găsit doua mormmtun.

[8] Din nenorocire, acest plan n-a fost găsit de noi împreună cu con cele lui Popovici (A.I.O.).

Şanţuri vechi. Sultzer arată că numai Tîrgoviştea are şanţ împrejuru-i, însă nu-s romane' ci după vremi făcute. Zice Sultzer că cele mai multe se găsesc către poalele munţilor, afară de un şanţ ce stă la Recica, lîngă girla Tăzluiului, în judeţul Romanaţilor... Apoi Sultzer spune de *Podul lui Traian* ce se află lîngă satul Izlaz sau Celei, şi nu lîngă Turnul Severinului. Aice se află pe o hartă veche a Daciei arătat că ar fi stat oraşul *Romula,* de la care judeţul Romanaţii a priimit nume, şi în dreptul ei, de aceea parte de Dunăre, este altă cetăţuie cu nume *Castra Nova.* Caută în harta lui Weigel şi ale lui Cellarius. Marsigli zice sau arată că de la gura Oltului în sus 5 ceasuri, la Celei, sînt monumenturile podului. Inginerii ruseşti din anii 1829, 30 şi 32 mă încredinţează că pietrile altor două cetăţui se află răsipite pe malul de-a dreapta şi de-a stînga Dunărei. Podul lui Traian avea această inscripţie scrisă pe o tablă de marmoră şi era în stîlpul podului pusă : *Providentia Augusti vera Pontificis virtus Romana quid non domatl Ecce sub iugum rapitur Danubius.* Rîul Aluta pe acea vreme se numea Muta (?).

Celeiul. Zidurile acestei vestite cetăţi, unde Traian împăratul a făcut podul (?) asupra dacilor din Transilvania, se cunoaşte că au stat din susul bisericei; are şanţuri adinei, ca şi cetatea Severinul. Acu se află nămolit podul unde a stat, ca la 500 stînjeni adică de la cetate pînă în Dunăre, că podul se lăţea pînă la cetate. Pietrile podului sînt grămădite de la Celei pe Dunăre în sus, iară nu în jos.

La *Celei,* care la autorii vechi s-a numit şi Cibelen, la 1 August 1850, s-a găsit un cuşciug de piatră întreg cu două scoabe de fier, legate cu ele capacul dasupra, care in forma acestei

figure era. S-a găsit la căpătîiul acestuia şi alt cuşciug asemenea de piatră, \

deşert şi rupt; numai fundul de dedesubt, o cărămidă mare, întreagă, de 1 1/2 şuh lungul şi de un şuh latul, cu dungi ridicate pe două margine ale lungului şi subţire de 1/2 ţol, care slujea în loc de olane spre înveliş caselor. Tot oraşul Celei avea ziduri de piatră împrejur ; asemenea şi casele tot de piatră albă erau, din care erau şi cuşciugile, adusă de peste Dunăre. Românii de acolo numesc podul lui Traian (?) *podul de aramă,* pentru că s-a găsit în Dunăre o scoabă de aramă ca de 3 şuhi de lungă, în patru muchi, groasă ca un fier de plug, cu căpătîile îndoite, ,ari ţineau pietrile. Această scoabă s-a scos cu oria cînd prinde (peşte).

Cetăţuia era în trei colţuri clădită ; zidirea ei de 1 stînjen şi 2 palme de groasă, tot de piatră albă-galbenă; cărămidă prea puţină; a mai rămas un picior către răsărit dintr-această zidire ; o parte din ea a căzut la cutremurul din anul 1802 şi stă în fundul şanţului celui adînc dimprejurul acestei cetăţui; temeliile podului stau lîngă şanţul cetăţuiei din susul cetăţuiei (Vezi planul). D-a dreapta Dunărei este rîul Iscru, ca Argeşul de mare ; nu dă drept în Dunăre, ci se suie în sus ; în dreptul satului Ghigh[e]iul, dă în Dunăre ; aice iernează şi corăbii. Căpătîiul podului de pe dreapta Dunărei sta pe mal, de la dreapta rîului Iscru ; pe mal aice asemenea este cetăţuie, însă nu aşa de mare ca aceasta de la Celei; pietrele grămădite arată că a fost şi orăşel cu zid împrejur; poate că aici a stat *Oesca.* Din susul Celeiului este balta Orlea, de pe hrisoavele cele mai vechi.

Asanum sau *Izlaz,* asemene cetate, a fost despi'3 amiazăzi apărată de Olt, de pe matca cea veche care se vede pînă astăzi.

în dreptul bălţii Oriei, în dreptul satului *lanca,* iarăşi este cetate, care se numeşte *Grădiştea.*

Recica. Protopopul Marin a arătat că în cetatea de la gura Tăzluiului s-au găsit trăsurile unei biserici idolatrice, rotundă ; diametrul ca de 4° ; în mijloc, prestolul zidit, unde se *ardea jertfa.*

Tot aici s-a găsit şi o trimbiţă de sticlă, o lădiţă de lemn cu toartele de aur.

Arătări de la domnul Ilie Marinovici. La *Izlaz* este drum, şosea şi cetăţuie de-a dreapta Dunării.

Giupagea mi-a spus că la *Celei,* din dreapta Dunărei, este un mormint de piatră (un tron), pentru adăpătoarea cailor, care este cu flori şi arată că a fost al amazoanelor.

în judeţul Romanaţi (?) se află lîngă Deznăţui, la satul *Ceretul,* o cetate romană în patru colţuri. La satul *Cornăţelul,* în Blasniţa (jud. Mehedinţi) se cunoaşte un şanţ vechi

ca la 3 palme de înalt şi larg sau lat de un stînjen. Românii îl numesc *Brazda jidovească,* alţi zic şi *Troianul,* şi se cunoaşte pe la Corlăţel, drept pe lîngă satul *Bălăniţa* şi iese pe di susul *Craiovei,* mergînd drept la satul *Grecii,* în malul Oltului, şi nu se cunoaşte, băgîn de seamă la întinderea liniei drumului celui de piatră, ce vine de la Celei la Recica şi s suie pe Olt în sus pe la Rîmnic, Rîureni şi altele. Se cunoaşte învederat la satul Grecii c şoseaua împăratului Traian e făcută în urma Troianului, pentru că drumul este făcut pest şanţ, unde se încrucişează la satul *Grecii.*

De la Antina. Drumul romanilor este de zece stînjeni de lat, cu pietriş din Olt pardosit *Movila lui Alexandru* are şanţ de 40 de stînjeni în cuadrat. Drumul trece prin mijloc; pe d o parte sînt măguri, pe de alta găuri, pînă la arătata movilă. Lîngă o moviliţă de la dreapt drumului este o gaură de 12° de admcă şi 20 de stînj. în cuadrat. La schitul Hotăranii este cărămidă cu aceste litere: I.S.P.

Reiaţiune despre anticuităţile din judeţul Romanaţi, extrasă din articolul *Istriana,* publicat în *Magazinul istoric pentru Dacia,* tom II (1846), pag. **88-100.** **de domnul** A. **Treb. Laurian**

Din Turnul plecarăm peste Olt la *Izlaz,* care se află la o distanţă de 1 1/2 miliariu de gura acestui rîu, pe rîpa Dunărei, proprietate a Principelui Domnitoriu. Aci ne arătară pe rî Istrului un sarcofag de o lungime de 3 1/2 picioare şi de o lăţime şi înălţime proporţiona şi un altul mai mic, care nu de mult timp căzuse în apă şi pe care abia îl puturăm cu mu osteneală să-l scoatem. Amîndouă sînt foarte asemenea celui din muzeul Colegiului Naţio şi trebuie în tot modul socotite de lucruri romane. în cel din urmă aflarăm nişte bucăţi de coa de copil, părţi de o broască de fier şi o monetă de aramă ruginită, pe care nu se putea c inscripţiunea. Lîngă dînsul aflarăm în apă şi un urcior mic de pămînt. Dară coperchiul sarc fagului era rupt şi noi aflarăm numai o bucată în apă. Aici la Izlaz începe drumul roman aşternut cu piatră, care duce, pe lîngă Olt, la Recica şi despre care vom vorbi mai tîrziu. bună seamă că aici lîngă Dunăre exista o cetate romană, dară ruinele ei s-au dîrămat şi s-luat de Dunăre, care a mîncat aici foarte mult din rîpa cea stingă. Din dreptul acestui loc varsă rîul Vit în Dunăre, lîngă care se află vechea cetate romană *Utum* şi cu care sta comunicaţiune atît cetatea dispărută de la Izlaz, cît şi drumul ce duce de aici la Reci Dară dacă a fost un pod în acest loc nu putui descoperi.

Mai sus de Izlaz aflarăm pe rîpa Dunărei o cetate de pămînt lungă de 500 şi lată 130 paşi, încunjurată cu două şanţuri. Noi puserăm pe ţărani să sape la un loc, dară f vreun rezultat.

Aşa dară, fără a zăbovi aci mai mult, merserăm la *Celei,* un loc care zace aproa la 4 miliare departe de la gura Oltului, iarăşi lîngă Dunăre, din dreptul gurii Iscrului (sau Eseului celui vechi). Tot aceasta e şi distanţa pe rîpa dreaptă a Dunărei între gura Osmolu şi a Iscrului. De pe spunerea lui Procopiu, zidi Iustinian imperatoriul aici între gurile numite rîuri următoarele castele, pe lîngă Dunăre : *Lucernariaburgus, Lapidaria, Eryma,* numită *Utum* şi *Palatiolum (Oescum* era de-a stînga Iscrului, ceva depărtat de Dunăre); din drep acestui Palatiolum se afla, de pe spunerea lui, cetatea *Sicibida* cea reparată de Iustinian, consună cu totul cu poziţiunea Geleilor noştri. Aci aflarăm şi noi pentru întîiaşi dată ru adevărate. Tot planul Sicibidei se poate lua, căci fundamentele zidurilor şi şanţul ce încunj cetatea se cunosc prea bine. Totul formează un pătrat lung de 500 şi lat de 600 paşi. în ungh cel de către sud-ost se văd încă ruinele stătătoare ale cetăţeni Ge>lei ce se afla pe o m înălţime. Cimentul, mărimea şi tăria cărămizilor, toate mărturisesc lucrul roman ; biser cea nouă de acuma e zidită toată din atari cărămizi şi pietre romane, dintre cari multe po inscripţiuni romane, de pe spunerea locuitorilor; dară toate sînt aşa de încrustate în încît nu se poate citi nimica. Chiar şi aşternutul bisericei e de cărămizi romane ; pe una vă literile întoarse : D A R P ; iară celelalte erau fără inscripţiuni.

Mulţime de vase şi de statue, parte de bronz, parte de marmore, s-au aflat aci şi şi acu se mai află foarte multe monete vechi; noi înşine cumpărarăm de la ţărani cam la 200 buc cele mai multe de aramă, foarte puţine de argint. Dară ceea ce merită mai mult de a însemna e că cele mai multe sînt *Constantini, Constanţi, Iuliani* şi *Ioviani,* cu toate că se a şi alte mai vechi, dară mai rar.

Acest fapt, unit cu acela că aci în Dunăre se văd pilaştri de pod, cînd scade apa, c neapărat la ideea că aci a trebuit să fie fost zidit podul cel famos al lui Constantin. A

din mijlocul cetăţii, merge al doilea drum roman aşternut cu piatră, către miazănoapte la Recica, unde se uneşte cu cel de la Izlaz şi apoi duce pe lingă Olt la Rimnic.

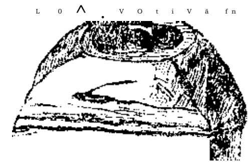
De la Celei în sus, cam la un miliariu geografic de departe, zace lîngă Dunăre satul *Gros-di-pod* (Grojdibod), proprietatea domnului prezidente Demetrie Jiianu, unde se aflară tablele de aramă *honestae missionis,* cele publicate de mine (no. 1, tom. I, pag. 24)[9]. Mai sus pe Dunăre : — 1, la gura Jiiului, la satul *Bechetul,* din dreptul Orevei sau Regovei (Rahovei, *Regianum* lui Ptolemei) se văd ruine vechi; — 2, asemenea din dreptul Ciurului *(Ciabrus* la cei vechi); — 3, la gura Lomului se văd pilaştrii unui pod de lemn, cînd scade apa ; — 4, din dreptul Vidinului *(Bononia* la cei vechi), la *Calafat,* se văd ruine de ziduri vechi; — 5, asemenea la *Izvoarele,* la *Ţigănaşi* şi din sus de *Bătuţi,* pe insula sub 40°25'—44°30', se văd urme de construcţiuni antice. Dară noi nu puturăm de astă dată să urmăm mai departe rîpa Dunării, pentru că doream să vedem odată Recica şi prin urmare trebuirăm să luăm altă direcţiune.,

Noi călcarăm pre mai sus pomenitul drum roman cu o superbie de nobleţe antică şi totdeodată cu un adînc simţimînt de durere, născut din comparaţiunea mărimei străbunilor noştri şi a mizeriei în care ne aflăm noi strănepoţii, merserăm pe dînsul mai patru miliare şi ajunserăm, după o abatere către apus, la *Caracalla,* un oraş sub 42°5'—44°10', care-şi căpătă numele de bună seamă de la fundatorul său Antonin Caracalla şi şi-1 păstră pînă în ziua de astăzi. Acum e capitala judeţului Romanaţi, unul din cele mai bogate în monumente vechi din toată Dacia australe. Oraşul acesta se înfrumuseţa foarte prin sîrguinţele fostului administrator, loan Bibescu. Toţi locuitorii numesc cu un profund respect numele acestui vrednic administrator; dară şi fructele administraturei sale se văd în adevăr pretutindenea.

O cetate veche trebuie să fi fost aici, căci se mai află ici şi colea fundamente de edificii vechi cu toate semnele de lucru roman, cu toate că zidirile mai tîrzii au acoperit cele mai multe urme ale celor vechi. Şi aşa e peste tot locul cu cetăţile cele vechi, unde se puseră altele nouă in locul lor ; ruinele se stricară şi materialul se întrebuinţa pentru zidirile cele nouă. Dară, afară de acestea, aici mai este o cauză care îngrăuiază cercetarea anticuităţii. Adecă aici se aduse foarte mult material şi alte obiecte antice din vecinul loc Recica, aşa încît nu se poate lesne deosebi ce e al oraşului şi ce s-a adus de ai<(u>rea. Biserica St. Mihail, care, de pe spusul comun, s-a zidit de Mihai Viteazul, iară de pe probabilitate de Matei Basarab, e construită toată de cărămizi romane pînă la o înălţime de 3 stînjeni. Cele mai multe case sau că sînt cu totul zidite, sau încai aşternute cu cărămizi vechi romane. Mai nici o casă nu e în oraş care să nu pioată arăta vreo piatră romană şi nu e nici un locuitor care să nu aibă cîteva monete romane.

Dintre obiectele antice mai vrednice de însemnat numărăm acestea:

L 0 ^ . VOtiVă fn CUrtea d0I"nUlUi Ştefmi Jiia»«. <u această inscripţiune":

ţDEF &IS0i
tnVTATOf
MVIS Elfii
iIVERVFNa,'
[CON I ti

Copie posibile.	Suplinire probabile.
IO M	IOM
DEINSO	DEFENSORI
C TVTATO	AC TVTATORI
CIVIS EI	CIVIS EPIN
NIANVS	NIANVS. C.
VIRV FI	VERVS FRE
TONIVS	TONIVS
V L P S	V L P S

De citit.	Româneşte.
Iovi optimo maximo	Lui Joie celui mai bun şi mai mare dintre zei.
Defensori	Apărătorului
ac tutatori	şi mîntuitorului
^ Civis Epinnianus	ridică acest monument
Caius Verus Fretonius	Caiu Veru Fretoniu
	cetăţean din Epiniu,
Voto libens suscepto posuit.	spre împlinirea votului făcut de bună voia sa.

[9] Acestor tabele le-am consacrat *anexa F* de mai jos.

[10] Această inscripţiune a fost reprodusă întocmai după d-1 *Laurian,* de *Neugebauer,* în *Dacien aus den Ueberresten des Uassischen Alterthums,*

II. Cinci capete de columne in zidul de către uliţă, în tot aceeaşi curte.

III. O piatră sepulcrale în curtea doamnei Greceanu, cu următorea inscripţiune^:

Copie posibile	Suplinire probabile	De citit	Româneşte
PLICIAE	PVBLICIAE	Publiciae	Cenuşei celei pline de
VAR	Q. VARRONIS	Quinti Varronis	merite a Publiciei, fiia
CAPITONIS	CAPITONIS F.	Capitonis filiae	lui Cintu Varrone Capi
VLP1VS	M. VLPIVS	Marcus Vlpius	tone, puse acest monu
PVLCHER	PVLCHER	Pulcher	ment Marcu
CINER R M	CINER B M	Cineribus bene meritis posuit.	Ulpiu Pulcru.

IV O arhitravă de piatră foarte frumos lucrată, în tot aceeaşi curte.

V. Un fragment de statuă a Dianei la d-l profesor Boierescu (Zaharia), cu această inscripţiune cam rău săpată[12] :

Kroîistadt, 1851, pag. 114, unde de altmintrelea, vorbind despre anticuităţile Caracalului şi Eecicăi, nu face alta decît a consemna cele arătate de d-1 Laurian. *Ackner und Miiller,* în *Die JRomischen Inschrifien in Dacier* Wien? 1865, p. 174, propune oarecari modificaţiuni spre a ajunge l lectura : *Iovi optimo maximo, defensori et tutatori, Caius lulius Sempron anus Cneius Verus Antonius (?) votum libens posuit. Th. Mommsen* î *Corpus Inscriptionum Latinarum,* t. III, Berolini, 1873, p. 252, n. 159(corectează diversele lecturi anteriori şi chiar pe aceea ce i~o procuras d-1Iul. Friedlaender. Monumental este un altar pătrat, cu postamer în gîafuri şi cu partea superioare în formă de piramidă trunchiată; a 0 m 40 nălţime, 0 m 22 lungime. Bl se află astăzi la Bucureşti, în pos siunea d-luî maior Papazogiu, carele a binevoit a permite desemnare lui redusă, pe care o alăturăm. Pe faţa anterioare figurează inscripţiime în care se citesc destul de lămurit, cu toate omiterile, legăturile de lite şi ştersăturile, cuvintele următoare :

I O M	Lui Joie celui prea bun şi prea mare,
DEFEISrSOEI	apărătorului
ET TYTATOEI	si ocrotitorului,
C. IYL. SEMPEO(f)	Caiu luliu Sempro-
NIANYS CVM	nian cu
IYL, EYFIÎsA	Iulia Eufina,
COHTVGE	soţia (lui),
V. L. P.	puseră bucuroşi (acest altar spre împli-
{votum libentes posuerunt)	nirea) votului (sau jurămîntului lor).

[11] N-avom ştiinţă despre soartea actuale a acestei pietre. Ea a f reprodusă, după d-1 *Laurian,* de *Neugebauer, Dacien,* p. 116, de *Ack und Miiller, Bomis. Inschrift.,* no. 836 şi apoi de *Th. Mommsen, C Inscript. lat.,* III, no. 1595, cari, aceşti doi din urmă, propun la ultim rînd. GE1STEB în loc de: CIÎsTEB, ceea ce ar da lectura : *Publiciae V Capitonis (filiae), Ulpius Pulcher, gener, benemerenti.,,*Publiciei, (fiic lui Yariu Oapiton, Ulpiu Pulcher, ginerele (ei, a pus acest monume pentru ale ei) bune merite".

[12] îfiei peste acest monument n-am putut da, încă în origin Epigrafiştii Daciei, şi anume *Neugebauer,* p. 114, *Ackner und Mii* no. 835 şi *Th. Mommsen,* no. 1588, i-au reprodus inscripţiunea f modificaţiuni.

Copie posibile	Suplinire probabile	De citit	Româneşte
DIANE LETA GATo IIVR Co NARBo SNTEI FVINS	DIANE LETOIAE GATo IIVR CoL NARBo____	Diane Letoiae Calo duumvir Co- loniac Narbonensis * (fieri curavit)	întru onoarea Dianei Latoide făcu această statuă Catone, duumvir al coloniei Narbone.

VI. Un capitel de columnă în stil corintian, foarte frumos lucrat, în curtea domnului Dimitrie Stancovici.

VII. Un sarcofag de piatră şi un fel de cisternă, în curtea răposatului Brătăşanu.

VIII. O cărămidă dasupra porţii domnului Petru Purcel, cu aceste trei litere : Q L P ; şi alta în sala domnului Sterie Lăcusteanu cu aceste două litere : N S. Dară deşi pot răspunde pentru romanitatea cărămizilor, cu toate acestea nu pot răspunde pentru a acestor litere săpate. Toate inscripţiunile curat romane cari le am văzut eu pe cărămizi poartă litere ridicate în afară şi formate prin un ţipariu ; dară acestea sînt săpate, iară nu tipărite.

IX. O cadra de marmore cu figuri în *basso-relievo,* cari reprezenta aducerea unui sacrificiu, şi un bust de statuă de marmore. Aceste două bucăţi, cari le avea domnul Dimitrie Jiianu, patriot cunoscut, le dărui muzeului Colegiului Naţional.

Dară toate aceste obiecte se aduseră aci de la Recica.

Spre a vedea acest loc famos în privinţa anticuităţilor, plecarăm a doua zi după sosirea noastră către dînsul. Recica se află cam un miliariu departe de Caracal spre nord-ost, lingă micul rîu Tăsflui (Tăzluiul) ce curge în Olt. Aici se văd urme de ziduri vechi nespus de multe, însă mai toate fundamentele caselor s-au săpat, atît în timpurile de mai nainte şi materialul s-a întrebuinţat pentru zidiri în alte locuri, mai ales în Caracala, cît şi în anii trecuţi prin domnul M. Ghica la căutarea preţioaselor antice ; astfel s-au dîrămat, s-au dezgropat şi s-au îngropat, încît abia se mai cunosc pe alocurea. Păcat ! că prin o lucrare regulată, aşa s-ar fi putut dezgropa vechea cetate, încît drumurile, forma şi împărţirea caselor s-ar fi putut prezenta ca şi cele din Pompeii, şi noi am putea să avem înaintea ochilor noştri cea mai credincioasă imagine a locuinţei străbunilor noştri. Şanţurile cetăţii, cari se văd, formează un poligon cu opt laturi, al cărui diametru mai lung face aproape la o miie de paşi. Rîul Tăsflui curg prin mijlocul cetăţii; în unele locuri ale lui se află un strat de cărămizi, ceea ce face să credem că a fost constrîns într-un canal. Dară acuma curge de pre bună plăcerea sa, fără vreo silă artificiale. Românii noştri nu sînt oameni cari să mai constrîngă rîurile. Chiar la podul cel zidit peste rîu se uneau cele două drumuri de piatră : unul care venea de la Izlaz şi cellalt de la Celei şi duceau către miazănoapte la Rîmnic. Monete, inele, statue de bronz, lampe de pămînt s-au aflat şi se mai află şi acum în foarte mare număr, şi noi cumpăr<ar)ăm de la locuitori mai multe monete de argint şi de aramă, iară d-l M. Ghica şi-a format una din cele mai frumoase colecţiuni de antice din acest loc. Sătenii numesc această cetate dispărută *Antina,* şi unii archeologi au dat cu socoteală că acest nume e contrasul *Antonina* sau scurtatul *Constantina.* După Ptolomei, cade în acest ţinut *Pinum,* şi inscripţiunea de mai sus (pag. 150) se pare în adevăr că va să zică *civis Epinnianus.*

Aici îndată la pod lingă fîntînă, aflarăm o marmore cu această inscripţiune.

La această inscripţiune putui mai mult să citesc trăsuri sigure decît litere întregi şi din această cauză îmi şi îngăduii o atare suplinire. Cele două litere din urmă : VL, se văd prea puţin, S lipseşte cu totul. Din aceste litere ultimare am putea conchide că acest monument s-a pus unei zeităţi drept vot pentru însănătoşirea sau mîntuirea imperatoriului ; dară pe piatră lipseşte locul unde s-ar fi putut săpa numele zeităţii şi obicinuita formulă : PRO SALVTE, fiindcă linia cea dintîi pusă aici stă strimt sub cornicea pietrei.

* Ce însemnează literile SNTEI (unde T şi E sînt contrase într-un semn) şi FVINS nu pot divina (A.T.L.).

Copie posibile	Suplinire probabile
IMI SI VI IVL. CAND EVOCAT V L	IMP. SEVERO IVL. CANDIDVS EVOGATVS V. L. S.

pentru care propunem următoarea lectură[13]:

De citit:	Româneşte :
Imperatori Severo Iulius Candidus Evocatus Votum libens solvit	împăratului Sever puse acest monument Iuliu Candid, de a doua oară soldat, spre împlinirea votului

De aici, după spusul domnului Riosanu, s-a dus o altă piatră la Bucureşti cu următoarea inscripţiune[14] :

D M
CLAVDIA AM
BA VIX. ANNOS
XX FECITINDA
CI AN V CL
MNTANVS IMM
FXNSVR SAC
B M
PATEIVS FECIT

De cetii:	Româneşte :
Diis Manibus Claudia Amba, *(quae)* vixit Annos XX, fecit in Dacia annos V Claudius Montanus (*) Pater eius fecit	Sîntei umbre a Claudiei Amba, care a trăit dou zeci de ani şi a petrec în Dacia cinci ani puse acest monument Claudiu Montan, tatăl ei.

* Ce însemnează scurtăturile din cele trei linii pen time, nu pot divina (A.T.L)

[13] îndoielele exprimate mai jos de către d-l Laurian în privin citirei sale de pre inscripţiunea acestui monument care se află astăz în Muzeul Naţional din Bucureşti sînt aşa de întemeiate încît, oseb de *Neugebauer, Dacien* p. 114 şi de *Ackner und Müller, Romis. Inschr* no. 839, cari au reprodus-o de pre copia îndoioasă a d-lui Laurian, restituire cu totul diferită este propusă de *Th. Mommsen, Corp. Ins lat.,* **III,** no. 1592. **D**-l Grig. Tocilescu, examinînd monumentul cu c mai minuţioasă atenţiune, propune descifrarea şi lectura de mai j <3are, precum se va vedea, este o confirmare completată a celei adac de *Mommsen.* Monumentul aci reprodus în reducţiune **e** un altar păt

D

Extract din Relaţiunea despre o excursiune archeologicâ fâcutâ la anul 1864, în districtele Romanaţi şi Dolji, şi publicata în *Muzeul Pappazoglu,* 1864, pag. 108 şi următoarele,

de domnul maior Dimitrie Papazogiu

La 15 ale lunei apriliu m-am pornit din capitală, treeînd pe la satul *Talpa* sau în antichitate numit *Tapes,* locul unde s-a repurtat vestita bătălie dacă cu trupele lui Traian ; am făcut recunoaşteri şi am găsit într-adevăr semne de fortificaţii şi mai cu osebire de morminte, fiindcă chiar ploile scot osemintele morţilor de prin maluri la vedere, încît locuitorii găsesc totdauna mai multe obiecte, precum : inele, fierărie şi altele.

La 18 am sosit în districtul Romanaţi şi, după isprăvirea formalităţilor din Caracal, am mers la satul *Recica* sau *Antina,* vechea cetate numită *Pinum,* unde, observînd mai multe zile cu cea mai mare ezactitate toate ruinele şi tărîmul, am început operaţiunile şi, pe lîngă mai multe frumoase descoperiri ce am făcut şi pe care le veţi vedea aici, putui descoperi în aceea cele următoare :

I. Vina apeducă ce traversa toată cetatea pînă la *Cişmele,* de unde se pot scoate cu abundanţă mulţime de olane groase bine conservate, ca acele ce am depus la muzeu, oricîte cumva vor trebui statului.

II. Un mare cuptor subteran făcut de un lut gros ; însă este ca un vas adînc, larg la gură de trei stînjeni în circumferenţă, un stînjen şi jumătate adînc, gros în buzele iui şi tocmai în fundul acestui mare vas, jumătate fundul încă de cinci (palme) adînc. în acest vas se vede că ardea foc şi acest cuptor supozez că ar fi fost pentru arderea cadavrelor, în vremea cînd a existat religia lui Mithras la romani, căci este făcut acel cuptor aproape de locul unde aveau ei cimitiriul. Pentru acest cuptor descoperit de mine, am invitat pe domnul prefect al districtului ca să ordone a-1 păstra sătenii ferit de stricăciune şi a-1 avea ca o raritate ce merită a se arăta la toţi vizitatorii. Am mai descoperit acolo, în mijlocul cetăţii, locul unde îşi aveau magazia de producte, precum şi locul templului lor şi strade pavate ; de aci am luat reiaţiunele şi proiectele ce veţi vedea, căci acest Pompeii al României, pe care, iată, astăzi săteanul îl. exploatează, desfigurîndu-se de fiecare stăpîn prin bordeie şi şanţuri la grădini, poartă în sinul său cele mai preţioase anticuităţi, care ni se răpun pe fiecare zi, vînzîndu-le aflătorii pe la străini.

De aci am mers la satul *Slăvenii,* pe marginea Oltului, acolo unde s-a găsit de fostul vornic Mihail Ghica, la anul 1837, acea peştere în care s-au aflat un jertfelnic şi mai multe plăci de piatră sculptate ; am voit să fac recunoaşterile mele ; dară ce folos ! căci chiar locul acela este împrejmuit în grădina doamnei văduve Cazan, proprietară din Caracal, şi pe care s-a sădit viie pe care nu-i putem a o strica întru a face căutări. Fac apel la guvern şi cer în numele naţiunei ca acea ogradă să se cumpere pe seama muzeului naţiunei, căci este o crimă de a lăsa tezaurile ţărei în voinţa speculatorilor şi în capricea viierilor şi grădinarilor. Acolo am făcut căutări în spaţioasa cetate, care este încunjurată de două şanţuri' adinei, cu două intrări, fiecare cu cîte o fortificaţie împotrivă ; s-au găsit mai multe monete romane ; acea cetate cade pe proprietatea onorab. d-l Murgăşanu, care trebuie poftit a îngădui ca o exploatare sistematică să se facă şi la dinsa ; această cetate seamănă foarte mult cu vechea cetate *Jidava* ce este lîngă Cîmpulung.

De aci am mers în marginea Dunărei la marea şi vestita cetate *Sicibida* zisă de Ptolomeu, iară acum *Celei,* care se leagă cu toate cetăţile de pe lîngă Olt, prin drumul de pietriş, ce, treeînd prin cîmpii, urcă la munte şi intră în Transilvania. în acest sat se păstrează de locuitori tradiţia *Domnului de Rouă,* care zice că „pornind de cu seară la amanta sa ce era în munţi şi trebuinţa cerînd a se întoarce pînă la ziuă îndărăt, aşa cum urma totdauna, în una din nopţi a întîrziat şi la întoarcerea sa 1-a apucat răsăritul soarelui la satul Potopenii> unde zice că s-a topit; de aceea păstrează şi satul numele de Potopeni".

Iată însă, domnilor, cum românul păstrează tradiţiile sale, fie şi glumeţe sau fabuloase ; Ie place însă a le povesti, oamenii cei serioşi; şi iată ce trebuie să fi fost, de pre opiniunea mea. Deşi istoria nu ne povesteşte că în pămînturile noastre ar fi venit vreun împărat, insa din această glumă, din această tradiţie, s-ar putea crede că Marcu Aureliu, la jumătatea secolului al II-lea, ar fi venit treeînd prin Sicibida şi, tranversînd şoseaua, merse în Dacia Transalpină, atunci stat roman, sau că, coborîndu-se din Dacia Transalpină, ar fi ţinut vreun mare războl cu barbarii la locul numit Potopeni, unde i-ar fi împins în Olt şi, spre memoria aceste* glorioase bătălii, a rămas la naţiunea noastră pînă în ziua Naşterei, voi să zic a Dumnezeului

nostru Iisus Hristos, în mijlocul urărilor de veselie, numele acestui filozof împărat, la vremea *Colindului,* de către guri nevinovate în revărsatul zorilor, exprimîndu-se la fiecare strofă a urărilor lor : „Că sînt d-astea şase albe, albe mari şi daurite, *Reloi Doamne !".*

în această mare cetate, după o matură şi îndelungă observare şi prin experienţa priimită de atîţia ani, căci am avut norocirea a şedea cu comanda mea doi ani, putui descoperi cele următoare :

— 1 trei locuri de cimitirii ale romanilor;
— 2 locul templului;
— 3 locul unde a locuit nobilimea;
— 4 locul prin care se leagă podul lui Constantin făcut pe Dunăre ;
— 5 fortăreaţa strejuitoare ş.c.l.

Pentru descoperirile făcute şi în această cetate, vă veţi orienta din acele descrise mai nainte.

De aci am mers la satul *Grojdibod,* sat mare, care păstrează numele *grosului pod* făcut de Constantin şi care s-a ilustrat în paginele istoriei României cu acele două table de aramă prinse una de alta prin belciuge şi gravate pe amîndouă feţele cu litere latine, în coprindere „că împăratul Traian dă documentul acesta coloniilor romane ce le a statornicit în Dacia ; numeşte acele familii fiecare pe numele lor şi c-au fost din veteranii liberaţi din serviciul oastei în urma .războlului dac, legioana greacă, italică, besică, ispaniolă şi alt. şi le dă drept de însurare cu muierile ce vor fi avînd, numai cîte una de fiecare" ; ba, tot ce este mai important pentru români, că în acele table se coprinde că s-a poprit în Roma copie după acest document, care s-a zidit în dosul templului Minervei. Ce folos ! că şi acest preţios document, în care se arată originea noastră cea nobile şi care rupe orice condei al scriitorilor ce au îndrăznit a scrie pentru naţiunea noastră că nu sîntem romani, nu se află astăzi în muzeul naţiunei, ci este poprit fără nici un motiv de către onor. d-l G. M. Ghica, fiiu şi moştenitor răposatului fost vornic Ghica, în al cărui cabinet de anticuităţi se găsea, după mărturia ce face chiar eruditul răposat colonel Blaremberg, în *Anuariul* său din anul 1842. Şi iată cum[16] :

Virtuosul preotul Stan, deşi ţăran din satul Grojdibod, distr. Romanaţi, proprietatea familiei d-lor Jiieni, găsind aceste table într-un şanţ al gradinei sale, în marginea bălţii, vine ca un credincios român şi le dă proprietarului moşiei, răposatul clucer Dimitrie Jiianu, cu angajament ca să le trămită stăpînirei spre depunerea lor la şcoală, fiindcă a simţit, cu toată simplitatea sa, că va fi un tezaur pentru naţiune ; menţionatul răposat, căruia i se cuvine ca naţiunea să-i păstreze etern a sa recunoştinţă, nu întîrziă, ci pe dată le dete, la anul 1842, menţionatului răposat vornic M. Ghica, iarăşi cu angajament a le depune la cabinetul de rarităţi în muzeul naţiunei. Subsemnatul, cunoscînd că pînă astăzi nu se află depus un asemenea document la muzeul naţiunei, profitînd de ocaziunea aflărei mele în acel sat, nu refuzai a priimi cu dragoste si zel, atît reclamaţiunea locuitorului din acel sat, Florea Pîslarul, fiiu şi moştenitor al menţionatului răposat preot Stan, care petiţionează ministeriului, cerînd cu stăruinţă îndeplinirea dorinţei răposatului său părinte, adică a se lua tablele de la d-l G. M. Ghica şi a se depune la locul destinaţiei lor, precum iarăşi, aflîndu-mă în oraşul Caracal, am priimit şi o dovadă <a> mai multor onorate persoane din acel oraş, prin care vin şi ele a mărturisi că cunosc şi ştiu că acele tabele au fost date de răposatul clucer Dimitrie Jiianu cu angajament a se depune de către menţionatul vornic la muzeul naţiunei.

Aceste două acte, domnilor, s-au adus dej mine legalizate de autoritatea locale şi s-au înaintat d-lui ministru de culte prin raportul meu no. 2, rugindu-1 ca să facă cele de cuviinţă pentru cererea acelor table de la d-l G. M. Ghica, care posede pînă în ziua de astăzi acest preţios monument.

Cu prilejul dară aflării mele în acest sat, a trebuit a face căutările mele în acel loc, unde s-au găsit tablele ; după o căutare destul de exactă ce am făcut în vale, în marginea bălţii la locul unde răposatul găsi tablele, n-am putut găsi alt nimic decît rămăşiţe de cărămizi mari

[16] Toate interpretaţiunile fantastice ce autorul dă textului din Tabelele zise *lionestae missionis* ce s-au găsit la Grojdibod (derivat mai probabil din slavicul grozdi = *strugure* şi poate din : voda = *apă,* decît din *gros pod),* se află rectificate, la *anexa F,* prin ştiinţa serioasă şi pozitivă a Reverenţei sale, părintele Ţipariu. Ceea ce este însă oarecum interesant în raportul maiorului, e istoricul soartei acestor tabele pînă la intrarea lor în cabinetul lui M. Ghica. Ştim apoi că, pe la anul 1864, domnitorul Alexandru Ioan Cuza le-a cerut de la d-l George M. Ghica şi le a trămis în dar împăratului Napoleon III. Nu avem ştiinţă unde se mai află ele astăzi.

şi cioburi de vase romane. De acolo, suindu-mă in linie dreaptă sus la cîmp, am dat peste două măguri de o potrivă mari; tăind pe una în două, găsii în adîncul ei un puţ plin cu un fel de pămînt galben, însă foarte subţire, ca cînd ar fi pulbere; patru stînjeni în adîncul puţului m-am oprit, pentru lipsa instrumentelor necesarii şi am cerut de la prefect ca să steie puţul astupat şi în strejuire pînă la luarea dispoziţiunilor de către guvern ; mai multe supoziţii archeologice sînt pentru acest puţ şi cari se vor vedea în relaţiunea ce am să dau d-lui ministru prin raportul meu no. 3.

De aci am intrat în judeţul Dolji.

De aci (de la mănăstirea Sadova) am trecut prin toate satele din Romanaţi, cele de pe marginea bălţii, *lanca, Potelul, Grojdibodul, Orlea, Celei, Corabia* ş. alt. cari trag atenţiunea archeologilor pentru căutări sistematice, exploatări pe la locurile ce cunosc locuitorii că au produs în toată vremea anticuităţi. Am sosit la schela *Izlaz* din marginea Oltului, proprietatea prinţului Gg. Bibescu; aci este iarăşi punct de export al României mici şi al districtului Romanaţi; acest sat în timpul coloniilor romane, se lega cu o cetate de dincolo, numită în *harta* (?) lui Ptolomeu *Utus,* căci se găseşte în sat, la malul Dunărei, ruine de citadele, printre cari s-au găsit adesea sarcofage mari, bani de aramă, cele mai multe de la împăratul Septim Sever; tot însă ce a tras admirarea mea a fost o măgură mare ardicată în sat; sub ea se află bolovani de piatră mari, de unde locuitorii obicinuiesc de le scot, la trebuinţele lor; care măgură, neavînd timp d-a o sparge şi lăsînd pentru o a doua ocaziune, am poftit cU adresă pe autoritatea administrativă ca să nu mai îngăduie pe locuitori d-a mai scoate acele pietre de acolo pînă ce guvernul nu va lua măsuri a se căuta şi acea măgură sistematic. De aci am făcut cerere către amîndouă prefecturile de Dolji şi de Romanaţi ca să ordone a se înscrie toate măgurile ce conţin districtele d-lor, numirea lor, mărimea, cătăţimea împotriva fiecărui sat, precum şi orice tradiţii sau poveşti va fi avînd fiecare din ele, poftind pe d-nii prefecţi ca să-mi trămită cît mai curînd nişte asemine inventorii, ce sînt negreşit foarte folositoare pentru dezvoltarea istoriei ţărei cînd se vor publica şi de acelea, şi ar trebui ca guvernul nostru să ordone prin toate districtele a ni se trămite relaţiuni pentru toate monumentele de prin răspînteîe drumurilor, cruci mari domneşti, poduri şi fîntîni, cu numirea şi tradiţiunea lor...[17]

E

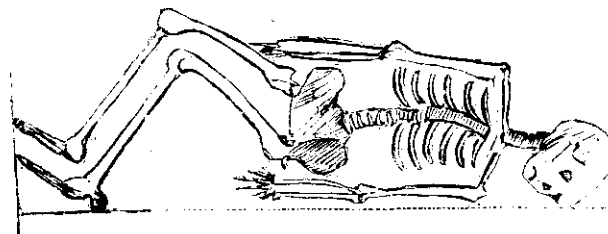
Note manuscrise asupra unor anticuităţi din judeţul Romanaţi, culese la 1872

de d-l Dimitrie Sturdza

Tumulus (movila) *din Rusăneşti* (V13 aprilie 1871). Se înaltă ca la 4 pînă Ia 5 metri dasupra suprafeţei pămîntului; pe scoarţa lui d-a dreptul (adică fără groapă), era scheletul, cu capul întors spre apus.

[17] Eaportul d-lui maior Pappazoglu continuă într-astfel, producînd, într-un stil a cărui sintaxe este cu totul proprie a sa, tot felul de fapte adevărate şi de apreţuiri imaginare. Am reprodus partea relativă la judeţul Eomanaţi cu speranţa că cititorul — vînturînd pleava din grîu, precum am făcut şi noi — se va alege din această citire cel puţin cu atîtea noţiuni despre monumente antice ce se află în realitate în citatul judeţ, cîte poate dobîndi şi din răspunsurile ce unii învăţători săteşti au dat la *Gestionarul archeologie.* Cît despre apreciaţiunile şi disertaţiunile ştiinţifice conţinute în raportul de mai sus, apoi trebuie să mărturisim că ele nu pot fi întrecute în *vis comica* decît prin polemica ce s-a ţinut, pe socoteala archeologiei naţionale, între d-nii maior Papazogiu şi Bolliac, în ziarele *Buciumul* şi *Reforma* din 1864, precum şi prin poemele archeologice ce au ieşit tot pe atunci din creierii bătrînului maior Papazogiu, încinşi de dorul anticuităţii şi cu care el socoti de cuviinţă a-şi termina minunata sa cărticică *Muzeul Papazogiu,* adevărata curiozitate bibliografică.

Sub schelet se cunoştea de pre coloarea pămîntului că ţarina im fusese scOTmonitt; ea conţinea mai mult urme albe de calcariu. Alături cu scheletul, carele era al unui bărbat corpulent, nu s-a mai aflat nimic.

Scărişoara. Drum roman la Olt.

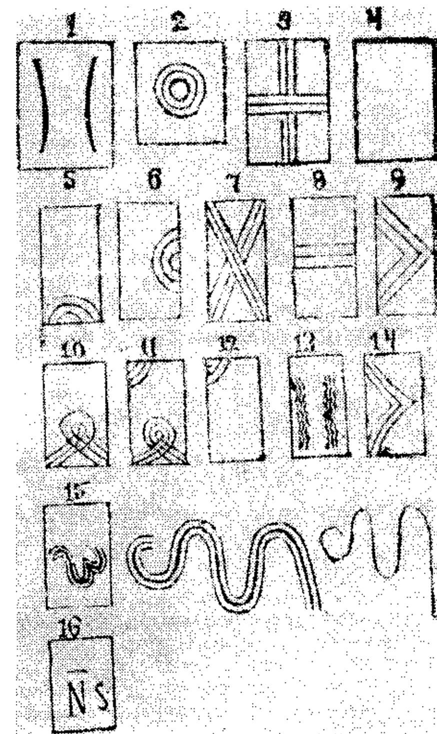
Gostavăţ. Două movile : - 1, La una din movile, păreţii laterali ai locului unde s-a pus mortul erau arsi. înlăintru, o lampă grosolană, hirburi, cărbuni de lemn, curmale şi nuci carbonizate, obiecte stricate de fier şi bronz, oase arse ; la extremităţi, rămăşiţe de lemn putred; - 2, La patru puncturi, loc ars de pămînt, cărbuni, hirburi, lemne groase nearse, putrede, rămăşiţe arse de haine de lînă.

Slăveni. Curtea Murgăşanului.

în grădina Murgăşanului, rămăşiţe de drumuri cu cărămida şi un sarcofag. (Aci s-a găsit cărămida no. 16).

De la Slăveni spre Caracal mergi pe *Troian.*

Tipurile de pre cărămizi dintre Caracal şi Gostavăţ[18].

Semne asemuite si chiar identice cu acestea se văd şi pe şase bucăţi de cărămic reproduse de *comitete L.F. de Marsigli* în marea sa operă : *Danubius paimonico-mysicus, obse vationibus geograph., astronom., hydrograph., historicis, physicis perlustratus,* Haga, 1/2b, b vo in fol. max.; în tom. II, tab. 62 sub titlul: *Lateres co(a}cti e ruinis civitatis quondam Anti în Valachiă erepti, ubi solum templi graeci iis stralum erat*

Stoi(e)neşti. Afară din sat, de îmbele părţi ale *Troianului* sînt multe măguri.
Hotărani. Biserică din timpul Brîncovanului. Movile răscolite.
Recica. Fundamente de pod. Apeduct de la Frăsinet la Recica.
Monete. *Tit, Hadrian, Commod, Septimiu Sever,* (Nicea), *Alexandru Sever, M. IuL Filip I, II, Gordian* (Nicea), *Iulia Maesa, Mamm(a)ea, Ottacilia.*
în biserică, pomelnic de la Mihai Viteazul.

F

Explicarea tabelei *honestae missionis*[19], aflată la Grojdibod Extract din *Arhivul pentru filologie şi istorie,* No. XVIII, din 15 sept. 1868

de R. S. Părint. Timotheu Ţipariu

DIPLOMA LUI ADRIAN DIN 22 MARTIE, ANUL 129 DUPĂ HRIST., 822 DE LA FUNDAREA ROMEI.

PAGINA I DIN AFARĂ

SCRIPTURA I.

IMP CAESAR DIVI TRAIANI PARTHICI F. DIVI
NERVAE NEPOS TRAIANVS HADRIANVS AVG:
PONTIF MAX TRIB POTEST XIII COS III P P
EQVITIB ET PEDITIB QVI MILITAV IN ALA ET
VEXILLATION EQVIT ILLYRICOR ET COH IUI QVAE
APPELLANT I HISPANOR ET I HISPANOR VETERAN
ET II FLAV NUMIDAR ET II FLAV BESSOR ET III GAL

LOR ET SVNT IN DACIA IMFERIORE SVB PLAVTIO
fcAESIANO QVIN ET VICEN PLVRIBVSVE STIPEN
DIS EMERITIS DiMISSIS HONESTA MISSIO
NE QVORUM NOMINA SVBSCRIPTA SVNT
IPSIS LIBERIS POSTERISQVE EORVM CIVITA
TEM DEDIT ET CONVBIVM CVM VXORIBVS
QVAS TVNC HABVISSENT CVM EST CIVITAS IIS

DATA AVT SIQVI CAELIBES ESSENT CVM IIS QVAS
POSTEA DVXISSENT DVM TAXAT SINGVLI
SINGVLAS A D XI K. APRIL
P IVVENTO CELSO || Q IVLIO BALBO COS
VEXILLATIO EQVITVM ILLYRICOR
EX GRE^ALE
EVPATORI EVMENI *f* SEBASTOPOL
ET EVPATORI F EIVS ET EVPATORI F EIVS
ET EVMENO FIL EIVS ET THRASONI FIL EIVS
ET PHILOPATRAE FIL <E>IVS

[19] Tabelele antice, zise *honestae missionis,* sînt diplome militarie romane de un mare preţ, fiindcă ele cuprind în sine multe date istorice pentru ilustrarea epocelor şi provinciilor în cari s-au aflat. Aceste monumente militarie sînt în formă de *diptice,* adică compuse din două tăbliţe pătrate de bronz, împreunate prin două verige şi scrise sau mai bine gravate pe cîteşi patru paginele, cu acelaşi text de două ori repeţit; din aceste documente pînă acum sînt aflate şi publicate peste 58 bucăţi; în adevăr un număr foarte mic, dacă cugetăm la mulţimea unor aseminea documente ce au căutat a se scrie, fiindcă fiecare veteran roman, fiind liberat de a mai servi în oştire, priimea un atare document ce-i recunoştea meritele ciştigate in miliţie şi-i asigura drepturile şi onorurile ce i le decreta mulţămirea imperatorelui. De aceea se şi numeau *honestae missionis,* adică *pentru liberare din servici cu onoare.* în diferite părţi ale Daciei, mai ales în Transilvania s-au găsit asemenea tabele; din Ţara Românească, sînt cele de la Grojdibod şi altele găsite pe la Olteniţa şi ajunse în posesiunea principelui Dimitrie Ghica în Bucureşti.

DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABVLA
AENEA QVAE FIXA EST ROMAE IN MVRO POST
TEMPLVM DIVI AVG AD MINERVAM

Pagina II, dinlăhitru.

Scriptura II.

(Repcţind aceleaşi, cu mai multe prescurtări şi lacune, din cauza alterării bronzului).

Imp. Caes divi Traiani Parthici f divi Ner. . .i
nepos Traianus Hadrianus Aug pont
max trib pot o XIII cos III p p
eq et pet qui mii in a .. . et vexill eq Illyr et coh
IUI quae app I Hisp et I Hisp . . . tfe et II I
Num et II FI Bess et III Gallor et sunt
in Dacia imferiore sub P ... ut Caesian
quin et vicen fi ve s. . . im. f. . hon
miss quor nomina s. rip sun fs.
post cor civitat ...... .s. ai uxor
quas tune hab iun e. ivit iis dat avi si.
cactise. . . siv .... dux dum lax

Pa(|ina (a) IH-a, dinlăîntru.

.. .li singulas . .d XI k apr
P. Iuvent[i]o Celso Q Iulio Balbo cos
vex. le equit Iltyricor
ex gregal
Eupatori Eumeni f... elaspo.....
et Eupatori f. eius et Eupatori f eius
et Eumeno fii eius et Thrasoni fii eius
et Philopatrae fii eius

Pagina IV, dinafară

L VIBI	VIBIANI
Q LOLLI	FESTI
L PVLLI	DAPHNI
L EQVITI	GEMELLI
L PVLLI	ANTI
TI CLAVDI	MENANDR
C VETTIENI	HERMETIS

care nu are lipsă de transcripţiune, fiind formată după formulariul cunoscut

[20] Noi totuşi, pentru înlesnirea celor ce nu sînt deprinşi cu acest formulariu, vom rep duce aci textul latin din paginele I şi IV, cu toate împlinirile necesarii, şi apoi vom da traducţiunea română a acestui text, publicată de d-l A. Treb. Laurian, în *Mag. p. Da* t. I, p. 26 şi 27 :
,,Imperator Caesar divi Traiani Parthici filius, divi Nervae nepos, Traianus Hadrian Augustus Pontifex Maximus, tribunicia potestate XIII, consul III, pater patrie-equitil et peditibus qui militaverunt in ala et vexillatione equitum Illyricorum et cohortibus quae appellantur : I Hispanorum et I Hispanorum veteranorum et II Flavia Numidar et II Flavia Bessorum et III Gallorum et sunt in Dacia imferiore sub Plautio Caesia cruinis et vicenis pîuribusve stipendiis emeritis dimissis honesta missione, — quorum nom subscripta sunt ipsis, liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxorib quas tune habuissent, cum est civitas iis data, aut, siqui caeîibes essent, cum iis quas pos duxissent dum taxat singuli singulas. — Ante diem XI Kalendas Apriles; Publio îuver Celso II et Quinto Iulio Balbo consulibus. — Vexiliatio equitum Illyricorum ex gre Eupatori Eumeni filio Sebastopolitano et Eupateri filio eius et Eupatori filio eius et Eum filio eius et Thrasoni filio eius et Philopatrae filiae eius. — Descriptum et recognitum ex tab aenea quae fixa est Romae in muro post templum divi Augusti ad Minervam. — Lucii Vi Vibiani, Quinti Lollii Festi, Lucii Pulli Daphni, Lucii Equitis Gemeni, Lucii Pulli Ari Tiberii Claudii Menandri, Caii Vettieni Hermetis." — Iară traducţiunea d-lui Laurian, puţine îndreptări, conforme lecturei lui Mommsen, este : ,,Imperatoriul Cezare, fiiul divu Traian Particul, nepotul divului Nerva, Traian Adrian Augustul, marele pontifice, dec cu puterea de tribun a-13-a oară ; consul de a 3-a oară ; părintele patriei : calărilor şi pedestr

Diploma se afla în România şi pre cînd o publica I. Arneth era în posesiunea fratelui principelui Al. Ghica în Bucureşti, de la carele o căpătase într-o litografie, împreună cu litografia altor anticuităţi, şi în specie vase aflate tot în Ţara Românească. Astăzi, unde şi la cine se aflā nu ştim.[21]

însemnătatea ei este că s-a aflat în provincia unde era staţiunată *vexilaţiunea călăreţilor ilirici,* din cari era şi donatariul Eupatore Eumene, cu toate că patria acestuia nu era Illyricul, ci Crimeca şi anume Sebastopole, de unde se cunoaşte că denumirile legiunilor, cohorţilor, alelor sau aripelor etc, nu era riguroasă după naţionalitate, ci după partea mai mare; dealtmintrelea încă numele lui şi ale fiilor săi arată învederat că era grec sau grecit. Dintr-însa se ştie încă că în Dacia de jos sau România de acum, sub Adrian erau staţiunate în garnizoană :

1°, Una aripă de *călăreţi ilirici, şi*

2°, Cinci cohorţi pedestre, adecă :

a) I *Hispanorum,*
b) I *Hispanorum veteranorum,*
c) II *Flavia Numidarum,*
d) II *Flavia Bessorum,* şi
e) III *Gallorum ;*

din cari, anumit pe cele de sub a), d) şi e) le aflăm şi sub Traian staţiunate în Dacia (vezi diploma militarie de la Traian din 17 febr. 110 p. Ch., tot relative la soldaţi romani aşezaţi în Dacia). Nouă sînt : aripa *Illyricorum* şi cohorţile de sub b) şi c).

Consulii sînt cunoscuţi din *Fastii consulari* şi alte documente.

încît pentru prefectul *Plautiu Caesian,* familia lui era adevărat numai plebeie, însă glorioasă, din care au ieşit mai mulţi bărbaţi mari precum se cunoaşte din numii (monetele) acestei familii pre timpul republicei. De aceştia s-au aflat trei de aur în Transilvania, astăzi în cabinetul împărătesc din Viena, iară aiurea nu. Mai nainte, sub Vespasian, un *Ti. Plautius Silvanus* fusese legat şi propretore în Moesia şi alt *M. Plautius Silvanus* în Illyric, precum arată inscripţiunea de la Gruter şi Orelli (nr. 622 şi 750). încuscrită cu familia cezarie, în urmă fu aleasă intre patriei, precum se vede din inscripţiunea no. 733 la Orelli. Comunele *Caesian,* fost-a în astă familie nou sau vechi? nu ne este cunoscut; ceilalţi Plauti, amintiţi în inscripţiuni, au alte comune, precum : Silvan, Pulcher etc.

Inscripţiunea no. 750 la Orelli, *Inscript. latin, select, eolleeti* (Gruter. p. 453.), cea mai notabile intre toate, sună aşa :

,,TI PLAVTIO M. F. . . || SILVANO AELIANO || PONTIF. SODAL. AVG |J III VIR. A.A.A. F. F Q.TI. CAESARIS (I LEGAT. LEG. V. IN GERMANIA || PR. VRB. LEGAT. ET COMIŢI CLAVD. CAESARIS IN BRITANNIA || CONSVLI. PROCOS. ASIAE. LEGAT. PROPRAET. MOESIAE || IN QVA PLVRA QVAM CENTVM MILL. EX NUMERO || TRANSDANVVIANOR. AD PRAESTANDA TRIBVTA CVM CONIVGIB || AC LIBERIS. ET PRINCIPIB. AVT REGI [GI] BVS SVIS. TRANSDVXIT. || MOTVM ORIENTEM SARMATAR. COMPRESSIT. QVAMVIS PARTE J] MAGNA EXERCITVS AD EXPEDITIONEM IN ARMENIAM MISISSET || IGNOTOS ANTE AVT INFENSOS P. R. REGES SIGNA ROMANA j| ADORATVROS IN RIPAM. QVAM TVEBATVR. PERDVXIT. REQIBVS || BASTARNARVM ET RHOXOLANORVM FILIOS. DACORVM FRATRVM (error pro *fratres)* || CAPTOS. AVT FIOSTIBVS EREPTOS REMISIT. AB ALIQVIS || EORVM

cari au ser\it la miliţie în aripa I sub steagul calărilor ilirici şi în cele patru cohorţi care se cheamă: I-a <a> ispanilor şi 1-a a ispanilor veterani şi a 2-a flaviană a numizilor. a 2-a flaviană a besilor şi a 3-a a galilor şi sînt în Dacia inferioare sub comanda lui Plaut Cesian, după ce au făcut douăzecişicinci şi mai multe campanii, le dă voie să iasă din miliţie cu onoare acelora ale căror nume sînt scrise şi le concede dreptul de cetăţeni romani, lor, copiilor şi urmaşilor lor, precum şi dreptul de căsătorie legitimă cu muierile cari le au avut atunci cînd li s-a dat dreptul de cetăţeni; sau, dacă vreunii vor fi fost necăsătoriţi, cu acelea pe care le vor fi luat după aceea, adecă fiecare cîte una. în 11 calende ale lui aprile, sub consulatul lui Publiu Iuventiu Cels, al 2-lea, şi al lui Cuint luliu Balb. De pre intercesiunea fostului militar comun sub steagul calărilor ilirici Eupatore Eumene, fiiul sebastopolitanului şi a fiiului său Eupatore şi a fiiului sau Eupatore, şi a fiiului său Eumene, şi a fiiului său Thrasone şi a fiicei sale Filopatra. Descrisă şi recunoscută (decopiată şi colaţionată) do pre tabela de aramă care e înfiptă la Roma în murul din dosul templului divului August la Minerva. (Urmează numele militarilor decoraţi cu drepturile spuse : Luciu Vibius Vibian, Cuint Lolliu Fest, Luciu Puiu Dafn, Luciu Călăriul Gemen, Luciu Puiu Ant, Tiberiu Claudiu Menandru, Caiu Vettien Ermete."

[21] Am arătat în nota 16 de la pag. 157 soartea ulterioară a acestui monument.

OPSIDES ACCEPIT. PER QVEM (?) PACEM PROVINCIAE || ET CONFIRMAVIT ET PBOTVLIT. SCYTHARVM QVOQVE REGEM |J A CH<A>ERONENSI. QVAE EST VLTRA BORVSTHENEM OPSIDIONE || SVMMOTO. PRIMVS EX EA PROVINCIA MAGNO TRITICI MODO || ANNONAM P. R. ABLEVAVIT. HVNC LEGATVM IN HISPANIAM || x\B PRAEFECTVR. VRBIS REMISSVM. SENATVS IN PRAEFECTVRA TRIUMPHALIBVS ORNAMENTIS HONORAVIT. AVCTORE IMP. || CAESARE AVGVSTO VESPASIANO VERBIS EX ORATIONE EIVS Q. I. S. S. (QVAE INFRA SCRIPTA SVNT) | MOESIA<E> ITA PRAEFV1T, VT NON DEBVERIT. IN ME DIFFERI || HONOR TR<I> VMPHALIVM EIVS ORNAMENTORVM, NISI QVOD || LATIOR EI CONTIGIT MORA TITVLVS PRAEFECTO VRBIS HVNC IN EA'DEM PRAEFECTVRA VRBIS. IMP. CAES. AVG. || VESPASIANVS ITERVM COS. FECIT."

Adrian, următoriul lui Traian, în administraţiune nu a fost aşa de mare ca Traian meritează însă a se însemna intre cei mai însemnaţi imperatori. La începutul domnirei sal părăsi Armenia şi-şi retrase ostile dincoace de Eufrate, pentru ca să împiedice invaziune barbarilor preste rîurile ce-i încunjurau imperiul. Nimica distinse pre Adrian în aşa măsură ca dorirea de a vedea toate în persoană, din care cauză călători prin tot imperiul său, adeseori pe jos şi cu capul descoperit. Călătoriile lui prin Grecia, Egypt, Africa, Arabia, Asia, Bithynia Cappadocia, Cilicia, *Dacia,* Gallia, Germania, Spania, Nicomedia, Noric, Parthia, Frygia, Rhetia Siciiia, Siria, Thracia sînt documentate prin monetele pînă azi aflate. Ca mare amic al naturei el se sui pre munţii cei mai înalţi, precum pre muntele Aetna din Sicilia, pentru a vedea răsărirea soarelui. El avu cele mai mari merite pentru arţi şi ştiinţe, deşi-i plăcea mai mult ce colosale şi curios, decît ce e genuin, despre care pînă astăzi mărturesc pentru dînsul monumente ca *Moles Iladriani* in Roma, *Villa Hadriana* din Tivoli şi numii cei minunaţi de frumoş

G

Descrierea anticuităţilor de ia *Izlaz,* extrasa din publicoţiunile archeologice ale d-lui Cezar Bolliac

Din *Călătorie archcologicâ în România de la 20 martie pînă la 22 aprilie 1858.* Bucureşti, 1858, pag. 79 şi 80.

Izlazul este în dreptul *Utului.* Aci se vede că a fost o cetate romană pe ripa Dunăre dară a dispărut şi ea ca cea de la Flămînda (in Teleorman). Rîpa dreaptă a Dunărei es tare de părţile astea şi toată vărsarea fluviului a mîncat numai din rîpa stingă.

Cum s-a numit astă cetate nu ne spune nimeni. Poate să fie cuprinsă în nomenclatu lui Procopiu ; cu toate că el nu numeşte şi cetăţile nereparate de Iustinian şi nu ne dă ni distanţele celor reparate ; nu avem nici un punt sigur de pe care să ne luăm şi să pute fixa cu asigurare cetăţile menţionate de dinsul. Drumul cel mare de piatră care pleacă d-a pe lingă Olt, ruinele de peste Dunăre, şanţurile ce se văd prin satul Izlaz, două sarcofa ce am scos în 1845 clin Dunăre cu mari osteneli şi cari le-a luat nu ştiu cine de pe ma căci ia muzeu nu s-au adus, toate acestea vădesc că aci a fost o cetate importante, ca poate că va fi şi comunicat cu partea de dincolo prin vreun pod, despre care nici tradi mi ne spune nimic. Ce pot combina din drumul de piatră care seamănă o lucrare din Imper de sus, din o medalie ce am găsit la 1845 în unul din sarcofagele de cari vorbii, care av grosimea tiparului Imperiului de sus, din o monetă a Faustinei celei mari, soţia lui Antor Piosul, în bronz mare, pe care mi-o aduse aci un sătean şi din vreo zece monete de arg ce-mi deteră d-l arendaş şi d-l subcîrmuitor, toate de la Adrian şi pînă la Caracala, ce p combina, zic, din toate aste semne, este că aci a fost o cetate a primelor colonii romane

(aci se întrerupse volumul, rămas neterminat).

Din *Trompeta Carpaţilor,* no. 1095 din 1/13 aprilie 1873.

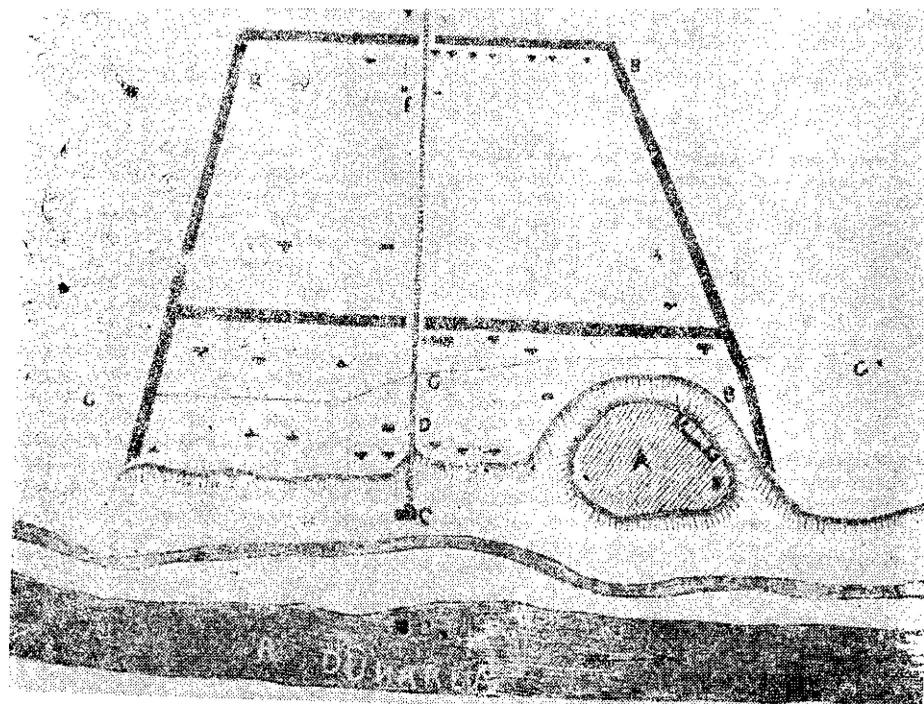
De cîte ori am trecut pe la *Izlaz,* am găsit cîte ceva pre la ţărani, însă tot roman nimic care să-mi atragă o serioasă atenţiune, fie chiar roman ; cîte ceva movile mai mari s mai mici, comune in ţară, mă făceau să trec şi această localitate între cele de cercetat n la urmă. Acum insă, trei obiecte găsite aci pronunţat *dace* şi dintr-o epocă de civilizaţiu *dacă* înaintată, nu mi-au mai permis indiferenţă. Iată aceste trei obiecte : două părţi ale u *trîmbiţe* dace de argint, o *oală* bine făcută de lut negru şi marginea întreagă a unui *de bronz.*

Indic aceasta pentru ca, dacă nu voi putea eu să fac săpături la Izlaz, să fie ac punct cunoscut arclieologilor noştri.

Descrierea anticuităților de la *Celei,* extrasa din pubiicațiunile archeologice ale dWui Cezar **Bolliac**

Din „Raportul d-lui C. Bolliac către d-l Ministru al Instrucțiune! Publice registrat sub no. 7819 şi publicat în *Monitorul oficial* din 1869, no. 222, 223, 224.

Duminică, la 13 iuliu, am trecut Oltul spre *Celei* şi, oprindu-mă la subprefectura de la Izlaz, am înțeles că aci am să trag nevoie, pentru că în adevăr nici o umbră de autoritate nu se vedea; n-avea cine citi ordinele, n-avea cine căuta cai, deşi făgăduiam prețuri foarte mari, pentru ca să ne ducă pînă la Celei. Nici subprefectul, nici ajutorul. în fine, am parvenit peste cinci, şase ore să plec şi am ajuns tîrziu la Celei; am tras la cuviosul preot Nicolaie, gazda mea cea veche acolo. Aici era şi ajutorul subprefectului, venit în afacere de arendăşie, de recruți etc, căruia am putut să-i citesc ordinele ce aveam. Prin ce combinări nu ştiu, că autorul subprefectului a plecat şi m-a lăsat sub îngrijirea primarului. Atîta slăbiciune şi njpăsare din partea administrațiunei, tocmai acolo unde trebuia să aşez un centru de lucrări meai serioase, m-a îngrijat... Cu toate intrigile şi reaua-voință, a trebuit sa stau cinci zile în Celei, pentru că acolo este nevoie de mari lucrări. Am luat planul cetății, al cetățuiei şi ai situațiunei Celeiului, pe care am onoare a vi-I alătura :

*» .« Bece E. B„.„ „.« « ₛ i . ꜀ Ş ₌ S , ᵖ ' St S . ™ »

Zidul cetățuiei ce am descoperit de toate părțile astă dată este de 28 metri lungir şi 4 metri înălțimea, de piatră cioplită şi cu Un brîu admirabil. Am dat de o temniță s terană, în care am găsit multe oase de om şi piroane în țeastă.

Aci se vede că a fost al treilea grad de osîndă ; romanii aveau trei etaje în închis lor, cari închisori erau foarte dese prin turnurile de prin cetăți; în cel dîntîi etaj se închid preveniții; în cel d-al doilea cei osîndiți pe termen şi în cel de al treilea, la întuneric, osîndiți peirei. Aci urmează să fi Tost un turn, precum a fost la Severin şi la Romula (Tur Măgurele) ; aci urmează prin urmare să fi fost şi temnița ce am găsit-o, al treilea grad închisoare, fără lumină, la temelia turnului, unde din ordinul superiorului sau din cruzin paznicilor se băteau osindiților piroane în cap. Asemenea țeste cu piroane s-au mai găsit alte părți.

Prin diferitele săpături ce am făcut, atît în cetățuie cît şi prin alte părți ale cetății, găsit multe monete de bronz şi cîteva de argint, toate mai cu seamă din două epoce : de *Septimiu Sever* pînă la *Alexandru Sever* şi de la *Constantin* pînă la *Grațian;* prea puține epoca anterioare, şi acestea toate fruste, ceea ce indică că ele au căzut în pămînt după au fost vechi în circulațiune. Monetele de la Constantin pînă la Grațian abundă aci şi tot aci s-au găsit, acum trei ani, acele 6000 bucăți argint din această epocă. Aci a pus picio şi s-a întărit Constantin, cînd a reluat Dacia părăsită de Aurelian. Cuartierul său gen a fost la Oescu, Ghighiul de astăzi, unde n-am putut trece din cauza intrigilor ce am ar mai sus, dară unde am trecut alte dați şi tinde în adevăr că sînt lucruri de studiu, mai seamă un sistem de ape admirabile, pe care nu l-am văzut nicăiri. Aci a întins pod Constar pe stîlpii de piatră, cari stau încă în apă şi dintre cari se vede mai cu seamă unul, de s-au izbit mai multe vase şi un vas stă şi astăzi afundat lingă stîlp. De la capul acestui pleacă şoseaua romană care merge printre movile şi morminte şi se împreună cu celelalt Antonina sau Caracal, Recica de astăzi, care a fost şi oraşul cel mai important în Dacia de j

Aci în Celei am găsit un fier de înfierat caii legionarilor, cu literile : A.E.M. Am multe vase de pămînt, o piuă de piatră, mai multe obiecte de fier, cărămizi cu diferite impr şi una: „Coli. III Brit *(tan(n)ica*Nume de legiuni s-au găsit de mai multe ori la mai cu seamă al îegiunei a V{-a> (Macedonica) cu numărul şi cu numele eohorților ; această legiune negreşit, pînă acum n-am găsit decît două : aceasta şi una la Tumu-Sever „Coli. I *Aug(usta)".*

Am mai găsit aci o mască mică de plumb, un cal mic de bronz pe piedestal şi mici obiecte de bronz. La ieşirea din cetate, d-a stînga drumului roman, am găsit două sa fage, unul sub tinda unui sătean şi altul sub patului altui sătean. Cel de sub patul era îmb nu mai are nici un interes ; cel de sub tindă şi mai aproape de drum este foarte import şi să-mi fie permis a mă opri la dînsul.

Punînd să sape sub tindă, prin bună învoială, ca şi pentru cei de sub patul, în puțin de două ore sarcofagul acesta de piatră, de piatră calcarie tare, în dimensiunea şi fo sarcofagului celui mare de la Muzeul Național, avînd 2 m,45 lungul, 1 m,04 latul, 1 m admeimea, era întreg în fața soarelui, cu tot lungul său spre şosea, curățit de toate pă şi neatins nicăiri de sapă. Se înțelege că satul tot era în jurul lui cu toate babele şi copiii.

După diferite observări, văzui că capacul era lipit cu ciment şi peste acesta, la an două căpătiiele, cu scoabe de fier, acoperite cu plumb foarte gros.

Am putut parveni la dezlipirea capacului şi Ia descleştarea lui din scoabele de Atunci, înşiruind treizeci oameni la funiile cu cari am legat capacul, s-a putut trage capa pe jumătate, pe patul ce-i pregătisem, în urletele de bucurie a satului întreg. Un profum a abil s-a exalat din sarcofag, ceea ce făcu pe mai mulți să zică : „Ce frumos miros *V* Ace operațiune nu se mai văzuse aci de cînd este Ceîeiui.

Păreții sarcofagului au grosimea 0m,18 ; adîncimea păretelui pe diniămtru este de 0 m lungimea, 2 metri, lățimea, 0 m,60.

Două din trei părți ale părețiior sarcofagului erau goale ; o țarină cafenie acop ca o brumă un schelet mai topit, care nu ajungea nici cu capul, nici cu picioarele, la ex mitățile sarcofagului. Scheletul era cu capul spre miazănoapte şi cu picioarele spre mia capul căzuse din junghetură spre umărul sting; mînele îi erau încrucişate pe stomac. La tă picioarelor, două tălpi de plută de douăsprezece centimetri grosime, care au fost legate tălpile picioarelor; nici un fel de împunsătură nu arăta urme de cusătură ; seînduri put de stejar, cam în forma unui cuşciug neacoperit, cu care se coborise cadavrul in sarc Acesta a fost întîiul aspect al clescoperirei.

Cuşciugul cadavrului, îmbrăcămintea şi podoabele, cum şi diferite semințe şi fru aruncată dasupra corpului, formau o țarină, care varia intre o adîncime de 10,15 şi pîn 20 centimetri. Am început căutarea de la picioare : trei urcioare în rînd, aşezate la extr tatea sarcofagului. Oasele picioarelor găsite, toate pînă la cele mai mici, mi-au dat i să formez scheletul afară ; țarina se ciuruia prin două ciururi. Tot corpul fusese pe aşte şi sub acoperămînt de frunză şi ramuri de dafin.

Putui alcătui corpul întreg; a fost o femeie, o femeie naltă şi jună. Amindouă cearcănele gurei intacte ; dinţi foarte potriviţi, nici o măsea stricată ; cîţiva dinţi căzuţi i-am pus la loc.

Ce dialect s-a rostit prin aceste frumoase cearcăne? O ştiu numai aceia cari au ascultat suspinele inimei ei şi cari au auzit jalea de la moartea ei. Vă pot spune numai atît, că a fost o femeie, o femeie înaltă, o femeie jună, cu dinţi admirabili, dară al cărui nume n-a voit să-l spună posterităţii gelosul soţ, care a încuiat şi a ferecat în piatră, fier şi plumb obiectul amorului său.

Ce mai pot spune este că această femeie trăia in timpul imperiului, înainte de Commod, adică mai nainte de 180 după Hristos, considerind numai după o monetă, bronz de mijloc, ce am găsit în sarcofag şi pe care am putut-o descifra, ridicînd cu mare greutate rugina de pe dinsa. Această monetă indică puterea tribuniţiale a lui Commod pentru a şasea oară, titlul de împărat pentru a patra oară, consulatul al treilea, cari corespund anului Romei 934, iară al lui Hrist. 181.

Ce mai pot spune încă este că o păreche {de) cerceluşi de aur nu s-au găsit i◦ dreptul urechilor, ci pe la mijlocul corpului; că forma lor nu arată pe unde s-au deschi◦ ca să se pună în ureche şi că lasă a se presupune că asemene podoabe femeieşti se aruncau în cuşciug. Ce a fost de ţesătură abia se mai cunoaşte. Un pieptene zdrobit cu totul, un ac de păr de ivoriu. Dafinii sînt neatinşi şi în coloarea tutunului de Havana. O foaie ele cocă de făină albă indică că, pe lîngă seminţile, beuturile şi aromele ce se puneau la morţi, se mai punea şi o mică turtă de făină.

Nici o sticlă nu s-a găsit în sarcofag, nici o candelă în jurul lui. Cele trei urcioare deci au servit, unul pentru vin, altul pentru untdelemn şi cellalt drept lăcrimar.

Sarcofagul, la iarnă, se va transporta la muzeu cu alte obiecte grele, precum o piuă de piatră etc. ; iară cele aflate într-însul le voi depune chiar eu la muzeu. Oasele s-au pus din nou în sarcofag.

încă o observare, pe care o cred interesante, la noi cel puţin : toţi cîţi vor fi găsit fier roman la noi vor fi văzut acel fier pătruns de rugină. Scoabele de fier ce am găsit la acest sarcofag, acoperite de toate părţile cu plumb, au fost atît de ferite şi conservate încît ar crede cineva că sînt ieşite astăzi chiar de sub ciocan. Din contra, plumbul ce le acoperea, care a priimit injuriile exterioare a 17 secole, s-a îngroşat cu o patină (g)ălbuie de toată frumuseţa.

1ÛÎV RELAŢIUAE\ CĂTRĂ MEMBRII COMITETULUI ARCHEOLOGI€ I)I\ BUCUREŞTI

Publicată în *Trompeta Carpaţilor,* no. 1010 din 20 august (1 sept.) 1872

Ajuns la *Celei,* de unde mai sînt vreo zece kilometri pînă la Vădastra, unde-mi propuneam săpături, n-am oprit ca să văd dacă nu s-au mai stricat din acele ziduri frumoase romane* scoase de mine din pămînt, în lucrări de mai multe veri. Am trecut la *Oescu,* numit astăzi *Ghighiu,* punct între unghiul ce face riul Oescu (Iscrul) dînd în Dunăre, care şi desparte Oescul de acum de cealaltă parte a lui, numită astăzi *Bestii,* cu care era unit odată oraşul cu un pod preste rîul Oescu, care s-ar putea compara cu Jiiul nostru, dacă nu ar fi numai atît de puţin şi liniştit totdauna.

Oraşul *Oescu* a fost capitala tribalilor, în preajma caria au priimit ei bătaia decisivă a falangelor lui Alexandru III al Macedoniei, după care bătaie cîţi au putut scăpa s-au confundat cu peucinii, în insulele Peuce (Dobrugea).

Romanii au mărit cu colonii acest oraş, pre care l-au dotat cu ape abundante printr-o sistemă minunată : un apeduc prin care venea apa într-un bazin imens, din care se împărţea apoi ape în tot oraşul. Acest bazin este atît de larg încît, plecîndu-mi abia capul, am putut să intru pre el în picioare. Romanii au făcut aice cea mai mare cetate ce se vede astăzi pre dreapta Dunărei şi, de pre obiceiul roman, împotriva acestei cetăţi, pre rîpa stingă a Dunărei, au zidit *Celeiul,* ***Sl*** doua lucrare poate romană pe rîpa stingă a Dunărei după Severin făcind şi şosea pînă în oraşul cel mare, *Colonia Romana,* numită *Antonina* sau *Garacala,* al cărui nume a rămas pre partea aceea a coloniei unde se ridica palatul proconsulului. în *Colonia Romana,* din care s-a despărţit *Colonia Romula,* se împreunau drumurile cîte trele : cel de la podul lui Traian, care se despărţea în două, ţinînd unul spre Vulcan ; cel de la Celei şi cel de la Romula (Flămînda-Măgurele), care urca pre din dosul Roşilor de Vede, urmîncl pre unde sînt viile acum, şi da în drumul cel mare, treeînd Oltul pre pod de piatră (?) la Slăveni ; apoi urma un singur drum pe dreapta Oltului pînă la Rîmnic, unde trecea iarăşi Oltul pe podul de piatră cunoscut sub numele *Podul Vechi* (Pons Vetus) de unde satul *Podarii,* şi a urmat pre stînga Oltului pînă la strîmtoarea (Stenae) *Turnu-Roşu,* al cărui nume poate

că vine de la Turnul Pretoriului, care era la Cozia(f) şi care poate să fi fost vopsit acel turn, care a trebuit să se spargă prin explozii de pulbere, cînd s-a dîrămat sub vodă Bibescu, ca să se facă ceea ce s-a făcut acolo.

De la Oescu la Celei a fost pod de piatră pe Dunăre. Acest pod s-a făcut la anul 318 de către Constantin I, care voia să fie al doilea Traian şi care-şi aşezase cuartierul general la Oescu, in timpul războiului al doilea dacic. ($)

Podul d-a stînga Dunărei a fost apărat cu întăriri de amîndouă laturile şi de la capul lui porneşte şoseaua de care am vorbit.

Am voit să fac săpături şi la această parte a Celeiului, unde nu făcusem niciodată am combinat cît am putut săpăturile de partea stingă a podului, urcind la şosea. N-a trecut mult ca să înceapă a se ivi printre cărămizi de acoperiş de case bucăţi, fragmente de statue de marmore, în dimensiuni naturali.

O mînă ţinînd un *parazonium,* o altă mînă ţinînd o pateră foarte bine făcută, o altă mînă ţinînd un ciocan (trei miini o statuă nu poate să aibă !). Şi apoi atribuţiuni diferite ; şi apoi şi marmorile de diferite cualitaţi şi lucrul chiar diferit în privinţa artei. Dară mai iată şi altă mînă rezimată pre o jumătate de pavăză, apoi un cap sfărîmat, apoi o parte a unei statue a lui Iupiter cu acuila la picioare, apoi mijlocul corpului altei statue, a Minervei negreşit

Din mal cădeau mai multe bucăţi de tencuială zugrăvită in coloare roşă, pătlăginie, liliachie, şi fragmente de frescuri şi mulţime de cărămizi cu îmbucături, de cele ce serveau la acoperiş de case.

Am constatat că aci au fost case şi în faţa caselor, din jos, grupă de statue, dacă nu şi templu.

Din combinările fragmentelor am constatat o statuă a lui Iupiter, o altă statuă a une vestale, una a Minervei şi una a unui împărat, aceea la care a aparţinut mîna cea cu *parazonium. Am* ajuns la temelie, la piedestalele acestor statue. Nici o inscripţiune ; însă piedestalele nu seamănă a fi servit acestor statue ; seamănă mai mult o temelie ce a servit la altceva pentru că era lungă de 3 metri 20 centimetri, adîncă de un metru şi lată de un metru ş mai bine şi sub pietrile tăiate se vedea ciment şi cărămizi mari. M-am decis să desfac această temelie şi, trăgînd pietrile cele mari afară, am văzut pe partea de jos a unei pietre liter latine; am spălat atunci acea piatră şi am constatat că din josul literilor au fost reliefuri cari s-au sfărîmat cu ciocanul spre a se netezi piatra ce trebuia să-şi ascundă inscripţiune în ciment.

Inscripţiunea de pre piatră, pe care am pus-o în păstrare la Celei, arată că monumentu (statua lui Commod) a fost aridicat de proconsulul său în Dacia. Mîna dară cu *parazoniur* a fost a stătuei lui Commod[22].

Aşa se poate constata că această grupă de statue, în templu sau fără templu, s-a clăd în timpul lui Commod ; că fanatismul creştinilor contra păgînismului, sub primul împăra creştin, a sfărâmat această grupă şi pietrile ce au servit ca piedestal statuei lui Commoc aridicată de un proconsul al său în Dacia, s-au întrebuinţat la temelia unei fortificări de apărar la capul podului, punîndu-se cu inscripţiunea dedesupt.

Se poate foarte bine ca statuele lui Commod să se fi sfărîmat în Dacia în revoluţiune ce au făcut dacii sub acest împărat sau se poate iarăşi ca înseşi legiunile să fi sfărîmat statuel

[22] Piatra de care vorbeşte aci cl-1 Bolliac a fost adusă în urmă î muzeul din Bucureşti, unde se află acum. Datoresc d-lui Grig. Tocilesc următoarea ei descripţiune şi descifrare. Este o piatră ordinarie : 0 m 72 nălţimea, 0 m, 50 lăţimea, 0 m, 25 grosimea. Inscripţiunea cu carac tere din secolul al II-lea, scrise cu puţină îngrijire, este întreagă, oseb de cîteva litere la fine, şterse şi ştirbite. După toate probabilităţil piatra a servit de piedestal statuei lui Commod, înălţată de doi serv anume Zoticus şi Sabianus, fiind procuratore al Augustului, C. Heraclitu fiiul lui Xenofonte. Ea se citeşte : *„Commoăo Ant{o)nino Aug(mto) su* C(laudio) *(He)raclit(o) Xenopliontis* ^roc(uratore) *Aug{m>t\), Zoticus* *Sa(bi)anus servi posue(ru)n(ty* Pe româneşte : „Lui Commod Antoni Augustul, sub Claudiu Heraclit, fiiul lui Xenofonte, procuratorele Augus tului, Zoticus şi Sabianus servi puseră". D-l Tocilescu presupune că Claudi Heraclit al lui Xenofonte a fost procuratoare al Augustului Commod porţiunea Daciei care purta numirea de *Provincia Malvensis* şi care trebu să fi fost situată pe malul stîng al Dunărei, avînd capitala sa în *Recid* sau, şi mai bine, poate în *Celei,* unde se aflau statua şi inscripţiune aşezate de mai sus numiţii servi. Acest monument a fost pînă azi inedi

şi toate monumentele celui declarat de către senat inamic al patriei, inamic al zeilor, patrucirl gladiator, carneţice al senatului, omoritor al cetăţenilor, care senat a si ordonat tirirea cadavrului sau cu cirligul la spectacul.

- ST ᵀᵒᵗ **^ P**ᵉˡᵉⁱ' ᵘⁿᵈᵉ. ᵃᵐ ᵍᵃˢⁱᵗ ⁱⁿ ᵐᵘˡᵗᵉ ʳⁱⁿᵈᵘʳⁱ **sarcofage neîmbiate, pre cari le am descris in diferite rindun, am găsit şi acum un mormînt de zid foarte bine făcut: fundul din trei cărămizi de cele mm mari pătrate, zidiţi apoi păreţii cu ciment şi cu cărămidă mică la perfecţiune**

K e / 0 7 V c s v B G ^

i4A'CI-XE/VOIHo>.

MŞ P ROGAVGifj

ictTicvsnsAm

ŞeANVS SER V,, f

de justeţă şi acurateţa şi acoperişul din şase cărămizi din cele mari pătrate, cioplite de o parte şi puse în clin ca un capac de cuşciug. Două din aceste cărămizi, cele de la cap, erau sparte : o mînă profană de mult se vîrîse în mormint şi amestecase oasele, căutînd lucruleţelc ce sc găsesc totdauna în morminte. La capul mormîntului am găsit o cărămidă de cele mari, cioplită în formă de cruce pătrată bizantină şi mai afundată în pămînt decît capul cuşciugului, care şi el era la o adîncime de un metru şi mai bine.

Combinînd oasele, am constatat că sînt de femeie. Am găsit şi o brăţară spartă de sticle, pietre şi mărgeluşe, pre care o posed. Am găsit şi un sfeşnic de plumb sfărîmat, care a servit negreşit de lampă. Am găsit şi banul care mi-a dat exacta epocă a înmormîntării : un bronz mare al lui *Caracala,* care n-a fost în circulaţiune şi pre care l-am curăţit foarte bine. Legenda aversului: M. AVR. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. Bustul împăratului, cu capul lăurat, întors spre dreapta şi purtînd paludamentul. Pre revers, legenda : P.M.T.R.P". XVII.IMP.III.GOS.III.P.P. cari fac anul roman 897, iară creştin 214. în exergă : S.C. O estradă aşezată d-a stînga, de pre care haranga împăratul, cu mîna dreaptă ridicată, doi soldaţi ţinînd două însemne militari şi armaţi cu paveze. în faţa acestor soldaţi, un şef întors spre soldaţi ţinînd spada. în al doilea plan, un stindard în dreptul soldaţilor şi două baste în dosul şefului. Pre estradă, la spatele împăratului, un lictor ţinînd fasccle. în faţa împăratului, capul pretoriului întors spre lictor, zicîndu-i ceva.

Această medalie interesante şi foarte bine conservată este o variaţiune inedită a numărului 455 al lui Cohen.

Ciudată combinare! Tocmai în acest an, Garacala a venit în Dacia şi a tras negreşit la palatul proconsulului, care urmează să fi fost în oraşul d-aiăturea marei colonii *Romana.* în anul acesta se poate ca oraşul Caracalul să-şi ii luat numele ce şi-1 păstrează pînă astăzi. Această medalie, venită în Dacia din Roma în anul cînd era Caracala în Dacia, făcînd negreşit cruzimi, ca în toate părţile pre unde se arăta — căci şi reversul medaliei un asemenea lucru explică — , nouă fiind această medalie frumoasă, s-a aruncat în mormîntul femeiei creştine de către cineva care o iubea.

Semnul crucei la căpătîi vădeşte că femeia a fost creştină şi ascunderea acestei cruci vădeşte că creştinismul era prigonit; era periodul prigonirii a şasea, care a fost sub Septimiu Sever ; mormîntul şi celelalte vădesc că femeia a fost dinfr-o clase superioare a societăţii,

din care se poate trage că creştinismul era prin Dacia pre la începutul secolului al treilea, adecă cu un secol pînă să nu-1 impună Constantin Daciei.

Am curăţit şi am spălat bine acest mormînt perfect şi l-am lăsat în îngrijirea proprietarului, în a cărui grădină l-am găsit, cu marea lui satisfacţiune, plătindu-i bine un loc pre care nu avea nimic semănat; i-am spus ce uz poate face cu această frumuseţe care-i rămîne lui şi cum o să-i fie casa vizitată de către toţi trecătorii.

A doua zi, mergînd să mai văd mormîntul, nu mai era nici o cărămidă la locul ei. Astfel ignoranţa şi nerespectul anticuităţilor, pre care n-a ştiut să-l inspire guvernul nici la Celei, nici la Recica, nici la Turnu-Severinului, îa aceste trei importante localităţi, dîrâmă si strică tot, fără conştiinţă.

Din *Trompeta Carpaţilor,* anul XI, no. 1059 din 1/13 aprilie 1873:

Mă întorc la Celei, despre care am avut ocaziune să vorbesc de multe ori şi unde am făcut lucrări alte daţi foarte importante, graţie mai ales ordinelor date de generalul Florescu. Treeînd pre la Celei, unde sînt importante lucrări romane, m-am oprit să vizitez lucrările mele de mai nainte şi să mai şi iac ce voi putea. Am lucrat dară două zile şi aci. La depărtare de trei stînjeni de îa mormîntul de cărămidă pre care l-am găsit an — şi despre care am relatat —, pre coasta de din susul oraşului, în faţa Dunării, am găsit un alt mormînt, tot de cărămidă, mai important decît cellalt pentru mărimea şi construcţiunea lui, la o adîncime de o jumătate metru. Acest mormînt avea fundul din patru cărămizi late ; păreţii lui se compuneau din 75 cărămizi, asemenea aşezate una preste alta fără să încalce fundul de marginea păreţilor; dasupra, cîte o cărămidă mică în forma celor obicinuite astăzi, în care se rezimau cărămizile mai mari decît ale fundului, cioplite la o lăture spre îmbucare şi formau acoperişul (capacul) mormîntului. Acoperişul se închidea Ia cap şi la picioare cu cîte o cărămidă si mai mare cu ornamente pre dînsa, cu marginile răsfrînte. Cărămida de la picioare era zdrobită ; pe cea de la cap am adus-o aci intactă. Lecţiunea de an cu furarea din mormîntul ce am descoperit atunci şi dorinţa de a vedea în muzeul nostru aşezat un asemenea mormînt m-au făcut a lua următoarele precauţiuni: am tras oarecum desemnul mormîntului descoperit întreg de toate părţile, bine măturat şi bine şters ; am numerotat cărămizile, spre a se putea aşeza fiecare la locul ei şi le am transportat la St. sa părintele\ Nicoiaie Exarhul, spre a se aduce la muzeu cînd se vor cere. în mormînt a fost cadavrul unui om foarte corpulent, dară — lucru ce nu mi s-a mai intimplat să văz la nici o deschidere de mormînt — nici sarcofag de piatră, nici pat de cărămizi *(locus),* nici asemenea ca acestea *(sepulcrum)* ; corpul, foarte învederat că a fost tăiat bucăţi, cînd s-a depus în mormînt, căci oasele erau amestecate, astfel cum să nu lase bănuială despre aceasta ; capul s-a găsit pre la mijlocul corpului, cu faţa în jos, lipit de păretele mormîntului. Un singur instrument de fier s-a găsit Ia picioare, din nenorocire tocmai acolo unde cărămida acoperişului fusese spartă şi unde s-a putut introduce umezeala, încît rugina 1-a cliscompus cu desăvîrşire şi l-am adunat în fracţiuni mici. Monetă am găsit cernind pămîntul cu ciurul şi, deşi deocamdată numai un bloc verde, dară tot am tresărit de bucurie, ştiind că acesta este documentul care nu minte, care dovedeşte anii, dacă nu şi anul înmormîntării.

Nici un ulcior sau alt vas în mormînt.

Gurăţind această monetă cu toate precauţiunile, am descoperit efigia *Iuliei Domna* pre o medalie de bronz *grec-imperial,* bătută într-un oraş al Thraciei, pre care nu-1 pot spune astăzi, pentru că reversul este foarte complicat şi trebuie încă curăţit; legenda n-am putut-o descifra încă, fiind acoperită de o cocleală tenace ; în cîmpul reversului însă este un templu cu patru columne, cu statua Dianei în centru.

Medalia ne spune pînă acum că această înmormîntare s-a făcut în timpul lui Septimiu Sever, cu cîţiva ani înainte de înmormîntarea descoperită an, tot într-un asemenea mormînt din timpul lui Caracala şi în anul chiar cînd Caracala se afla în Dacia, precum am demonstrat-o la descrierea acelui mormînt. Cînd voi putea să citesc numele consulului în legenda reversului acestei medalii, voi putea să spun anul precis cînd s-a bătut medalia.

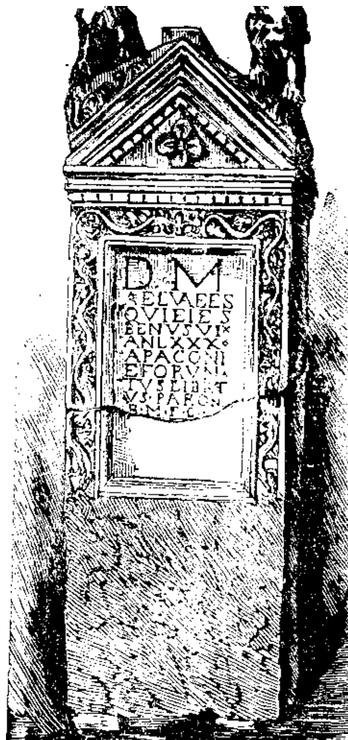
Craniul din acest mormînt, foarte mare, l-am adus întreg.

în Celei am mai găsit acum un sarcofag de piatră, care a conţinut corpul unui copil ; din nenorocire însă, acest sarcofag s-a descoperit de un idiot într-un şanţ ce-şi făcea şi aviditatea 1-a împins să spargă capacul, care nu fusese legat în scoabe de fier, şi să caute vreo comoară. Am scos acest sarcofag din şanţ, descoperit, dară n-am mai găsit într-insul decît cîteva oscioare. Nenorocitul individ care a comis această vină mi s-a părut necapabile a fi dat judecăţii.

Ceea ce am mai făcut acum în Celei este descoperirea piciorului din dreapta de la capul podului lui Constantin, lucru ce-mi sta pre inimă de cînd descoperisem pre cel din stînga, cu casele şi statuele despre cari am relatat acum un an. Acest picior l-am descoperit destul de bine, dară n-am găsit pre lîngă dînsul nici fragment de statuă, nici nimic alt care să aibă vreun interes.

Descrierea stelei romane/aflata la Rusâneşti în judeţul **Romanaţi**

Acest monument epigrafic, cel mai mare din Muzeul de Anticuităţi din Bucureşti, este o stele colosale de piatră calcarie, măsurînd 4 m înălţime, 1 m,6 lăţime. A fost aflată în pămînt la Rusăneşti în anul 1865 şi, aducindu-se în capitală la 1867, porţiunea inferioare, mai jos de inscripţiune, s-a surpat. Căpătîiul superior este in formă de fronton triunghiular, cu cîte un leu culcat da*s*upra fiecărui unghi. Ornamentul de la creştet lipseşte. Inscripţiunea stă

Sne de cum *Tm^ta* aerată în mai multe locuri, ea se poate restitui mai fn *A ^ a ^ e i n S o V ^* 1D?sjardins> carelemai întîi a publicat această inscripţiune careTt^ *teologica* din Ruma, tom. XL, 1868, p. 27, după w 7 r C , 1 ' *Mommsen* în *Corpus Inscription. Latin.*, t. III, no. 6281. D-1 *Otto* ^ *M p ^ n T ^* ebe Nachlese> Wien' 1874> p- 62 -a adus înd^tări notabili- Lect ^

Copia posibile :

D M
AEL VALES
QVIETES
BENVS VIX
AN LXXX
SyrA CONIUX
ET FORTVNA
TVS LIBRT
VS. PATRON
B.M.F. C.

De citit:

D *(is)* M *(anibus)*
Ael *(ius)* Vales
quiet Es-
benus, vix *(it)*
an(nos) LXXX
[Syr] a coniux
et Fortuna-
tus lib *(e)rt*
us patron *(o)*
b *(ene)* m *(erenti)* f *(acien-*
dum) c *(urauerunt)*

Româneşte :

Zeilor Mani.
Aelius Vales
care (se numea) şi Es-
benus, a trăit
ani 80.
(Syr)a, soţia (lui),
şi Fortuna
t libert-
ul (lui), patronului
celui plin de
merite au îngrijit
a face (acest monument).

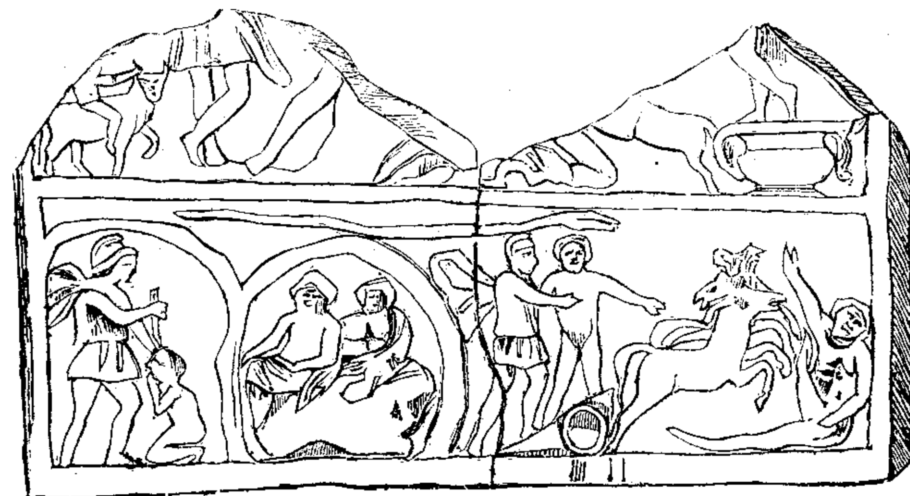
Adaose ia memoriul asupra (a) doua basorelievuri mitriace aflate în Transilvania

de Felix Lajard

tradus din *Memoires de V Academie Roijale des Inscriptions et Belles-Lettres de France,* tom. XIV (Paris, 1845), p. 178.

De la redacţiunea memoriului meu asupra celor două basorelievuri mitriace descoperite în Transilvania încoace, d-l Duchesne, conservator al cabinetului de stampe de la Biblioteca regale, a binevoit să-mi comunice numerile 46 şi 47 din *Curierul rumânesc,* de la 22 şi 27 noiem-vrie 1837, ce-i fusese trămise de d-l marchiz de Châteaugiron, consul general al Franciei la Bucureşti, şi in cari se află o dare de seamă despre descoperirea unui *Mithraeum* subteran, lîngă Slăveni, în Ţara Românească. Satul acesta se află pe malul drept al Oltului, *Aluta* din vechime, cu vreo două leghe spre sud-vest de oraşul Caracal şi prin urmare nu tocmai departe de locul unde Oltul se vărsa în Dunăre[23]. La cele dintîi cercetări ce se făcură la această localitate, în luna lui noiemvrie 1837, se scoaseră dinlăintrul *Mitreului* obiectele următoare: o piatră spartă pc care stau săpate cuvintele: SOLI INVICTO MITHRAE ; alt fragment purtînd altă închinare : ARA. SOLIS s. ; două basorelievuri mitriace, unul întreg, iară cellalt cam ştirbit; două fragmente de sculpturi cari şi ele provin de la două basorelievuri, şi acelea consacrate lui Mithra, şi, în fine, cîteva alte fărîmături de anticuităţi romane. Pe lîngă unul din cele două numere[24] ale *Curierului rumânesc* ce-mi înlesnise aceste cunoştinţe, se afla alăturată o tabelă litografiată, în care sînt înfăţişate şapte monumente alese printre cele pe cari le însumai răpede[25]. Aci mă voi ocupa numai de fragmentul de sculptură care este al treilea la rînd pe acea tabelă şi pe care socotesc că trebuia să-l reproduc aci prin o decalcare fidele.

Acest fragment făcea parte dintr-un basorelievi mitriac, împărţit în trei tabele sau compartimente; acum el nu ne mai prezentă decît o părticică din tabela mijlocie şi pe cea de jos întreagă. Totuşi, în starea în care se află, putem recunoaşte că, atit în privinţa concep-

[23] Hartele geografice nu arată nici o cetate antică chiar pe locul Slăvenilor; dară se poate crede că *Mitreul* de care e vorba a fost construit lîngă locul numit *Castra Nova,* de unde nu prea departe, pe malul opus al Dunărei, se afla cetatea numită *Nicopolis ad Istrum.*

[24] Numărul 47. (Numărul l-am găsit şi am reprodus conţinutul lui, scris româneşte, în *Anexa A* ; dară tabela litografiată lipseşte şi nicăiri pînă acum n-am putut-o afla. A.I.O.)

[25] Toate aceste monumente sînt de-marmore albă.

țiunei și a întocmirei subiectului, cît și în privința stilului și a execuțiunei, basorelievul din care făcea parte era foarte asemuit cu cele două basoreliev uri mitriace din Transilvania, despre cari am tractat în memoriul de mai nainte. Cu atîta numai acesta ne este mai de folos decît celelalte, că el ne'arată, în întregul ei, scena al cărui capăt despre stînga lipsește în ambele celelalte, din cauza spărturei lor la același punct.. Acea scenă se află chiar mai dezvoltată și mai curat săpată pe fragmentul de la Slăveni, decît însuși pe un al treilea basorelief, ce mi-a servit a o explica[26]. Aci, ca și în acel ultim monument, vedem un prim portic boltit sub care mistui (inițiatul sau învățăcelul) plin de căință dă în gemxchi dinaintea unui alt personagiu, carele stă în picioare; dară, în rîndul acesta, personagiul stînd în picioare are în cap o căciulă frigiană, pe dînsul haina numită *candys* și ține în mînă un pumnal, cu care amenință capul mistului.

Aceste nouă particularități mă fac a crede că, de pre aceste semne, acel personagiu trebuie să fie însuși Mithra, îndeplinind sarcinele de jude infernal și nu *Izedul*[27] *Serosiu,* cu al cărui nume crezusem că pot dărui pe acel personagiu gol și rău caracterizat, carele, într-unui din basorelievuri, ni se prezentă într-o pozițiune analogă. Deci ceilalți doi juzi infernali cari, pe acel basoreliev, ca și pe fragmentul de la Slăveni, șed dinaintea înfricoșătorului tribunal de la puntea *Cinevad,* devin, unul *Serosiu* și cellalt *Rasine-Rasiu,* adică acei doi Izezi pe cari legenda persică îi pune alăturea cu Mithra, pe aceeași punte Cinevad, unde, cu ajutorul lor, zeul judecă faptele cele bune și cele rele ale sufletelor. Mai încolo aflăm, în fragmentul de la Slăveni, ca și în alte trei basorelievuri din Transilvania, iarăși pe Mithra stînd în picioare pe un cuadrig (car cu patru cai), alături cu un personagiu gol și asemeni în picioare, carele trebuie să fie sau geniul *Fosforos,* sau mai bine încă însuși mistui, pe care Mithra îl duce în cer, după ce el a învins pe *Ahriman* (zeul răului) și iadul[28]. Aci, ca și în basorelievurile de la Apulum și de la Sarmizegetusa, un șarpe foarte mare stă încolăcit împrejurul trupului lui Ahriman, ridicîndu-și capul în sus și căutînd să respingă atacul lui Mithra, chiar și în momentul cînd, prin postura și prin înfățișarea chipului său, geniul răului se arată a fi învins. Dară, în fragmentul de la Slăveni, o particularitate ce merită toată atențiunea noastră ne prezentă un exemplu nou despre neîncetata opozițiune ce se credea, de pre teologia orientale, că existe între ființele unei lumi create de principiul bunului și acelea ale lumei ieșite din procreațiunea geniului rău. Această opozițiune, asupra caria și cu altă ocaziune[29] am chemat luarea aminte a archeologiîor, se dovedește în cazul de față prin prezența și acțiunea unui șarpe, carele fiind pus pe dasupra cuadrigului lui Mithra, se răpede d-a dreptul ca să atace, dimpreună cu Mithra, pe Ahriman și pe șarpele lui; pe Ahriman, carele, o mai spusei, este numit în cărțile sînte ale perșilor: *vechiul șarpe cu două picioare al iadului, năpîrca veninoasă, năpîrca inamică tui Mithra*[30]. Prezența și acțiunea șarpelui lui Mithra sau a bunului șarpe vin deci a confirma explicațiunea ce am dat, în a doua secțiune a memoriului meu asupra basorelievurilor transilvane, despre porțiunea inferioare a celor trei sculpturi citate acolo.

Printre numeroasele basorelievuri mitriace ce noi am moștenit de la anticuitafea romană, fragmentul de la Slăveni este pînă acum unicul monument care să ne înfățișeze șarpele cel bun și pre cel rău puși în opozițiune într-o scenă ca aceea pe care am descris-o. De altmintrelea, reprezentarea la același loc a acestor doi șerpi nu s-a găsit pînă acum decît pre două alte monumente, citate mai sus, adică: pe o bucată de lut ce se păstra odinioară la Roma în palatul Zeno[31] și pe basorelievul cu două fețe carele provine din *Mitreul* de la

[26] (Aci autorul se refere la memoriul său asupra basoreliefurilor mitriace din Transilvania, a cărui lectură este indispensabile pentru cine voiește să ia o cunoștință mai deplină despre natura cultului antic al lui Mithra la romani și în parte la romanii din Dacia. N-am cutezat însă a introduce aci traducțiunea acelui întins memoriu, care nu ocupă mai puțin de 124 de pagine în volumul XIV al *Memoriilor Academiei de Inscripțiuni și Bele-Litere.* A.I.O.)

[27] (în vechea religiune a perșilor, Izezii erau genii buni, de a doua clase).

[28] Unul din fragmentele aflate în ruinele vechiului *Virunum* (despre care se vorbește în memoriul precedente, p. 144—146), precum și fața anterioare a basorelievului din Hedernheim *(Annal. des Vereins fur nassauische Alterthumskunde,* t. I, tab. 1) ne arată într-adevăr pe mist ajungînd în cer pe carul lui însuși Mithra.

[29] în *Nouvelles Annales de V Institut archeolog.* t. I, p. 175 și 176. *Recherches sur le culte de Venus en Orient et en Occident,* p. 46 și 47.

[30] *Zend-Avesta,* t. I, 2a part. p. 112, 305, 377; t. II, p. 208 și aiure.

[31] S-ar cuveni poate să adaugem aci basorelievul mitriac, turnat de sticlă, ce Passeri dase lui Olivieri; dară nu cunosc acest monument altfel decît după gravura ce-1 înfățișează în *Antichită cristiane* (tab. VI, la pagina 23) și execuțiunea-i este așa de proastă încît nu mă pot pronunța în mod afirmativ despre dînsul.

Hedernheim. Trebuie să adaug că în fiecare din aceste monumente dispnzițiunea celor do șerpi bunul și răul, diferă cu totul. Pe bucata de lut din palatul Zeno șarpele cel bun s încolăcit împrejurul trupului unui personagiu, ce poartă un toiag lung și stă în picioare, mijlocul celor șapte *piree* (sau altare înflăcărate), embleme ale celor șapte planete, și carele, du părerea mea este însăși manifestațiunea lui Ormuzd (zeul binelui) sau a lui Mithra, priv ca domni ai cerului. Pe același plan, dară afară din cer, adică de cercul cuprins de către ce șapte piree, stă un alt personagiu, carele, după cum crez, este Ahriman, înfășurat fiind încolăcirele șarpelui celui rău și dovedind atît prin postura sa, cît și prin locul unde se a că a fost alungat cu rușine din ceruri. în adevăr Bun-deheșul[32] ne spune că Ahriman se fu șase în ceruri sub forma vinei năpîrce și că Ormuzd 1-a gonit de acolo.

Nu aceeași scenă se reproduce pe monumentul cu două fețe de la Hedernheim; ci, fața anterioare a acestui monument, la dreapta grupei obicinuite, formată din Mithra și c Taur, vedem pe geniul ecuinocțiului primăverei rezimat de un copaci înflorit, pre tulpi căruia sta încolăcit un șarpe ce-și ridică capul dasupra creștetului copaciului și-și ațintes privirea și asupra lui Mithra, și asupra șarpelui, simbol al vieței și al generațiunei[33]. într compozițiune de acest fel se învederează îndestul de bine raportul direct care leagă între s ambele grupe, dintre cari cel dîntîi este emblema prenoirei vieței la ecuinocțiul de varâ pe cînd cel d-al doilea, prin aceea că conține o făclie aprinsă și un copaci înflorit și încins un șarpe, alt simbol de viață[35], arată cu energie acținea focului ceresc și fenomenul reprodu țiunei la aceeași epocă. Dacă însă nu ne putem îndoi despre activitatea *priincioasă* a șarpe din întîia grupă, apoi iarăși nu se poate contesta că un alt șarpe are o activitate *vătămătoa* in scena injungherii taurului de mîna lui Mithra. Aci, dedesubtul taurului doborit, vedem a șarpe încolăcit pe un crater (sau vas cu minere) și vîrîndu-și capul în gaura vasului[36]. Precu am spus-o mai nainte[37], craterul, în doctrina misterelor lui Mithra, era simbolul principiu umed, al acelui principiu fără de carele nu poate fi generațiune sau reproducțiune; și d această cauză aflăm, în fragmentul de la Slăveni, pe geniul ecuinocțiului primăverei așezat ch la buzele craterului, ceea ce ne prezentă o nouă particularitate care din toate punctele de ved merită să fie semnalată atențiune! archeologiîor și care a dobîndit încă și mai mult inte de cînd s-a mai descoperit și un alt basoreliev[7] mitriac, despre care vom face aci o scurtă m țiune. Acest basoreliev, despre carele a tractat într-o frumoasă disertațiune d-1 profesor F deric Creuzer[38], decora *Mitreul ce s-a* descoperit la 1848 în Neuenheim aproape de Hei <ierg. Pe dînsul vedem un șarpe foarte mare gata a-și vîrî capul într-un crater, dasupra că este sculptat un cap de leu. Această grupă simbolică e așezată chiar dedesubtul geni ecuinocțiului de vară, carele, în fragmentul basorelievului de la Slăveni, își are picioa

[32] *Zend-Avesta,* t. II, p. 351. *Bun-deheșul* este una din cărțile sînte ale perșilor, cupri in colecțiunea numită *Zend-Avesta.*

[33] Vezi *Memoriul despre basorelievurile din Transilvania,* în *Memor. InstiL,* p. 6 7 <0?>, 80-83.

[34] *Ibid.,* p. 70 și 71.

[35] *Nouvelles Annales de VInstit. archeolog.,* t. I, p. 165 și 166. *Recherches sur le de Venus,* p. 35 și 36.

[36] Aceeași emblemă se mai găsește pre alte trei basorelievuri mitriace ce s-au descop unul la Fehlbach (Sattler: *Gesch. des Herzogth. Wiirtemberg,* I Bd., s. 192, Taf. XI), la Ladenburg *(Act. Academ. Theodoro-Palat,* t. I, p. 201, tab. II, fig. 3) și al treile Dormagen. Ultimul îmi este cunoscut printr-un desemn ce a binevoit a-mi trămite d-1 d Dorow și care nu este încă publicat.

[37] Vezi în *Memoriul despre bas. rel. din Tr.,* p. 72—75, precum și *Nouvel. Anna rinst. arch.,* t. I, p. 167 și 168; și *Rech. sur le culte de Venus,* p. 36—39.

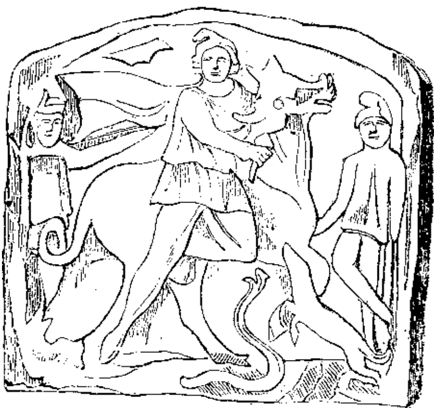
[38] Această disertațiune poartă titlul: *Das Mithraeum von Neuenheim bei Heid* (Heidelberg, 1838 ; în-8 tab.). împreună cu toate amăruntele asupra acestei însemnate d periri, se găsesc în acel volum planul ruinelor *Mitreului,* desemnul după basorelievul prin cu care era decorat interiorul edificiului, precum și o serie de erudite observațiuni, a cărora voi reveni în scrierea mea despre cultul și misteriile lui Mithra. Tot acolo voi și particularitățile noi ce prezentă compunerea curiosului basoreliev de la Neuenheim. chiar de acum nu mă pot opri de a zice că cele patru compartimente ale acestui monu unde se văd: un taur păscînd și trei personagie formînd grupe, în diferite posturi c taur, îmi par că sînt aluziuni la cele patru faze ale vieței omenești și că ele, prin un dau un grad mai mult de probabilitate presupunerilor ce am propus, cînd am tractat (p £6) despre cele două grupe simbolice cari figurează în basorelievurile de la Apulum și Sarmizegethusa, unde vedem un personagiu călare pe un taur în picioare — ceea ce se și în fragmentul de la Slăveni — , iară pe un altul, ducînd pe spinare un taur răs pe care îl ține de picioarele de dindărăt.

chiar pe buzele craterului. Aşa dară, cind citim în *Zend-Avesta*[39] că *Ahriman opreşte apa de a curge şi copacii de a creşte,* că *năpîrca inamică lui Mithra produce seceta în ţinuturi,* foarte uşor putem pricepe că, vîrîndu-şi capul în crater, şarpele din basorelievurile de la Hedernheim [40], de la Neuenheim şi din fragmentul de la Slăveni, dovedesc intenţiunea criminale de a seca sorginţele de reproducere şi de rodire: el nu este altul decît Ahriman, urzitorul morţii, atacînd în al lor principiu vitale toate creaţiunile lui Ormuzd şi lui Mithra[41].

Deci basorelievul de la Hedernheim, bucata de lut din palatul Zeno şi fragmentul de la Slăveni, prezentînd cîteşitrele, în compoziţiuni foarte diferite după aparenţă, pe ambii şerpi la un loc, dovedesc aceeaşi intenţiune, adecă de a înfăţişa, sub simbolele şarpelui celui bun si celui rău, lupta neîncetată ce existe între bine şi rău, între principiul binelui şi al răului.

Mă mărginesc deocamdată în aceste observaţiuni. Ele vor fi de ajuns, sper, spre a îndreptăţi atenţiunea speciale ce am socotit de cuviinţă a da fragmentului de sculptură

[39] Tom. II, p. 261. *Ibid.,* p. 204.

[40] Vezi *Memor. despre bas.-rel. din Tr.,* p. 116, 117 şi 182.

[41] Pre cele mai multe dintre obicinuitele basorelievuri mitriace şarpele, avînd cu totul altă postură, priveşte cu luare aminte cum sîngele curge din rana taurului înjunghiat. Şi acolo tot pe Ahriman reprezenta, dară pe Ahriman căutînd a amăgi priveghere a cînelui, paznic al sufletelor, şi pîndind momentul cînd va putea să apuce sufletul ce iese din trupul animalului simbolic, împreună cu sîngele, unde locuieşte mai cu seamă sufletul în timpul vieţuirei de pre pămînt. Voi expune altundeva părerea mea despre un mic şarpe care, într-unui din compartimentele feţei anterioare a preţiosului basoreliev de la Hedernheim, stă sub poalele unui copaci.

şi basoreliefului cari mi l-au provocat. Să-mi fie asemenea iertat de a adauge că, dacă c numai acest fragment şi acest basoreliev dau aşa mare preţ descoperirei *Mitreului* de la Slă şi a celui de la Neuenheim, apoi toate persoanele cari simt interes pentru înaintarea cuno ţelor archeologice ar trebui să-şi unească urările cu ale mele, spre a se face cu grijă ş stăruinţă noi cercetări în acele două localităţi.

ÎTB. Beproducem aci alte două din cele şapte monumente ce se af reprezentate pe tabela anexată la articolul lui W. de Blaremberg no. 47 al *Curierului rumânesc* de la 1837. Le am aflat pe tabela XC no. 2 şi 3, în alianţele *in folio,* pe care Felix Lajard îl pregătise de nainte prin tipar (Paris, 1846) pentru marea sa operă, rămasă nec pletă, asupra *Cultului public şi misterelor lui Mithra, în Oriente şi Occid*

K

Descrierea anticuităţilor de la Caracal şi Recica, extrase din publicaţiile archeologice ale domnului Cezar Bolliac

Din *Trompeta Carpaţilor,* anul VII, 1869, no. 696

Arheologie şi numismatică

în nouă rînduri s-au găsit monete antice în cuantităţi mari, cum să poată ştiinţ tragă profit, numai în Pvomânia de dincoci de Milcov şi de dincolo de Olt, într-un cur 12 ani.

Se vor mai fi găsit poate şi altele, dară nu pot vorbi despre acelea, pentru că fost eu norocitul care să le văd şi nici n-am auzit vorbindu-se despre dînsele într-un mod pr pentru că îndată ce un ţăran dă preste o *comoară* — termenul generic în limbagiul po pentru tot ce se găseşte de preţ în pămînt —, jidovul este aci să-l înşele a i-o lua pre ni spre a o face nevăzută, prin această mreajă împletită de jidovi, care se întinde în toate ţile, preste toată ţara. La ascunderea comorilor au ajutat pînă acum şi guvernele, spre pagubă a studiului anticuitaţii, a studiului evenimentelor petrecute în această ţară şi a mu rilor naţionale, prin persecutarea acelora ce se bănuiau că ar fi găsit comoara...

A cincea aflare considerabile a fost în România mică, în jurul ruinelor co *Antonina, Castra-Nova,* lîngă Caracalul de astăzi.

în această aflare s-a numărat la vreo 8000 bucăţi denari ai epocei de la *Commod* la *Elagabal.* Vreo 7000 din acestea au putut să-mi intre, rînduri, rînduri, în mînă, pentr am mers la timp în Craiova, cînd toate acestea se aflau în posesiunea unor bancheri is de acolo.

Voi vorbi într-un articul în parte despre această importante aflare. Acum numai, că în aceste 7000 cari mi-au trecut toate, rînduri, rînduri, prin mînă, n-am găsit nici un c\ toţi au fost denari modul ordinar şi prea puţini modulul cel mare. Capete rari, în aceste bucăţi, am găsit: 6 *Pertinax,* 1 *Didius Iulianus,* 1 *Niger,* 20 *Albinus,* \reo 60 *Plaulilla,* 30 *Macrinus,* 2 *Diadumenianus,* 8 *Paula,* 7 *Aquilia Severa,* 10 *Soaemia.* Celelalte toate au *Commod, Septimiu Sever, lulia Domna, Caracala, Geta* şi *Moesa;* in genere prea bine co vate şi cele mai multe cu toată floarea tiparului.

Aceste monete negreşit că au fost îngropate in timpul lui Elagabal, pentru că mai j Moesa nu s-a mai găsit niciuna, şi tocmai cele din acest timp sînt cele ce-şi au mai florile tiparului.

Despre reversurile rari şi cîteva inedite din această aflare voi \orbi în articolul aceasta...

Voi reveni la a noua *aflare,* cea mai nouă şi cea mai importante poate, şi chiar a cincea.

Deşi cam tîrziu am aflat despre aceasta, dară tot trebuie să mărturesc recunoştinţa bancherului bucureştean, d. Miron Vlasto, în minele căruia a putut intra această afla care, o mai repet, deşi cam tîrziu, dară a binevoit să o supună, mai întreagă, cercet mele, după ce o văzuse doi alţi numismaţi, cari nu pusese nici un interes asupră-i.

Monetele văzute de mine din această aflare trec de 5000. Ele au fost mai multe, nu le am văzut pre toate. Cincizeci din acestea, luate la întîmplare, şi după aceasta alte se trămisese de către d. Vlasto spre studiu la Paris.

Toate aceste bucăţi văzute de mine sînt din epoca de la *Constantin I* pînă la *Graţ* epocă de 53 de ani, de pre la 330 pînă pre la 383 ; zic pînă pre la 383, anul din

al lui Grațian cu numărul votării publice: VOT.XV.MVLT.XX, deşi voturile urma a se da de mult timp prin anticipare şi această anticipare creştea cu corupțiunea, progresînd în decadența imperiului, dară tot nu se cunosc alte voturi date lui Grațian preste numărul acestora. Un singur bronz mic al lui Grațian se găseşte, pre care îl posed şi eu, în modul de cvinar cu VOT.XX.MVLT.XXX. care cred că provine din excesul de linguşire al vreunui şef de atelier monetar. Şi apoi şi florile tiparului, brilante pre aceste din urmă bucăți ale lui Grațian, atestă că ele n-au apucat să fie deloc intrate în circulațiune.

Toate bucățile din această aflare sînt modulul mic sau cvinar şi modulul mare, după cum le împărțea Mionnet şi cei înainte de dînsul; sau modulul I şi modulul II, după cum le împarte d. Gohen ; şi cu multă justețe această împărțire, pentru că în adevăr de la Constantin I în jos, în toată această epocă, *cvinar* propriu-zis, jumătate de denar, nu exista; afară numai dacă nu vom numi cvinar toate monetele de argint ale lui *Procopiu, Grațian* şi alții, sub cari nu s-a bătut deloc modulul cel mare, care şi acesta pre monetele altor împărați tot nu este nici de două ori mai mare, nici de două ori mai greu elecît modulul cel mic. Prin urmare numirea de cvinar în această epocă ar fi improprie. Numai un cvinar există în această epocă, sub Constanțiu II, acela cu legenda pre avers: DN. CONSTANTIVS, P.F. AVG. ; iară pre revers : VOTIS.XXX.MVLTIS.XXXX. în patru linii, într-o cunună de dafin, şi în exergă : P.CON. Această piesă numai are şi modulul, şi greutatea proprie unui cvinar, jumătate de denar al epocei.

La cea dîntîi privire a acestor monete am zărit, în zbor de pasăre, un *Constantin II,* un *Constante,* mai mulți *Procopiu,* dintre cari am ales cinci, doi *Constanțiu Gallu* şi un admirabile *Valențe,* modulul cel mare, dacă nu mic medalion. Aceste zece bucăți d. Miron Vlasto a avut extrema amabilitate a mi le oferi în dar.

Spunîndu-i cît este de importante această *aflare* şi ce mare îndatorire mi-ar face şi mie dacă mi-ar permite să le iau în observare mai de aproape, mi-a hotărît o zi pentru aceasta, permițîndu-mi să-mi aleg pre seama mea vreo 200, pre cari să mi le cedeze pre prețul ce-l ține pre domnia lui. Se înțelege că la ziua fixată am fost cu o oră mai nainte la postul meu. Mi s-au vărsat dinainte toate aceste mai bine de 5000 bucăți. Pre cît se poate examina 5000 bucăți în trei, patru ore, stînd în picioare lîngă o masă, fără lupă, am găsit un *Constantin I,* doi *Constantin II,* cîțiva *Constanți,* cîțiva *Constanțiu Gallu* şi *Procopiu* ; iară cea mai mare parte din totul, *Constanțiu II,* şi restul *Iulian II, Iovian, Valentinian I, Valențe* şi *Grațian.*

Ar zice cineva că aceste monete mai că nu au fost deloc în circulațiune, mai cu seamă de la Constanțiu Gallu în jos. Rămîne constatat că toate aceste monete s-au îngropat sub Grațian, şi chiar în anul 383, în anul său din urmă.

Am profitat de această ocaziune şi de amabilitatea d-lui Miron Vlasto şi am ales, din vreo 5000 bucăți, 250 bucăți pentru colecțiunea mea.

între acestea: 2 *Constantin II,* 4 *Constante II,* mulți *Constanțiu 11,* amîndouă modulurile, mai mulți *Constanțiu Gallu, Iulian II, Valentinian I,* între cari un mic medalion inedit, *Valențe,* 12 *Procopiu* şi cîțiva *Grațian.*

Mă opresc la Procopiu în acest articul, ca cel mai interesante din această aflare în privința rarității, pentru ca nici un *Vetranion,* nici un *Delmațiu,* nu s-a găsit; şi pentru că, unind pre aceşti doisprezece *Procopiu* cu alți 30 ce posedeam de mai nainte, — pre cari i-am găsit iarăşi, între alte multe bucăți ale epocei, la o damă în Caracal, care damă, din nenorocire, cu toate că-i arătasem importanța monetelor ce posedea, le a topit pre toate în număr ca la 3000, ca să facă argintărie de zestre uneia din fiicele sale — , am înainte-mi dară un număr de 42 *Procopiu,* <în> perfectă conservare, ceea ce nu cred că mai existe în vreo altă colecțiune.

Aşa, în acest articul nu fac altceva decît să descriu această medalie.

Procopiu a fost un uzurpator în Oriente, sub Valențe. S-a născut într-o familie ilustră în Cilicia, la anul 334 de la Hristos. Era rudă cu Iulian II Apostatul şi prin urmare cu Flavianii. A fost tribun şi secretar al imperiului sub Constanțiu II. Iulian II, făcîndu-se împărat, i-a dat titlul de comite.

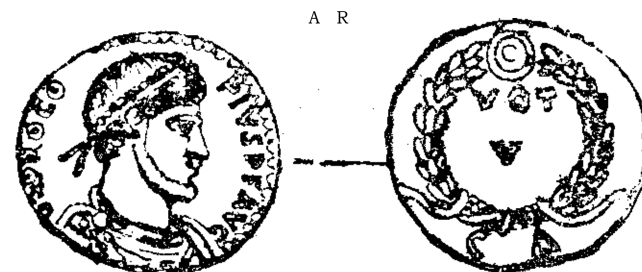
Cînd Iulian mergea să se bată cu perşii, la anul 363, 1-a lăsat pre dînsul în Mesopotamia. Iulian muri în acelaşi an în bătaia de la Ctesifon.

Iovian, care a urmat lui Iulian, însărcina pre Procopiu, ca rudă şi ca amic al lui Iulian, să aducă capul lui Iulian la Tars. împlinindu-şi această misiune Procopiu s-a retras în Chersonesea Taurică şi a stat în Calcedonia. Cînd Valențe s-a urcat pre tronul imperiului orientelui, concedat lui de către frate-său Valentinian I, Procopiu a conceput ideea de uzurpare.

Plecînd Valențe în Syria la 365, Procopiu, prin ajutorul mai multor amici ce avea în Constantinopole şi în unele regiuni cari-şi aduceau aminte de guvernarea şi izbînzele lui Iulian şi de meritele lui Procopiu, recunoscute sub Iulian, izbuti a fi numit şi recunoscut împărat în Constantinopole şi se şi putu pune în capul unei armii, destul de considerabile ca să învingă pre Valențe. Plecă dară după dînsul în Capadocia, unde se afla atunci acesta. Valențe, avînd oştire puțină cu dînsul, fu silit să fugă de Procopiu. Dară, aflînd despre aceasta cîteva legiuni din oriente ce erau devotate lui Valențe, alergară în ajutorul lui; şi acum Valențe, împuter-

pentru «T toLte^S,tele°slnt: bustul spre dreapta, diademat, cu barba şx cu legenda .
n x PRomPlVS. P. F. AVG.

A R

Reversul este: VOT V. pe două linie, într-o cunună de lauri diferind, în împletire
cîte ori difere litera numerale, semnul monetar al atelierului în care s-a bătut, cu care di
rență de semnul monetar difere şi fizionomia efigiei şi dispozițiunea barbei, şi ornamente
diademei. Bustul împăratului este totdauna acoperit de paludament. Trăsurile portretu
difere mai mult pre bucățile bătute afară din Constantinopole şi difere pînă la neasemăn
completă.

Exerga dară, numai, este ceea ce mai poate fi interesante la monetele lui Procop
adică literile indicînd oraşul unde s-a bătut şi litera numerale indicînd numărul atelieru
în care s-a bătut bucata, sau numărul emiterii.

D. Cohen, cel mai însemnat numismat pentru monetele romane pînă la încetarea im
riului de Occidente, în întinsul său uvraj şi cel mai complet pînă astăzi *Descriptions histori
des Monnaies etc.* tipărit la 1862, dă în exerga acestui unic revers al lui Procopiu pre arg
numai literile : *CT,* CA, CE. CS, CT, KVA sau SMN. Nu va.fi citit oare rău d. Coh
pre T, de la exerga CT, în loc să-l citească *T*? greşală care vedem că a făcut-o şi Mionn
şi alții înainte de Mionnet; pentru că ar fi prea mare numărul atelierelor monetare, c
s-ar socoti T (**TCCU**), în valoarea sa numerică, şi altfel nu ar avea nici un sens, pentru că C.la
indică *Constantinopole* şi literile grece numărul atelierului sau al emiterii.

între 42 dinari ai lui Procopiu ce am înainte-mi, şase au exerga CA. — C iniț
Constantinopolis şi A (aXoa) litera numerale a atelierului, indicînd atelierul no. 1, în di
zițiunea următoare:

Patru C. A şi două CA

Patru au în exergă C. B ((37JTa) ; dintre cari trei C. B. şi unul CB.

Treisprezce au *C.T.* (ya^u-a); dintre cari zece C.I\ şi trei *CV* ;

Cinci au CA. (**SEATOC**), dintre cari trei CA şi unul A. C, adică literele *ă rebours.*

Trei au C E *(l* tyâov), CE.

Doue au C. S. CS.

Doue au C Z. (**£TJTGC**) dintre cari unul C Z şi altul CZ.

Doue piese au în exergă KVA (nedespărțite prin puncturi) adică KV, *Kysica* şi
atelierul sau emiterea.

Doue au KVB (asemene) adică : KV, *Kysica* şi B, atelierul sau emiterea.

Trei asemenea nedespărțite SMN. *(Sirminium).*

Cîntăriți împreună aceşti 42 dinari ai lui Procopiu mi-au dat:

85 grame, 99 cențigrame şi 879/1588.

Media dară a denarului lui Procopiu este de 2 gr. 4. ; difere cu 12 centigrame de m
ce dă d. Cohen în nota sa de ia pag. 285, voi. VI modulului mic al acestei epoce, cu 1
şi 92 centigrame de la Iulian II în jos, în care categorie intră şi denarul lui Procopiu, pî
Theodosiu, cînd se urcă iarăşi la media de 2 gr. 2 c.

Voi avea ocaziunea a observa aceasta în articuiul următor acestuia *.

Pre un revers al denariului *Constantin II* se urcă numărul emiterii pînă la C II
no. 80 şi acel revers al lui Constanțiu II s-a bătut în al 25-îea an şi cel penultim al stăp

* **Acel** articol n-a apărut.

lui atît de bine întemeiată, în vreme ce unicul denar al uzurpatorului Procopiu, care n-a domnit decît 8 luni de zile şi cu mari greutăţi, n-a putut ajunge pînă la <a) 300-a ediţie numai în Constantinopole. Deci urmează că atît Mionnet cît şi d. Cohen au luat pre *T* (yotjx^a drept T (~au).

Cred dară că atît pre denarul de argint al lui Procopiu, citat de Mionnet şi de d. Cohen cum şi pre bronzul mic cu : FEL. TEM. REPARATIO, publicat de Mionnet, nu este al decit litera numerale din alfabetul grec F, afară numai dacă pre bronzul mic al lui Mionnet T despărţit prin punct de CONS. nu ar face parte din vorbă şi ar alcătui: CONST. adică *Constantinopole,* fără indicare de atelier sau de emitere.

încă un al 43-lea Procopiu mai posed în colectiunea mea, care este în toată floarea tiparului, dară nu poate avea alt interes decit un interes monetar, pentru că toate literile legendei pre avers şi chiar semnele din exerga reversului sînt întoarse şi încă, ce este şi mai curios, că sint şi deranjate; lucru care poate daocaziune la mai multe cestiuni asupra turnării sau baterii monetei in acea epocă.

RAPORTUL D-LUI €. BOLLIAC CĂTRĂ B~L,MINISTRU AL INSTRUCŢIUNE! PUBLICE, RELATIV LA INCURSIUNEA SA AÎICHE0L0GICĂ ÎN ROMÂNIA,

Publicat î-n *Monitorul Oficial* din 186.9, nr. 222, 223, 224.

Caracalul, care-şi are numele din poreclirea ce s-a dat în Roma lui Marcu Aureliu Antonin, numit Basian pînă la vîrsta de opt ani, cînd 1-a creat *Cezare* tatăl acestuia, Septimiu Sever oraşul Caracal s-a pus lîngă colonia *Antonina,* precum se pusese poreclirea de *Caracala* lîngă numele lui Antonin. Această poreclire a crudului Antoniu îi venea de la o haină lungă, numită *caracala,* cu care s-a arătat tiranul într-o zi în Roma, şi pe care a urmat să o poarte Tot astfel şi oraşul actual poartă numele său din poreclele lui Antonin, pentru că şi dînsul s-a îmbrăcat cu vestigiele celebrei colonii *Antonina* şi şi-a zidit bisericile, casele şi curţile cu cărămidă şi piatră din Antonina.

La 20 iuliu, însoţit de d-l prefect, am mers la ruinele coloniei Antonina a lui Caracala, pe cari ruine se întinde astăzi un sat mare, numit în limbele slave *Recica,* de la apele cele multe şi frumoase cari au străbătut şi au ocolit alte dati cetatea. Era duminecă şi prin urmare toţi locuitorii Recicăi şi ai satelor dimprejur, locuitori toţi pe aceste întinse ruine ale celei mai întinse colonii din *Dacia T'raiaua,* s-au întrecut să vină care cu o sapă, care cu o lopată în mînă, la invitarea ce s-a făcut din partea administraţiunii. Am profitat de această ocaziune : am rînduit ca vro 150 oameni pe la cîteva movile dintre cele ce au mai rămas nesăpate de căutătorii de comori pe acest întins cîmp al morţilor, străbuni ai noştri; şi cu vro alţi 100 am intrat în cetate, în cetatea pe care trebuie să o ghiceşti, pentru că au mai rămas prea puţine lucruri cari să poată indica ocolul ei, drumul cel mare, uliţele şi pieţile ei. Caracalul întreg şi mai toate bisericile şi casele zidite după vremi în preajma locului s-au făcut din materialul scos de cine a voit din Antonina lui Caracala.

Afară de 12 secoli întregi, printre cari acest oraş roman a trebuit să sature aviditatea şi cupiditatea ignorante a generaţiunilor ce au scos necontenit dinfr-însa piatră cioplită, cărămidă prodigioasă şi diferite obiecte si vase in toate metalurile, cîţiva ani din urmă, în care în judeţul Romanaţilor întreg s-a pus cu toată furia, din porunce straşnice, să sape cetatea fără nici o consideraţiune în toate sensurile, pînă la temeliile ei, ca să găsească *bănuţi şi anticuţe* pentru un mare amator de aşa lucruri şi foarte potent, cîţiva ani din geaneraţiunea noastră au desfigurat cu desăvîrşire aceste ruine.

Cu toate acestea Antonina, jăruită,' sfişiată, zdruncinată, mai păstrează încă în sînul ei cu ce să facă admiraţiunea multor secoli dc aci'nainte, pentru acele lucrări imense şi solide, cu cari nemuritorii legionari, al căror singe şi inimă au degenerat în noi, sfidau periciunea şi legile timpului, stabilind eternitatea faptelor omeneşti în faţa faptelor creatorului.

Fie binecuvîntaţi, pe cit va mai trăi rămăşiţa acestor ruine, acei români cari au avut ideea, în timpul delimitării locurilor celor ieşiţi din servaj prin actul din 2 mai, fie binecuvîntaţi acei români ce au pus urechea ascultătoare la ţipetele mele desperate în acea epocă pentru ruinele din Recica, ruinele din Celei şi ruinele de la Turnu-Severin. Aceste centruri mari ale gloriei străbunilor noştri, aceste tării în cari se conţin acte şi documente de nobilitatea, drepturile şi meritele patriei noastre, s-au subs tras ravajului şi nici mîna profană a destructorului nu le va mai ataca, nici plugul nu va mai trece peste.dinsele, pînă cînd mijloace materiale vor permite unui guvern ca acesta să facă săpături serioase, spre descoperire şi conservare, iară nu spre amestec şi spre distrugere, săpături ca acestea, urmate după exigenţele ştiinţei şi pe cari, permiteţi, domnule ministru, să o zic, nu le ara putut efectua decît numai atunci cînd in capul Miuisteriului Instrucţiunii Publice s-a aflat miniştri a căror capacitate i-a făcut să fie

convinşi că numai ştiinţa poate face istoria unei ţări, şi o ţară fără istorie, aibă ea oricite merite nu poate servi decît traficului, ca materia din care se scot banii.

Ruinele Greciei au dat viaţă Greciei; istoria noastră ne poate conserva numai, n poate inima contra elementelor ce se scol din toate părţile asupra naţionalităţii noastre.

Am găsit multe obiecte în mormintele ce am săpat, şi la cîteva cercări ce am făcut in cetate şi mai cu seamă pe la moară, vreo şapte, opt *lampioane* întregi, în diferite forme şi d diferite mărimi, cîteva *urcioare* întregi, două fragmente de marmore, unul reprezentînd u *cuadrig* şi altul o *altă. grupă* : o *oglindă* dc argint cu *Psgche* şi *Zefyr* şi un *Amor* în dos, lucrar artistică ; şi multe alte obiecte, stricate din neştiinţa şi neîndeminarea săpătorilor.

Aci se găsesc monete din mai multe epoce ; mai cu seamă însă de la *Septimiu Sever* pîn la *Aurelian* şi de la *Constanţii* pînă la *Orioriu.* Aci am adunat multe menete de pe la ţăran Văzind că în lăîntrul cetăţii a săpa neregulat, fără plan fixat, este pierdere de timp, m-am pus să caut sarcofage şi am şi găsit două, unul iarăşi tot îmbiat şi altul în tot întegul său

Pînă a nu descri pe acest al doilea sarcofag important, trebuie să observ că roman aveau obicei, de cele mai multe ori, să-şi îngroape morţii afară din cetate : şi cei mai avuţ se întreceau în luxul mormintelor, sarcofagelor, monumentelor şi mauzoleelor, cari servea şi drept înfrumuseţare la intrările" în cetăţi.

Al doilea să observ că numele generic de *sarcofage* cc dăm astăzi tronurilor şi mormin telor de piatră, este neexact, pentru că *sarcofag* s-a zis de către greci unor tronuri numai făcute dintr-o piatră ce se zice că se găsea la Corinth şi care ar fi avut proprietatea a consume şi a absoarbe, numai în patruzeci de zile, corpul ce se depunea intr-însele. Dacă dară *sarco fagul,* precum indică şi definiţiunea vorbei, avea proprietatea a consume în patruzeci de zi corpul ce i se depunea, un tron de piatră care conservă două mii de ani corpul ce i s-a încre dinţat s-ar putea numi mai exact *sarcofilact* decît *sarcofag.*

Să nu mă întind însă în definiţiuni de vorbe şi să zic şi eu ca toată lumea, precum n ziceau romanii însă, la tronurile şi mormintele de piatră : *sarcofag.*

D-a stînga drumului roman, la intrarea în cetatea Antina, in aceeaşi dispoziţiune ca cel de sub tinda de la Celei, cu tot latul spre drum, în grădina unui sărac sătean, pe car l-am despăgubit prin bună învoială ca să mă lase să sap, la adîncime numai de o jumătat metru, am dat de sarcofag: am făcut şanţ larg în jurul lui ca să se poată îmbla cu înlesnir pînă mai jos de baze; am ridicat tot pămîntul de pe capac cu ascuţişuri de lemne şi cu mi nele, pentru ca să nu se zgîrie de vrun instrument de fier: l-am măturat şi l-am spălat d toate părţile şi am văzut aceeaşi formă identică cu cel de la Celei, ceva mai scurt numa Doi meşteri ţigani, cu daltele şi cu ciocanele lor, erau aci. S-a pus unul la un căpătii a sarcofagului, altul la cel<l)alt şi, prin sistema ce am adoptat, s-a scos întîi plumburile, apo scoabele de fier. La curăţirea cimentului din jurul capacului, mi s-a anunţat nenorocirea ce mare; furnicele, aceste destructoare implacabile ale interiorului sarcofagelor, ele-şi făcuse lo printre ciment şi ieşeau droaie pe două puncturi, spăriate, cu ouăle în gură. Am ridicat ca pacul cel greu cu funia, cu lemne şi cu minele, şi l-am dat pe jumătate alături, ca să p căta înlăintru. Acesta fiind răsuflat, profumul delicios care s-a exalat din cel dîntîi de l Celei, nu mai era: dară un fenomen extraordinar m-a surprins; acoperit uşor şi pe alocur de pămîntul cel cafeniu al cadavrelor, scos de furnice negreşit, dasupra se vedea mai într capacul cuşciugului de lemn, foarte frumos lucrat într-o tîmplărie stranie.

Am dat afară cu multă îngrijire pămîntul de dasupra şi am ridicat acest capac drep despicat în două. Aceeaşi dispoziţiune a corpului, capul la miazănoapte, picioarele la miazăz ca şi la cellalt. Nici o frunză de dafin, diferite ţesături topite; abia desemnul lor se distinge

Am început căutarea iarăşi de la picioare; nici un urcior: o sticlă care a servit lăcrimar, zdrobită: tălpile de plută de la picioare, mutate de la locul lor, de către furni negreşit, şi trase dasupra. Am observat oasele pînă la mijloc şi mi s-a părut de femei un inel mic, negru m-a încredinţat şi mai mult că este aşa, un lănţişor şi un cercel de au mi-a confirmat că a fost femeie şi cearcănul gurei, cîţiva clinti stricaţi au constatat că a fo o femeie în vîrstă, nu însă bătrînă.

Nici la aceasta nu s-a conservat nimic din părul ei, nici din veşmintele ei; dară a găsit acum diferite obiecte ce n-am găsit nici în cel dinţii, nici în altele mai nainte. Iată am găsit: întîi, capacul cuşciugului, de o frumuseţe rară şi conservare miraculoasă cu toa bronzurile pe la încheieturi în număr de 12 şi cu broasca cu cheie într-insa ; diferite belciu de bronz in jurul capacului şi de o miraculoasă conservare, pentru că, de pre cinci mone de bronz, pe cari le am găsit în mormînt — şi dintre cari cea mai nouă era a lui Caraca arătînd puterea tribuniţiale pentru a 16-a oară, împărat pentru a doua oară, consul pent a patra oară, cari aceste combinate ne dau anul Romei 966, iară al mîntuirei 213, adică vechi de una miie şase sute cincizeci şi şase ani —, este miraculos lucru să se păstreze un le subţire în aşa stare. Al doilea, am găsit două zaruri de chihlibar. Al treilea, am găsit un brice închis cu plăselele în forma unui picior mic de capră. Al patrulea, am găsit cărămida care servit de săpun la spălarea corpului. Al cincelea, am găsit un ac lung de fildeş cu o for elegante, care i-a ţinut părul. Al şaselea, am găsit un fus de fildeş cu pîrsnelul de chihlib

Al şaptelea, am găsit o băşicuţă subţire, care a putut servi, cred, drept medalion de aur. Al optulea, un cercel de aur fără nici o piatră ; părechea lui, dacă va fi avut păreche, n-am putut-o găsi. Al noulea, am găsit un. lănţişor de aur, care se vede, că ar fi avut şi mărgăritare, dară acestea n-au putut reziste. Al zecilea, am găsit un colan sau o brăţară, căci este foarte descompusă ; a fost foarte fin lucrată — este zclrumicata cu totul; nu este de aur, dară încărcată de mărgăritare, toate stricate. Al unsprezecelea, cinci monete de bronz : un bronz mare, *Sepüimiu Sever,* reversul. *„Adventi Aug. Felicişsimo S.C."* Sever în haine militare, călare spre dreapta, ridicînd mîna dreaptă ; variatiunea no. 477 clin Cohen, bătută la anul mîntuirei 196 ; alte trei bronzuri de medalion, foarte fruste : *Fausiina jună* şi *Iul ia bomna,* şi un bronz mic foarte, cu reversul ce am indicat. Al doisprezecelea, o mică turtă de făină albă, redusă pînă la transparent. Al treisprezecelea, am găsit un pieptene, care se vede că a fost foarte delicat lucrat, dară l-am găsit zclrumicat cu desăvirşire. x\î patrusprezecelea, am găsit un obiect ciudat: un sul ca de 12 centimetri, pe care sînt petrecute rotiţe, de chihlibar, strînse una de alta, avînd la amindouă căpătîile cîte o roată mai mare tot de chihlibar. Fost-a un mosor? Toate aceste chihlibare sînt, după ceea ce cunoaştem astăzi, chihlibare de Buzău. Al cincisprezecelea, am găsit mai multe obiecte diferite, siărîmăte sau topite, elespre cari nu-mi pot da seama. Şi in fine, al şasesprezccelea, am găsit şi un inel negru, frumos, de o compoziţiune despre care iarăşi nu-mi pot da seama.

Nici în acest monument nimic care să indice numele moartei. Pot afirma numai că a fost o femeie în vîrstă de mijloc, aparţinînd unei case avute şi care urmează să se fi îngropat în anul de la Hristos 213.

Toate săpăturile la Recica. s-au făcut în'şase ore de duminică, începînd de la 10 şi lucrînd pînă la 4 ; s-a dat oamenilor de beut in abundanţă,. bacşişuri de fiecare ce a găsit cel mai mic obiect.

Relaţiune despre o excursiune la Recica publicata în ziarul *Informaţiunile* din Bucureşti, no. 188, anul II, 1870, decembre 31,

de Domnul V. A. Ureche[42]

în primăvara acestui an, luna martie, locuitorii din comuna *Recica,* acel sat situat pe locul celebrei cetăţi a lui Caracalla, din fărîmăturile caria se dură mai tot oraşul ce astăzi e reşedinţa judeţului Romanaţi, locuitorii acestei comune începură a trage un şanţ de încunjurare a vetrei satului. Lucrînd la acel şanţ, ei dădură de un sarcofag de piatră. Zvonul ajunse îndată la prefectură şi inteligentele prefect d-l Quintescu se grăbi a anunţa ministrului de culte de atunci, d-l G. Mîrzescu.

însărcinat de d-l Mîrzescu, eu mersei însoţit, de pre a mea cerere, de d-l inginer Robescu, ca nu numai să asistem la desfacerea sarcofagului şi să inventoriem obiectele ce s-ar afla (aşa ne ziceau adresele d-lui ministru), dară cu gînd să fac, ajutat de colegul meu, unele preparative de cercetări pentru viitor, de mai mare valoare.

Ajunşi la Caracal, fixarăm cu d-l prefect ziua următoare pentru desfacerea sarcofagului, carele fusese lăsat în pămînt, neatins, pus tot timpul pînă la sosirea noastră sub pază de jandarmi.

La 11 ore, d-l prefect Quintescu, d-l subprefect respectiv, medicul oraşului şi mai multe persoane notabili din oraş, merserăm *la Antina,* prin calea opusă *şoselei lui Traian,* spre deluţul pe care este clădită biserica satului.

Acolo ne adăstau vreo 40 de săteni, angajaţi cu plată pentru săpături.

Dădui toate povăţuiriie necesarii pentru ca săpăturile in jurul sicriului de piatră să se facă cu îngrijire, în vedere cu nedăunarea ligureior, dacă s-ar afla pe exteriorul lui; iară colegul meu şi amic d-l Robescu indică pe plan situaţiunea. în care aflarăm sarcofagul.

Pe cînd cu hărnicie sătenii săpau în jurul acelui sarcofag, eu băgai de seamă că într-o parte a şanţului ce se lucra erau ici colea urmele unui zid, decarăce săpătorii aflară cărămizi

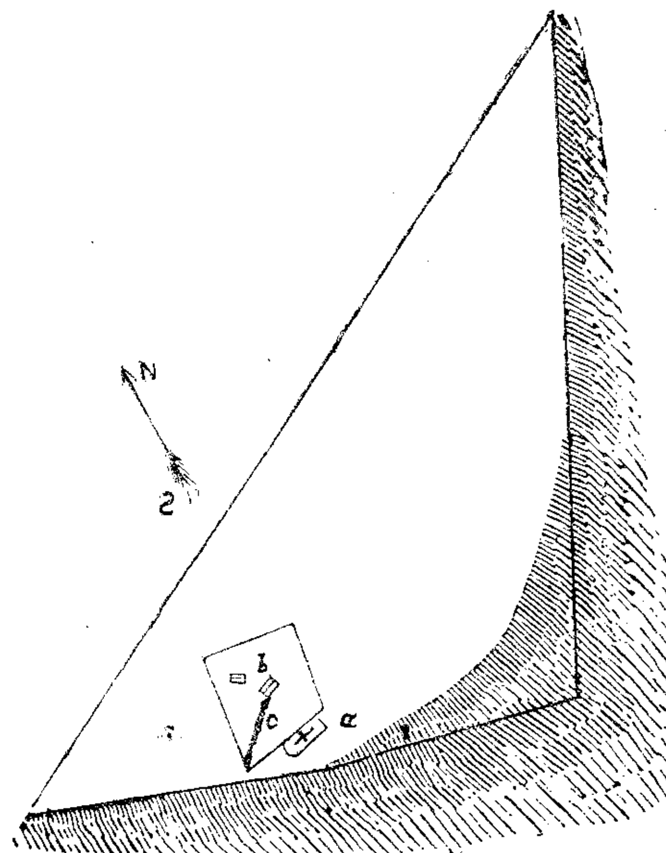
[42] Seria noastră de anexe se afla sub tipar, cînd ni se împrospăta memoria despre excursiunea arclieologică pe care o publicăm aci şi care, deşi restrînsă sub punctul de vedere al exploraţiunilor, prezentă însă mult interes ca descripţiune a localităţilor şi ca explicare a unor fapte atingătoare de monumentele antice de la Becica:

mari în formă de lespede. iVceastă descoperire ne interesa, pot zice, mai mult elecît sarcofagul, căci sarcofagele nu sînt rare a se afla la noi.

Puţine lucrări ce întreprinsei mă puseră în situaţiunea plăcută a da de fundamentele unui mur (zid), întins la puţină depărtare de locul unde se găsise sarcofagul. Amicul meu d-I Robescu delinià pe plan[ul] situaţiunea acelui mur în lungimea lui, pe cît fu descoperită.

Acest mur fu de cărămizi cuadrate, întrelegate cu o migmă calcarie foarte aderentă ; ceea ce făcea ca să fie tare ca de piatră. Pe ici pe colea se afla însă şi piatră necioplită.

Acum, ce este acel mur?

a) Biserica din Recica. b) Sarcofagele, c) Mur roman.

Era, pare-se, o încunjurătoare a cetăţii, căci nu departe de sarcofagul aflat dădur <îe urmele unei căi pavate şi de o soluţiune de continuitate în murul descoperit, care in că acolo fusese o poartă, o încetare spre care sosea strada pavată. Sarcofagul fusese de de pre obicei, aproape de drum. Murul apăra culminenţa pe care se află azi biserica, partea sudică. De ambele laturi este vale ; la dreapta privind spre nord, e o specie de pr piţiu; la stînga se întindea în vale oraşul, precum probează oceanul de cărămizi sfărî şi resturile de pavaj de şosele ce cercetarăm. Dădui cu gîndul, văzînd configuraţiunea to grafică şi încrucirea căilor, că, pe locui unde se aflase sarcofagul, era necropoiea cetăţii. L ne puturăm convinge, căci indicînd săpături ia abia unul sau doi metri de la sarcofag, în d ţiunea căii ce ieşea din murul descoperit, îndată sătenii mai dădură de un al doilea sarc la mirarea şi curiozitatea lumei care se adunase în jurul nostru.

Dară pînă cînd făcurăm aceste studii soarele înaintase mult; fusei deci silit a re la cercetări, mai cu seamă că nici nu dispuneam de fonduri cu cari să le urmăresc ; guve ne procurase numai drumul; spezele de cercetare la făcurăm pe comptul propriu. Ne co trarăm deci asupra dezgropărei sarcofagelor. Ele fură aflate la adincimea de 55 centi şi anume, unul în direcţiunea nord-vestică şi cellalt în direcţiunea sud-vestică.

Primul sarcofag are o lungime exterioare de 2 m, 80, lungimea interioare : 1 m,88 : lățimea exterioare: 1 m,02 ; lățimea interioare: 0 m,72 ; adincimea : 0 m,69.

Al doilea sarcofag are o lungime exterioare de'2 m,10; lungimea interioare: 1 m,80 ; lățimea exterioare: 0 m,80 ; lățimea interioare: 0 m,59 ; adincimea: 0 m,87.

Piatra sarcofagelor e cea ordinarie, gresie tare. Nici o urmă de figure, de sculpture. Tăierea pietrei neluciată.

Ambele sarcofage erau în stratul *lessului* ; capacele lor erau acoperite de pămînt depus, negru, vegetal, cuprinzînd fărîmături puține de piatră, cărămidă, cioburi, scoici, melci etc. Acest pămînt era însă foarte înțelenit.

înainte de a procede la ridicarea capacului la sarcofagul prim aflat, îl inspectai in toate direcțiunele și îl găsii spart la capătul despre apus. Spărtura era însă astupată cu țarină din stratul lessului și se întindea parte în capac, parte în cutia principale a sarcofagului. Spărtura însă nu putea da trecere unui om, fiind de dimensiuni mici, totuși destul de mare ca să se fi putut scoate din sarcofag obiectele de preț.

Răsturnarăm cu mari dificultăți ingentele capac și ne aflarăm dinaintea unui sarcofag plin, îndesat cu țărînă. Diresei cu mare îngrijire scoaterea țarinei, ca să nu se strice obiectele de lut ce s-ar fi putut afla și ca să nu deranjăm pozițiunea scheletului.

Dară ne era rezervată o decepțiune : oasele scheletului erau împrăștiate în dezordine, așa că fluiere de la picioare aflarăm alăturea cu resturile craniului. . . Ba, ce e mai mult, găsirăm oseminte mai multe decît la un schelet. Adunarăm cu încetul osemintele și în țarină, aflarăm fundul unui lăcrimătoriu de formă ordinarie, cuiele sicriului de lemn în care fusese așezat cadavrul și două medalii cari, după curățire, ieșiră foarte frumoase, ambele de la *Antoninus Pius,* una cu reversul : *Marii propugnator.,* și alta cu : *Proteclio Aug.*

De pre observațiunea făcută osemintelor adunate, de d-l doctor al orașului, scheletul era al unei femei. Am regretat că n-am aflat întreg craniul. E o mare pagubă că toți cei cari au despuiat sarcofage și morminte, nu puseră grijă a conserva cramele. Ele sînt indispensabili la studiul etnografiei dacice. Țarina cernută ne a mai dat cîteva oase de la un animal mic ce rămîne să se determineze de bărbați speciali, ceea ce nici noi, nici doctorul n-am știut face.

Procedînd apoi la desfacerea celui de al doilea sarcofag, am constatat că acesta era spart la ambe capete. O spărtură se făcuse dinlăintru. Deci și acest sarcofag fusese îmbiat,, nu mai era dubiu : oasele din el nu le am aflat toate și atunci ne explicarăm cum de găsisem în primul mormînt fluierile dc la trei picioare.

Lăintrul era plin de țarină înfoiată și de semințe diverse, aduse desigur de insecte,, de furnici. Din acele semințe conservarăm o cantitate.

Țărina cernută ne dădu trei medalii : 1, *Severus Pius Aug.* ; 2, *Lucilla Augusta* și. 3, *Antoninus Pius.* Și aci aflarăm cuie | de la sicriu și fragmente de olărie.

Sarcofagele le lăsarăm la locul lor, recomandînd să se îngrijească, iară osemintele se îngropară lîngă gardul bisericei.

II

Acum unele întrebări: *Ce sînt aceste morminte? La ce epocă fură devastate'?*

Este aci o problemă îndoită care nu avem pretențiunea a o resolve, dară care merită toată atențiunea archeologiîor români.

La prima întrebare vom zice : Oare se poate cu siguranță determina categoria la care aparțin mormintele, sarcofagele ce se descoper de cițiva ani în România? Sint ele toate romane sau sînt ale vreunei alte rase de oameni cari pe aci se străcurară?

în adevăr, sarcofagele pînă azi cercetate sînt de două specii, din respectul exterior : *sculptate* și *nesculptate*«. Din respectul interior nu toate prezentă aceleași fapte, căci nu în toate sarcofagele s-au dat preste aceleași obiecte funerarii.

Obiecțiunea că, deoarece se găsesc în sarcofage medalii romane, urmează că acelea sint pur[urje romane, această obiecțiune nu-mi pare deloc serioasă.

în adevăr, dacă în unele din vechile morminte ale străbunilor noștri am găsi azi paraua, moneta ce se pune in crucea de ceară din mîna mortului, putea-vom conchide că, in acel mormint, a fost pus un turc, un polon, un austriac etc, de pre moneta ce vom afla în coșciug?

Medaliile aflate în sarcofage nu probează totdauna, de pe mine, că individele din ele au fost din gintea de la care fură acele medalii.

Știm pozitiv că și unele din popoarele cele mai barbare, precum hunii, încă își îngropau ducii lor în o specie de sarcofage. Piatra ca element funerariu o aflăm încă din virsta preistorică.

« vezi sarcofagele sculptate de la Galați și Muzeul din București. S-ar face un serviciu archeologiei prin publicarea de facsimile de pre aceste morminte. '

Amintească-și lectorul specialmente nararea ce ne fac scriitorii bizantini despre fu Tariile lui Attila, despre sicriile de metal în care fu pus și cari sicrii fură tot în piatră așeza

De la aceste observațiuni însă nu conchidem, în privința sarcofagelor ce desfăcurăm Recica, căci aflarăm prea puține elemente în ele, ca să pot in conștiință a mă extazia de cu puține oseminte și să hotărăsc cu patos : „Aceasta fu o frumoasă și mult iubitoare dacă o demnă matroană romană !"

i n

Gîteva cuvinte despre întrebarea a doua ce puserăm.

La ce epocă oare avu loc despuierea sarcofagelor ce aflarăm în marte trecut?

Lectorul își amintește că am spus cum că aceste sarcofage le am găsit la o prof ditate de peste jumătate metru.

Dacă dasupra capacului lor era țarină vegetale, sarcofagele însă erau în stratul lessu Ce urmează de aci?

Aceea că despuierea urmă cu mulți secoli în urmă, pe cînd adică sarcofagele nu <iecît in stratul lessului și că de atunci s-au adaos dasupra lor jumătate metru pămînt veg

Despre asemenea despuieri de morminte eu nu aflai pînă acum decît un singur d ment. Acela se repoartă la jumătatea întiia a secolului al V-lea după Hristos.

Priscu retorele, în *Liber de legationibus,* ne spune că, la 438, hunii au atacat pe ro la ocaziunea unui tîrg dintre ei și romani și au ucis pre mulți din aceștí din urmă. romanii au trimis soli la sciți (huni), ca să le impute. . . Iară sciții au răspuns că ei făcut aceasta ca să înceapă război, ci ca să-și răzbune de neajunsurile ce au suferit romani, pentru că episcopul cetății *Marga* a trecut în hotarele lor și, *cereînd mormintel ... le a jăfaU."**.

Să fie oare spargerea, *cercarea* si despuierea sarcofagelor de la Recica de la acea •de ia 438?

Eu nu afirm nimic, dară amintesc acest document important, de la Priscu.

Dezlege cestiunea archeologii noștri mai competenți și *primo loco* eruditul n d-l Bolliac.

IV

în urma celor expuse, să ne fie permis a exprime un dezideriu care, de-1 va as consiliul județan de Romanați, va asigura județului o ilustrațiune și chiar un mijloc de în neașteptată !

La Recica este tot ce trebuie ca, cu o cheltuială de 2000 sau 3000 ducați, să se în vedere o nouă Pompeii daco-romană. Dacă s-ar *scormoli* și ridica pămîntul de o jum mult un metru între șoseaua lui Traian și culmea pe care e situată biserica (după str tarea prealabile a satului într-altă parte), s-ar desemna toată cetatea antică, cu stradele velele, șoselele și edificiile sale.

Cugete caracalenii ! Ar atrage prin dezmormîntarea cetății lor nenumărați vizit pînă și din cele mai depărtate țări europene, și deci ar putea să compenseze curînd s de realizare a propunerei noastre.

Negreșit însă că asemene dezmormîntare nu va trebui încredințată pe mînile pri venit, ci unei comisiuni de archeologi, de bărbați speciali.

Dară ce să dăm deja svaturi cum să se lucreze? Mi se pare că treaba este pe timp la stadiul unui *piu dezideriu!*

Deocamdată, facă caracalenii, colecționatori zeloși din mormintele Recicăi, ca d-l Jiianu, să se conserve bine cele dezmormîntate, între cari și ultimele două sarcofag sînt de părere să se lase la locul unde sînt aflate, însă sub cît de modeste acoperămi seînduri, spre a se cruța de intemperii !

*" Noctu secreta cadaver est terra reconditum, cuius fereala primam auro, secundo tertio ferrfri^* Iornandis *de Gelarum sive Gotkorum origine et rebus* Cap. 49.

« Vezi Șincai, *Cronica românilor,* t. I, p. 79, unde citează pre *Kaiona* in *S chronologica* și alții.

Noțiuni privitoare la stațiunea archeologicâ din *Vădastra,* extrase din articoiii archeologiei ai

d-lui C. Bolliac

Din *Trompeta Carpaților,* anul X, 1872, No. 965 din 2/14 februar.

Astă-vară am scos de la Vădastra — unde întîmplarea a făcut să sap, căutînd altceva — cinci, şase vase întregi cu diferite forme dintr-un strat, ca să zic aşa, de cioburi, printre cari n-am găsit nici un obiect cît de mic de nici un metal, ci numai cîteva obiecte de piatră precum : *custure de silex, pietre de silex rotunjite pentru praştie* şi două *topoare de granit verde* şi cîteva *obiecte de os.*

Trebuie să spun că Vădastra, care vine negreşit de la *Vodastra — Apoasa,* cum am zice — , este la 10 kilometri departe de Dunăre, şi ocolul în.care am săpat se formează îracunjurat de o gîrlă mocirloasă care se face din mulțimea izvoarelor de prin prejur.

Am dat de aceste vase numai la un metru şi jumătate adîncime, treeînd printr-un strat de pietriş, apoi printr-unul de lut galben — sub care şi ceva cenuşă şi cărbune zdrumicat pre ici pre colea, — în acest ocol încunjurat de ape, formînd o gîrlă din izvoare.

Am publicat mai multe locuri pre unde se găsesc vase prehistorice de diferite luturi, în mare variațiune, şi printre cari nu se găseşte nici un obiect de metal, ci numai obiecte de cremene, de alte pietre şi de os, din dinți şi coarne mai ales.

Vro treizeci de vase din epoca de piatră, întregi cu diferite forme, diferite dimensiuni, şi cu diferite ornamente chiar, toate făcute cu mîna, posed în colecțiunea mea, găsite şi scoase numai de mine. La muzeu am dat mai multe asemenea vase[46].

Şi să se ştie aceasta, că nicăirea pînă acum săpături serioase nu s-au, făcut la noi. Eu am făcut numai cercări şi n-am aflat ca altul să fi făcut mai mult.

Din *Trompeta Carpaților,* anul X, 1872, no. 1010 din 20 august

De la Celei m-am dus la *Vădastra,* pre care am descoperit-o eu acum un an că conține monumente antehistorice. Am mai descris această localitate anul trecut. Nu este de prisos însă a spune şi acum că vine în depărtare de vreo zece kilometri de Dunăre şi că o gîrlă lată din izvoare formează un ocol în care abia se poate trece cu piciorul, cînd este foarte mare secetă. Acest ocol bine rotunjit formează o insulă în această largă gîrlă mocirloasă. Cercările ce am făcut acum un an în această insulă nu mi-au mai lăsat bănuială că ea nu conține în mare număr monumente antehistorice. Acum îmi răminca dară să constat lucrul pre diferitele fețe ale lui. Acest ocol, în linie dreaptă prin mijloc, este, de unde se ridică din apă pînă dincolo, mai bine de o sută douăzeci metri. Am voit mai întîi să văd cum este făcută această insulă şi am săpat la o margine a ei, pînă în adîncime ceva mai mult de doi metri: întîi, este un pămînt vegetal țelină ; apoi un strat de 15—20 centimetri pietriş diluviu, sub care pietriş este pămînt galben. Săpînd aci, am tăiat o vatră, între pămîntul adus şi între pămîntul țelină ; am constatat că este vatră pentru că era pămînt ars roşatic şi cu cărbuni pre dînsa. Am voit să văd dacă asemenea vetre, la aceeaşi adîncime, se mai repetă şi am găsit pînă în opt vetre asemenea, mai la aceeaşi adîncime, în distanță aproape

[46] în diferiți articoli ai d-lui Bolliac, ce reproduserăm aci, cititorul a avut adesea ocaziune de a vedea făcindu-se mențiune de obiecte antice aflate de d-sa în excursiunile sale, ce se făceau mai totdauna cu subvențiuni de la ministeriu, — şi *depuse* (zice autorul) *la Muzeul Național din Bucureşti.* Trebuie însă să constatăm că acele *depuneri* au fost numai lăudabile intențiuni, cari din nenorocire mai niciodată nu au ajuns la realizare. D-l Bolliac a căzut în infirmitate mai nainte ca să se fi decis a se despărți de scumpele-i descoperiri şi toate obiectele în cestiune au rămas dară în interesantea sa colecțiune. Ar fi de urgente importanță ca statul să facă achizițiunea acestei întregi colecțiuni, spre a înavuți muzeul nostru cu obiecte antice din țară de la noi, ce-i sînt cu totul de lipsă.

ca trei metri una de alta, bordeie, negreşit, a căror lemnărie s-a topit cu desăvîrşire xămas nici un vestigiu.

Cred că pămîntul adus este din lărgirea albiei gîrlei spre înălțarea locului, ca încunjurat dc apă lată, pînă unde veneau pădurile negreşit, servea această insulă natu tăcută, de azil familiilor şi şefilor vreunui trib locuind în pădurile din preajmă.

Lîngă o vatră mai mare oarecum, am găsit olărie mai multă, dară tot imperfec făcută cu mîna, tot prea puțin arsă, dacă nu uscată ia soare. Am găsit două candele «cu găurile lor prin cari se petrecea coarda spre acățare.

Am găsit în această insulă mai multe pietre late de gresie roşie şi vînătă, înt două pentru ascuțire sau frecare de silexuri şi alte pietre mai ales.

în ceea ce sînt avute epocele antemetalice este olăria, şi la noi, ca şi in toate pînă în centrul Americei, pre unde se cercetează epocele pietrii şi ale bronzului, această olărie.

Altă diviziune nu s-ar putea face mai precisă olăriei noastre prehistorice, decî •*domestică* şi *olărie cinerarie* sau *mormîntale,* în care trebuie să se confunde şi cea *re* Apoi cercetîndu-se localitățile, să se observe dacă pre acolo se găsesc numai silexuri şi de piatră, sau dacă se găsesc şi bronzuri şi mai ales aramă nativă, fier etc, precum observe şi oasele diferitelor mamifere ce se găsesc cu aceste obiecte.

Pre unde nu se găseşte nici un metal, olăria este grosolană, rău frămîntată, numai cu mîna şi rău coaptă, dacă nu şi numai uscată la soare ; toate ornamentele pr •primitivă — cînd ornamente se văd — sînt făcute cu degetul sau cu unghia. Nu că as olărie: nu .-se găseşte şi pre unde abundă obiectele de metal şi fierul chiar, precum : Zi Piscul Crăsanii, Talpa etc, dară, pre acolo, printre vasele cele mai grosolane, se gă vase perfecte, negre mai ales, şi unele şi roşii în forme elegante, ales şi bine frămîntat pă lustruite sau, mai bine zicînd, sclivisite ; subțiri şi mai groase şi cu ornamente diferi in ieşit, cît şi în adînc, pre care nu se vede nici degetul nici unghia, care a trecu liniile drepte la forme de animale de tot felul şi la diferite flori, împrinte d-a dreptul î sau scoase prin tiparuri în ieşit. Ornamentele pre aceste vase au trecut de la liniele la liniele curbe şi ia spirale.

Toartele mai ales, fie ca buze, fie ca mînuşi, sint în adevăr de admirat atît «eleganța lor, cit şi pentru acurateța lucrului.

Acolo însă unde metalul nu este, vasele toate sînt grosolane. La Vădast •ezeniplu, unde nu am găsit metal decît numai o *daltă* de 15 centimetri, lată de patr metri şi jumătate la tăiş şi de doi centimetri la extremitatea care se înfigea în lemn, şi •*dalta,* foarte interesante pentru forma ei şi pentru că nu este de bronz, ci de aram nativă — ceea ce are să vă preocupe negreşit foarte mult, domnii mei[47], — la nici un ciobuleț de olărie perfectă. Acolo unde metal nu se găseşte, olăria toată este grosolană şi nici un semn de vreo rotunjitură prin roată. înlăintru se văd vasele ca pre vreun instrument, de lemn poate sau şi tot de pămînt uscat, de cari instrum găsesc foarte multe — iară pre de-afară ticluite numai cu mina. Un singur vas ceva mai tot cu mîna însă făcut, ani găsit ia Vădastra, tot pre lîngă locul unde am găsit dalta de uncie am găsit o săgeată de silex admirabil lucrată, două candele mai îngrijite, des •am spus, ale căror coarde spre acățare s-au putrezit, rămîind numai găurile prin cari •acele coarde ; un topor de granit negăurit, înse bine făcut şi bulba foarte pronunț Înțepenire in lemn ; ceea ce m-a făcut să presupun că aci a fost locuința vreunui 'trib, vreunui personagiu însemnat.

Două lucruri înaintez d-voastre cu mare sfială, pentru că va fi contrariu opi acelora cari cercetează monumentele preistorice in Europa, mai de pre la începutul secol.

Am găsit ia Vădastra, precum găsisem altădată şi la Zimnicea şi în alte părți iau Vădastra numai, aci, pentru că Vădastra mi se pare ccolul locuit în cea mai vechime—, am găsit la Vădastra, la aceeaşi adîncime cu celelalte vase, cioburi d străchini smălțuite : smalțul foarte gros, negru, alb şi verde ; culoarea neagră încru

[47] Monetă dacă de aramă nu avem din timpul Daciei autonome, căci aceea care de aramă este un fel dc bilion (? bronz).

Cînd a început însă să se rebată în Dacia moneta ei proprie, sub Filip Arabu „ „ > t „ . care r-a bătut în curs de 17 ani, este toată bătută numai în aramă roşa ; pre Viminatium (Vidin, după alții Belgrad), care a început a-şi bate monetă proprie cu o Înainte de Dacia, sub Gordian III, îşi bătea toată moneta in bronz.

Cercetat-a cineva pînă acum originele *Baiei* noastre *de aramă?*

desemnuri cu linii drepte şi linii curbe. Aceste străchini n-au putut fi fabricate negreşit în această localitate ; dară de unde veneau, cînd grecii chiar — dacă putem numi astfel pre locuitorii de pre atuncea ai Greciei — nu puteau avea smalţ? Veneau aceste străchini din Egipt? Găsesc multă afinitate între smalţul acestor străchini şi între smalţul antic egipţian.

Al doilea lucru ce înaintez este şi mai greu de explicat.

Am găsit îa Vădastra, la aceeaşi adîncime a vetrelor, o lulea ! Lulea de acelaşi pămînt negru, aceeaşi frămîntare cu vasele cele mai fine ale epocie, acoperită de aceeaşi coajă de carbonat de var ca toate celelalte vase de pămînt ale aceleiaşi epoce...

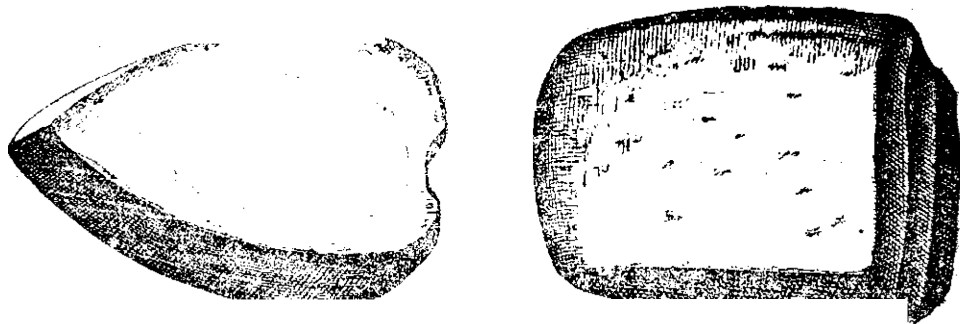
Cea de la Vădastra este intactă, are forma unui melc, ceea ce mi-a rechemat lulelele găsite în America de Nord, printre celelalte vase antehistorice, despre cari lulele vorbeşte cu entuziasm anticarii americani, citaţi de Lubbock, citaţiuni pre cari le repetă şi Figuier in opera lui: *L'homme primitif.*

în această lulea d-abia intră degetul cel mic, şi gaura pe care a intrat o ţeavă, sau s-a fumat fără ţeava, este foarte mică în comparaţiune cu orice fel de lulea modernă.

Forma ei de melc se acordă foarte bine cu formele de diferite animale ale lulelelor antehistorice din ţara calumetului. Negreşit că cutezarea va fi cu atît mai mare cu cit conjecturile s-ar face mai cutezătoare, in această cestiune de aşa mare importanţă.

Ce pot afirma este existenţa lulelelor de lut negru printre olăria celtă antehistorică în Dacie.

Am găsit şi diferite cuţite de silex, între cari se distinge unul, cu mîner cu tot dintr-un singur silex, găsit de mine la Vădastra.

Topoare negăurite de granit verde, găsite de d-l Bolliac la 1871, la Vădastia. Reduse la 2/3 din mărimea originale.

în obiecte dc olărie, vase şi altele, nu pot spune aci decit că am adus, în data aceasta, 26 vase de la 30 centimetri în jos, cari se împart în olărie de casă şi olărie mormîntărie, toate intacte, pentru că nu număr multe altele sparte cari-şi au şi ele interesul lor ; nu număr asemenea pre cele romane de cari avem foarte multe şi prin muzee şi pe la particulari. Aceste vase cari le am adus estimp, sînt din patru localităţi: de la Calomfireşti, de la Zimnicea, de la Vădastra şi de la Magiavit. Cele de la Vădastra sint cele mai primitive şi acestea se

Bulă de cremene pentru praştie găsită de a. Bolliac în săpăturile ce a făcut în 1871 la Vădastra. Redusă la 2/3 din original.

pot numi din epoca pietrei fără şovăire: celelalte, toate dace, sînt din diferite epoc civilizaţiune dacă, cu toate că, afară de Zimnicea, am găsit silexuri şi obiecte de bron -dînseic împreună, şi mai în toate celelalte părţi.

. Din *Trompeta Carpaţilor,* anul XI, no. 1059, din 1/13 aprilie 1873

Să vorbim înlîi de Vădastra, lăsînd mai în urmă Zimnicea, Izlazul etc.

Din tcate puncturile prehistorice sau nehistorice, descoperite şi cunoscute de pînă astăzi, în număr de vreo douăzeci, Vădastra este singurul care s-ar putea zice locuinţă *lacustre,* deşi nu pre lac, dară mai încungiurată de toate părţile de ape, ca vechime negreşit că au fost cu mult mai mari de pre cît sînt astăzi.

Am tot sperat că relaţiunile ce am dat despre acest ocol interesant, vor face sili guvernul să se ocupe, să voiască a ne însemna şi noi în ştiinţa modernă, care pre pe savanţii ambelor hemisfere, adecă să facem a se vorbi şi de teritoriul Daciei in p aceasta, precum se vorbeşte de al Scandinaviei, de al Irlandei, de al Helveţiei etc.

în van articulii î în van expoziţiunea obiectelor, atît de curioase cît şi intere în van rugăciunile fierbinţi către tot guvernul, către toţi puternicii zilei !

Dară oare, obligaţiunea ştiinţei, acea obligaţiune pre care o numim vulgar „pas se poate învinge cu nepăsarea celor ce nu voiesc să o asculte?

Am făcut cum am putut şi am mers şi estimp la cîmpul dacic al morţilor Zimnicea şi la ocolul dacic de la Vădastra, precum urmez de trei ani încoace.

Vădastra, precum am mai spus-o, înfăţişează un punct strategic şi mai mult de rare, încunjurat fiind de o sprinceană de mal, semănată cu movile, *morminte de heroi,* cum le numea Omer. în jurul acestui ocol, din mal pînă în insulă, se întinde o baltă nută de izvoare, de unde se vede că ar fi venind şi numirea de *Vădastra.* în mijlocul a bălţi se aridică insula, rotundă, naturale şi făcută de mîna de om, despre care am mai v şi care sc vede că a lest centrul acţiunei locuitorilor acestei părţi, în epocele primitive.

Am mai spus în ce chip am găsit aşezate vetrele bordelurilor, negreşit ale locuit acestor insule.

Ideea a explora tot rîndul marginei interioare al insulei şi apoi centrul, mă pre pre cînd. am dat preste acest ocol, locuit în cea mai aclîncă vechime.

Ideea a fost naturale şi planul lesne de făcut; dară executarea? Aci, vorbind n de insulă, trebuie două-trei sute de oameni, cari să lucreze cu inimă cel mai puţin o săpt de zile, şi eu n-am avut acum decît cîţiva oameni şi amabilitatea inteligintelui subp d. !orgii Prijbeanu, precum şi bunăvoinţa d-lui arendaş Jiianu, de care trebuia să mă g a profita în două zile numai.

Vădastra este un punct foarte interesant în archeologia Daciei şi numai atunci s putea vedea toată importanţa ei, cînd insula întreagă va fi bine explorată în toate p ei deopotrivă, cînd se vor cerceta marginile ei pre dinafară, lacul cel întins din jur, ma ce o înconjură şi movilele ce o împresoară.

Veni-va vreodată şi acest timp?

De unde ştim dacă prin săpături serioase în aceste mocirle nu se vor descoperi şi p de locuinţe proprii lacustre?

Mi-am urmat dară planul primitiv fără abatere : explorarea interioare a marginil iată rezultatul.

Se miră Lubbock şi archeologii pre cari îi citează el, că s-ar fi aflînd în muzeele D marcei etc. mii de aceste obiecte prehistorice şi că archeologii Europei şi Americei găsit şi au putut aduna în puţine ore, de aceste obiecte, cîte un mare număr. Să se ob însă că localităţile de pre cari ei au adunat aceste obiecte erau descoperite de valurile r rilor, de scăderile apelor şi de alte împrejurări întîmplătoare. Ce ar zice acei savanţi pro şi archeolog!, pre cari îi citează Lubbock, Cuvier şi alţii, despre aflările atît de impor prehistorice şi despre cuantitatea acestor obiecte găsite pre la noi, în deosebite local Ce ar. .zice cînd ar afla că în două zile, cu cîţiva oameni, dintr-un ocol pre suprafaţa nu era nimic care să trădea depozitele ascunse, s-au scos din adîncime de la un metru la unu şi jumătate, preste trei mii silexuri, afară de cele lepădate ca nereprezentind n din cari silexuri ca la trei sute intacte : săgeţi, suliţe, cuţite, răzători *(liâches celtiques),* top ciocane găurite, pietre de praştie de silex rotunjite, pietre de afundat plasa, bolduri mai multe pietre de frecat seminţe, mai multe gresii de ascuţit piatra, din care un lust de o şchioapă cu patru adîncimi formate prin frecătură ; măfci din cari s-au scos aşc săgeţi, cuţite etc. ; mai bine de trei sute obiecte de lut frămîntat, dintre cari vreo sută intacte ; obiecte pentru ţesătură, pentru afundare de plase, pentru podoabe etc. etc. ; omuleţi, foarte diformi, dintre cari unul pre un piedestal. Am mai găsit asemenea o la Calomfireşti; aflu însă că cl. Butculescu a găsit şi d-sa la Crăsani. Apoi ca îa vr sute obiecte lucrate de os, dintre cari vreo şaptezeci scoase întregi : minere pentru ar

unelte de silex sau de altă piatră ; bolduri, sule, undrele eu gaură, printre cari una admirabile de 15 centimetri, un ac cu gămălie de 6 centimetri şi diferite coarne ascuţite, găurite, între cari mai ales un corn de *cerb-damu,* cu o gaură largă în care s-a înţepat o daltă mare *(Iiâche celtique)* de silex, găsită intactă, corespunzînd cu o altă gaură, prin care s-a făcut legăturile spre înţepenirea armei, precum şi alte deosebite obiecte de os neînţelese ; şi preste toate acestea, mai bine de trei sute vase de pămînt, dintre cari treizeci şi cinci scoase întregi — precum se pot vedea de curioşi—, de diferite dimensiuni, de diferite forme, făcute toate cu mîna şi fără asemănare între dînsele, pentru diferite uzuri: oale, cane, străchini, conservînd încă unele alimente de pe atunci, cari ar reclama analize chimice ;• văscioare cu totul mici, pentru copii negreşit, două linguri foarte bine făcute, vase de luminat şi — să nu displacă archeologiîor noştri — o lulea foarte curioasă.

Am găsit coji de scoici şi melci foarte frumoşi şi, ce e şi mai curios, coji de stridii; (f)

Am făcut o mică colecţiune de fălci şi dinţi de diferite animale, coarne mai ales de cerbi. Coarne şi oase de un animal cu mult mai mare decît bivolul actuale abundă în toate părţile insulei. Cred, precum am mai zis-o, că este de *bos-urus.*

Am adunat vro douăzeci dinţi, cari au servit de podoabă.

Toate acestea sînt aduse în Bucureşti şi se află la mine, la dispoziţiunea amatorilor ce vor voi să le vadă.

Negreşit că cine vede mulţimea şi variaţiunea olăriei, a osăriei şi a pietrăriei din aceste triste epoce ale omului, se miră. îndată însă ce-şi va putea bine închipui că în aceste epoce. absolut în lipsă de orice metal şi, prin urmare, redus omul a-şi fabrica tot ce-i trebuia la necesităţile lui casnice, de răzbel şi la mmormîntări, numai din trei elemente : lut, piatră şi os — lemnăria şi pielăria negreşit că au fost întrebuinţate, iară de acestea nu putem vorbi,, pentru că nu ne au putut parveni nimic dintr-însele — • redus, zic, a se mărgini omul,. pentru tot felul de necesitate a lui, numai în lut, piatră şi os, să nu se mire atîta, văzînrî că pînă şi lingura, aceşti oameni şi-o făceau de lut, neavînd un instrument de metal cu care să şi-o scobească în lemn !

Silexul şi petrosilexul, precum şi celelalte stinci, coarnele, coastele şi celelalte oase ale animalelor ce-şi puteau dobori cu ciomagul, cu săgeata şi cu lancea de piatră, îi procurau tot ce-i trebuia spre atac, spre apărare şi tot felul de unealtă.

Cînd voi avea timp să fac comparaţiuni, voi arăta, pre cît voi putea, diferenţa ce este între aceste obiecte prehistorice găsite in Dacia si celelalte analoge găsite în alte părţi ale Europei.

Nimic de metal.

Pre partea de amiezi a insulei, ia o mică adîncime, s-a găsit un singur ban : *Philipp Arabul, Colonia Viminatium,* cu boul şi cu leul ia dreapta şi ia stînga provinciei ; *anul II.*

Lucrări romane, precum apeduceri şi altele, au fost în preajmă la Vădastra, nu însă în insulă.

Astfel dară pînă astăzi, rămîne constatat că în insula de la Vădastra nu s-a găsit nimic de metal, decît o singură daltă de zece centimetri, de aramă nativă, pre care am găsit-o» in săpăturile ce am făcut an.

Aştept un timp mai bun spre a putea explora această localitate precum merită să fie exploatată şi m-aş mîhni foarte dacă vreo mînă profană ar intra să-mi amestece lucrarea..

Tot ce rog guvernul astăzi este a da ordine straşnice spre conservarea acestei localităţi-

Mai este un lucru de observat în această insulă : obiecte de lut pentru praştie, de cari am găsit anul trecut vreo cincizeci aproape într-un singur punct al insulei, n-am mai găsit nici unul estimp în. nici o parte a ei. Fercstreiaşe de silex cu colţi bine pronunţaţi, ele cari am găsit an vreo şasezeci la un loc, foarte rar s-au mai găsit cîte unul in alte părţi ale insulei.. Topoare găurite, fie chiar sparte, nu s-au găsit decît in partea opozită de unde s-a găsit acest fel de silexuri.

Olăria cea mai bine făcută şi oarecum arsă, un fel de cuptor sau o vatră întinsă spre ardere de vase, s-au găsit într-o singură parte, deşi vase izolate, uscate la soare sau şi oarecum cu un început de ardere, s-au găsit pre lîngă toate vetrele bordeielor, cari bordeie s-au topit negreşit cu totul.

Mă hazardez să fac o conjectură : nu cumva şi în acei timpi, atît de adîncaţi în vechime, erau specialităţi? Şi în această insulă, loc de retragere şi asicurare, erau aşezate manufacturile,, pre localităţi fixate, cu meşteri speciali ?

Silexuri diferite, dalte şi râzători, precum şi vase şi oase, am găsit în toate părţile, fără distincţiune pronunţată.

Şapte ascuţişuri de lance, admirabile lucrate, cu ciinţişori, de cari numai una găsisem an, şi patru dalte mari, tot de silex, ca aceea care a găsit-o d. Dimitrie Sturdza în Moldova şi mi-a dăruit-o mie, cum şi două cuţite, sînt, pot zice, piesele principali ce am găsit estimp în silex.

Două intrări se vede că au fost în acest ocol : cea mai pronunţată spre răsărit şi alta spre apus. în dreptul acestor intrări, cari sc descamnă oarecum pe suprafaţa terenului, nimic

n-am găsit; mijlocul insulei, cum şi multe părţi din ocolul interior, sînt încă neexplor malurile exterioare, precum şi moviiile-morminte ale acelor hetoi antehistorici, sînt încă totul necercetate.

Am zis, de cîte ori am vorbit de lucruri prehistorice găsite la noi, că această nu nu poate să deie idee despre aceeaşi epocă în toate părţile ; că obiectele de piatră, cari au f pre archeologi să numească *o epocă a pietrei,* au putut să se prelungească pre la noi cu n mai în urma acestei epoce prin alte părţi; că arme şi obiecte de piatră au putut să se facă la noi şi pre cînd, prin alte părţi, venise epoca bronzului şi epoca fierului şi chiar e monetei.

încă stăruiesc în această părere, dară îmi fac o întrebare, şi această întrebare n fac ales numai din Vădastra, dacă nu şi din alte multe părţi. Ciocanele şi topoarele gă au putut să se prelungească într-o ţară unde nit pătrundeau gradurile civilizaţiunei din părţi; silexul a putut să înlocuiască mult timp metaluriie, pre unde metaluri nu putea vină din alte părţi ; olăria a putut să fie mult timp refugiul tutulor trebuinţelor într-o unde dogărie nu putea fi, din lipsa instrumentelor tăioase de metal etc. ; dară dacă este zis *epoca de piatră* în vreo parte oarecare, pre unde se găsesc numai obiecte de piatră, o şi de lut, nu ştiu pentru ce nu s-ar putea zice şi în Dacia?

Cum este cu putinţă atîta identitate între obiectele epocei de piatră în Scandina in Britannia, în Helveţia, în Gallii, cu aceste pbiecte din Dacia, cu mult mai recente acelea? Cum este cu putinţă ca săgeata din Dacia, mai modernă, să fie aceeaşi cucele din localităţi, atît dc adineite în vechime ; Cum este cu putinţă ca cuţitul şi toate celelalt fie mai aceleaşi? Cum este cu putinţă ca pietrile de frecat seminţe să fie aceleaşi etc.

Să nu mi se zică că sînt sălbatici cari şi chiar astăzi fabricează de aceste instrum de piatră, pentru că acele instrumente de piatră pre cari le fabrică astăzi sălbatecii sînt n ele două-trei feluri, nu sînt în variaţiunea şi nici în perfecţiunea acestei imense cuant servind la atîtea trebuinţe diverse ale omului într-un grad de civilizaţiune, şi care se mai aceleaşi prin toate părţile pre unde s-a constatat o epocă a pietrei. Mirarea este oamenii de pre atunci, de la o extremitate a Europei la alta, îşi fabricau aceste instrum pre aceiaşi tip, căci comunicaţiile trebuie să fi fost foarte anevoie în acei timpi primitivi.

Apoi în localităţi iarăşi necontestat locuite înaintea conciiistei romane la noi, pre se găsesc obiecte de metal: bronz, argint şi aur, cum este cu putinţă să nu se găsească arme şi instrumente de piatră? Iată ceea ce mă face să bănuiesc o epocă a pietrei şi în D contimporană cu epocele de piatră din Helveţia, din Gallii etc-fie a pietrei cioplită şi lust

Această chestiune este foarte importante şi merită un profund studiu.

Pentru o epocă de bronz distinctă, în Dacia, m-aş îndoi. Mai repet că singura de metal ce am găsit pină acum în Vădastra este de aramă, care s-au exploatat de d m urmă de romani, spre a se tăia monetă de aramă pură, cu profuziune, 17 ani, de la Ph Arabul pînă la Gallian.

Trei epoce distincte anteromane de civilizaţiune am convicţiunea că au fost pre ter Daciei. Cea mai dezvoltată ne o arată mai ales *Zimnicea* şi *Grăsanii,* şi acum poate şi *Iz* pre cea medie ne o arată *Calomfireşlii, Zidina Dachilor, Cetatea Latinilor* etc. ; iară pr mai primitivă, *Vădastra,* cu hotărîre pînă astăzi. Aceasta din urmă, cari ar fi raţiun s-ar împotrivi a se numi a epocei de piatră, dacă printre mii de diferite obiecte de lut, şi de piatră nu se găseşte nimic de metal, precum se găsesc în alte localităţi obiecte de amestecate cu obiecte de piatră, şi pre unde iarăşi nu se găsesc obiecte de piatră, ci r de metal?

Din *Trompeta Carpaţilor,* anul, Xiî, 1874, no. 1137, din 20 iuniu.

CERAMICA DACIEI: CÎMPUL MORŢILOR DE LA ZIMNICEA

Localităţi pe unde abundă ceramica dacă şi preistorică, pe acolo pe unde am fă însumi săpături mai mult sau mai puţin întinse, mai mult sau mai puţin serioase, sînt cele toare :

Romanaţi. — *Izlazul, Vădastra.*

La aceste localităţi nu se găseşte nimic roman sau daco-roman.

Din acestea am ales *Zimnicea* (Teleorman) întîi, *Grăsanii* (Ialomiţa) al doilea, *C* *Tinganul* (Ilfovul) al treilea, pentru ceramica dacică cultă sau daco-celtă ; *Vădastra* (Roma *Calomfireştii-Ţigănia* (Teleorman), *Talpa-Netoţi* (Vlaşca), *Maglavitul* (Dolji), pentru e preistorice. Pun însă înainte de toate necropolea *Zimnicei,* pentru caracterul pur şi gra perfecţionare în periodul dacic cult, precum voi pune şi pe *Vădastra* în perioadele preis pentru caracterul primitiv, pentru mulţimea obiectelor, pentru varietatea formelor şi o

litatea ornamentelor. Aşa dară imediat după *Cimpul Morţilor* de la *Zimnicea,* voi publica ceramica *Vădastrei.*

La aceste două localităţi am lucrat mai serios şi am ajuns să pun în colecţiunea mea, din aceste două localităţi numai, aproape trei sute vase intacte.

Din *Trompeta Carpaţilor,* anul XIV, 1876, no. 1255, din 27 iunie.

CERAMICA PREISTORICĂ A DACIEI

VĂDASTRA

,,Istoria ceramicei este istoria omenirei" a zis J. Lelewel, şi aceasta s-a părut unora un paradox, în Francia mai ales, precum s-a părut paradox în România, pre cînd am zis eu aci: *Lulele preistorice.*

Cu toate acestea, că ceramica este o arteră principală, ca să zic aşa, a istoriei generale a omenirei şi indicatorul cel mai sigur al istoriei dezvoltării unui popor în parte, nu se mai neagă acum de nimeni ; azi toate societăţile istorice şi geografice pun ceramica în prima linie şi o cercetează, atît în regiunile geografice, cît şi în dezvoltarea istoriei.

Etnografia, în întinderea ce şi-a luat de la un timp încoace în geografie, se bazează mult pe ceramică ; şi negreşit că ceramica, care pînă acum încă este numai pentru partea dezvoltărei şi progresului industriei într-un popor oarecare, va deveni şi bazea unui studiu asupra caracterului şi dezvoltărei filozofiei ce şi-a luat un popor în privinţa ideilor abstracte, religioase, ale nemurirei, precum şi în privinţa dezvoltărei traiului social şi intim.

Prodigioasa aflare necontenită a obiectelor ceramice dezvoaltă pe toată ziua, pe un ţinut, diferitele grade de civilizaţiune şi arată diferitele popoare ce au locuit p-acel ţinut. într-însa se va studia etimologia în plastică ; după care se va orienta suirea şi derivarea raselor.

Societatea noastră de geografie, în partea sa etnografică, ar trebui să se întărească prin serioase studii în ceramica Daciei.

Cu profundă mîlmire văd că atîţi ani au trecut de cînd încarc etajerele colecţiunilor mele ceramice, precum şi etajerele Muzeului Naţional (f) şi nimeni, pîn-acum la noi n-a avut măcar curiozitatea să cerceteze, cît de superficial, această ştiinţă, care a ajuns să ocupe toate societăţile geografice şi istorice şi care, pot zice, am izbutit s-o pun şi la noi pe un picior cum studiul să nu poată rămînea infructuos. Abia laboriosul d. Ilijdeu şi-a dat osteneală să cerceteze odată caracterele de pe cărămidăria ce am publicat de la *Coliba veche.*

în Italia şi-n Francia s-a ocupat societăţi foarte serioase de vasele ce am publicat de la Zimnicea. Nici aceste ocupaţiuni însă ale străinilor n-au putut deştepta curiozitatea savanţilor noştri.

Deşi în mai mulţi articoli am atins mai multe cestiuni, mai superficial, asupra a 17 localităţi cercetate de mine, dară am dat asupra ceramicei mortuare numai din Cîmpul Morţilor de la Zimnicea, o planşă foarte variată şi destule detaliuri cari să poată atrage interesul savanţilor şi istoricilor noştri asupra acestei ceramice mortuare, in care se desfăşură atîtea idei din civilizaţiunea dacă, din care civilizaţiune mai nu ne a mai rămas alt decît numismatică şi ceramică : numismatică săracă în documente şi ceramică foarte avută.

Autorul cel mai însemnat, pre care ar trebui să-l studieze mai d-aproape cei ce vor voi să se ocupe cu ceramica Daciei, este Henri du Cleuziou, *De la Poterie Gauloise.*

Precum este afinitate mare între istoria galo-romană cu istoria daco-romană, tot astfel afinitate mare este între olăria galică şi între olăria dacă, preistorică mai ales ; domină mult, precum am mai zis-o in alt articol, caracterul indo-persan si se apropie apoi mult de caracterul celto-galic, precum se vede în vasul no. 1 din planşă, unde se mărită admirabil stilul indo-persan cu ornamentele primitive galice.

Am dat probele cîte am putut în articolul *Ceramica ZAmnicei,* spre a dovedi în ceramica perfectă a Daciei caracterul celto-galic, deşi civilizaţiunea în genere, precum şi sistema monetei, pare că-i venea Daciei din regiunile septentrionali ale Greciei. Am emis această idee în acel articol şi astăzi mă cerc să acluc probe, pe cari să le supun cercetărei savanţilor specialişti în ceramică.

Ceramica Vădastrei este mult mai anterioare celei de la Zimnicea şi ea nu cuprinde nimic mortuar. Tot ce se vede aci sînt obiecte şi unelte ale traiului, ale vieţii intime şi sociale, din acea epocă despre care istoria nu ţine minte nimic, nici chiar prin tradiţiune.

Dacă aveau ochi albaştri sau verzi străbunele saldenselor cu dinţi frumoşi, pe cari le găsise agatirsii cei nalţi, cu coletc şi brăţări de aur ; dacă cu sulele şi undrelele de os găureau şi coseau ele numai piei sau şi ţesături groase de cînepă sau de tei ; dacă bordeiele, sub cari aceste femei îşi desfăşurau graţiile acoperite sau dezvelite, ca ale Evei înainte de cunoştinţa păcatului; dacă aceste bordeie erau de lemne acoperite cu tei, cu şovar sau cu trestie ; ori dacă se

notriveau la formă cu bordeiele vreunor sălbatici de astăzi; - nu sc ştie, pentru că toate^aces
;°au te" cu **desăvirşire,** s-au unificat cu pămîntul, şi cartau vorbit ^spre • s —
de prin alte locuri, cum şi despre traiul dintr-msele, au iost numai romancieri Tot ce se po
sti este că degetele acestor femei erau industrioase, că gustul de podoabe artificiale, pe Im

No. 1

Vas de pămînt roşatec, bine frămîntat din pămînt subţire şi sclivisit pînă la. dunga de mijloc : pînă jos, sub dungă, este mat; făcut cu mina, cu ornamente rotunde, admcite,in pas cu două mînusi. Năţimea : 12 centimetri. Perimetrul in lărgimea cea mai mare : 63 cm A vas este cel mai frumos ca simetrie şi eleganţă, din cîte am putut scoate mtregi dm
Toate aceste vase sînt acoperite de o coajă de var, care cu anevoie sc poate scoate, spre a vedea coloarea şi lucrul.

No. 2

Vas de pămînt negru, sclivisit, numai cu o mînuşă-bold şi cu alta lungă găurită. Nălţim 11 cm. ; perimetrul: 61 cm. Vas cu multe semne că a fiert la foc.

acelea ce le dase natura, domina şi pe acele femei necunoscute, ca şi pe oltencele de astăzi arta ceramicei ele nu o invetase nici de la Satiavan, menţionat în *Mahabhārata* că-şi reprodu caii în lut, nici de la Debutade din Siciona, ci le venea dintr-o estetică rafinată asupra faso obiectelor de primele necesităţi naturale ale omului, ori pe unde s-a ivit el, din exper lor răpede făcută asupra alegerei luturilor plastice, conţinînd mai mult fier, alumină, silice fără să fi ştiut cum se cheamă şi cari sînt proprietăţile lor; numai prin ele însele şi d dînsele învăţau să facă vase ca cele de Ia nr. 1, 2, 3, 4 etc, pe cînd bărbaţii lor, cu trăiau sau prin binecuvîntarea vreunui vraci alipit pe lîngă vreun fetiş, sau fără nici un monial, scoteau silexurile minunate printr-o simplă lovitură, ciopleau săgeţile în faţete dinţi cari nu se mai pot face astăzi şi cu cari pătrundeau uriaşul bour şi-l aduceau hrană gaşelor femei şi bălailor lor copii.

Clima negreşit a necesitat veşminte p-aci în toţi timpii, deşi creşteau susamii, deş autori, cari au pus lei p-aci. Dară erau aceste veşminte o piele de urs, de ciută? Ele treb să fie. Parurele femeilor constau în salbe de rotiţe de mărgele de pămînt, de dinţi înşir Coardele, maţele de orice, pe cari erau înşirate aceste obiecte găurite, au trebuit să putrez şi ele. Mulţimea acestor obiecte însă, răsipite şi grămădite, probează că ele au fost foarte î buinţate.

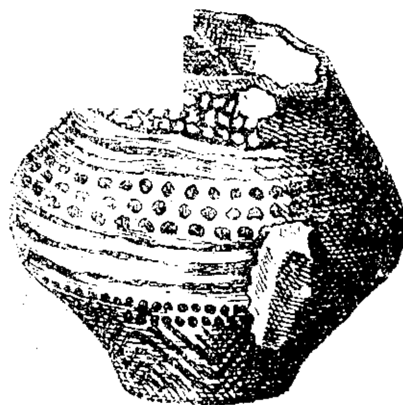
Dară istoria ce dobîndeşte din aceste descoperiri, mai mult închipuite? Ea dobîn cunoştinţa că pe aceste locuri exista istorie şi pe cînd nu era istorie ; că existau o p-aci, existau societăţi, cari trăiau şi pereau, pînă să nu *ştie* că sînt, că au fost; că oameni cu industrie p-aci, mai'nainte de toate datele şi pe cînd se numeau unii pe alţii pri

toTdn^i'a^i ,ts°TUCrrenCa şi Piatm dură fără instrumente metalice, ele pre meagTement ^ S S f i ^ ^ ' ™ °ase ştiau sătra§ă ««le side «tid^ M-'toiSc^S V îne Wc" **HI** Uneltfle CfniCGj Pe CaPi 16 daU ^tăzi metalurile! *om^mai^L'dtk^U^^* 1 sP"e *UT* trai' Perfecî'ion^ astăzi, existau în se duce ş °mUlCUm86Cheamaomul> ce este omul, de unde vine si unde

Vas de beut, de pămînt negru curat şi foarte tare, cu două mînuşi rupte; ornamente diverse lucrate c-un instrument de piatră negreşit; partea de din jos de brîul cel mare în zigzacuri şi cadrilaturi foarte exacte. Naiţimea : 15 cm.; perimetrul: 46 em.

No. 3

Vas cenuşiu, cu patru -mînusi, pentru fiertură negreşit. Xăiţimea : 15 cm. ; perimetrul: 60 cm.

No. 4

Triunghiul adîncit cu atîta îngrijire şi atît de acurat în pasta moale pe aceşti idolaşi de lut reprezenta negreşit o idee religioasă şi chiar pe atunci, dacă acest triunghi nu va fi închipuind partea genitale a idoloaicei; pentru că originea triunghiului, devenit sacru şi lăţit pe fruntea Venerei şi a altor zee, această închipuire a fost. Are multă analogie acest triunghi, astfel înţeles, cu închipuirea foarte clară a părţilor genitale ale omului, pe vasul no. 6. Şarpele, fierul de lance, copita de cal, calul, vîseul, floarea de lotus adusă din Indii şi din Persia, nu se văd, cari acestea figurează pe vasele dace, mai ales pe cele mortuare ; peştele zburător, Cabirii, şi toate lighioanele cari au figurat mai pe urmă în cultul lui Mithra, pe plăci de marmore, de piatră, de aramă şi de plumb — nu însemnau nimic, se vede, în aceşti timpi preistorici ; nu erau nici un simbol, pentru că pe mulţimea cie vase şi de oase ce am scos din Vădastra, n-am găsit figurînd niciuna, măcar oricît de rău închipuită.

Vădastra şi pînă astăzi rămîne pentru mine localitatea care conţine obiectele preistorice cele mai primitive ; adică din epoca pietrei lustruite. De aci am scos miile ele silexuri, din cari am dat multe Muzeului Naţional, (f^ Muzeului Militar şi am oprit şi in colecţia mea. Aci am găsit mai multe pietre lustruite, ciocane şi topoare găurite, *haches* şi *hachettes* de toată forma, de granit, porfir, serpentină ; bule de silex pentru scos cuţite şi săgeţi, bule pisăloage de pietre tari, porfiruri etc. şi pietre de frecat seminţe ; apoi oase de încleştat *hachette,* topoare şi *hache,* precum şi le a imaginat şi le a executat ingeniosul şi laboriosul vicomite Lepic ; săgeţi de silex cu faţete, în fine, de toată frumuseţa.

Nimic, absolut nimic de fier n-am găsit în toate săpăturile mele, patru ani d-a rîndu în această insulă mică, naturale şi făcută in mijlocul bălţilor formate din diferitele izvoare ş din girliţa numită Vădastra, pe unde şi romanii au făcut lucrări de apeducte şi altele.

Această insulă, în mijlocul bălţilor mărginite de o sprinceană de deal presărat cu movile morminte, prin care baltă, secată p-alocurea, se pot găsi stîlpi putreziţi, este pînă acum, d pre mine, singura localitate care prezentă la noi locuinţe lacustre.

No. 5

No. 6

Idol de pămînt roşcat, închipuind un om inform cu braţele întinse, avînd şi ceva foart însemnat: din josul corpului, pe pîntece, un triunghi împărţit prin mijloc, tras în pastă moal înainte de ardere sau de coacere mai bine. Nălţimea : 6 cm. De această figură alăturăm un va curios. Vas de beut, de pămînt cenuşiu, cu două mînuşi-bold şi cu o ţîţă cu două atîrnă turi, in forma părţii genitale masculine. Nălţimea : 10 cm.; perimetrul: 58 cm.

De insula aceasta a fost cu neputinţă să se apropie fiare, fiind păzită, în larg, de ap întinse de toate părţile ei.

Aci, în insulă, nu este nici un indiciu de înmormîntare sau vase mortuare. Se vede c pe morţi nu-i îngropau în insulă. Mulţime de movile şi moviliţe-morminte încunjură insula p dincolo de baltă.

Obiecte de meta iam găsit aci în adincimea pe unde se găseşte vetrele bordeielor, ac perite de un metru şi un metru şi jumătate ; am găsit mai multe obiecte de aramă nativă, înt cari şi o *hache* în formă de daltă lungă, precum şi o făşie de aur nativ groasă, făcută din lovitu de ciocan, învîrtită de două ori, dar* fără legătură, fără lipitură şi formînd o verigă-inel, în greu tate de şase grame.

Am găsit multe undrele de os, sule de diferite forme, găurite şi negăurite, săgeţi d ©s foarte bine făcute, obiecte mai mici, şi dinţi potriviţi pentru podoabe negreşit, cum şi dou arşice, de căprioară poate, tîrşite pe partea de jos, frecate pe partea numită *şiş* şi pe parte numită *bei,* încît să nu mai poată lăsa îndoială că au servit mult timp la jocuri de copii, dac nu şi oameni mari. Arşicele şi în timpii istorici s-au întrebuinţat la greci şi la romani.

Este foarte curios însă să vadă cineva jocul arşicilor p-aici, datînd încă din epoca pietr lustruite. Aceasta va face mult să rîdă archeologii noştri, cari au rîs atîta de lulelele preistoric despre cari istoria nu le au spus nimic. Cu toate aceste, jocul arşicelor, cum şi întrebuinţar lulelelor, ne arată Vădastra, că au existat pe cînd nu se scria nimic despre cîte existau.

Dacă fumau cu lulele buruieni narcotice cari nu se chemau tutun ; dacă jocurile c arşicele nu se chemau : „în armean", „într-a lui" etc, aceste rămîne să le cerceteze aceia ca au cercetat epocele „pe cînd Basarabia era locuită de arabi şi se chema Arabia", de p cînd Marea Neagră s-a înnegrit de spălătura arabilor într-însa !

Lulele preistorice s-au găsit multe, în diferite forme, şi în ceramica veche a Americe care poate data cu cîteva mii de ani mai nainte de toate datele europene, şi unde calumet a dominat sacru în toţi timpii, de cînd vecii.

Dară lulelele găsite în Vădastra par a nu fi ale unei industrii locale, contimporar aci cu industria celorlalte vase şi obiecte. Industria se vede mai înaintată, mai ales la luleau albă şi la luleaua gălbuie. Poate că veneau aci din Thracia, unde industria era mai dezvoltat şi pe unde se vedeau mai des popoare xairvoSaTat, (mergătoare în fum).

Am mai găsit, într-un sarcofag de piatră şi într-un mormînt de cărămidă din timpu lui Alexandru Sever, în preajma Recicăi, într-unui trei, în altul patru arşice, fără nici un semn însă că acestea ar fi fost întrebuinţate în jocuri ele tîrşit sînt probe destule, căci romanii ş

jucau cu arşicele în *pus* şi în *bei bun,* cum se zice aceste jocuri astăzi la noi. Arşic tîrşit însă, frecat într-adins pe partea *şiş* şi pe partea *bei,* precum este unul găsit aci, pe care îi păstrez în colecţiunile mele, n-am găsit între cele de la romani, dintre cari păstrez unul, foarte frumos calcinat şi care nu este îndoială că este de capră.

Asupra Vădastrei a mai fost, este învederat, o altă epocă de locuinţă omenească, care s-a întins şi sub romani, pînă la Philipp Arabul, judecind de pre cîteva monete de bronz găsite în partea occidentale a insulei, la o mică adîncime, pe unde se văd şi oarecari rămăşiţe de zidării uşoare romane.

Săpînd o movilă-mormînt aci, în preajma Vădastrei, între oseminte putrede, pe la mijlocul movilei, am găsit o magnifică *hache* ~ topor de aramă roşă, patinată admirabil, pleznită la mijloc, din vechime, ceea ce indică o lovitură crîncenă ; poate că a fost arma eroului îngropat în această movilă; coada, cu desăvirşire mistuită. Această armă se află în colecţiunea mea din epoca bronzului.

Dacă a existat o *epocă a aramei* — cestiune care se propune şi de Congresul Internaţional de Antropologie şi Archeologie Preistorică pentru a opta sesiune, care are să fie estimp în Budapesta — dacă a fost o epocă a aramei înaintea epocei bronzului, in toată Europa, nu se ştie; eu afirm însă, că în Dacia a existat această epocă a aramei. *Băile de Aramă,* monetele bătute mai în urmă în Dacia pentru Dacia, de la Philipp Arabul pînă la Gallian, cari sînt toate de aramă roşă, iară nu de bronz, judecind de pre cele ce am găsit eu, vreo sută piese, din cari am dat şi muzeului, judecind de pre diferitele obiecte pre cari le posed eu, din timpii preistorici, şi luînd în consideraţiune că cositor nu este dovadă să se fi găsit în Dacia şi în preajma Daciei, zic că obiectele de bronz, găsite în Dacia şi presupuse preistorice, au fost aduse negreşit fie din părţile scandinave, fie din părţile Indiei, fie clin părţile Scoţiei; cele fabricate în Dacia au trebuit să fie numai de aramă, ceea ce ar indica că, şi dacă nu s-ar putea proba o epocă generale a aramei înaintea negreşit a bronzului, în Dacia a fost o epocă care s-ar putea zice a *aramei,* confundată negreşit şi p-aci cu a pietrei lustruite şi, mai în urmă, şi cu a fierului chiar. Aceste linii aş dori foarte să se ia în consideraţiune în sesiunea Congresului Internaţional, ce are să se ţină estimp în Budapesta, dacă eu nu voi avea norocirea să pot merge acolo, ca să arăt obiectele.

Am spus cum am descoperit locuinţa preistorică a Vădastrei, din întîmplare, fără să-mi spună nimeni nimic despre dînsa, numai de pre situaţia ei, care arată că nu s-ar fi putut să nu profite de dînsa primii oameni ce ar fi întîlnit-o. Am spus cum am procedat şi cum am ajuns să descoper într-însa mai multe epoce de locuinţe ; două mai hotărîte : a epocei pietrei lustruite şi a epocei romane din prima jumătate a secolului III.

Am găsit aci oase de animale, coarne de bour, de cerb, fălci de carnivore şi de diferite rumegătoare. Dară ceea ce este foarte curios, am găsit la un loc oseminte cu cari s-ar putea încărca un car, numai oase de cîni şi de căţei, mai mistuite ; ceea ce ar da de gîndit dacă cînii, lesne de domesticit şi prăsitori fiind, nu făceau un element de hrană acelor oameni primitivi. Nici un os de pasăre domestică n-am găsit aci.

Seminţe calcinate am găsit adunate într-un vas mare spart, *linteşoară* pe care o mănîncă raţele sălbatice pe bălţi şi mocirle. Am găsit *susam,* de care ne spune Herodot că se făcea foarte mult şi creştea foarte mare p-aici; am găsit şi foarte puţin mei; nici un bob însă de grîu sau de altă sămînţă.

Am mai spus despre cătăţimea vaselor de diferite forme, diferite dimensiuni, spre diferite întrebuinţări ce am găsit în Vădastra şi am putut să le scot întregi. Pe cele sparte, între cari unele foarte mari, pentru păstrare de obiecte de hrană, neavînd nici un semn caracteristic pe dînsele, n-am găsit de trebuinţă să le reproduc, fiind mai toate de pămînt gros, rău făcute şi rău întărite.

într-un vas de 18 1/2 centimetri nălţime şi 47 perimetru la gură, de pămînt negru, cu semne că au fost la foc, sînt scoici şi melci, cari cu mare anevoinţă se pot descleşta dintr-o pastă tare şi foarte învederat că aceste moluşte se fierbeau împreună pentru hrana acelor oameni.

Nicăiri n-am găsit linguri de pămînt decît la Vădastra ; aci am găsit în diferite forme şi foarte bine făcute, de pămînt tare, toate negre. Lingurile de pămînt indică lipsa totale de un instrument, cu care să se fi putut săpa în lemn.

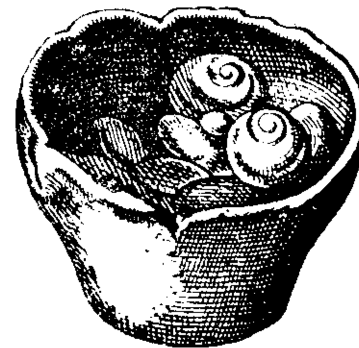
Mai caracteristice am ales 130 obiecte de pămînt, dintre cele ce am în colecţiunea mea de la Vădastra şi pe cari le a desemnat d. Trenk, reduse toate la o a *treia parte* din dimensiunea lor şi apoi, aşa adunîndu-le într-o singură planşă, le am litografiat.

în care categorie ar putea intra olăria Vădastrei şi olăria Zimnicei — care, aceasta din urmă, lesne s-ar alătura pe lîngă olăria celtă?

Ştiinţa n-a definit pînă acum, în ceramică, olăria veche sau preistorică, decît în olăria veche americană, scandinavă, celtică, galică, germanică, britanică şi slavică. Olăria dacică forma-va şi ea în ştiinţă o clase ? Eu sper că da ; pentru că are caractere proprii ale ei şi pînă să nu intre, şi după ce a intrat în ceramica daco-romană.

Regret foarte mult că nu pot să dau totdodată silexurile cele mai perfecte, obiectele de piatră şi de os scoase de mine de la Vădastra, spre a putea face tabloul mai complet. îmi rezerv dară sarcina să dau, în alt număr, pietrăria, şi apoi, în alt număr, şi osăria de la Vădastra.

îmi propun să mai fac o săpătură şi mai definitivă în această insulă. Regret că nu s-a putut să merg cu săpăturile pe linii, în direcţiuni hotărîte. N-am putut urmări decît un semicerc de vetre sau de bordeie ; pentru că terenul n-a fost egal, şi vetrele bordeielor nu vin la nici o suprafaţă egale. Numai cenuşa şi cărbunii pot indica locurile bordeielor.

Vas cenuşiu. Nălţimea : 18 cm ; perimetrul la gură : 47 cm. De pre acest vas se poate înţelege multe; că au fost întrebuinţate pentru fiert la foc; în acest vas sînt aşezate scoici şi melci, spre a fierbe împreună. Toate acestea fac o compoziţie tare, în forma pietrelor de scoici. Se pot desface însă, nefiind legate decît printr-o pastă ca de cenuşă.

^"o. ^

Lingură de pămînt cenuşiu, tare, cu coada ei din acelaşi pămînt. Lungimea : 9 cm., perimetrul: 10 cm.

No. 8

Dacă aş lua diferita olărie ce am adunat numai din marginea Şiretului pînă în Haţeg, la Grădiştea (Sarmisegethusa), adică din Bărboşi pînă la Grădiştea, negreşit că ar face o colecţiune foarte variată şi eterogenă, cu împrinte de diferite genuri şi graduri de cultură, începînd de la cea mai *primitivă, din Vădastra,* pînă la cea mai perfectă dacă, din Zimnicea, şi apoi pînă la cea mai perfectă daco-romană, din Severin şi Recica, unde abundă şi olăria samică, ornată cu figuri şi obiecte în relievuri şi gravate. Pe la Bărboşi şi Sticlea intră mare element grec, în forme mai ales.

Asemenea lucrare însă s-ar face cu mare greutate ; desemnurile ar costa foarte mult. Şi ca să se ia numai prin fotografie, nu se înţelege mai nimic. De aceea m-am mărginit a însemna numai, fiecare piesă din colecţiunea mea, de unde este şi cum mi-a provenit.

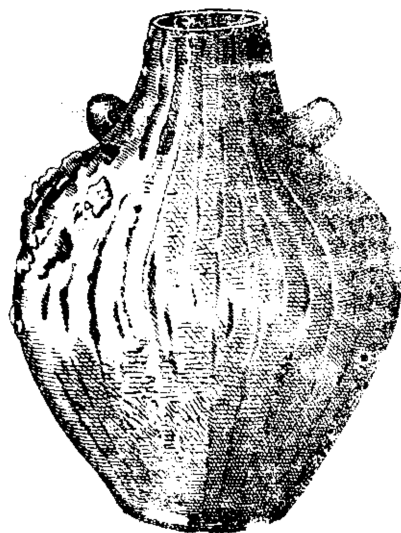
Am vroit, prin aceste două planşe, cea cu no. 1137 din '74 şi aceasta de astăzi să dau punctul culminant al civilizaţiunei dace, prin ceramică, cum şi punctul mai primitiv în ceramica preistorică a Daciei, care ar fi cea de la Calomfireşti (Ţigănia), din Teleorman. Caracteristica acestei ceramice sint ornamentele, mai mult sau mai puţin grosolane în relievuri, cari la Vădastra sînt în adînc ; şi nişte brîne, încingînd vasele cu multă eleganţă. Acolo este si un început de olărie *parlantă* ; vase în forme de animale etc.

Olăria din piscul Crăsanii, mai în paralel cu a Zimnicei in privinţa artei, este în cea mai mare parte neagră, mai închisă decît a Zimnicei, formînd mai toată o ascuţitură la mijlocul vasului. Pămîntul este mai subţire şi se simte roata olăriei în mare parte pe vasele mari cu buze foarte groase şi late. Pe multe vase sînt şi ornamente cu flori în relief. Cu toate aceste, mai repet şi acum că olăria Zimnicei este mai înaintată decît a Piscului Crăsanii, precum a Calomfireştilor este mai înaintată decît a Vădastrei.

Pentru epocele pietrei, pentru epoca bronzului, şi pentru ceramica acestor epoce aş putea indica amatorilor mai multe muzee, începînd de la al Pestei, care negreşit are şi un mai mare interes pentru noi.

în muzeele scandinave se pot ţinea mari comparaţiuni cu obiectele ce se găsesc la noi, de piatră lustruită mai ales, şi apoi de bronz; dară muzeul la care ar trebui să se ataşeze mai mult romanul ce ar voi să stuclie<(ze> epocele preistorice ale pietrei şi ale bronzului, cu folos mare pentru studiele acestor epoce în Dacia, acolo unde comparaţiunile pentru ceramica Daciei ar putea fi mai eficace, mai ales pentru epoca ceramicei dace pure din timpii înfloriţi ai Daciei, cum şi pentru ceramica dacoromână, nu este alt muzeu mai avut şi mai propriu decît Muzeul din Saint-Germain, fundat de Napoleon III.

Am trămis şi eu specimene de ceramică dacică la acest muzeu şi am şi priimit de-acolo specimene de ceramică galică. Planşa cu ceramica Zimnicei a fost mult cercetată de savanţii de la acest muzeu.

No. 9

Borcan cenuşiu, ovoid, pentru conservare, cu două minuşi; strimt la gură, cu vergi trase cu degetul de sus pînă jos. Nălţimea : 45 cm. ; perimetrul: 76 cm.

în general obiectele toate de lut din Vădastra se pot împărţi astfel:

Vas de beut, de pămînt roşcat, cu două mînuşi-bold; trăsuri perpendiculare cu degetul în pastă; o bordură pe sub buze, de adîncături, tot cu degetul. Nălţimea: 12 cm.; perimetrul: 58 cm. Pîlnie-strecuratoare de pămînt roşatec tare. Nălţimea : 7 cm. ; perim. 27 cm. Asemene strecurători în formă de pîlnie am găsit numai aici la Vădastra. Strecurători-bărdace şi alte forme am găsit în mai multe locuri; mai cu seamă la Piscul Crăsanii am găsit strecurători de pămînt negru, foarte frumos găurite. Forma acestor pîlnie însă numai aici am găsit-o. Mescioară cenuşie pe patru picioare, lustruită dasupra. Lungimea : 9 cm. ; lăţimea : 7 cm.; nălţimea: 6 cm. Un picior a fost rupt şi făcut la loc în vechime dintr-o humă albă, foarte tare, din care humă am găsit şi o lulea spartă, strimtă. Asemenea mescioare am găsit mai multe aci. Ele negreşit că serveau la ceva sacrificiuri; căci idolaşi şi *fetişi* diformi am găsit foarte mulţi în Vădastra.

No. 10.

No. 11.

No. 12.

a) Vase mari spre conservare de elemente de hrană şi spre ţinut apă • *hidrie;*
bj Vase de fiert la foc;
c) Linguri;
d) Vase mici de atîrnat, spre luminare ;
e) Cupe de beut;
f) Tipsii, străchini sau patele;
g) Vase apode (fără picior) ;
h) Instrumente de ţesut;
î) Instrumente de lustruit sau sclivisit;
l) Strecurători;
m) Idoli;

No. 13

No. 14

Instrument de pămînt roşatec tare, găurit la mijloc. Bulă foarte mică, de pămînt cenuşi găurită. O roată diforme, de pămînt tare, roşatec, cu o gaură mare. Rotiţă de pămînt roş tec tare găurit la mijloc, pentru înşirat. Asemenea, însă pămîntul gălbui. Instrument de pămînt roşatec găurit. 12 cent.

n) Mescioare de sacrificat;
o) Obiecte de înşirat;
p) Vase mici cu capace ;
Tl Capace mari;
s) Lulele;
t) Buzdugane;
u) Cilindre ;
v) Bule conice pentru **praştii** şi suluri;
z) Greutăţi de adîncit în apă (la plasă?);
,x) Alte obiecte cari nu se pot defini*.

M

Note asupra mânâstirei şi clădirilor din Brîncoveni.

A) EXTRASE DIN *Tabloul istoric al bisericilor din judeţul Romanaţi,* **ÎNTOCMIT LA ANUL** 1867, **DE PRE FORMULARUL DAT DE**

(l-mii **V. A.** TJreehe

în *Tabloul istoric* întocmit din iniţiativa d-lui V. A. Ureche aflăm că la Brîncoveni s trei biserici: una a satului şi două în mănăstirea Brîncovenii.

47a j)j„ numeroasele desemne (133 bucăţi) ce conţine interesant stampă a d-liii Bolliac, am ales mimai citeva mai caracteristice, spre a o idee despre ceramica aflată de d-sa la Vădastra. Becomandăm în studiul acelei stampe în întregimea ei, chiar şi cu cele şase figuri de lule învederat cu mult mai moderne, pe cari domnul Bolliac s-a încăpăţîr a le înfige, în rîsul lumei, printre pretioasele-i olarii antice şi preistoric A.I.O.

1. Cea clin sat este clădită la anul 7142(1634) de Matei Basarab voievod şi este restaurată de locuitori; inscripţiunea ei sună aşa :

„Cu vrerea lui Dumnezeu Tatăl, cu îndemnarea Fiiului, s-au săvîrşit cu darul Duhului Sfînt această sfîntă şi dumnezeiască biserică, în numele Sfintei Treimi şi în' numele lui Hristos, cu hramul Sfîntului Niculaie, zidindu-o din temelie bunul, credinciosul şi de Hristos iubitorul Ion Matei Brîncoveanu voievod, nepotul răposatului Constantin Basarab voievod cel bun, împreună cu luminata şi bună credincioasă soţia Domniii-sale, Doamna Elena din Fereşti. S-au început a zidi la anul de la Adam 7142 şi; s-au săvîrşit la leatul 7143, şi al doilea<ei> ctitor Jupîn Preda şi jupîneasa Domniii sale, Păuna, neam de ispravnic"[48],

2. Biserica principale din mănăstire e clădită la 7140 (1632) de Matei Basarab ; ea conţine mormintele şi portretele murali, despre cari se va vorbi în urmă.

3. A doua biserică a mănăstirei, servind la cimitiriu, este din anul 1700, zidită de Constantin Brîncoveanu voievod şi conţine portretele fundatorului şi familiei. Inscripţiunea ce se aflâ dasupra uşei mănăstirei Brincovenii este cea următoare :

„Intr-acest loc, unde acum e acest sfînt locaş este făcut de moşul Matei Basarab voievod şi a Predii vel vornicul făcută o mică biserică, hramul prea curatei Maicii Domnului şi Mîntuitorului Hristos Adormirea ; apoi după aceea Matei vodă domnind, au zugrăvit-o la leatul de la zidirea lumii 3PM (7140) şi aşa a fost pînă ce din orînduiala lui Dumnezeu au stătut domn tot luminatul Ioan Constantin Basarab voivod, fiiul Papei postelnicul, feciorul Predei vornicul, carele văzîndu-o aşa mică şi maică-sa Stanca Cantacuzino pristăvindu-se după 44 ani ai văduviei sale şi aducîndu-o lîngă soţul ei Papa postelnicul de au îngropat-o aice, s-au îndemnat şi biserica ceea mică bătrînă au ridicat şi aceasta cum se vede din temelie au zidit-o, făcîndu-o şi înfrumuseţîndu-o deplin mănăstirea întru slava şi mărirea prea sfînt şi vecinie numele lui Dumnezeu, spre pomană atot bătrîn numele lui şi spre bună pomenire a bunelor sale fapte, începîndu-o au lucrat întru al unsprezecelea an al domniei sale, curgînd anul de ia mîntuirea lumii **AXMM** (1690). Ispravnic lucrului puind pe Radu Golescu vel comis".

Pe zidul mănăstirei, înlăîntrul bisericei, sînt desemnate portretele fundatorilor sau ctitorilor.

Numele acelora cari sînt desemnaţi ţinînd biserica, sînt:

Constantin Brîncoveanu Basarab voievod cu fiii săi:	*Măria Doamna* cu fiicele sale :
Radu sin Constantin,	*Stanca,*
Ştefan sin Constantin,	*11inc a,*
Constantin sin Constantin.	*Ancuţa,*
	Safta.

La fereastra despre miazăzi, sînt :

Preda Brîncoveanu, vel vornic sin David, postelnicul	*Papa postelnicul Brîncoveanu, sin Preda vornicul.*
Soţia ego, Păuna.	*Barbu sin ego.*
	Stanca Cantacuzino soţia ego.

La fereastra despre miazănoapte, sînt

David postelnicul, tatăl lui Preda vornicul	*Matei vodă Basarab*
Danciu vornicul,	
Soţia ego, Păuna.	*Ilinca Doamna.*

Inscripţiunea de pre mormîntul din sînta mănăstire Brincovenii :

„Sub această marmură zace ţărîna şi oasele jupînesei Stanca Cantacuzino, fata lui Jupîn Constantin, din vechiul şi împărătescul Radu(?) Cantacuzino biv-vel-postelnic, ale Domnia-ei Ilinca, fetei bătrînului Io Şerban Basarab voievod; jupînesei lui jupîn Papei Brîncoveanu, ego fecior lui jupîn Predei Brîncoveanu, voievod, biv vel vornic şi muma blagocestivului d-lui Ico Constantin Basarab voievod, carele cu mare blîndeţe şi cu multă milostenie şi cu nespuse alte bunătăţi trăind şi împlînd vîrsta ei de ,ani, din cari 44 văduvă, săracă de soţul ei, au trecut creştineşte şi s-au săvîrşit la anul 1699, fevruarie 1-¹, întru al unsprezecilea an al domniei fiiului său, mai sus numit Io Constantin B. Basarab voievod, carele cu mare cinste si cu toate creştineştile pomeniri, aici la mănăstirea Brincovenii, unde şi însăşi la moartea ei au lăsat, aducîndu-o lîngă soţul ei, Papa Postelnicul, şi socrul său, Preda vornicul, o au îngropat."

[48] Beproducem aceste inscripţiuni, astfel cum le găsim în relatiunile conţinute în *Tablou,* fără însă de a le garanta autenticitatea, nici mai cu seamă exactitatea. (A.I.O.).

A doua pisanie (inscripţiune) de pre piatra neagră, tot din acea mănăstire :

„Aici zac oasele răposatului întru Duhul Sînt ale fericitului jupîn Preda vel vor Brîncoveanu si ale fiiului său Papei postelnicul, cărora li s-au întimplat perirea, întîi Pa postelnicul în zilele lui Constantin Şerban, tatăl lui Constantin vodă, pe vremea ce s ridicat dorobanţii călăraşi hoţeşte asupra domnului său şi a neamului boieresc, atunci ucis pe Papa postelnicul, fiind leat de la zidirea lumii 7163 ; iar' pre tatăl său Preda vorn l-au ucis Mihnea vodă cel Rău, în casele domneşti în Tîrgovişte, nefiind vinovat nimic s-au pus această piatră de Dumnia ei jupîneasa Stanca Cantacuzino, care au fost jupîne Papei postelnicul, fiind luna lui iunie 8, iară leatul 7176." (1666).

Pomelnicul mănăstirei se găseşte regulat numai din zilele egumenului Ioaniehie, a 1843 ; el cuprinde numele tutulor ctitorilor, începînd cu al lui Ico Constantin Basarab B coveanu voievod.

în acest pomelnic se află numele tutulor acelora cari au înzestrat mănăstirea cu m şi sclavi, trecut fiind la numele fiecăruia obiectele cu cari a înzestrat-o.

Obiecte de valoare la mănăstirea Brincovenii sînt:

Un potir de argint suflat cu aur şi lucrat în smalţ, scris pe dînsul în litere slavone nu dăruitorilor „Matei Basarab voievod şi soţia sa Elena Doamna".

Un disc al potirului, de argint poleit cu aur ; asemene şi o stea a potirului.

O candelă de argint cu patru ramure, tot de argint.

O altă candelă de argint suflat cu aur pusă dasupra mormîntului fundatorilor, a scrisă pe dînsa : „Priimeşte, Doamne, lumina aceasta de la corpul (?) robului tău P. Br veanu. Leat 7182" (1674).

O altă candelă de argint curat atîrnată la Crucificarea Domnului Hristos, făcută d de Preda comisul Tomeanu, la leat 7201 (1693).

Mai se află încă alte cinci candele de argint, dară n-au scris nimic pe dînsele.

O anaforniţă de argint, gravate pe dînsa acestea :

M + 0

H * ii

8

adică anul 7217 (1

Listă de cărţile ce se află în mănăstirea din Brineoveni:

1. *Octoihul* cel mare tipărit pentru întîia oară de către episcopul Rîmnicului, Grig îa anul de la zidirea lumii 7258 (1750); iară a doua oară, la anul de <la> Is. Hr. 179 către Iosif, episc. Argeşului.

2. *Cazanie,* tipărită în zilele d<omnitoru>lui I. Grigorie Ghica voievod, cu cheltuiala Rîmnicului Climent la anul de la zidirea lumii 7256 (1748).

3. *Triod,* tipărit în zilele d<omnitoru>lui Alexandru Ipsilante, cu cheltuiala episcop. sarie ăl Rîmnicului, la anul de la 1787.

Alt *Triod,* tipărit in Blaj, în zilele împăratului Austriei Francisc I, cu binecuvîn vlădicăi din Făgăraş, Ion Bobb, la anul de la Hr. 1813.

4. *Pendicostariu,* tipărită în zilele d<omnitoru>lui Io Alexandru Scarlat Ghica voi cu cheltuiala episcop. Rîmnicului, Partenie, la anul de la Adam 7275 (1667).

5. *Minei* vechi, tipărit în zilele împăratului Cari VII, fiind directorul ţărei Ardea şi Valahiei, Excelenţia Sa graf de Vales, cu cheltuiala episcop, de Rîmnic, Climent: anul d zidirea lumii 7245, iară de ia Hr. 1737.

6. *Apostol,* tipărit în zilele d<omnitoru}mi Io Constantin Nicolaie voievod, cu cheltuiala episcop. Climent al Rîmnicului, anul de la Hr. 1747.

7. *Evangelie,* tipărită în zilele d(omnitoru>lui Io Alexandru Ipsilant voievod, cu cheltuiala mitropolitului Grigorie ; la anul de la Hr. 1775.

Evangelie. tipărită în a 4-a domnie a lui Constantin Nicolaie voievod, cu cheltuiala episcop. Rîmnicului, Climent, la anul de la facerea lumii 7254 (1746).

8. *Liturgie,* tipărită în zilele împăratului Austriei Franscisc I, cu cheltuiala crăiescului al tot Ardealului. . . la anul de la Hr. 1809.

Liturgie, tipărită în zilele d<omnitoru>lui Io George Caragea, cu cheltuiala episcop. Rîmnicului, Galaction, la anul de la Hr. 1813.

9. *Psaltire,* tipărită în zilele împăratului Austriei Ferdinand I, la anul 1838 în tipografia din Sibiiu.

Psaltire, tipărită în zilele d<omnitoru>lui Io Grigorie Alex, Ghica voievod, cu cheltuiala mitropolitului Moldovii Chir Gavriil, la anul 1818.

10. *Ceaslov,* tipărit în zilele împăratului Ferdinand I, cu cheltuiala episcop. Vasile Moga din Ardeal, la anul 1835.

Se adauge :

Evangelie tipărită din elineşte, cu cheltuiala domnitorului Şerban Constantin voievod, adevăratul nepot al prea bunului bătrîn Şerban Basarab voievod, fiind ispravnic prea sfinţitul mitropolit Chiru Teodosie, la anul 1682.'(Această Evangelie s-a găsit la biserica din comuna *Pîrscovenii).*

Minei (adică *Floarea cuvîntului),* scris pe o parte slavoneşte şi pe alta româneşte, tipărit Bi aşezat de pre cel grecesc, în zilele d<omnitoru>lui Io Constantin B. Basarab voievod, cu cheltuiala lui Mihail Cantacuzino vel spătar, fiind mitropolit Teodosie, la anul de la Adam 7213 (1705). (Această carte s-a găsit la biserica din comuna *Şopîrliţa).*

La mănăstirea Brincovenii s-au găsit, afară de cărţile necesarii la oricare biserică, o *Evangelie,* scrisă în slavoneşte şi legată în argint, avînd gravate pe o parte *învierea,* iară pe cealaltă *Crucificarea,* şi de jur împrejur scris tot în slavoneşte numele domnitorului, care se zice a fi Matei Basarab şi soţia sa Elena Doamna.

O altă *Evangelie,* îmbrăcată în catifea verde şi cu table de argint, suflate cu aur, scrisă tot în limba slavonă, şi pre faţă se găseşte scris leatul de la Adam 7144, iară de la Hr. 1636, fără a şti şi numele donatorului.

Mai se află o altă *Evangelie,* legată în catifea vişinie şi cu table de argint suflat în aur; în cele patru colţuri, gravaţi pe dînsele patru Evangelişti ; iară la mijloc, pe o altă tablă e gravată *înălţarea.* Această Evangelie e scrisă în limba românească şi făcută danie de Io Constantin B. voievod. La pagina a şaptea se găseşte scris chiar cu mîna sa următoarele : „Această st. Evangelie, înfrumuseţîndu-se pe dinafară de pre cum se vede, am închinat-o Sîntei mănăstiri Brincovenii, unde e hramul Adormirei Născătoarei de Dumnezeu, leat 1691 Hr." în prefaţa acestei Evangelii se zice că este tradusă de pre cea grecească şi tipărită pentru întîia oară în limba română cu toată cheltuiala domnului Tarei Româneşti Io Serban C. voievod, la anul de la Hr. 1682.

B) EXTRACT DIN CĂLĂTORIA LUI MACARIE, PATRIARHUL ANTIOHIEI, SCRISĂ ARĂBEŞTE DE SERVITORUL SĂU, ARHIDIACOIVUL PAUL DIN ALEP.[49] PARTEA VIII. SECŢIUNEA X.

Noi plecarăm de la mănăstire (Jitianu din judeţul Dolji), după amiazi şi ajunserăm către seară la un tîrg, al cărui nume este *Brătăşeni* (Bratoshâni), aparţinînd boierului european (frînk, zice textul) Preda (Brada), rudă a răposatului Matei voievod, despre care am vorbit mai înapoi. El este cel dîntîi dintre boierii acestei ţări, prin moştenire de la străbuni, şi moşiele

49 Această foarte interesante carte, din care d-l B. P. Hîjdeu a reprodus româneşte o parte în *Arhiva istorică a României,* tom. II (1866). ne este cunoscută prin traducţiunea ei engleză, ce poartă titlul *The Travels of Macarius, patriarch of Antioch-, ivritten by Ms attendant archiăeacon. Paul of Aleppo, in Arabian.* Translated by F. C. Belfour. Lonclon. 2 voi. in 4°, 1836. Mcăieri, ţara noastră, cum era prin mijlocul secolului al XVII-lea nu este descrisă cu mai multe amănunte. Această scriere ar merita să fie tradusă din nou, de pre original, de o persoană care să cunoască totdeodată limba şi istoria Eomâniei, căci lipsa acestor cunoştinţe,

lui sînt nemărginite, de pre cum văzurăm lămurit peste cîtva timp. Dupe-amiaza zilei ur toare noi ajunserăm la un tîrg, al cărui nume este Brincovenii (Brancofâni), unde se află palatul sus-numitului boier; aci dară sînt case care au fost ale răposatului Matei voiv a cărui origine era de aci. Noi merserăm asemeni şi la o mănăstire din vecinătate, situ în mijlocul unei păduri şi închinată hramului Adormirei Maicii Domnului, pe care ei o num *Brincovenii,* în asemuire cu tîrgul. Şi aceasta este o clădire a răposatului Matei voiv Noi servirăm îndată liturgia intr-însa la sărbătoarea Schimbărei la Faţă, şi cu mare bucu botezarăm acolo un june ebreu. Acel boier este minunat de avut; şi n-are seamăn nici ţara aceasta, nici in alta. Se zice că are pe moşiele sale douăsprezece mii de iepe fătătoare în fiecare din cele două sute de sate ale iui se află cîte o erghelie de cai. El posede treiz de mii de capete de oi, din care se spune că cinci mii au murit estimp de epidemie ; unsprezece mii i s-au furat de hoţi, cu şaptezeci de ambare de grîu, în timpul răzvrătirei s-a făcut în oştire, la începutul domniei lui Constantin voievod. El are patru mii capete boi, o miie bivoli, patru mii porci, şi trei sute de stupi cu roiuri de albine, din care fiecare în stupii ocupaţi de.albine, produce mai mult de un *fojieh* de ceară, şi aproape o sută ve *(fadreh)* de miere ; fiecare vadră costă un leu ; acestea le caută şi le exportează neguţători Turcia. Pe fiecare an acest boier trămite cu servitorii săi o miie de capete de boi la Stam ca să-i vînză acolo pe zece mii de lei. El are o miie cinci sute de robi ţigani *(jenkena),* şi se că nimeni nu are atiţia ca dînsul, socotind şi mănăstirea Cozia, care are şi dînsa o miie ţigani. Ni se spuse că de la fiecare familie, el priimeşte şase denari, de sărbătoarea s-tului Geo şi ceva mai mult la sărbătoarea s-tului Dimitrie, drept *haraci* sau capitaţiune ; şi că acea sumă se urcă la treizeci de mii de denari. Precum este însuşi boierul, mulţi din ţiganii sînt artişti, fiind foarte meşteri la lucrarea metalelor preţioase, fierului şi altele. Venitul pe an, limpezit de orice cheltuieli, se zice că este de treizeci de mii de denari şi cu to acestea traiul lui este foarte modest, mai cu seamă întru ceea ce priveşte masa, căci nu ob nuieşte a bea altceva decît apă curată. Dară este foarte milos către călugări şi săraci şi m îi place a clădi biserici şi mănăstiri, precum şi a contribui la întreţinerea preoţimei. El ar sumă de mănăstiri, dintre cari unele le-a clădit însuşi, dăruindu-le pe toate foarte libe cu boi, oi, cai, sate, mori şi robi; altele le a moştenit de la străbuni, dintre cari cea d este mănăstirea *Bistriţa* (Pistrina), vechi aşezămînt al lor ; celelalte . înt *Mănăstirea dintr-lemn* (Monoxylon), cu maici, mănăstirile *Arnota, Strehaia* (Satrahaya), *Sadova, Gura Mot* (Ghorumotro) clădită de dînsul şi mănăstirea lui de la *Brîncoveni.* Deocamdată el clădeşt mănăstire în Ungaria, căci craiul (prinţul Ardealului) îl iubeşte foarte şi-l numeşte tatăl şi se crede că el are multe moşii în acea ţară. Toate mănăstirele cîte a clădit răposatul M voievod, el le a luat în minele sale, fiind, precum s-a zis, rudă şi cel mai de aproape al dom torului; şi acuma el le administrează. Nimeni altul nu are aface cu călugării de <a> sau cu averile lor ; numai el are drept să depună pe egumenii lor, cînd se abat de la ale datorii, şi să pună pe alţii în loc ; niciodată domnitorul nu-i face cea mai mică împotr întru acestea. Spre a resume toate într-un singur cuvînt, faptele lui bune sînt nenumă clădirile lui bogate şi numeroase, şi el este un creştin foarte cuvios, temîndu-se de atotpute lui Dumnezeu. Noi ne obicinuisem a-1 vedea deşteptîndu-se la timpul rugăciunilor de la zul nopţii, citind fără încetare psalmii profetului David şi tot ce priveşte serviciul regula bisericei, de la început pînă la capăt; stînd într-un colţ al bisericei, fără de a se uita nic dreapta, nici în stînga, şi uneori din întîmplare ocupîndu-se din toată inima a aprinde sa stinge candelele, şi a face orice alt serviciu în biserică pare c-ar fi fost un xavSiAdccpTT^, ba p şi mai cu rîvnă, de foarte ne miram de dînsul. Fără îndoială, Creatorul—fie-i numele bin vîntat î — a dat toată acea avere acelui om, căci el se servă cu dînsul. Cînd ne punea masa de prinz sau de cină, el se tot scula în picioare spre a ne servi, nu înceta de a bea şi ne da pahare ; iară pe cît timp închinam paharele în numele lui Dumnezeu, al Domn nostru Messia, al prea Sîntei Treimi, al Maicii Domnului şi al Sîntului patron al zilei, pentru biserică, pentru sultan, pentru domnitor, pentru patriarhul nostru şi în sănă tutulor oaspeţilor, noi ne întăream pînă ce ziserăm : „Mulţumită lui Dumnezeu că am scăpa Dară însă, în acelaşi timp boierul pusese gînd ca să ne împingă pe unii a bea mai mult ceilalţi, fără ca aceia săştie ; astfel încît bînd în sănătatea noastră, a unuia după a al

a indus pe traducătorul englez în multe erori şi confuziuni De la Congre Orientaliştilor, la care ia parte estimp colegul nostru d-l B. P. Hîjd sperăm că d-lui se va întoarce cu dorinţa şi putinţa de a traduce, ch din textul arăbesc, porţiunea încă nepublicată de d-sa româneşte, P atunci însă noi vom oferi cititorilor acestei modeste compilaţiuni, traduce de pre englezeşte a capitolelor unde autorul povesteşte călătoria pa arhului Macarie în mai multe localităţi din judeţul Eomanaţi, pe la mijlo secolului al XVII-lea.

şi mai cu seamă în sănătatea acestui biet scriitor; apoi întrebindu-mâ şi de numele copiilor mei, Anania şi Constantin, el beu şi prezentă fiecăruia cîte un pahar, şi astfel beu în sănătatea neamului nostru întreg. După aceia, noi ziserăm : „Mulţumită lui Dumnezeu î că am scăpat şi acum sîntem liberi !" Dară boierul, sculîndu-se în picioare, luă o cupă şi spuse : „Aceasta este în sănătatea servitorilor Sînţiei sale Patriarhului, de la Scaunul său !" Şi bînd însuşi, el turnă vin şi pentru noi. Noi iară spuserăm: „Eiî acuma făcurăm şi asta!" Dar' nici avurăm timpul să cătăm împrejurul nostru, şi el puse mîna pe o cupă, spuind: „Aceasta este în sănătatea capilor preoţimei din eparhia Antiohiei; aceasta în sănătatea înşişi a preoţilor ei; aceasta în sănătatea diaconilor ei; aceasta în sănătatea nobililor ei; aceasta în sănătatea tutulor ţăranilor ei!" — şi nimeni nu cuteza a se împotrivi de a bea, căci toţi ne-am fi ruşinat d-a nu priimi cupa pe care ne o prezenta cu însăşi mîna lui; dară eram cu totul prăpădiţi de această beutură aşa de necumpătată. Astfel este însă obiceiul ospătarii la mesele lor şi astfel dovedesc ei cea mai mare curtenie. Făcurăm socoteală că ia masa boierului am beut de ia şaptezeci pînă la optzeci cupe de vin.

Vineri, boierul îşi luă ziua bună de la noi ca să meargă la depărtare de o zi; iară noi plecarăm şi ajunserăm la o mănăstire numită *Hotăranii* sau *Hoterani,* cu hramul Soborului îngerilor. E ocupată de călugări greci şi atîrnă de mănăstirea Dionysiului de la Sîntul Munte. Cea mai mare parte din acest drum al nostru se făcu pe o cale pardosită cu pietre rotunde, care se zice că există încă din timpurile cînd oamenii se închinau la idoli. Această mănăstire e săracă şi puţină[50]. în toate aceste mănăstiri şi biserici, Diavolul şi toată odrasla lui este zugrăvită într-un rîu de foc, şi numele lor sînt însemnate alături. La mănăstirea'Jitianu l-am văzut înfăţişat ca un urs negru ce se tîra pe jos.

Acum mă întorc la călătoria noastră. Părăsind mănăstirea Hotăranii îmblarăm cam o oră şi ajunserăm la un tîrg ce aparţinea marelui stolnic, numit *Fărcaşii,* unde el îşi are un palat întins.

Sîmbătă dimineaţa, comisul cel depărtat (?) ne invită ca să vizităm biserica cea nouă de lemn pe care el o clădise în vecinătate sub nume de mănăstire, închinîndu-o Sînţilor Petre şi Pavel. Sînţia sa stăpînul nostru o stropi cu aiasmă şi ne înapoiarăm; iară, după-amiazi, plecînd înainte sosirăm la un mare oraş de tîrg, *Caracalul* (Caracol), în care este un palat mare, clădit de răposatul Matei voievod, cu puţin înainte de moartea sa, şi încins cu împrejmuiri de lemn, cuprinzînd o viie întinsă şi o biserică de piatră, pînă la care este un drum deschis de la case. în această biserică ascultarăm serviciul de seară şi ai zorilor, iară liturgia o ascultarăm într-o altă biserică de piatră clădită de marele stolnic. După amiazi noi ne pornirăm înainte şi seara ajunserăm într-un sătuleţ, unde am dormit. Toată această cale merge în vecinătatea Dunării şi ca la trei sau patru ore departe de dînsa; deci, fiind ţară de margine, oraşele şi satele sînt puţine. Cei mai mulţi din locuitorii acestor judeţe sînt din armia regulată Roşi (Rusi) adică spahii, purtînd uniforme roşi şi făcînd strajă.

N

Lista de cele mai vechi biserici din comunele judeţului Romanaţi extrasă din *Tabloul istoric* întocmit sub direcţiunea

domnului V. A. Ureche *

<ai> XVI <-Iea> secol.

Ştirbei (pl. Olteţului). Biserica *S-tei Paraschiva* se zice a fi făcută la 1560 (Vezi nota 59 de la pag. 129).

Călui (pl. Oiteţul). Biserica *S-tului Nicolaie* este clădită la 1579. (Vezi *anexa M).*

[50] Aci urmează o listă a mănăstirilor de la Sîntul Munte, pe care traducătorul (cel englez), a socotit fără folos de a o cuprinde.

* Am format această listă, alegînd din *Tablou istoric* numai acele biserici a căror clădire este anterioare secolului al XIX<lea>, şi urmînd întru toate indicaţiunile din zisul tablou, astfel încît nu certificăm arătările lui, mai mult decît pe acele cuprinse în răspunsurile învăţătorilor săteşti la *Cestionariul* nostru archeologie. Am urmat în clasificarea acestor biserici ordinea cronologică.

Runcu (pl. Oltului de Sus). Biserica e clădită de *marele ban Dobromir* la 1596.

Fălcoi (pl. Ocolului). în privinţa bisericei, clădită de *Constantin Matei Fălcoianuşi* re staurată de *Jiieni,* tabloul dă o dată îndoioasă, reprezentată prin literele y-ap (1331).

<al> X\TI<-Iea> secol

Pîrscovenii (pl. Oltului de Sus). Biserica a fost începută de un *Basarab* la 1600 ş peste douăzeci de ani de la facerea ei s-a zugrăvit de *Ştefan Pîrscoveanu* vel medelnicer. P păreţii ei sînt portretele titorelor *Pîrscoveni, Preda Brîncoveanu* cu soţia sa şi *Constantin R coviceanu.* Se afla acolo şi o Evangelie tipărită cu elineşte sub Şerban voievod Cantacuze la leat 1682.

Pleşoi (pl. Oltului de Sus). Biserica e zidită la 1615 de *llie Pleşoianu.*

Caracal (capitala judeţului). Dintre cele unsprezece biserice ale acestui oraş, distinger ca mai vechi, pe cele patru următoare, din al XVII<lea> şi al XVIII<lea> secoli:

1. *S-ta Treime,* clădită la anul 7155 (1647) de *Pan Pasad (?) vel căpitan* şi restaurat de *Varlaam condicarul.* Acolo se află un pomelnic prefăcut la 1853, în care se pomenesc *Mih vodă, Matei vodă, Radu vodă* şi *Ştefana monahia.*

2. Intrarea în biserică se zice a fi fundată de *Matei Basarab;* alţi bătrîni zic că e fu dată de cînd cu nemţii, în timpul cînd judeţele din România mică au fost guvernate de nem Pomelnicul e prefăcut.

3. *S-t. Ioan,* clădită la 1768 de *jupîn Şerban* cojocarul din Craiova.

4. *S-t. Nicolaie,* clădită la 1770 de *Mihail* protopopul din satul Gostavăţul care î are şi portretul pe păreţi.

Celelalte biserici din Caracal sînt clădite de la 1815 încoace.

Şopîrliţa (pl. Oltului de Sus). Una din cele trei biserici ale acestei comune e clăd ia 1650 de *Ghina Bragandi.*

Amărăştii de Jos (pl. Bălţii). Biserica *S-fii Voievozi* e clădită la 1657 de *monahul Vis rion;* iară alta, în mahalaua Simioneştii, de locuitori, la 1675.

<al> XVIII<-lea> secol

Moruneştii (pl. Olteţului). Biserică clădită la 1705 de locuitori.

Izlazul'fol. Oltului de Jos). *Idem,* în mahalaua Racoviţa, la 1715.

Cîmpenii (pl. Olteţului). *Idem,* la 1715.

Rubăneştii de Jos (pl. Olteţului). *Idem,* la 1740.

Balş (pl. Olteţului). Biserica *St. Dumitru* a fost începută din temelie la 7268 (1760) *protopopul Radu Căzănescu,* carele a ridicat-o pînă la ferestre, iară *Ştefan Trapezunda,* *ban al scaunului Craiovei,* a finit-o de tot.

Criva (pl. Oltului de Sus). Biserică clădită la 1762, de locuitori.

Colibâşti (pl. Oltului de Sus). *Idem,* la 1762.

Dobricenii (pl. Olteţului). Biserica *Cuvioasei Parascheva* a fost clădită la 1764, de *ie monahul Anastasie,* şi prefăcută de *Tudosi Dinescu.*

Curtişoara (pl. Olteţului). Biserică clădită la 1765, de locuitori.

Grădinile (pl. Bălţii). *Idem,* la 1765.

Vlădila (pl. Ocolului). *Idem,* la 1765.

Leu (pl. Oltului). Biserica *St. Nicolaie,* clădită de locuitori, la 1765 şi a *Maicei Do nului* tot de locuitori, la 1785.

Cioroi (pl. Oltului de Sus). Biserică clădită la 1783, de *Dimitrie Genescu* şi *popa Ma* cu portretele ctitorilor.

Preajba de Pădure (pl. Ocolului). Biserică clădită de locuitori, la 1783.

Comanca (pl. Ocolului). Se zice că biserica e făcută la 1786, de *Stancu dorobanţul* de *Metode monahul,* avînd şi portretele ctitorilor.

Grecii (pl. Oltului de Sus). Una din biserici e clădită la 1787 de *clucerul Nicolaie C ceanu.*

Butoi (pl. Oltului de Sus). Biserică clădită la 1790 de *Marin Mămulam.*

Găneasa (pl. Oltului de Sus). Biserică clădită la 1791 de *Elenca Vlădăianu.*

Marotinul de Jos (pl. Bălţii). Biserică clădită la 1795, de *Stoica Boruzescu.*

Comanca (pl. Ocolului). Biserică clădită la 1798, de locuitori.

o

Note inedite culese în mănăstirea Câiuiul din județul i Romanați ia 1861

de domnul Alexandru Odobescu

1. SITUAȚIUNEA

Am avut ocaziune în aceşti doi ani din urmă (1860 şi 1861) să vizitez mănăstirile *Stăneştii* şi *Căluiul,* puțin depărtate una de alta şi aşezate amîndouă pe răzorul județelor Vîlcea şi Eomanații şi am deplîns, ca mulți alții în urmă-mi, starea de dezolare în care călugării greci, uzurpatorii acestor bogate locaşuri, au redus strălucirea lor trecută.

La distanță ca de două ore în jos de Drăgăşani şi tot atîta în sus de Slatina, pe coasta stingă a unei vîlcele păduroase ce dă în valea Mamului, paralelă cu lunca destinsă a Oltului, este situată mănăstirea Stăneşti, chiar într-un mic amfiteatru de dealuri, plin de toate părțile cu ruinele unei vechi curți boiereşti, ce se află azi cuprinse în ogradele sătenilor din Stăneşti. Pîrîul Mamu curge alături, înjghebat în rîpe drepte de pămînt lutos, adinei de douăzeci stînjeni şi mai bine, pe cari le înneacă şi le covîrşesc, în cîteva ore numai, apele volburoase ale pîrîului, cînd cade ploaie pe dealurile învecinate, sădite tot cu vii. Pe muchea dealului de preste rîu se văd casele şi biserica din Străjeşti, zidite şi locuite de cel din urmă moştenitor al numelui Buzeştilor, răposat si îngropat acolo la 1833.

Mănăstirea Căluiul din județul Eomanați se află şi ea învecinată cu un vechi cămin al Buzeştilor, adică cu satul *Ciuturoaia,* odinioară *Cepturoaia,* pe care 1-a moştenit prin alianță familia Ştirbeilor. Ea este pitită în valea Căluiețului care se scurge d-a dreapta în Olteț; drumul de la Slatina, după ce trece acest rîu la Corbeni, se strecoară prin păduri şi străbate d-a lungul tot satul Oboga, tot satul Căluiul, pînă ce ajunge către fundul văii, unde e şi mănăstirea; cel de la Craiova apucă preste dealuri şi merge, tot suind şi scoborînd, pînă la schit; cel de la Stăneşti, trece prin Ciuturoaia, lăsînd Morunglavul la dreapta.

Sub raportul construcțiunei se zice că aceste două mănăstiri ofereau mai multe asemuiri, fiind, cel puțin amîndouă bisericile, zidite de aceiaşi meşteri germani; azi însă asemănarea nu se poate constata decît în gradul de mizerie şi de ruinare a ambelor mănăstiri, din cari una (Stăneştii) e năpustită cu totul de egumenii zlătăreni, reprezentanții patriarhului din Alexandria; iară cealaltă (Căluiul) aşteaptă de mult încă, în ruine, o reclădire iluzorie promisă de epitropia Sîntului Mormînt din Ierusalim. Cu toate acestea, veniturile acestor două mănăstiri sînt destul de însemnate ; moşiele lor, în număr de mai multe zecimi, produc sume considerabile, ce se strecoară pe tot anul afară din țară. Şi cu toate acestea, titlurile, de pe temeiul cărora călugării greci au pus mîna pe aceste mănăstiri, orişicît de ilegale, de false şi de abuzive sînt, n-au uitat totuşi a prescrie că

„oricine va fi dichiu acestei sînte mănăstiri Stăneştii ca să caute veniturile, moşiele, satele şi țiganii sîntei mănăstiri, să n-aibă a lua din mănăstire nici cal, nici bau, nici vacă, nici oaie, nici scule, nici ferecaturi din sînta mănăstire ca să ducă la marea Patriarsie; numai să strîngă tot ce ar fi venitul mănăstirei din dejma rumânilor, şi din dajdia țiganilor, şi din vinărici, şi dintr-alte venituri; după aceea iară să caute cît ar fi de treaba şi hrana pos nicilor şi slugile sîntei mănăstiri, precum le au fost obiceiul lor; aceea să se strîngă deo ca să le fie preste an iară ce va fi mai de prisosit, atuncea să ducă la sînta Patriarsie, ca fie de treabă şi de pre dania şi închinăciunea acelor răposați ctitori şi a răposatului R voievod, feciorul Mihnei voievod.

(Hrisovul lui Constantin Brîncoveanu voievod, de la 8 mart anul 7200 (1692;.

2. DESCRIEREA MĂNĂSTIREI.

Mănăstirea Căluiul se compune azi de un pătrat de ziduri vec Tumul sau clopolnița este în unghiul despre nord-vest, clădire vec dară reparată pe dinafară; este de formă pătrată.

Chiliile, cari erau despre apus, s-au dîrămat. Despre sud s-au z case noi cu două caturi şi cu dependențe. Despre nord sînt iară n dependențe.

Biserica e la mijlocul curței. Zidăria ei e cu piatră şi cu cărăm aşezată aparent, formînd două brîuri de un aspect plăcut vederei (v alăturata stampa VI). în urma clădirei primitive se vede a se ma adăugit în fața o tindă boltită închisă, precum şi arcade cu stîlpi, de d laturi ale bisericei, ca la Stăneşti; dară acestea toate au fost dîrăn pe la anul 1856, astfel încît au rămas afară şi expuse la aer mai mu din mormintele ctitorilor prenoitori ai bisericei, ale căror portrete au părut în acea dîrămare. Uşa acestei tinde dispărute a fost lucrată marmore, cu cerc dasupra şi cu sculpturi ca cea de la Curtea de Ar bucățile acestor sculpturi stau aruncate într-un colț al curței.

Turnul bisericei este negreşit din epoca restaurării, fiind mai g decît ar cere proporțiunile bisericuței vechi; la dînsul se vede modul construcțiune al adaoselor, şi nu al edificiului primitiv.

Pardoseala bisericei este de lespezi de piatră; iară a tindei, de c mizi pătrate.

Clopotele sînt două: cel mai mare a fost spart de cutremur; i pe la 1857, egumenul grec a trămis de 1-a prefăcut la Moscva. Cel mic poartă următoarea inscripțiune slavonă :

OiSH KrtOnOTfc CZTCOpH >K8rUHZ pdA**&A** KtAHKH ***ApMdlU,***

... **KK** AHH MNXH-**k** K0*K0A& K& ***A'kT***

adică:

Acest clopot e făcut de jupîn Radul marele armaş... în zilele lui Mihnea voievo anul 7096 (1588).

Icoanele împărăteşti, cele împodobite cu nimburi (cercuri) de ar sînt făcute de un *Antim iermonahul,* care-şi dă şi titlul de ctitor, făr a însemna anul.

Două inscripțiuni se citesc pe dasupra uşelor celor două compa mente ale bisericei.

Cea dintîi se află pe dasupra uşei de piatră a advonului, despre tinda cea dispărută şi sculptată cu frumoase litere vechi d şase centimetre de nalte. Iat-o transcrisă pe slavoneşte:

f HSKOASHHfA\k 0TU,d H CTi nOCn"klllfHNgA/\Ti Ci|STdP0 ***AY^d-*** M\HHS ***Ci*** pdsx KiidAHKa Tocro **\yc$câ** XpiCTd.

A\$UâH KAâ&$A*** KdH **CZ** KpdTHEA\ CH ***&$!\dH A ^ P ^ n&pK**&AdK** H KdAHKd **IIOMHXOM** CJO C T bJH XpdA\ **KX** A KdCdpdK

•• ' " ilOTOAA EklKX 3dn8CTfHil- /ViHOrO **Kpfcitt** ^ ' A ^ A^™**rO** H *d3Z* pdK *lv Xov.* **i**^SnaN pdA^ ^ea apAvaui **H** czc **A\OH**

BpdTffA\ ^$ndH np-kA' cnaT. H crpoe nocr. dHfncH. ^ndHz KAJA$A **Kana** H CHZ, ^SndNZ pdA^ **KHK K**«A apA\. *MHX.*

KHA**^A***WA\ CHO **CT" *Wl*** MfCTO KdKO « **C T** HfHCnpdEAEHO **T**'fc/Vi pdA **A**\H CX fldTpyAHYiV.

CTKJ XpaA\ H y-KpacHX'iv/H K& A\OATK\" C T ~ ro apXupapjfa WTHd HdLUErO HHKWAHAU

H A\£K> \'TKpkAHX"**WA** H COTKOpHX'vV/H cîK> C T ~ kl **JfpdAV** K£ *J^HH* EArOMTHKdrO H X"~ If

KWHKOAa CHW KoAHKdro H np-kA^paro **i** ~ w aAHgdNApS KWIKOAH. FIOMH **A***u,a ao. K AHH **H CZKp**&UiHCfc AUța. K>**N.** H A " " &' **A^T. 3MS".**

Pe care o traducem româneşte :

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Spiritului Sînt. Amin. Iată dară eu, robul slăpînului meu Iisus Hristos, jupîn Vladul banul, cu frații săi, jupîn Dumitru pîrcâlabul şi Balica spătariul, început-am acest sînt locaş în zilele lui Basarab voievod şi după aceea a fost părăsit multă vreme, pînă cînd am ajuns şi eu robul lui Iisus Hristos, jupîn Radu marele armaş şi cu frații mei, jupîn Radu spătariul şi Stroie postelnicul, nepoții lui jupîn Vladul banul şi fiii lui jupîn Radul, fost .mare armaş: văzut-am noi acest sînt loc că e neisprăvit, de aceea noi am ostenit şi am ridicat acest sînt hram şi l-am împodobit pentru rugăciunea sîniului arhierarh părintelui nostru Nicodim al Prilepului şi noi am întărit şi am săvîrşit acest sînt locaş în zilele preacuviosului şi de Hristos iubitorului Ico *Mihnea voievod. S-a început în luna aprilie 20 zile şi s-a săvîrşit la* <(a) *opta zi a lunei iunie în anul 7096. (1588).*

A doua inscripțiune e scrisă româneşte cu litere cirilice negri pe dasupra uşei ce dă din advon în horă, de partea <a>cesteia. O reproducem numai în litere latine, exprimînd dorința ca toate interesantele inscripțiuni din acest monument să fie transcrise şi decalcate întocmai de pre original, ca frumoase specimene a scrierei epigrafice din secolii trecuți :

Această sfîntă şi dumnezeiască biserică unde se prăznuieşte hramul St. ierarh Nicolaie, din temelie s-au început de Radu ban şi frații săi Dumitru pîrcălabul i Balica spătar, în zilele lui Basarab voievod; după aceasta treeînd multă vreme, s-au sculat Radu Buzescu mare spătar şi o au săvîrşit de zidit, înfrumusețîndu-o şi cu zugrăvală şi cu toate cele trebuincioase, precum şi zidurile curței i case ce se văd le au făcut şi de împreună cu frații dumnealui, Preda, mare spătar i Stroie, marele stolnic, o au înzestrat-o cu moşii şi cu robi i cu alte şi ca pre o fecioară curată o au închinat Sfîntului Mormînt al Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, spre vecinică pomenire, în zilele lui Mihnea voievod, la anul de la Adam 7102 (1594). Pimen zugrav. Iară acum al doilea fiind cu totul înegrită şi la toate boitele surpată tencuiala, precum şi catapeteasma, din nou s-a prefăcut şi s-au prenoit din început (pîn'în sfîrşit cu toată osîrdia şi cheltuiala cuviosului protosinghel Chir Tarasie egumenul acestei sf. mănăstiri, în zilele Măriei sale lu Alexandru Ghika voievod. 1834. August 14. Zugrav postelnicul Barbu Coşoveanul.

Cu deosebire interesanți mai sînt în această biserică portretele zugrăvite pe păreți şi lespezile mormîntale de pre pardoseală.

în alăturatul plan al bisericei din Călui (stampa V) am însemnat cu cifre latine între paranteze locul fiecărui portret ce figurează pe părete, de pre ordinea în care le înşirăm aci, împreună cu inscripțiunile ce le însoțesc :

Intrînd în advon şi întoreîndu-ne spre uşa pe care am intrat, vedem la mîna dreaptă pe :

(1) 2ï8naN flp***A**·> BEAHKH Cnarapa (jupÎR Preda marele spătar) (Vezi stampa IV).

Iară la mîna stînga pe :

(5) IKSnaN PdAS, KJAHKH GnaTipS (jupîn Eadu marele spătar) (Vezi stampa IV).

Aceşti doi frați mai mari Buzeşti țin pe palmele lor, ridicată dasup uşei, imaginea bisericei de la Călui.

La stînga lui jupîn Eadu stă fratele mai mic:

(2) **2K**$naN GTpos GTOAHHKS (jupîn Stroie stolnic) (Vezi stampa **IV).**

Iară la stînga lui Eadu spătarul se află soția lui :

(6) IKSnaNHuu *fim* (jupînița Ana). Aci însă, de pre toată probabilitatea, s-au şters două litere de la începutul numelui, ca era *Stana.*

Pe păretele lateral despre dreapta, vine mai întîi portretul:

(3) }KSndNHu\d IIpeAH KaTdAHHa (jupînița Predii, Cătălina).

şi dincolo de fereastră :

(4) /K$ndNHu,a CTPON GHAU (jupînița Stroii, Sima) (Vezi stampa **III).**

Pe partea opusă, adică în păretele lateral din stînga, vedem rîndu portretele familiei lui Mihai vodă Viteazul; ele urmează ordinea ur toare, începînd de la zidul ce desparte advonul de horă:

(9) FocneA>Kd Iw *MHXAHA* SoiKOAd CTaNKa (Doamna lui **[Ico** Mih voievod, Stanca, avînd la dreapta ei, alături cu sine, un copil de bărbătesc, cu coroană pe cap, dară fără de inscripțiune. Acela e negr Pătraşcu vodă, fiiul lui Mihai Viteazul. (Vezi stampa **III).**

Dincolo de fereastră, o grupă de două persoane tinere reprezenta

(7) FocnoJKAa ^AopHKd (doamna Florica, fiica lui Mihai Viteazul, cu coroană pe cap) şi soțul ei:

(8) }K8naN *Epi£,â* HOCTIAHHKSA (jupîn Preda, postelnicul di Greci, zis *Floricoiul)* (Vezi stampa IV).

Trecem acum în interiorul horei şi, pe porțiunile înguste de pă drept pînă a nu se începe rotunjitura horei, găsim, la dreapta,

(11) ·IWH*. *PĂHXMAZ* ELOSKOA* Aosparo ·IivH£ *MT* **WT** lA**<SA\d** : sps npiHOKAENO **KA-kT** **1833** = asrScTd =	Portretul lui Mihai Viteazul	C~HK KtAHKdro H *ni* TpauiKO Kom^A KA-l nHA\fN sSrpdKz,: — WT p^~cTKd Xp'c' EapES sSppdjjs.

Această inscripțiune care este dispusă în două coloane, de lat capului domnitorului, se explică astfel:

Ico Mihail voievod, fiiul marelui şi preabunului Ico Pătraşcu voievod, la anul Adam: 7102 (1694). Pimen zugrav. Prenoit în anul de la naşterea lui Hristos 1833, Barbu zugrav.

(Vezi stampa I.)

horei se vede, în fața lui Mihai, la acelaşi loc, dară pe partea stîngă a

(12) IWHX IfrrpS B.O{KOA& cm KiAHKaro KOIKOAÎS. Ut npoAHKiir-k no npdBA* H E$A* CCTX	Portretul lui Petru vodă Cercel cu un plic sigilat în mînă.	H HpfEAdroMKeo Iw IfcTpdUJKO KPOKK HCMOKHHH^K», HO cy^T-k AiHAOc*pAHd KAKO TAK ETK H4A& HdA\H H^H'fc ÎCTh HdA RC-kAUl

Ceea ce traducem:

Ico Petru voievod, fiiul marelui şi preacuviosului Pătraşcu voievod. Nu vărsați sîngele supusului, ci judecați pe dreptate şi fiți îngăduitori ca Domnul Dumnezeu. Fiind milostiv cu noi, vei fi cu toți.

(Vezi stampa II.)

Pre părete<le> din afară al advonului, adică cel carele da în tinda cea dîrămată, erau următoarele portrete, acum stricate, pe care le a luat în scris egumenul Pavel, ce era mai nainte la această mănăstire.

La dreapta, privind spre uşă, erau:

Radu Buzescu, ban. Măria, jupînița lui. Constantin. Alți doi copii. Florica.

De partea stîngă, figurau: *Matei vodă Basarab* cu *doamna lui.*

Să trecem acum la un alt subiect, nu mai puțin interesant, adică la pietrele mormîntale ce sînt încă aşternute în advonul şi în tinda bisericei de la Călui şi ale căror pozițiuni sînt însemnate pe plan prin cifre latine. (Vezi stampa V.)

Eînduindu-le de pre ordinea lor cronologică avem mai întîi, în unghiul sud-vestic al horei, mormîntul:

I. de piatră ordinarie, înălțat cu 51 centimetri de la pardoseală; lung de 1 m, 75; lat de 0 m, 52, scris jur împrejur cu litere slavone de 0 m, 7 înălțime:

«f CrW K4A\-kH C&TKOPH /KglldH || pdA$yA. EHE RSA. dpA\dilJ H nOCTdBAtHW. HA rpoE. CN~KJ ero. <ft$ndH || crpoe. nocr. ES A** KAaro || MCTHBOA*. H Xc~yAiosHsoAu

Adică:

f Această piatră a făcut-o jupîn Radul fost mare armaş şi a pus-o pe groapa fiiului său jupîn Stroie postelnicul, în zilele prea cuviosului şi de Hristos iubitorului Jco Mihnea voievod, în anul 7098 (1589), luna octomvrie 22.

(Vezi stampa VII.)

Alături cu aceasta, împlînd unghiul sud-ostic al horei, este mormîntul:

II. de piatră ordinarie înălțat cu 51 centimetri de la pardoseală; lung de 1 m, 84; lat de 0 m, 66; avînd gravate, la mijloc, sus un cerc şi dedesubt o cruce stațională sub răscrucile căreia sînt, de o parte litere: IC.XC. şi de alta NI KA. Jur împrejur, cu litere slavone, nalte de 9 centimetri, figurează această inscripțiune:

«f *HK> KdlMN. C&TKOpH >K$ndNX pd^A1S || EHB£ KfcA dpMdlli M KyA«T2i HdA-PpOKk JKSndHHU£ IPO CTdNKd ECMHd ÎH. HdA\fTK || HpHCTdBHCf E& A- II KAdrOMHCTHKdr^ H XpHCTOAWSHKdriV I~W A\HA*Ht BOHBWAd. S& A^TO. 3MH. AMU,d. $fRp. K3 ^HH.»

Adică:

f Această piatră a făcut-o jupîn Radul, fost mare armaş, ca să fie pe groapa sale Stanca. Vecinica ei pomenire. A răposat în zilele prea cuviosului şi de Hristos i **Ico** *Mihnea voievod, la anul 7098 (1590), luna fevruarie, 27 zile.*

(Vezi stampa VII.)

Tot în advon, dară la unghiul nord-vestic, este mormîntul:

III. de marmore albă, frumos lucrat, înălțat de la pardosea 40 centimetre, lung de 1 m, 94; lat de 0 m, 71; piatra are 0 grosime, iară literile frumos săpate au 8 centimetri înălțime. In țiunea este românească şi zice:

«f Ga a iţiie K2» dM-kcTx nfdrpx npfc rpond np*A*i E83*CK$ || MdS $OCT A\dpl 4 KpaTWBd UJH KTHTOpa CBWT0H Ai&HZCTHpH LUH rpfc BOdAdS BOAHTX UJH X$A\ZTATl UJH CdS np-fcCT&BHT£ || 4 A$Hd A$ AHKIBpIf 4 3 3HAf || 4 3HAE AOyH ^WMHX KptUJTHNK pd,A,$A EC*RWA<*. K8pC$A& dHHAWp d $oCT£ 3p(?)»

Sau, spre mai multă înlesnire:

f Să se ştie că această piatră pre groapa Predei Buzescu, ce au fost ban Craiova şi ctitor sventei mănăstiri şi grea boală au bolit 4 ani şi jumătate şi s-au p în luna lui dechemvrie în 7 zile, în zilele bunului domn creştin Radul voievod; cursu a fost 71.. (1612)[51].

Treeînd acum în tinda cea descoperită, acolo unde pietrile aşa de tare expuse stricăciunei, mai găsim alte patru, dispuse în următor:

Ieşind din advon în tindă, îndată la mîna stîngă, întîlnim mîntul:

IV. de marmore, înălțat de la pămînt cu 48 centimetri; lun 1 m, 76; lat de Om, 71; grosimea lespedei, 17 centim. Literile f săpate, mai întîi jur împrejur şi apoi pe 20 rînduri interioare, ne următoarea inscripțiune românească, curioasă sub toate puncturi vedere, ca fapt istoric, ca stil al epocei (1610), ca ortografie, ca epigrafice şi în fine ca înțeles moral.

«f flMdCT^. nidTp^. np* rpoana
pdA*>rt$H B#3gCK8A. MdS $OCTX. MA$l KAfOM-kp KTHTOP^A. C$~HTW A\iKHZCTHp* : U
EOdA/ft d$ KOAHT iftHTpS dHHk.
UJH: 0 cznTAA\xHH : UJH Cd8. np-kcTasir
4 A$HA AS : TfHdplH. 3HAI I~ 4 3NAEA6 EHA$H \W pdA&tZ KOlKOA- BAT. 3pNÎ
CAHUS 3. KpSr ASH'k. RT. endKTd. 3.
J K$R2iHT A* dMdCT4 BÎdll,z;. A ^P 4
pSrdTgEgpH ASi A^A\Hg30S 4 31
UJH 4H H0dnT€ mTAUi EgpH $H K$ V~i ʃ\H 4 pdH
IdpZ MHHg. $d4g ASKpS A^^
4KHnSei|jîcg ^OKSASH A* KtK&

[51] Din nenorocire, am rătăcit deocamdată decalcarea ce am de pre această frumoasă piatră mormîntale, precum şi de pre cea urmează (IV); de aceea nu pot da acum reproducerile lor, cari desigur cu mult mai interesante, sub raportul luxului epigrafic, cele patru pe care le-am redus în stampele VII şi VIII.

Tab. VIII

sau?

•o<!

&2D

S

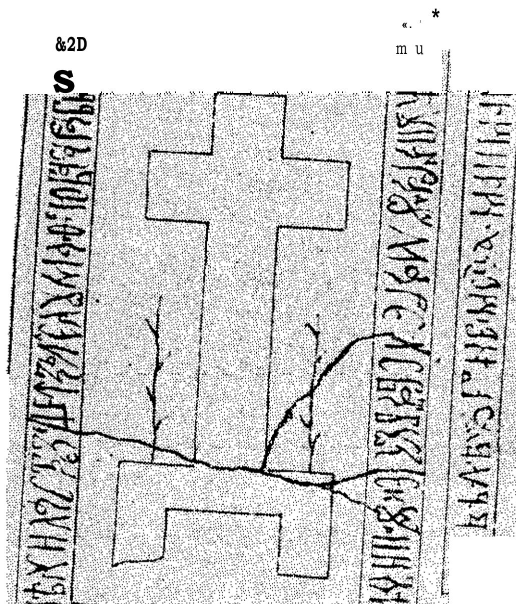
«. *

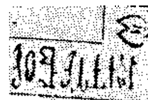
m u

«ii-

ST

MAH i

Pietre m .^M^a^n ăstirea Căluiul
m o r m . n t a . e a l e «acu b . . . . B u z e s c u

MiHfUl **C4T#p4 A\HNilMrASH** K&J,ST4
K£A\8**UJ** *roAd rp$n$/\ **UJH** **C%** **$dKx** soid
N£KpdTA$H UJH **MHHf** **H$LU** **Kd** ***&ă*** AH
4 astep-**k** **A$Î** capdMHAop **UJH** K*ckpeMAop
4 **KA&MHfA\.** **dMJUd** **SCT*** CASrd AP<***K$ASH**
C£ H8 **3HK4** **NHAU** **K&** **f$** **CZHT** A^V\H **CdS**
KAAK4. **Cd$** **KOSpHH** **KX** **MHN*UJ** A^"P^ «^A^
ASH **A^KpS** **UpHA\HSd.** ***K$&tKăTZ*** **KX**
dKOAO **KOM** **CTd** **«fHdHHT-k** **/Tv**^A^^H **TOAH**
K$A **HZCKST** A*P*nT dMd <jspditHAi?p
N$ **AXKOAUjp*U**,H XdHNgAlVpX **UIH** dSp**AH**
Hî K4 **2JSdM*U**,H **KdAE** **Adpr^** **UJH** **K$pdT4**
Cnpt. **MgpiO** **A\ACT«Hig** **K&IV** **3HM{** **^NCtfUJ**
ASA**N**«3fS $NA* eCTf **dK&J,HÎd** **KOdCTp^**
dKOAO ***tCTî*** UJH HHHA\d **KOdCTpK.»**

Să cercăm, spre înlesnire, a transcrie pe litere latine acest lung şi pietos epitaf :

f Această piatră pre groapa Radului Buzescul, ce au fost mare cluceri, ctitorul sfintei mănăstiri şi grea boală a bolit într-un an şi 9 săptămîni şi s-au prestăvit în luna lui ghenarie zile 10, în zilele bunului Ico Radul voievod, la anul 7118 (1610), ocolul soarelui 60, ocolul lunei 12, epacta 7. Cuvînt de această viaţă deşartă: ruga-te-veri lui Dumnezeu în zi şi în moapte, cetaş veri fi cu cei de în rai ; iară cine nu face lucru dumnezesc, închipuieşte-se îfocului de veac; cine-şi satură minţile lui cugetă cumu-şi ugodă *(mulţumească)* trupul şi să facă voia necuratului şi cine nu-şi va da din averea lui săracilor şi besearicelor, în blagovecie *(totdauna),* acela este sluga dracului. Să nu zică nime că : eu sînt domn sau vlădică sau boia-Tin, că cine dupre al lui lucru primi-va judecata, că acolo vom sta dinaintea judeţului goli cum născut. Derept ace<e>a, fraţilor, nu lăcomireţi hainelor şi aurului, ce *(ci)* vă faceţi cale largă şi curată spre ceri cu milostenie, cum zice însuşi Dumnezeu : unde este avuţia voastră, acolo este şi inima voastră.

Tot la dreapta în tindă, dară aproape de uşa ei, mai sînt două pietre funerarii alăturate; una mai departe de uşă :

V. este de piatră ordinarie, ridicată cu 32 centimetri de la pămînt; are lungime 1 m, 62, lăţime 0 m, 69, literile, de 7 centimetre sînt lucrate prost şi ascuţit, atît jur împrejur, cît şi pe patru rînduri în partea de sus a paralelogramului central. Inscripţiunea e în limba slavonă :

«f nptCTdKHCe pdK-fc **K'^YH** ^SfldHk pdA**&Uv** ***Kh*** AHbJ **SdAPOMH** CTHKdrO I1V~**H** **||** ***Md-*** **TlY** IktfKOA **||** **K£** **A-kT.** **3pH«** **A\CU,d.** **A\dH** **AVMHHK** npOKOnÎH || — **f Iipi-kCTi-** ***KHCî*** ii pdSd ***K,Yv\K>*** A«^K^"A || f **^SndNIUd** **AAdpHKd** || f H **•YvSndNHltd** **HAHHd** || f H ^Sfld-***UHU,â*** OpkAd. »

Ceea ce se traduce :

f *A răposat robul lui Dumnezeu jupîn Radul în zilele prea cuviosului* Ico *Matei voievod JBasarctb, la anul 7155 (1647), luna lui mai, mucenicul Procopie.— f A răposat robul lui Dumnezeu David. f Jupîniţa Marica f şi jupîniţa Ilina f şi jupîniţa Preda".*

(Vezi stampa VIII.)

Aceste patru personagii din urmă poate să fi fost copii ai jupînului Badu, morţi de tineri, căci altfel nu se poate explica de ce numele lor : David, Marica, Ilina şi Preda, sînt adăugite pe aceastăşi piatră mormîntale.

Alături cu dînsa aflăm alta, care ne face a crede că acopere pe acelaşi jupîn Preda, strămutat de la Străjeşti la Călui, împreună şi cu primitiva lui piatră mormîntale. Cea despre care vorbim :

VI. este de o piatră ceva mai bună, dară tot locale; mormîntul e ridicat cu 43 centimetri de la pămînt; e lung de doi metri, lat de 0 m, 75; piatra e spartă în tot latul cam la 50 centimetri din partea de jos. Inscripţiunea, în limba română, circulă jur împrejur, apoi şi pe şapte rînduri în centru, sus. Sub aceste rînduri e figurată o cruce staţionale cu literile : P. H~. ţT. I". (Iisus Kazareneanul, Ţarul (regele) Iudeilor) şi cu cîte o trestie de fiecare parte. Literile, cam şterse, au 9 centimetri înălţime :

«f flHMt **Ch WAHX'MCKS** ***WCi*** **||** ***Ai*** pOE&tita ***A$ &$A\Hi3i$ tâllâH*** paA&t ***AAA$tăt*** Sihf

4 *mAiAi* **A$** *A\Arm* BacapaEk **EOHKOA** ^Sua **KA*** 3H/«, **K**$pc**$A ||** ***AHH*** **$O-** ***CTA$*** apuc: || iapk ^SnKH'kca ***A$H*** ***A*** **TP || HAIEC** Aa n&pHNTfAf HruaTi || c tufu aS WCTIHHT **A^^H ^** || HHT a£ **A**^rpOHaT UIH *?h$* ***A*** **|| A^C** IVCfAf aHM*fc ***AA*** ***A\kHK*** **** CTHp'fc AtOUjSCf **KA-fcT**^âpga. »

Care, transcris pe litere latine ne dă :

f Aicea se odihnesc oasele robului lui Dumnezeu, jupîn Radul, marele ban BuzescuL Şi dacă au răposat s-au îngropat la satul dumnealui, la Strejeşti, în zilele lui Matei Basarab voievod, în luna lui iunie, 20 de zile, cursul anilor fost-au 7156 (1648); iară jupîneasa lui a trămis la părintele Ignatie şi au ostenit de aci au venit, au dezgropat şi i-au adus oasele aicea a mănăstirea moşul<ui> său, în anul 7161 (1653).

(Vezi stampa VIII.)

Ultimul mormînt este în tindă, de partea stînga, cînd ieşi din advon, dară mai mult aproape de uşa din afară.

VII. Este de piatră ordinarie, ridicat de la pămînt cu 36 cenţimetri; lungime are 1 m, 75, lăţime, 0 m, 78. Jur împrejur este un ornament sculptat de frunze cu largi ramificaţiuni, de pre stilul uzitat în al XVIII<-lea> secol. Un cap de înger aripat stă dasupra inscripţiunei româneşti, care se înşiră pe zece rînduri fără de a ajunge pînă în josul pietrei. Această inscripţiune zice:

« f &HMt *c$nr* aMacTa || nY^Tpa **WAHXHICK ||** Sce ***WACUÎ*** p&no || caTAH po&8-***A$H :*** **|| A**&UWSfS ***tâlUH*** K0 || CTaHTHN E$3fCK**$A |J** UIH CaS UpHCT&KHT || **4** ***A$Hâ*** **A$K** A\ap **^ ||B~Î** 3HAJ. Aa A-kT3 || ***CMA.»***

sau :

„f Aicea sub această piatră odihnescu-se oasele răposatului rob iui Dumnezeu jupîn Constantin Buzescul. Şi s-au pristăvit in luna lui martie în 12 zile, la anul 7241" (1733).

ÎsTe vom ocupa acum şi de *pomelnicele* cari se află la Călui. Ele sînt în număr de două : unul în formă de *triptic* sau *Troiţă* de lemn, poartă titlul:

« ^HMinST^A K$ **,Â**,$AtNf3t$ 4A **nOA**\fAHHK$ASi KTHTOpKAOp **C^jSÎHTeî** AJlKH**&CTipf** **KXASÎS A»U C$A-** PwAWuattî, **MI** caS **P&CÎT BCKH UJH A*** "‹w irSAHHi **UJH** aAiţî KTlTopf, 1825 rwap. npe Kape ia$ **CKOC AÎH KOHA*K**4 **A\OUIÎJAC>P,** ***AA*** **A^T^A** ***WA*** **K**&3**$T. »**

Îsumele sînt scrise în patru columne, pe placa cea din mijloc : i-a columnă conţine domnii ţării de la Şerban V. V. şi amestecaţi, pînă la Grigorie Ghica; 23 cu totul;

<a> 2-a columnă, ctitorii ce au zidit mănăstirea şi au danii:

Preda, Radu, Stroie ; Caplea, Vlad, Stoia ; Mara, Chera, Marica ; Ilinca, Barbu. Constantin ; Matei, Toader, Voica ; Ioan monahul, Radu, Cătălina, Daniil monah, Roman monah ; Rafail monah, Negoiţă ; Dragomir, Radu, Badea ; Papa, Calotă ; Cătălina, Dumitru ; George,

preda, Dragomir ; Ilinca, Mihai, Caplea : Dumitru, Niculaie; Matei, Leonti moiiah ; Crăciun, Matei. Danciu ; Tudosie, Paraschiva ; Radu, Preda, Vasile ; 45. Aceste nume toate ce s-au scris pînă aci, negăsindu-le scrise la nici un pomelnic ctitoresc vechi şi adevăraţi fiind, i-am pus Ia proscomidie a se pomeni în veci, în zilele măriei sale Io Grigorie Ghica voievod, mitr. Preosfinţiă Sa Gregorie al Ungrov., fiind eu igumen, Chiriac, arhimandrit Rafail Căluian. 1825. Gheii.

<a> 3-a Columnă :. Pomelnicul dumneaei stolnicesei Dumiţrana Ştirboaica, (38 nume). Pomelnicul dumnealor boierilor Buzeşti şi ctitorilor :

Matei, Ancuţa, Constantin ; Magdalina monahia ; Marica, Măria, Mihail; Ioan, Măria Niculaie ; Chera, cu tot neamul, Ioan ; Ştefan ieromonah cu tot neamul; Stoia, Preda, Radu Caplea, Preda, Marica ; Chera, Constantin <al) 2-lea; Ilinca, Stana, Constantin ; Niculaie Chiriac, Iordache ; etc.

<a> 4-a Columnă : Pomelnicul lui Nicodim monahul Buzescu şi Constantin Buzescu. Pomelnicul părinţilor egumeni ce au stăpînit de pe vreme :

Ignatie ieromonah, Onufrie ieromonah, Nichifor, Gherasie, Mitrofan, Dionisie, Anania Antini, Varlaam, Ignat, Macarie, Vasilie, Roman.

Pe o a 5-a columnă laterale continuă lista egumenilor :

Niculaie, Ieremia, Ioan, Ghelasie, Partenie, Neofit, Paisie, Varlaam, Leontie, Leonti Şimeon, Antonie, Ştefan, Ghenadie, Ioasaf, Arion, Antim, Romanfti], Mitrofan, Iosif, Danii Tarasie, Chiriac, Panteleimon, Marin, Ioan, Damian, George, Ionnă, Grigorie, Climent, Roman ...

Al doilea *pomelnic,* făcut mai de curînd de Epitropia Sîntulu Mormînt conţine numele următoare :

Ctitori : Vladul banul, Dumitru pîrcălab, Balica spătarul ; fraţii Buzeşti, Radu v clucer Buzescu.

Daniaşi : Dragomir, vel ban ot Craiova. Radu armaş, Preda spătarul, Stroie posteln cul — fraţii Buzeşti. Crăciun, blotoarul din Rîmnic, Radu armaşul din Cepturoaia. Niste Barbu. Ioan, Stan, Tatomir de la Balş, fraţi Buzeşti. Radu posteln., Dragomir spătar, Rad postehi. de la Oteteliş. Dragomir spătar. Măria băneasa, fata lui Radu clucer. Stana băneas Voica din Găvăneşti; Rada, Cătălina, fetele ei. Ioan, Elena băneasa lui Radu Buzescu. Iudit fata Ini Mihai comisul, nepoata stolnicului Dumitru ot Filiaş. Caplea, fiica banului Tudos Matei postelnicul de la Cepturoaia. Dionisie monah, Daniil monah. Măria băneasa, soţia Ba bului banul Milescu, Leontie monah. Luca, Stoica, Niculaie, feciorii lui Avram din Hurez Caplea Buzeasca. Radu postelnicul; Stanca, soţia sa; Neacşa, fata sa. Partenie, Roma Rafail, călugări. Simeon preot, sin popa Angliei, Matei, Daniil, Radu, Preda, Vasilie, fra feciorii lui Vlăduţ zătreanul căpitanul. Niculaie Buzescu ; Măria, soţia sa, fata Predei Buzeasc

Printre cărţile de oficiu bisericesc, se află *Mineie* şi alte cărţi în limb grecească, toate din al XVIII-lea secol şi numai o *Cazanie* slavon manuscris in-folio mic, cu litere unciale; dară foile ele la început şi c la sfîrşit lipsesc.

3. EXTRACT DIN „CĂLĂTORIA PATRIARHULUI MACARIE AL ANTI0HIE1" PRIVITOR LA MĂNĂSTIRILE CĂLUIUL ŞI STĂNEŞTII (CARTEA V, SECŢ, XI)*

Duminică noi sosirăm la mănăstirea Jitianu ; pe urmă trecurăm prin Craiova şi aju serăm la o cale foarte aspră şi prăpăstioasă prin munţi şi văi şi păduri, pe care o trecur cu multă anevoinţă pînă <pe> înserat; atunci sosirăm la o mănăstire închinată S-tului Ni laie. cu numele de *Călui,* mare, frumoasă şi bine întărită. Construcţiunea ei este o lucrar nemţilor sau germani, şi chiliile sale se întind în jurul clădirei, cu galerii exteriori. Biser c foarte frumuşică, cu clopolniţa ei şi totul e într-o vale încinsă de munţii învecinaţi ; as încît e o mănăstire ascunsă, şi drumul pînă acolo e ascuns ; căci noi sosirăm la dînsa fără a o vedea cumva, pînă ce intrarăm pe poarta ei. E o mănăstire cu mare celebritate in a ţară.

*• A se vedea, în privinţa acestei *Călătorii,* cele arătate la *anexa* pag. 200 de mai sus.

VI. este de o piatră ceva mai bună, dară tot locale; mormîntul e ridicat cu 43 centimetri de la pămînt; e lung de doi metri, lat de 0 m, 75 ; piatra e spartă în tot latul cam la 50 centimetri din partea de jos. Inscripţiunea, în limba română, circulă jur împrejur, apoi şi pe şapte rînduri în centru, sus. Sub aceste rînduri e figurată o cruce staţionate cu literile : P. HT. ţT. I". (Iisus îsTazareneanul, Ţarul (regele) Iudeilor) şi cu cîte o trestie de fiecare parte. Literile, cam şterse, au 9 centimetri înălţime :

«f flHMt Ck IVAHXHECK$ WCf || Af POE$A8H A$ A&UHfSES tâflâH pd&$A MdpUi EâH E$3fCK$A UIH ,VfcK4 a$ || p&UOCaT CaS ^rponaT Ad CdT$A A$A\ || HfcA$H Ad CTpl^$1|JH 4 3HACAE A$ AXdTtK BaCapaEk ROHROA 4 A&Ud A$\ KH» K A* SHAt, K$pC$A || dHH $O-CTaS spwc: || iapk ASnkfffcca A$H a Tp || HMic Ad n&pHHTiA* HrHaTi || i UJW aS WCTÎHHT &-km aS Kî || HHT aS A^rponaT UJH a || j$c- wctAt dm-k Ad A\kUK \\ cTHp"k Atoiugcf Ea-fcT^apga.»

Care, transcris pe litere latine ne dă :

f Aicea se odihnesc oasele robului lui Dumnezeu, jupîn Radul, marele ban BuzescuL Şi dacă au răposat s-au îngropat la satul dumnealui, la Strejeşti, în zilele lui Matei Basarab voievod, în luna lui iunie, 20 de zile, cursul anilor fost-au 7156 (1648); iară jupîneasa lui a trămis ia părintele Ignatie şi au ostenit de aci au venit, au dezgropat şi i-au adus oasele aicea a mănăstirea moşul<ui> său, în anul 7161 (1653).

(Vezi stampa VIII.)

Ultimul mormînt este în tindă, de partea stînga, cînd ieşi din advon, dară mai mult aproape de uşa din afară.

VII. Este de piatră ordinarie, ridicat de la pămînt cu 36 cenţimetri; lungime are 1 m, 75, lăţime, 0 m, 78. Jur împrejur este un ornament sculptat de frunze cu largi ramifieaţiuni, de pre stilul uzitat în al XVIII<-lea> secol. Un cap de înger aripat stă dasupra inscripţiunei româneşti, care se înşiră pe zece rînduri fără de a ajunge pînă în josul pietrei. Această inscripţiune zice:

« t ^HM-fc c$nr a^acTa || nY^rpa IVAHXHICK || Sce wdCfAt pano || caT&vSH pos$-A$H: || A&V\Hg3*8 tâlUH KO ;| CTaHTHH E#3fCK$A || tiiH CaS JipHCT&BHT || 4 A$Hâ A$K A\ap ^ |]K i 3HAt. Ad A'krs || CAM.»

sau :

„f Aicea sub această piatră odihnescu-se oasele răposatului rob lui Dumnezeu jupîn Constantin BuzescuL Şi s-au pristăvit în luna lui martie în 12 zile, la anul 7241" (1733).

Ne vom ocupa acum şi de *pomelnicele* cari se află la Călui. Ele sînt în număr de două : unul în formă de *triptic* sau *Troiţă* de lemn, poartă titlul:

« ^H4W8T8/\ K$ A$AlHEBtâ ^ JIOMIAHHKSASÎ KTKTOpHAOp C^iNTH AAXHXCTÎpî KaAi A*H ^A- PwAUNaui, m catf racir ECKH JUH A* "°" ir&tUHi UJH aAtţî KTiTopf> 1825 rwap. npe Kape la$ CKOC A»H KOHAtea A\oiiiiiAOp, AA A*TSA M*A K&3$T.»

Numele sînt scrise în patru columne, pe placa cea din mijloc :
1-a columnă conţine domnii ţării de la Şerban V. V. şi amestecaţi, pînă la Grigorie Gliica; 23 cu totul;

<a> 2-a columnă, ctitorii ce au zidit mănăstirea şi au danii :

Preda, Radu, Stroie ; Caplea, Vlacl, Stoia ; Mara, Chera, Marica ; Ilinca, Barbu. Constantin ; Matei, Toader, Voica ; Ioan monahul, Radu, Cătălina, Daniil monah, Roman monah; Rafail monah, Negoiţă ; Dragomir, Radu, Badea ; Papa, Calotă ; Cătălina, Dumitru ; George, Preda, Dragomir : Ilinca, Mihai, Caplea -.Dumitru, Niculaie ; Matei, Leonti monah ; Crăciun, Matei. Danciu ; Tudosie, Paraschiva ; Radu, Preda, Vasile ; 45. Aceste nume toate ce s-au scris pînă âci, iiegăsindu-le scrise la nici un pomelnic ctitoresc vechi şi adevăraţi fiind, i-am pus la proscomidie a se pomeni în veci, în zilele măriei sale Io Grigorie Ghica voievod, mitr Preoslinţia Sa Gregorie al Ungrov., fiind eu igumen, Chiriac, arhimandrit Rafail Căluian. 1825. Ghen.

<a> 3-a Columnă :. Pomelnicul dumneaei stolnicesei Dumiţrana Ştirboaica, (3 nume). Pomelnicul dumnealor boierilor Buzeşti şi ctitorilor :

Matei, Ancuţa, Constantin ; Magdalina monahia ; Marica, Măria, Mihail; Ioan, Măria Niculaie ; Chera, cu tot neamul, Ioan ; Ştefan ieromonah cu tot neamul; Stoia, Preda, Radu Caplea, Preda, Marica ; Chera, Constantin <al> 2-lea; Ilinca, Stana, Constantin ; Niculaie Chiriac, Iordache ; etc.

(a) 4-a columnă: Pomelnicul lui Nicodim monahul Buzescu şi Constantin Buzescu. Pomelnicul părinţilor egumeni ce au stăpînit de pe vreme :

Ignatie ieromonah, Onufrie ieromonah, Nichifor, Gherasie, Mitrofan, Dionisie, Anania Antim, Varlaam, Ignat, Macarie, Vasilie, Roman.

Pe o a 5-a columnă laterale continuă lista egumenilor :

Niculaie, Ieremia, Ioan, Ghelasie, Partenie, Neofit, Paisie, Varlaam, Leontie, Leonti Simeon, Antonie, Ştefan, Ghenadie, Ioasaf, Arion, Antim, Roman [ti], Mitrofan, Iosif, Danii Tarasie, Chiriac, Panteleimon, Marin, Ioan, Damian, George, Ionnă, Grigorie, Climent, Roman ...

Al doilea *pomelnic,* făcut mai de curînd de Epitropia Sîntul Mormînt conţine numele următoare :

Ctitori : Vladul banul, Dumitru pîrcălab, Balica spătarul; fraţii Buzeşti, Radu v clucer Buzescu.

Daniaşi : Dragomir, vel ban ot Craiova. Radu armaş, Preda spătarul, Stroie posteln cul — fraţii Buzeşti. Crăciun, blotoarul din Rîmnic, Radu armaşul din Cepturoaia. Niste Barbu, Ioan, Stan, Tatomir de la Balş, fraţi Buzeşti. Radu posteln., Dragomir spătar, Rad postebi. de la Oteteliş. Dragomir spătar. Măria băneasa, fata lui Radu clucer. Stana băneas Voica din Găvăneşti; Rada, Cătălina, fetele ei. Ioan, Elena băneasa lui Radu Buzescu. Iudit fata lui Mihai comisul, nepoata stolnicului Dumitru ot Filiaş. Caplea, fiica banului Tudos Matei postelnicul de la Cepturoaia. Dionisie monah, Daniil monah. Măria băneasa, soţia Ba buluî banul Milescu, Leontie monah. Luca, Stoica, Niculaie, feciorii lui Avram din Hurez Caplea Buzeasca. Radu postelnicul; Stanca, soţia sa; Neacşa, fata sa. Partenie, Roma Rafail, călugări. Simeon preot, sin popa Angliei. Matei, Daniil, Radu, Preda, Vasilie, fra feciorii lui Vlăduţ zătreanul căpitanul. Niculaie Buzescu ; Măria, soţia sa, fata Predei Buzeas

Printre cărţile de oficiu bisericesc, se află *Mineie* şi alte cărţi în lim grecească, toate din al XVIII-lea secol şi numai o *Cazanie* slavon manuscris in-folio mic, cu litere unciale; dară foile de la început şi la sfîrşit lipsesc.

3. EXTRACT DIN „CĂLĂTORIA PATRIARHULUI MACARIE AL ANTIOHIEI" PRIVITOR LA MĂNĂSTIRILE CĂLUIUL ŞI STĂNEŞTII (CARTEA V, SECŢ, XI)*

Duminică noi sosirăm la mănăstirea Jitianu ; pe urmă trecurăm prin Craiova şi aj serăm la o cale foarte aspră şi prăpăstioasă prin munţi şi văi şi păduri, pe care o trecur cu multă anevoinţă pînă <pe> înserat; atunci sosirăm la o mănăstire închinată S-tului Ni laie, eu numele de *Călui,* mare, frumoasă şi bine întărită. Construcţiunea ei este o lucrar nemţilor sau germani, şi chiliile sale se întind în jurul clădirei, cu galerii exteriori. Biser e foarte frumuşică, cu clopotniţa ei şi totul e într-o vale încinsă de munţii învecinaţi; as încît e o mănăstire ascunsă, şi drumul pînă acolo e ascuns ; căci noi sosirăm la dînsa fără a o vedea cumva, pînă ce intrarăm pe poarta ei. E o mănăstire cu mare celebritate în a ţară.

*• A se vedea, în privinţa acestei *Călătorii,* cele arătate la *anexa* pag. 200 de mai sus.

Din zi de dimineață, în ziua serbărei Adormirei Maieei Domnului, noi făcurăm într-însa o sfeştanie şi priimirăm binecuvîntarea de la mîna dreaptă a S-tului Nicolaie, care are toate degetele întregi; şi aceste degete — cît de minunat se va şi părea — sînt unele drepte, altele îndoite în forma unei mîni de episcop cînd dă binecuvîntarea. Este ornată cu aur şi stimată la un preț înalt. Priimirăm asemeni binecuvintare de la o bucată din capul lui S-tul Ioan Botezătorul, pe care sînt prinse pietre de o mare valoare ; acestea, împreună cu bucățile de aur, formează un fel de soare împrejuru-i; priimirăm binecuvintare şi de la o cruce compusă de unsprezece smaragduri mari, prețuind cel mai mic o sută şi cincizeci de denari. Materia interioare e aur solid. E o lucrare germană. Zisele pietre sint aşezate de ambele părți şi crucea e prețuită trei mii de denari. Noi n-am văzut pînă acum alta de potriva ei. Mai avea acolo şi un *epitrahiliu* de țesătură de fir, cusut tot cu mărgăritare şi cu pietre scumpe, valorînd cel puțin o miie de denari; căci persoanele ce au clădit şi au înzestrat acea mănăstire daruindu-i aceste averi şi bunuri erau mari boieri, cari domneau preste jumătate țara Vaiabiei. Erau chiar aceia cari ridicase pre vestitul răposatul Mihail voivod pe tron şi apoi complotară în contra lui şi puseră să-l omoare[52].

Această mănăstire, dorința noastră era d-a o lua şi de a o închina Patriarhiei Antiochiei, precum sînt alte mănăstiri închinate la alte patriarhii ; dară nu găsirăm mai pe nimeni, afară de egumenul şi de puțini călugări, care să voiască a intra in această învoială. *(Este aci vorba de Strejeşti.)*

Duminică, după liturghie, ne luarăm ziua bună de la dinsa şi ajunserăm iarăşi la calea cea anevoioasă ; şi iarăşi trecurăm rîul Oitețul şi, după prînz, ajunserăm îa un sat siâpînit de fondatorii acestei din urmă minunate mănăstiri. El conține o biserică de piatră, închinată S-tului Procopie, în care a doua zi noi servirăm liturgia.

Pe urmă noi merserăm la o altă mănăstire, care este a aceloraşi persoane, dedicată hramului Adormirea Maicii Domnului şi numită *Stăneştii,* depărtată cale de două ore şi situată într-o vale, în mijlocul unor păduri întinse. Construețhmea ei seamănă cu a mănăstirei Căluiul; clopolnița mai ales e cu totul asemănată cu a acelia, căci meşterii cari au clădit una din mănăstiri au fost întrebuințați şi la cealaltă. Zelul de a clădi mănăstiri într-această țară e foarte mare, şi ei le dăruiesc cu minunate înzestrări de moşii, țarine, vii, grădini, mori, țărani, țigani şi altele. Fiecare mănăstire este locul de înmormîntare al fondatorului său, şi de amîndouă laturile uşei de la biserică sînt zugrăvite portretele acelora ce au clădit-o, adică boierul însuşi, fiii, tata şi frații lui, unul în urma altuia, de partea dreaptă cînd intri; la stînga sînt soția şi fiicele lui şi soțiile şi fiicele rudelor lui. Numele lor sînt scrise pe dasupra capetelor, şi toată ambițiunea lor e ca, în timpii viitori, copiii copiilor lor să se uite la portretele lor *şi* să zică : „Acesta e portretul moşului nostru; acesta al bunicăi noastre" şi altele.

Chipul Mîntuitorului nostru Iisus este pe dasupra uşei şi cei ce sînt de amîndouă laturile sînt cu minele întinse cătră dînsul şi spuind : « Priimeşte de la noi, o sînte Hristoase, această sîntă biserică, pe care am zidit-o în gloria numelui tău şi răsplăteşte-ne pentru a noastră osteneală cu cereasca ta împărăție ! »

în acea mănăstire e un izvor de apă curgătoare ; dară toată localitatea e acum pustiită, căci titorii săi, puțin după clădire, supuseră stăpînirea ei lui Nicefor, patriarhul Alexandriei ; după a căror moarte, nimeni nu o mai luă în seamă. Noi săvîrşirăm o pomenire pentra fondatorii mănăstirei şi ne întoarserăm la sat.

4. DOCUMENTE INEDITE ALE MĂNĂSTIREI CĂLUIUL, SERVIND LA ELUCIDAREA ISTORICULUI FAMILIEI BUZEŞTILOR

Din hrisoavele atingătoare de mănăstirile Căluiul şi Stăneşti, precum şi în genere de familia Buzeştilor, s-au publicat mai multe pînă acum, printre care rememorăm mai cu seamă pe cele două următoare :

1. Cartea lui Eadu Şerban Basarab voievod din 23 noiembre 7115 (1606), prin care întăreşte moşia Vărăştii cu Balta Albă jupînesei Preda

[52] Din toate obiectele prețioase care existau pe la mijlocul secolului al XVII-lea în mănăstirea Găluiului n-a mai rămas absolut nimic. Călugării greci le vor fi înstrăinat sau vînzîndu-le în profitul lor, sau strămutîndu-le în lavrele lor. în privința acuzațiunei de trădare în contra lui Mihai Viteazul, ce se face aci fraților Buzeşti, aceasta este o tradițiune pe care ne au păstrat-o şi alți scriitori, fără însă de a se aduce temeiuri istorice în susținerea ei.

clueereasa, fiica lui Mihalcea banul şi a Marulei băneasa şi soția l
jupîn Eadu clucerul Buzescu (publicată de d-l Greg. Tocilescu, în *Colum
lui Traian* din 1872, pag. 291).

2. Testamentul lui Eadu clucerul Buzescu din 1 septembre 71
(1609), prin care dispune de averea sa în favoarea mănăstirilor Caluiulu
Stăneştii şi Dobruşa, precum şi a fiiului său, Eadu, a fiicei sale, Mă
şi a nepoatei sale de frate, Măria, fiica lui Preda banul Buzescu (public
asemeni de d-l Greg. Tocilescu în *Foaia Societății Românismul,* Bucureş
1870, pag. 516).

Pe lîngă aceste interesante documente, voim să adaugem aci cîte
hrisoave, culese mai cu seamă din condica documentelor mănăsti
Căluiul, care vor învedera şi mai bine importanța acestei ilustre fam
si rolul ei în societatea română, în decursul secolelor al XVI, XVII
al XVIII-lea,

Eeproducem documentele în vechi traducțiuni româneşti, atunci cîn
ele sînt scrise slavoneşte :

No. 1.

*Hrisovul lui Basarab voievod, de la anul 1517, dat de ctitori la mănăst
Căluiul, pentru moşia vetrei lui.*

Cu mila lui Dumnezeu, eu, Basarab voievod şi domn a toată Țara Românea
feciorul bunului Basarab voievod. Dat-am Domnia mea această poruncă a Dom
mele, cinstit dregătorului Domniei mele, mai vîrtos al casei Doamnei mele, *jupîn
ban,* şi cu frate-său, *jupîn Dumitru pîrcălabul,* şi *jupîn Balica spătariul* şi feciorilor lor,
să le fie lor în Căluiul de Sus oricîtă va fi partea Albului, feciorul Răduleţului, pentru că
fost aceste mai sus zise moşii ale Albului, bătrîne şi drepte moşii de moştenire. Deci a v
Albul dinaintea Domniei mele de au dat şi au închinat ale lui moşii ce s-au zis mai su
totu *jupînului Vlad banul* şi fraților lui; drept aceea şi Domnia mea am aşezat pre e
cartea Domniei mele; iară după aceea, a venit Albul dinaintea Domniei mele de au pîr
au zis cătră Domnia mea cum că au dat şi au închinat parte din Căluiul de Sus, iară
Mihăleşti n-au închinat; iară jupîn Vladul banul, ei au scos cartea Domniei mele, ce
aşezat de cînd au închinat Albul; aşa Domnia mea am căutat cartea şi în carte aşa
închinat: şi în Mihăleşti şi în Căluiul de Sus ; deci acea carte nu o am crezut şi am dat Alb
12 boieri ca să jure cum că n-au închinat din Mihăleşti; iară n-au putut să aducă la sor
au rămas de lege. Drept aceea am dat şi Domnia mea jupînului Vladul banul şi fraților lu
să le fie lor moşie ohavnică, şi feciorilor, şi nepoților, şi strănepoților şi de nimeni să fie ne
preste zisa Domniei mele ; că iată şi mărturii am pus Domnia mea: *jupîn Albul banul,*
Calotă vornicul i *Harvat logofăt,* i *Dumitru vistier* i *Radu spătari, Drăghici paharnic, H
comis, Jitianu stolnic* ; şi am scris eu *Vîlsan logofăt,* în Tîrgovişte, noiembrie 14, anul 7025 (

(Din Condica I, pag. 848).

No. 2.

*Hrisovul lui Pătraşcu voievod, de la 1553, dat Oanii fost postelnic,
el a făcut danie la mînăstire.*

Cu mila lui Dumnezeu, eu, Io Pătraşcu voievod şi domn a toată Țara Românească,
rul marelui şi preabunului Radu voievod. Dat-am Domnia mea această poruncă a Domniei
boiarului Domniei mele *jupînului Ganea fost mare postelnic* şi feciorilor lui cîți Dum
îi va dărui, ca să fie lui satul *Vianul,* tot cu toate hotarele cele bătrîne, pentru că ace
ce s-a scris mai sus, Vianul, el a fost bătrîn şi de moştenire al *jupînesei Velicăi din Şăt*
pentru că, cînd au venit Mircea voievod în Țara Românească, atunci au miluit pe Ganea p
nicul cu acest sat ce s-a scris mai sus, Vianul, pentru slujba care i-au slujit prin țări s
cu vărsări de sînge. Iară după aceea, s-a găsit un evreu ucis pre acest sat ce s-au scri
sus, Vianul; deci au fost venit maica şi soția evreului de s-au apucat de acest sat c
zis mai sus, Vianul, şi s-au fost şi pîrît dinaintea Mircii voievod. Iară într-aceea, Domnia
căutat şi au judecat şi au dat satului Vianul cum că să plătească sîngele evreului cu
de aspri şi să fie judici. Iară într-aceea Ganea postelnicul, ei nu s-au suferit ca să-şi spargă

şi curţile, ci au căzut înaintea Mi'r'cii voievod şi s-au jăluit cum că n-are alt loc să şază, dacă îi va scoate pre ei din sat; iară, întru aceea Mircea voievod, Domnia lui s-a milostivit şi au dat acele 40 000 de aspri din mîna Domniei lui maicei şi muierei evreului, de i-au plătit sîngele lui şi au miluit pe Ganea postelnicul cu acest sat ce s-au zis mai sus, Vianul, ca să fie Domniei lui pomană în veci şi au făcut şi carte Domnia lui cu mare Western, cum după mergerea Domniei lui, pre cine va alege Domnul Dumnezeu din feciorii Domniei lui sau din alte neamuri să fie Domn Ţărei Româneşti, şi acest domn să se milostivească, să înoiască şi să întărească această carte a Domniei lui, ca să aibă şi ei pomană împreună cu Domnia lui în veci de veac : iară cine va vrea să strice această mai sus scrisă pomană a Domniei mele, iar' acela să fie proclet şi afurisit de 318 părinţi de la Nichea şi de cei 12 apostoli şi să aibă odihnă cu Iuda şi cu Arie dimpreună în veci de veac şi mitarii şi fariseii care rîmneşte spre Domnul Dumnezeul şi mintuitorul nostru Iisus Hristos. Iară după aceea s-au întîmplat de i-au luat Domnul Dumnezeu şi cinstitul împărat domnia de o au dat-o Domniei mele şi eu am şezut în scaunul Domniei lui, în Tîrgovişte ; iară jupîneasa Măria, fata jupînesei Velicăi din Şătoaia, deci au căzut înaintea Domniei mele şi aşa pîra înaintea Domniei mele pe Ganea postelnicul; ei au scos cartea Mircii voievod cum că au fost plătit 40 000 în mîna evreului; dară după aceea jupîneasa Măria le pîra ea cum că este satul asuprit de aceste 40 000 de aspri; iar' într-aceea Domnia mea am căutat şi am citit însumi Domnia mea şi cartea Mircii voievod şi am înţeles din toate...

(Documentul este întrerupt în Condica I, p. 849).

No. o.

Hrisovul lui Alexandru voievod de la 1575 pentru moşia Crucea, dată danie mănăstirei Căluiul.

Cu mila lui Dumnezeu, eu Alexandru voievod şi domn a toată Ţara Românească, feciorul marelui şi preabunului Mircei voievod, fiiu al lui Mihnea voievod, dat-am Domnia mea această poruncă a Domniei mele, *Hădului postelnicul* şi frăţine-său *Predei* şi lui *Stroie* şi cu toţi feciorii lor cîţi Dumnezeu le va dărui, pentru că am dat lor satul *Crucea,* tot cu tot hotarul, care au fost bătrînă şi dreaptă moşie a lor de moştenire, încă din zilele răposatului Basarab voievod care ajungînd Vladul ban mare, tatăl (<?j Radului postelnicul, al Predei şi al lui Stroie, în zilele răposatului Basarab voievod, pentru dreaptă şi credincioasă slujba lui şi cu vărsare de sînge ; iară după aceea, cînd au fost Radul postelnicul şi Preda şi Stroie pribegi, iară satul Crucea s-au fost judicit; iară cînd au fost acum în zilele Domniei mele, ca să stea faţă înaintea Domniei mele şi nu au stătut de faţă dinaintea Domniei mele, ci au fugit de la scaunul Domniei mele şi au rămas de lege dinaintea Domniei mele, cum că mai mult amestec să nu aibă cu satul Crucea, ci să fie juclici, iară nu rumâni cum au fost mai dinainte vreme ; pentru aceasta am dat Domnia mea Radului postelnicul şi Predei şi lui Stroie ca să fie lor ohavnică moşie, lor şi feciorilor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor, şi de nimeni să nu se clătească preste zisa Domniei mele. Iată şi mărturii am pus Domnia mea : *jupîn Dragomir fost ban i Dobromir fost mare vornic* i *Ivaşcu mare vornic i Neagoie mare logofăt* i *Stan spătar i Braţul com., Mitrea vistierul, Badea stolnicul, Gonze paharnic, Stoica mare postelnic.* S-au scris în Bucureşti, fevr. 12, anul 70$3 (1575).

(din Concl, pag. 863).

No. 4.

Hrisovul lui Alexandru voievod din 1575, tot în privinţa moşiei Crucea.

Cu mila lui Dumnezeu, eu Alexandru, voievod şi Domn a toată Ţara Românească, feciorul marelui şi preabunului Mircea voievod, fiiu al lui Mihnea voievod, dat-am Domnia mea această poruncă a Domniei mele boierului Domniei mele *Radu* şi împreună cu fraţii lui, anume *Preda* şi *Stroie* şi tutulor feciorilor lor cîţi Dumnezeu le va dărui, pentru că am dat lor satul ce se cheamă *Crucea,* tot cu tot hotarul, care a fost a lor bătrînă şi dreaptă moşie de la moşii lor; iară după aceea cînd a fost Radul Buzescul în pribegie, in zilele răposatului Mircei voievod, iar' răposatul Mircea voievod, el a miluit pre *Nanu paharnicul* cu acest mai sus numit sat Crucea. Deci Nanu pahar., el a vîndut jumătate din satul Crucea oarecărora rumâni din satul Crucea, Oprea cu ceata lui şi Muşat şi Daico, drept 10000 de aspri şi au fost făcut Nanu paharn. acestor rumâni mai sus numiţi şi cartea răposatului Petru voievod de cumpărătoare. Iară după aceasta, cînd au fost acum în zilele Domniei mele, jupîn Radul cu fraţii lui, ei au venit înaintea Domniei mele împreună cu aceşti mai sus numiţi rumâni, cari au cumpărat de Ia Nanu paharn. satul Crucea. Iară Radul şi cu fraţii lui,

preda şi Stroie, aşa s-au plins şi s-au cunoscut înaintea Domniei mele cum că satul Cruc a lor moşie a fost drept de îa moşi. Deci Domnia mea am căutat şi am judecat pe drept şi pe lege cu toţi cinstiţii dregătorii Domniei mele şi am văzut însuşi Domnia mea cum această mai sus numită moşie, satul Crucea, a fost a boierului Domniei mele Radul ş fraţilor lui, Preda şi Stroie, de moştenire şi au rămas Oprea, Muşat şi Daico cu toată cea lor de lege şi de judecată înaintea Domniei mele şi am spart însumi Domnia mea car răposatului Petrului voievod, care au fost la ei de cumpărătoare. Pentru aceasta am Domnia mea Radului şi Predei şi lui Stroie ca să fie lor satul Crucea moşie de moşten lor şi feciorilor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor şi de către nimeni să fie neclătit preste z Domniei mele. Iată şi mărturii am pus Domnia mea: *jupîn Ivaşcu mare vom., Neagoie m log.* i *Stan spăt.* i *Mitrea vist., Braţul com., Badea stol.* i *Gonze pah.* i *Stoica post.* Scri *Stan log.* din judeţ. Ialomiţa, iulie 5, anul 7083 (1575).

(din Condic, pag. 863 bis).

No. 5.

înscrisul jupînesei Măria din 1592, pentru vvmarea moşiei Vianul căt Radul armaşul din Cepturoaia.

în numele Tatălui şi al Fiiului şi al Duhului Sînt, Treime nedespărţită. Amin. că am scris eu *jupîneasa Măria* şi cu fiiul meu *Şerban, portarul din Coiani,* această c a noastră *jupînului Radul armaşul din Cepturoaia,* precum să sc ştie că i-am vîndut noi sat anume *Vianul,* drept 30000 de aspri, de a noastră bunăvoie şi cu ştirea tutulor, ca fie lui ohavnică (moşie) şi încă şi martorii am pus: *Calotă din Grădişte,* slujitorii(*Barce log. din Bocşani,* şi *Hranale log. din Cepturoaia post.,* şi *Chera log. din Bărbuleş Dan log. de oraş din Buzău* şi *Petru log. din Fălcoi.* Şi am scris eu *Drăghici log. din C* noiemv., 24 zile, anul 7101 (1592).

(din Condic, pag. 860 bis).

No. a.

Hrisovul lui Alexandru voievod din 1592, prin care întăreşte dania sa Vianul către mînăstirea Găluiului.

Cu mila lui Dumnezeu Ico Alexandru voievod şi domn a toată Ţara Român feciorul marelui şi prea bunului Bogdan voievod. Dat-am Domnia mea această porun Domniei mele boierului Domniei mele, *jupîn Radul armaşul de la Cepturoaia,* dimpreu feciorii lui cîţi Dumnezeu îi va da, ca să fie al lui satul *Vianul,* toată siliştea din apă pădure, din cîmp, peste tot hotarul, pentru că l-au cumpărat boiarul Domniei mele *Radul armaş,* acest mai sus numit sat Vianul de la *jupîneasa Măria* şi de la feciorul ei *de la Coiani,* drept 30000 aspri. Iară după aceea boiarul Domniei mele Radu arm., el a însuşi înaintea Domniei mele de au dat acest mai sus scris sat sîntei şi dumnzeieştei mă de îa Cepturoaia, unde este hramul sîntului arhiereu şi făcătorul de minuni Nicolaie Mira Lichiei, pentru vecinică pomenire să fie lui şi feciorilor lui, încă şi blestem a boiarul[ui] Domniei mele ce s-au scris mai sus Radul arm., cine va rămînea în ur din rudeniile lui şi va vrea să ispitească să ia acest sat Vianul de la s-ta mînăstire, să fie blestemaţi de 318 părinţi de la Nichea şi să aibă parte cu Iuda şi cu Arie î ce va să fie. Drept aceea am dat şi Domnia mea s-tei mînăstiri ca să-i fie satul ohavnic şi de nimeni nebîntuit de pre porunca Domniei mele. Iată că şi martorii a Domnia mea pe *jupîn Iane mare ban al Craiovei* şi *jup. Gherghe, jup. Mitrea fost mar* i *Barbu mare spăt.* şi *Slatache mare vist., Tudor com.* i *Dima mare stol., Iane pah., com.* Scris(-au) *Chera log. din oraş,* am scris în Bucureşti, dech. 1, anul 7101 (1592).

(din Condic, pag. 860).

No. 7.

înscris al Radului banul Buzescul din 1646, prin care iartă de r pe sătenii din Gerneţ.

Adică eu *jupîn Radul banul Buzescul,* fiiul răposatului *jupînului Radul clucerul jupîneasa mea Ilinca băneasa* şi cu fiiul meu *Matei,* scriiem acest al nostru zapis c "de mare credinţă la mina satului *Cernejul,* cum să se ştie că mi-au fost rumâni de

iară cînd au fost acuma, în zilele Domnului nostru Ico Matei Basarab voievod, şi la vremea de petrecania mea cea de apoi, eu m-am milostivit de i-am iertat, eu de a mea bunăvoie, fără de nici o silă şi drept sufletul părinţilor noştri şi al surorii-mea Maricăi bănesei şi pentru sufletul nostru şi al coconilor noştri ca să ne fie pomană în veci. Drept aceea i-aiii iertat ca să aibă ei bună pace de către jupîneasa mea Ilinca băneasa de rumânie, şi de către coconul meu Matei şi de către toată rudenia mea însă iertat-am jumătate de sat, cît este partea mea din Gerneţ; iară cine se va înălţa din sîngele nostru şi din rudenia noastră şi se va ispiti să spargă această pomană a noastră, să fie proclet şi afurisit de 318 părinţi din Nichea şi să locuiască cu Iuda şi cu Arie la un loc; şi cînd am făcut această pomană fost-au şi boierii, anume: *ot Brîncoveni, jupîn Preda mare clucer, ot Cepturoaia, jupîn. Preda spătar,* nepotu-meu, *ot Brătăşeni, jupîn Ghinea clucer, ot Curţişoara, Chircă postelnic* i *Matei spătar,* ot *Milcov, Ivan sluger, ot Vultureşti, Radu postelnic, ot Baloteşti, Fiera postelnic, ot Tîrgovişte, jupîn Ghinea coj.* şi *Stoica neguţător;* însă ei de nu vor putea tîrpi (răbda) de sărăcie, ci vor vrea să se vînză altuia, ei să nu fie volnici a se vinde pînă nu vor întreba pre sîngele meu; şi pentru mai mare credinţă pusu-mi-am pecetea mea mai jos, ca să se crează. Am scris eu *Stan logof.,* iul. 5, anul 7156 (1646). (Subscrişi) *Preda vel clucer Brîncoveanul, martor. Chircă postelnic, martor. Ghinea clucer, martor. Ivan sluger, martor. George coj., martor. Stoica ot Tîrgovişte.*

Oamenii să fie în pace de rumânie, iară moşia să o ţie mănăstirea Tismana.
(Subscris) *Istrate Creţulescu vel logof.*

NB. Acest înscris se află întărit printr-un hrisov al lui Matei voievod Basarab dat în Tîrgovişte, la anul 7156 (1646), iunie în 20; şi apoi încă prin altul, al lui Constantin Şerban voievod, din anul 7164 (1656), mai în 20.

NO. 8.

Extracte din hrisovul lui Constantin voievod din 1656, dat bănesei Elena Buzeasca şi fiiului ei Mateiaş postelnicul.

Din acelaşi an 1656, iunie în 10, şi de la acelaşi domn, Ico Constantin voievod, fiiul răposatului Şerban voievod, există şi un alt hrisov dat familiei Buzescu, prin care i se constată toată averea în acel timp. Hrisovul este mult prea întins ca să-l pot reproduce aici în traducţiune română; dară iară este mult prea interesant pentru ea să nu extrag cel puţin dintr-însul cîteva felurite notiţe, pline de importanţă pentru istoria familiei Buzeştilor şi a stărei sociale a ţării noastre în acea epocă :

Hrisovul este acordat *jupînesei Elenei bănesei,* care a fost jupîneasa *jupînului Radul banul Buzescul.*

Jumătate satul *Bălăcenii* din judeţul Mehedinţi 1-a ţinut *jupîneasa Elena* cu fiiu-său *Mateiaş Buzescul,* iară cealaltă jumătate era a *Predei spătariului din Cepturoaia.*

Jupîn Radul cluceriul Buzescul a dat siliştele *Socul, Părtaia, Cecovdii* din Mehedinţi, la sînta lui mănăstire din *Călui.* Tot acesta a dăruit *Căluţului* satul *Pleniţa* din Mehedinţi,
Jupîneasa Elena băneasa, împreună cu fiiu-său *Mateiaş postelnicul,* au miluit satul *Ghidiciul* din Mehedinţi, la s-ta mănăst. la *Călui,* după moartea lui *Radul banul Buzescu,* cînd au scos jupăneasa Elena băneasa oasele lui Radu banul şi pruncilor lui, de la sînta biserică din Strejeşti şi le au îngropat la sînta mănăstire la Călui ; pentru pomenirea lor a mai dat la sînta mănăstire şi şase sălaşe de ţigani.

Satul *Graniţa* din Mehedinţi a fost moştenire a Buzeştilor de la moşi strămoşi; apoi s-a întîmplat vreme de fugă şi au fugit Buzeştii în ţara ungurească prunci mici, iară *jupîneasa Măria, maica lor,* **SI** rămas aici în ţară ; apoi au fost zălojit acest sat la banul Dobromir, drept 1000 de aspri; apoi, după ce au venit Buzeştii de preste munţi aici în ţară, ei au căzut cu rugăciune la banul... cu fiiul său Mateiaş post. Buzescu, sin Radul Buzescu ot Strejeşti, nepot al lui Radu clucerul... Dobromir. . . şi au dat banii înapoi şi au dat satul iarăşi la minele lor şi le au făcut şi carte domnească banul Dobromir la minele lor.

Apoi au dăruit titorii la sînta mînăstire *Mamu,* pentru pomenirea lor, satele *Tihomireştii, Şerbski, Hreanuvul, Beloşti* din Mehedinţi.

Radu clucerul a avut pîră cu vecinii din sat din *Piatra,* judeţ. Mehedinţi, dinaintea lui Ştefan vodă.

Satul *Predeşti* din Mehedinţi a fost al răposatului domn Io Şerban voievod Basarab, de moştenire, cu care apoi a miluit Domnia sa pe *jupîn Radul clucerul* Buzescu, pentru dreaptă şi credincioasă slujbă ce au fost slujit pe Măria sa şi cu vărsare de sînge înaintea Domniei sale şi pentru că au fost şi mai dinainte vreme de moştenire.

Radul clucerul Buzescu a dat satul Crucea din Dolji la mănăstirea *Căluiul;* asemeni şi satele *Nebunia, Mişna, Jdega, Rogojanii, Popeştii.* Tot acesta i-a dat şi satul *Băjeni* ca din Dolji, cînd au fost îngropat pe sora sa *jupîneasa Măria băneasa.*

Buzeştii au făcut schimb cu călugării de la mănăstirea *Stăneştii,* dînd Buzeştii satele *Poiana* şi *Dîmbova* din Gorji, iară călugării au dat satul *Cernăteştii* şi jumătate sat din *Stăneşti* sate pentru sate.

Satele *Stăneştii,* judeţ. Vîlcea, şi altele au fost de moştenire *jupînului Radu clucerul Buzescul* de la moşi şi de la strămoşi, din zilele celorlalţi bătrîni domni de demult, de la descălicarea ţărei şi au ajuns cu dreaptă şi credincioasă slujbă şi cu vărsări de sînge.

Sate de cumpărătoare : Satul *Curăteştii Braţului din Pomotişte,* judeţ. Ialomiţa, ei au fost toţi cnezi şi cu moşiele lor încă din mai nainte vreme, din zilele* celorlalţi bătrîni domni. Apoi, cînd au fost în zilele răposatului Mihail voievod, leat 7104 (1596), iară aceşti de ma sus zişi oameni, de a lor bunăvoie şi fără nici o silă, au venit la *Radul clucerul Buzescu* şi s-au vîndut vecini, ei cu toţi fiii lor şi cu toate părţile lor de moşie, pe bani gata, ban de argint.

Asemene *Făureii din Pomotişte,* judeţ. Ialomiţa, au fost cnezi şi cu moşiele lor de mai nainte vreme ; apoi, cînd au fost în zilele răposatului Mihail voievod, leat 7102 (1594), e văzînd atîta nevoie şi greutate pentru biruri şi n-au avut cu ce să se plătească de greutăţile lor, ci au venit la *jupîn Radu clucerul Buzescul,* fiind atunci *vel spătar,* ei de a lor bunăvoie şi s-au vîndut vecini, ei cu fiii lor şi cu toate părţile de moşie din Făurei, pe bani gata, bani de argint însă ... Apoi *jupîn Radu clucerul Buzescul* încă au adăogat mai mult peste acest preţ tutulor mai sus zişii vecini, bani de argint 6 ; face peste tot 95987. Apoi, dacă au trecut doi ani de la domnia răposatului Mihai voievod, iară *jupîn Radu clucerul Buzescu* au plătit pe satul Făurei de biruri mari şi de trei mari curamale turceşti de 58000 de bani argint şi de 40 de boi ; face peste tot, bez boi, aspri 153907, şi au îmbiat atunci un aspru de argint 2 bani, şi au ţinut satul Făurei cu bună pace la toţi domnii, apoi, cînd au fost în zilele răposatului Matei vodă, după moartea lui *Radu banul Buzescul,* dacă au cumpăra Şerban vistierul satul Bărăganul de judeţ. Ialomiţa, de la boierii ot Cocoreşti, el s-au scula şi au luat un codru de ogor din moşia Făureilor jumătate, la capul Bărăganului, cu o cart a răposatului Basarab voievod cel Bătrîn, rasă de vînătorii Bărăganului, scrisă moşia Făureilo cu vicleşug în această carte, pînă în Rîmnic şi au ţinut el trei ani tot cu vicleşug şi au lua dejmă şi tot venitul din acest hotar, fără nici o treabă. Apoi s-a judecat dinaintea lui Mate vodă, *jupîneasa Elena* şi fiiul său *Mateiaş posteln.,* cu Neaga vistiereasa lui Şerban vistie şi a rămas dînsa de lege.

Dîrăpănaţii din Ialomiţa asemeni au fost cnezi şi s-au vîndut la 7104 (1596) lui *Rad clucerul Buzescul.*

Act de înfrăţire între *Radu clucerul Buzescul* cu Oprea Cucioc, la satul *Slătioarele* di Gorji, pentru care Radu clucerul a dăruit pe Oprea Cucioc cu bune haine şi cu bani.

Satul *Cioroiul* din Dolji 1-a cumpărat în părţi *Radu clucerul Buzescul* şi 1-a dăruit măn stirei *Căluiul,* iară în zilele lui Matei voievod, s-au sculat vecinii cu o carte mincinoasă d ia Petru voievod, fiiul lui Mircea voievod, zicînd că sînt cnezi şi s-au judecat în divan c Ioan egumenul de la Călui şi cu *Radu banul Buzescul,* titorul mănăstirei şi, după ce au jura ei strîmb şi fără dreptate, s-a adeverit cu 24 boiari precum acei vecini i-au apucat legătur lui Mihai vodă pe moşia Cioroiul a sîntei mănăstiri, iară nu la patriile lor, ca să scap de vecinie.

Elena băneasa era fata lui *Papa fost mare logofăt,* care i-a dat de zestre satul *Comişan* din Teleorman.

Măria băneasa era soră cu *Radu banul Buzescul*; iară *Preda spătariul ot Cepturoai* era nepotul *Radului banul Buzescul.*

Moşia *Drăgoieştii* cu 45 alte trupuri de moşii şi cu ţigani au fost de baştină ale Buze ştilor, de la strămoşii lor, de la *jupîneasa Neaga, fiica lui Duducu* şi de la fiiul său *Manea Ghizdavăţ* şi de la sora lui *jupîneasa Dumitra* şi *Vlădaia,* încă din zilele domnilor celor vech de la Vlad voievod fiiul lui Vlad voievod, cînd au fost cursul anilor 6996 (1488); apoi perzîn cărţile, le a găsit *Preda Brăsescu clucer* la *Nanu postelnicul din Bărbăteşti* şi le au cumpăr de ia dînsul şi i-a dat *ughi* 70 şi au deschis pîră dinaintea lui Leon vodă şi lui Matei vod cu *Radu banul Buzescul* şi cu nepotu-său *Preda spătariul din Cepturoaia* ; dară la 7143 (1535 a dat Matei vodă o carte prin care arată că Brăsescu nu are drept. Cu toate acestea, s Constantin vodă Basarab, Vlad logofătul Brăsescu, fiiul lui Preda clucer Brăsescu, iară s-

ridicat cu pîră asupra *Elenei bănesei* şi a fiiului său *Mateiaş posteln.,* (căci *Radu banul Buzescul* murise) ; au stat boieri mari învoitori. Buzeştii au dat ceva moşii şi ţigani Brăseştilor, carî le au dat la mînă înscris cum că de se vor mai scula împrotiva lor pentru moşiele Drăgoieştilor, să aibă a da *ughi* 1000 şi să priimească şi bătaie în divan 1000 de beţe, fiind Ştefan mitropolitul şi toţi boierii divanului marturi.

Constantin voievod zice că a văzut la Buzeşti „Hrisoave vechi şi cărţi vechi de la toţi domnii vechi şi rupte şi mîzgălite şi şterse şi încă şi multe cărţi de moşii perdute, cinci se sculară jăfuitorii şi tilharii de jăfuiau toată ţara".

No. 9.

Cartea Predei vel logofăt din 1659 pentru judecata cu oamenii din satul-Eabenit.

Jupan Preda mare logofăt, ispravnic scaunului Craiovei. Dat-am cartea noastră la mîna părintelui Nichifor, egumen ot sînta mănăstire de la Călui, unde este hramul S-tului Nicolaie,, pentru că au venit aici înaintea noastră, de faţă cu nişte rumâni din sat din *Răbeşti?* anume Ftore Ivănuş ego Drăgoi şi cu Ilie şi cu fraţii lui, anume Radul i Stoian; aşa zice părintele egumenul cum că sînt rumâni ai mănăstirei, de moşie de acolo din sat din Răbeşti şi au arătat părintele egumenul şi hrisovul sîntei mănăstiri de cumpărătoare şi de legătura lui Mihai voievod, cum că i-au apucat şi legătura lui Mihai voievod acolo în sat şi au fost de atunci şi pînă acum tot rumâni; iară părintele egumenul le au dat lege aici dinaintea noastră ca să jure cu 12 oameni cum că nu sînt rumâni şi cum că nu i-au apucat legătura lui Mihai voievod acolo în sat în Răbeşti; deci, de vor putea jura, să fie nişte oameni; iară ei de lege nu s-au putut apăra cum că i-au apucat legătura lui Mihai voievod acolo în sat şi au rămas de lege şi de judecată. Drept aceea am dat şi noi această carte a noastră părintelui egumen şi sîntei mănăstiri, să fie rumâni ohavnici, cum au fost de la Mihai vodă pînă acum, aşişderea şi de aici înainte. Aceste am scris si într-alt chip să nu fie, că asa este porunca noastră. Mai 20, anul 7167 (1659).

(Subscris) *Preda log.*

No. 10.

înscris al Barbului cuparul şi Gaplei Buzeascăi din 1662 pentru vînzarea satului Cernet.

Adică eu *Barbut cuparul,* împreună cu *jupîneasa mea Caplea, nepoată a răposatului Prede i banul Buzescu ot Cepturoaia,* scriem şi mărturisim cu acest al nostru zapis, ca să fie de mare credinţă la cinstita mîna Măriei sale domnului nostru Ico Gligorie Ghica voievod, cum să se ştie că, făcînd Măria sa mănăstire aici în ţară la *Cerneţ* şi fiind acea moşie a noastră jumătate de sat, vîndut-o-am Măriei sale toată partea noastră de moşie şi cu tot venitul ei direpţ bani gata *ughi* 100 şi o am vîndut noi această moşie ce scriem mai sus, de bunăvoia noastră şi fără de nici o silă şi am luat toţi banii gata întru minele noastre ; însă am vîndut Măriei sale această jumătate de sat, moşie fără de rumâni, ca să-i fie Mării sale moşie stătătoare în veci, şi la tocmeala noastră fost-au toţi boierii divanului, mari şi mici, cari îşi vor pune mai jos iscăliturile şi noi încă pentru mai adeverită credinţă, ne am pus mai jos peceţile şi iscăliturile ca să se crează. Noiemv. 9, anul 7171 (1663).

(subscrişi) *Barbut cupar* *Caplea*
Paraschiv pah. *Matei posteln.*

No. 11.

înscrisul Caplei, fata jupînesei Măriei, fiica lui Preda banul Buzescul din 1673.*

Adică *eu, jupîneasa Caplea,* fata jupînesei Măriei, nepoata banului Predei din Cepturoaia împreună cu nepoţii mei, cari sînt din soră-mea *Chera,* anume *Ilinca, Barbu* şi *Constantin^* scris-am şi mărturisit-am cu acest al nostru zapis, ca să fie de mare şi de bună credinţă 3a mîna părintelui Ignate, cari este egumen la sînta şi dumnezeiasca mănăstire ce se cheamă *Căluiul,* unde este hramul sîntuîui şi de minuni făcătorului> Nicolaie de la Mira Lichiei, cum să se ştie cînd au fost la moartea *Radului clucerul Buzescul* care a fost frate cu moşul nostru Preda banul ot Cepturoaia, fost-au făcut zapisul lui cu mare blestem cum, in urma lui de nu va rămînea nimene din feciorii lui şi va fi cineva din nepoată-sa Mara, care au fost fata frăţine-său Predei banul, moaşa noastră, să aibă a ţine din toate moşiele Radului

clucerului şi din ale frăţine-său Stroie stolnicului jumătate, iară altă jumătate de moşie <a> Radului cluc. şi a frăţine-său Stroie stol. să aibă a ţinere mănăstirele Căluiul şi Stăneştii deci, cînd au fost acum în zilele Măriei sale domnului nostru creştinul Grigorie Ghica voievod iară egumenul Ignate de la Călui, văzînd că n-au rămas nimeni din coconii Radului cluc de s-au pîrît cu noi de faţă ; deci Măria sa domnul nostru au judecat pe dreptate : să ţie mănăstirile moşie de ale Radului clucerului şi ale frăţine-său Stroie stoln., precum scrie în zapis şi s-au dat şi pre seama boierilor celor mari să aleagă din toate moşiele partea mănăsti rilor : iară noi de a noastră bunăvoie ne am tocmit şi ne am împăcat cu părintele Ignate de la Călui de i-am dat moşie partea mănăstirei Calmului, satul *Tomşanii* cu toată moşia din hotar pînă în hotar şi cu toţi rumânii cîţi se vor afla din Tomşani ot judeţ. Vîlcea şi iară am mai dat satul *Poiana,* partea noastră, a treia parte de moşie de preste tot hotaru şi cu rumânii cîţi au fost ai noştri de acolo ; din *Rotunda* de preste tot hotarul a treia parte şi aceste moşii sînt toate în judeţul Diiului(?) şi o moşie din judeţul Romanaţilor ce s cheamă *Comisul,* toată cu tot hotarul. Dat-am şi ţigani, sălaşe 60, şi am dat aceste moşi şi ţigani ce scriu mai jos sîntei mănăstiri, să fie stătătoare în veac, ca să fie de întărire mănă stirei şi de pomană şi ctitorilor în veac, şi cînd am făcut aceste zapis al nostru, fost-au mar boieri mărturii, cari vor iscăli mai jos, şi noi pentru adevărată credinţă, ca să se crează p tot locul, în jos ne am pus peceţile şi iscăliturile, ca să se crează ; şi s-au scris în Bucureşti mai 14, anul 7681 (1673). Scris<-au> *Balea logofăt ot Dolbova.*

Eu Constantin sin Matei post. ot Cepturoaia,
Eu Petru Mihălescu mart. . . .
Eu jupîneasa Caplea. Eu jupîneasa Elena.
Eu Barbu sin Matei post. ot Cepturoaia
Eu Ilinca jupîn. lui Matei post.

No. 12.

Hrisovul lui Grigorie voievod din 1673, pentru închinarea mănăstirei Călui la Patriarhia din Ierusalim.

Cu mila lui Dumnezeu, Ico Grigorie, voievod şi domn a toată Ţara Româneasc feciorul marelui răposat Ico George Ghica voievod. Dat-am Domnia mea această poruncă Domniei mele sîntei şi dumnezeieştei cetăţi a Ierusalimului şi cinstitului şi preaslăvitului lu Dumnezeu ales, părintele nostru Chir Dosoftei Patriarhul, ca să fie sîntei şi dumnezeieş patriarhii mănăstirea ce se cheamă Căluiul de aici din ţara Domniei mele, unde este hram S-tului Nicolaie din Mira Lichiei, făcătorul de minuni, să aibă a o stăpîni şi a o ţine sîn patriarhie cu bună pace, pentru că această mănăstire ce scrie mai sus este zidită şi înălţa dintru temelia ei de răposatul *ban Radul Buzescul* şi adausă cu sate, cu rumâni, cu ţigan cu de toate de ce trebuiesc sîntei case ; şi după ce o au adaos cu de toate, încă dintru via lui, el au fost pus gînd bun întru inima lui către unul Dumnezeu ce e în Troiţă slăvit, de fost dat şi au fost închinat această mănăstire la Sîntul Mormint al Domnului nostru Iis Hristos, cu toate satele şi cu tot venitul ei, cu zapis de închinăciune de la mîna lui, ca o oblăduiască şi să o stăpînească sînta şi dumnezeiasca patriarhie, să-i fie de ajutor şi Întărire, iară răposaţilor ctitorilor de vecinică pomenire şi pînă au fost banul Radul Buzesc viu, tot au fost ţinut sînta patriarhie această mănăstire cu bună pace. Iară după moart lui, cînd au fost în zilele răposatului Matei voievod, iară nişte rude ale Buzeştilor dintr nepoată de fată, ei s-au fost sculat de au luat de la sînta patriarhie această mănăstire scrie mai sus pe seama lor, fără nici o dreptate ; şi neviind alţi patriarhi de atunci încoa aici în ţară, şi neavînd cine căuta de această mănăstire, o au stăpînit rudele Buzeştilor, f de dreptate, neavînd nici o treabă ; iară după aceea, cînd au fost acuma, în zilele Domn mele, al doilea rînd de domnie a Domniei mele, aducînd Dumnezeu pre cinstitul şi p fericitul părintele nostru Dosoftei, patriarhul, aci în ţara Domniei mele, şi căutînd de to sîntele mănăstiri cari sînt închinate la Sîntul Mormînt, aflat-au această mănăstire ce sc mai sus, lipsită şi ruptă de către sînta şi dumnezeiasca patriarhie şi împresurată de rud Buzeştilor, cari n-au avut nici o treabă ; într-aceea, cinstitul şi fericitul părintele nos care mai sus se pomeneşte, văzînd aşa, făcut-a Sînţia lui cartea Sînţiei sale scrisă cu ma blestem şi groaznică afurisanie asupra tutulor, care cum va şti să mărturisească de acea sîntă mănăstire : fostu-o-au închinat Radu Buzescu, ctitorul ei, silitului Mormint încă dint viaţa lui, -au nu o au fost închinat? Deci au venit înaintea Domniei mele trei egume anume : ieromonahul Nichifor, ierom. Ignate, ierom. Gherasim, cari au fost înainte vre locuitori la această sîntă mănăstire de la răposatul Matei voievod de au mărturisit nain Domniei mele în divan cum că această mănăstire o au fost închinat banul Radul Buze tncă dintru viaţa lui Silitului Mormînt şi au mărturisit şi toţi boierii divanului Domniei me mari şi mici, cum că adică Radul o au fost închinat cum scrie mai sus, numai neav

cine să caute de dînsa, au rămas a o stăpîni acele rude ale Buzeştilor. Deci Domnia mea, văzînd aceste mărturii şi văzînd o carte a răposatului Matei voievod şi altă carte a fericitului şi răposatului bunului Paisie patriarhul, întru care scrie că să aibă a fi şi a stăpîni această mănăstire Sîntul Mormînt, precum este închinată de ctitorii ei; deci Domnia mea încă am dat şi am întărit cu această carte a Domniei mele ca să aibă sînta patriarhie de la Ierusalim a ţine şi a stăpîni această mănăstire ce scrie mai sus, cu toate veniturile ei, să puie egumeni şi călugări să fie locuitori acolo pre cine va vrea şi ce ar fi venitul, să fie spre ajutoriuî Sîntului Mormînt; iară alt nimene treabă să nu aibă, nici ctitorii, nici alt nimeni, făr' numai Sîntul Mormînt; şi am întărit Domnia mea cu blestemuri, în urma petrecerei Domniei mele, pe cine va alege Domnul Dumnezeu a fi domn şi biruitor ţării acestei, încă îl rog cu numele lui Dumnezeu să aibă a întări mila şi dania banului Radu Buzescu pe tocmeala cum scrie mai sus. Cum pre acela Domnul Dumnezeu să-l păzească şi să-l hrănească întru Domnia lui, ca să fie la repaus întru vecinie sufletul lui; iară carele nu va îngriji nici va întări această danie şi închinăciune, acela să fie sub blestem, anatema şi afurisit de Domnul nostru Vlădică Iisus Hristos şi de 318 sînţi părinţi de la soborul Nicheii; parte să aibă cu Iuda şi cu afurisitul Arie la un loc. Amin. Iată şi mărturii am pus Domnia mea : cinstitul şi prea-sinţitul părintele nostru Chir Vlădică *Varlaam* mitropolitul ţărei şi Chir *Ştefan* episcopul Rîmnicului şi chir *Grigorie* episcopul Buzăului şi *George banul* cel bătrîn şi *Stroie vornicul* cel bătrîn, şi *Vintilă vel ban* şi *Neagoie vel vornic* şi *Chircă vel logof.* cel bătrîn şi *Ivaşco vel logof.* şi *Iordache Sturza vel spăt.* şi *Hrizea vel vist.* şi *Badea vel cluc.* şi *Stoica vel port.* şi *Borcea vej pah.* şi *Preda Poienarul vel stolnic* i *Matei vel poştei,* şi *Stroie vel pîrcălab* şi *Radu vel serdar* i *Răduţ Bengescu vel slug., Dumitraşcu vel medeln.* şi *Uie vel pitar* şi a scris *Radul al 2-lea logofăt,* iunie 19, anul 7181 (1673).

(din *Condic, pag. 841.)*

No. 13.

Hrisovul lui Şerban voievod din 1680, pentru strîngere de oameni de seuteală.

Cu mila lui Dumnezeu Ico Şerban voievod şi domn a toată Ţara Domniei mele cea Românească, nepot marelui şi prea bunului răposat Ico Şerban Basarab voievod, dat-am Domnia mea această poruncă a Domniei mele cinstitului şi prea sluţitului nostru Chiriu Chir Dositei patriarhul de la Sîntu<l> Iui Dumnezeu Mormînt şi al Ierusalimului şi a toată Palestina i altele; ca să fie volnic cu această carte a Domniei mele de să aibă a strînge sîrbi, greci, albănaşi, moldoveni, ungureni, oameni străini făr' de bir, făr' gîlceavă, nescrişi nicăiri îa vreo treabă, aici în ţara Domniei mele, să facă slobozie pe moşia *Vertina* din judeţ. Romanaţi, însă case 15, care moşie este a sîntei mănăstiri Căluiul, hramul lui Sîntul Nicolaie, ce este închinată la sînta şi dumnezeiasca cetate a Ierusalimului, unde este mormîntul Domnului şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, ca să fie de ajutor aceşti oameni acolo la acel loc. Iară de către Domnia mea vor fi în pace şi iertaţi de birul slujitoresc şi de birul ţărei, de miere cu ceară, de găleată şi de fin, de seamă, de zaherele, de care de oaste, de sataralele ce sînt pre silişti, de dejmărit, de oierit, de cai împărăteşti şi dc cai de clacă şi de podvoadă, de mertici de conace şi de toate dăjdile şi mîncaturile cîte vor ieşi peste an de la vistieria Domniei mele ; de către nimeni val sau bîntuială să n-aibă, pentru că fiind această mănăstire Căluiul închinată la sînta şi dumnezeiasca cetate a Ierusalimului şi sub ascultarea cinstitului şi prea sînţitului părintelui nostru chir Dositei patriarhul acelui sînt loc şi avînd acolo multă cheltuială şi mare nevoie şi supărare în toată vremea din necredincioşii şi ereticii păgîni, Domnia mea m-am milostivit de i-am iertat pre aceşti oameni de toate, cum scrie mai sus, ca să poată fi de întărire şi de ajutor acelui sînt loc. Drept aceea, poruncesc Domnia mea şi vouă tutulor slugilor Domniei mele, veri care cu ce slujbă veţi îmbla acolo într-această parte de loc, dacă veţi vedea această carte a Domniei mele, iară voi toţi să vă feriţi şi în bună pace să lăsaţi pre aceşti oameni de toate, precum scrie mai sus ; că veri care s-ar ispiti a le face vreun val măcar ori de ce, peste porunca Domniei mele, unii ca aceia mare certare şi rea scîrbă va petrece de către Domnia mea ; şi am întărit Domnia mea această milă şi cu blestem, pre care va alege Domnul Dumnezeu a fi domn şi biruitor Ţărei Româneşti în urma Domniei noastre^ au din neamul Domniei mele, au dintr-aît neam, încă rog cu numele lui Dumnezeu ce este în Troiţă slăvit, să aibă a înoi şi a întări această milă a Domniei mele pre tocmeala ce scrie mai sus ; iară care nu va înoi şi va întări, ci va călca şi va sparge, acela să fie afurisit şi blestemat de Domnul şi Mîntuitorul nostru Iisus Hristos şi de 318 sînţi părinţi ce au fost la Nichea şi să aibă parte la un loc cu Iuda şi cu afurisitul Arie în veci. Amin. Că iată şi mărturii am pus Domnia mea : *jupîn Radul Năsturel vel ban* i *pan Hrizea vel vornic din Ţara de jos, pan Radul Creţulescul vel logofăt, pan Radul Mihălescul vel vistier, pan Mihai Cantacuzino*

vel spătar, pan Vlad Cocorescul vel clucer, pan Constantin Brîncoveanul postelnic, pan Dumitraşcu vel paharnic, Borşul Filip vel comis, Alexandru, al 2-lea stolnic, pan Mihul Braţ. vel pitar ; Şerban vel logofăt. Mart. 2, anul 7188 (1680).

(Din condic, pag. 844.)

No. 14.

Extracte din Catagrafia mînăstirei Căluiul făcută la anii 1739—1740.

— 61 bucăţi hrisoave domneşti şi cărţi pentru stăpînirea moşielor şi alte bunuri ale mănăstirei (indicate anume fiecare cu proveninţa, data şi scopul său).

— Numele moşielor acestei mănăstiri:

1. Moşia *Căluiul,* în care este mînăstirea pe dînsa ; *Lazuri, Plopii, Broşienii* i *Mîzganii,* acestea sînt toate într-un hotar împrejurul mănăstirei.
2. Moşia *Vîrtoapa* ot sudstvo (judeţul) Romanaţi
3. „ *Perişanii* ot tam (tot de acolo).
4. „ *Cornetul* ot tam.
5. „ *Cioroiul* ot sud. Dolji.
6. „ *Vianul* ot tam.
7. „ *Piscul* ot tam.
8. „ *Răbeştii* ot tam.
9. „ *Tomşani* ot sud. Vîlcea.
10. „ *Plesnita* ot sud. Mehedinţi.
11. „ în *Lipov,* în *Răsipiţi,* în *Ulciori* neaîeasă, ot tam.
12. „ în *Corbeni,* şi o moară.

Se adaoge *6 vii* în diferite locuri, *70 sălaşe de ţigani* şi *vite,* adică : *9 boi, 2 cai, iep* *86 oi, 37 rîmăiori, 124 stupi, 2 măgari la oi.*

Arginturile mănăstirei:

o cruce ferecată cu argint şi cu 6 pietre,

o cădelniţă de argint poleită,

o evangelie sîrbească cu blănile de argint şi poleită,

o cupă de argint veche, fără scaun,

două pahare de argint, unul poleit,

o tipsie mare de argint de sfeştanie,

cinci candele de argint, una stricată,

un potir şi un discos şi o zvezdă, toate de argint şi poleite,

două liturgii de argint pentru sînta comunicătură.

Urmează *odăjdiele,* în nnmăr de 10 *sfite,* 3 *stiliare* şi 2 *epitrafi* descrise anume fiecare.

Odoarele sîntei mănăstiri :

sînta mînă a S-tului Nicolaie ferecată cu aur şi cu grăunţe de mărgăritari şi cu galbeni de ... şi cinci pietre verzi,

un ghiordan de mărgăritari cu 10 smaragduri şi cu 2 băşicuţi de aur,

un ghiordan de mărgăritar mărunt şi cu beşicuţi de fir,

un şir de mărgăritari cu 3 galbeni,

două basmale cu care se înfăşură sînta mînă.

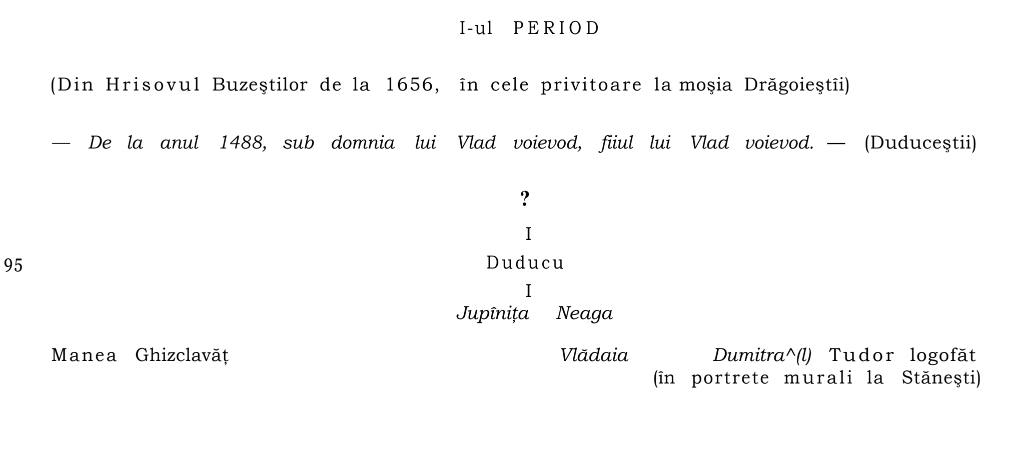
Vin apoi *cărțile bisericești,* tipărite românește, grecește și sîrbește. în număr de 17 bucăți, apoi *arămurile* și în fine *bucatele ce s-au strîns cu plugul mănăstirei și din dejma de pre moșii,* precum și *cheltuielile acelui an.*

5. TABELA GENEALOGICĂ A FAMILIEI BUZEȘTILOR, ÎNTOCMITĂ CU AJUTORUL MONUMENTELOR ACESTEI FAMILII ȘI AL UNOR DOCUMENTE VECHI

N.B. în starea cunoștințelor noastre asupra familiei Buzeștilor și ținînd seamă de lipsa oricăror noțiuni precise de genealogie păstrate din vechime ; apoi judecind încă cît este de anevoioasă restituirea filiațiunilor în epoce cînd numele de familie arareori se înscria pe documente și era în perpetuă fluctuațiune, iară numele de botez se alătura singur pe lîngă un titlu de boierie, care și acela se modifica adesea; căutîncl a învinge, pre cît s-a putut, toate aceste anevoințe, am întocmit următoarea tabelă, în care familia Buzeștilor ni se prezentă în trei epoce diferite ale istoriei noastre, fără ca să putem găsi pînă acum legătura genealogică între aceste trei stadiuri ale familiei.

Pe de altă parte mai sînt, chiar și în grupa a treia, cea mai apropiată de noi și mai bogată în sorginți, multe nedomiriri; astfel încît facem rezervele noastre asupra deplinei exactități a arborelui genealogic, mai cu seamă în ramurile sale femeiești și colaterali.

TABELĂ GENEALOGICĂ A FAMILIEI BUZEȘTILOR

<al> II-lea PERIOD

(din inserîp{lunile și portretele murali și hrisoavele STĂJVEȘTILOR)

— de la 1527. . . . .(Mogoșești)

Mogoș banul
Giură logofătul^^iu_ *Măria*
Mogoș spătarul
p S S Hoîv^t Mogoș

<a.> „.-«PERIOD CEPTOTOJU A 5.

— *de la 1518 încoace* . . . . .**(Buzești)**

Dumitru pîrcălabul
VLAD BANUL BUZESCU, 1518
RADU ARMAȘUL BUZESCU
= *Măria* (din Boldești?)
Baliea spătariul

PREDA BUZESCU, BANUL CRAIOVEI f 1612 = *Cătălina*
RADU CLUCERUL BUZESCU (Armaș spătariu) t 1610 = 1° *Stanca* f 1590 =2° *Preda* fiica banului Mihalcea
STROIE STOLNICUL BUZESCU t 1602 = *Sima*

(?) Preda spătariul = *MARA* din ^ Cepturoaia f 1635
[Văduva lui Paraschiv paharnicul]
RADU BANUL BUZESCU din Strejești J1648 = Elena băneasa
MĂRIA BĂNEASA = lord. Catargiu ban
(?) STROIE POSTELNIC f 1589

DAVID *MARICA* *ILINCA* *PREDA*
-f- prunci

CAPLEA *CHERA* *ILINCA*
_£„h,.
~ *u,a™i
= (?) Matei postelnic din Cepturoaia ţ1675
, / fi**** Radu
| Buzescu?/

Barbu
Constantin | 1733 = *Măria*
Ilie Niculaie

Fiera, colonel în armata rusească
Constantin

Păuna - Preda
Șerban vornicul Știrbei
Radu
Constantin f 1833
D-na Elena Darvari.
D-na Aristia Gradișleanu

TABELĂ SINOPTICA

DESPRE AŞEZĂMINTELE ANTICE DIN JUDEŢUL ROMANAŢI

Comuna	Δ TUMULI (MĂGURE ŞI MOVILE) a) Denumirea	b) Dimensiuni Nălţ.	b) Dimensiuni Perimetru	c) Forma	d) Situaţiunea	≈ VALURI ŞI ŞANŢURI	CETĂŢI	~ CĂI SI PODURI	RUINE DE ZIDIRI	• SILIŞTE DE VECHI LOCUINŢE	$ BISERICI SI MĂNĂSTIRI EXISTENTE SAU RUINATE	CIMITIRE, MORMINTE, SARCOFAGE	Q. DESCOPERIRI DE OBIECTE DIVERSE : INSCRIPŢIUNI, MONETE, OLĂRIE, ARME SI ALTELE
Plasa Balta													
Ianea	Măgura în şir												
	Măgura *Jidova*	4 st.		Con trunchiat	N.								
Grojdibodul	Măg. *Rusăneasca*	9 st.		Vîrf ascuţit	O.(650 st.)		Şanţuri ele cetate (?)			Gropi în pămînt			Inscripţiuni romane pe bronz : *tabulae honestae missionis*
	Măg. *Mare*	9 st.	*f* st.l	Vîrf rotund	O								
	„ fără numire	*hi* st,	12 st.	Vîrf rotund	V.'								
	Măg. *Cazacilor* (vechime *Percinu)*	5 st.	45	Vîrf rotund	V(150st.) în cătunul Hotarul								
	Măg. *Ascuţita*	9 st.	45 st,	Vîrf rotund	N(350 st.) id.								
	Tîmpa	5 st.	29 st.	Vîrf rotund	între Grojdibod şi Hotăra O.								
Gura Padinei	Măgurele : *Ulsei, Goalelor, Cazacilor, Dragoi, Stanului, Nicolici*				O.								
	Măg. *Voinii, Manea, Boldul-mare. Boldul-mic, Neicăi, Florilor, strechea, Istrate,* Trei măguri cu nume necunoscute				N.								
Vădastra	Măg. *FeteloA*	5 st.	225st. Pătr. la baze	Vîrf de con trunchiat	S.V.		Cetatea *Seu-Heni* la V. formă pentagon . 1600 st. p. nalţ. **3** st. încungiurată c" un pîrîu larg de 3 st						1 într-o parte a cetăţei sint vetre de locuinţe însemnate prin cărbuni şi cenuşe, unde se găsesc numai numeroase vase grosolane de pămînt, precum şi nenumărate unelte primitive de cremene şi alte pietre, de os şi de coarne; asemine şi oseminte de patrupede, scoici, melci etc. O singură daltă de aramă nativă. 2 în alt loc, rămăşiţe de cetate clădită cu cărămizi, unde se găsesc arme de metal, olărie mai perfectă şi monete romane de la Filipp Arabul.
	„ fără numire	6 st	625st. pătr. id-	Vîrf rotund	în centrul comunei								
	Alte măgure de aceeaşi mărime												

COMUNA	A TUMULI (MĂGURE ŞI MOVILE) a) Denumirea	b) Dimensiuni Nălt.	b) Dimensiuni jf-metru	c) Forma	d) Situaţiunea	%ZVALURI SI ŞANŢURI	jf CETĂŢI	CAI SI PODURI	RUINE DE ZIDIRI	• SILIŞTE DE VECHI LOCUINŢE SI SATE	§ BISERICI SI MĂNĂSTIRI EXISTENTE SAU RUINATE	+ V CIMITIRE. MORMINTE, SARCOFAGE	O DESCOPERIRI DE OBIECTE DIVERSE : INSCRIPŢIUNI, MONETE, OLĂRIE, ARME SI ALTELE
							Cetate la 1700 st. spre N	Calea romană cu pietriş la 1500 st. spre O., mergînd de la Celei spre Recica.			Ruine de biserică	Oseminte de oameni la depărtare 160 st.	In cetate se găsesc : cărămizi, pietroaie şi unelte
Amărăştii de **Jos**	Măg. *Săpată*	8 st.	50 st.	Vîrf. trunchiat						La N. siliş. *Amărăştii* 100 st. şi siliş. *Bucini şui*2500 stînjini La S. Siliş. *Piscului.* La O urme de satul *Polovinele* ; în tindere de 150 pogoane La O. depărtare 1400 stîn. o tabără numită *Bucinişul* de 200 pogoane			La siliştea *Amărăştii* : cărămizi de Antina, olărie, cioburi, scule de fier. La siliştea *Polovinele :* cărămizi de Antina, olărie, lespezi de piatră, suliţe, monete de argint şi aramă.
	„ *Vişei*	15 st,	50 st.	Vîrf ţuguiat									
	„ *cu viţă*	12 st,	55 st.	Vîrf rotund									
	„ *Băşicuţii*	5 st.	20 st.	Vîrf ţuguiat									
Amărăştii de Sus	Măg. *Săpată*	20 st,	50 st.	Vîrf săpat	**O.**								
Ghizdăveştii	Mov. *Cornet*	1/2 st.	7 st.	Vîrf trunchiat	**N. pe** locul numit *Motea*								
Marotinul de Sus	Măg. *Gunoiul Batistei*	3 st.	10 st.	Vîrf rotund	**N.**								
	„ *Turcului*	15 st	60 st.	Vîrf rotund	**V.**								
	„ *Grindul Tursanului*	8 st.	12 st.	Vîrf rotund	S.								
Apele V													Hirburi de oale, monete vechi, pietre de rîşniţă, glonţuri de puşcă în arină
							Plasa Oltul	de Jos					
Celei **Gîrcovul**	**Măgurele :** *Titirei, Verde, Ciolacului, Tlgăi*				**N. Direcţiune de la O spre** V. **în distanţă d<** 40 **st.** V(500 **st.)**			Cetate la S. de formă rotundă, de 4 pogoane ; zidul de piatră şi cărămidă ; mărimea cărăruidei : lungim. 3 palme; gros. 4 degete	La S. în Dunăre picioarele unui pod peste rîu. La N. calea romană cu pietriş			Sarcofage romane cu schelete şi monete	Inscripţiune romană pe postamentul statuei lui Comod, urcioare, monete de argint şi aramă, fragmente de statue şi de clădiri cu piatră şi cărămizi romane.
Izlaz	**Măg. Ţiganului**						**Cetate la NO (Mahalaua Racoviţă) şi N (idem Verdea) incunjurată cu 3 şanţuri de la O. spre V., în distanţă de 2 st. între cele 2 de la S. 1 pogon; între acestea şi al 3-lea lung. 72 st. adîncime**					Sarcofage romane	Monete de aramă şi argint, şi vase de lut. Obiecte de metal, atribuite dacilor dc d. Bolliac.

A TUMULI (MĂGURE ŞI MOVILE)

COMUNA	a) Denumirea	b) Dimensiuni: Nalţ.	b) Dimensiuni: Perimetru	c) Forma	d) Situaţiunea	VALURI SI ŞANŢURI	0 CETĂŢI	~ CĂI SI PODURI	RUINE DE ZIDIRI	• SILIŞTE DE VECHI LOCUINŢE SI SATE	$ BISERICI SI MĂNĂSTIRI EXISTENTE SAU RUINATE	+ CIMITIRE, MORMINTE SARCOFAGE	O DESCOPERIRI DE OBIECTE DIVERSE : INSCRIPŢIUNI, MONETE, OLĂRIE, ARME SI ALTELE
Tiia Mare							Două cetăţi ia S.(400 st. preste Olt); largi de 70 st.						
Potlogeni	Măg. mare fără numire				V(700 st.)								
Rusănestii	Măg. *Ienii*		43 st		la V. (1700 st.) dec. Rusăneştii de Jos							Schelete îngropate în movile	Inscripţiune romană pe stelea funerarie a lui *Aelius Valens*
	„ lui *Ion Ciobanul*	8 st.	40 st.		la V. (1700 st.) de c. Jiienii								
Scărişoara	Măg. *cu crucej*	7 st.	30 st		S.V.			€ co h i Cale romană cu cărămizi					La S. de măg. lui;Gîrdu, lespezi de cărămizi (ale căiei romane desigur)
	Măg. *lui Gîrdu*	7 st.	30 st.		V.								
	„ *lui Stoianl*	7 st	30 st		N.V.								
Gostavăţ								Calea romană					
Slăvenii							Cetate veche de pămînt în mijlocul comunei, cu Şanţ întreit şi un turn pătrat.	Calea romană între cetate şi Olt					Cărămizi pătrate, fragmente de sculpturi, basoreliefe în marmore, provenind din templul subteran al zeului Mithra, unele cu inscripţiuni votive; monete romane.
Stoieneşti								Calea romană ; lăţ. 5 st., nălţ. 1 1/2 palm.					
Fărcaşele	Măg. fără numire		10 st		la V. de comuna Fărcăşenii de Sus			Calea ro-	La N. ruinele caselor lui Popa Stoica peste care s-au zidit altele noi	La N. de Fărcăşenii de Mijloc, în cîmpia *Scorii* urme de sat şi de tabără	Urme de biserică la N.		
	» » »	2 st.	7 st.										
	Măg. *Fărcăşanului*	3 st.	10 st.		La S. de Fărcăşenii de Mijloc								
Hotărani											Mănăst. clădită la 1588 de Mitrea Vornicul		
Fălcoi								Calea romană ; lăţ, 8 metri nălţ. 1 m.					
Dobrosloveni								Calea romană					
Recica sau Antina	Mov. *lui Alesandru*	şi alte numeroase movile					Ruinele aparente ale unei întinse cetăţi romane cu ziduri de piatră şi	Căi romane cu diferite direcţiuni				Sarcofage cu schelete şi monete romane	În sarcofage, pe lîngă schelete sînt : vase, rămăşiţe de veştminte şi ornamente şi monete romane de la Antonini pînă la Sever.

COMUNA	a) Denumirea	b) Dimensiuni Nalț.	Perimetru	c) Forma	d) Situațiunea	VALURI SI ȘANȚURI	D CETĂȚI	— CĂI SI PODURI	RUINE DE ZIDIRI	• SILIŞTE DE VECHI LOCUINȚE SI SATE	§ BISERICI SI MĂNĂSTIRI EXISTENTE SAU RUINATE	+ CIMITIRE MORMINTE; SARCOFAGE	H DESCOPERIRI DE OBIECTE DIVERSE : INSCRIPȚIUNI, MONETE, OLĂRIE, ARME SI ALTELE
							cărămidă cu urloaie de lut pentru apeducte, cuptoare pentru cărămidă etc.						Altar votiv al *Nemeşidei :* idem, *Iupiter tutator* ; idem *Dianei Latoide;* stele funerare <a> *Claudiei Amba,* <a> lui *Antonius Nicanoris.* S-au găsit asemeni numeroase sculpturi fragmentate, pietre gravate, obiecte felurite de metal şi monete romane în mare număr.
Caracal							Cetate antică(?)						La Caracal sau mai bine în vecinătăți s-au făcut însemnate aflări de monete romane : 1. 7000 bucăți denari de argint de la Constantin I pînă la Grațian. - 2. idem 3000 bucăți cam din aceleaşi epoce. La Caracal s-au adus multe obiecte antice din Recica.
Deveselul	două movile	6 st.	20 st.		S.								
	movilă	6 st.	20 st.		N.								
Radomirul	Măg. dela *Stâncilă* numită şi măg. dela *viile Hagiului*	2 st.	31 st.		S.					gropi, şanțuri şi ruine în locul numit *Livadia boierească* sau şi *Stupina*			Cărămizi, lung. de 2 palme, lăț. 2 palme; gros, 5 degete ; urcioare, oale. străchini; la N. îmbrăcăminte de zea, de 2 palme, sabie de oțel, monete vechi ş.a.
	Măg. *JDolani*	2 st.	35 st.		N.								
	Măg. *Măiugului* (numită şi măg. *Apărătoare)*	3 st.	40 st.	Forma piram, Vîrf trunchiat									
	Măg. *Dumbravei*	2 st.	30 st.	Vîrf țuguiat!	O.								
Biosti	Măg. *moştenitor*		41 st.	Vîrf trunchiat	N.						Ruine de o biserică veche la locul *Motea;* o cruce de piatră cu inscripțiune		Monete vechi şi spărturi de oale
	Măg. *Hîrca*		18 st.	idem	N.								
	Măg. *Băsicuța*		9 st.	idem	N.								
Căcăleti	„ *Turcului*	5 st.	27 st.	Vîrf trunchiat	S.					Urme de sat vechi	Urme de biserică veche		Arme vechi, oale vechi ş olane de lut, la S.
	Mare	4 st.	24 st.										
	mică	3 st.	18 st.										
	Cornii	4 st.	15 st.										
	Barzei	6 1/2 st.	34 st.		N.								
Zănoaga	*Purcelei*	4 st.	17 st.										
	lui *Căpățînă*	3 st.	1.40 st.	Vîrf de 2 st,	O.								
	„ mare	4 st.	50 st.	Vîrf de 2 st.	V.								
	Măg. mare de asemenea mărime	la S. 48 st.			S.								

COMUNA	△ TUMULI (MĂGURE ŞI MOVILE) a) Denumirea	b) Dimensiuni Nălţ.	Perimetru	c) Forma	d) Situaţiunea	≈ VALURI ŞI ŞANŢURI	CETĂŢI	GĂI SI PODURI	RUINE DE ZIDURI	• SILIŞTE DE VECHI LOCUINŢE SI SATE	BISERICI SI MĂNĂSTIRI EXISTENTE SAU RUINATE	+ CIMITIRE MORMINTE, SARCOFAGE	DESCOPERIRI DE OBIECTE DIVERSE: INSCRIPŢIUNI, MONETE, OLĂRIE, ARME SI ALTELE
Viişoara	Măgură (fără numire)	la mij. 44 st. la O. 34 st.	480 st.	Formă ovale	în centrul comunei	Brazda lui Novac, lărg. 2 st. nălţ. 1 st.							
Plasa Oltul de Sus													
Şopîrliţa	Mai multe măgure	3 st.	11.12 st.	Vîrf ascuţit	N.	Brazda lui Novac la N. lărg. 4 st. adînc. 3 st. pămîntul scos spre S		Calea romană dela S. spre N. larg. 4 st.	Ruine de ziduri în locul numit *Ciutăria*: case<le> lui Ghinea Vistierul	O groapă mare numită *Gaura Şopîrlei*	O biserică ruinată la V în locul *Zăpodia* lărg. 6 st. grosimea zidului 1 st.		O comoară cu obiecte preţioase: inele, brăţări, talere, boabe de mărgăritar, etc.
Dobrunul						Brazda lui Novac prin mijlocul comunei			Ruine de ziduri				
Osica de Sus						Brazda lui Novac la N. lărg. 1 1/2 stîn., nălţ. 2 1/2 stîn. pămîntul scos spre S.		Calea romană				Oseminte în tronuri, la adîncime de 7 palme în dealul despre N. şi la marginea calei romane.	
Brâncovenii						Brazda lui Novac la S. lărg. 1 1/2 stîn. nălţ. pămîntului scos 1 st.		Calea romană la V.	La O. ruinele caselor familiei brîncoveneşti supraf. 3 pogoane un zid: lung. 19 st. nălţ. 1 1/2 st.		Biserica satului (1685) la O. mănăstirea *Brîncovenii* (cu două biserici (1632 <şi> 1700)	Morminte ale familiei Brîncoven. în mănăstire	Inscripţiuni şi portrete ale familiei brîncoveneşti în bisericile mănăstirei şi satului
Ienuşeştii Şi Piatra								Calea romană	La O. ruine de ziduri de piatră şi cărămidă nălţ. 1 st., gros. 1/2 st.; cuprinsul 100 metri pătraţi. Mărimea cărămidei: lung. 2 palme 5 degete; lăţ. 1 palm. 5 deg., gros. deg.				

COMUNA	△ TUMULI (MĂGURE ŞI MOVILE) a) Denumirea	b) Dimensiuni Nălţ.	b) Dimensiuni Perimetru	c) Forma	d) Situaţiunea	≈ VALURI ŞI ŞANŢURI	CETĂŢI	— CĂI SI PODURI	RUINE DE ZIDIRI	• SILIŞTE DE VECHI LOCUINŢE SI SATE	BISERICI SI MĂNĂSTIRI EXISTENE SAU RUINATE	+ CIMITIRE MORMINTE, SARCOFAGE	O DESCOPERIRI DE OBIECTE DIVERSE: INSCRIPŢIUNI, NETE, OLĂRIE, ARME ŞI ALTELE
Slătioara Dranovăţ Străjeştii	O măgură	1 1/2 st.	30 st.		O.			Calea romană			Două biserici înfiinţate de familia Buzeştii (1733 si 1818)		O piatră mormîntale a lui Constantin Buzescu cu o inscripţiune de la 1833
Cirloganii											La S.V. (2000 metri) o biserică veche, lung. 9 m. lăţ. 4 m		
							Plasa	Oiteţul					
Ştirbei (numită în vechime Cinturoaia sau Cepturoaia), Căluiul									Case vechi ale familiei Buzeştilor		O biserică veche (1597) clădită de Buzeşti Mănăstire, înfiinţată de familia Buzeştilor (1590) de părtată de com. de 2 chil.	Morminte ale familiei Buzeştilor	Lîngă biserică se află o subterană în care se zice că se află diferite obiecte preţioase. Inscripţiuni şi portrete ale familiei Buzeştilor
Gropşanii										La S.O. în valea bisericei urmele unui sat	La S.O. (1000 m.) urme de (mică biserică		
Popinzăleştii							Brazda lui Novac la O.(300 st. venind despre Craiova)				Schitul Popînzălestii, la O. (300 st.)		

ÎMPĂRATUL TRĂIAM DUPA MONUMENTE ARCHEOLOG.CE

Domnilor,

După un răstimp de aproape nouă ani, cată să mărturisesc că nu fără de oarecare emoţiune mă revăz pe această catedră. Ca s-o părăsesc pentru un aşa de lung timp, am fost îndemnat, mai întîi, la 1879, prin starea sănătăţii mele, atunci foarte zdruncinată, şi, apoi, prin unele oeupaţiuni ştiinţifice, de a căror întreruptiune momentană şi cu totul involuntară aştept să mă compenseze numai interesul studiilor ce chiar astă seară v-a atras pe dumneavoastră, în număr aşa de mare, în jurul meu.

Nu-mi fac, domnilor, iluziuni deşarte, nici asupra ştiinţei mele, nici mai ales asupra talentului meu de expunere şi de vorbire — sau, mai drept, — de *cetire.*

Dar îmi zic că subiectul, pe care mi-am propus a-1 trata într-un şir de prelegeri săptămînale de seară, are pentru tot românul neînstrunatele ademeniri ale unei restituiri a *momentului istoric* în care s-a născut naţionalitatea noastră.

Ceea ce voiesc a face — vorbindu-vă despre Traian şi despre monumentele prin care se destăinuiesc şi se învie măreţele fapte ale întemeietorului coloniei romane din Dacia — este, ca să zic aşa, ca şi o cercetare a originilor noastre, o descriere cit se va putea mai amănunţită a leagănului în care s-a ivit şi s-a adăpostit pruncia gintei romane de la Dunăre.

Aş fi foarte fericit, domnilor, dacă încercarea ce mă încumătez a face ar putea totdeodată — împrospătînd şi întărind în sufletele dumneavoastră neclătita cuvioşie cu care se cade pururea să ne închinăm la trunchiul latin, de unde noi, romanii, am vlăstărit — , ar putea, zic, să lumineze instituţiunile, uzurile, artele, industriile şi, în sfîrşit, toată viaţa socială şi culturală a Europei, în acea epocă memorabilă cînd geniul roman ajunse, într-însa, a predomni fără de margini.

Astfel, cred că voi îndeplini cu cea mal strictă rigoare îndatoririle catedrei ce-mi este încredinţată.

în prima lecţiune a cursului cu care, încă de la 1874, mi s-a decernat onoarea de a inaugura studiele archeologice în facultatea noastră din Bucureşti, am espus în ce chip înţeleg eu a se preda la noi, mai cu folos, aceste studii : am spus că archeologia păşeşte totdeauna alături cu istoria; ea singură o lămureşte, o explică, îi dă colori şi suflet, o învie, o împlineşte." Am mai spus că în calitatea ei de ,,istorie a culturei popoarelor din trecut, şi anume, ca espunere a credinţelor, aşezămintelor şi obiceiurilor vechimii, archeologia este sor-gemenă cu istoria pragmatică sau politică."

Tot acolo m-am încercat a stabili o clasificaţiune a materiilor arche logice, împărţindu-le în două mari secţiuni : una privitoare la *etica socia* adică ocupîndu-se de relişiune, de constituţiunea politică, de legiuirile de obiceiurile publice şi private ale popoarelor antice ; cealaltă, cuprinzîn într-un cerc foarte larg; de cercetări *estetice,* studiul frumoaselor art industriilor de tot felul/ precum sînt monumentele arhitectonice şi c sculpturale, picturile cx/ mozaicele, cu smalţurile şi cu sticlăria, pietr gravate şi apoi moneţfele, inscripţiunile, vasele, armele şi uneltele tot soiul. /

în cîteva cuvinte, acestea toate constituiesc materialul variat care archeologul poate sau să-l cuprindă pe d-întreg în studiile sale, s să-l despice pînă la infinit alegîndu-şi dintr-insul o ramură specială analizat. /

Mai deunăzi,/ răsfoind din întîmplare legiuirea şcoalelor noast româneşti din vecAiul Eegulament Organic de ia 1834, am constatat cu oarecare plăcerfe, mărturisesc, — că bătrînii noştri încă de mult puse gînd să introducă asemenea studii în şcoalele noastre. Ei n-au făcut dar care e guvernul care face tot ce promite şi tot ce trebuie să fa pentru scoale ?

Permiteţi-aii, domnilor, fiindcă aci avem dreptul să vorbim c toate cele vechţ ^ ^ citesc cele cîteva rînduri din Eegulamentul Organ pe care, abia /tcum, după o jumătate de secol, îmi revine mie plăcu onoare de a iy pune în lucrare.

,,§ 83. ^rchiologhia se va învăţa ca un supliment la cursul literatură greacă şi latinească şi de istorie veche.

Istoria/coprinde interesurile publice şi întîmplările cele mai vredn de aducere aminte, iar archiologhia tălmăceşte aceste interesuri şi întî plări; pătrunde în toate amănuntele vieţei din lăuntru, arată obiceiuri ţeremoniile/politiceşti şi bisericeşti, descrie monumenturile, meşteşuguri felul îmbr^cămintelor, sărbătorilor, jocurilor publice şi altele. Profesoru va arăta, mai întîi, antichităţile Egiptului şi ale altor neamuri din As După acefea, va trece la antichităţile grecilor şi ale romanilor la care va opri Arai multă vreme."

Se/vede, domnilor, că instinctul bătrînesc nira împins a urma fără ştirea mea — poveţile părinteşti. Acum nouă şi zece ani am vorb predecesorilor domniei voastre de pe atunci despre/ *Antichităţile Egipt şi altoi neamuri din Asia.* Dar, curînd după aceea, m-am simţit nev să las urmarea prelegerilor mele tînărului meu coleg şi mult instruitu şi aiiiabilului meu suplinitor, d. Grigorie Tocilescu, care, sînt încredin că, eu o deplină erudiţiune şi cu o metodă negreşit mai analitică d aceei cătră care eu sînt înclinat, v-a espus chiar şi domniei voast o "bună parte din antichităţile grecilor şi ale romanilor.

Pentru îndeplinirea acestor conştiinţioase sarcine ce dumnealui binevoit a lua asupra-şi, eu simt acum o plăcută datorie de a-i mulţ eliar dinaintea domniei voastre.

Totuşi, cugetînd că dumnealui nu va fi secat tot izvorul cunoş ţelor ce avem despre antichităţile grecilor şi romanilor, iar, mal cu sea fiindcă chiar programa Eegulamentului Organic, la care îmi place să refer, prescrie ca asupra acelor ,,antichităţi ale grecilor şi ale roman profesorul se va opri mai multă vreme", eu, domnilor, m-am gîndit despica cursul meu în două serii de lecţiuni paralele. într-unele voi exp o materie specială şi adică : *Mitologia şl instituţiunile religioase la g şi apoi la romani;* în celelalte prelegeri ce vor urma cuvîntării int

ductive ce am onoare a vă o rosti acum, vorba ne va fi despre *Traian şi despre toate acele monumente care se repoakâ la istoria persoanei si a epocei,* ce prin geniul său, a strălucit aşa de ţâţe în analele omenirii.

Două cauze m-au îndemnat a alege acest subiect ca temă a unui curs de antichităţi şi de archeologie.

Pe cea dintîi am şi anunţat-o. Am voit ca) deoarece mă simt acum şi redus de a părăsi studiile mele asupra *Tezaurului de la Pietroasa* şi de a întrerupe, pentru un timp oarecare, publica^unea operei ce escluziv m-a ocupat de mai mulţi ani, am voit, zic, să atac o materie care, prin interesul ei patriotic, să mă poată mîngîia de zdruncinarea încercată în studiile mele predilecte şi îndelungate. \

Şi într-adevăr, ce poate fi pentru noi mai atrăgător, mai interesant, mai învietor, decît a pătrunde cu cercetările anticare pînă la obîrşia neamului românesc; decît a reaminti, cu dovezi plastice ale timpurilor arhaice, cum că noi, românii, am căpătat fiinţa noastră în lume, în momentul chiar cînd marele Traian a pus Rinul şi Dunărea ca hotar al imperiului latin, în contra barbarilor Germaniei şi a izvîrlit dincolo de apele Danastrului pe incultîi daci, sarmaţi, iaşici şi alteWamuri sălbatice menite a peri. \

Acela este, fără îndoială, în istoria antică, momenttl cel mai glorios al *romanităţii.* Concuistele extraitalice, începute de Scipiom *şi* de Flaminii, lărgite cu îndrăzneală de luliu Cezar, ajung, tocmai sub Iraian, la al lor apogeu. Din Ispania, din Galia şi din Germania, pe care?! cu zăbale de fier le înfrînă, braţul învingător al lui Traian se întinde iăpede dincolo de Dunăre, dincolo de Eufrat, dincolo de Tigru. ,,De aş ii mai tînăr", zicea, cîtva timp înaintea morţii sale, Traian, ajuns în v\rsta de vreo şasezecişicinci de ani, ,,de aş fi mai tînăr, aş întinde puterea romanilor dincolo de unde a întins-o Alexandru cel Mare pe a sa, trecîiîd de Indii."

Nici unul din împăraţii Romei n-a străbătut victorioâ aşa multe şi aşa depărtate locuri; nici unul — ceea ce ne pasă nouă şi mai mult aci — nici unul n-a lăsat, pretutindeni unde a fost, urme maitemeinice de instituţiuni folositoare, de monumente mărețe. Şi —- lucru miiunat ! — ca un bold etern, ce trebuie să ne împingă pe noi, românii, mai ales spre studiul archeologiei din acea epocă — cel mai de frunte din acesfe nionumente şi cel mai întreg păstrat pînă în ziua de astăzi este chiir acela care ne pune sub ochi istoria noastră naţională, luată *ab ovo.*

Mai este oare trebuinţă de a-1 numi cînd toţi v-aţi şi repurtat gîndul către *Columna dacică* din Roma clădită de divul Traian? Acea columnă singură ne spune astăzi, fără cuvinte, istoria cuceririi Daciei de către romani, istorie pe care au povestit-o mulţi scriitori eleni şi latini în opere, din nenorocire, toate perdute pentru noi.

Această nenorocire nu se referă însă în mod particular numai la războaiele lui Traian cu dacii. Tot ce s-a scris în antichitate despre acevt împărat a perit în cataclismul literaturilor antice. Abia pe ici, pe colei, aflăm cîteva fragmente în care se menţionează în puţine şi scurte frazt despre cele mai mari ale lui fapte.

Dar, ca o compensaţie providenţială, însemnate rămăşiţe ale monumentelor pretutindeni înălţate de dînsul, nenumărate monete, bătute sub domnia lui, inscripţiuni lapidare răspîndite de dînsul şi de contimporănii săi preste tot întinsul lui imperiu, ba chiar şi obiecte preţioase sau vulgare, de lux şi de uz, rămase din timpul lui, pe locurile unde a trecut

el şi legiunile sale, toate aceste elemente archeologice au venit să comp nească lipsurile istoriei scrise.

Archeologia, ştiinţa ajutătoare a istoriei, s-a arătat către Traia neobositul clăditor de trainice monumente, mai recunoscătoare de *Fastele* istorice, în care totuşi i se cădea lui să ocupe un loc mai cu va decît oricare altul dintre împăraţii Romei.

Pe dînsul, carele deschide acea eră, aproape seculară, ce s-a nu *mrsta de aur* a omenirii, pe dînsul, de la care rămăsese datina a se f fiecărui împărat, cînd se urca pe tron, urarea ca să fie ,,mai fericit d August şi mai bun decît Traian", pe dînsul 1-a nedreptăţit istoria şi m mai că ea l-ar fi lăsat în prada uitării. Nu doară că s-ar adeveri p acest fapt întîmplător zicătoarea ce pretinde că *fericite sînt acele popo care n-au istoriei*

Cît despre noi, ne bucurăm foarte că archeologia ne a ajuta scăpa de o aşa tristă fericire gloriosul nume al lui Traian. Şi într-adev dacă în privinţa lui istoria tace sau abia îngînă în prescurtare cîteva faptele sale, am putea zice că, de fiecare din acele fapte, precum şi per altele multe trecute cu vederea de abreviatorii istoriei lui Traian, numero monumente plastice ale antichităţii vin a împlini seceta de docume scrise.

Prin clădiri arhitectonice, precum arcuri de triumf şi colur apeducte, căi şi poduri, ruine de temple şi de diferite edificii; prin ta de bronz şi lespezi epigrafice ; prin statue, busturi şi camee ; prin splendi nenumărate monete sau specimine de numismatică, ba chiar şi prin f mente de cărămizi şi de olărie, prin mozaice, prin arme, prin vase, p giuvaieruri şi prin unelte de tot felul, descoperirile archeologice au com tat şi completează încă adesea noţiunile istorice ce ne sînt abia sch sau ne lipsesc cu totul asupra faptelor şi asupra vieţei sociale şi artis din timpul lui Traian.

Iată chiar a doua cauză, domnilor, care m-a condus la ideea a espune şi de a rezuma, în această serie de prelegeri, cunoştinţele a care referitoare la persoana şi la epoca lui Traian.

Cred că cu greu aş fi putut afla o materie care să dovede mai bine foloasele capitale ale archeologiei şi să atingă, totdeodată, cu tărie coardele simţitoare ale inteligenţei şi ale inimilor româneşti.

De voi şti să lămuresc cu preciziune tot contingentul precumpă ce archeologia ne aduce în istoria gloriosului fundator al coloniei l de la Dunăre ; de voi reuşi a aduna tot ceea ce originile noastre naţi au cîştigat numai din ştiinţa archeologiei, apoi sînt încredinţat ca izbuti totdeodată a vă face să iubiţi această ştiinţă şi să căutaţi în a vă instrui într-însa, mai mult decît cu noţiunile ce v-aş putea d într-un curs, mărginit din toate privinţele.

Dar, încă de la început, cată să vă împărtăşesc şi d-voastre, do lor, o convicţiune de la care niciodată nu m-am abătut: este acee din prelegerile unui curs, oricît de sistematic şi de amănunţit ar auditorii nu învaţă tot ceea ce trebuie să ştie ca să devină ade oameni de ştiinţă. Principala datorie a unui profesor este, după a părere, de a insufla ascultătorilor săi gustul şi dorinţa de a studia departe, este de a-i îndrepta pe calea studielor serioase, de a de într-înşii idei pe care tot ei să se deprindă a le dezvolta după meto ştiinţifice ce le vor fi indicate.

Cel ce, chiar şi la şcoală, nu-şi va căpăta altă ştiinţă decît c

iese, în clasă, din gura profesorului, şi nimic mai mult, nimic prin citiri şi prin meditaţiuni personale, acela va rămînea totdeauna mai prejos decît profesorul său. Şi, cugetînd mai ales la mine, domnilor, aş dori din tot sufletul ca dintre d-voastre, aceştia care binevoiţi a mă asculta, să iasă bărbaţi ce au să ilustreze ştiinţa românească cu descoperiri şi opere mult mai însemnate decît cele ce a putut face generaţiunea noastră.

într-această speranţă stă mai cu seamă mîndria mea, cînd viu aci a vă spune puţinul ce ştiu, cu gînd că răpede mă vor întrece cei ce vor fi dobîndit, din modestele mele cuvinte, dorinţa şi putinţa de a învăţa mai multe şi de a le şti toate mai bine decît mine.

Dar nu voiesc, domnilor, să închei consideraţiunile generale ce dau materie la această a noastră primă întrunire, fără de a intra în subiectul nostru, cel puţin printr-o răpede schiţare a diferitelor spetii de cercetări asupra cărora ne vom purta succesiv luarea aminte.

O ochire atentivă asupra persoanei fizice şi morale a împăratului ni se impune mai nainte de toate. în jurul lui vom găsi şi membrii puţin numeroşi ai familiei imperiale. Monumentele plastice care reprezenta atît pe ilustrul domnitor cît şi pe ai săi ne vor da ocaziune de a supune analizei critice atît unele cestiuni de arte cît şi felurite amănunte ale obiceiurilor romane din acea epocă.

Apoi, urmînd aceeaşi metodă, adică procedînd de la obiectele reale, văzute şi pipăite, ce au străbătut secolii şi au ajuns pînă la noi, şi reculegînd dintr-însele noţiuni precise asupra faptelor săvîrşite şi asupra ideilor domnitoare pe acele timpuri, vom afla chiar într-însele prilej şi înlesnire de a coordona principalele puncte de care avem să ne atingem în decursul studiilor noastre.

Desigur, n-am să vă povestesc aci istoria lui Traian, pe care d-voastre o ştiţi încă de pe băncile gimnaziului. Nu vă voi înşira dar, pur şi simplu, datele principale ale vieţei lui; dar vă voi arăta, poate, cum aceste date sînt mai adeseori procurate şi alteori numai controlate şi rectificate prin monumente epigrafice şi numismatice.

Nu voi intra nici în amănuntele războaielor ce împăratul purtă, totdeauna cu mare pricepere, cu nepregetată tărie şi cu deplin succes în Germania, în Dacia, în Spania şi în diferite părţi ale Asiei; dar vom examina împreună în ce mod şi cu cîtă dibăcie artistică o mare parte din acele războaie, şi mai ales cele care pe noi ne interesează mai mult, ni se destăinuiesc prin sculpturi monumentale, prin inscripţiuni legendare, funerare sau comemorative şi, în fine, prin figurile şi legendele de pre monete.

Vom avea şi fericirea de a constata cum, tot prin rămăşiţe ale anticei epigrafii romane, ni se confirmă şi se dezvoltă fiinţa unor instituţiuni de căpetenie, civile şi chiar religioase, cu care Traian a fericit pe supuşii săi.

Vom studia caracterul impunător ce unele arte de prima ordine, şi mai ales arhitectura şi sculptura, au dobîndit pe timpul acestui împărat şi vom descrie principalele monumente, încă în fiinţă sau mai cu totul risipite, pe care el le-a răspîndit cu o minunată profuziune nu numai în Roma, nu numai în Italia, dar şi în cele mai depărtate ţinuturi ale întinsei sale împărăţii : sînt cetăţi fundate pe malurile Rinului şi în pădurile Germaniei, pe ţărmurile Dunării şi pe plaiurile Carpaţilor ; sînt căi neperitoare aşternute în toate direcţiunile; sînt poduri de piatră aruncate pe rîurile cele mai mari ale Europei, ale Asiei centrale şi ale nordului Africei;

sînt porturi, apeduce, temple, biblioteci, altare şi monumente triumfale, din care cele mai multe poartă încă numele şi efigia nemuritorului împărat, în primii zece ani ai secuiului al II-lea după Hristos, Traian a clădit prin aşa multe locuri şi aşa însemnate edificii, încît glumeaţă Roma, care, cu toată a ei gravitate şi supunere, nu se sfia să urzice pe $i ei stăpîni chiar şi pentru faptele lor de laudă, dăruise pe mult elăditioru-i împărat cu porecla de *herba parietaria,* iarba păreţilor.

Gluma prindea bine, căci mai nu era loc în Roma unde ţ?raian să nu fi adus vreo îmbunătăţire monumentelor de utilitate sau podoabă publică.

Apoi, osebit de măreţele clădiri ce el înălţă în diferite părţi ale cetăţii, el întocmi complexul de edificii unic sub cer, *Singularem stib caelo structuram,* ce se cheamă Forul lui Traian şi în care se grupau cu o minunată simetrie arcul său de triumf şi statua sa ecvestră şi ambele salebibliotece, greacă şi latină, şi Basilica şi Templul şi, în fine, neperitoarea sa *Columnă.*

Asupra tuturor acestora vom reveni cu osebită luare aminte.

Dar, după ce vom fi cercetat tot ce a ieşit măreţ şi durabil din mîinil lui Traian, ne vom cerca încă a dibui, atît în zisele scriitorilor contimpuran cu dînsul, cît şi din rămăşiţe foarte mărunte, tot felul de producţiuni ale artelor secundare şi ale industriilor artistice ce înfloreau sub domnia lui în acea epocă ele supremă mărire a Romei n-a lipsit dintr-însa nici unu din gusturile sumptuase ale societăţilor bogate şi rafinate. Pictura mozaică argintăriile, giuvaierurile, ba chiar şi muzica ne-au lăsat amintiri şi răsu nete, mai adesea însă literare.

Şi pe acelea le vom culege, fără de a nesocoti nici măcar fărîmele d podoabe, de arme, de vase şi de mici unelte ce s-au aflat prin nişte depărtat staţiuni militare, unde legionarii romani ai lui Traian vieţuiau în contac cînd prieteni, cînd duşmani, cu barbarii din centrul şi din orientul Europe

Vedeţi, domnilor, numărul şi varietatea obiectelor de studiat este mare. Urmărindu-le pe rînd nu ne vor lipsi, timp îndelung, materiile d cercetat şi sper că fiecare din ele va atrage la sine **UB** interes special mereu împrospătat.

Nu credeţi oare şi d-voastră ca mine că, de am fi intreprins să anal zăm aci împreună aceleaşi materii archeologice, fără însă de a ne repurt pururea cu mintea la o anume epocă a istoriei, care are legitimul privil de aţîţă în noi o deosebită, o afectuoasă curiozitate, nu gîndiţi d-voast că aţi privi cu ochi mai nepăsători şi aţi asculta cu auzul mai distras de cripţiunile şi imaginile ce mă voi sili să rechem şi să reconstituiesc dinaint d-voastre, spre a explica viaţa, traiul şi faptele lui Traian şi ale oamenil de pe timpul său?

Mai repeţesc încă o dată, ca nu cumva să mi se facă imputare depăşesc atribuţiunile catedrei mele, auxiliară a studiului istoric, călcî întru acesta, mai repeţesc că nu din *povestiri istorice* avem să culeg acele noţiuni.

Dar fiindcă s-au perdut pentru noi toate operele istoriografice, c mai dezvoltate, asupra epocei lui Traian, şi adică biografia acestui împă scrisă de *Suetoniu,* contimpuranul său, scrierile lui *Marius Maximus,* *Fabius Marcellinus,* lui *Aurelius Victor,* lui *Statnis Valens,* lui *lu* *Cordus* şi chiar acea porţiune din *Dione Cassiu* din care ne a rămas num un slab breviar lucrat de *Xijilin,* autor bizantin din al Xl-lea sec fiindcă sîntem reduşi numai, osebit de acel breviar şi de altul compus

Ihttropiu, la cîteva fragmente din *Aurelius Victor,* din *Paul Orosiu,* din *Cfânica S-tului Ieronim* şi, în sfîrşit, la *Panegiricul,* mai mult declamatoriu decît coprinzător de fapte, al lui *Pliniu cel Tînăr,* aeărui corespondenţă este, po&te, într-acest caz, cu mult mai importantă; fiindcă, osebit de aceşti prozatori antici nu mai avem alte izvoare pentru istoria lui Traian şi a timpului său decît aluziuni mai mult sau mai puţin directe, răspîndite prin felurite scrieri, iar mai ales în poeţii care au trăit deodată cu dînsul, şi anurate în asprul satiric *Iuvenal şi* în desfrînatul epigramatist *Marţial;* fiindcâ — în mai puţine cuvinte — marele împărat Traian, cel mai mări-nimos domnitor al întregei ginte latine şi cel mai ager înfrîngător şi mai aprig înfrînător al inimicilor seculari ce pururea au rîvnit şi rîvnese la dînsa, fiindcă Traian nu mai are astăzi partea ce i se cade în istorie, Arclieoldgia poate, cu tot dreptul, să înalţe glasul, reclamînd pentru sine meritul de a-i fi păstrat mai cu sfinţenie amintirea şi de a-1 putea prezenta nouă şi viitorimii sub mai vii, mai variate şi mai precise colori.

Deci, conchidem zicînd că : al nostru, al *românilor,* este Traian, ca străbunul ce a răsădit aci, în ţară la noi, lăstarele naţiunii româneşti; şi apoi încă, al nostru, al *archeologiîor,* este Traian, căci prin ştiinţa noastră 1-a cunoscut, şi-1 vor cunoaşte tot mai bine lumea actuală şi cea viitoare.

Chiai de la întrunirea noastră următoare vom căuta a dovedi, cu probe netăgăduite, acest ultim adevăr.

într-însa ne vom ocupa de restabilirea critică a cronologiei referi-toare la viaţa şi la acţiunile lui Traian; dar totdeodată vom cerceta cu scumpătate caracterele fizice ale fizionomiei marelui împărat şi ale fami-liei sale, adecă & tatălui său, a soţiei sale, virtuoasa Plotina Pompeia, a mult iubitei sale surori, Marciana, a fiicei acesteia, Matidia, şi a strănepoţilor lui Traian, împărăteasa Sabina, soţia lui Adrian, şi Matidia cea jună, ambele fiice ale primei Matidie. Aceste nobile femei, iar mai cu seamă cele trei dintîi, Plotina, Marciana şi Matidia, au fost ca nişte blînde ursitori caro au vegheat asupra casnicei fericiri a acelui bun, drept, simplu dar energic bărbat, despre care poetul Marţial, cu subtilitatea corupţiunii sale, a zis,, nu fără de oarecare tăinuită ironie, că el n-a fost un domnitor, ci un general şi cel mai drept dintre senatori.

Non est Mc Dominus, seci imperator
Sed iustissimus omnium Senator.

Fiindcă am să vă vorbesc mai nainte de toate despre chipul lui Traian, aş fi dorit, domnilor, să vă pot procura mijlocul de a vedea cu ochii acest chip caracterizat prin trăsături în care o blîndeţă ca şi vulgară se aflâ unită ou o minunată tărie.

Dar cum să facem ca să realizăm această dorinţă ?

Dacă — precum aspirăm şi cerem acum de mulţi ani — am fi posedat chiar aci, pe piaţa acestui edificiu universitar, o reproducţiune în bronz a Columnei lui Traian cu statua lui deasupra, precum fusese odinioară la Roma, v-aş fi povăţuit să vă suiţi, prin scara-i întortocheată, pînă la vîrful ei şi, acolo sus, să priviţi mai deaproape chipul părintesc şi placid al acelui urieş ce din înălţimea norilor ar domni şi ar veghea peste toate ţările coprinse de colonii lui.

Dar se vede că nu sîntem încă nici destul de bogaţi, nici mai ales destul de patrioţi, ca să jertfim ceva mai puţin chiar de un milion, spre a înălţa în capitala liberei Românii falnicul monument secular carele ne va aduce aminte, pe toată ziua, că nu sîntem — precum le place a zice unora — nişte venetici de neamuri corcite, ci că sîntem fii ai Imperiului roman, aduşi şi împămînteniţi aci de 1800 ani de către virtuosul şi măreţul nostru patron şi părinte, împăratul Traian.

Totuşi, să spunem întreg adevărul. Stăpînirea, de altmintrelea foarte prevăzătoare, bine dispusă şi darnică pentru tot ce priveşte archeologia, iie-a înlesnit cu mai puţină cheltuială un mijloc practic de-a satisface curio-zitatea anticară ce voiam să deştept în d-voastră.

Pe mult mai ieftin decît un\milion, adică cu un simplu bilet de bancă de douăzeci lei, puteţi, domnilor, să vă mîngîiaţi de lipsa printre noi a columnei şi a statuei iui Traiâţi.

Priviţi în zare foiţa de hîrtie monetară şi veţi găsi pe dînsa silueta foarte fin şi corect stampată a întemeietorului patriei şi naţionalităţii noastre, pe care — lucru de mirat ! — singură Banca Naţională 1-a luat, la noi, drept patron şi garant al emisiunilor sale de hîrtie-monetă.

Oare gînditu-s-a cineva, adoptîndi tocmai la bancă această efigie venerată, că Traian a fost acela carele ^ înfiinţat în foarte multe cetăţi ale Imperiului roman băncile zise *alimentare,* bănci al căror scop erau creşterea copiilor săraci, precum şi înmulţirea poporaţiunii în Italia?

Această folositoare şi umanitară instituţiune va fi şi dînsa — graţie unor vestite tabele epigrafice — una din Gestiunile de care ne vom ocupa într-una din zile şi negreşit că ea nu este aceea pentru care Traian, to aşa de mare administrator ca şi mare căpitan, şi-a dobîndit mai puţină laudă în ochii omenirii. El, cu părintească dragoste şi prevedere, se îngri jea ca nimic să nu lipsească pentru creşterea şi dezvoltarea copiilor — cî de numeroşi ar fi — ai cetăţenilor supuşi înţeleptei şi blajinei şale cîrmuiri

Vedeţi dar, domnilor, că divul nostru Traian a fost chiar şi protecto rul plin de solicitudine al pruncilor şi al tinerimii.

El a întrunit în sine toate gloriile, toate bunătăţile.

Fie ca pururea — precum ziceau odinioară romanii către suveran lor — să avem tot mereu domnitori ,,mai fericiţi elecît August şi tot aş ele buni ca Traian, bunul Traian !"

ICONOGRAFIA LUI TRAIAN
STATUE ŞI BUSTURI ANTICE

Ar fi să abuzăm de sărăcia limbei noastre, care exprimă prin acelaşi cuvînt şi înălțimea calităților morale ale unui om şi proporțiunile colosale ale trupțilui său, cînd am pretinde că, deoarece şi superioritatea inteligenței şi trupeşia firească dau cuiva dreptul de-a se zice *om mare,* am putea conchide din aceasta că omul mare ca inteligență trebuie să fie mare şi la trup. Din întîmplare, acest caz s-a nimerit a fi adevărat pentru împăratul Traian ; dar nu este tocmai drept a-1 generaliza, deşi, îndeobşte, o ființă omenească măruntă şi neplăcută la vedere nu este, în nici un caz, idealul mărirei morale; iar exemplele materiale abia dezmint această iluziune optică a publicului.

Pentru oamenii, mai ales, cari printre semenii lor ocupă o pozițiune din acelea ce-i sileşte a se expune foarte adesea la vederea celor pe cari îi conduc la fapte lăudate, pentru acei oameni înfățişarea arătoasă şi predomnitoare este, putem zice, o calitate foarte mult prețuită. Acestea le-au zis în mai multe rînduri, în *Panegiricul* său, Pliniu cel Tînăr, vorbind despre înalta, măreața şi blinda statură şi figură ale lui Traian.

Tot Pliniu, făcînd aluziune la modestia ce dovedea împăratul în practicarea acelui uz al antichității greco-romane de-a reprezenta pretutindeni chipul bărbaților celor mai cu vază dintre dînşii, tot Pliniu adresează lui Traian următoarele cuvinte :

,,S-au înălțat statue ale tale, dar numai de felul acelora ce, odinioară în Eepublică, se ridicau ca să amintească faptele mari ale unor simpli cetățeni. Statuele actualului nostru Cezar sînt de aceeaşi materie ca ale unor oameni de felul lui Brutu şi lui Camil. Şi cauza se explică în acelaşi mod : aceia au alungat cu izbîndă din Cetate pe regi şi pe duşmani; acesta respinge şi depărtează orice semne de regalitate şi orice robie ce se naşte dintr-însa ; iar daca lui i s-a dat, printre noi, un tron de principe, aceasta s-a făcut ca să nu ramînă loc pentru vreun stăpîn.

Eu însă, văzînd înțelepciunea ta, Traiane, nu mă mir că tu desprețuieşti sau nesocoteşti titlurile care trec şi pier ; căci tu ştii că, pentru un domnitor, gloriile cele adevărate, cele eterne nu sînt decît onorile acelea pe care nu le bîntuie nici focul, nici bătrînețele, nici răutatea urmaşilor, într-adevăr, arcurile de triumf şi statuele, altarele şi chiar templele, acestea se dărîmă şi se răsipesc în întuneric. Viitorimea le părăseşte şi chiar uneori le huleşte. Dar acela care ştie să-şi biruie lăcomia, să-şi stăpînească n.țărmu<r>ita putere, să-şi înfrîne sufletul, acela, cu timpul, din ce în ce mai mult înfloreşte şi-şi cîştigă pentru vecie laude nesilnicite.

Dealtminteri, îndată ce im om oarecare ajunge a deveni stăpimtor, oricum ar fi faima lui, bună sau rea, ea tot se păstrează în timpurile viitoare. Deci un domnitor nu trebuie să cate numai a-şi face faimă, ci trebuie sa stăruiască ca să si-o facă bună. Iată pentru ce, nu prin chipuri şi statue, dar prin virtuți si merite, trebuie el să şi-o perpetueze. Prin urmare, sa

nu credem că înfățişarea şi figura domnitorului se vădeşte şi se păstreaz mai bine în aur şi în argint decît în iubirea oamenilor. Aceasta o dovedeş cu prisos, tu, Traiane, ale cărui față plăcută şi chip binevoitor stau puru rea în graiul, în ochii şi în sufletul tuturor cetățenilor".

Aceste zise ale iui Pliniu par a fi întemeiate pe faptul că, la a s înălțare ca împărat, Traian abia consimțise a i se aşeza două statue al lui în tinda templului lui Joie din Capitol şi că acelea erau, nu daurite c ale mai multora din Cezarii predecesorii lui, ci de simplu bronz ca a bărbaților vestiți din vechile timpuri ale Eepublieei.

Statuele lui Traian din Capitol nu ni s-au păstrat; dar, în urma ac lora, figura împăratului, cu sau fără de-a lui voie, s-a repețit în sute mii de rînduri şi sub nenumărate forme, astfel încît poate că nu este a personaj din timpurile imperiale a cărui efigie să ne fi rămas pînă a în mai numeroase şi mai felurite exemplare.

Trebuie negreşit să socotim că acele efigii au fost poate însutit m frecuente, preste toată întinderea imperiului, mai nainte ca dărăpănăr epocelor de barbarie să fi bîntuit podoabele monumentale ale lumei roman Deci, nu rămîne îndoială că cele cîteva sute de mari şi mici portrete a lui Traian, pe care azi încă le posedem, sînt rămăşițe din alte tot atît mii de efigii, ce pe timpul domniei lui şi chiar mult în urmă-i au fost fabr cate spre amintirea marilor şi glorioaselor lui fapte.

Analiştii vechi fac adesea mențiune despre portrete şi statue ale lui Traian. Ar fi de prisos a le aminti aci pe toate. Voi rememora num că, în biografia împăratului Alexandru Sever de istoricul Lampridiu, povesteşte că acest împărat se născu într-un templu din Fenicia, închin

lui Alexandra cel Mare, al cărui nume i se dete şi lui; iar că, în acelaşi moment, o tabelă reprezentînd pe împăratul Traian, *tabula Traiani imperatoris,* ce era acăţată în părete, căzu deasupra patului de naştere al lui Alexandru Sever. Acea tabelă sau tăbliţă, probabil de lemn, era, fără îndoială, un portret în pictură; şi negreşit nu era unicul existent, chiar că aproape o sută de ani în urma lui Traian. Dar, din acea serie de reprezentaţiuni picturale nu ne-a rămas nimic alt decît faptul raportat în această anecdotă.

Sîntem mult mai bine împărtăşiţi întru ceea ce priveşte arta sculpturală, atît pe piatră cît şi în metale. Avem într-adevăr un bun număr de statue întregi, în proporţiuni mai mult sau mai puţin colosale ; avem busturi izolate în număr încă şi mai mare ; avem chiar mai multe chipuri ale împăratului sculptate în pietre preţioase; avem apoi figura lui Traian înfăţişată foarte adesea în acţiunile şi în poziţiunile cele mai felurite, pe basorelievurile monumentale ale multora din edificiile clădite de dînsul, chiar de n-am menţiona aci decît columna lui cea dacică si arcurile sale triumfale din Eoma, din Benevent şi de aiurea; avem, în fine, cea mai bogată şi mai variată colecţiune de monete în aur, în argint şi în bronz, pe care nu numai că totdeauna figurează pe *avers* capul împăratului, dar în multe rînduri vedem figura lui întreagă participînd, pe *revers,* la deosebite scene comemorative sau apoteotice.

Dinaintea unei aşa mari bogăţii, se înţelege lesne că oricine încearcă mari dificultăţi spre a alege, dintr-un material atît de îmbelşugat, numai acele statue, busturi, basorelievuri, pietre gravate, medalii şi monete care, fără de confuziune, pot fi descrise din vorbire, astfel încît, în lipsă de reproducţiuni plastice, să lase în minţi ceva mai mult decît o stearpă şi obositoare nomenclatură. Cătînd a ocoli şi a nesocoti asemene piedici, grele de răzbătut, ne vom sili deocamdată aci să dăm oareşicare noţiuni asupra acelora din statuele lui Traian despre care am putut aduna lămuriri şi amintiri mai clare. Totuşi, după încredinţarea ce ne dau mai toţi istoricii moderni ai lui Traian, cată să declarăm de la început că mai nu există azi în Europa vreun muzeu de antichităţi sculpturale de întîia, ba chiar şi de a doua ordine, care să nu conţină cel puţin o statuă veche de ale lui Traian. Chiar din aceasta se învederează — şi o spun cu adîncă părere de rău — că muzeul nostru din Bucureşti se află pe o treaptă cu totul inferioară subt acest punt de vedere. într-însul statuele antice nu sînt reprezentate decît prin cîteva trunchiuri de piatră decapitate şi ciopîrţite, din care nici unul nu ne iartă măcar a-1 bănui că a înfăţişat vreodinioară măreaţa statură a lui Traian. Trebuie dar, de voie, de nevoie, să ne repurtăm cu privirile către alte colecţiuni mai bogat înzestrate.

întru ceea ce priveşte numai statuele întregi ale lui Traian, vom cita aci numai opt dintre ele, din care două se află azi în muzeul de antichităţi al Luvrului din Paris, alte două în muzeul regal Burbonic din Neapole, alte două în cîte unul din muzeele Romei şi, în fine, cele două ultime, în eolecţiuni din Veneţia şi din Londra.

încă o dată repeţim că această enumerare este departe de-a fi completă, dar cel puţin ea cuprinde bucăţile |>rincipale, deşi chiar între aceste opt bucăţi se învederează deosebiri înseninătoare în proporţiuni, în stil, în epoce şi în modurile de-a reprezenta persoana împăratului. Totuşi, să notăm de îndată că ele sînt toate de marmoră şi mai cu seamă de marmore care, prin grăuntele şi coloritul lor, se învederează a proveni din cele mai preţioase stînci ale Greciei.

Sub raportul modului de-a înfăţişa personajul, le putem împărţi în trei grupe distincte, şi adică două din ele (cea din Londra şi una din muzeul de la Neapoli) sînt ceea ce se numeşte *statue de stil eroic,* adică reprezentînd trupul gol, astfel cum elenii aveau obicei să înfăţişeze pe semizeii şi pe eroii lor mitologici sau legendari. Una din statuele de la Roma, cea care din muzeul Pio-Clementin al Vaticanului a fost cîndva strămutată în Paris şi care poate e cu nedrept atribuită lui Traian, ne arată un bărbat înfăşurat în togă şi şezînd jos, astfel încît ea n-ar putea fi decît *statua senatorială* a împăratului.

în fine, celelalte cinci sînt adevărate *statue imperiale, militare* sau *loricate,* în care Traian, în deplină armătură de general suprem, pare a comanda oştirilor, a împăraţi, a ni se înfăţişa ca un adevărat *Imperator* al armatelor romane.

Am vorbit mai sus despre uzul, tot aşa ele răspîndit la greci cît şi la romani, de-a reprezenta prin statue, sau de metal, sau de piatră, pe bărbaţii lor de distincţiune, fie aceia poeţi, filozofi, scriitori, artişti sau dregători şi cetăţeni de frunte, căpetenii ale oştirilor, ba uneori chiar numai oameni reputaţi prin fastul şi bogăţiile lor; dar mai cu seamă pe capii statului: regi şi împăraţi. Mei femeile nu erau alungate de la asemenea onori.

Pe timpul nostru, de cînd s-a descoperit înlesnitoarele procederi ale fotografiei, fiteşicine, cu un preţ foarte redus, îşi poate face într-o clipă de ochi *poza.* Dar acea *poză* nu este decît o foiţă efemeră de hîrtie, de pe care chiar si razele soarelui pot şterge în scurtă vreme trăsurile abia tipărite ale modelului. Lucru răpede ! lucru *ieftin* ! Adevărată emblemă a pripitei şi puţin temeinice vieţuiri a omului, în societăţile noastre moderne ! Individele trec şi se strecoară prin lumea de acum ca umbre discolore.

La noi în ţară pare că şi mai mult decît în alte locuri a luat avînt în dauna artelor trainice, acest uz al efemerelor portrete fotografiate. Am văzut, aci ca nicăieri, imagini fotografice ale răposaţilor lipite de pietrele lor mormîntare. O bură de ploaie şi chipul mortului se şterge şi se prelinge desfigurat sub umede şiroaie. Oare şi amintirea celor ce au fost pier din inima celor rămaşi tot aşa de iute ca şi imaginea lor de pre *impia po*[...] funerarie ? Nu ştiu dacă cumva impietatea şi zădărnicia acestui nou obic[...] dovedeşte la noi o scăpătare a respectului către cei morţi. în orice caz, ne face a bănui o tristă şi umilitoare disproporţiune între două din cele mai înalte facultăţi morale ale omenirei: cultul pietoaselor amintiri nobilul simţ al artelor.

Fără de-a mai insiste asupra acestui punt, stabilim că negreşit ar şi mai cuviincios, şi mai estetic de-a se procede la noi, cel puţin în privin[...] răposaţilor, astfel cum făceau odinioară străbunii noştri din antichitate greco-romană.

La dînşii portretele celor vii, ca şi ale morţilor, aveau un minun[...] caracter de durabilitate. Arta sculpturală rivaliza, poate chiar precur[...] pănindu-le, cu picturele pe tabele de lemn sau pe păreţi.

Nu vorbesc despre ţara noastră, unde abia de cîţiva ani avem unu, d[...] sculptori, nu fără de talent, cari lucrează pe ici, pe colea un bust de ma[...] moră sau de bronz, dar încă şi mai des de lut ori de ipsos. însă chiar şi ţările cele mai culte ale Europei apusane gustul şi uzul sculpturei este a[...] încă departe de-a fi atins întinderea şi dezvoltarea ce ele dobîndise în soc[...] tatea antică. Se vede că în Grecia, şi apoi chiar în Italia, nu numai c[...] materialul de calitate superioară pentru săpătura în piatră se afla mai îndemînă, dar poate că şi plata lucrului de sculptură era mai potrivită

mijloacele băneşti ale tuturor. Ceea ce este însă şi mai sigur e că, la eleni, avîntul artistic era cu mult mai energic decît în lumea de azi şi că la romani hotărîrea stăruitoare de-a dura numai monumente mari şi trainice preocupa minţile mult mai tare decît aceste idei frămîntă pe ale noastre.

Iată pentru ce, la greci şi la romani, arta sculpturei a fost aşa de răspîndită, a creat aşa multe opere însemnate şi a lăsat chiar şi posterităţii aşa multe urm© vrednice de luare aminte şi de studii. Din asemene aplicări este învederat că practica acestei arte a trebuit să fie foarte răzlăţită. Atelierele de sculptură au fost pretutindeni foarte numeroase în antichitate. Ele erau populate nu numai cu artişti, născocitori de forme nouă, ci mai cu seamă cu lucrători mai mult sau mai puţin îndemînatici, cari se îndeletniceau mereu cu imitarea modelelor celor perfecte ale grupelor, statuelor, busturilor, basorelievurilor şi gravurelor, executate la diferite epoce de artişti vestiţi. Astfel se formase unele tipuri, care neîncetat serveau de modele imitatorilor din timpii posteriori.

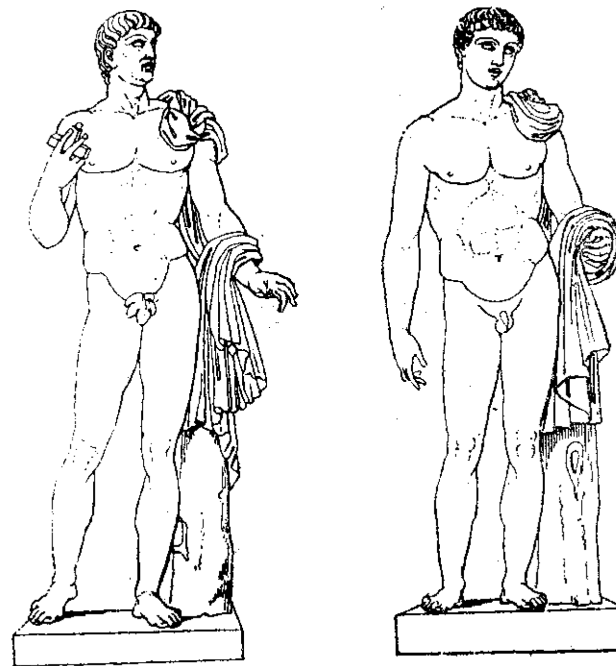
Artiştii cei mari ai Eladei reprezentase în imagine faimoase pe zeii, pe semizeii, pe eroii mitologici şi istorici ai ţărilor. Apoi, cînd romanii ajunseră a diviniza pe ai lor împăraţi, sculptorii contimporani cu aceştia adoptară anticele tipuri zeieşti şi eroice spre a le însuşi *divilor* şi mai mult sau mai puţin eroicilor împăraţi ai Eomii. Atunci formele trupeşti cele mult perfecte ale purei antichităţi clasice serviră pentru divinizarea unor personagie reale şi trăsurile figurei cutărui sau cutărui împărat, bine cunoscut, fură aşezate d-a dreptul pe trupuri ideale, pe boiuri tipice.

Astfel s-a întîmplat negreşit şi cu statuele *de stil eroic* ale lui Traian. Nu putem zice că cele două statue eroice, care azi încă ne reprezenta pe acest împărat, au luat de model chiar structura lui corporală. în amîndouă distingem trupuri cu mult mai juvenile decît putea fi al bărbatului matur, cu al cărui cap ele sînt încununate.

Statua eroică a colecţiunei Londsdowne din Londra este cu mult superioară celei din muzeul Burbonic de la Neapoli. Ea înfăţişează pe eroul păşind înainte cu mers răpede şi semeţ (fig. 2). Capul e ridicat în sus. De pe umărul stîng atîrnă o mantie sau hlamidă ce se înfăşoară pe braţul aceleiaşi părţi, tocmai dasupra minei care este foarte puţin ridicată în lăture. Din contra, braţul drept se înalţă pînă la umăr cu mîna, unde se vede acea scurtă spadă a împăraţilor romani ce se chema *parazonium.* Statua de marmoră albă este înaltă de 5 picioare şi 11 degete.

Cea din muzeul Burbonic provenită din vechea colecţiune Earnese (fig. 3) are şi dînsa hlamida tot în acelaşi chip dispusă, dar braţul stîng stă mai apropiat de trup. Braţul drept atîrnă cu totul în jos. Tot trupul, mai greoi, mai nemlădiit, stă locului. Capul, ceva aplecat în jos, cată cu mai multă linişte drept în faţă-i. Se simte că aci s-a adoptat un model de sculptură romană, cu mult mai puţin elegant în structura sa anatomică decît anticele tipuri elenice. Această statuă de marmoră din muntele Pentelic de lîngă Atena are o nălţime de 7 palme.

Fără îndoială, ambele aceste statue au fost lucrate după moartea lui Traian, atunci cînd el, pentru generaţiunile urmaşe, era o divinitate olimpică, adică un zeu curat, limpezit de orice slăbiciune, lipsit de orice imperfecţiune omenească. Deci, trupul lui este al unui zeu, în veci tînăr, sprinten, vioi şi voinic ca Apolon, zeul luminei, zeul solar; chiar trăsurile figurei lui au recăpătat juneţea nemuririi, deşi nu s-a pierdut cu totul dintr-însele fizionomia lui Traian, caracterizată prin blîndeţea şi energia lui. Artistul a făcut un fel de restituire a chipului lui Traian, astfel cum el va fi fost pe cînd, în tinereţele lui, el secunda ca tribun al oastei pe părintele său în bătăliile din Siria şi în cantonamentele din Spania Nimeritu-va sculptorul a ne da pe Traian întocmai cum va fi fost el june } Aceasta va rămînea pururea la îndoială, deoarece de la Traian, fiiu al unui stram om de rînd în Roma, nu avem portrete juvenile, precum ni s-au păstrat de ia Cezarii născuţi si crescuţi în jurul tronului. Ceea ce putem aiirma este ca,

atît liniştita statuă eroică de la Neapoli, cît şi figura de marmoră mai semeaţă şi mai mişcătoare din Englitera, poartă pe al lor cap acele şuviţe de păr căzînd fără îngrijire pe frunte cari nu lipsesc niciodată din chipurile lui Traian, deşi cu nedrept, din a lor cauză, s-a atribuit acestui împărat, de cătră scriitorii tîrzii, porecla de *Grinitus.*

Ar fi nepotrivit lucru să descriem, cu prilejul acestor două statue — poate cele mai depărtate de adevăratul tip al împăratului — trăsurele amănunţite ale figurei lui Traian. Ne rezervăm această datorie pentru momentul cînd ne vom ocupa de portretele lui cele mai autentice, cele mai bine caracterizate. Şi aceasta nu se va întîmpla nici acum îndată, cînd ne va fi vorba despre a lui *statuă togată* din muzeul Pio-Clementin de la Roma.

Aceasta, departe de-a ne arăta pe Traian sub forma unui erou mitologic, ni-1 prezentă sub aceea mai familiară, dar nu mai simplificată ca factură artistică, a unui cetăţean roman de distincţiune, a unui senator ai Romii, învăluit în largele-i veşminte de pace, fără ca, totuşi, chiar şi astfel, să nu ni-1 învedereze, prin unele indicii semnificative, ca pe cel mai dintîi dintre senatori sau, precum zicea despre dînsul poetul Marţial *iustissimus omnium Senator.*

Această statuă (fig. 4), care, precum am mai spus, a fost dusă în timpul lui Napoleon I din Vatican la Luvru, este şi ea de marmoră din Pentelic. Figura aşezată pe un scaun sau sedie fără rezimătoare are cu

totul o înălțime de 1m,545. Ni se zice că trupul şi capul sînt de provenințe diferite sau că, în timpi moderni, s-a alipit un cap antic al lui Traian cu fizionomie placidă şi plină de o binevoitoare mărire, pe un corp drapat, care poate că nu a fost al lui. Aceste presupuneri se găsesc enunțațe în descrierea numitei statue de vestitul archeolog italian Ennio Quirino

Visconti, carele vorbeşte astfel despre dînsa *(Il museo Pio-Clementirto»* voi. III, tav. VII) :

Veşmintele, eonsistînd dintr-o tunică simplă şi dintr-o togă, sint tratate cu gust bun şi dispuse într-un mod ce nu este nou, căci se regăseşte şi în alte sculpturi mai vechi: aceasta ne întemeiază a crede că sînt dintr-o epocă lăudată. Scaunul e simplu, deşi acoperit cu o pernă ; însă nu este şedia oficială a Curielor; chiar dintr-aceasta se poate bănui că personajul primitiv **al** statuei nu a fost nici un împărat, nici un alt mare dregător, ci mai mult un filozof sau un literat; cu atît mai mult cu cît se pare că acestora au fost consacrate mai cu seamă statuele şezînd jos. Sandalele sau încălțămintele, din care numai una este antică (căci celalt picior este o restaurațiune modernă), sint şi ele străine costumului pe care l-ar fi reclamat statua togată **a.** unui împărat, adică nu sînt călțuni senatoriali.

JJU toate acestea, ni se pare lucru firesc a întîlnî pe Traian sub această formă pacinieă, simplă, familiară, aşa de conformă cu gusturile şi cu uzurile lui Lui, în timp de pace, îi plăcea a trăi în cetate, oeupîndu-se fără ostentațiune de interesele publice şi chiar de afacerile private ale cetățenilor sau petrecînd cu linişte şi cu veselie în societatea unor amici, bărbați plini de gust şi de cultură.

Noi presupunem că astfel de reprezentațiuni ale persoanei sale trebuie să fi plăcut mai cu deosebire iui Traian şi foarte ne vine a crede că de felul acesta^va fi fost statua împăratului aşezată în biblioteca din Prusa, capitala Bitiniei, statuă despre care vorbeşte Pliniu într-o scrisoare a sa către Traian, unde îl înştiințează despre contestațiunile ce se iscase atunci asupra

unor lucrări de sculptură între cetatea Prusa şi Dione Cocceianul *(Epistola* lib. X, 85-86).

Aflu aci prilej de-a spune că mai toate cetățile Imperiului romai aveau de mare onoare a posede, în sinul lor, statue de ale împăratului Traian sau de-a contribui pentru ca asemenea monumente să se ridice în locurile cele mai frecuentate de popor, precum bunăoară în templele zeilor celor mai renumiți. Drept exemplu, vom rememora numai ceea ce ne spune călătorul grec Pausanias în descrierea cetății Olimpia din Peloponez, unde se afla templul cel mai vestit al lui Joie Panhelenicul. Statua lui Traian ele acolo, ne zice Pausanias, era înălțată prin contribuțiunea tuturor popoaxelor Greciei.

Credem însă că imaginile acelea cari figurau în locuri aşa de sumtnoase, aşa de bogate în tot felul de opere de artă, acele imagini, zicem trebuie să fi reprezentat pe un împărat ilustru ca Traian în apogeul fale sale de stăpîn şi împărat al lumii.

Subt acest ultim aspect ni-l prezintă, încă şi acum, acele cinci statu elespre care ne mal rămîne a vorbi.

Totuşi, mai nainte d-a întreprinde descrierea lor, să revenim asupra unui punt de care abia ne-am atins, cînd am început a arăta formele c afectă statua şezînd atribuită lui Traian. Am spus că trupul este acolo grațios înfăşurat în tunică şi în togă; am spus că picioarele poartă sandale şi aş fi trebuit să adaug că piciorul drept este tras înapoi către scaun, aşeza fiind pe o treaptă piezişă, şi că cel stîng, de factură modernă, stă ma înaintat. Am spus că figura e placidă, blîndă şi măreață şi ar fi trebuit să adaug că-i este capul gol şi părul, ca de obicei, adus pe frunte, cu şuvițe neorînduite. Nu am spus însă că în mîna stingă statua ține un glob, emblemă a puterii supreme, şi că degetele celei drepte pare că arată la acel glob

Dar să nu ne amăgească aceste dovezi ale marnei suverane. Minel sînt amîndouă moderne şi sculptorul de acum vreo sută sau o sută cincizec de ani, carele a completat cu dînsele şi cu un cap autentic al lui Traian acel corp de marmoră grecească trunchiat şi frumos drapat, a voit ca s corespundă capul cu care dînsul împodobise acel trunchi eu minele ce e îi adausese şi, pentru aceasta, el i-a pus în mini globul suveranității, astfe precum vedem pe unele monete ale lui Traian că însuşi senatul îi închină şi-i dăruieşte omnipotența imperială sub forma unei sfere.

Dintre toate statuele în care vedem încă pe Traian în costum d *Imperator,* numai una ni-l arată purtînd un glob în mîna-i dreaptă, ridicată pînă la înălțimea sinului (fig. 5), pe cînd cealaltă mînă înalță pînă l linia fruntei un sceptru în forma unui scurt toiag de comandament. Capu este încins cu o cunună de lauri. Fața cată în sus cu o nespusă mărire Picioarele, alăturate lîngă un trunchi de copaci, se văd goale, aşezat pe tălpi legate la glezne cu nojițe de opinci ce se încrucişează pînă pe l mijlocul pulpelor. Pe trunchiul corpului, împăratul poartă un pieptа sau *lorim* de metal, pe fața căruia se zăresc două nimfe întinzînd brațel către un altar sub care se zvîrcoleşte o fiară străpunsă. Pe umăr şi sub şele, lorica e ornată cu solzi, *squamae,* sau plăci lunguiețe reprezentîn în reliev capete de zeități şi de animale, destinate, se crede, a-depărt piaza rea. Pe sub acestea fîlfîie pînă deasupra genunchilor şi deasupr coatelor extremitățile tunicei, acoperită cu acele lungi fîşii de curea, *lor* atîrnînd în jos, care completă înveşmîntarea apărătoare a căpeteniilor d oşti ale antichității.

în vechile noastre icoane de stil bizantin sfinții războinici, precum sf. Gheorghe, sf. Dumitru, sfinții Mereurie, Procopie şi alții, au păstrat acea înveşmîntare războinică la care memoria noastră se poate repurta cu înlesnire.

Statua antică a lui Traian cu care, deşi nu este una din cele mai principale, am început descrierea categoriei a treia, adică aceea a statuelor

propriu-zise *imperiale* ori *loricate,* această statuă de marmoră, unica din toate încoronată cu lauri şi ținînd globul suveranității în mînă, provine diri colecțiunea palatului Grimani din Veneția.

Spre a completa descrierea acestei efigii imperiale, avem a mai spune că o spadă scurtă, dar cu mîner înalt, *parazonium, îi* stă lipită de coapsa stînga şi că uşoara mantie imperială, *paludamentul,* încheiată cu o copcă sau fibulă pe umărul drept, formează cîteva cute transversale sub bărbie şi apoi atîrnă pe spate, acoperind subt ale ei draperii unduioase tot dosul loricei de metal, pînă pe pulpe.

Acelaşi costum militar, cu deosebiri puține, caracterizează cele patru statue de care avem a mai vorbi. Fără îndoială, de însemnat printre ele este acea din muzeul Burbonic de la Neapoli (fig. 6). Ea are o năltime de opt palme şi este sculptată în cea mai frumoasă marmoră grecească. Sînt acum **120** de ani de cînd a fost descoperită, împreună cu o statuă a împăratului Caligula, pe malurile rîului Garigliano, în acea localitate din Lațiu numită Minturne şi vestită prin mlăştinele sale în care se ascunse Mariu, după a sa învingere. La **1802,** un nobil napolitan, marchezul Venuti, însuşi sculptor distins, dărui această statuă de marmoră muzeului de antichități al patriei sale.

Ziserăm că statua a fost descoperită; însă mai adevărat este a zice că numai trunchiul s-a găsit la Minturne. Capul a fost adaos, iar picioarele, încălțate cu sandale şi dispuse în fața unei tulpine de arbore, sînt de lucrare modernă ; asemene şi brațele, pentru a căror restaurare au servit de model

celelalte trei statue ale lui Traian, din Paris şi din Eoma. Aşadar, porțiunea remarcabilă a lui Traian din muzeul Burbonic consistă mai e seamă din corpul vîrtos al împăratului, acoperit cu o lorică pe care se vă basorelievuri de o finețã şi de un stil demne de atențiune. în mijloc, p linia mezie a pieptului, se deosibeşte o Minervă cu coiful în cap, cu pavăza

pe umărul stîng şi înălțînd cu mîna dreaptă în sus o cucuvea, emblem zeiței înțelepciunei. De două lăture ale zeiței stau două tinere, zvelte uşurele dănțuitoare, încununate cu foi de palmi. Sub gîtlej lorica es împodobită cu figura Meduzei, ființă mitologică care, în ideile anticei rel giuni elenice, avea darul de-a insufla groaza. Scurta spadă a împăraților *parazoniul,* stă sub piept, atîrnată la stînga de-o curea ce trece peste um rul drept. Sînt dispuse ca o fundă cutele paludamentului ce se înf şoară pe braț.

Tot astfel se vede dispusă mantia pe una din statuele muzeului d Paris (fig. 7). Şi acestia îi lipsea capul atunci cînd a fost descoperită Gabie, în Italia meridională. Ceea ce a făcut însă ca această statuă marmoră din Păros, înaltă de peste doi metri, să fie atribuită lui Traia a fost emblemele — şi acestea foarte frumos sculptate — care se deosibe pe lorica lui. Aci, sub gîtlej, figura Meduzei este înlocuită printr-un cap Triton, zeitate marină; şi s-a zis că o astfel de emblemă trebuia să amin tească despre flotele romane pe care Traian le pornise în direcțiunea măril indiane atunci cînd, prin Asia Mică şi Armenia, el merse să atace imperi persan. Apoi, în mijlocul loricei se vede gravat cu multă preciziune trofeu cu totul asemănat celor care, pe unele monete amintitoare desp izbînzile împăratului în țara dacilor, ne arată un coif, o lorică şi dou scuturi acățate toate de un stîlp, sub care zac ghemuiți doi oameni, ro din război, cu minele legate la spate. De latinele trofeului se văd, de

parte, o Victorie cu rochie fîlfîindă, şi de alta, un geniu de acelaşi fel; amîndoi sînt aripaţi şi înscriu pe scuturi rotunde triumfmile împăratului. Asemene figuri regăsim în mari proporţiuni şi pe Columna Traiană. în statua de la Gabie, cu mîna stingă lipită de trup şi în parte ascunsă sub paludament, împăratul ţine *parazoniul;* în mîna dreaptă, ridicată cu **mult**

mai sus decît capul, acea statuă înaltă micul toiag ai comandamentului. Aci, ca şi în celălalt chip imperial din muzeul Luvrului, picioarele sînt cu totul goale. Astfel trecea riurile, împreună cu toţi soldaţii de rînd, împăratul Traian, cînd umbla pe jos în capul oştilor sale, îmbărbătînd cu pilda pe soldaţii săi.

Statua din Villa Albani, lîngă Roma (fig. **8),** înaltă de nouă palme şi ceva, prezentă oarecare clispoziţiuni diferite de cele precedente. Picioarele sînt încălţate cu sandale; lorica nu are nici o sculptură; dar spada e atîrnată de-o curea care încinge trupul pe la mijloc, în formă de brîuu Braţul drept se naltă cu sceptrul în mină, foarte depărtat de cap. Paludamentul, prins pe umărul drept cu o fibulă rătundă, formează cîteva cute pe piept şi apoi atîrnă, larg răsfirat pe spate; o parte din el se încolăceşte pe braţul stîng, a cărui mînă deschisă se depărtează cîtva ele trup. Această dispoziţiune a braţelor dă figurei o înfăţişare cu totul maiestoasă.

Am ajuns acum, după lungi şi minuţioase descrieri, cu care mă tem că am obosit foarte luarea aminte a cititorului, am ajuns la ultima elin cele opt statue ale lui Traian ce ne propusesem să prezentăm aci. Aceasta este şi dînsa la Paris (fig. 9). Este de marmoră din Pentelic şi are o nălţime de 2m,112. Ca cealaltă din Luvru, despre care am vorbit, ea ne arată'picioarele împăratului goale, clar făcînd o mişcare pare c-ar umbla. Minele amîndouă au poziţiunea statuei din Villa Albani; dar aci paludamentul nu ţine. cîtuşi ele puţin de umeri, ci îmbăierează, cu ale lui cute îndesate,

pîntecele si picioarele împăratului pînă la genunchi; apoi, cu ambele l eăpătiie, atîrnă ele pe mîna stînga in jos. Capul priveşte drept în faţ Lorica, ale carii curele cu cătărămi se văd aşezate, foarte distinct, ca niş altite, pe ambii umeri, explică cum partea pectorală a acestei armure ap rătoare se afla unită cu porţiunea ei dorsală. Semnalăm această particula

ritate,.aci mai întîi, numai pentru ca aci ea se vede figurînd de amîndo părţile. Şi mai importantă, însă, este sculptura din faţa pieptarulu sus,' într-o semilună, se zăreşte capul zeiţei Isis, pe care romanii o luase veneraţiune din regiunile orientale şi mai cu seamă din Egipt. Dedesu este un trofeu cu un coif cornut, o mantie fîlfîindă şi două paveze exag nale. De stîlpul trofeului sînt legaţi cot la cot si stîrciţi pe vine doi rob unul gol cu totul, celălalt purtînd lungi veşminte orientale. S-ar zice ei înfăţişează poporaţiimile arabe ale Siriei si ale Palestinei, înstrun prin silă de armele învingătoare ale lui Traian. Capul împăratului, d frumuseţe extraordinară, se crede a nu fi cel original ai acestei mult inte resante statue.

Acum, după ce trecurăm în vedere aceste opt imagine întregi împăratului si după ce căutarăm să vedem în cîte moduri diferite anticl tatea i-a reprezentat înfăţişarea prin mari opere izolate de sculptu este bine, credem, să mai aruncăm o privire înapoi, spre a ne da seama chipurile diferite prin care statuaria antică ne-a păstrat memoria aces mare depozitar al puterii imperiale şi renvietor al anticelor virtuţi ce ţeneşti ale Romei republicane.

Noi ştim astăzi că cei vechi au dat portretului sculptural al Traian şi alte forme decît acelea sub care îl putem constata acum. Astfe bunăoară, medaliile sale, care ni-1 arată adeseori stînd în picioare într- car cu doi sau patru cai, ne dau încă o dovadă învederată că, deasup

porticului din forul său, statua colosală a lui Traian se înălța strălucitoare într-o bogată *redă,* trasă de opt telegari înhămați toți în rînd. Astfel iar,, sîntem întemeiați a zice că s-au instalat în Roma și în alte localități mai multe statue ecuestre ale lui Traian. Este chiar lucru sigur că, în același fer care purta numele lui, se afla așezată o statuă călare a împăratului și,, subt această formă, mai întotdeauna colosală, el a putut fi prezemtat și în costum militar de *imperator,* și în veșminte mai modeste de cetățean senatorial, și, în fine, în atitudinea eroică a zeilor și a semizeilor legendari.

Monetele ne dau și ele probe despre existența statuelor ecuestre ale lui Traian în costum de căpetenie a oastei.

Poate că acestea, adică statuele zise *imperiale?* atît călare cît și în car sau în picioare, erau cele mai frecuente ; și daca ne este permis a judica despre frecuența în antichitate a diferitelor'aspecte sub care el era înfățișat, dacă ne este permis, zicem, a judiea după rămășițele încă în ființă, ar trebui să credem că cele mai numeroase ale lui imagini l-au arătatîn atributele sale de imperial comandant al armatelor romane.

Totuși, credem că lui i-a plăcut, după cum ne încredințează chiar și Pliniu, a ieși adesea la iveală printre supușii săi subt aspectul mai modest de simplu cetățean, astfel cum erau figurați în Roma anticii conducători ai afacerilor publice, simpli cetățeni ca Brutu și Camil.

în fine, i se făcură și statue de stil eroic, după a lui moarte, atunci cînd divinitatea lui ajunsese a fi consacrată, în mintea tuturor, nu numai prin puterea suverană, care dete chiar și unor nemernici împărați ai Romei o așa exuberantă și iluzorie consecrațiune, dar încă și prin acel extraordinar și neasemuit renume de dreptate, de blîndețe, de virtute și de mărinimie, ce, de-a lungul secolilor, a rămas ca o însușire nedespărțită de bunul împărat Traian.

Daca statuele ecuestre și cele pedestre ale acestui model si stăpînilorilor lumii au fost multe în antichitate, apoi este evident că și mai numeroase încă au trebuit să fie busturile lui. Această presupunere nu poate să sufere îndoială, deoarece mai ales vedem și astăzi așa multe capete de ale acestui împărat împrăștiate prin muzeele și colecțiunile particulare ele antichități. Deci, întru ceea ce privește busturile și capetele lui Traian, nu doară de o nomenclatură completă ne poate fi aci vorba, dar nici măcar de-a alege printre ele pe toate acelea care, prin vreo particularitate mai răsărită, au atras oareeîndva luare aminte din partea anticarilor. Ne vom mărgini a semnala aci numai două dintr-însele; și chiar aceasta o vom face mai mult cu scopul de-a încheia notița noastră asupra statuariei traianice cu o descriere oarecum mai amănunțită a trăsurilor ce caracterizau figura lui Traian.

Anticarul francez Mongez, carele a completat *Iconografia greacă* a lui Visconți printr-o iconografie a romanilor, a reprodus în tabelele cărții sale un bust al împăratului, lucrat din marmora de Păros, spunîndu-ne că acesta a făcut parte din colecțiunea cardinalului Fesch, unchiul împăratului Napoleon I. Nicăieri trăsurile fizionomiei lui Traian nu par a fi mai lămurit tipărite decît în această operă de artă, lipsită, de altminteri, ele orice ornament (fig. 1 și 10).

Acest ultim amănunt îl dăm numai fiindcă voim să punem acea figură în comparațiune cu alt bust colosal al lui Traian, lucrat în marmoră din Pentelic, în care împăratul poartă pe cap cununa civică, acea cunună de foi de stejar, cea mai prețuită răsplată dintre darurile ce, la romani, se acordau ostașilor de frunte. Acest bust, care se află în Villa Borghese de lîngă Roma (fig. 11), idealizează oarecum trăsurile iui Traian și le dă o

^emanare destul de pronunțată cu chipul, rămas clasic printre împărații Romii ai lui August, strămoșul lor comun.

Un restaurator modern a adaus capului, încoronat cu cununa civica, un pieptar de zale cu aspect de solzi, *lorica squamata,* dm mijlocul căruia răsare un cap de Meduză.

în bustul din fosta colecțiune a cardinalului Fesch figura este a de caracteristică, așa de corespunzătoare, sub puntul de vedere fiziognomi cu toate calitățile, si poate chiar cu micile slăbiciuni ale lui Traian, mc

toti acei cîți au studiat cu de-amăruntul viața, aplecările și însuși ti general păstrat în mai toate efigiile antice ale acestui împărat au recun cut în acea figură adevărata imagine ce ne pune sub ochi pe acel o m la inînă, energic și drept la minte, simplu în viețuirea sa, hotant in o

faptă şi intreprinclei^e a sa, puțin dedat eu speculațiunile ştiințifice şi filozofice, dar iubitor ele tot ce e bun şi frumos, pre cît acelelucruri erau totdeodată mari şi temeinice.

Capul lui Traian, în acel bust, este mare, lat şi cam revărsat în. partea despre ceafă. Este aşezat pe un grumaz larg şi astfel îndreptat încît se vede că pozițiunea obrazului nu era nici sumeasă în sus eu trufie, nici aplecată cu fățărnicie spre pămînt. Traian căta dar drept în față, nici aspru, nici sfios. Părul, despicat în şuvițe puțin unduioase şi cam'dezordinate, pleacă din creştetul capului spre a se răspîndi în*toate părțile cam deopotrivă; ele ajung pe dinainte a acoperi o mare parte clin frunte, care, deşi mică şi cam teşită, prezentă la mijloc o linie bine pronunțată. Arcadele sprîncenelor reies cu putere şi formează, prin răzorul frunții, acea îndoită dungă foarte adincită. Dovadă că Traian cugeta şi că fruntea i se zbîrcea adesea spre a chibzui cu luare aminte la greua sarcină ce-şi impusese, de-a noroci o lume întreagă.

Din acea dungă lată se porneşte nasul proeminent, lung, cărnos, bolbocat la vîrf şi clestăinuind poate oarecare aplecări cam materialiste. Buza superioară cade drept deasupra celei ele jos, sub care se cufundă apoi pielea, formînd ca un şioi tare pronunțat, din cauza bărbiei ce este foarte proeminentă. Pe gura lui Traian se citesc felurite şi neprețuite calități, într-însa se vede lămurit cît de puternică liotărîre predomneşte în caracterul său; şi cu toate acestea, pare că un zîmbet binevoitor şi glumeț se tot joacă prin crețurile oblice care pleacă de sub nări şi de la căpătîiele buzelor.

Ce putem acum să spunem despre expresiunea ochilor, pe care nu-i vedem decît în chipuri descolorate şi lipsite de lumini? Căci, precum se ştie, în statuaria antică, dalta lăsa neatins interiorul ochilor. Totuşi, este probabil — şi unele slabe indicii par încă a dovedi aceasta — că cele mai multe clin statuele antice erau colorate şi astfel ele puteau cla chiar şi impresiunea cea vie ce reiese din colorarea unei figuri. De ni s-ar fi păstrat o astfel de statuă a lui Traian, am fi văzut pe dînsa albind părul împăratului, ce-1 ştim că a fost de timpuriu cărunt; l-am fi văzut contrastînd în mod plăcut cu o pieliță cam smeadă, ce pare a sta mai în deaproape raport cu trăsurile acelei figuri, hîrşite pe cîmpii de războaie şi care, de altminteri, nu putea să dezmintă nici origina ispanică a lui Marcu Ulpiu, născut din părinți turditani.

Din presupunere în presupunere, am ajunge a zice că vederea lui nu avea fulgerătura straşnică a unor ochi negri corb, ci mai mult blinda, potolita, dar şi hotărîta cătare a ochilor căprui.

Astfel completată, figura lui Traian, fără de-a ni se prezenta ca un tip de frumuseţe clasică, fără de-a învedera mîndria şi semeţia capului olimpic al lui Joie cu pletele răsfirate, cu fruntea vastă, cu privirea scînteietoare, avea totuşi în sine o temeinică expresiune de energie stăruitoare şi neobosită; era totdeodată afabilă, plăcută, atrăgătoare; dovedea aplecările cele mai pronunțate spre bunăvoință, compătimire, milă şi îndurare. Pe fruntea lui nu se strecurau umbrele unor idei abstracte, unor năzuiri nerealizabile. Văzîndu-1, tot omul îşi putea zice că el nu voieşte mai mult decît poate, dar că poate tot ce voieşte. în creierii iui, teşiți şi îndesați (de-am putea zice aşa) subt o țeastă oablă şi dreaptă, nu fluturau iluziuni zadarnice; dar tot ce se zămislea într-înşii îl împingea spre fapte practice, folositoare, drept cumpănite şi totdeauna îndeplinite fără greş, fără sminteală.

învederat este că o fizionomie aşa de simpatică şi, am putea z
chiar aşa de inipirnătoare numai prin expresiunea de echitate şi de b
deţe răspîndită într-însa trebuie să fi asigurat lui Traian atît respectu
afecțiunea convieţuitorilor săi de orice rang şi de orice neam, cît şi
însuşi acea încredere în sine care-1 făcea să trăiască în mijlocul poporu
şi soldaților săi, ca un părinte venerat şi iubit de toți cei ce se aprop
de dînsul.

Iată, după cum credem, unul clin darurile fireşti de care s-au bucu
şi s-au folosit toţi, pe cînd Traian era încă în viață. Dar calitățile lui e
aşa de numeroase şi aşa de felurite încît, chiar după ce atrăgătoarea
persoană fizică dispăru clin ochii tuturor, el încă păstră pentru ve
prin darurile sale morale şi prin faptele lui neperitoare, renumele cel
glorios ce a lăsat vreodată un împărat pe lume.

Pentru scumpa şi neuitata lui amintire, artele antichității, şi an
sculptura, cea mai serioasă şi mai originală dintre ele, au lucrat fără p
get, mulți secoli în urniă-i. Astfel ele ne-au transmis, poate, şi mai m
cunoştinţe asupra lui Traian decît analele istorice, pe care, din nen
cire, le-a' bîntuit şi le-a nimicit cataclismul barbariei, mai mult chiar c
pe stanele de marmore, fățuite după chipul divului împărat.

Despre un fapt ca acesta ne încredințează însuşi poetul cel mai ilus
al veacului de mijloc. Dante ne spune că, pe pragurile^ raiului cereso
a zărit alburind o piatră, *clie biancJieggiava*; iar pe dînsa era istor
nalta glorie a „principelui roman, pentru a cărui mare valoare papa
gorie a cîştigat marea sa izbîndă", aceea de a-1 strămuta din iadul p
nesc la loc mai cu lumină. Acel principe roman era Traian împăra

Quivi era storiata Voltei gloria
Del roman prime, lo cui gran valore
Ilosse Gregorio alia sua gran vittoria.
Io ăico di Traiano imperadore.

(Dante, *Purgator.* X, v. 73-76).

ATENEUL ROMÂN
ŞI CLĂDIRILE ANTICE CU DOM CIRCULAR

Din cîteva cuvinte ale amicului nostru, domnul Esareu, ați înțeles, doamnelor şi domnilor, cum şi ce fel se întâmplă ca d-voastre — sprijini credincioşi ai Ateneului Eomân — să încercați astă seară oarecare surprindere de a vă afla îndesați aci, într-o sală cam strimtă, cam îngustă, cam jilavă, cam golaşă, în loc de a vă desfăta, — precum poate linii şi sperau, — sub falnica boltă care, deşi nu încă terminată, se înalță acum mai presus, pot zice chiar, din toate privințele, mai presus de orice altă clădire din bătrînă capitală a noului nostru regat.

D-l Esarcu carele, de aproape doi ani, tot aşterne, zi cu zi, piatră peste piatră, ca să dureze acest monument, visat cu dor şi plănuit fără preget de d-sa, în timp de ani cu o zecime de ori mai numeroşi, d-sa ar fi putut, fără îndoială, ba ar fi trebuit chiar poate, să vă spună însuşi d-lui, ce are să fie în curînd —- mulțumită îndemnului patriotic al d-voastre şi al românilor îndeobşte — acest locaş, cel dîntîi de la noi, avînd drept menire de a răspîndi, prin coprinsul întregei românimi, toate cugetările, toate faptele şi toate plăsmuirile cu folos. Cu acest unic gînd, pentru acest scop precis şi lipsit de orice interes personal şi egoist, s-a întreprins, aci în Bucureşti, cu o neasemuită ardoare, înălțarea unui sanctuar, pe al cărui altar totul va fi limpezit în flăcările învietoare şi întăritoare ale ştiinței, ale literaturei, ale artelor.

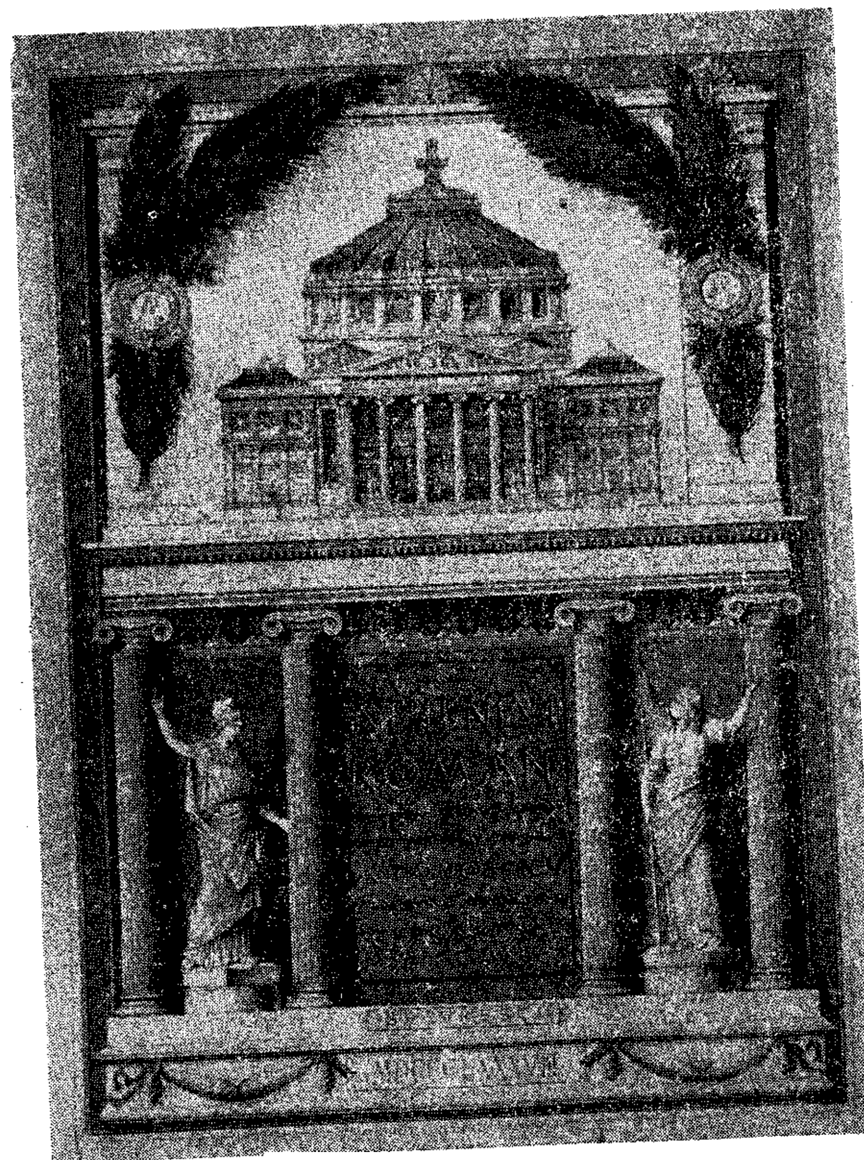
De aceea chiar i s-a şi dat ca emblemă, ca firmă doveditoare, dauritul tripod fatidic carele, încă de acum, străluceşte pe a lui culme şi, în regiuni eteree, încunună acest al nostru prim templu, închinat numai şi numai inteligenței româneşti.

Dar neobositul nostru prieten, întemeietorul, întocmitorul, îmbolditorul şi acum chiar clăditorul acestui liber *institut național,* d-lui n-a voit, nici de astă dată, să se lepede de a sa bine ştiută modestie, spre a veni însuşi să vă spună ce mai doreşte şi ce mai are de gînd a face, preste cele ce pînă acum a izbutit să facă.

D-lui, numai în puține cuvinte, v-a urat buna venire într-acest nou şi încă neizbicit locaş ; şi îndată s-a şi coborît dupe vechea şi mohorîta tribună a fostului ateneu provizoriu de la Cişmegiu. Această catedră, de o structură primitivă şi de o arcaică înfățişare, negreşit că d-voastre ați şi recunoscut-o şi poate chiar unii, cu oareşicare cuvioşie, ca, bunăoară, tăcuta metanie ce se datoreşte unor moaşte scorțoase, argăsite şi acum strămutate de credincioşi într-o raclă nouă, dar nu încă, precum vedeți, pe deplin fățuită şi sclivisită.

dintre romani. îr> dinți voi începe răzb

Deci eu, luîndu-mi, cum am zice, mima m amu, \oi r

Coperta ediției princeps a Ateneului Român.

„Mu-mi îndată de tăcerea ***f^^T^tT^SZ***
cum se chema odinioară »1acsrt«oladu-^ cu t ^

d-lui *tace* şi *face !*

Aceasta e purtarea unui om care nu cinsteşte şi nu păzeşte legile şt obiceiul de faţă ale pămîntului; acestea sînt apucături de răzvrătitor şi .. . viitorimea îi va lua socoteala pentru un *cusur—* sau un *dar* — aşa de contrariu deprinderilor mai de toţi adoptate, deocamdată, la .noi,. deprinderi care decurg, în modul cel mai practic şi mai firesc din principiul că : „înţeleptul făgăduieşte şi nebunul trage nădejde!"

Uşurat acum sufleteşte prin această denunciare, mă simţ încă dator, doamnelor şi domnilor, a vă mărturisi că n-aş fi cutezat să iau asupra-ini sarcina de a vă vorbi despre clădirea ateneului, daca n-aş fi încercat o deosebită plăcere, reamintindu-vă— rău, bine, cum voi putea — că ceea ce toţi vedeţi astăzi cu ochii, în fiinţă la ateneu, totul purcede -dintr-o meritoasă stăruinţă, admirabil secundată de iubirea ce obştea românilor a început să arate pentru ceea ce este, totdeodată şi *bun,-şi frumos, şi folositor,* pentru ceea ce poate să înzestreze mintea cu spornice şi plăcute cunoştinţe, pentru ceea ce poate să împodobească ţara cu opere însufleţite de un simţimînt mai artistic, mai puţin josnic, meschin şi vulgar, decît cele mai multe din zidirile cîte se vad, clin nenorocire, răsărite pînă acum la noi.

într-adevăr, este o mare fericire, un fapt de foarte bun augur, cînd ni se dă prilej să constatăm că instinctele estetice, că bunul gust şi armonia formelor, a colorilor şi a sunetelor, încing din ce în ce mai cu tărie minţile în publicul nostru. Astfel ni se deschide o zare de credinţă că vor peri dintre noi acele triste şi nemernice obiective ale vieţei de pînă acum, ,şi adică : a trăi trai gras şiprostatecpe bani strînşi în silnicie, sau a-şi munci neîncetat minţile spre folosirea individuală a budgetului stăpînirii.

îndată ce asemenea aplecări mîrşave se vor stîrpi şi, în locul *lov,* se vor ivi, vor prinde cheag la noi altele mai înalte, mai nobile, mai luminate, îndată vom fi şi temeinic îndrumaţi pe calea adevăratei culturi. Atunci ne vom putea număra şi noi printre acele popoare care, în lumea, cultă, trăiesc viaţă de la sine şi nu sînt numai nişte paraziţi vătămători ai civilizaţiunii, nu sînt, pre pămînt, un fel de filoxeră a rodirii intelectuale» un fel de microbi, cari spurcă sîngele cald şi generos ce colcotă in via omenire.

Să iubim dar ce e frumos, ce e luminos, ce este armonios, în natură ca şi în producţiunile geniului; să căutăm pururea a înalta pe ai noştri pînă la această sublimă iubire; căci astfel vom răsădi în patria noastră,, una din cele mai spornice seminţe ale măririlor naţionale.

Şi să nu ni se înmoaie firea dinaintea stavilelor, îndrugate de tîmpirea, chiar şi a celor mai puternici; căci, în cazul de faţă, ca şi în orice alte împrejurări omeneşti, drept şi cu mare înţelepciune a grăit bătrînul nostru poet Iancu Văcărescu, cînd a spus că, deşi

La faptă bună
Puţini s-adună;
msa
Mult pot puţinii
Buni împreunai

Şi daca este aşa, domnilor, daca într-adevăr - precum văd că totî credem - întemeierea statornică a ateneului nostru este o faptă bună şi folositoare naţiunii, şi chiar daca aci noi sîntem, deocamdată, *putini,* m comparaţmne cu ce ar fi unirea întregei naţiuni, întru aceleaşi cugete şi porniri cu noi, apoi, să *voim,* cel puţin noi aceştia, cu stăruinţă si, toti *împreuna,* vom izbuti a face *mult,* adică vom face tot ce ne mai trebuie '

însă, spre a ne mărgini acum în cercul năzuinţelor ce mai cu seamă ne au adunat aci astă-seară, să ne întrebăm : „Ce oare ne mai trebuie?"

ISTe trebuie ca, în loc să stăm înghesuiţi aci, în astă sălişoară lăturaşă, cu păreţii boiţi suri şi pecinginoşi şi curogojine sub picioare, să ne revedem cît mai curînd adunaţi, întreit şi împătrit de mulţi, în vasta sală circulară care, la ora aceasta de noapte, se cascâ aci alături, dasupra tavanului nostru, ca un haos întunecos, unde, în beznă, ne am împiedica de bîrnele încrucişate ale schelelor şi de mormane de talaş şi de moloz. îse trebuie, zic, acea sală spaţioasă, ce are să ne încînte vederile cu mii de podoabe artistice, şi să ne înalţe piepturile cînd, într-însa, vom răsufla în voie plină, sub bolta ei măreaţă, rotunjită în prelarg, străpunsă cu ochiuri de lumină şi ticsită cu genii aripaţi, cu zmei sclipitori, cu delfini mlădioşi, cu pere de flăcări, cu steme şi cu stele de tot felul, întocmai ca şi tăria cerurilor din basmele bătrîneşti !

înălţînd astă-seară, pentru prima oară, glasul într-un unghi al nionumentalei clădiri, fie ca slabul meu rost să răsune cu noroc pentru grabnica şi desăvîrşita terminare a întregului edificiu !

Iar d-voastre, doamnelor şi domnilor, cînd veţi păşi pragul la ieşire dupe ce mă voi fi silit eu a vă spune întru cît ateneul nostru bucureştean cearcă să se asemene cu unele clădiri vestite ale lumii antice, de felul său şi cum chiar, în unele părţi, palatul nostru întrece pe unele din ele, atunci la ieşire, domnilor — şi mai ales d-voastre doamnele mele — , trageţi vă rog, cu piciorul pentru ca dupe credinţa poporană de la noi, să ni s împlinească mai degrabă dorul, dorul nostru al tuturor.

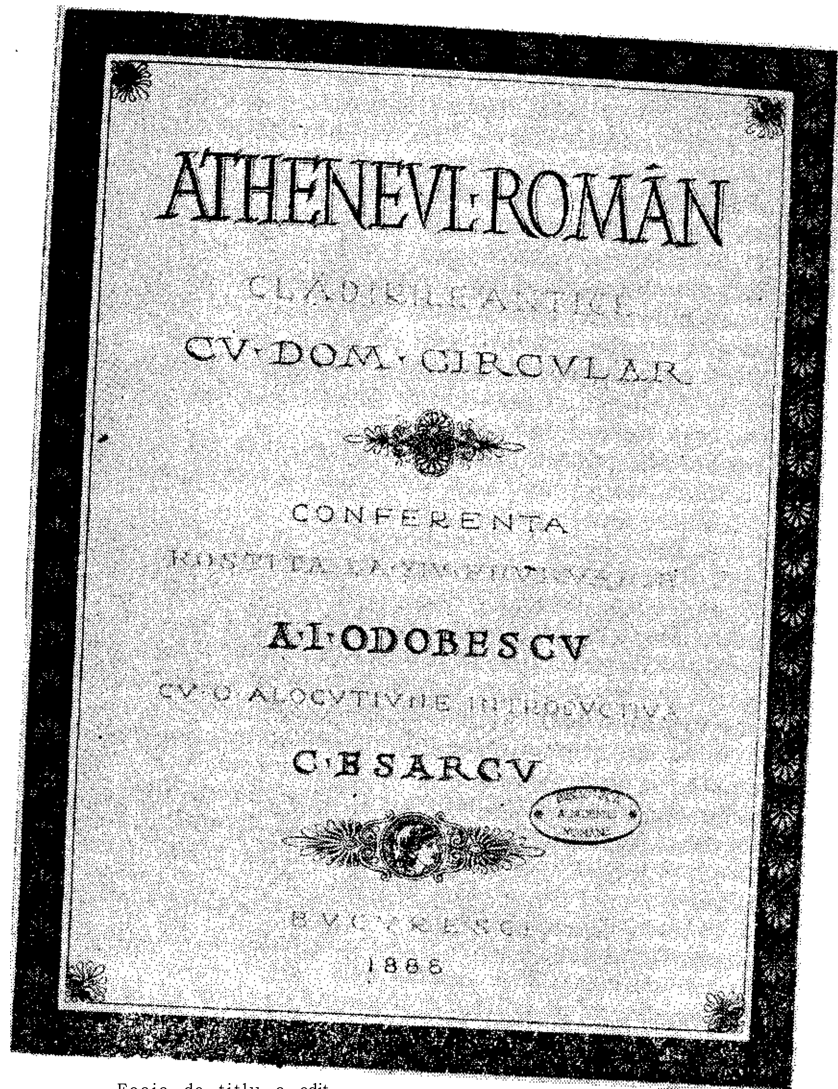
Daca, precum sînt încredinţat, d-voastre aveţi deosebită trecer acolo unde se poate tot ce se voieşte — *la dovesi puo cib clie si vuole* — pre cum zicea odinioară despre atotputernicul Dumnezeu, divinul călăto Dante, cel ce fusese pînă şi în rai, negreşit atunci că, în curînd, peste cîtev luni poate, vom prenoi cu înmiită bucurie şi mîndreţe, sărbătoarea noastr inaugurală de astă-seară. Atunci însă, o vom ţine în splendida sală de onoar a noului nostru ateneu, în acel amfiteatru de sus, cu boltă semisferică, p care aş dori, doamnele mele, să-l visaţi toate la noapte, de mii de ori ma frumos de cum voi şti eu să vi-1 descriu aci.

D-voastre, femeile, cînd voiţi, aveţi minunatul dar să faceţi ca, pri farmec, să vi se îndeplinească acele visuri ce, în orele de încîntată somni au ştiut a vi se pironi în inimi şi în creieri !

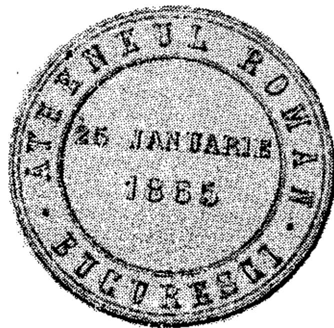
Yisaţi deci, visaţi un ateneu plin de încîntări, pentru ca şi noi to cît mai curînd, să vă vedem visul cu ochii î

Legănîndu-ne lin în aşa dulce speranţă, ne vom întoarce acum, vă este voia, către searbădă şi adesea nevoiaşa realitate. însă, spre a ne zdreli prea tare cu ale ei asprimi, şi, ca să nu ne smîncim prea de t răpede de pe tărîmul mîngîios al iluziunilor, să ne aruncăm mai în ochii pe întinsele pajişti ale trecutului, şi să căutăm a dibui, prin amurg lor, ceva elemente artistice, din care să vi se înjghebeze mai lesne şi să vi împodobească mai mîndru *atenaica* visare.

Cată, de altmintrelea, să vă şi spun, doamnele şi domnii mei, că, cîteva zile încoace, mă tot munceşte o grijă : este aceea că, citind d-voast titlul greoi şi oarecum tecnic, sub care s-a anunţat vorbirea mea de as seară : *Despre clădirile râtunde şi pătrate cu dom circular,* o să vă dea gînd că am să fac aci, pe socoteala d-voastre, exhibiţiune de ştiinţă ar tectonică. ,

Foaia de titlu a ediției princeps a Ateneului Român

Ba, zău, nu ! Arhitect nu sînt de fel şi, daca cumva se întîmplă să se afle aci, printre d-voastre, cineva din această meserie, îl rog cu deplină umilire să-mi ierte neştiinţa, de cîte ori nu voi izbuti îndestul a o ascunde, enunţînd apreţuirile mele, de natură mai mult anticarie[1].

Nu încape îndoială ! Eu unul nu m-aş pricepe cîtuşi de puţin nici ca să proiectez, nici ca să zidesc un edificiu pătrat cu dom circular, cum este ateneul despre care vă vorbesc. Dar poate că mă vor ajuta oarecum memoria ochilor şi aceea a studielor, pentru a culege de prin anticele monumente, rămase azi în fiinţă, unele asemuiri cu noua noastră clădire din Bucureşti.

Mie chiar mi se pare că chipul cu care s-au făcut aceste împrumuturi este mai adesea foarte nimerit, aşa încît nu mă sfiesc a zice că n-are de ce să ne fie ruşine cînd ne vom lăuda în lume cu ateneul nostru.

Nu zic că el n-ar plăti — şi mai ales că el n-ar costa — şi mai mult, daca i-ar fi toţi păreţii numai de piatră, şi peristilul, precum şi toate columnele, numai de marmore şi bolţile şi pardoselile toate smălţuite preste tot numai cu mozaică.

Negreşit că e falnic şi trufaş lucru de a se ospăta, la masă, numai în tipsii de aur şi de argint şi de a sorbi numai din potire şi din năstrape ticluite cu nestemate. Dar nu e mai puţin adevărat că nu sînt de despreţuit, în ospeţe, nici porţelana, nici cristalul, mai ales cînd aceste materii sînt turnate, date la roată, suflate, zugrăvite şi săpate de meşteri iscusiţi.

Cei ce pretind că un edificiu, oricît de bine ar fi el întocmit, nu valorează nimic precît nu este, tot cu totul lucrat din material sumptuos, şi că, daca nu-ţi dă mîna să clădeşti numai cu granit şi cu bronz, trebuie să te lipseşti şi de templuri şi de palate, aceia îmi par a fi oameni sau nesăţioşi, sau îndărătnici.

Iar, la om, nesaţiul e nebunie şi îndărătnicia sau tîmpire sau răutate.

Cei cari au întreprins şi s-au nevoit să înalţe ateneul — cu ce material le a stat mai bun la îndemînă —, aceia n-au, din norocire, nici una din aşa urîte însuşiri.

Deci, în ateneul nostru, păreţii au fost clădiţi cu cărămidă aleasă ; grinzile şi acoperişurile au fost încheiate numai din fier şi din zinc, şi foarte nimerit s-au potrivit, în măiestrita lor urzeală, ca să rabde şi gerul iernei şi arşiţa verii, . .. căci — fie spus aci în treacăt — junele arhitect cliri-

[1] Spre a îndeplini orice lipsă în cuvîntarea mea de faţă şi spre a da cititorilor cari se vor interesa de aceasta o schiţă descriptivă a *ateneului*, făcută în mod mai tecnic şi mai regulat, d-l Albert Galleron, distinsul arhitect francez carele a conceput planul şi, în unele părţi, a şi dirijat lucrarea de clădire a palatului, a binevoit să ne dea următoarea notiţă :

Palatul *Ateneului Român* din Bucureşti a fost înălţat dasupra unor temelii, de mult existente şi pregătite pentru un circ cu manej de cai. Astfel, i-a fost ca şi impusă forma sa circulară, care, dealtmintrelea, este cu totul potrivită pentru o sală de conferenţe şi de concerte. Deoarece, însă, lipsea cu totul locul în faţa acelor temelii, spre a aşeza dinaintea sălii principale o tindă, un *vestibul* spaţios, arhitectul a socotit că va fi bine să pună acel vestibul chiar în marele spaţiu circular al catului inferior şi să facă, din mai tot coprinsul acestui cat un fel de sală, unde lumea va putea circula liber subt acoperiş şi unde s-ar putea da şi serbări. In astfel de condiţiuni, este învederat că *sala principală de întruniri* a edificiului căta să fie purtată dasupra, într-un cat superior ; iar, pentru ca ajungerea pînă la dînsa să fie cît se poate jnai mult înlesnită, în loc de a se face o singură scară, caria cu greu i s-ar fi putut găsi un ţoc îndestulător, s-au dispus, în jurul cercului acelui vestibul, *patru scări.* între scări se află intrările *muzeului* la dreapta, şi *bibliotecei* la stînga. întreg catul de jos, compus, precum se vede (vezi plan lit. B), din aceste trei săli mari care comunică între sine, poate foarte bine sa conţină mai mult de 2500 de persoane. Douăsprezece columne de tuci, învăluite într-o ten-

gent mi-a comunicat curioasa informațiune că, între cele 30 grade de căldură clin iulie trecut, cînd s-a așezat învelitoarea domiilui, și cele 28 grade sub zero de acum vreo lună, adică în mai nepomenita la noi primblare a mercuriului termometrie pe un spațiu de 58 grade, fierăria ateneului s-a dilatat numai cu douăsprezece centimetri. Deci metalul va sta pururea solid pe păreți, și păreții de cărămidă vor purta ușor pe umerii lor, cele 46 000 kilograme ale metalului.

cuială de stuc care imită marmora roză, susțin bolta centrală a vestibulului, pe dasupra căruia este podeala sălii de întruniri. Spațiul circular ce înconjoară acele columne se află și dînsul acoperit cu un tavan semiboltit care merge tot înălțindu-se pînă la păreții circumferenței împresurătoare. Cele patru scări încolăcite sînt concepute într-un mod cu fotul nou, căci repaosul care, pe la mijloc, taie suișul treptelor, se proiectează în formă de balcon rotunjit în interiorul vestibulului. Din acele patru balcoane, privitorul poate, cu o ochire, să coprindă întregimea tindei centrale, care va fi bogat ornată cu motive sculpturale, cu pictură și cu paviment de mozaică.

Fiecare din cele patru scări duce, prinir-o ușă largă, în sala mare din catul superior (vezi plan lit. C). Acea sală, încăperea de căpetenie a edificiului, va conține, ia mijloc, mai multe rînduri de stale, în număr de 650 : apoi, în jurul lor, și d-a lungul păreților, două rînduri de logie, dispuse în amfiteatru și oferind peste 400 de locuri, cu scaune. în fundul sălii este rezervată o scenă destul de mare pentru ca, osebit de locul îngust trebuitor unui conferențiar, să poată încăpea o orchestră completă cu coruri, sau să se poată reprezenta pe dînsa opere teatrale lipsite de spectacol complicat. Scena are din dosul ei încăperile și tindele necesarii. Dasupra logielor, păreții pot priimi ornamentațiuni picturale ; iar cornicea, foarte bogat decorată, susține baza unei vaste bolți interne, străpunsă jur împrejur cu douăzeci ochiuri de lumină și împodobită preste tot cu motive în reliev, colorate și daurite. Dimensiunile sălii sînt 28 m 50 în diametru și 16 m înălțime. în catul superior, o sală destinată *Muzeului artelor decorative* se află pusă dasupra sălii muzeului de jos ; iar biblioteca prezentă, la această înălțime, un balcon împrejmuitor.

Pe viitor se vor adaoge, din dosul întregului edificiu două aripe cu cîte două caturi, în care se vor afla alte două săli de întrunire mai mici și diferite încăperi, ce s-au denumit *dependențe* în planurile noastre.

Exteriorul edificiului este, pînă la oarecare punt, de stil antic. Intrarea se compune dintr-un mare peristil de ordine ionică. Opt columne, identice în proporțiuni cu acelea ale templului Erechteion din Atena, adică de 12 m nălțime, susțin un fronton, care va fi ornat cu basoreliévuri. Fațada întregului peristil are 48 m în dezvoltare. Trei porți de lemn cu geamuri, ornate cu fierărie artistică, dau intrare din peristil în vestibul; dasupra lor, între alte decorațiuni de stil antic, vor fi așezate cinci medalioane de mozaică colorată.

încăperile laterale, adică muzeele și biblioteca, se prezentă pe fațadă cu o decorațiune discretă și simetrică. Păreții lor sînt ornamentați cu columne corintiane încastrate. Amănuntele acestei ordonanțe au fost împrumutate din templul Sibylei de la Tivoli. Foile de acantă și florile continuă între columne și leagă între sine capitelele lor. între aceste două pavilioane și peristilul central două înalte ferestre decorate cu fierărie dau lumină celor două scări corespunzătoare cu fațada anterioară. Din dosul frontonului și pe aceeași linie cu acele ferestre, se văd două boltișoare, ce servă de acoperiș acelorași scări. Asemeni, sînt alte două, în partea din dos a edificiului. între aceste patru boltișoare, se înalță cupola centrală cea mare, cu ale ei douăzeci de ochiuri, în care se vor vedea cununi și lire aurite ; iar ochiurile sînt despărțite prin largi pilaștri de sprijinire. Domul este acoperit cu zinc; în jurul lui, spre a-i varia profilul, vor fi așezate douăzeci de aripe sau minere răsărite în sus, care vor corespunde cu pilaștrii porțiunii verticale a domului. Acesta se termină printr-un coronament tare ornamentat, conform cu acela al monumentului coragic al lui Lysicrat, din Atena ; în această operă din cea mai bună epocă a artei grece, un trunchi stufos de acante servea de piedestal tripodului daurit pe care il priimeau ca premiu, simbolizînd inspirațiunea profetică, învingătorii eleni din luptele poetice, oratorice) e și artistice. înălțimea totală a palatului *Ateneului Român* este, de la pămînt pînă sus, 41 de metri.

Iată descrierea rezumată a edificiului ce s-a înălțat în orașul București, grație concursului binevoitor al publicului român și stăruinței nepregetate a membrilor comitetului clădire, printre cari d-l C. Esarcu a depus zelul cel mai neasemuit. Răpeziciunea cu care s-a lăcut clădirea merită asemeni a fi semnalată și cît despre mine (vorbește d-l arhitect A. Galleron, carele n-a putut stărui mereu în București, la privegherea lucrărilor), mă simt dator a mulțumi junelui meu coleg român, d-lui Băicoianu, pentru concursul ce mi-a dat întru realizarea planurilor mele ; iar, pe de altă parte, cată să constat cu plăcere contingentele foarte folositor ce a adus construcțiunii de fierărie a domului junele inginer german, d-l Schwalbach.

Pe unde s-a putut, s-a făcut însă și mai bine; astfel bunăoară, la cele patru frumoase scări încovoiate care, din patru unghiuri ale vestibulului inferior, duc, pe patru porți simetric opuse, în sala cea rotundă de sus, treptele s-au pus toate de marmoră din Carrara.

Sperăm iarăși că penelul pictorilor și dalta săpătorilor vor împlini, fără de nici o pagubă, locurile unde, cu bani mai mulți, s-ar fi putut înfige tot chipuri și decorațiuni de mozaică.

De altmintrelea, cine e omul sănătos la minte și ele bună-credință, care nu va pune un edificiu bine conceput, bine executat, elegant sau și numai grațios, dar construit chiar și de lemn, nu l-ar pune, zic, mai presus de o namilă sau o cocioabă informă, în care ar fi grămădiți, fără gust nici știință, bolovanii cei mai prețioși de marmoră din Păros, de granit, de bazalt și chiar de porfir ?

Acestea toate fie spuse în pofida celor cari caută pete și în soare, sau mai bine a celor —- daca cumva se vor fi aflînd și ele aceia — cari impută ateneului nostru tencuielile-i de var și de ipsos.

Poate că tocmai unii ca aceia, însumetiți în a lor oarbă trufie pînă întru a crede că dînșii, nepricepuții, au să înzestreze țara cu monumente neperitoare — *monumenta aere perenniora,* precum a zis cu mai dreaptă mîndrie despre sineși, poetul latin — tocmai aceia chiar, ... în ciuda lor și-n a lumii veselie,. . . se vor răsipi iute în negură, fără ca să lase alte urme de la dînșii decît ridicolul îngîmfatei și lăudăroasei lor neputințe ... !

Dar cine sînt aceia ? Există ei oare ? ... Mă mir și eu ce-mi veni să bănuiesc că se va fi uitînd cineva cu ochi răi la răsărirea și la creșterea ateneului nostru ? Se vede că tot de aceea — ca mătușele care vor să ferească de cliochi pe pruncul ce le e drag — am stupit și eu din buze asupra nălucei unor răuvoitori, ca să piară dintre noi spurcatul, și să ne rămînă ateneul nostru, „curat, luminat, cu podoabe mii și sute, cu prinoase și mai multe !"

Faceți, rogu-vă, și d-voastre ca mine, ca să scăpăm de orice piază rea, în momentul de față, ca și pe viitor.

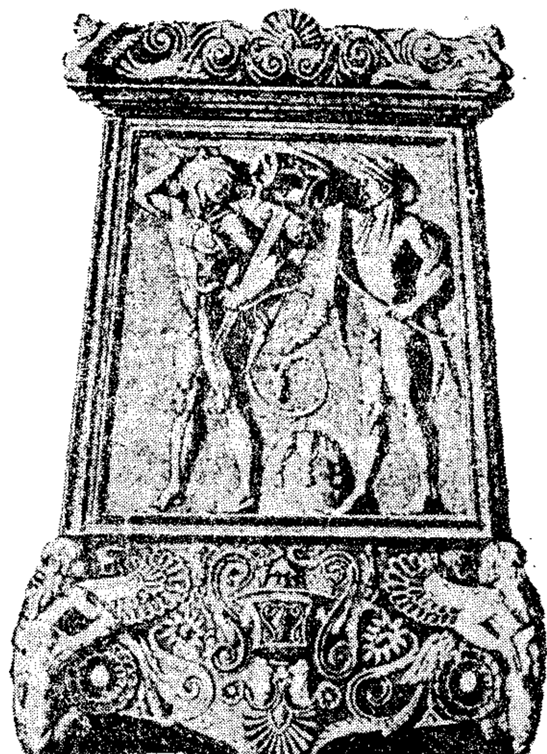
Iar de aci nainte să reluăm acum visul nostru retrospectiv, tocmai de unde vă cer iertare a-1 fi întrerupt, cu primejdia ele a vă expune la bălțatele stropeli ale varniței și la negrele mînjituri ale zgurei de fierărie.

]SFe era vorba să cercetăm daca uriașul prunc al capitalei noastre, cel botezat în creștet cu îndoit nume — unul luat din clasica antichitate, din cetatea înțelepte! zeițe Atena, și altul caracterizînd mai cu deosebire scopurile și originile sale cu totul românești — daca, zicem, *Ateneul Român* are în sine trăsuri care să ne dea dovezi că el este de neam vechi și mare, că e odraslă de străbuni iluștri, cu care dînsul a și păstrat fericite "asemănări. într-alte cuvinte, trebuie să mă cerc a vă prezenta aci genealogia lui, stepenea lui din moși strămoși, ca edificiu purtînd pe cap cunună de dom circular.

în această calitate, el se află cu totul la locul său printre noi românii, căci, precum noi ne dăm și ne știm a fi de origină romană și nu ne putem admite că baștină noastră să fi fost vreodată adînc zdruncinată prin curciturì străine, tot asemeni și felul acesta de clădiri este, ori ce se va zice, mai cu totul propriu arhitecturei romane.

Unii au observat totuși că, nu numai în italica Etrurie, dar și într-alte multe părți ale lumii s-au scobit bolți rătunde pe sub pămînt și s-au înălțat movile gheboșite dasupră-le, spre a astruca într-însele pe răposați. în chipul acesta li s-a hărăzit, drept locuință vecinică, un spațiu mărginit carele

^ PI?u T ^ hTlor Sale' atît în arcuitul orizontal sau pieziş al pardoselilor şi a pareților, cît şi în boltirea verticală a tavanului, pttea sa dea morților iluzmnea unui *microcosm,* Intr-însul ei păreau eă-si ^relun-

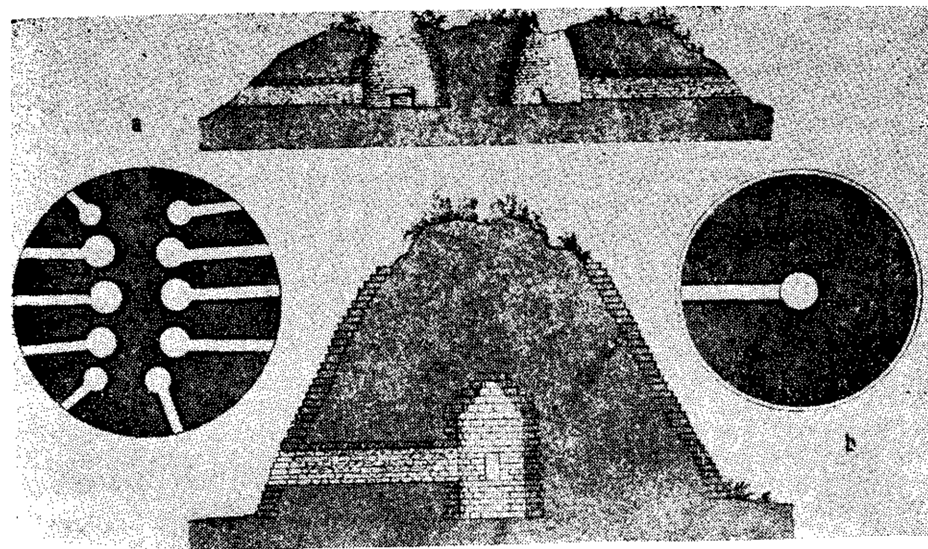
Bază antică de marmoră, reprezentînd *Cearta lui Heracle cu Apollon pentru stăpînirea tripodului profetic de la Delfi,* păstrată în muzeul din Dresda.

gesc viața de veci într-o lume restrînsă, dar cercuită şi ea printr-o roată, ca a zarei de pre pămînt şi subt un dom circular, ca însăşi bolta cerului.

Alții au mai constatat, de altă parte, că popoarele primitive din timpii preistorici, atît în țările despre apus, cît şi în regiuni mai nordice, au aşezat stîlpi şi pietroaie în cerc, cu scop, pesemne, de a consfinți acele țarcuri rotunde ca locuri de închinare la zeii lor.

Nu sînt cîtuşi de puțin de tăgăduit aceste rudimentare încercări de construcțiuni circulare şi ele cămări boltite la străvechile popoare. Dar tot aşa puțin de tăgăduit este că nicăieri nu aflăm uzul de a clădi edificii rătunde şi de a coperi cu boltă pe unele din ele, precum şi chiar pe altele a căror rătunjime internă se ascunde, pe dinafară, într-un plan mai mult sau mai puțin pătrat ori rectiliniar, nicăieri, zic, acest uz nu este aşa de bine întemeiat, aşa dezvoltat în diferite sensuri şi aşa falnic reprezentat prin capete de operă artistice, decît la strămoşii noştri, romanii, începînd mai nainte chiar de timpii republice! lor şi scoborîndu-se adînc pînă în mediul ev bizantin [2].

[2] E. Isabelle, *Les edifices circulaires el les domes, ciasses par ordre clironologique,* 1 volum in folio, *Paris,* 1855.

Movile cu boite circulare, planuri şi secțiuni;
a) *Tumulus* celtic de la *Fontenay-le-Marmion,* în Normandia.
b) *Kurganul* scitic *Kul-Oba,* de la Kerci, în Crimeea •*.

* Desemnele reduse din această pagină reprezenta planurile la bază şi secțiunile verticale a două măgure de pămînt coprinzînd în sînul lor bolți mormîntale de formă circulară. Una (a), avînd vreo 7 sau 8 metri nălțime şi 50 metri la bază, conține zece bolți de piatră în lăuntrul său. Ea se află în Normandia, lîngă Gaen, în localitatea Fontenay-le-Marmion. Cealaltă *(b)* este movila numită Kul-Oba, sau *Muntele de Aur,* de lîngă Kerci în Crimeea. Uniea-i boltă interioară are 7 metri în diametru şi 12 nălțime. Prin urmare tot *gorganul* scitic este cu mult mai mare decît *tumulul* celtic din Normandia.

Dînşii, romanii, au ştiut să dea unor asemenea clădiri şi destinațiuni felurite, şi forme originale în varietatea lor,

Subt acest ultim raport, adică al formei, la dînşii :

vedem clădiri cu păreții pe dinafară rătunzi şi netezi ca fața unui turn foarte gros, dasupra căruia s-ar înălța sau o piramidă, sau o cula semisferică;

vedem alte asemenea edificii ocolite jur împrejur de o grațioasă salbă de columne, pe care se reazimă şi se propteşte învelitoarea, mai adesea bombată;

vedem în fine şi altele, unde stîlpii sau columnele formează pe dinlăuntru o horă, dasupra caria stă aşezată bolta, fie ca, pe dinafară, păreții să afecte şi ei forma circulară sau orice alt plan dreptunghiular; fie ca dînşii să se afle afundați sub şire drepte or rătunde de columne împresurătoare.

Iată pe scurt şi în genere, cum au folosit arhitecții Romei principiele edificiului circular şi ale bolții acoperitoare.

M-arn ferit, doamnelor şi domnilor, să îngreunez această cam stearpă clasificațiune cu denumiri şi calificative tecnice, pe care lesne le aş fi

piittit culege din tractatele de arhitectură greco-romană al antîonluî Vitruviu sau ale mai modernilor Palladio şi Vignola? ticului

Las'ca şi aşa mi-e teamă că v-am cam pornit pe acel vestit mn. lene prm gene". Dar ce ar fi fost daca, la tot cuvîntul% fi to?ieSS

Stone-Henge, ocol de pietroaie din timpurile preistorice, lingă Salisbury, în Englitera *.

* „Ocolul de lespezi ce se numeşte în Engiitera *Stone-Henge*^ adică *pietrele atârnate,* şi căruia unii autori vechi îi dau numirea de *CJiorem Gigantum,* iar W. Camden *(Britannia, sive Angliae, Scotiae, lîibemiae... ... ex intima antiquitate clwrograpliica descripție JLondini,* 1607) aceea de *„insana siibstmctio"* se află aşezat în comitatul Wilts, în depărtare cu şase mile spre nord de Salisbury. Este compus de un îndoit ocol de pietre drepte ca de 9 metri nălțime şi aproape 2 m, 30 lățime, grosolan cioplite în formă de stîlpi; acestea poartă dasupra lor d-a curmezişul^ în chip de arhitrave, alte pietre de aceeaşi formă, dar ceva mai regulat cioplite şi înțepenite cu scoabe la căpătîiul de sus al stîipilor, unde se îmbucă în găuri. Cercul exterior are ceva ca 60 metri în diametru. în centrul acestuia se află alte două ocoluri de formă eliptică, deschise de o parte şi coprinzînd un mare *menliir* sau pietroi ridicat în sus. Acest străvechi monument celtic se află acum foarte dărăpănat." J. Gailhabaud, *Monaments anciens et moăernes,* t. I.

limba mea şi auzul d-voastre în termeni ca d-alde *prostii, monopter, a-mfi-prostil, peripter, sistil, picnostil, pseudoperipter* şi cîte mai alte barbarisme clasice de felul acestora !

V-am scutit de aşa năxjaste. Dar acum poate că voiți mai bucuros să cunoaşteți la ce trebuințe au consacrat romanii asemenea edificii?

Iarăşi pe scurt şi în genere, voi zice că, după normele variate de care pomenii adineauri, ei au clădit temple, băi, fîntîne, adăposturi de plăcere* poate unele turnuri comemorative, clar mai cu seamă morminte. Deci, au utilizat acele planuri şi la mulțumirea trebuințelor sufleteşti ale religiunii şi ale cinstirii către cei morți, şi la satisfacerea unor necesități mai practice, ca a scăldării şi a adăpării, şi chiar la unele mai frivole, ca repaosul şi petrecerile în aer liber.

Edificieîe circulare din această ultimă categorie ne sînt mai cu seamă cunoscute prin picturele de pe păreții din Pompei, Herculanum şi alte localități antice. într-însele vedem adesea chioşcuri şi pavilioane rătunde, uşurele, transparente, eterice, unele pitulate sub dumbrava grădinilor, altele aninate pe vreo naltă clădire ori semeț înfipte pe stînci, dasupra mărilor.

Moartea lui Icar, dupe o pictură murală antică, descoperită în Civila, la 1761*.

* Această pictură în colori naturale a fost descoperită, la anul 1761, în localitatea numită Civită. Ea este foarte redusă aci din mărimea ei şi reprezenta scena fugei în zbor a lui Dedal cu fiiul său Icar descrisă de Ovidiu, în *Metamorphos.* lib. YIII, v. 216 şi urm.

Et movet ipse suas et nati respicit alas
Hos aliquis, tremula dum captat arundine pisces
Aut pastor baculo, stivane innixus arator,
Vidit et obstupuit, quique aethera carpere possent,
Credidit esse Deos. Et iam iunonia laeva
Parte Samos fuerant Delosque Parosque relictae,
Dextra Lebinthos erant fecundaque melle Calymne,
Quum puer audaci coepit gaudere volatu
Deseruitque ducem coelique cupidine tractus
Altius egit iter. Eapidi vicinia solis
Mollit odoratas, pennarum vincula, ceras.
Tabuerant cerae. Nudos quatit iile lacertos
Eemigioque carens non ullas X3ercipit auras
Oraque caerulea, patrium clamantia nomen,
Excipiimtur aquae, quae nomen traxit ab illo.
At pater infelix, nec iam pater : „Icare, dixit,
Icare, dixit, ubi es ? qua te regione requiram?
Icare !" dicebat. Pennas conspexit in undis,
Devotique suas artes corpusque sepulcro
Condidit et tellus a nomine dicta sepulti.

Să nu ne închipuim clar că numai de la turci, de la persani, ele la indieni şi de la chinezi ne vin chioşcurile cele diafane, elegante şi rotate. Romanii noştri, deşi n-aveau nici ciubuce nici narghilele ca să-şi facă cu ele cheful subt adăpost şi la aer curat, ei totuşi, în giădinile lor, la locurile cele mai plăcute, aşezau luxuoase sau rustice pavilioane, mai adesea rătunde şi boltite, pe care, la ei, le lăudau poeţii, numindu-le cînd *pergulae,* cînd *tuguri,* cînd *casulae* şi *casae.*

Gasae-le romanilor s-au lărgit, în limba română, pînă a se preface în *casele* noastre; iar adevăratele locuinţe ale străbunilor noştri, numite de ei *domus,* acelea au devenit, în limbile moderne, *domurile,* adică bolţile măreţe cu care acoperim acuma numai templuri şi palate. Pe nesimţite,, au crescut la noi toate cele din veacurile lor, acum de mult trecute î sau,, precum a zis însuşi unul din poeţii lor[3] :

Grescil occulto velut arbor aevo!

Dar, printr-un contrast al soartei, astfel precum pier toate trecătoarele plăceri ale vieţuirii omeneşti, aşa au perit şi toate acele efemere *casulae* rătunde şi boltite din grădinile, acum sterpe şiînţeleniteale desfătaţilor romani de odinioară. Cele ce, de la dînşii sărmanii, ne au rămas ca edificii circulare, sînt ceva temple, ceva băi iiiinate şi mai cu seamă destul de numeroase morminte.

Căci, vai ! toate cîte omul le închină morţii, destructoarii şi întunecatei morţi, adesea mai bine se păstrează decît luciul şi fala, decît veselia şi podoabele sărbătoreşti ale vieţei !

De aceea, cînd voim, bunăoară, să coprindem într-o singură privire toate monumentele circulare şi cu domuri ale romanilor, cîte ne au rămas în fiinţă sau cel puţin în ruine, cea mai mare parte dintr-însele, cele mai vechi precum şi cele mai apropiate de vîrsta noastră, le vom afla că sint locaşe ale morţii, clădiri destinate, acum de secoli, ca să amintească de vreun răposat glorios sau bogat,

Din cele în care intrau mai adesea vieţuitorii şi în care îşi petreceau ei timpul, sau cu acte de cuvioşie, sau cu încleleniciri mai profane, abia mai avem pe ici pe colea cîteva dărâmături de terme sau băi publice şi cîteva vechi sanctuarii păgîneşti. Tot printre acestea, au avut chiar unele norocul să scape pe deplin de răsipire, prin adaptarea lor la cultul creştinesc.

De m-aş cerca, doamnelor şi domnilor, să vă fac aci numai o simplă nomenclatură completă a acestor rămăşiţe de tot felul, apoi m-aş pune în îndoita şi îngrozitoarea primejdie de a vă ţine aci pe loc ceasuri multe, frămîntaţi, toţi cu totul, de cea mai straşnică dorinţă de a scăpa, cît mai curînd, dintr-o aşa pedantă, stearpă şi *plihticoasă stenaliorie.*

Iertaţi-mi acest cutezător dezghin de expresiuni fanariotice, căci vă mărturisesc că, în asemenea cazuri, aflu în ele foarte multă originalitate, foarte mult sens sau *noimă,* ba şi chiar mai mult *liaz* decît în nomenclatura cu care v-aş fi putut ameninţa, dar pe care m-am silit clin contra a vă o cruţa cu totul.

Deci, ca să vă pun de îndată inima la loc, mă grăbesc a vă da de ştire că n-am să vă pomenesc nici despre toate templele rătunde, nici despre toate sălile de băi boltite, nici despre toate mauzoleele circulare; într-un cuvînt n-am să vă înşir toate ruinele, cîte în Roma sau în vreo

[3] Horatii *Garm.,* lib. I, XI, v. 45.

parte oarecare a vechiului Imperiu roman, ne arată încă vreun colac surpat de zidărie, sau vreo felie ştirbită de boltă.

Printre toate voi spicui cu mare discreţiune, cu gînd nepregetat, de & nu vă obosi peste măsură. Unele mi se vor impune de sineşi, fiindcă prea le cunoaşte lumea toată. M-ar învinovăţi fiteşicine ele n-aş menţiona, bunăoară, într-o vorbire măcar cît de rezumată asupra clădirilor rătunde ale romanilor, de n-aş aminti, zic, mormîntul Ceciliei Metellei, sau templul Vestei de la Tivoii, sau mauzoleul lui Haclrian.

Alte monumente de acelaşi fel, precum sînt Pantheonul lui Agrippa şi rotonda sfintei Constanţa de la poarta Nomentană şi mormîntul lui Theodoric din Eavenna, n-aş voi nici eu să le înlătiirez, deoarece ele îmi vor da prilej să laud ateneul nostru.

Apoi, îmi propun asemenea să profit de această ocaziune ce mi se ofere, ca să vă semnalez, cam în treacăt, existenţa intr-o provincie de curînd a noastră, în Dobrogea, a ruinelor unui curios monument circular dintr-o epocă tîrzie, carele prezentă tot interesul unei foarte însemnate descoperiri sau, mai bine zicînd, unei adevărate revelaţiuni archeologice.

în orice altă ţară cultă — şi aceasta o spui nu fără oarecare mîhnire şi ruşine — n-ar fi rămas, vreme aşa îndelungă, sub nedemnul obroc al nepăsării, un fapt cu care archeologia locală ar putea să-şi cîştige o poziţiune foarte importantă în analele artistice din primul period al Imperiului Tbizantin, adică dintr-o epocă tocmai foarte puţin explorată şi rău cunoscută sub acest raport.

E vorba de clădirea de piatră de la Adamclisi, ruină de o formă curioasă şi impunătoare, din jurul caria s-au şi adus în Bucureşti, un număr de vreo cincizeci pietroaie mari sculptata, depuse, în cursul verei trecute, într-una din grădiniţele laterale ale palatului Universităţii.

Junele şi învăţatul conservator al muzeului nostru de antichităţi, d-l Grigore Tocilescu, carele a făcut, la faţa locului, multe şi fructuoase cercetări şi dezgropări, nu ş-a putut decide pînă acum a scrie ceva mai cu temei despre ele. Ar fi foarte de dorit însă ca d-lui să nu nesocotească o lucrare atît de capitală din punctul de vedere al adevăratei ştiinţe; cu dînsa ar aduce ţării un folos mai real decît cu orice alte îndeletniciri ma pripelnice şi mai nepriimitoare de un criteriu serios.

Adeseori, de vreo doi, trei ani, i-am tot cerut, l-am îndemnat, l-am rugat ca să descrie cu de-amăruntul acel monument de care s-a ocupat poate, mai mult decît oricine altul; ca d-lui să destăinuiască lumii intere santele sale descoperiri de la Adamclisi, de care cu drept, poate, este aş de gelos. Dar fiindcă d-sa nu s-a îndurat pînă acuma să-mi procure, mi şi altora mulţi ele aci şi din străinătate, această dreaptă satisfacţiune fiindcă n-a voit încă să dea în vileag comorile anticarii pe care le ţine d prea mult timp ascunse într-un sertăraş misterios al memoriei sale, eu carele uneori am izbutit a-i fura pentru un moment cheia, am să mă încu mătez a vă destăinui, chiar astă-seară, în puţine cuvinte, mai tot ceea c am putut zări, aruneînd un ochi indiscret în acea tainiţă.

Poate — si asta îmi cam este scuza şi scopul — poate că d-l Toc lescu îşi va răzbuna asupra-mi scoţînd cît mai curînd la iveală tot mat rialul cît a adunat; şi apoi îndată, mai adunîncl încă şi altul, ne va dove tuturor că competenţa sa, în asemenea materie, nu poate fi discutată d nimeni dintre noi.

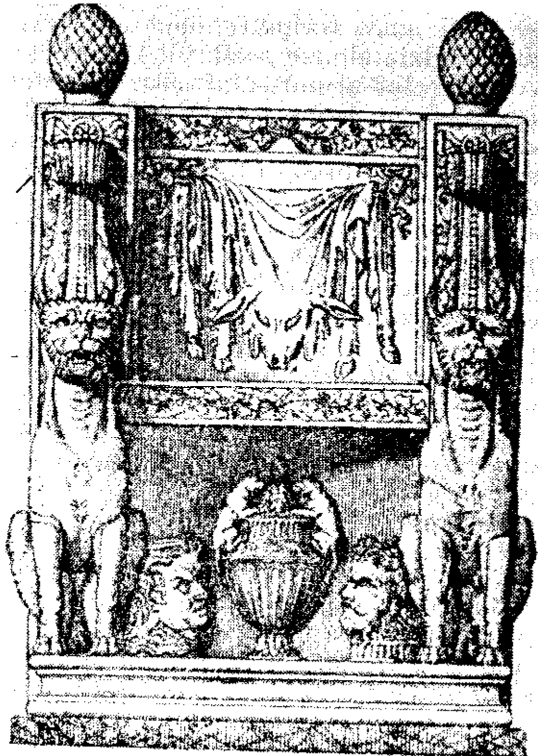
Ierte-mi junele meu amic şi coleg această îmboldire directă ce i adresez chiar în faţa unui auditor, carele am încredinţarea că este şi

nerăbdător să învețe din spusele meritosului anticar fapte, deslușii! și lămuriri ingenioase, atingătoare de ruina de la Adamclisi. Acestea ar aduce desigur d-lui Tocilescu mai multă, mai necontestată și mai meritată onoare decît orice alte tipăriri și aprețuiri de natură secundară și controversată. Anticarul, dacă într-adevăr anticar este, trebuie, dupe a mea părere și mai cu seamă dupe a mea fierbinte dorință, trebuie, de preferență, sărămînă anticar, atunci mai ales cîndi se înfățișează o așa prielnică ocaziune de a ilustra știința națională, în folosul chiar al propriei sale distingeri.

Nu vă mirați, doamnelor și domnilor, nu mă țineți de rău dacă, nici aci, nu scap un bun prilej de a-mi apăra știința favorită, archeologia. îmi pare foarte rău unde o văd atît de năpustită, atît de oropsită, în țară la noi; îmi pare și mai rău cînd văd abătîndu-se, măcar și pentru un moment, de la dînsa pe acei care ar ști sa o cultive cu succes, să-i dea dezvoltări fericite și s-o răspîndească oricît de mult în publicul nostru.

Sînt ani de cînd eu unul tot chem tovarăși tineri ca să mă însoțească și să mă întreacă într-această cale părăsită. Vă întreb, n-am oare dreptate să mă îngrijesc, să mă zbucium, să mă și supăr cînd văd, luat de alte vuituri, pe cîte unul, abia adimenit, abia înduplecat, abia catehisit de mine?

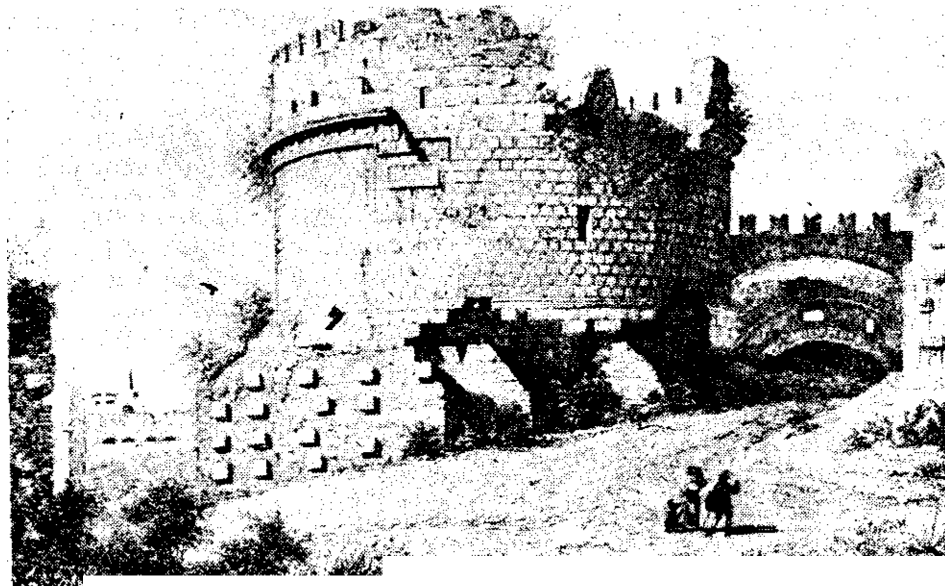
Mai mult cu scopuri de momeală, decît cu gînd că aș fi săvîrșind eu însumi vreo treabă cu temei, am făcut, încă de mult, tot ce mi-a stat in putință. Firesc lucru este dar, ca să nu preget nici acuma; mai ales că, mai mult decît oricînd, îmi este acum teamă că ceea ce eu mai pot face pentru dezvoltarea cunoștințelor anticarii la noi, se reduce la foarte neînsemnat lucru.

Jeț antic de marmoră, sculptat in onoarea zeului Dionysos-Bacchus, păstrat în Vatican.

Și despre aceasta vă veți încredința îndată.

Am venit aici să vă vorbesc de clădirea ateneului și v-am prevenit de'la început că, nefiind arhitect, voi căuta numai să însăilez croiala acestui edificiu cu cîteva fire depănate de pe mosorul cunoștințelor mele archeologice. Dar pînă să ajung la această trebșoară de oarecare folos am lăsat să'mă ia apa la dreapta sila stingă, dupe vîrtejul preocuj)ațiunilor de tot felul ale zilei de azi; iar acum, ... dupe o lată jumătate ele oră de cînd va țin aci, ... abia acum bag ele seamă că nu v-am spus încă nimic precis despre acele cîteva monumente antice; din care s-a inspirat cu *mult* gust și succes, meritosul artist francez, d-l Albert Galleron, în unele părți ale ateneului nostru, al cărui plan, așa de original și de bine nimerit, îl datorăm talentului d-sale.

Monumentul funebru al Ceciliei Metellei, de pe calea Appia, lîngă Roma, în starea sa actuală *.

^„Rămășițele arhitectonice din epoca Republice! romane sînt puți numeroase și ne vin mai toate din secolul cel clin urmă al acelei epoc Materialurile cu care sînt lucrate sînt, în mare parte, tuful vulcan .numit *peperin* și piatra văroasă ce se zice *iravertin....* Din această epoc adică de pe la sfîrșitul Republice!, avem încă vreo cîteva morminte Mai cu osebire este de semnalat, deși compozițiunea îi este în gene foarte simplă, acela al Ceciliei Metellei, soția triumvirului Crassu, situ pe via Appia. El afectă acea formă de turn, care ne repoartă minți către înfățișarea primitivă a movilelor sau a *tumulilor.* Dasupra un zidării inferioare pătrate, despuiată acum de a ei îmbrăcăminte de lespez se înalță o clădire cilinclrică ce are ca la.29 metri în diametru. Ea es împodobită cu o friză ornamentată, precum și cu o comice simplă, ca totuși formează o cunună pentru sprijinirea porțiunii superioare ce e sau conică, sau piramidală. Principalele ornamente ale frizei sînt hîr de bou și festonuri (ghirlande), amintitoare de sacrificiile funebre. De acelea a și căpătat monumentul denumirea sa actuală ele *Capo di hore".* —Fr. Kugler, *Istoria arhitecturei,* V, 3, 6. Sarcofagul de marmoră al Cecili Metellei este reprezentat la pag. 291.

îfu-mi mai rămîne, deci, altă scăpare decît a o lua d-a fuga prin antichitate, pornindu-ne de la epoca cea mai depărtată de noi, spre a ajunge iute, iute, la hotarele timpilor moderni şi ale ţărilor româneşti. într-această goană pe nerăsuflate în prelargul istoriei artistice, abia vom putea să arătăm cu degetul şi să salutăm în treacăt acele cîteva capete de operă arhitectonice, pe care am avut cel puţin pînă acum grija a vi le denumi.

în cetatea eternă, în Roma şi în ale ei împrejmuiri vor fi cele mai multe ale noastre răpezi conace. Ca să sosim într-însa, vom apuca îndată pe calea Appia, aceea pe care cenzorul Claudiu Appiu a început-o, iar Traian al nostru a prelungit-o spre răsărit — unde pururea îl ducea pe el dorul — pînă la malul Mării Adriatice, pînă la Brindisi.

Nu departe de zidurile Romei, printre mormintele ce stau rînduite de a lungul căii, vederile ni se vor opri pe un turn rătund, gros de vreo 29 de metri şi aşezat pe un postament pătrat. Sub streaşină sau sub cornîcea lui, azi încoronată cu metereze ce i s-au adaos în secolul de mijloc, sub streaşină-i. vom zări rămăşiţele unei frize, săpată cu ghirlande de foi şi cu bucrane sau hîrce de bou ; aceasta ne va da să înţelegem pentru ce poporîmea locului de acum îi zice acestui turn antic *il Capo di Bove.* Dar pe o placă de marmoră vom citi, în prescurtări latineşti, că înlăuntrul acestui mormînt circular au fost depuse, într-un frumos sarcofag lungăreţ, scos încă de pe la 1540 din mica boltă internă de la bază, au fost depuse, zicem, oasele sau cenuşa Ceciliei Metellei, fiica acelui consul roman carele, cu 69 de ani mai nainte de Hristos, supuse Romei insula Creta. Cecilia fusese soţia bogătaşului Crassu carele, un moment, a împărţit cu Pompei şi cu Cezar puterea triumvirală.

Intra-vom acum îndată în Roma, treeînd pe lîngă termele lui Antonin Caracalla, unde am putea să vedem încă spărtura şi surpătura unei bolţi cu proporţiuni uriaşe?

]STu ! căci cronologia, pe care am luat-o drept călăuză, ne va mîna, deocamdată, tocmai în ţara Laţiului, spre răsărit de cetate, la locul, unde, precum cîntă poetul Horaţiu, ,,din peşterea răsunătoare a nimfei Albunea, se prăvălesc cu vuiet apele rîului Anio, iar dumbrava sfinţită a Tiburnului şi livezile-i de pomi sînt neîncetat udate de neastîmpărate pîraie,

Quam domus Albuneae resonantis
Et praeceps Anio et Tiburni lucus et uda
Mobilibus pomaria rivis.

Acolo, pe marginea unei rîpe semeţe, străpunsă de toate părţile, ca un burete, de apele ce se scurg în cascade, acolo se îralţă încă şi azi ruinele acelei îneîntătoare minuni artistice care a fost odinioară templul zeiţei Vesta, de la Tibur. Era mic acel sanctuar rătund, giuvaier lucrat în piatră; era mic şi încunjurat preste tot de elegante columne, care-i sprijineau învelitoarea.

Altarul feciorelnicei zeiţe, pe care în veci ardea focul mistuitor a oricării necurăţenii, ocupa centrul unui ocol intern abia de şase metri, Astfel — adică rătunde — ne zice Ovidiu în *Fastele* sale, erau toate templele Vestei, de cînd cuviosul rege îfuma Pompiliu dedicase zeiţei unul cu păreţii de richită şi cu învelişul de şovar. „Vesta — adaoge poetul — e tot una cu pămîntul, care şi el e rătund"; deci şi templele ei trebuie să aibă această formă ; iar focul viu trebuie să ardă în mijlocul lor, precum el

Templul Vestei de la Tibur (sau Tivoli). Vedere pitorească a edificiului restaurat *.

* „Două dărâmături de temple în Tivoli, dintre care unul est sanctuarul rătund al Vestei, sînt de considerat ca cele mai însemnat exemple de clădiri religioase din ultimii timpi ai Republicei romane Acesta este un *peripter* corintian rătund, aşezat pe o substrucţiune c de 14 metri în diametru şi înalt ca de 12 metri pînă dasupra grindişulu său. Are 18 columne, din care zece sînt încă în fiinţă. Columnele au înălţime de 9 diametre şi grindişul, foarte uşor, nu se ridică mai su de 1/5 din nălţimea lor. în toată întocmirea ornamentală a acestui monu ment se resimt amintiri elenice, cu acea asprime costelivă ce se învedereaz în cîteva monumente din Pompei, unde se dovedeşte mai lămurit trecer de la stilul elenic la cel roman. Mai cu deosebire se destăinuieşte aceas scăpătare de la perfecţiunea elenică, în bazele columnelor unde, deşi forn predomnitoare este cea atică, însă în loc de scafe vii scobite între ciubu se observă forma cu totul nemlădiită a unor feţe drepte ce se adînce în trupul stîlpului. Capitelele nu au încă caracterul ce arta romană impu ordinei corintiane; compunerea lor dovedeşte oarecare libertate, conc dînd cu aspectul ce i se dete în timpii tîrzii ai elenismului, atunci c frunzişul se tracta cu multe încreţituri. Friza este acoperită preste cu săpături decorative. în situaţiunea pitorească ce ocupă acest n templu toate aceste amănunte dispar şi el ni se arată, în acea minun privelişte, ca o operă de o neasemuită frumuseţe. Celălalt templu de Tivoli, considerat de toţi ca un sanctuar al Sibylei, era un *prostii pse* ... Kugler, *Istoria arhitecturei,* VI, 3, b. Motive ... *pteripter* **ionic.»** ... **Tivoli au fost întrebuinţate decoraţiune dm templul Sibylei ae mentarea «ten* a ateneului nostiu.**

arde şi în centrul pămîntului ... „Deci, templul eată să fie rătund ; într-în* sul nici un unghi să nu se ivească; iar de bătaia ploii, îl apără domul"[4]»

Decît teoria şi decît versurile cîntăreţului canonizat la noi în Constanţa, cu mult mai bine cumpănit şi cu mult mai graţios era templu circular din umbritul şi răcorosul Tibur. Poziţiunea şi ruinele lui încîntă şi azi pe călătorii ce merg la Tivoli să vadă ceea ce a mai rămas din acea minunată clădire circulară anterioară, după toate aparenţele, epocei cezarilor»

Acum să ne răpezim chiar în centrul cetăţii Roma, unde ne vom opri dinaintea unui alt templu circular, cel mai spaţios poate din întreaga antichitate. Ginerele lui August, Agrippa, îl clădi în faţa fermelor cu care el înzestra capitala imperiului, dupe învingerea lui Antoniu şi Cleopatrei[5]» El închină mai întîi acest locaş lui Joie Răzbunătorul, *Iovi Ultori;* dar apoi mai aşeză într-însul statua lui Marte şi a Vinerii, protectorii Romei şi a familiei Iuliane. Mai în urmă veniră pe rînd să se adăpostească într-acel măreţ şi spaţios sanctuar mai toţi zeii Olympului, astfel încît i se dete numirea de locuinţă a *tuturor zeilor şi,* adică, *Pantheon.* Chiar şi structura internă a acestui vast ocol boltit, în diametru de 43 metri şi jumătate, era potrivită, prin numeroasele-i columne foarte apropiate de păreţii împrejmuitori şi prin mulţimea de largi firizi scobite în ziduri, era, zicem, cu totul adaptabilă la această destinaţiune şi la această ornamentare eclectică.

[4] Ovidii îvason. *Fastor.* lib. V, v. 257 et sq. :

Dena quater memorării liabuisse Palilia Romani.
Quum flammae custos aecle recepta sua est.
Regis opus placidi, quo noii metuentius ullum
Numinis ingenium terra Sabina tulet.
Quae nune aere vides, stipula tune tecta videres ;
Et paries lento vimine textus erat.
Hic locus exiguus, qui sustinet atria Vestae,
Tune erat intonsi regia magna Numae.
Forma tamen templi, quae nune manet, ante fuisse
Dicitur : et formae causa probanda subest.
Vesta eadem est, quae terra ; subest yigil ignis utrique :
Significant sedem terra focusque suani.
Terra pilae simulis, nullo fulcimine nixa,
Aere subiecto tam grave pendat onus.
Ipsa volubilitas iibratum sustinet orbem
Quique premat partes, angulus omnis abesî :
Quamque sit in media rerum regione locata
Et tangat nullum plusve minusve latus ;
Ni convexa foret, parti vicinior esset;
Nec medium terram mundus haberet omis ;
Arce Syracosia suspensus in aere clauso
Stat globus, immensi parva figura poli :
Et quantum a summis, tantum secessit ab imis
Terra: quod ut fiat, forma rotunda facit
Par facies templi; nullus procurrit in iiio
Angulus : a piuvio vindicat imbre -tholus.

[5] "Templul Pantheonului e cea mai perfectă din operile arhitec-turei romane ce. ni- s-au păstrat pînă acum cu totul. J. Burckhardt-, in cartea sa intitulată *Ciceronele monumentelor Italiei,* enunţă această observaţiune. însă întocmirea actuală a acestui edificiu aparţine deosebitelor epoce ale artei la romani. Dupe inscripţiunea ce se vede pe friza porticului, acest templu a fost clădit de Agrippa, ca o anexă la termele sale, pe timpul consulatului său al III-lea, adică în anul 26 înainte de Hristos şi consacrat de dînsul lui Iupiter Ultor. Dione Cassiu (53, 27) spune eă a luat numele

(continuare nota 5)

de Pantheon sau fiindcă, pe lîngă statuele lui Marte şi Vinerei, ce se afla într-Insul, se mai adaoseră şi chipurile mai'miei ale altor zei, sau fiindc bolta-i rătunjită se asemăna cu a cerului. După mai multe bîntuiri al focului, clădirea fu restaurată mai întîi de Hadrian şi apoi de Septi Sever; această ultimă prefacere, executată la anul 202 dupe Hristos, se constată printr-o inscripţiune de pe arhitrava porticului. Dealtmintrele s-au mai adaos şi cîteva alte prenoiri moderne. Pantheonul este o clădi rătundă acoperită cu o boltă; ceea ce constituie un motiv de eonstracţiun carele, fără îndoială, a fost împrumutat de la întocmirea încăperilor celo mari ale termelor, daca nu cumva această sală n-a fost chiar destinată d la început la o întrebuinţare de felul acesta. în partea anterioară este clădire dreptunghiulară si eăpriorită care compune un portic cu columr de ordine corintiana şi cu un fronton foarte oblu. Diametrul şi nălţim interne sînt de vreo 44 metri; dar grosimea zidurilor se adaoge cu 6 m 2 I*a mijlocul boitei este o deschizătură rătundă *(liypaethron),* aproape d 9 metri. Pardoseala este toată înclinată spre centrul edificiului, unde s găurele prin care apele de ploaie se scurg într-un canal clădit pe dedesu în grosimea păreţilor împrejmuitori sînt păstrate opt mari firizi, împreu şi cu aceea ce formează uşa de intrare; parte din ele sînt semisferice acoperite eu o jumătate de culă; parte sînt pătrate şi boltite sus în pr lung sau *în argea.* în clădirea primitivă, aceste firizi sta într-o impun toare şi bine potrivită relaţiune cu bolta cea mare ce acoperă tot edifici însă linia cercului lor, pătrunzînd (precum se vede încă la <a)cele din fi care.au rămas pînă acum neschimbate) in interiorul păretelui conţină al cilindrului, formează neapărat o linie a cărei curbătură este de o forr şovăită; ceea ce arată^că problema acestei îmbinări n-a fost rezolvită mod cu totul artistic. în interior, dasupra firizilor şi, probabil, în latu lor, erau aşezate columne cu căpiţele de bronz şi statue cariatide. Pli cel Bătrîn, carele muri la anul 79 dupe Hristos, spune în cartea XXX cap. 7 din *Istoria naturală* că cariatidele sta pe columne, *in colum templi* ; şi una şi alta din aceste cîispoziţiuni se poate aplica numai la inter dar nu se potrivesc cu starea actuală. Dupe înfăţişarea aceştia, îmi în puiesc că a fost între fiecare din firizi cîte o decoraţiune arhitecton care da acestora şi mai ales largelor deschizături ornate ale lor, un coro ment solid, compus din două ordine, astfel încît ordinea de sus să co pundă cu ordinea cariatidelor de la înălţimea boltitelor. Suprafaţa int a boitei principale e decorată eu casete, în care se aflau odinioară ro aurite. Casetele, în lănţuirea lor simetrică, se prezentă tot micşorînd în nălţime, astfel că, cel puţin din puntul de vedere decorativ, ele d impresiune foarte fericită despre rotunjeala ascendentă a bolţii. tîrziu, ordonanţa internă a edificiului fu modificată. Cu osebire de fi intrării şi de cea care îi stă în faţă, toate firizile cele mari fură adaos cîte două columne corintiane de marmoră; colţurile lor priimiră o f de pilaştri, dasupra cărora fu aşezat un grindiş continuu, carele ave dînsul un alt cat în formă de atic cu pilaştri corintiani mai mici; t era astfel dispus încît grindişul uşor al acestei constracţiuni cu pi susţinea deeoraţiunea bolţii. Acea construcţiune cu pilaştri a catului s rior iu înlăturată în secolul trecut si înlocuită printr-o grosolană orna tare a păreţilor. Ea ni s-a păstrat numai în desemnele cele vechi ale ciului, cum spre exemplu în cartea lui Desgodetz, despre *Edificiile R*

(continuare nota 5)

Dispozițiunea de care vorbirăm era executată în forme, cărora nu le lipsea o nobilitate relativă; totuşi ornamentul masiv al casetelor de pe bolta mare nu numai că nu corespundea de fel cu uşoarele amănunte ale aticului, dar întreagă împărțirea şi îmbinarea decorativă a păreților sta într-o relațiune preste tot nepotrivită cu înfățişarea neasemuit mai măreață a cupolei. Din această discordanță naşte o slăbire reală a impresiunii. Pantlieonul este o operă în care speeulațiunea estetică nu depăşeşte formalismul şcoalei şi care nu poate să mai atingă mărirea culminantă a unei lucrări concepută în mod natural, ba nici chiar a unei combinațiuni elaborată cu purism deplin. în pilaştrii păreților, între firizile cele mari, sînt alte firizi cu mult mai mici şi mai puțin adîncite, care toate au, drept ornament, un motiv de tabernacol compus din două columnete corintiane avînd dasupra lor grindiş şi fronton. Unele din aceste frontoane sînt plane şi compuse din linii drepte; altele au dispozițiunea mai tîrzie a unui arc puțin răsărit. Asemeni, şi tabernacolele aparțin unia din cele mai dinapoi prefaceri antice ale interiorului. Clădirea din fața Pantheonului, cu porticul său corintian, nu făcea parte, precum se şi învederează din semne aparente, din planul său primitiv; dar este evident că tot Agrippa o a adaos la acest templu rătund. Porticul, lat de 35 metri, era înălțat, la început, pe cinci trepte; el are toată ordonanța unui prostii italic înaintat. Opt columne stau în front; iar alte opt sînt astfel rînduite ea, deoarece ele împart pînă la oarecare punt porticul, în sensul adîncimei, în trei secțiuni sau *nave* osebite, îi dau totdeodată o dispozițiune troițată, care aminteşte pe aceea a principalelor temple etrusce, precum era cel din Capitol. Tavanul interior al porticului era de bronz; tot asemeni, învelitoarea porticului şi a întregului dom. E probabil că frontonul reprezenta în bronz aurit, lupta lui Joie cu giganții. Antica uşă de la intrare, lucrată în aramă, s-a păstrat pînă acum, împreună cu pilaştrii ei laterali; aceştia sînt scobiți cu glafuri, într-un mod cu totul particular, care ne aduce aminte jocurile decorative ale etruscilor; ei sînt coronați cu triglife dorice. De laturile intrării sînt firizi, scobite în părete, unde fusese aşezate statuele lui August şi Agrippa. Pretutindeni tratarea formelor arhitectonice destăinuieşte dezvoltarea caracterului roman, printr-o concepțiune serioasă şi bogată, dar lipsită de încărcături prisositoare. Suprafețele de subt arhitravă sînt oable şi împlinite în mod foarte simplu. Trunchiurile columnelor de la portic sînt monolite de granit fără de glafuri, înalte de vreo 13 metri; iar capitelele lor sînt lucrate perfect. Columnele dinlăuntru, ale căror trunchiuri de marmoră galbenă sînt scobite cu glafuri, poartă căpițele, şi acestea destul de bine lucrate, însă mai puțin corecte ca stil.

La anul 608 Pantheonul fu consacrat cultului creştin, sub numirea de S. Măria ad Martyres. în secolul de mijloc, clădirea încercă stricăciuni parțiale, şi mai cu seamă cupola fu despuiată de învelitoarea-i de bronz. La anul 1632, papa Urban al VIII-lea, din familia Barberini, puse să ia tot bronzul de la portic, ca să toarne dintr-însul tabernacolul bisericei San-Pietro; atunci, în glumele lor, romanii se mîngîiară cu versul :

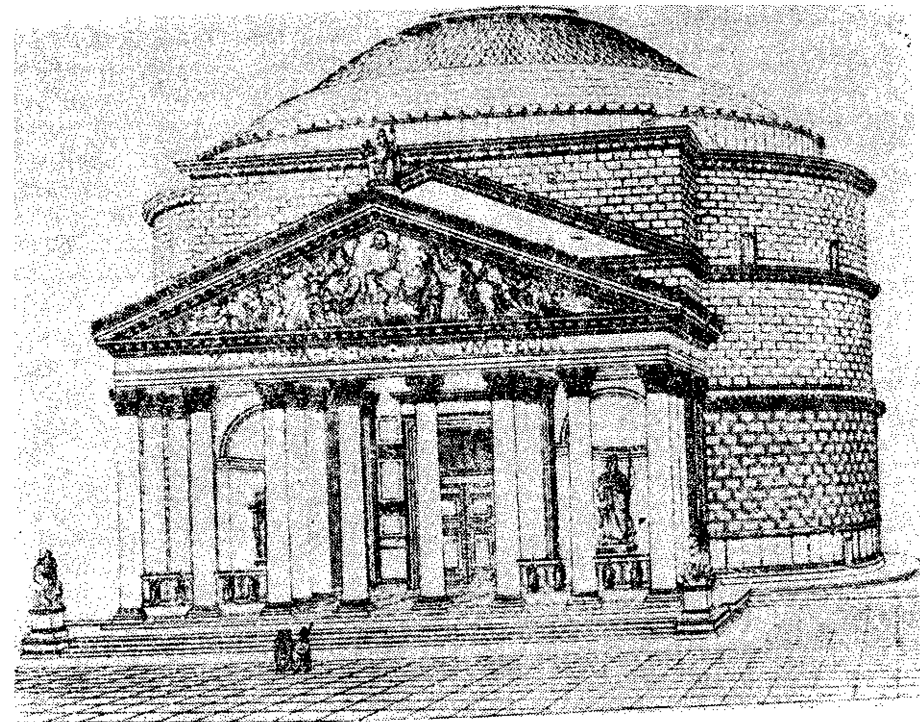
Quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini.

Tot acest papă ordonă arhitectului Bernini să înalțe două mici clopotnițe dindosul frontonului de la portic."

Fr. Kugler *Istoria arhitectnrei,* VI, 3, c.

De altmintrelea, do două ori a mai fost preschimbat templul de către

KăTomnJi'Şi det^umLa **cetină de** *Sun,a Măria « M~*m* sau *GUesa de la Rotonda.*

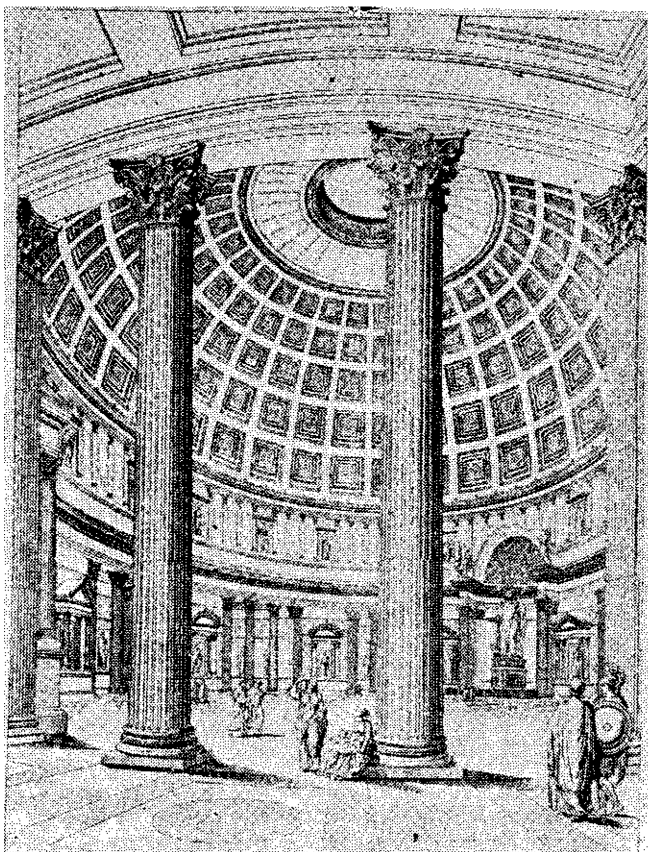
Templul din Roma, numit *Pantheonul lui Agrippa.*
Vedere perspectivă a stării sale în antichitate.

Ştiți, domnilor şi doamnelor, că azi el conține, chiar în mijlocu vastei sale rotonde, unde odinioară, subt August, s-a consfințit domnire Eomei, mormîntul modernului unificator al Italiei, regelui Victor-Emanue

Pantheonul din Eoma nu priimeşte lumina decît printr-un och foarte larg deschis sau rămas gol în centrul bolții. Pavimentul său de mar lespezi, felurit colorate, este uşor înclinat către centru, unde se află cîtev găuri de scursoare, corespunzînd cu urloaie îngropate pe sub pămîn Sînt oare acele găuri pregătite numai spre a sorbi stropiturile de ploa prefirate prin ochiul deschis sus, dasupra lor ? Ori că ele au de scop a cura mai răpede templul de sîngele vărsat în jertfiri? Poate chiar să fi fo străpunse de la început cu gînd — după cum cred unii — că această larg boltă cilindrică a Pantheonului are să fie sala principală a băilor înălța de Agrippa.

D-ar fi aşa, apoi cată să constatăm că acest edificiu, cea mai falni şi mai caracteristică rămăşiță dintre clădirile circulare şi boltite ce ne rămas din epocele lăudate ale arhitecturei romane, că acest edificiu a av parte să întrunească în sînu-i din vechime şi pînă în ziua de azi, toa însuşirile rezervate, în uzurile romanilor, pentru clădirile rătunde şi dom circular. într-adevăr, menită fiind din temelii a servi cetățen

Bornei, ea o vastă şi sumptuoasă sală de terme publice, dînsa, la momentul chiar cînd primul împărat al Eomii apuca în mîni, printr-o izbîndă întreaga cîrmă a lumii, dînsa se prefăcu într-un templu al Zeului victoriei

Vedere interioară a *Pantheonului lui Agrippa,* în restituţiune antică.

tatăl, la romani, şi stăpînui zeilor tuturor. Iar, dupe secoli îndelungaţi, m zilele noastre, Italia liberată şi reîntregită nu află alt mauzoleu^mai vrednic decit Pantheonul lui Agrippa, spre a depune si a păstra într-însul ţarma muritoare a nemuritorului ei mîntuitor.

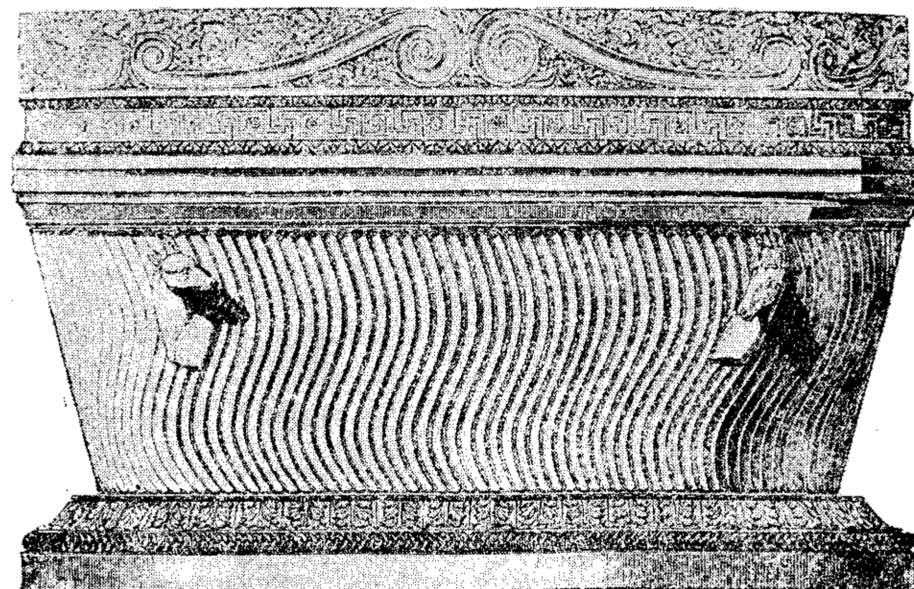
Baie, templu şi mormînt, lăcaş al curăţiei şi sănătăţii, al cuviosiei către zeu patriei şi al apoteozei unui glorios răposat, Pantheonul din Eoina ni se înfăţişează ca o emblemă vie şi dăinuitoare a unei cetăţi, a unei tari ce a îmbatrînit în domnirea lumii. Precît dînsul e vechi si plin de mărețe amintiri, tot atît este şi *Ateneul* nostru *Român* plin de junie si de nobiie făgăduinţe. Fie ca, în rostirea sorţilor şi a ursitei acestuia - lăstar depărtat şi înstrăinat al Pantheonului roman — să putem întoree si noi o vorbă a romanului şi, în loc de a glumi, în astă casă nouă si încă nevinovată, despre „pun de pisică, ce din fire şoareci mânîncă-", să zicem, cu privire la *Ateneul* nostru *Român,* că : „Ce se naşte din cocori, lesne zboară pîn'la nori !"

Dar, deocamdată, să ne coborîm aci jos pre pămînt şi să spunem că anticarii discută încă spre a şti daca însuşi Agrippa sau unul din împăraţii, restauratori mai tîrzii ai acestui templu măreţ, a aşezat în faţă-i un larg peristil cu şaisprezece uriaşe columne corintiane. Frontonul triunghiular al acestei anexe se înjugă cu domul, întocmai ca la ateneul nostru, unde însă columnele, de ordine ionică, sînt numai în număr de opt, adică şase în faţă d-a rîndul cu frontonul şi două laterale.

Prin această dispoziţiune, mai puţin complicată decît întreitul şir de columne ce alcătuiesc marele peristil pătrat, adaos dupe vremi la Pantheonul roman, porticul, mai îngust şi mai puţin adînc ce, cu aşa măreaţă simplitate, se prezentă în faţa palatului nostru bucureştean, se apropie şi mai mult de clasicitatea arhitectonică a anticei Elade. Aci nu e pragul încurcat, de pe care războbuie cu trăsnete şi cu clănţăniri de arme războinicul Joie, zeul zgomotos şi zăcaş al răzbunării. E falnica şi liniştita poartă pe care, din arcaicul ei sanctuar înălţat pe culmea Acropolei, ieşea mîndra, zeiţa Atena Poliadă, spre a ocroti, sub pacinice ramure de măslini, cetatea ei mult iubită, locaş neuitat al ştiinţei, al artelor şi al perfecţiunilor literare !

Ca cliferinţe materiale între îmbele edificii — *si parva licet componere magnis* — vom mai însemna că cercul Pantheonului este cu vreo şapte metri şi jumătate mai spaţios decît al sălii ateneului nostru şi apoi că acesta are două caturi superpuse, în vreme ce templul lui Agrippa nu este despărţit nici pe suprafaţa pavimentului, nici în înălţimea zidurilor lui. Apoi iar, păreţii împrejmuitori ai Pantheonului formează un cerc perfect, pe cînd rotonda internă a ateneului este coprinsă într-un pătrat de ziduri ce-i fac, de îmbele părţi laterale, adaose destul de însemnate.

Şi nu sînt cu totul de prisos nici aceste adaose, deoarece noi, doamnelor si domnilor, chiar astă-seară ne folosim de una din ele. într-însa, ca şi în pofida deplinei dezvoltări şi îmbilşugatei rodiri ce o aşteptăm, tot aci,

Sarcoiamil antic de marmoră, aflai în monumentul funebru al Ceciliei Metellei.

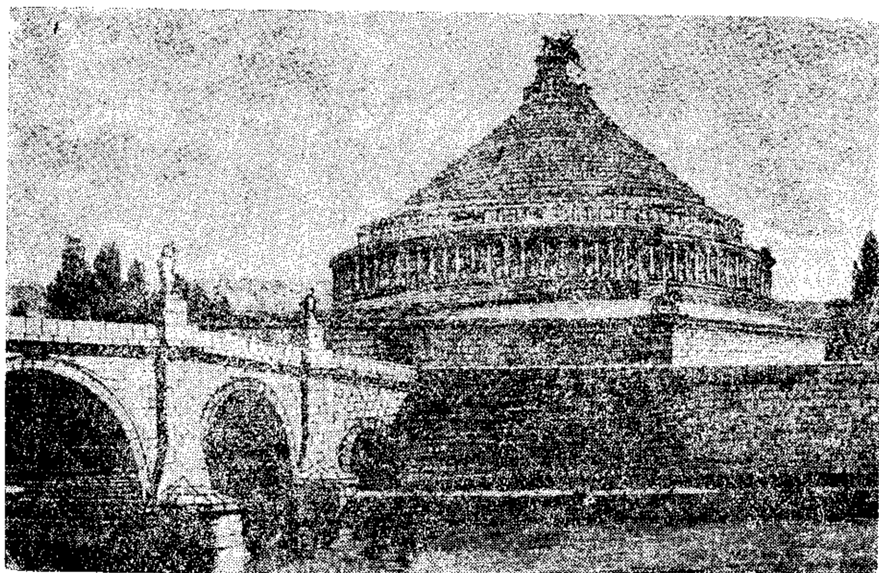
Ia toamnă, paştem de acum, în mugur, pîrga ospătoasei găzduiri intelectuale ce, cu pripelnică voie bună, ne ofere noul şi neisprăvitul nostru ateneu.

Bine s-a nimerit, deci, că ateneul nostru să nu semene întru toate pe dinafară cu monotonul zid circular şi neted al Pantheonului lui Agrippa.

Dar să ne aducem aminte că ne aflăm, deocamdată, în Eoma şi că — acolo fiind — daca de la biserica Santa Măria della Eotonda, ne am scoborî, prin vechiul cîmp al lui Marte, pînă pe malul stîng al Tibrului, în direcțiunea Vaticanului, acolo, alături cu anticul pod de piatră al lui Aeliu, vom găsi actualul castel Sant-Angelo, un fel de enormă cetățuie rătundă cu metereze impunătoare.

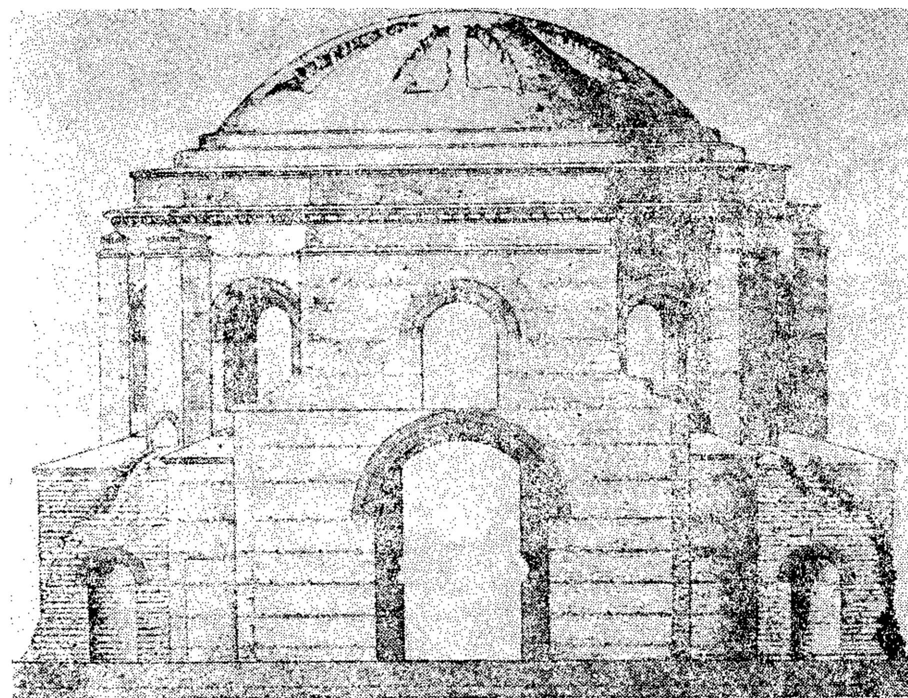
Acestea n-au fost nici aspectul, nici destinațiunea primitive ale colosalului edificiu circular, numit odinioară *Moles Hadriani* şi clădit în aşa uriaşe proporțiuni ca să conțină, în cîteva cămăruțe centrale, urnele funerarii a fastuosului împărat Hadrian şi ale urmaşilor săi. în vechime, acest mauzoleu se compunea dintr-un stilobat sau postament pătrat, mai lung de o sută metri de fiecare parte. Dasupra lui se înălța un turn rătund avînd 75 metri în diametru, apoi, peste acesta, un altul ceva mai îngust care ținea, şi dînsul, pe a lui circumferență, o înaltă piramidă de piatră eu statua împăratului la vîrf, purtată într-un cvadrig aurit. Jur împrejurai îmbelor porțiuni circulare, a căror suprapunere alcătuia ca şi o scară de giganți, un şir de nenumărate columne, alternate cu tot atîtea statue, formau la fiecare cat, o largă galerie acoperită.

Statuele au servit romanilor drept proiectile pe cînd, la anul 537, ei se apărau în contra barbarilor ostrogoți, cotropitorii Eomei. Columnele, cîte mai rămăsese în ființă, au fost şi ele retezate atunci cînd, în secolul de mijloc, mărețul monument ai lui Hadrian, acoperit tot cu marmoră din

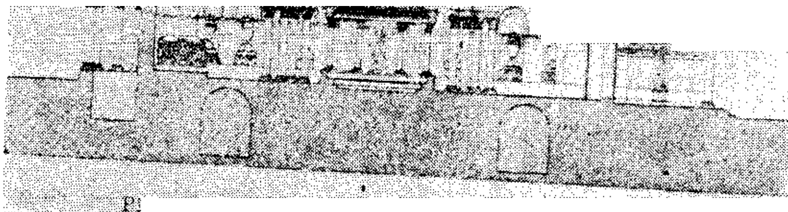
Mauzoleui Ini Hadrian din Roma, denumit *Castel Sant-Angelo,* restituit în probabila sa formă primitivă*.

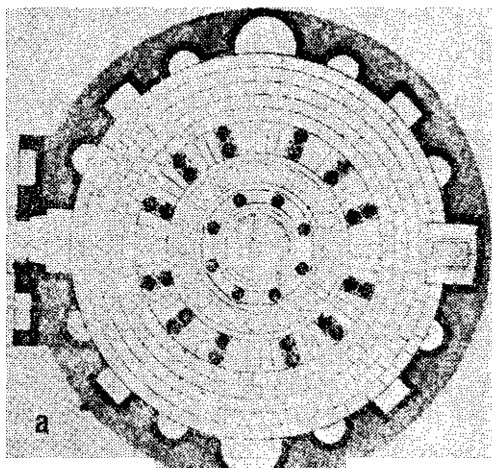
* „Dupe ce cămările monumentului funerar al lui August se umplură prin înmormîntările ce se făcuse într-însele, în timp de un secol şi jumătate, Hadrian puse să se clădească, dincolo de Tibru, un mauzoleu pentru sine şi urmaşii săi. Dupe toate probabilitățile, acest monument fu executat în conformitate cu celălalt, dar în proporțiuni şi mai mari. Dasupra unei substrucțiuni pătrate, lată de peste 108 metri, se înalță o clădire rătundă de 75 metri în diametru, şi, precît şe poate bănui, două alte caturi circulare fură aşezate dasupra acesteia. întregul edificiu era îmbrăcat cu marmoră din Păros şi ornat cu foarte bogate sculpturi; la culme-i sta un cvadrig colosal al lui Hadrian. încă de pe la începutul invaziunilor barbare, el fu întrebuințat ca cetate de apărare; cele două constracțiuni inferioare compun încă astăzi corpul castelului Sant-Angelo. Deodată' cu mauzoleul, s-a clădit peste Tibru podul de piatră numit *Pons Aelius,* care ducea drept în fața monumentului; acest pod s-a păstrat pînă acum sub numirea de *Ponte Sant-Angelo".* Fr. Kugler, *Istoria arliiteeturei,* VI, 3, e.

Ruinele fermelor antice din Roma, denumite *Minerva Medica* *.

* „Pe Esquilin se află o rămăşiță de clădire, care este în deaproap înrudire cu Pantheonul. Poporul s-a deprins a o numi templul zeiței *Minerva Medica;* dar se poate mai mult crede că ea aparținea termelo clădite de cezarii Caiu şi Luciu şi că este din timpul lui August. Alții atribuie unei epoce mai tîrzie a imperiului. Deşi ea are dimensiuni cu mult mai restrînse decît ale Pantheonului, această clădire afectă o forma decagonală, cu cîte o firidă în fiecare secțiune, osebit de aceea a intrării; ea are ferestre arcuite dasupra firizilor şi o boltă sau dom acoperitor carele păstrează şi el forma planului general. Nepotrivirea ce se observ în dispozițiunea primitivă a Pantheonului, adică scobirea arcurilor de 1 firizi în zidul cilindric al clădirii, dispare cu totul aci, deoarece păretel este împărțit în zece suprafețe netede". Fr. Kugler, *Istoria arliiiieclurei,* VI, 3, e.

Plan *(a)* şi secţiune *(b)* ale *bisericei sfintei Constante* din Roma sau baptisteriul şi mauzoleul acelei fiice a lui Constantin cel Mare *

* „Mormîntul Constanţei, fiica lui Constantin, adică actuala biserică a sfintei Constante, cam de pe la mijlocul secolului al patrulea, ne învederează, în mod foarte interesant, trecerea de la sistema artelor antice la aceea a arliitecturei veacului de mijloc. Este o clădire circulară ca de 17 metri în diametru. Douăsprezece părecîii de columne de ordine romană, alăturate cîte două în linia razelor şi purtîncl fiecare păreche cîte un osebit tabuiament, dasupra căruia ele se leagă între dînsele cu arcuri, susţin toate împreună o clădire cilindrică a cărei nălţime este de 20 metri şi jumătate şi care se termină printr-o boltă acoperitoare. împrejurul columnelor se află o galerie circulară, boltită în prelung (sau, cum se zice la noi, *în argea)* şi avînd firizi în păreţii laterali. Turla este străpunsă de ferestre, sub boltă. Dispoziţiunea columnelor, mai cu seamă întru ceea ce priveşte întocmirea tabulamentelor, are un caracter cu totul nemlădiit şi greoi; friza este foarte proeminentă şi tăbliile nu sînt despicate în ciubuce. Lucrarea nu este în genere nici fină, nici exactă. Aceste amănunte ne dau cel mai învederat exemplu despre starea de amorţeală în care ajunsese pe atunci spiritul antic; dar întreaga întocmire a edificiului ne introduce totdeodată d-a dreptul în sînul acelor inovaţiuni care, în secolii următori, au ştiut să dea aşa mărețe rezultate". Er. Kugler, *Istoria arliitecturei,* V, 3, f. Sarcofagul de porfir în care au fost depuse, în acest monument, oasele sfintei Constante este reprezentat la pag. 299.

Păros, s-a transformat, de către familia Orsini, într-o cetăţuie de apăr

Trecem, trecem răpede, fără chiar de a ne mai opri la curioa bolţi ale anticului stabiliment balnear, care s-a crezut a fi fost un ten dedicat zeiţei Minerva, supranumită Medica. Nu mai băgăm în se nici una din alte multe, foarte multe clădiri circulare de pe timpu păgîne : temple, băi, cetăţui şi morminte.

Ce am culege dintr-însele pentru ateneul nostru nu ne-ar compe de întîrzierile ce am încerca vizitîndu-le sau numindu-le.

însă nu putem trece cu nepăsare — tocmai dintr-o cauză op — pe dinaintea unui edificiu de formă poligonală pe dinafară, care şi acum foarte departe de centrul Bornei, tocmai la poarta Noment Acolo Constantin cel Mare a clădit un baptisteriu, care avea să totdeodată şi locul de înmormîntare a fiicei sale, sfînta Constanţa. clădit cu mult lux şi dupe un plan original şi graţios.

Să ne facem c-am şi intrat într-acest sfînt locaş de repaos car încă de pe la anul 1206, a fost restaurat şi dat cultului ordinar de către p Alexandru al IV-lea ...

Cînd, în primăvara trecută, am intrat eu pentru prima oară în ve bulul ateneului nostru – aci, tocmai din dosul acestei tribune — deşi parte a edificiului era cu mult mai puţin distinctă de cum a ajuns s acum, eu mi-am zis de îndată : „Iată aci o netăgăduită amintire a mau leului creştin al sfintei Constante din Borna ! ... Ia să vedem întru c diferă una de alta."

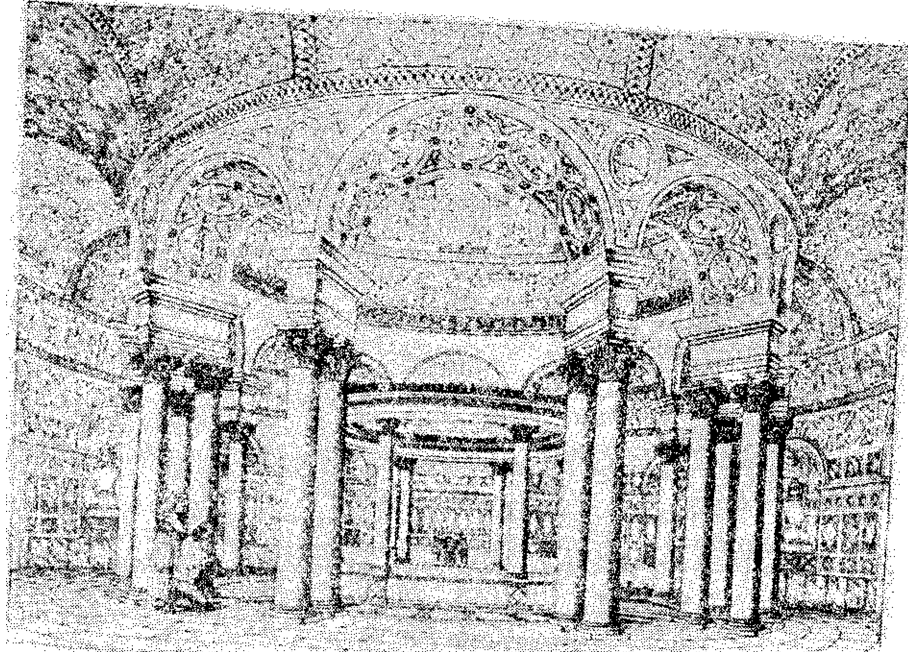
Şi nu ştiu zău ! daca diferenţele nu vor fi mai toate în favoarea p tului nostru. La noi, în mijloc, este un cerc perfect, format de două zece columne dorice, pe ale căror arcuri de împreunare şi pe a căror b centrală stau rezemate, în largul lor, grinzile de fier ale sălii de dasu La sfînta Constanţa columnele sînt cîte două împărecheate şi ele su chiar domul edificiului.

La noi, împrejurul columnelor este o galerie circulară, al cărei ta se încovoaie în semiboltă despre partea acelor stîlpi dorici, iar în pa opusă se înalţă, din contra, ceva mai sus, formînd cu păreţii împresura şi cu cei şaisprezece stîlpi corintiani încastraţi într-înşii, un unghi cî va îngustat. Aceasta este o dispoziţiune cu totul nouă, originală, de efect surprinzător; dînsa dă, fără îndoială, vestibulului înfăţişarea neob nuită a unui mare cortel rotat, ale cărui poale, în loc să se aplece în cu linişte, cu umbră şi cu mister, s-ar ridica, semeţe, cu vîntul în sus, a lăsa să pătrundă sub acoperemîntul lor mai mult aer şi mai multă lum mai multă libertate şi mai multă voioşie.

La sfînta Constanţa, tavanurile acestei galerii cercuitoare sînt r lat boltite în formă de argea sau de gîrlici şi au drept compensaţiu bogată ornamentare de mozaică foarte fină, foarte graţioasă, foarte v ată. E un cer tăiat în dungi aurite şi semănat cu flori şi păsărele, cu va cu scene rustice.

La noi, aspectul aripos al acelor curioase tavanuri înălţate în s-a potolit oarecum prin podoabe de un caracter mai grav şi mai p luxuos ; ele s-au decorat cu casete octogonale şi descrescînde, precum ornată bolta cea vastă şi impunătoare clin Pantheonul lui Agrippa.

Apoi încă putem constata că, deşi domul sfintei Constanţa, îngust decît al nostru cu şaisprezece metri, nu este despărţit orizonta două caturi, ca al ateneului de la noi, totuşi modul de luminare al porţ de sus este mai acelaşi într-amîndouă clădirile; adică el consistă în des

Vedere interioară a te^^-'const 'an/e din Roma, în restituţiune antică.

zaţuri, care acolo sînt ferestre arcuite, iar la noi ochiuri circulare. însă, Ia noi ca acolo, ele stau strîns îndesate jur împrejurul bolţii acoperitoare.

Lipsa despărţirii în două caturi suprapuse face ca sfintei Constante să-i mai lipsească şi frumoasele noastre scări încolăcite care dau vestibu-lului din ateneu o înfăţişare cu atît mai variată, mai originală şi mai ele-gantă, cu cît fiecare din acele patru scări de marmoră prezentă la o înăl-ţime de trei metri de la pavimentul inferior cîte un vast balcon; ele sînt dispuse în simetrice răspete, la patru unghiuri ale sălii. Aşadar, patru largi semicercuri aninate în spaţiu pătrund adînc în galeria împresurătoare a vestibulului nostru şi fac din repaosele suitorilor şi coborîtorilor de pe trepte nişte staţiuni cu deosebire plăcute. De acolo, vederea va domina toate j)odoabele şi toată mişcarea acelei graţioase săli de intrare şi de cir-culaţiune, aşa de ingenios combinată, aşa de vesel diversificată. Din acele largi balcoane, privitorul rezimat de solidul lor palimar rătund, carele e lucrat în forma unor clasice *clausire* de piatră, va coprinde de sus cu vede-rea întreaga sală inferioară. Latul ei octogon, foarte variat ca aspect, deşi simetric compus din patru rînduri diferite de porţi, din patru păreţi lăturaşi şi netezi şi din cei patra enormi pilaştri rătunzi pe care se încolă-cesc scările, octogonul, zicem, îmbrăţişază cu şaisprezece ale iui semi-columne, stucate în marmoră roşie şi încoronate cu daurite căpiţele corin-tiane, acea elegantă rotondă pe care o alcătuieşte, la centru, o horă de douăsprezece mai mici columne dorice, în coloarea pietrei roze. Sub tălpile acestor două serii concentrice de stîlpi se va aşterne un paviment de mo.

zaleă, ale cărui desemne, pestriţ şerpuite d-a lungul galeriei înconjură-toare, vor încinge, ca-ntr-o alcă radioasă, roşaţa de la mijloc. Aci, sub roton da boltită, mozaica podişului va contrasta, prin florile-i viu colorate, cu florile tavanului răsărite, acelea, în relievuri cu mult mai uşor nuanţate

Cînd însă spectatorul va ridica ochii mai sus şi se va uita drept dinaintea sa, atunci, în faţă-i ca şi de îmbele lături, va zări balcoanele de la celelalte scări, întinse spre dînsul ca nişte frumoase tipsii - rătunde pe care i le ar prezenta, ca pe vîrful labei sale reşchirate, un braţ de uriaş Pătmnzînd apoi mai adînc în scobitura păreţilor, el va urmări cu văzu linia graţios şovăită a treptelor perzîndu-se din dosul enormilor pilaştri de. sprijinire. în fine, daca dînsul îşi va înălţa cătarea ceva şi mai sus, ea se va izbi îndată de tavanul aplecat al galeriei circulare; acolo, şirele scăpă tînde ale casetelor octogonale o va povîrni curînd pînă la acel lanţ săltăre de arcuri, înstelate toate cu rozete şi înfoiate toate cu stejari şi cu lauri Prin acel mlădios ghiordan de arcuri se leagă una de alta gingaşele columne roze ale rotocolului central şi astfel, toate împreună, întocmesc, în catu de jos al ateneului, cea mai fericită amintire a acelui cap d-operă al arte antice care se numeşte *templul Vestei* şi care, desigur, este dispoziţiunea cea mai nimerită, la văz ca şi la auz, pentru ceea ce se şi cheamă un *vestibul*

Ca să completăm descrierea acestei foarte interesante porţiuni a edificiului nostru, vom repeţi că, în axa-i principală, de îmbele părţi stau întreite şi enorme porţi de sticlă, cu *cancele* sau ornate zăbrele de fier acele porţi se deschid, în larg, pe amîndouă peristilurile din faţă şi din dos

în răscruce cu acestea, sînt alte două uşi secundare : una se afla chiar aci, ascunsă sub covorul ce-mi servă de paravan; cealaltă, în partea opusă a vestibulului, dă într-o sală ceva mai lungă şi cu mult mai nalta decît aceasta. Este viitoarea bibliotecă a ateneului; ea are, în jurul o galerie, cri balustre de fier, la înălţimea catului de sus şi îşi priimeşte toată lumina prin sticlăria tavanului. Deocamdată, nicovalele fierarilor tejghelile tîmplarilor şi sacii de Ipsos ai modelatorilor încurcă acea sală; şi totuşi, încă de acum, nimerita ei structură o dă de gol; nici un Iubito al-liniştitelor lucrări intelectuale nu va pătrunde în acea măreaţă şi paci nică înfundătură a palatului nostru, fără ca să se simtă îndată încins de dorul şi de farmecul studielor sale favorite. Lungii şi nalţii ei păreţi, e şi-i închipuieşte- atunci ticsiţi cu bogăţiile unei frumoase culegeri de cărţi ; parchetul, îl vede ca prin vis,,aşternut cu covoare surde; în tot coprinsu II se pare că stau aşezate mese şi jeţuri comode; iar de sus se resfrînge în. ticnă şi tăcere, sau razele temperate ale zilei sau tainic-asmuţitoarea lumină a lampelor, coperite jur împrejur cu streaşine umbroase.

Nu cutez, doamnelor şi domnilor, pe cînd sîntem cu toţii aci, să împlinesc' prin- închipuire nenumăratele goluri ale modestei încăperi în care ne aflăm... .Mă mărginesc a spune că aci, pe viitor, va fi instalat'muzeu Ateneului nostru.şi că dasupra Iui, Ia catul de sus, o altă încăpere de aceeaş mărime, dînd d-a dreptul în sala conferenţelor şi în două mici cabinet

unde se vor putea expune medalii şi gravure, este şi ea destinată unui muzeu industrial[6].

Apoi, spre a ne întoarce încă o dată în acel vestibul, aşa mult preţuit de noi — căci, o repeţim, el ni se pare a fi cu deosebire original şi graţios — vom mai arăta că, între opt din cele şaisprezece mari columne corintiane încastrate în zidurile-i laterale, şi anume între cele patru scări şi uşile răspunzătoare în bibliotecă şi muzeu, rămîn, precum am mai spus, patru mari păreţi netezi. Era gînd, pe timpul cînd s-a început clădirea, a se lăsa şi acolo uşi descinse spre a da mai multă lumină şi mai multă transparenţă acestei rotonde ce servă de intrare întregului edificiu. Dar, de cînd la noi au căzut atîtea ziduri de prin clădiri încă neterminate, constructorii ateneului, cu prisos de îngrijire, şi-au luat seama şi şi-au zis : ,,Paza bună întrece primejdia rea. Să înfundăm şi să muruim acele patru uşi lăturaşe, cu atît mai mult că ele pot fi chiar şi bîntuitoare muzeului şi bibliotecei noastre; apoi sau le vom înlocui cu largi cadre de sticlă oglinditoare, sau vom cere junilor noştri sculptori ca să ne dea, acolo, probe de al lor talent în basorelievuri alegorice, destinate la decorarea acelor patru păreţi întăritori". Astfel, prin iiuziunile artei sau subt amăgirile oglindirii, se vor ascunde ţepene şi greoaie proptele.

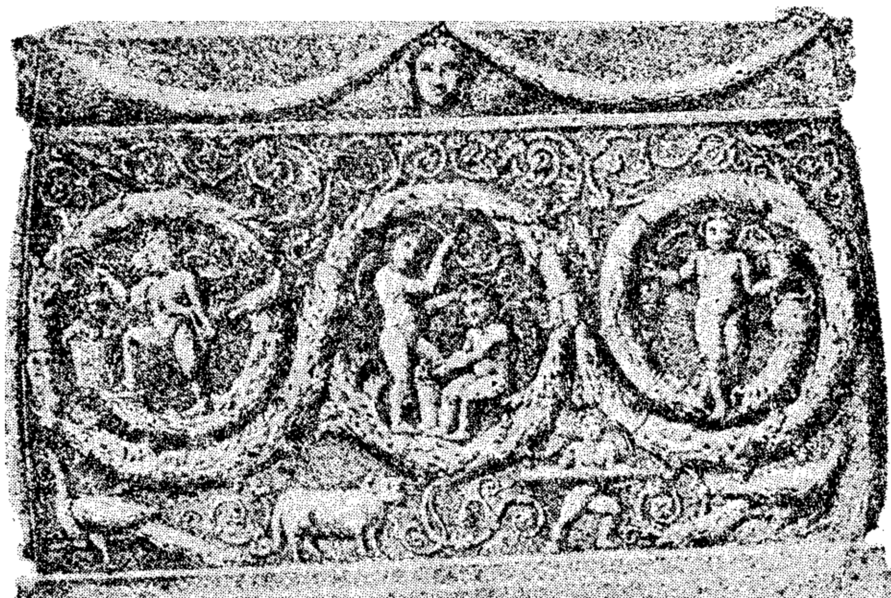
Iată-ne pe nesimţite, doamnelor şi domnilor, iată-ne din nou depărtaţi cu totul de Eoma, de Pantheonul lui Agrippa şi de biserica sfintei Constante, care, dînsele, totuşi, ne au dus, d-a dreptul şi nu tocmai cu neplăcere, în peristilul şi în vestibulul ateneului nostru din Bucureşti.

Fiindcă, însă, pe de o parte, a trecut vreme îndelungă de cînd vă ţiu aci, iar, de altă parte, fiindcă mai avem încă de făcut o bucată bună de cale, să ne hotarîm acum a nu ne mai abate, de aci nainte, din ţinuturile româneşti decît numai spre a arunca o răpede ochire asupra edificiului circular pe care vestitul rege şi legiuitor al goţilor, Theodoric cel Mare, pe la începutul sutei a şasea de ani dupe Hristos, şi 1-a înălţat în Eavenna, fiind încă în viaţă, ca să-i serve dupe moartea sa de mauzoleu.

Acesta, deşi în proporţiuni foarte înguste, adică 15 şi 9 metri în diametru, este şi el alcătuit de două turnuri suprapuse şi amîndouă decagonale pe dinafară. îmbele dau intrare în cămăruţe sepulcrale. Este ca şi o reducere în miniatură şi simplificată a mormîntului lui Hadrian, şi-i foarte cu putinţă ca mauzoleul lui Theodoric să fi avut odinioară şi el stîlpi şi statue împrejmuitoare, cel puţin la catul superior, unde se află încă şi acum o terață circulară. Dar desigur el n-a avut o piramidă servindu-i

[6] Vezi pentru dispoziţiunea încăperilor ce conţine palatul Ateneului Eomân planurile care reprezintă : *B.* Catul de jos ; *G.* Catul de sus ; _D. Secţiunea longitudinală şi *E.* Secţiunea transversală despre răsărit, în planurile B. şi C. se văd proiectate, în dosul edificiului actual, mai multe încăperi, sub denumirea generală de *dependenţe.* Asupra destinaţiunii lor, d-l Esarcu ne dă desluşirile următoare :

în concepţiunea lui completă, edificiul Ateneului Pxomân va trebui să serve drept reşedinţă şi punt de legătură principalelor societăţi de cultură naţională, izvorîte din iniţiativa privată, precum *Societatea pentru învăţămîntul poporului român, Societatea amicilor de bele-arte, Societatea filarmonică, Societatea politecnică, Societatea ştiinţelor medicale* etc. Toate aceste *societăţi* vor avea cite o mică sală destinată pentru cancelarie, pentru păstrarea arhivelor, precum şi un salon pentru întrunirile comitetelor lor. în unele încăperi se vor putea chiar institui clase pentru studii artistice. Partea edificiului ce va conţine toate aceste săli — parte ce se află indicată pe planurile *B* şi C — nu va întîrzia a fi construită, spre a completa întregul monument, carele este schiţat numai în trăsurile sale fundamentale în prezenta publicaţiune.

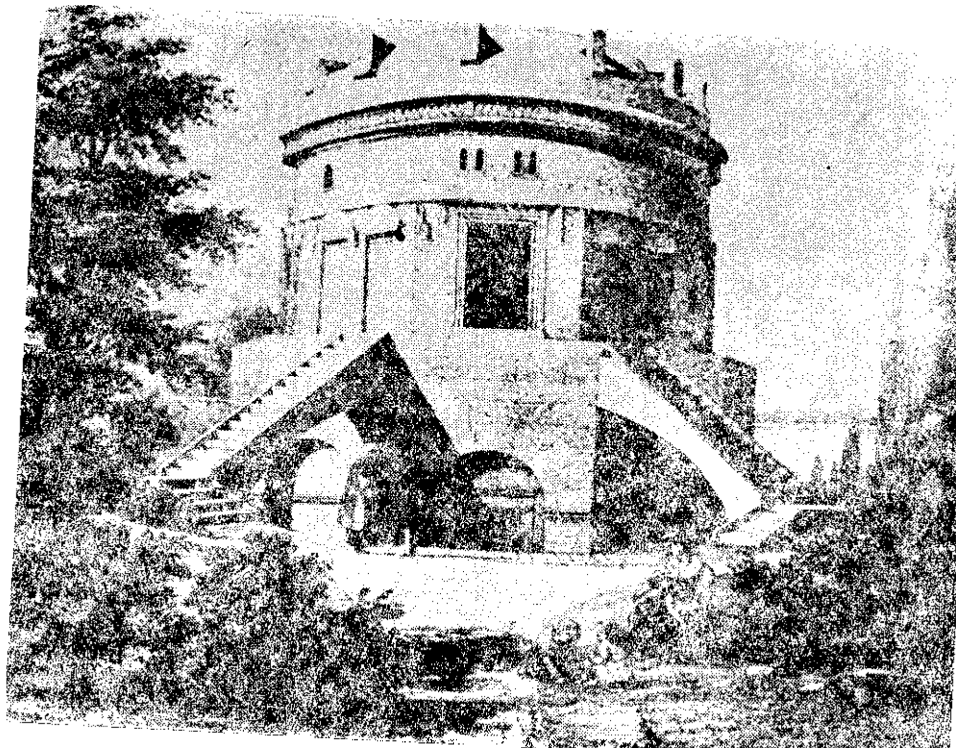
Sarcofagul antic de porfir sculptat, al sfintei Constante, păstrat în Vatican.

drept acoperemînt, căci însăşi învelitoarea-i constituie cea mai mare a lui originalitate.

Azi, partea inferioară a edificiului se află ca şi cufundată în tărîmul mocirlos al Eavennei. I s-au săpat şanţuri de destupare împrejur şi s-au adaos două scări exterioare, care ajung d-a dreptul la catul de sus. Dar, precum am mai spus, ceea ce este mai cu deosebire curios în acest edificiu aparţinînd unei epoce caria i s-ar putea zice barbară, ceea ce este cuiios în mormîntul ravenat al regelui got, este chiar bolta acoperişului, scobită toată în formă de dom teşit, dintr-o unică lespede de piatră, ce nu are ma puţin de nouă metri în diametru.

A trebuit o fenomenală măiestrie ca să se ridice în sus acest enorm monolit sculptat şi să se depună pe dasupra zidului circular, ce-i fuses pregătit. Este învederat că numeroasele copci sau urechi, răsărite ju împrejur, pe marginile externe ale pietrei, şi care apar acolo ca nişte miner de urcioare uriaşe, au slujit spre a trece printr-însele funiile cu care s- ridicat lespedea în sus. Acum ele par a nu mai avea alt scop decît acela d a înfăţişa o decoraţiune originală şi foarte bine nimerită. Ele, prin sime trica lor rînduire, rup monotonia liniei şovăite a acelei bolţi cam oable s scunde; ele învie tot domul, făcîndu-1 să cam aducă cu un cuib de pu gigantici, în care cîteva zecimi din acei boboci golaşi şi-ar sumete cu îndrăz neală, jur împrejur, crînrpeiele lor de masive aripioare.

Arhitectul ateneului nostru a folosit la învelitoarea domului aces motiv de ornamentare. Mînerele decorative nu sînt încă prinse pe la locu rile lor dar, în curînd, ele vor completa, în modul cel mai graţios, desigu marginea inferioară a cupolei, dasupra pilaştrilor ce despart ochiurile c

Vederea mormîntului sau *mauzoleului lui Theodoric cel Marc,* regele goților, îa Ravenna, în starea sa actuală *.

* „Mormîntul lui Theodoric cel Mare, regele goţilor, aşezat afară clin oraşul Eavenna şi cunoscut astăzi sub denumirea de «la Eotonda», s-a păstrat foarte bine şi este de o mare însemnătate pentra dezvoltarea arhitectonică din acele vremuri. Este o țeapănă clădire de piatră, semănînd cu mormintele, în formă de turn, ale romanilor; e zidită în zece muchi şi are pe dinafară un diametru de 11m,33. Un cat inferior conține în sine un spațiu. în formă de cruce, iar altul dasupra, ai cărui păreți sînt retraşi mai înlăuntru şi erau înconjurați cu arcade, acum dispărute, coprinde într-însul o capela rotundă şi este acoperit cu o cupolă teşită, formată toată dintr-o unică şi imensă piatră, în greutate de vreo 450.000 kilograme. Acelaşi scop l-ar fi atins negreşit, în acea epocă, orice alt fel de constracțiuni, prin mijloace cu neasemuit mai lesnicioase, deşi nu în mod aşa durabil; dar întrebuințarea acelei lespezi uriaşe pare a fi aci ca şi o caracteristică națională pentru regele-erou al vechilor germani; ea reprezenta acea nerăzbătută grămădire de pietroaie pe care, în antica lor patrie, germanii o înălțau pe mormîntul celui mai mare dintre dînşii; aci e o preschimbare şi o rotunjire dupe regulele mai perfecționate ale patriei lor celei de curînd dobîndite. Totdeodată, acelaşi simț artistic, care, prin alegerea stîneei uriaşe, ne repoartă mintea înapoi, către vechile datine ale poporului german, ni se învederează, în mauzoleul lui Theodoric ca pornit înainte spre propăşire, în tratarea amănuntelor arhitectonice cu care sînt decorate uşile şi diversele lui ciubuce. Motivele de decorațiuni ale acelor amănunte sînt cele moştenite din timpii clasici şi mai cu seamă acelea pe care el le priimeau sub prefacerile lor bizantine. Dar o viață nouă şi originală izvorăşte din acele forme şi le dă o fluiditate, o elasticl-

lumină ale sălei celei mari. în acele ochiuri sau ferestre rătunde, li
aurite se vor afunda mai adînc decît unica ce e pusă acum provizoriu s
încercare; astfel, ele nu vor fl mai bătătoare îa ochi decum trebuie,
armonizînd cu decorațiunile învelitorii care lipsesc încă, ele, prinspet
discret aurite, vor lega cornicea de coronamentul superior.

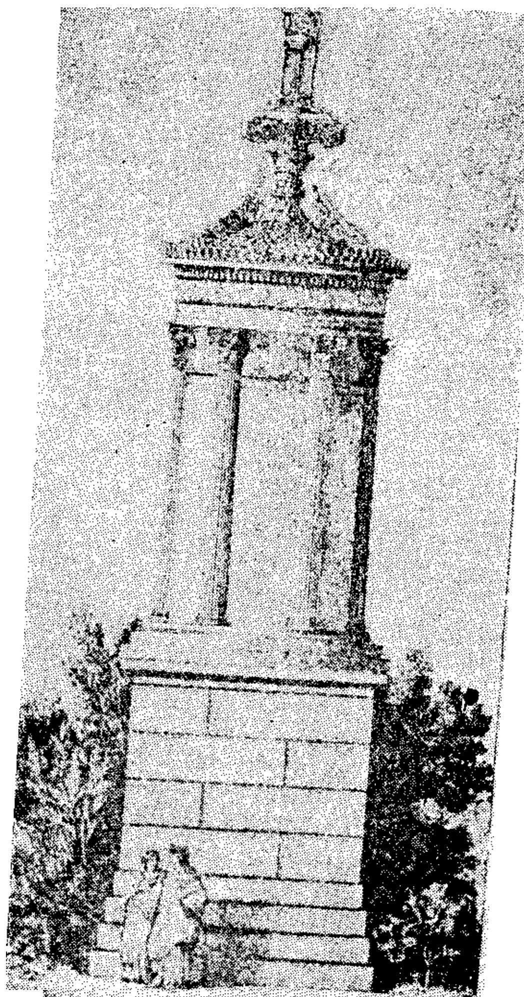
Acolo un bogat mănunchi de foi de acantă, din care răsare tripo
.aurit, va aminti despre grațiosul acoperiş al acelui mic şi unic cap d-o
al arhitecturei circulare la greci, adică despre monumentul coragic al
Ijysicrat, rămas şi azi în flintă Ia Atena[7].

(continuarea notei de la p. 300)

tate, un impuls de organism viu, pe care lumea cea veche a creştinăt
nu Ie cunoaşte şi care abia cu mulți secoli mai în urmă, după întrea
„reformare a lumii occidentale, reapărură spre a predomni atunci
deplin în stilul şi în formele arhitecturei. încadramentul, cel uşor mode
al uşurilor de la catul de sus şi puternica comice circulară, aşa de l
dezvoltată în părțile ei susținătoare, sînt mai cu seamă demne de atenţiu

Biserica sfintei Sofle din Constantinopole are şi ea la uşi dispoziți
care dovedesc o tendență analogă spre o ornamentare mai mişcătoa
.acele dispozițiuni pot învedera, mai mult decit oricare alte exem
pornirea într-acest sens a artiştilor bizantini; totuşi ele stau lipsite
viață şi meschine, față cu dispozițiunile aplicate în Eotonda de la Eaven
(Compară cu Salzenberg, *Altchristliche Bauăenkmale von Gonstantino*
Taf. **XVIII.)** Apoi iar, partea decorativă, mai cu seamă aceea a pl
cele mari a coronamentului, are învederat un caracter nordic; ea se p
zentă cu o înfățişare de riguroasă asprime şi, chiar daca formele ac
ornamentațiuni priimlte de la bizantini, sînt numai dezvoltate du
gustul germanic, ele totuşi se regăsesc în obiectele de preț şi în giuvaie
antichității nordice." — Fr. Kugler, *Istoria arhitecturei,* **VII,** 3, c.

[7] Cu clădirile mărețe ale Atenei, din al cincelea secol, se leagă şi cîteva mai mici m
mente din veacul al patrulea, monumente coragice, care reprezenta arhitectura decorativă s
o înfățişare caracteristică nu numai pentru timpul lor mai tîrziu, dar şi pentru scopul lor pa
cular. Unul din acestea este monumentul lui Lysicrat, aşa numitul *Felinar al lui Demosten.* D
inscripțiunea ce stă pe dînsul. se vede că a fost înălțat spre a rememora o izbindă muzi
dobîndită, îa anul 334 înainte de Hristos, de coraguî Lysicrat din Cicyna. E o clădire n
şuie şi uşoară, o compozițiune foarte semnificativă, a cărui destinațiune a fost de a pu
tripodul, prețul izbîndei. Cu totul, ea are o înălțime de 11m, 33. Pe o bază cubică, aşe
pe patru trepte destui de înguste şi avînd jos o lărgime totală de 3m, 33, se înalță o zi
cilindrică cu şase semicolumne, purtînd pe ele un grindiş potrivit. Dasupra stă, ca înv
o cupolă cabla, iar la culmea ei, în mijloc, un trunchi groşcior ca de Im, 33 înalt, pe c
era aşezat tripodul. Semicolumnele poartă căpițele corintiane ; acesta este unicul exempl
-ne mai arată aplicarea acestei forme de căpițele la un monument de arhitectură eienică. Din
uşoară cunună compusă din foi de stuf răsare un fel de potir de acante, cu frunzele c
•desemnate şi lămurit accentuate ; iar clin acestea se desprind vîrtoase lujere, încovoia
volute care susțin tăblia superioară a capitelului. Bazele columnelor sînt de stil atic. Gri
are ordonanță conică cu dințişori. Stîlpii au de zece ori înălțimea diametrului lor, iar grin
am e mai nalt decît a patra parte a unei<a) din columne. Membraturele sînt profilate uşor,
nu încă cu un simțimînt rafinat; membrele dasupra dințişorilor, adică sub abac, sînt
tuite în mod neorganic din comice (călcîie) şi valuri. Friza poartă fine sculpture în re
coronamentul e împodobit cu o streaşină răsărită de cărămizi ornamentale. Din dosul aces
la căpătîiul superior al învelişului — carele este tratat în formă de solzi — se înalță o a
cunună. Măiugul din mijlocul învelitorii e compus dintr-un trunchi de acantă, din care, de
laturi, se desprind şi răsar în sus bogate încovoieturi de volute. Cu acestea corespund
-dasupra acoperişului, trei puternice ramure, asemeni în formă de volute ; acestea arată
Îndoială locurile unde stau picioarele tripodului, a cărui căldare se rezima de trunchiul cer
Coprinsul interior al edificiului, care rămînea neîntrebuințat, precum şi păreții din dos,
opuşi stradei si întorşi către cetate, sînt abia cioplìți din gros. Fr. Kugler, *Istoria arhitec*
V, 3, c. .

Monumentul coragic al lui Lysicrat, în Atena,
în restituțiune antică*.

în raita noastră desperată, iată-ne ajunşi acum şi în Atena. Se vede că aşa a fost scris de către înțelepciunea soartei ca, de la peristil, tocmai culmile Ateneului nostru să ne repoarte iarăşi cu mintea în cetatea zeiței Atena.

Saltul nostru de acolo drept în Bucureşti ar fi cu totul justificat. Dar trebuie să mă țin de vorbă ; de aceea, vă şi rog, doamnelor şi domnilor, să vă mai îndurați a mă însoți, numai pentru cîteva minute, în pustiele dobrogene dintre Mangalia şi Basova. Acolo, într-un cîmp nelocuit, vom da peste o namilă părăsită de pietre grosolane, care se înaltă ca o movilă de vreo doisprezece metri în sus, şi se destinde într-un pergliel ca de vreo cincisprezece [8].

[8] Să vorbim acum şi de aşa-numitul *mauzoleu* de la Adamclisi, situat cu 2 1/2 mile la miazăzi de Rasova. Mai întîi mi-a atins asupră-i luarea aminte, d-l Schonhaber ; apoi, am aflat descrierea-i foarte bine şi cuviincios făcută în disertațiunea d-l<ui> von Vinke *(Das Karassu-Thal zwischen der Donau unterhalb Rassowa und dem Schwarzen Meere bei Kustendje,* 1840). De ase-

{continuare nota 8)

menea d-l profesor Wutzer a tratat despre această ruină în opera sa de călătorie *(Rei*
den Orient Europa's. Elberfeld, 1860). în relațiunea mea de drum (p. 52), am mai arăta
din însemnatele rămăşițe de zidiri din valea de la Ohlankioi şi Gjlilpanar (în partea sud-ve
dar afară din harta mea), se poate deduce că, pe timpul romanilor, a trecut pe acolo una
cele mai principale căi de comunicațiune între Dunăre şi Pont. Dar însă, fiindcă din ac
motive, adică din bogăția de izvoare şi de vegetațiune a localității, colonizarea moderna
dezvoltat foarte mult pe acolo, rămăşițele antice dispar din zi în zi de pretutindeni, din
că acei locuitori sint, în mare parte, turci cari se îndeletnicesc cu lucrarea pietrii şi o între
țează sau la vase de casă, sau la burlane de apă, sau la îngrădire de fîntîni ori cişme
pietre mai masive. Pentru asemenea scopuri, pietrele antice se ridică de la locurile lor
cele mai multe din ele dalta nimiceşte inscripțiunile. Numai clădiri grosolane mai stau i
colea nevătămate, precum sînt temeliile de ziduri ale cetății semnalate de von Vinke sau b
unei cetățui, situată în strîmtoarea care duce din valea principală către sud, înspre sat
schituîețul de la Adamclisi, aşezate mai sus.

Mauzoleul este poate cea mai enigmatică din ruinele antice de pe acolo; el stă a
cu calea ce duce de la Adamclisi (ceea ce se traduce prin *Biserica cu oameni)* la satul Iusp
{O sută de fîntîni), cam pe culmea tăpşanului, pe care eu îl calculez, pe baza unui
trigonometric, a fi de 83,65 stînjeni dasupra mării; ceea ce însemnează vreo 40 stînjeni p
talvegul învecinatei văi principale. O rotondă, clădită din gros de piatră, înaltă
35 picioare şi de 50 pînă la 60 picioare în diametru, stă împresurată de un val de dărân
şi de tufiş îndesat, fără de a prezenta nicăieri, în latureîe ei, vreo intrare. Aproape de cre
bolticurei superioare, care este pretutindeni acoperită de vegetațiune, se vede totuşi, s
o gaură ce n-a rămas necunoscută d-lui von Vinke, şi care este destul de largă pentru
om să pătrunză într-însa. Pe cînd mă aflam la fața locului, eram aşa tare betegi
urmele unei căzături, încît nici nu m-am putut încumăta a mă sui dasupra acelei clădi
tovarăşul meu, d-l Weikum, se urcă sus şi intră chiar în acea scobitură pe care mi-a des
şi mi-a reprezentat-o în alăturata mică schiță. El află netedă şi încă bine tincuită partea
calăa acelui urloi aproape rătund, dar aşezat fără îndoială nu in mijlocul clădirii; de la
unde urloiul cirmea spre laturea nord-vestică a suprafeței externe, tencuiala era căzută
clădirea se compunea tot de o zidărie foarte țeapănă de piatră. La fund se află numai r
şi mari pietroaie, care proveneau negreşit din vechea îmbrăcăminte de pe dinafară.
cu ciocanul în păreții urloiului, nu s-a putut constata nicăieri spațiu gol şi d-l Weikum
că zidirea este cu mai mult de 9 părți din diametrul rotondei umplută cu piatră şi molo
atîta pot eu completa spusele predecesorilor mei. Cît despre colosalele pietre, căzute
îmbrăcămintea exterioară a păreților, care pietre par a fi fost toate de marmore frumoase
pot şi eu confirma ceea ce s-a zis pînă acum despre grosolana executare a scuipturelor
ele. Cîteva basorelievuri văzute de mine m-au încredințat pe deplin despre aceasta
figurile nu sînt tocmai aşa tare scălîmbate, nici cu totul lipsite de viață. Desemnele în
ce se văd pe picioarele unui bărbat care ține în mîni un fel de arcan întins d-a curm
ar fi, după părerea d-lui E. von Sacken, conservatorul Cabinetului de Antice din Viena, i
că acela e un barbar dac. Din nenorocire, cealaltă figură de pe aceeaşi piatră, adică prizo
(?)» este foarte stricată. O altă piatră arată o figură bărbătească, îmbrăcată cu o tun
felul unei cămeşi ce-i ajunge pînă la genunchi, dar figura este fără cap şi-ntr-o post
totul înțepenită. Am mai văzut răsărind din pămînt şi un trunchi colosal de om ca p
şedea culcat sau a pîndi; dar n-am putut să dovedesc daca este un reliev foarte proem
sau o statua. Oricît de neînsemnate ar fi aceste rămăşițe, nu încape îndoială că, cu cev
loace, s-ar putea obține rezultate mult mai doveditoare; căci cată să fie încă multe pie
acestea pe sub pămînt. Dar, pentru asemenea intreprinderi trebuie permisiunea autorităț
porîmea creştină de pe acolo n-are nici o noțiune despre munca plătită, precît e asistată
mudir sau de un cavaz ; din contra, la asemenea ocaziuni, ea sc teme că va fi supusă la
silnică. Deci, greutățile scrutătorului de antichități sînt foarte mari in aceste țări. în tot
călătorul trebuie să se pună, prin un tălmaci, în înțelegere cu locuitorii români sau b
plătindu-le generos, şi făcînd uz de *buiurdul*paşii, numai atunci cînd va fi aproape de a
lucrarea. Pregătirile vor cere, in orica caz, vreo cîteva zile, la orice punt. Se pare că
Boissiere şi Baudry au făcut în felul acesta explorațiur ele lor şi nu mă îndoiesc că au
un bun rezultat. Eu însumi n-am fost în pozițiune d-a mă ocupa cu cercetări antic
totuşi, n-am voit să lipsesc de a împărtăşi aceste puține observațiuni ale mele, pentru ca s
tribuiesc măcar la fixarea topografică a acestor pozițiuni.

K. F. Peters, *Grudlinien zur Geograplie und Geologie der Dobrudscha. I. Geograph.*
Wien, 1867, p. 63-64.

Nimeni dintr-ai noştri n-a putut încă să pătrundă în miezul acelei clădării de pietre, unde totuşi trebuie să se afle vreo cămăruţă cu destinaţiune negreşit funerarie. Dar d-l Tocilescu a tot dezgropat din şanţurile împrejmuitoare mari bucăţi de piatră sculptate unele — adică cele de formă ca şi pătrată — cu informe figuri de războinici romani şi barbari şi de robiţi de neamuri străine, altele — mai lungăreţe — cu ornamente decorative, mult mai fin şi mai corect lucrate decît figurele.

Din puţinul ce am văzut eu, aci la Bucureşti, în fiinţă şi în desemnuri şi din cîte a mai binevoit să-mi spună d-l Tocilescu, este de bănuit că monumentul circular de la Adamclisi sta aşezat pe un postament de cîteva trepte care-l împresoară încă peste tot; apoi, poate să fi fost rînduite pe suprafaţa lui circulară două sau trei şire de frize diferite, tot sculptate cu arme, cu foi, cu păsărele şi cu capete de zmei sau de lupi colţaţi astfel cum sînt trîmbiţele dacice de pre Columna lui Traian.

între aceste frize poate să fi fost încastrate subiectele de război, aşa de urît sculptate pietroaiele cele în patru muchi. Acelora eu le aş zice *metope,* deoarece, după aparenţe, ele trebuie să fi fost înfipte d-a rîndul în pərete şi despărţite numai unele de altele prin pilaştri ornaţi cu diferite desemnuri, destul de simple şi de stîngace.

Dar domul acestei clădiri, care azi încă formează ca o movilă burduşită, cum a fost el oare acoperit? Ce a purtat pe muchia sa? Nu cumva avut-a el, pe al său creştet, ceva mai mult decît enorma sferă de piatră ce se vede cufundată în pămîntul din preajma ruinei? N-a fost oare, în locul ei, sau chiar dasupră-i o întreagă statuă de împărat, al cărui trunchi colosal au început, acum de curînd, săpătorii locului să o dezgroape din ţărînă?

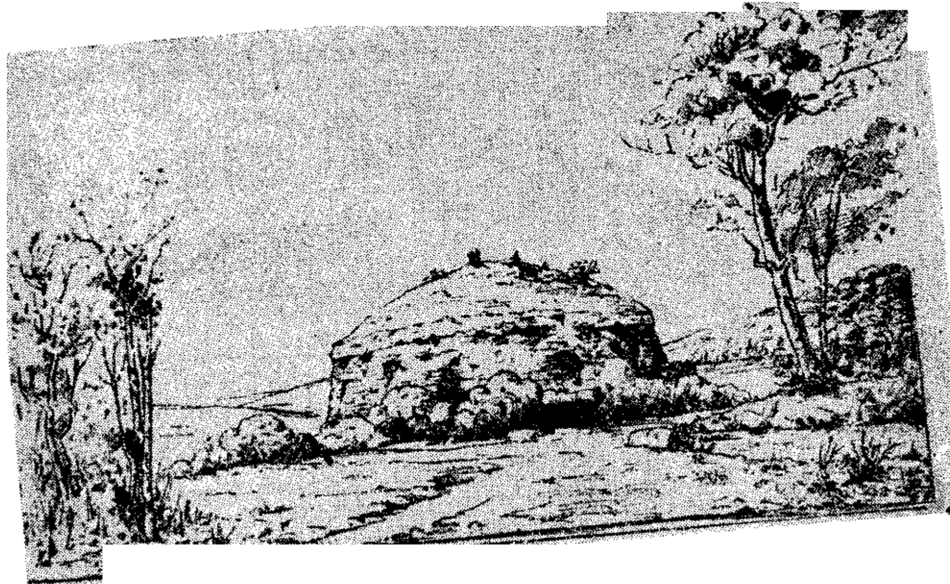
Dar existat-a sau nu, într-o parte oarecare, un fel de peristil cu columne şi cu fronton, ba poate chiar şi cu statue culcate, cum a fost şi este la Pantheonul lui Agrippa şi cum este şi va fi la ateneul nostru? Poate că e chiar una din acele figure înclinate, aceea pe care au zărit-o mai toţi călătorii ce s-au oprit un moment la Adamclisi? Şi apoi, cărei Xoărţi a edificiului aparţinut-a capul de Meduză, lucrat astfel încît nu poate să fi fost aşezat altundeva decît la un unghi de părete?

Daca această curioasă clădire a avut vreundeva o faţadă mai răsărită, mai bogat decorată, oare nu va fi fost situată aceea în laturea despre miazăzi, îndreptată înspre ruinele, încă existente, ale unor *castre stative*.* adică a unei tabere statornice a legiunilor romane? Asemenea ruine se şi află puţin depărtate, la suci de informa movilă de pietroaie.

Dar, în sfîrşit, aflatu-s-a vreun indiciu scriptural sau epigrafic bine desluşit, pe lîngă acel monument aşa tare dărăpănat de cutremure, de viscole şi poate chiar de oameni, cei mai primejdioşi destructori ai firei?

La cele mai multe din aceste cestiuni, nu ştie pînă acum nici d-î Tocilescu, cel din urmă şi cel mai persistent explorator al locului, să dea răspunsuri cu totul precise. însă d-lui a făcut tot acolo o descoperire preţioasă, pe care folosindu-o cu o meritoasă sagacitate de epigrafist, a conchis din cîteva însemnări de natură cu totul specială, că monumentul de la Adamclisi a purtat în sine, pe un tabulament aşezat desigur în regiunea, comicei, indicaţiunea unei date Istorice.

Aceea ar fi, dupe d-l Tocilescu, anul 367 dupe Hristos şi, într-adevăr,, se constată din istorie că pe la acel an împăratul Valens a stat, cu multă oştire, pe malul drept al Dunării, ca să poarte război în Dacia, unde stăpînea pe atunci Athanaric, vestitul rege păgîn al goţilor tervingi, acelaşi

Ruina monumentului ae i,, x*^—

* Mulţumită concursului amabil şi diligent ce mi-a dat, întru aceasta, penelul junelui arhitect d-nul Băicoianu, carele a îngrijit şi de zidirea palatului ateneului nostru, am prezentat aci în cele două figure din aceste două pagine, mai întîi, starea în care se află azi ruina de la Adamclisi, astfel cum ne este dată în desemnul tipărit de d-l Peters şi în fotografii mai recente, lucrate pentru d-l Tocilescu; apoi încă, am şl încercat o restituire, cu totul închipuită, a monumentului antic, întrebuinţînd numai acele elemente care ne au stat la îndemînă şi, adică, desemnuri ce s-au făcut sau la faţa locului sau în Bucureşti — unele sub direcţiunea cl-lui Tocilescu, altele subt a mea — dupe *pietrele* sculptate aduse în Bucureşti sau rămase în Dobrogea şi care sînt sau *metope, s&u frize,* sau *pilaştri,* sau chiar şi alte fragmente. Ni se promite că, în cursul verei *1888,* se va completa colecţiunea muzeului nostru de antichităţi cu ce sculpture au mai rămas în preajma ruinei de la Adamclisi. Insistem a declara încă o dată, că, dupe toate probabilităţile, studiul, local şi mai amănunţit al rămăşiţelor de acolo, va impune proiectului nostru de restituire, schiţat aci foarte sumariu, numeroase şi poate chiar radicale preschimbări. Deci, rugăm pe cititor a privi desemnul acesta mai mult ca o îmbiere, ca un îndemn de a se face ceva cu mult mai complet de cum mi-am putut eu închipui că a fost clădirea şi ornamentarea acelei rotonde funerarii sau comemorative din cîmpiile *Dobrogei.* De aceea chiar declar că nici o răspundere nu trebuie să cadă asupra *d-lni* arhitect carele, în schiţarea acestui proiect de restaurare, nu a făcut decît să pună, cu multă bunăvoinţă, la dispoziţiunea fantasmagoriei mele anticarie, îndemînarea sa artistică. Daca recompunerea ideală a monumentului nu va fi *nimerita* vina nu este a d-sale; iar eu voi fi încîntat cînd voi vedea apărută la noi o lucrare adevărat ştiinţifică asupra anticului edificiu circular de la Adamclisi; tot atît de mulţumit voi fi şi atunci cînd voi vedea *termina*t şi decorat, dupe cum i se cade, modernul nostru edificiu circular d Bucureşti, Ateneul Eomân.

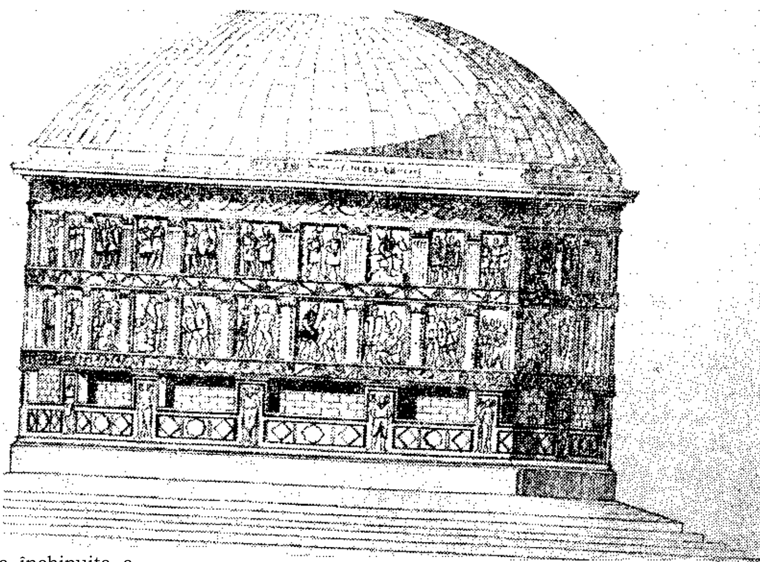
căruia i s-a atribuit şi tezaurul de aurărie de la Pietroasa. Mă grăbesc a vă notifica această împrejurare pentru ca şi dînsa să-mi fie, mie, o scuză cu deosebit temei, daca, în două rînduri, chiar astă-seară, m-am oprit aşa cu tot dinadinsul asupra descoperirii de la Adamclisi.

Analistul roman Ammian Marcellin, într-a XXVII-a carte a sa (§5), ne spune cum, în luntri, la mijlocul Dunării, s-au întîlnit îmbii stăpînitori, cari, nici unul nici altul, nu voiau să se-njosească dinaintea rivalului său şi cum, dupe o conferenţă de o zi întreagă — mai lungă chiar decît a mea de astă-seară — ei au încheiat pace. Nimeni însă, nici un istoric, nici un document, nu face pomenire că împăratul Valens ar fi pus pe atunci să se clădească un monument comemorativ, în provincia Scythiei Mici, adică în Dobrogea noastră de astăzi, unde şi-ar fi statorit el tabăra.

în lipsa dovezilor scrise ale istoriei, stilul cu totul scăpătat al sculpturelor de la Adamclisi — stil pe care îl regăsim în vestite medalioane de aur, descoperite, acum un secol, la Şimleul din Ardeal, precum şi în unele diptice consulare săpate pe fildeş, tot cam pe acel timp—vine să sprijiîiească foarte tare ingenioasa ipoteză a d-lui Tocilescu.

Sperăm acum că d-lui nu se va obstina a rămîne şi mai mut chiar decît înseşi pietrile descoperite de d-sa la Adamclisi. Şi-ntr-adevăr acele pietre sînt tare limbute, deoarece ele, chiar şi mie — cel mult mai puţin ştiutor despre dînsele — mi-au dat, astă-seară, aci, dinaintea d-voastră, aşa multă sămînţă de vorbă şi m-au făcut să rostesc fără sfială păreri ce poate că nu sînt tocmai îndestul de bine întemeiate.

în orice caz, eu doar' m-am încercat numai să deschiz pîrtie şi, cu aceeaşi ocaziune, am avut mulţumirea să constat că avem acum şi no\, pe tărîm românesc, un monument circular antic, şi cu atît mai curios cu cît el este, încă pînă în momentul de faţă şi din adevăratul punt de vedere al ştiinţei, ca şi inedit. Nici cele ce am spus eu aici, în treacăt, despre dînsul, nici închipuirile ce, în minţile mele, mi le am plăsmuit despre starea lui

Restaurarea închipuita a monumentului comemorativ de la Adamclisi, în Dobragea.

de odinioară, nu sînt pentru dînsul — mă grăbesc a o declara — titlu şi ranguri cu drept cîştigate în *arhontologia* nobilei ştiinţe archeologic Abia de ar fi ele plecate şi smerite jălbi pentru a propune candidatur ruinei noastre dobrogene în *protipendada* monumentelor antice.

Adamclisi este totuşi pentru noi un fel de strămoş scăpătat şi uita de lume ai ateneului nostru.

S-a propus ca să se aducă în Bucureşti, nu numai sculpturele de acel monument — ceea ce este de un netăgăduit folos anticariu — da încă şi toate fărămătuiile lui cele mai schiloade şi chiar toate pietrele, car alcătuiesc acest probabil mauzoleu al oştenilor lui Valens. S-a cerut ca e să se reconstituiască, cu titlu uzurpat de podoabă, pe o piaţă a cap talei noastre.

Dreptul lui Dumnezeu, aceasta ar fi o cheltuială din cele mai zadar nice, ca să nu zicem o curată răsipă de bani. Oraşul n-ar cîştiga nimic ba chiar s-ar barbariza şi mai tare din puntul de vedere artistic, daca într-în sul s-ar expune vederii tuturor o operă care, cu tot interesul său archeolo gie, nu reprezenta — vorbă curată ! — decît cel din urmă grad de scăpă tăciune al artelor antice.

Mult mai nimerită ar fi ideea de a încuraja, de a dezvolta, de a grăb renaşterea şi împrospătarea lor, în generaţiunea de azi. Şi cum s-ar fac oare aceasta mai bine decît înlesnind deocamdată ateneului mijloacel pentru a-şi completa şi a-şi perfecţiona ornamentarea exterioară şi intern atît prin opere de pictură şi mozaică, cît şi prin sculpture de basorelievur şi de statue?

Cel puţin într-astfel nu s-ar vădi la noi nici răsipă, nici îndărătnicie Pe ce brumă de bani ar scoate ţara din pungă, ca să asigure palatulu nostru perfecţiuni mai multe, ea şi-ar agonisi o bură răcoritoare de mulţu miri sufleteşti, o ploaie mănoasă de mîndre cunoştinţe, un prielnic poto de măriri naţionale !

Ca să dăm numai cîteva exemple de ceea ce s-ar mai putea face la ateneul nostru — deşi cred că, mai curînd sau mai tîrziu, cîte le voi spun acu, ba şi altele, tot au să se facă — n-ar fi oare frumos şi bine ca, *p* frontonul de la peristil, să se pună basorelievuri reprezentînd sau scene figure şi atribute alegorice, sau, încă şi mai bine, vreun episod istoric în geniala sa închipuire, regala noastră poetesă, Carmen Silva, a zis într-o zi, c-ar dori să vază pe fruntea acestui templu al culturii, o simbolizare vi a propăşirei noastre naţionale; aceea ar fi, bunăoară, minunata Schimbar la faţă ce se făcu aci în Eomânia atunci cînd, de sub aspra şi întunecat asuprire a dacicului Decebal, ţara noastră, prin fericita-i cucerire de căt Traian, încăpu răpede şi lesne în luminoasa şi binecuvîntata împărăţi a neamului latin...

Preurmînd aceeaşi ingenioasă pornire de idei, nu s-ar cuveni oar ca cele cinci mari medalioane de sub porticul anterior să ne arate în mozaică chipurile impunătoare ale patru din cei mai mari şi din cei mai culţi domni tori ai îmbelor vechi principate Moldova şi Ţara Eomânească? Aceştia ar trebui, credem, să fie Alexandru cel Bun şi Neagoie vodă, Vasilie Lupu şi Matei Basarab. Cîteşipatru ar sta în laturile primului rege al Eomânie Unite, ale augustului nostru suveran.

în fine, ca să nu lungim preste orice măsuri, n-ar fi o adevărat minune a artei picturale seria de scene din istoria naţională cu care dorim a vedea acoperită friza ce înconjoară mai întreagă sala circulară a viitoa relor noastre întruniri de la Ateneu ?

În fundul acelei săli, o largă poartă arcuită, de peste zece metri, lasă vederile să pătrunză într-un compartiment semisferic, într-o vastă firidă bogat ornamentată, unde va sta așezată, pentru adunările ordinarii,

Una din metopele monumentului de la Adamclisi, adusă la Muzeul Național din București și reprezentînd *Lupta unui soldat roman cu doi barbari.*

tribuna conferențiarilor. La trebuință, însă, acel compartiment mobil se va putea îndată transforma într-o și mai vastă scenă pentru concerte și pentru reprezentațiuni dramatice.

în fața acelei scene, dar cu proporțiuni mai reduse, deși cu decorațiuni mai sumptuoase, se va înălța logia familiei regale.

între aceste două secțiuni de căpetenie, la o înălțime tocmai bine potrivită pentru vedere, se destinde cîte o fișie netedă de părete semicircular, avînd trei metri și jumătate ca lățime și aproape treizeci și cinci metri în lungul fiecării părți. îmbele fișii sînt deopotrivă luminate : ziua, de cele douăzeci de ochiuri, care străpung jur împrejur cupola la baza ei, iar noaptea ele vor priimi și mai multă strălucire de la lumina artificială, ale carii nenumărate globuri și pere de foc vor fi răspîndite cu profuziune preste tot palatul ateneului, pînă chiar și dasupra căldării tripodului de la culme, unde va arde un soare electric zărit din întregul oraș.

Vedeți, doamnelor și domnilor, că, în dorințele noastre, Ateneul Român este, din toate privirile, un mare, un imens focar de lumini !

Să reintrăm însă, cel puțin cu gîndul, în sala cea mare, caria pretindem a-i da o strălucire cu totul covîrșitoare, mai ales prin subiectele reprezentate pe friza el.

Și care ar putea fi acele subiecte ?•

Cît despre mine, îmi închipuiesc, ca într-un vis, că vom vedea într-în sele dezvoltîndu-se, în șir neîntrerupt, toată istoria patriei noastre, trac tată în scene pitorește, în vii și atrăgătoare tabele, care se vor lega unel de altele, purtînd însă fiecare coloarea specială a timpului său.

Colo, ia dreapta, plecînd de la picioarele uneia din îmbele nimf care, alături cu o liră, șed grațios rezimate pe bolta prosceniului, colo par că și văd ivindu-se mai întîi, în penumbra posomorită a străvechilor cod din lunca dunăreană, și subt aprigele piscuri ale Carpaților, niște sălbati viețuitori ai timpilor preistorici, armați cu bolovani de stîncă și cu trun chiuri de copaci, păroși, zbiriiți, vînjoși, dezvănuți sau abia acoperiți cu piei ele fiare pădurețe, EI,vînează urșii din peșteri, cerbii cu late ramur simbrii sau buorii cornuți și dintr-înșii ei își dumieă-ntre fălci sîngeroas lor hrană. Dar, printr-un contrast de trufașă sălbăticie, curînd apar, t prin sclipelile fabulei, desfrânații și famenii agatirși, despre cari Erod ne spune că erau mulați numai în aur și că trăiau viața de muieri.

De aci nainte vom întră în realitățile trecutului nostru mai bi cunoscut. Vom recunoaște, minunat însuflețite de luminile coloritul cele mai vii și mai impunătoare scene din epica spirală a scuipturelor pe columna lui Traian. Vom vedea cum, în lupte crîncene, dacii cu al straie și cu turcă mițoasă, își apără cu mîndra desperare, în contra acuilel daurite ale romanilor, hidoșii lor balauri roșii ce fîlfîie ca prapuri dasup capetelor lor. Vom urmări apoi cu ochii mersul triumfal al legiunilor lati și vom vedea cetele lor, călări și pedestre, treeînd fără stavilă și fă sfială podul așternut de măiestrețul Apollodor preste luciul și preste adî căturile volburoase ale Istrului.

în capul lor, măreața și blinda figură a împăratului Traian va pr domni cu creșfetu-i cărunt..și cu gestu-i profetic, întreaga sa oștire. El atrage la sine toate privirile. Drept la mijlocul acestui semicerc, consacr anticelor noastre anale, Traian va răsări la un punct culminant. El, car ne-a dat nouă aci și naștere, și nume, și viață, și credință, El va străluc la acel loc, ca și soarele ajuns la amiezi.

Sosirea, așezarea și traiul pacinic al colonilor romani în nouăle l sălașe din provincia cucerită vor da materie la scene mîngiioase, vor de tepta vechi amintiri ce încă din poporul nostru cu totul nu s-au șters

Dar curînd, cerul se va înnora din nou. Vor începe să năpădeas ordele despre răsărit și despre miazănoapte : mai întîi, goții cei nal trupeși și spătoși, cu chica și cu barba roșcate; apoi hunii cei mărunți costelivi, cu fața teșită și spînă, cu ochii răzleți; .. .și apoi alții... alții... și alții... tot barbari peste barbari, dînd năvală unii dasup altora, îmbrîncindu-se și încăierîndu-se unii într-alții, în năpraznice ucigașe lupte.

Va trebui un penel apocaliptic aceluia ce va aduna și va răsipi ac haite, care de care mai sălbatice, mai lacome, mai fieroase; pocite la ch pestrițe în veșminte și în armature, cumplite și fioroase în faptele l

în acea babilonică învăhnășală nu se va uita însă nebiruita stato nicie a românilor. Sub viforul ce trece preste capetele lor, ei nu-și părăse noua lor patrie. Nimic nu-i sperie. Nimic nu-i poate dezlipi, nici go nici stîrpi din înfundăturile muntenești unde ei s-au tupilat ca într- adăpost vremelnic. Ei simt că *al lor* e pămîntul ce li s-a dăruit de Trai și că *al lor* el va rămînea de veci. Cu românească credință în pronia cerul și în virtutea sîngelui lor latin, ei își zic pe toată ziua : „Apa curge, pietr rămîn !.... Să-i lăsăm să se strecoare. Ei din loc pe noi nu ne vor clint

în toiul furtimelor dînşii, românii, îşi păstrează şi chipul originar al seminției lor, şi traiul, şi portul, şi credințele străbune.

Statuă antică de marmoră a împăratului Traian, păstrată în Muzeul Regal din Ncapoli.

Şi bine fac : căci, din ce în ce milosul cer al patriei începe a se însenina. Pămîntenii prind la viață. Ei nu se mai ascund. Ies la lumină. Se însoțesc cu vecini mai omenoşi de decindea şi, împreună, puterea mei eu, mereu le creşte.

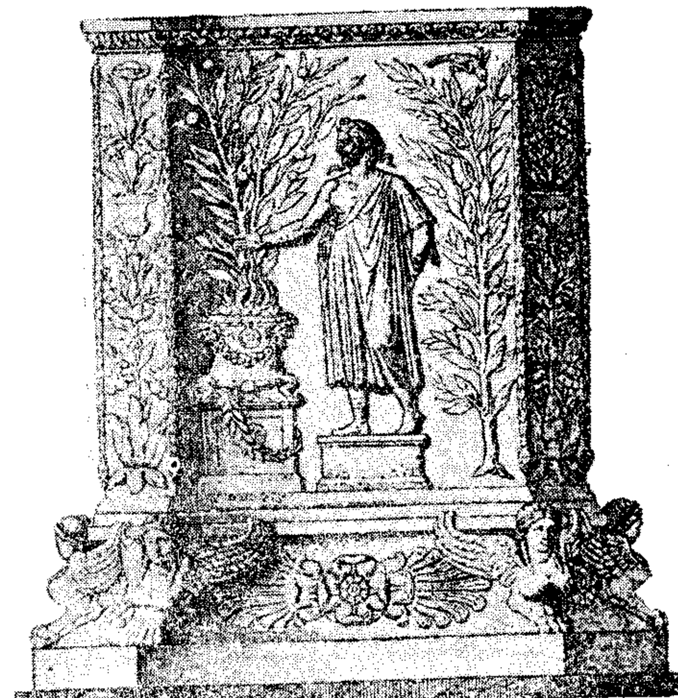
Atunci, — ca să încheiem cu falâ acest şir de scene antice — tocmai în laturea stîngă a logiei regale — vom zări pe vitejii aceea cari, vlăstărind din neamul românesc răsfirat pe amîndouă malurile Dunării, şi-au întins puterea preste mai toată țara dintre Carpați şi Balcani, au purtat-o chiar pînă pe clasicele piscuri ale Pindului şi, la al lor nume, au făcut să tremure, în Bizanț şi pe împărații greci ai nouăi false Borne, şi pe cavalerii cruciați ai apusului frîncesc.

Aci, ca un măreț simbol al adevăratului românism în Orient, ni se va înfățişa, cu regeasea-i coroană pe cap, românul fecior al Asanilor, craiul Ioniță, ce-şi ținu domnia şi dincolo, şi dincoace de Istru !

Grăbim, doamnelor şi domnilor, grăbim şi, în marea noastră grabă, ne întoarcem de îndată privirile către fişia din partea opusă. Acolo, începînd tot din laturea prosceniului, vom vedea desfăşurîndu-se a doua parte a istoriei românilor, aceea a voievodatelor noastre izolate, pînă la a lor contopire într-un nou regat românesc.

Mai întîi, tot prin cețile muntoase, ni se va năluci Negru vodă coborînd cu ceata sa, din plaiurile Făgăraşului la vale, înspre pustiele şesuri vlăscene; iar Dragoş mîindu-şi tocmai din Maramureş legendara sa vinătoare pînă dincoace de apele Moldovei. Sînt, acelea, vremurile descălicătoarii cînd românii, sătui de umilită, ba chiar şi de viteaza pribegie eatara c ^ n o u ?ă-si întemeieze cetăți mai întărite şi silişti mai Btetomce

De aci nainte, ca într-un vîrtej de mărețe şi eroice ^ ^ *m* ^ , TOintre voievozii noştri de odinioară, vestiți unii m războaie şi alții ni pace, ^ zări Slea, pe Alexandru cel Bun, pe Vladislav ori pe Eadu cel Mare

Altar antic de marmoiă sculptată, reprezentind un sacrificiu roman către zeul Apollon.

deschizînd, în ale lor țări căi de propăşire, prin drepte legiuiri şi înțelep tocmeli; ici, pe Basarab voievod nimicind, la strîmtorile Jiiului, pe ungu cu acea furie cînească a românilor, — *furia canina Yalacliorum,* — desp care vorbesc cu groază cronicarii maghiari. Vom vedea pe Mircea c Bătrîn apărîndu-şi patria de turci cu prudentă voinicie; apoi şi pe Ştef cel Mare răsipind pe Ieşi la Dumbrava Boşie, pe turci, pe tătari, pe ungu în nenumărate locuri, Ştefan carele, şi el, îşi sfîrşi lunga, laborioasa vrednica sa carieră, regulînd înțelepțeşte a sa moştenire, dupe putinț urmaşilor săi, Ştefan carele, în cucernica-i grijă de țară, îi împodobi pămî tul cu bogate şi mîndre biserici, întrecute însă toate de acea minune măiestriei artistice, cu care blîndul îsTeagoie voievod Basarab a dăru în Argeş, întreaga Bomânie.

Cîte alte scene pline de însuflețitoare şi patriotice avînturi ne-ar m prezenta şi urmarea mai apropiată de noi a analelor române !

Şi-ntr-adevăr, iată că am şi sosit la un moment capital, la punc culminant din mijlocul acestei serii, la acela carele, în astă parte, cor punde tocmai cu aparițiunea strălucită a lui Traian, pe friza opusă.

Aci vedem acum pe eroul nostru de la Călugăreni şi de la Mirisl ajuns prin nepomenita sa îndrăzneală, să atragă şi să coprindă în viteaz

t^M&^l I ^ ^ S a ^ 9 ^ și dincol° Caxpati. Iată-1 ma^fe în care el s-ar fi în^SuuJS °?> ță ajunul acelei z le Dec, mtr-acel moment istoric^ ^^^S^A^Zl

Statua ecvestră a lui Mihai vodă Viteazul, turnată în bronz de Garrier Belleuse și așezată în fața Palatului Universității clin București.

țintă ia gloriosul străbun, ia înființătorul acelei patrie române pe care dînsul, marele Mihai — pentru o clipă cel puțin — a adunat-o laolaltă din. slăbănogita ei răsipire, a strîns-o-n snop cu apriga-i secure, a apucat-o vîrtos în brațe și a ridicat-o drept în picioare !

Cu mișeleasca lui jertfire de către vecinicii dușmani ai românimei, nu dispar însă cu totul figurele impunătoare din istoria țării. Pe cumpănitul și vrednicul unchiaș Matei Basarab îl vedem luptîndu-se, cu deopotrivă ispravă, în sferele culturei naționale ca și pe cîmpuriie de război; iar, întru toate, mai prejos nu vrea să le lase nici rivalul său din Moldova,, cutezătorul și fălosul Vasilie Lupu.

Apoi mai vin și alte chipuri strălucite, ca al unui Șerban Cantacuzino și al unui Dimitrie Cantemir. Aceștia se cearcă, și imul și altul, dupe pu-

•tenie sale, să dezlipească țările române de tîmpita barbarie a otomani și să le înclrepteze mai în grabă spre civilizațiunea apusului.

Figura mai discoloră și mai șovăindă a martirului Constantin Brî veaim prevestește, în mod tragic, umilirea ce, pe timp de un secol, are sugrume de aci nainte pe bietul neam românesc.

Dar, pînă a nu ne cufunda în aceste triste întunecimi, să nu ui a zice că, prin toate acele tabele ale trecutului, au să se prefire cu onoar fizionomiile caracteristice ale unor scriitori de frunte, ca Urechii și Costi ca Năstureii'și Grecenii, ale unor capi lăudați ai bisericei, ca Dosoftei Antimii, ale unor femei chiar, exemple de tărie sau de blîndețe, dulci aspre figure care vor învia și ele, cu farmecul femeiesc, imaginile traiu național din trecutul românilor.

Ajungem însă, — orișicît am voi să-1 ocolim — ajungem la locui u tabelul cată să se întunece. Atunci a sosit periodul de jale, cînd ță noastre au căzut, slăbite, prada agenților fanarioți ai Turciei... Mă înt cu ce colori spălăcite și serbede va putea artistul să stigmatizeze a timpuri fatale?

Cît despre mine, n-aș ști cum să-i povățuiesc mai bine decît îndemnînd să se inspire, atît spre a înjosi pe împilători, cît și spre a deschide o z mai luminoasă pentru cei împilați, să se inspire, zic, din cîteva vers scrise, tocmai în anul 1821, la momentul cîncl răsărea din poporul olten eroul liberator Ttidor Vladimiresem Acele versuri sînt ale Văcărescu poetul liric, dar uneori si filozof și prooroc, Yăcărescu cel cu *Primău umorului* și cu *Ceasornicul îndreptai.* Ele zic, într-o izbucnire de drea scîrbă și mînie, care nici azi nu și-a perdut tăria :

Aidi, române ! căci e vreme
De cînd țara ta tot geme,
Suferind rușini și groaze
Sub cumplirea multor loaze.
Aidi, voinice ! te arată

Că tot ești ee-ai fost odată
Cu unire și cu minte,
Cu de arme drepturi sfinte,
Cerul slava ta voiește !
Aidi, voinice ! biruiește !

Și-ntr-adevăr, românul a biruit! Din ce în ce vedem orizontul na nal înseninîndu-se, lirapezindu-se. Cam greu o duc cîtva timp dom păiiiînteni, încă sfioși, încă umiliți. Dar românii au prins la inimă. Ei păș ineeîinel și cam pe dibuite, sub palida lucoare a primelor zori ce vest o nouă zi de viață națională.

însă, iată, luceafărul dimineții începe a se ivi. într-ale lui mij distingem un chip neaoș-românesc carele adună în mina sa îndrăzne două crîmpeie de sceptru și plămădește cu ele tulpina unui regat. Tot ca prin farmec, face, într-o zi, din patru milioane de proletari clăcaș țară întreagă de moșneni, o țară în care toată suflarea de om își are par sa din pămîntul patriei.

De aci nainte soarele Eomâniei poate să răsară ! Noul Ales al ță odraslă de o mile de ani regală, va afla brațe de săteni români gata secundeze pe cîmpuriie de vitejie și să-i cîștige, cu a lor voinicie, oț din care El își va croi coroană ele rege românesc.

Chipul mîndru ale Alesului nostru, al învingătorului de la Plev îl vom vedea atunci profilînclu-se cu dreaptă semeție, pe radiosul cerc soarelui răsărind la orizont! . . .Și astfel, chiar dasupra locului unde va veni să ia parte la sărbătorile luminătoare ale ateneului, se va înch și a doua serie de scene prin care penelul va trăda viitorimii, în urma tu ror măririlor și nevoilor Eomâniei, lăudatele și glorioasele Lui fapte !

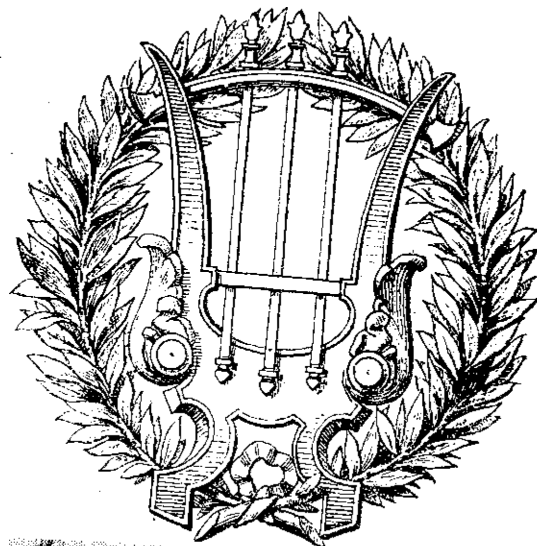
Iată ! acesta e visul meu.

Dar mie îmi lipsește, doamnele și domnii mei, darul de a-l zugrăvi în colori, mai mult chiar decît acela de a vi-l descrie prn grai. Vi l-am spus însă, cum am putut, numai și numai pentru ca și d-voastre să-l visați și ... din răsputeri să lucrăm cu toții la a lui realizare !

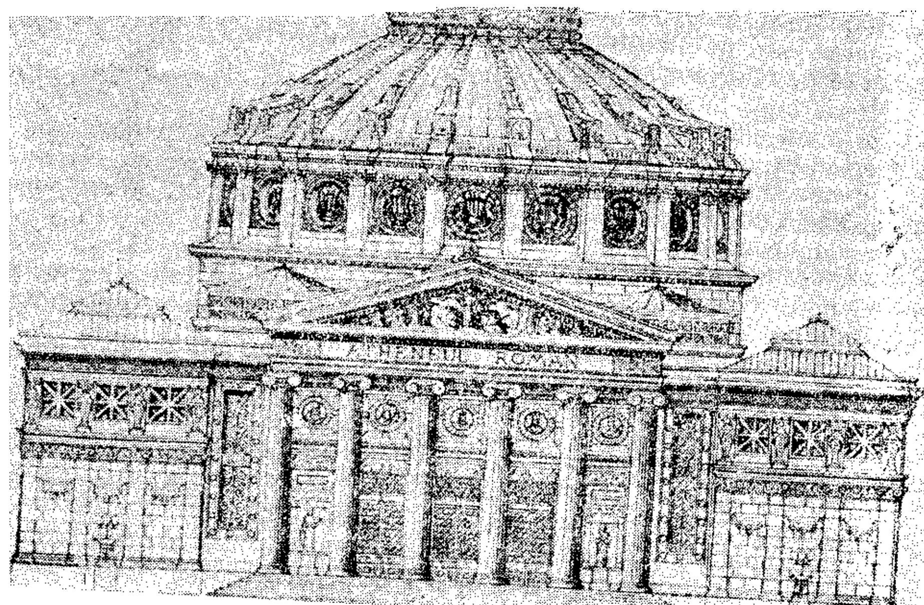
Vie-ne, pentru aceasta, întru ajutor, cele două mari patroane ale *Ateneului Român:*

Zeița înțelepciunii, antica
PALLAS-ATENA

si mult încercata, dar si mult iubita noastră patrie,
EOMANIA!

Una din *lirele încoronate,* aurite, care decorează cele 20 ochiuri de lunxină ae domului de la Ateneul Român.

Io resti' aiiP desemnul d-lui arhitect Alb.Galleron.

Însemnare relativa la ilustrațiuni

GRAVURI COPRLXSE ÎN TEXT

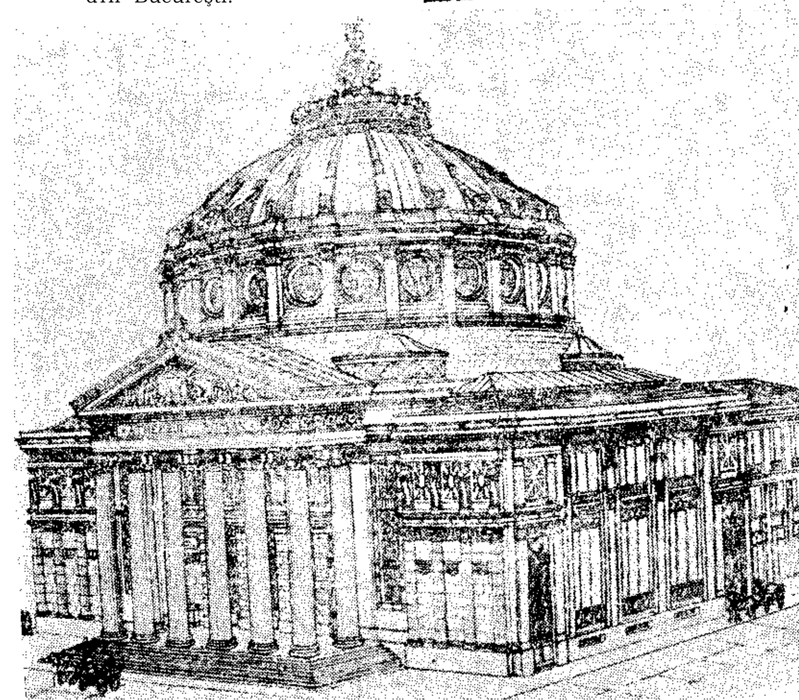
GRAVURI AFARA *BIN* TEXT

N.B. Gravurile afară din text reprezintă în genere proiectele schiţate pentru clădirea *Ateneului Român* din Bucureşti, mai nainte de punerea temeliilor lui. Deosebite amănunte au fost schimbate în timpul lucrării; ele au produs acele cîteva diferenţe ce se pot constata între proiectele aci publicate şi exeeuţiunea reală a edificiului. Publicul va recunoaşte că toate acestea sînt dictate de experienţă în folosul monumentului.

Tripod anticfde marmoră sculptată

Vedere pcrspcc»i\a a AU^UK. r Monenliu Roman din Bucureşti.

• # #

1 > t a "   « « ^ M n f e r t o r dl„ A Irnonl ! ! o , , ; i l ,

P l a n a) calului .< superior din Ateneu] Român!

r

CAPUL DE BOU

întrebuințat ca ornament simbolic în antichitate

în studiile comparative ce am intreprins a face între prețioasele rămășițe ale tezaurului nostru aflat la Pietroasa și orice alte opere de artă sumptuarie din antichitate mi s-a prilejit a întîlni un număr nu tocmai neînsemnat de obiecte a căror formă afecta aceea a unui cap de bou. Am găsit chiar asemenea producte ale vechimii în modestul nostru muzeu de antichități și, deoarece îmbele două obiecte de artă veche care mi s-au prezentat acolo sub această formă originală au un adevărat interes arheologic -— poate chiar local —, am voit a le pune sub ochii publicului, alăturaidu-le cu alte rămășițe antice din timpuri și țări diferite, dar mai cu seamă am voit să le pun în comparațiune cu unele bucăți de argintărie sau aurfăurărie care au fost lucrate, fără tăgăduială, de popoare barbare din acelea care au ocupat țările Europei în primii secoli ai veacului de mijloc.

Ca să precizăm chiar de la început care sînt acele obiecte caracteristice, vom aduce mai întîi aminte că, la anul 1799, în preajma trrgului Șîn-Mielăușul cel Mare din comitatul Torontalului, în partea cea mai nordică a Banatului Temișoarei, niște țărani români au descoperit o însemnată comoară de vreo 24 și poate mai multe vase numai de aur, din care 21 bucăți s-au și depus în Cabinetul imperial și regal de antice din Viena[1]. Printre aceste vase de masă, de o înfățișare mai mult orientală și cu dispozițiuni foarte variate, sînt trei bucăți de formă lunguiață sau ovală, care au slujit sau ca ceșcuțe, sau, mai probabil încă, ca solnițe. Una din ele, rotunzită în forma unei ghioace, n-are picioare; celelalte două sînt proptite pe cîte trei piciorușe cu labe de leu. Cîteșitrele însă se termină la una din extremitățile lor superioare prin niște ciudate capete de bou, cu fața întoarsă înlăuntrul vasului. La cel dintîi, avînd 0 m 099 mm înălțime și 0 m 132 mm lungime, boul ș-a pierdut coarnele ; în părechea celorlalte (0 m 158 lărgime și 0 m 105 înălțime), aceste răsărituri osoase se răsfrîng în sus cu late încovoîeturi (figura I).

Tot așa de curioasă, deși cu totul diferită, este pozițiunea coarnelor în celalalt obiect de aur pe care voi să-1 pun în comparațiune cu o rămășiță antică din muzeul nostru. Aici e vorba de un giuvaier împodobit cu granate, care și dînsul, se înfățișază sub forma unui cap de bou. Aceasta s-a aflat în bogata descoperire făcută, la 1653, în cetatea Tournay din Belgia, în vechiul ținut al francilor neustriani. Acolo s-a deschis atunci mormintul regelui merovingian Childeric I (458—481), plin de scumpe

[1] Hampel, *Goldscliaiz des Attila.*

odoară și podoabe. Printre acestea era un feli de chiotoare sau de pafta, nu tocmai mare, formată ca un cap de bou ale cărui coarne erau sucite și rotunjite în jos de-a lungul fălcilor vitei (fig. II).

Cată să observăm, totuși, că giuvaierul merovingian și cele trei solnițe din Torontal nu sînt unicele exemple de obiecte luxoase pe care popoarele vechimei să le fi prezentat sub forma unui cap de bou[2]. Caracterul religios ce încă din cea mai adîncă antichitate s-a atribuit acestui patruped, totdeodată puternic la muncă și blînd la dumesnicire, a trebuit să se răsfrîngă de timpuriu pînă și în operele de artă industrială, adecă în giuvaierurile de port și în vasele de masă. Ku doară fără de a le folosi în luxul casnic, au fost venerate în vechime chipul taurului ca emblemă a soarelui ceresc, elementul arzînd și prăsitor, precum și acela al vacii ca simulacru al lunii și al rodirii pămîntului. A li se reproduce mereu formele și a le avea neîncetat sub ochi era pe atunci lucru sfînt; orice unealtă și orice obiect de lux care afecta aceste înfățișări era în casă și pe om ca și o amuletă binecuvîntată, care ferea de orice rău.

Și într-adevăr, încă de prin vremile cele mai vechi vedem că s-au fabricat în Orient capete de bou făurite în deosebite metaluri și menite a fi sau vase, sau podoabe.

Bunăoară, în vestitul mormînt de la Eekhmârâ;, al unuia din epistații regelui egiptean Tuthmes al III-lea din a XX(-a) dinastie, în acel mormînt policrom pe care 1-a descoperit anticarul englez D. Hopkins, ni se înfățișază mai multe mari capete de bou de metal galben, printre vasele și printre celelalte daruri aduse ca bir în Egipt de populațiunea aziatică Eefas, adică de feniciani[3] (fig. III).

Apoi nu numai picturile vechi ne arată asemenea vase; avem chiar unele reale. Printre ele vom menționa curiosul cap de vacă turnat în bronz, pe care *d-l* Eassam 1-a aflat la Bagdad în vechi ruine babilonice și 1-a adus în muzeul britanic din Londra[4]. Vom cita încă, și mai ales acel minunat cap de vacă, făurit în argint și împodobit cu largi coarne poleite, pe care d-1 Schliemann 1-a descoperit într-una din arhaicele morminte de regi ai Mecenei, regăsite de dînsul în adîncimile acropolei acelei străvechi cetăți a ahailor primitivi, morminte care datează poate chiar deînaintea războiului Troiei (fig. IY).

Pe lîngă aceste obiecte, mari în dimensiunile lor, vom adăogi un mic giuvaier de aur și smalț. E un curios rotocol festonat pe margini (fig. V), amintind pînă la oarecare punt rotocolul cu foițe săpat în centrul tavei celei mari de la Pietroasa.

Acel obiect, răposatul duce de Luynes 1-a dăruit, împreună cu alte prețioase antichități, cabinetului de medalii din Pariz. S-a zis că această elieotoare sau fibulă rotundă ar fi de fabricațiune egipteană; însă cele două capete bărbătești care împodobesc extremitățile a două din cele douăsprezece foi lunguiețe ce formează rotocolul, acele capete, zic, îmi par a avea cu totul înfățișarea anguloasă a figurilor feniciane. Alte patru foi au pe dînsele muște sau albine, asemenea în relief; patru foi sînt goale și, în fine, cele două din urmă jună la numărul de douăsprezece ne înfățișază, fiecare din ele, cîte un cap de bou de un aspect cu totul straniu ș

[2] L'abbe Cochet, *Tambeau de Childeric I.*

[3] Wilkinson, *Customs and Manners ofAncient Egypt,* 1.1, p. 38, pl. 2

[4] G. Perrot et Chipiez, *Histoire de Vart dans VAntiquite,* t. II, p. 556, fig. 258.

convenţional. Preţutindenea în acest curios giuvaier figurile analoage sînt aşezate faţă în faţă pe foi care se <lov)ese în coadă.

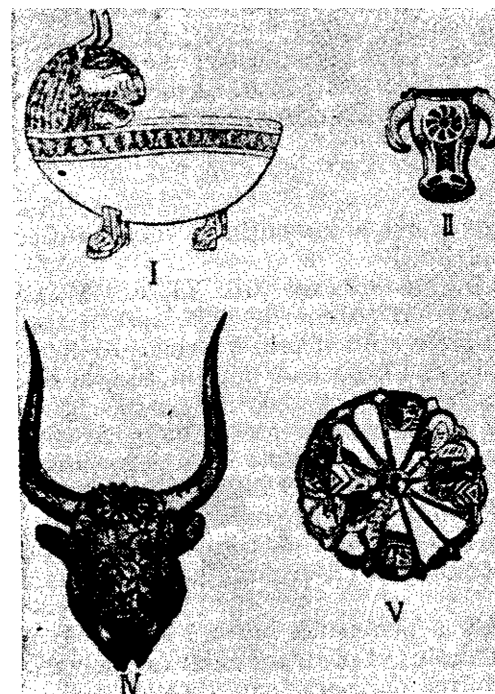
Să observăm aici cum că însoţirea muştei sau albinei cu capul de bou este o particularitate interesantă a acestui mic giuvaier; această însoţire răsare fireşte în mintea omului, ca o simbolizare a tuturor avuţiilor şi dulceţilor vieţii eîmpeneşti. în ţările agricole, unde omul este adînc pătruns de farmecul întinselor ţarine arate şi înrodite cu ajutoiul puternic şi blajin al boului, unde simţirile sale se îmbată de priveliştea livezilor înflorite,, în care se tot îndulcesc roiurile de albine, aceste două vieţuitoare, boul cornut şi albina aripată, sînt pururea binecuvîntate de muncitor.

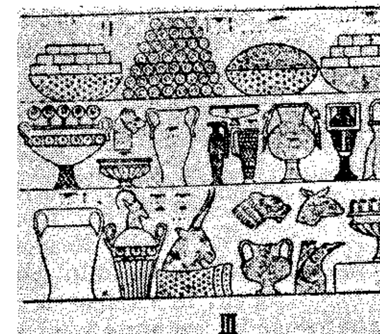
Dar, lăsînd deocamdată la o parte foloasele şi interesul,: chiar şi mistic, care au apropiat pe bou de albină, să amintim numai un exemplu^ despre rolul însemnat pe care boul 1-a jucat, încă de prin vechime, în viaţa socială a popoarelor agricole; să ne aducem aminte despre ceea ce ne spune eruditul retor elen Lucian, cînd, la începutul tractatului său denumit *Scitul,* ne zice că, printre sciţii agricultori, cei ele pe coasta meridională a Pontului Euxin, clasa cea muncitoare purta numele de 'OxTdwuo&es, adecă *cu opt picioare, dm* cauza părechii de boi ce fiecare om din acea clasă poseda. Apoi, nu este oarecare lucru cu deosebire curios a constata că, în mintea popoarelor din regiunile noastre orientale, asemenea\clasificări tradiţionale n-au perit încă cu totul, de vreme ce abia sînt cîţiva ani numai de cînd constituţiunea agrarie a statului nostru românesc împărţea pe săteni după numărul boilor ce ei posedau şi-i osebea în trei clase: *fruntaşii* cu patru boi, *mijlocaşii* cu doi şi *codaşii* numai cu o vacă ?

Am putea, urmărind diferitele însemnări simbolice ale capului ele bou, să împingem cercetările noastre pînă la cercarea de a explica cum şi ce feli însuşi capul de bou a ajuns a fi stema uneia din principalele provincii ale lomânimii? D-nii V. A. Ureche şi B. P. Hîjdeu au atins în diferite rînduri, cu multă sagacitate şi erudiţiune acest punct, carele,. fiind o cestiune de eraldică, iese deocamdată din'cercul special al cercetărilor noastre de astăzi. Totuşi, este învederat lucru că atît hîrbul străbun al Moldovei, cît şi stemele mai cu totul identice ale ducatului de Meklemburg-Schwerin şi a cantonului helveţian de Uri trebuie să provină în esenţă dintr-o inspiiaţiune comună cu aceea a atîtor obiecte de artă şi de uz pe care le găsim sub formă de *cap de bou* la popoarele ce s-au răsădit, de la început, în Europa modernă.

Să părăsim însă această digresiune şi să reintrăm de-a dreptul în subiectul nostru chiar, prin constatarea că barbarii din timpul invaziunilor au păstrat în arta lor favorită, adecă în orfaurărie, capul boului, precum şi pe acela al albinei.

în mormîntul lui Childeric I, despre care vorbirăm, pe lîngă cheotoarea în formă de cap de bou, menţionată mai sus, s-a aflat şi un mare număr de musculiţe ori de albine lucrate cu aur în care erau îngrădite granate. Să luăm însă aminte tot aici că Dacia noastră, adecă Ardealul şi Banatul Temişoarei, au dat sub acest raport un contingent egal cu acela al regalului mormînt merovingian din Tournay. S-au găsit în acele ţări româneşti, pe de o parte un ineluş de aur, purtînd un cap de bou> în care se aflau îngrădite granate, iar pe de altă parte mai multe albine lucrate în acelaşi feli (fig. VI şi VII a, b). Inelul era proprietatea unui domn, Kelman, din Braşov; albinele făceau parte din colecţiunea răposatului lancoviei, care ş-a lăsat antichităţile sale, adunate mai cu seamă din Banatul Temişanei, la muzeul din Pesta.

De altmintrelea, grecii cei vechi şi mai ales aceia care erau aşezaţ în cetăţile coloniale de pe malul nordic al Mării Negre, în Sciţia, par a f întrebuinţat foarte mult figurile acestor îmbe animale, boul şi albina, spr a face dintr-însele iniei giuvaierari foarte frumos lucrate, cum, bunăoară cercei, inele, cheotori sau *broşi,* atîrnători sau *brelocuri.* Toate muzeel europene, iar mai cu seamă cele din Viena şi din S. Petersburg sînt plin de asemenea mărunţişuri preţioase. Se ştie asemenea, prin lexicograf eleni, că erau în vechime un feli de brăţări femeieşti de aur, care purta numirea de Pou(3aXua, fiindcă neapărat aveau pe dînsele figuri d capete de bdi.

însă nu trebuie să credem că numai giuvaierurile în metale de pre se lucrau după acest model. în muzee se găseşte un şi mai mare număr d plăci de cheotori, de inele şi de alte obiecte lucrate în bronz, în fier, b chiar în alamă şi în cositor, după forma boului sau a capului de boii. Unel sînt reproductiuni perfecte ale naturii, altele foarte grosolane imitatiu (fig. VIII a, b).

Muzeul nostru din Bucureşti posedă rm curios obiect de feliul acest E o placă de bronz cu o foarte frumoasă *patină* (sau cocleală) verzui placa înfăţişază un cap de bou. Botul, ochii, muchile şi topul de peri ca se răşchira preste toată fruntea între coarne, sînt lucrate după un desen convenţional, care destăinuieşte o epocă de barbarie. Deasupra acest cap este o verigă largă, iar din dosul lui o scoabă circulară. După aces dispoziţiuni se învederează că acest obiect servea a strînge curelele hamutul de sub gîtul calului.

Cheotoarea ele aur şi de granate din mormîntul lui Childeric eră dînsa scobită pe din dos ; dar pe placa-i posterioară se vedeau trei alca mici, ele acelea ce se pot coase pe curea; aşa încît acea placă merovi

giană de aur era o verigă fixată pe hamut, pe cînd placa noastră de bronz era mobilă, servind însă una şi alta la acelaşi scop.

După ce semnalarăm unul din cele două monumente ale muzeului nostru de antichităţi, asupra cărora voiam să atrag băgarea de seamă, să trecem la al doilea, carele este cu mult mai important.

II

Acela e un vas ; de aceea ne şi vom ocupa acum puţin de vasele antice care afectau forma unui cap de bou.

Ateneu, în cartea sa intitulată *DeipnosopMstae* (lib. XI, c. 51), ne spune că în vechime s-au slujit oamenii cu coarne de vită, spre a face dintr-însele vase de băut, şi de altmintrelea ştim şi prin istoricul Xenofon *(Anabasis,* lib. VII, 3, 24) că acest obicei s-a păstrat pînă în timpul său la traci. Descriind ospăţul ce s-a dat lui şi celor zece mii ostaşi grepi conduşi de dînsul, generalul literat al Atenei ne povesteşte cum că coarnele de băut erau nenumărate în acea ţară şi că unele erau împodobite la gură şi la capăte cu ornamente de metal preţios. O altă dovadă despre obiceiul stăruitor al popoarelor Hemului de a bea din coarne o avem chiar pe monetele Traciei, unde vedem foarte des, pînă pe timpul Imperiului roman, figura zeului lor de căpetenie, adecă a Cabirului, ţinîrid în mină un corn de băut.

Grecii din partea mai meridională a peninsulei imitară în lut şi în metaluri primitivele coarne de băut naturale; ei păstrară chiar acelor vase date la roată, turnate sau făurite, numirea de *coarne* sau *cornuri, xipac;,* xspotTa. Mai adeseaori, ei le fabricară astfeli încît partea de jos (cum am zice, fondul vasului) să reprezente capul sau porţiunea anterioară a unui animal, cerb, ţap, berbece, cîne, cal, măgar, mistreţ, elefant, bou sau altele, dîndu-se mai adesea vasului denumirea animalului înfăţişat în acea extremitate inferioară a lui, care se numea TipoTbtr/j.

Uneori aceste coarne artificiale (sau cornuri) erau de argint. Pindar, citat de Ateneu, ne spune că astfel de xipaxa posedau fiinţele mitice numite centauri, care „cîntînd sugeau dintr-lnsele vinul dulce ca mierea, amestecat cu lapte alb".

'AvSpoSdcfxavTa S's7rsl <I>^ps<; Sasv pircav jxsAiaSso^ oi'vou,

coGsov, ocuTotxaToi apyupscov xsparcov TCIVOVTS^ £7rXa^ovTo.

Asemenea cornuri de argint se aflau în mare număr în comorile templelor elenice, precum ne dovedesc inventariile sau catagrafiile epigrafice ale Atticei, unde cetim adesea repeţit cuvîntul xspa<; apyopouv *(Gorp. inser. gr.,* nr. 138, 139, 142 etc).

Vasele de feliul acesta se mai chemau, tot la greci, şi *rhytone,* pu-ra; pesemne fiindcă acestea, găurite la vîrful de jos, lăsau să se scurgă încetinel pe acolo (pssiv sau pustv) lichidul, gîlgîind, precum se vede din definiţiunea cuvîntului dată de scriitorul Doroteu din Sidon, citat tot de Ateneu :

. . . Ta pura xspa<uv otjioia slvai, SiaTSTpTjfxsva S'slvat" s£ cbv xpouvi^6v?c£>v xs7ctcs(;, xaTtoGsv 7iivouatv. 'QvofxacrOai Şs obro *TTJC,* puasţo^."

Acest mod de a bea, pe care îl vedem înfăţişat pe mai multe monumente ale antichităţii greco-romane, s-a păstrat şi pînă acum în unele părţi ale Orientului/

Se vede că georgienii, cînd vor să se înfrăţască sau să se prindă fraţi de cruce, precum făceau şi sciţii cei vechi, înalţă deasupra capului cornuri

de băut numite de ei *tara* sau nişte vase în formă de pară, cărora le zic *hula* şi beau deodată şioiul de vin ce se scurge gîlgîind.

Acesta fiind încă din vechime un obicei al locului, nu e de mirare că, mai cu seamă în regiunile orientale ale Europei, se găsesc ritone de argint, simple ori poleite, şi de aur, a căror ornamentare, mai presus încă decît forma lor, dovedeşte o artă mai mult sau mai puţin streină Greciei vechi.

ÎTu vom cita aici toate ritonele de metaluri preţioase care s-au descoperit în secolul nostru prin mormintele eleno-scitice ale Bosforului Cimerie şi care au mai toate cîte un cap de animal drept TipoTo^. Iar mai cu seamă nu ne vom întinde asupra nenumăratelor cornuri şi ritone de lut ce umplu muzeele ceramice din toate ţările.

Aici şi spre a noastră imediată folosinţă vom descrie numai un riton de argint cu poleieli aurite, carele are la capăt forma unui cap de taur juncau, iar în partea-i superioară o îndoită scenă de omor, produsă cu ciocanul şi cu dălţiţa. A fost descoperit într-un mormînt de lîngă Kertsch, antica» Panticapea din Grimeea, şi se ^flă în muzeul Ermitajului imperial din S. Petersburg[5].

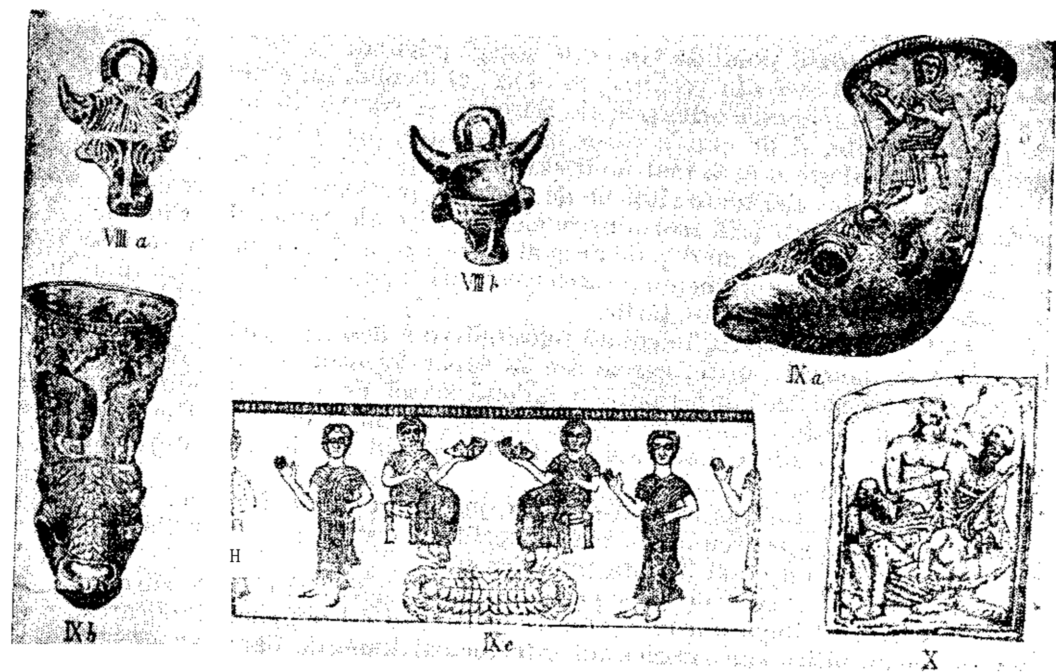
Pe gîtul acestui vas se văd descrise jur împrejur două scene. De o parte e un bărbat gros, scund, cu părul zbjjiiit, cu o înfăţişare de furios, de exaltat; el ucide un copil în faţa unei fentei.

Acelaşi bărbat se vede şi pe celalaltă parte; însă aici el pare zdrobit şi două femei sînt lîngă dînsul, spre a-1 mustra sau a-1 mîngîia. Explicarea acestor scene mitice sau istorice nu este tocmai lesne de dat; s-a crezut că în ele ar fi înfăţişat epizodul atingător de uciderea copilului Polidorei, fiul cel mai mic al lui Priam, pe care acest rege nenorocit îl încredinţase lui Polimnestor, regele tracilor; iar barbarul necredincios ucise copilul îndată după căderea Troiei şi opri pe seamăşi toate comorile depuse la el de bătrînul rege Priam. Virgil, în cîntul al III-lea, v. 47 şi urm. din *Eneida* a povestit această jalnică întîmplare şi Ovid în cînt. XII, v. 403 a *Metmnwfozelor* a menţionat-o asemenea».

Anticarul carele în luxoasa operă asupra *Bosforului Cimerie* a descris acest vas atribuie imperfecţiunile de desemn ale acestor scene unei epoce arhaice a artei grece. îtfoi, din contra, socotim că ele sînt un efect al decăderii; şi această părere ni s-au întărit şi mai mult de cînd am putut compara reliefurile ritonului de argint aflat la Kertsch cu acelea cu mult mai barbare încă ce împodobesc gîtul unui vas de acelaşi feli, care azi se păstrează în muzeul nostru de antichităţi. Şi acesta este un riton de argint, poleit cu aur pe alocurea. Şi acesta are vîrful sau TTPOTOJUT) forma dintr-un cap de taur juncan; iar gîtul ornat cu figuri în relief. A fost descoperit, zice-se, acum eîţiva ani de un ţăran din comuna Poroina aproape de Tumu-Severin, la 1883. D-1 Gr. Tocilescu 1-a cumpărat pentru Muzeul naţional, făcînd prin aceasta o foarte importantă achiziţiune (fig. IX a, b).

Modul în care sînt tratate toate părţile capului de bou, adecă buzele, nările, fălcile bucile, pleoapele, vinele, perii de pe frunte şi de la bărbie, toate aceste amănunte prezentă analogii foarte mari între aceste două vase : şi totuşi se simte că în fabricarea ritonului de la Poroina aspectul natural a fost înlocuit şi mai adesea decît în cel de la Kertsch prin convenţiuni ale meşteşugului. într-unui ca şi într-altul coamele boului au perit. Urechile sînt încă în fiinţă la ritonul cimerie; la cel din Eomânia abia se mai vede un crîmpei din rădăcina urechii stinge; apoi şi ochii au căzut

[6] Stampa a XXXVT<-a> din *Antiquitis du BospJwre Cimmrien*

din cercul lor, lăsînd un gol oval pe sub pleoape. îmbele vase au o gâurice de un milimetru intre buzele boului; pe acole<a> se scurgea lichidul.

Deschizătura cu mult mai largă din partea de sus are jur împrejur la amîndouă vasele o garnitură de mici bobite sau ouă tăiate chiar în foaia metalului şi aurite.

Cornul din Bucureşti nu pare- a fi avut vreodată o mănuşă şi se ştie că. de cîte ori la astfeli de vase lipseşte orice accesoriu .destinat. suspensiunii, ele erau depuse pe masă, răsturnate cu gura în jos, *zrAa-o^ay* sau aşezate pe un picior special care se chema *TzepiaxzXic.*

înălţimea totală a vasului nostru este de Om 27; diametrul său la gură e de Om 09 ; ocolul lui la rădăcina coarnelor este de 0,22. Greutatea lui actuală este de 280 grame. Perii de pe frunte şi de sub fălci sînt poleiţi, asemenea pleoapele şi vinele care răsar şerpuite pe buci.

încă o dată repeţim că capul de taur juncan al ritonului nostru se aseamănă foarte cu acela din ritonul de la Kertsch; nici unul, nici altul nu au pe deplin acel caracter de exactitate în imitaţiunea naturii, care distinge epocele de supremă perfecţiune ale artei greeo-romane; dar pe scara scăpătîndă putem zice că abia cu o îngustă treaptă stă mai susj-sub acest punct de vedere, capul de bou din muzeul Ermitajului..

Să trecem însă la partea superioară a vasului nostru de la Poroina; aici aflăm o originalitate încă şi mai caracteristică. Patru personaje reies în relief înalt jur împrejurul gîtului. într-însele desemnul este de o groaznică barbarie, figurile ni se prezentă cu o urîţenie nespusă, pozele lor sînt cît se poate de dizgraţioase, proporţiunile lor cît se poate de defectuoase, costumele lor cît se poate de curioaze şi neobicihuite. Acele patru figuri alcătuiesc de îmbele părţi ale gîtului două grupe\ care nu se deosebesc între sine decît prin faptul că persoana ce stă în picioare, la stînga uneia din figurile care şed pe scaune, îşi ţine mîna dreaptă în sus, tot ca şi părechea ei, iar cotul acesteia, şi nu mîna sa deschisă, se află aici întors

spre figura din sţiuga ei. Astfeli dar, îmbele persoane de dinainte, ade din faţa capului de bou, şed jos şi picioarele lor sînt ca şi aşezate p coama taurului; iar celelalte două persoane, mai nalte la trup şi stînd picioare, ni se arată, una inurma alteia, cu mîna dreaptă ridicată în su şi cu cea stingă răschirată pe pîntece.

Cîteşipatru figurile sînt cu picioarele şi cu braţele goale; obraz le este cu totul încunjurat de un sul gros de păr, care atîrnă pînă pe ume numai la persoanele cele aşezate pe scaune. Acestea şed pe scaune patrii picioare date la strung, dar fără răzimătoare la spete. Postu lor e cam de trei sferturi, dar obrajii şi pieptul se văd de faţă şi au u picior pus peste celalalt; ele stau una lîngă alta. Fiecare ţine într-o mî un riton cu 7rpoTOxy) de cap de bou şi cu gît scobit în glafuri; iar cealaltă un feli de străchioară rotundă, al carii fund, ornat cu un ***um*** (buric) proeminent, îl prezentă între degetul cel gros şi cel arătăto Fi-va acest obiect greu de precizat o pateră, care le-ar completa tacîm de băut? Drept e că ea ar fi prea mică şi modul de a o ţinea înt degete nu este tocmai potrivit cu o asemenea întrebuinţare. în orice ca acel obiect rotund este şi mai puţin o formă, un măr, care totuşi putea fi ţinut precum ele îl ţin.

Cu deosebire curioasă este îmbrăcămintea acestor patru figuri. Ea s compune dintr-o rochie, am putea zice o ***giubea*** cu totul dreaptă, ce acopere trupul mai pretutindeni, de la gît pînă la glezne; la piept roch se încrucişază, dar nu are nici un feli de cingătoare sau brîu. Stofa care acest unic veşmînt e croit e înfăţişată prin mici dungi verticale foa groase, care răsar pe trup semănate cu punctuleţe mărunte şi dese. Numai la cele două figuri ce şed jos, unul din căpătîiele acelei ciuda draperii cade de i3re umăr în jos, sfirşindu-se cu un bumb mare, iar pu pana rochiei alcătuieşte oarecare cute, mai tare pronunţate pe genunchi ce înaintează.

Nu ştiu şi nu cred să se fi văzut într-alte monumente figurale a antichităţii modul acesta de a trata stofele, prin dungi groase şipica cu bobite.

Totuşi, asemenea dungi v^dem alcătuind straiele. înguste — pie tare şi nădragi — ale unora din războinicii barbari pe care îi vedem încă raţi în lupte nepotrivite cu soldaţi învederat romani, pe basoreliefuri cele grosolane ce s-au adus în grădinile muzeului nostru, din preajma curi sului monument colosal de la Adamclisi din Dobrogea (fig. X).

E probabil că acele basoreliefuri, pe care se văd figuri aşa de gr solane şi de inform desemnate şi sculptate, ne vor face, cînd vor fi pe depl studiate, destăinuiri curioase asupra costumelor purtate de popoar barbare în regiunea Dunării de Jos. Tare bănuiesc iar că figurile de ritonul de la Poroina vor ajuta şi ele la aceleaşi destăinuiri; astfeli în s-ar putea poate dovedi că informele plăci de piatră de la Adamclisi şi rel furile de argint poleit de pe gîtul ritonului de la Poroina ar reprezen persoane de aceeaşi naţionalitate şi din aceeaşi epocă.

Din aceasta ar naşte dovadă că aici, pe la noi, în primii secoli erei creştine, a existat o artă ca şi locală, lipsită într-adevăr de orice pe fecţiune estetică, dar nu şi de oarecare îndemînare tehnică, provenită de greci şi de la romani.

Şi într-adevăr, în genere, părţile exeluziv ornamentale, atît în scui turile de la Adamclisi, cît şi în reliefurile vasului de la Poroina sînt cu mu mai regulat şi mai frumos lucrate decît figurile omeneşti.

Aceeaşi disparitate se observă între capul de juncan al *protomei* ritonului şi cele patru persoane din jurul gîtului acestui vas, cît între frizele de palmete, de volute, de ramuri şi de lujere cu păsărele şi cu capete de draconi, care alcătuiesc porţiunea decorativă a monumentului de la Adamclisi şi scenele de război, de robie şi de emigraţiune, care reprezenta, pe plăcile pătrate, parte<a> istorică a acelui monument. Decoraţiunea curentă se făcea după modele, după *şabloane* moştenite sau împrumutate de la artiştii greci şi romani; iar pentru figuri trebuia o iniţiativă artistică în care se învederează cu prisos toată neştiinţa, toată incorectitudinea, toate lipsele de simţ estetic ale lucrătorilor barbari.

Un fapt analog pare a răsări şi din studiul vaselor de aur de la Pietroasa si chiar această analogie m-a îndemnat a mă abate într-un domeniu al arheologiei noastre naţionale, în care mi se pare că am aflat monumente de o origină mai comună cu acea a tezaurului cel mare al muzeului nostru.

Cîteva cuvinte încă, spre a completa descrierea ritonului de la Poroina, pe al cărui original se află de două ori repeţite efigia unui vas de aceeaşi formă cu dînsul. Acele mici obiecte pe care le ţin în mîni persoanele ce şed jos, scaunele pe care ele şed, precum şi veştmintele acelor persoane şi părul lor, toate acestea au fost poleite mai înainte. Au mai rămas urme de acele poleieli.

Ca să sfîrşim însă acest repede examen al unor monumente vechi, pe care capul de bou pare a fi avut totdeodată caracterul unui ornament şi acela al unui simbol, voi reveni pentru un moment asupra ceşcuţelor de aur din tezaurul din Torontal, cu a căror descriere am început această notiţă. Yoi face această numai pentru a semnala faptul următor. în vasele de la Sîn-Miclăuşul Mare convenţiunea meşteşugului a ajuns a se substitui mai întru toate artei de a imita cu fidelitate natura. Un asemenea fapt s-a întîinplat atuncea cînd, în ţările despre răsărit ale Europei, gusturile şi procederile aziaticilor au luat din ce în ce mai mult locul industriei şi uzurilor artistice ale grecilor şi romanilor. Astfeli, bunăoară, în numita solniţă din Banat, capetele de bou au ajuns a se deforma şi mai mult decît în ritonul de la Poroina. Muşchii lor s-au îngroşat şi au pierdut cu totul proporţiunile naturii; coarnele şi urechile s-au sucit şi s-au lăţit în mod stîngaci; în sfîrşit, perii de pe faţă, de la bot şi de pe grumaz s-au prefăcut în flori de crin şi de stînjen, desemnate în mod convenţional şi aşezate cu o simetrie ce nu mai are nimic firesc.

Iată, chiar din examinarea unor monumente barbare descoperite în regiuni româneşti, care ni se par a fi caracterele artei ce se dezvoltase în ţările noastre, pe timpul cînd ele căzuse pe mîna popoarelor barbare ale Nordului şi ale Orientului, pe mîna goţilor şi a hunilor, precum şi a urmaşilor acestora.

HERALDICA NAŢIONALĂ

Patrupedele androcefaSe figurate în monumente şi originea lor

Arareori ni se întîmplă nouă, românilor, să avem a trata ceştiun de heraldică naţională.

Nu cumva provine aceasta din faptul că noi suntem un biet popo de plugari, al cărui unic titlu de nobleţă este numele pe care l-am moşten de la străbuni, pe care l-am păstrat cu sfinţenie, însuşindu-l timp îndelun gat calităţii noastre de plugari, numele nostru etnic de *români,* fala s mîndria noastră?

Şi într-adevăr, de cîte ori, în monumentele vechi ale ţării, ni s întîmplă să dăm peste vreo efigie heraldică, o stemă nobiliară, un *Mer* cum ziceau cronicarii noştri, se naşte de îndată întrebarea: de unde oar provine acel semn distinctiv al unei provincii, al unui neam sau ai un personalităţi ?

îndeobşte, cercetările ce facem pentru asemenea dovediri ne duc – aş putea chiar zice, ne rătăcesc — afară din cercul noţiunilor cur naţionale.

în deşert s-au cercat unii, cu zadarnice iluziuni de archeologie, întemeieze capul de bou al stemei moldoveneşti pe vreun bucraniu sa vreo hîrcă de vită cornută ce va fi ornat un altar roman, aflat pe malu rile Şiretului. Nu e nici o dovadă ca zimbrul vechiului principat de pes Milcov, ca *fiara buiacă* a lui Dragoş şi a mitropolitului Dosoftei să ieşit din dreapta prăsilă a juncanilor gonitori cari au tras brazda Borr cvadrate, pe muntele Palatin. Şi cu toate acestea, nu e mai puţin înv derat (precum am şi cercat a o semnala acum cîteva luni) căimagin emblematică a capului de bou pare a avea, în părţile noastre, ca aiurea, o existenţă de zecimi de ori seculară.

Apoi oare avem noi, ceştia de dincoace de Milcov, mai mult dr de a pretinde că al nostru biet corb român, cum zicea acum vreo 51 ani Văcareseu, a fost odinioară chiar acvila romană şi că clmsa, la n a scăpătat deodată cu mărirea naţiunii ? Că *acvilă* corbul are a se face„c orice român va fi roman, mare în război şi în pace", aceasta a f negreşit, o fericită prevedere a poetului. Un asemenea fenomen de tra formism în însemnele ţării l-am văzut toţi, cu bucurie, efectuîndu în zilele noastre, ca un simbol al renaşterei virtuţilor străbune. Simţim tul patriotic îl aprobă pe deplin; dar dacă ne vom coborî cu spiritul pînă la minuţioase investigaţiuni de pură heraldică, tare îmi e teamă cuibul nostru muntenesc nu-l vom dibui tocmai, tocmai în tufişul smo nului Euminal, nici între crăcile stejarilor din Esquilin.

Dacă nu-s **rmtmne**-âierveciiiie '••stemeF Sie ţărilor române, cum oare am crede că au să fie ele origină curat românească alte figuri curioase, ce de altmintrelea iru prea des zărim pe unele monumente antice din patria noastră? Cînd pe vechi i>eceţi ale oraşelor ori ale particularilor distingem sau o efigie de sfînt creştinesc, sau o emblemă cu totul topică, adică sau un product local, sau vreo însuşire personală, curiozitatea noastră este, mai adesea, destul de lesne satisfăcută. Dar nu totdeauna avem a face cu vreun snop de grîu, cu vreun butuc de viţă, cu vreun stup de albine, vreo capră pe stînci, vreun hram bisericesc sau vreun toiag de dregătorie, care să simbolizeze în mod naiv producţiunile naturale ale unor ţinuturi, patranagiele consfinţite ale unor tîrguri sau poziţiunea socială a unor individualităţi.

Uneori se întîmplă, chiar şi la noi, de ne minunează nişte figuri ciudate, neobişnuite, monstruoase, care, învederat, nu pot avea alt înţeles decît acela al unor steme heraldice. Unul -din cazurile cele mai interesante ce mi s-au ivit pînă acum este, fără îneloială, figura unui patruped aripat şi cu chip de om, purtînd pe cap cunună. Noi îl ştim că se află în zidul exterior al bisericii sfîntul Nicolaie din tîrgul..Dorohoi.

Am semnalat această.figură mal în anii trecuţi, vorbind de acea biserică a sfîntului Nicolaie, clădită de Ştefan cel Mare drept aducere aminte, zice-se, de bătălia ce el ciştigase asupra polonilor pe şesul de la Ionăşeni şi de la Vîrful Cîmpului, d-a lungul Şiretului. în acea biserică se şi văd zugrăviţi pe pereţi, ca ctitori' ai ei, marele voievod. — asemeni cu portretul lui din biserica sfîntul Nicolaie elin Iaşi — soţia sa, doamna Măria şl fiii lui, Bogdan, Ştefan şl Petru, voievozi.

Exteriorul edificiului, în cea mai mare parte, prezintă acum pereţii netencuiţi şi lucraţi elin piatră cioplită şi din cărămizi mari; unele cărămizi sunt chiar smălţuite, în zid se văd două rînduri superpuse de scobituri sau firide boltite, în care se zice că au fost zugrăvite chipuri de sfinţi, dar astăzi toată acea decoraţiune externă este foarte degradată. Ceea ce a rămas dintr-însa mal aparent consistă într-un oarecare număr de medalioane sau rotocoale de *terra-cotta* smălţuită în diferite nuanţe, treeînd de la galbenul cel mai palid limoniu, prin galbenul închis, pînă la cafeniul întunecat şi pînă la tonurile cele mai variate ale verdelui-prăzuliu, smarand şi chiar verde marin, bătînd în albastru. Fiecare din acele bliduri rotunde, cu diametrul ca de 16 centimetre. poartă pe dînsul, în relief, cîte o podoabă sau o emblemă oarecare.

Este de observat, de altmintrelea, că ornamentarea cu cărămlde şl olane, smălţuite în diferite culori, se obişnuia foarte mult în clădirile ţărilor noastre de cu două şi trei sute de ani mai înainte. Mai multe biserici, turnuri şi chiar case vechi şi-au păstrat acele decoraţiuni policrome pînă în secolul nostru. Chiar şi în ţinutul Dorohoi mai avem şi alte exemple, cum bunăoară în biserica de la Hănţeşti şi în cea vestită a logofătului Ion Tăutu din Bălineşti. Muzeul nostru de antichităţi conţine vreo cîteva bucăţi de asemenea olane cu figuri aparente provenite de la Hănţeşti; pe una se observă un fel de balaur închipuit de smalţ galben, pe alta, cojită de lustrul ei, se vede o scenă din Biblie, Adam şi Eva cu pomul ştiinţei între dînşii.

Dar să ne întoarcem la medalioanele cu reliefmi ce stau încă pe biserica sfîntului Nicolaie din Dorohoi Nici unul dintre acestea nu e mai curios şi mai interesant decît acela pe care distingem o mîndra fiară de sex bărbătesc, cu cap de om. Labele ei sunt terminate prin gheare cu trei zimţi; la spate, coada I se sumete în sus cu trufie şi se răsfoieşte la vîrf

într-un cap ele balaur; pe şoldurile elobitocului se dezvoaltă aripi întinse; iar dasupra gîtului se înalţă semeţ un cap omenesc, spin şi fără barbă.

De asta nu-i mirare, căci fără barbă era şi Ştefan vodă, ctitorul bisericei. Aceasta este, domnilor, într-o cestiune aşa ele mult controversată, ultimul verdict. Sper că nimeni din colegii mei de aci nu mă va cla

• de minciună. .

1 Ca şi al voievodului, creştetul omenesc al fiarei de pe blidul smă ţuitjde la sf. Nicolaie e încununat cu o largă coroană crestată şi înflorată

Această fantastică fiinţă, cu măreaţă şi fioroasă înfăţişare, nu poat fi altceva decît emblema, decît stema sau hierbul unei localităţi, un poporaţiuni sau unei familii nobiliare de prin vecinătate. Locul unde aflăm, adică partea nordică a Moldovei, este, precum ştim, una din regiu nile ţării unde, mai îndelung şi mai tîrziu poate decît aiurea, mai mul seminţii şi neamuri de origină diverse au vieţuit şi au domnitpe rîn Ştim că odinioară mongolii şi apoi, în nenumărate rînduri, tătarii — aceştia viţă turanică — au stăpînit, în acele locuri, pe românii şi pe ruten cari alcătuiesc fondul populaţiunii. Ne întrebăm dacă nu cumva acea sălb tică fiară cu cap de domnitor nu va fi fost, chiar în al XV-lea secol, o ami tire a domnirei asiaticilor despre nord în ţara lui Ştefan cel Mare, da acea curioasă imagine nu se va fi păstrat, ca un semn de origină turani în vreo stemă heraldică din partea locului?

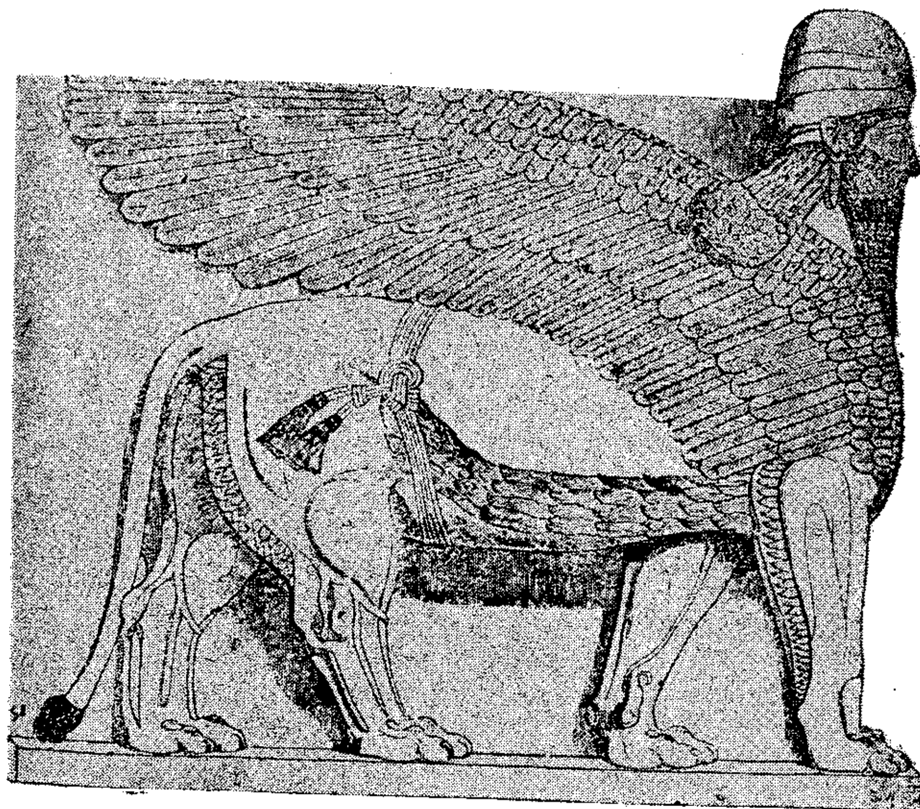
1 : '

Cercetări speciale asupra patrupedelor androcefale ne-au dat co vingerea că această combinaţiune teratologică este cu totul o plăsmuire spiritului turanic, pe care o regăsim cu zecimi de secoli înaintea stemei la Dorohoi, reprodusă pretutindeni unde se dovedeşte şi chiar numai bănuieşte ca să se fi exercitat vreodinioară o influenţă a seminţielor nordul Asiei.

Drept e a spune că nici popoarelor de origină ariană nu le lipsesc, tradiţiunile lor religioase, oarecare fiinţe mitice ale căror trupuri s formate din îmbinarea hibridă a omului cu calul. Indianiştii din sec

nostru, şi mai cu seamă renumitul filolog german Adalbert Kuhn, în frumosul său studiu asupra ***Coborîrii focului pe pămîni {JDie Herabkunft des Feuers)*** a arătat, în modul cel mai ingenios, cum elenii au păstrat, în a lor mitologie, amintirea anticei tradițiuni vedice, atingătoare de cereştii ***gandharvaşi,*** acei repezi şi noroşi olăcari ai lui Indra, zeul furtunatic al cerului. Pe ***ganăharvaşii, pe*** acei fugari atmosferici ai Indiei primitive, grecii, mai puțin nebuloşi în imaginile lor, i-au prefăcut într-o turmă de sălbatici şi zgomotoşi centauri, cu trunchiuri vînjoase de oameni şi cu şale de armăsari. în monumentele grece din perioadele arcaice, centaurii ni se prezentă avînd întregi picioarele de dinainte de formă omenească, astfel încît natura lor cavalină pare a fi cu totul subordinată celei omeneşti.

Nu însă tot aşa ni se înfăţişează, în cele mai vechi producțiuni ale artei asiatice din Chaldeea şi din Asiria, unii monştri impunători, carii pe un trap complet de leu sau de tatu înalță în sus un cap de om. Aceia, desigur, nu ne amintesc nici o legendă ariană. Numai din țările despre

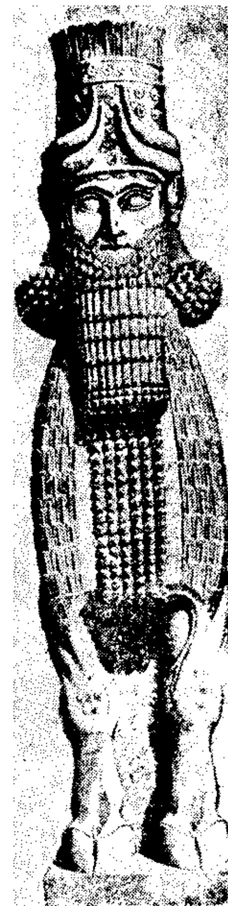

miazănoapte ale Asiei ne vine imaginea unui ***taur ceresc*** şi unui ***leu aripat*** cu fețe omeneşti. în străvechile ruine ale Chaldeii, în inscripțiuni pe care ştiința modernă a descifrat, sub caractere cuneiforme, legendele turanice ale populațiunilor primitive, denumite acum ***sumiri*** şi ***aeazi,*** acolo, pe cilindre portative de porfir şi de bazalt, vedem gravate asemenea animale simbolice, încăierindu-se în luptă cu ***Izdubar,*** eroul cuşit din Ereh, **si**

cu credincioasa lui slugă ***Hea<-Bam,*** omul cu cap de dobitoc[1]. în ace barbare gravuri, de trei şi patru<zeci de> ori seculare, deopotrivă vitea în luptă ni se vădeşte sluga cu stăpînul şi parcă auzim pe Hea-Bani str gînd din răsputeri lui Izdubar, precum, în vechile noastre cîntece poporan strigă Nedea, slugă credincioasă, către Ştefan sau către eroul din C lomfireşti :

Dă şi taie, Radule,
C-aici nu-i pe boierie,
Ci-i numai pe vitejie : *
Taie, tu, mijloacele,
Că eu tai marginile !

Dar chipurile de monştri androcefali, aduse mai întîi în centrul Asi de către semințiele nordului, au rămas stăruitoare, ca şi multe alte credin de-ale acestora, în regiunea Tigrului şi Eufratelui, pînă şi sub domnir babilonienilor şi niniviților. Nenumărați sunt şi acum coloşii de tauri şi de lei androcefali, aflați în ruinele din Kuiungik, din Eehistun şi din Nimrud. Sub numirile acadiane, adică turanice, de *schedi* şi de *lamasi,* regele Asarhadon şi urmaşii lui au înălțat, la porțile pe unde se intra în palatele lor, statue uriaşe de lei şi de tauri cu aripe de vulturi şi cu capete de om. Acelor paznici Tbărboşi, păroşi şi cu coifuri cornute, acelor genii înfricoşați şi nedormiți, le încredințau regii Babiloniei şi Ninivei sarcina de „a păzi preumblările lor regale, de a veghea pururea asupra locuinței lor, de a goni pe cei răi dintr-însele şi de a veseli în ele inimile lor"[2]. Aşa se exprimă inscripțiile cuneiforme din Niniva.

Mai la urmă, cînd peste aceste regiuni •se întinse domnia iranilor, ei nu lepădară acele mărețe figuri, nici din decorațiunea arhitectonică a reşedințelor regale din Persepolis[3], nici chiar din istoria lor legendară.

Sfînta carte a lui Zoroastru, *Zend-Avesta,* aminteşte tot mereu, pe lîngă *Cxaiomart,* adică „primul om curat zămislit pre pămînt", aminteşte despre „taurul cel curat şi harnic, *VarchaW,* tovarăşul său nedespărțit, acela carele a fost baştinea şi ocrotitorul vitelor, cailor şi păşunelor. Iar epopeea națională a perşilor, *Cartea regilor, „ŞăhnameTiul",* vorbeşte şi dînsa despre acele ființe mitice, punînd în fruntea regilor Iranu-

i loach. Menant, ***BecJierches sur la Glyptique orientale,*** tom 84, fig. 40.
« Stanislas Guyarg, ***Eevue de VMstoire***
» Conte A. Floredin, ***Voyage en Perse,*** pl. XIV, LXII, EXXX11, p.

lui pe ***Kaiumors,mb*** care s-a rînduit, spre a se război cu ***divii*** răsculaţi, o gloată nenumărată de fiare, lei, tigri, lupi şi leoparzi. Urletele lor înspăimântară de îndată pe vrăjmaşi şi, după o crîncenă luptă, regele biruitor „jupui de a sa piele pe ***dimii*** cel negru, din creştet pînă în tălpi, îi retează ţeasta monstruoasă, o azvîrli sub ale sale picioare şi o calcă ca un ce netrebnic şi spurcat !"

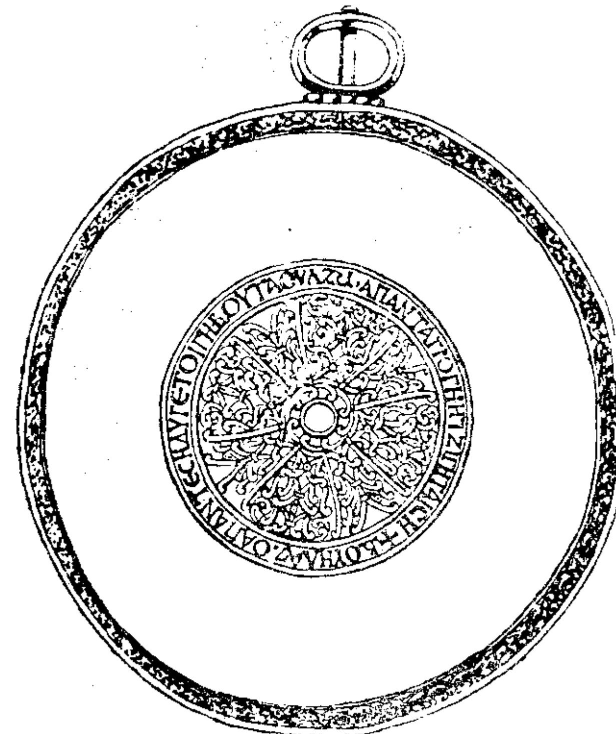
Citînd din poema naţională a lui Firdusi o scenă de o barbarie aşa de feroasă şi demnă numai de acele neamuri care au purtat numirea de „biciul şi urgia lui Dumnezeu", ne vin aminte figurile unui curios monument, descoperit abia de cîţiva ani, la 1881, într-o movilă din ţara cazacilor de pe Cuban ; la staniţa Siverskaia, între Anapa şi Ecaterinodar. Pe vremile vechi, acea parte de loc, aşezată la nord-est de Caucaz, a purtat numirea de ***Sindice***uşi era străbătută de rîul Cuban, căruia Ptolemeu îi zicea Vardunes, iar Strabon, Hypanis. Pe acolo s-au strecurat odinioară, coborînd din regiuni mai septentrionale ale Asiei, leagănul şi cuibul prăsilei lor, cîrduri, cîrduri de popoare turanice cari cotropiseră Asia centrală, de la munţii Himalaia şi de la Paropamise, pînă la Urali şl la Caucaz. între aceste două ultime'şire de munţi, se deschidea pentru ordele asiatice despre nord o largă trecătoare către Europa, aşternută pe malurile şese ale Mării Gaspice. Acela e bărăganul pustiu şi neţărmurit de care vorbeşte ilustrul nostru compatriot, voievodul Moldovei,' Dimitrie Cantemir, cînd, pe la 1727, ne spune, în Hronicul său romànesc : „Tragu-se cîmpii aceia (ai Kapciacului) din apa Donului pînă în China, treeînd peste apa Volgăi, alăturea cu Uzbekul, pe care cîmpi dusu-ne-a vremea a-i vedea".

In numitul gorgan de pe malul Cubanului, la Siverskaia, s-a aflat, zicem, o placă de aur, groasă şi rotundă ca de vreo 15 centimetri în

cliametru. Pe ea se văd, într-un cerc impresurător de viţe, patru ciudat figuri scoase în relief. Pe de o parte, este un tînăr, îmbrăcat cu o scurtă tunică romană, încins la brîu, încălţat cu hninei bizantini, purtînd p ‹ap şi la gît două cercuri încolăcite şi ţinînd în mînă un topuz sau buzdu gan, însemn al comandamentului în războaie. El şade călare pe un patrupe <yu trup şi cu labe de leopard, a cărui piele e împodobită cu foi de iederă "Fiara aleargă în fuga mare, iar deasupra lungului ei gîtlej se înalţă un ca de ***OWl*** pleşuv, cu o largă gură căscată ca aceea a măştilor teatrale di antichitate. Sub picioarele animalului se zăreşte, azvîrlit jos pe pămîrlt un cap de om retezat de la grumazi.

Fără de a ne mai opri aici asupra celorlalte două personagii de p această preţioasă placă, unul înarmat şi încoifat ca o Minerva sau ca u Mart, celălalt, o femeie, desigur, goală şi hidoasă ca o Venere barbară în jurul căreia s-a încolăcit un şarpe; fără de a mă ocupa mai mult d aceste problematice zeităţi, cată să constatăm că am regăsit şi aci, su forme mai apropiate de arta greco-romană ajunsă însă la scăpătarea e am regăsit, zic, pe acea fiară asiatică cu capul de om. Totul ne dovedeşt că|placa de aur de la Siverskaia a fost lucrată de un popor barbar a

Sciţiei meridionale, carele, cît de tîrziu pe la începutul erei creştine, a vo să imiteze arta occidentală în decadenţa ei. Acest giuvaier grosolan es negreşit un specimen din cele mai interesante ale industriei curate şi ba tarde ce se născu din contactul lumei europene eu barbarii asiatici veni despre nord.

Constatăm cu o deosebită curiozitate că într-însul se regăseşte, su o înfăţişare oareeîtva elenizată, o odraslă tîrzie ieşită fără îndoială di

anticii *sehedi* şi *lamasi&i* sumirilor şi ai aeazilor. După mulţi, foarte mulţi secoli, aceşti monştri androcefali ajung deodată cu închinătorii lor, cu turanii asiatici, a se apropia din ce în ce mai mult de Europa.

Dar, opri-se-vor ei la marginile continentului nostru? Nu.

Au trecut la mijloc, poate şapte şi opt sute de ani, şi credinţa în patrupedele androcefale a pătruns pînă în ţările dunărene, romanizate de Traian. Acest fapt ni-1 dovedesc mai multe bucăţi din splendida colecţiune de 24 vase de aur descoperite la 1799, în preajma tîrguleţului Sîn-Miclăuşul-Mare din ţinutul Torontalului, în Banatul Timişoarei. Caracterele orientalismului se vădesc în formele şi în toată decoraţiunea variată

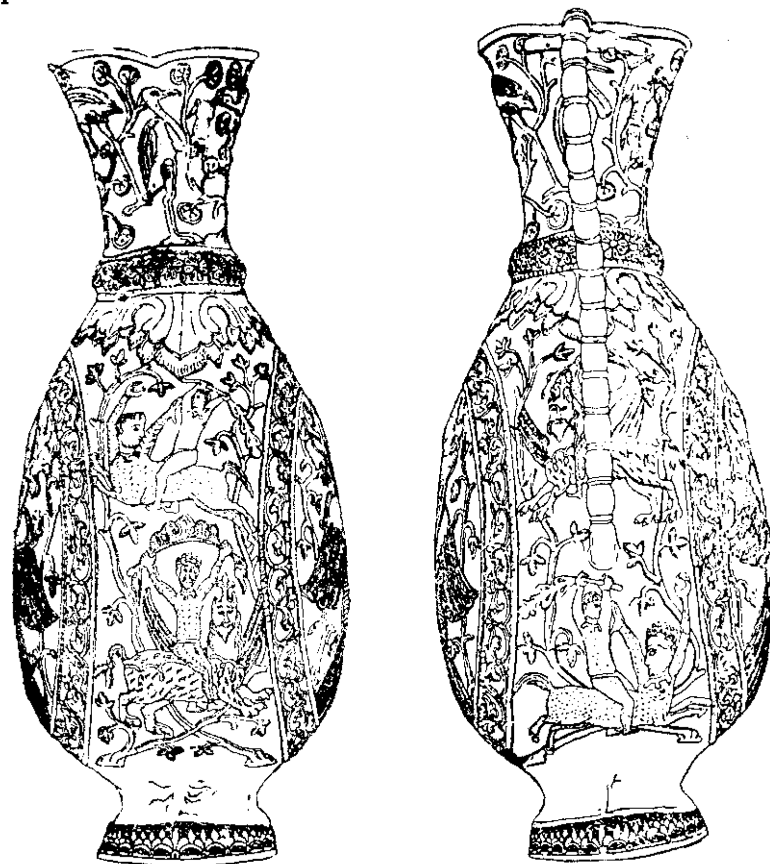
1

a«, acelor numeroase ploşti, ibrice, clondire, năstrape, tasuri, căuşe, chiseli, pahare şi cornuri de aur, pe care însă aflăm totdeodată şi preţioase indicaţiuni de cronologie şi de etnologie. într-adevăr, pe unul din aceste tasure citim, gravată cu litere greceşti, o inscripţiune care aminteşte despre : *Vuila zoapanul* (adică jupînul, domnul) *ăigeţilor* şi despre un *Vutaul, zoapanul iazigilof* şi al altor popoare, urmaşi învederaţi ai hunilor din Dacia şi din Pannonia.

Cîteva din ploştele şi ibricele cele mai mari au pe dînsele figuri de
20 oameni şi de animale. Nu este aci locul de a le descrie pe toate. Vom semnala numai cinci scene, în care vedem bărbaţi tineri şi bătrîni, încălecaţi pe cîte o fiară aripată, al cărei cap arată un chip de om bărbos cu stranii cunune pe creştet. Călăreţii sunt uneori coronaţi şi dînşii : unul e

ui! vînător asiatic care trage cu arcul într-un mic leopard ce-i stă în urmă; alţii sunt oameni în vîrstă cari înalţă cu triumf dasupra capetelor nişte ramure înflorate; în fine, doi sunt juni cu tichii pe creştet, cari gonesc din răsputeri pe fugarii lor, aceştia fără aripe, dar eu braţe omeneşti. Ei au, dar, mai mult înfăţişarea unor centauri — probă evidentă de conexiune cu legendele învecinatei Grecii, — pe cînd fiarele androcefale încălecate de căpeteniile cele mai bătrîne de zei sau eroi asiatici nu pot fi decît o reproducere tîrzie a străvechilor patrupede androcefale introduse de turanii primitivi, de acazi şi de sumiri în sculpturile Babilonului, ale Ninivei şi ale Persepolidei.

Ori că tare ne amăgesc, ori că într-adevăr am izbutit să arăt cu pre căile Scitiei meridionale, legendarele chipuri ale seminţiei turanice trecut de pre malurile Tigrului şi Eufratului, pe ale Cubanului; şi, de a au străbătut pe ale Tisei, de unde apoi, prin învîrtejiri şi clătiţi din ce ce mai apropiate de viaţa noastră medievală, au lăsat urme înveder pînă şi pe malurile Şiretului, ale Prutului şi ale Jijiei.

De la Niniva pînă în Dorohoi e negreşit departe, tot aşa de depa ca şi din vremea sumirilor turani pînă în aceea a turanilor maghiar tătari; dar am avut grijă să însemnăm cu luare aminte şi locul, şi vrer popasurilor succesive; astfel încît calea, cît de lungă am urmat, m pare tot aşa de lămurit însemnată în spaţiu, cît şi în timp.

Totuşi, noi bănuim eă această cale nu este unica pe care a urniat-o legenda turanică a patrupedului androcefal, spre a trece pînă si în regiunile cele mai extreme ale occidentului european. Şi iată acum pe ce se întemeiază ale noastre bănuieli.

S-au găsit în Franţa multe monete de aur şi de aramă, bătute chiar înainte de cotropirea romană, de către popoarele celtice care, în Galia, locuiau pe ţărmurile Oceanului Atlantic, şi mai cu seamă în Peninsula armoricană, pînă la ultimile ei confinii maritime. Acele monete ne arată, pe reversurile lor, patrupede androcefale, reprezentate în felurite moduri. Abia s-ar putea distinge varietăţile lor, după numeroasele triburi ce s-au servit cu ele şi care sunt, de o parte pietonii, santonii, lemovicii, melzii şi parisii, din centrul Galiei nordice, iar, de altă parte, tot vechii locuitori ai Bretaniei, ai Vandeii şi ai Normandiei, iar mai cu deosebire veneţii, corisopitii şi osisnii din Morbihan şi din Finister,

Printre monetele acestor triburi sunt unele în cari patrupedul sau calul cu cap omenesc de pe revers poartă pe şale o pasăre răpitoare; într-altele însuşi calul are aripe strînse pe şolduri. Cele mai multe însă ni-1 arată înhămat la un crîmpei de car şi mînat pe goană de trunchiul unui vizitiu, care mai adesea ţine în mîna o ramură de vîsc sau de ilice, *(lioux* francez, *ilex* latin) ori un băţ cu o răscruce în vîrf; în cealaltă mînă se vede adesea o verigă căscată. Se întîmplă chiar ca omul să şadă călare pe patruped, iar acesta mai întotdeauna sare sau calcă peste un trup omenesc, culcat la pămînt. Acestea, ca şi multe alte semne particulare, par a fi steme ale feluritelor triburi din antica Galie apusană.

Negreşit că stilul foarte grosolan al acestor rude producţiuni ale vechei bănării galice se deosebeşte foarte tare de toate săpăturile pe piatră, pe metal şi pe lut, ce le-am descris pînă acum ca existînd în regiuni orientale. Totuşi monetele celtice, ca şi giuvaierul din Cuban, ca şi vasele din Torontal, destăinuiesc o imitare, mai mult sau mai puţin degenerată a artei grece şi romane, dar şi din punctul de vedere al intenţiunilor simbolice, existînd între unele şi altele o învederată identitate. Cu toate disproporţiunile lor de timp, de loc şi de lucrare, ele au între sine o misterioasă, dar neîndoioasă înrudire. Negreşit că nu celţii din Armorica au făurit ploştele şi ibricele de pe malul Tisei, nici placa de aur de lîngă Cuban, precum, iar, nici sarmaţii din Scitia ori iazigii din Pannonia nu s-au dus să taie bani în Galia. Dar se poate foarte bine ca şi unii, şi ceilalţi din aceşti barbari să fi păstrat, d-a lungul timpilor şi prin regiuni cu totul diferite, un oarecare fond de tradiţiuni şi de simboluri, sorbite odinioară, în Asia, dintr-un izvor comun.

Şi cum doară ar fi putut să se petreacă aceasta, mai ales cînd e vorba de celţii armoricani?

Aici voi lua libertatea să emit o părere foarte cutezătoare care totuşi surprinde şi înspăimîntă numai la prima ei rostire.

Noi credem a fi dovedit pînă aci cum că, la început, numai din închipuirea superstiţioasă şi fantasmagorică a popoarelor de viţă turanică s-a născut un complex de datine mitice, din mijlocul cărora răsare mai cu seamă figura unui mare patruped androcefal, ca o emblemă a înţelepciunii omeneşti imită cu vîrtoşia, cu repegiunea, cu năprăsnicia unor animale sălbatice sprijinite pe patru picioare. Pe de altă parte, natura sau specia diferită a acelor animale care, sub deosebite clime, vin să întoc-

meăscă,-impreună cu capul de om, o fiinţă minunată şi mistică, ac natţuă scliimbăcioasă dovedeşte un fapt pe care am avut prilejul de observa şi în alte rînduri, şi anume, acela că : în simbolismul religios vechimei, fauna, flora şi chiar mineralele se prefac şi se preschim mai totdeauna, după regiunile unde aceeaşi idee a fost strămuta Palmii Floriilor din Ierusalim devin la noi ramuri de salcie, salcie mugur în sărbătoarea creştină de poimîine. Hisopul stropitor al lui David devi în căldăruşa botezului de la noi, merişor sau busuioc. Fiecare pop instinctiv, se ajută cu ce are la sine, spre a simboliza credinţele moşter de pe aiurea.

Ca să revenim însă la cazul de faţă, noi am constatat, în Orie că animalul androcefal are uneori trup de leu sau de leopard şi alte trup de taur; în Galia, aflăm însă capul omenesc încununînd o for de cal. Şi calul, şi taurul, şi leul, şi leopardul sunt într-adevăr patrupe înzestrate de fire cu tărie şi cu iuţeală, sunt patrupede deopotrivă năprasnice. Deci acelaşi cuget le-a putut împodobi pe toate cu cap de om.

Dar încă o dată ne întrebăm : cum doară ideile simbolice ale tur nilor au putut să pătrundă aşa departe pînă în Armorica apuseană ?

Nu credem a ne rătăci în fantazii şi în utopii de etnografie, decl fînd că întotdeauna ni s-a părut a recunoaşte la pămîntenii Bretan şi ai Irlandei oarecari semne izbitor doveditoare de o înrîurire turan asupra lor.

De altmintrelea, toţi învăţaţii cari au studiat cu scrupulozit vîrstele preistorice ale omenirii europene au fost siliţi să admită cum c celpuţin întreaga regiune nordică şi cea apuseană a continentului nost a găzduit, mai nainte de toate, o populaţiune de sînge finez, de orig uralică, siberiana. Pe aceea, mai în urmă, invaziunile ariane au respins au gonit-o în părţile cele mai înfundate ale apusului. Insă, cu acei fin sau turani preistorici — oameni pitici, dar osoşi, cu capul mic şi rotur negri la păr şi cu ochii răzleţi —, cu acea seminţie brahicefală s- amestecat neapărat chiruri şi celţi, cei dintîi veniţi în Europa; pe aceş galii, mai apoi sosiţi, i-au înghesuit în promontoriul şi în insulele occident din Oceanul Atlantic. Dovezile acestei curcituri etnice, acestei impulsi de sînge mongolic în vechii locuitori ai Bretaniei, le învederează, pare-mi-s pînă şi acum, atît tendinţele religioase, cît şi viaţa socială, ba chiar dispoziţiunile artistice ale populaţiunilor din acea regiune. Dacă lim vorbită încă şi azi de bretoni — o limbă celtică — pare să contraz aserţiunea noastră, apoi să nu se scape din vedere faptul că, în tot caz într-un amestec intim de popoare mongolice cu altele ariane, lim flexitivă a acestora trebuie fără greş să învingă, să absoarbă şi să înlo iască pe cea rudimentară şi aglutinativă a celorlalţi. Acesta e un fenom limbistic îndeobşte recunoscut. Aceasta e procederea neînlăturabilă c a făcut pe bulgarii de sînge turanic să primească, pe malurile Vol o idiomă cu totul slavică.

Pe cînd Galiele nu fusese încă pătrunse de romani, de franci şi normanzi, negreşit că caracterele distinctive ale ramurii armorica adică nuanţele ei de împestriţare turanică trebuie să fi fost şi mai acc tuate decît acum. Dar, chiar în zilele noastre, nu sunt oare breto populaţiunea cea mai superstiţioasă din toată Europa? Credinţa lor tot feliil de genii mărunţi, vicleni şi răutăcioşi: gnomi, farfadeţi, corig ***lotips-garoux*** şi fel de fel de strigoi, de stafii, de iesme, de vîrcolaci loc

n-are ea, oare, aparențele spiritismului întreținut încă şi azi de preoții şamani printre popoarele fineze şi mongolice ale mai întregii Siberii: iacuți, ostiaci, tunguşi, ceremişi, eiuvaşi, votiaci şi alții?

Ba chiar şi înfăţişarea fizică a bretonilor, oameni scunzi şi spătoşi la trup, smezi şi costelivi la faţă, cu ochii mici şi rotunzi, cu părul negru şi prelins, nu se aseamănă dînsa cu aceea a oamenilor din neamurile adineauri numite, cari locuiesc pe ambele cline ale Uralilor şi ale munților Altai? Desigur, bretonii, oacheşi şi îndesați, nu corespund întru nimic cu aspectul acelor celți din Galia centrală şi sudică, pe cari atîți scriitori greci şi latini, Polibiu, Strabon, Dionisiu din Halicarnas, Cezar şi alții ni-i descriu cu de-amănuntul, mirîndu-se toți de a lor frumusețe fizică, de înaltele lor trupuri albe şi mlădioase, de lungii lor ochi albaştri ca cerul, de pletele şi ele bărbile lor, crețe şi bălane.

în fine, opuşi cu totul făloşilor şi zburdalnicilor gali de odinioară — şi poate chiar şi de astăzi — , nu sunt oare bretonii încăpățînați şi îndărătnici la fire, parc-ar fi neam de tătari, parc-ar fi neam de maghiari?

Dacă în eresurile, dacă în chipul, dacă în firea armoricanilor regăsim aşa multe şi învederate urme de turanism, de ce oare n-am crede că şi calul cu cap de om de pre vechile lor monete provinciale n-ar fi şi dînsul un simbol de aceeaşi origină? Astfel ne-am explica cum răzlățirea de treizeci şi patruzeci de ori seculară a aceliaşi mari seminții septentrionale a dat succesiv naştere şi taurilor androcefali din Chaldeea din Persia, şi leilor ori leoparzilor androcefali din Cuban, de la Tisa şi din Dorohoi; în fine, şi armăsarilor androcefali din Britania.

Ne ferim deocamdată a insista mai îndelung asupra unor asemănări de natură etnică între locuitorii tutulor regiunilor ce semnalarăm pe rînd. Dar, pare-mi-se că nu ne-am prea abate de la adevăr, dacă printre actualii mălureni ai Prutului de sus am recunoaşte oarecare din caracterele fizice şi morale, constatate de noi la bretoni.

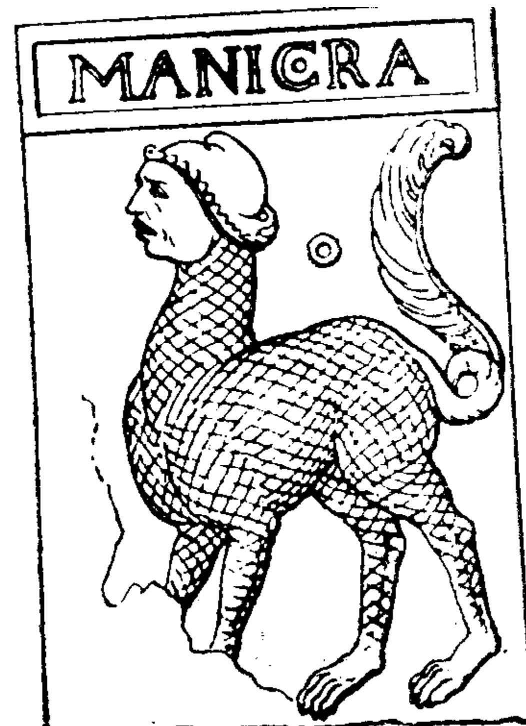
IV

Spre a pune capăt acestei obositoare, deşi repezi analize a diferitelor figuri de patrupede androcefale reproduse prin artă, în timpi şi în locuri cu totul diferite, dați-mi însă voie, Sire, grațioasă Doamnă şi domnilor colegi, să menționez încă una din căile prin care asemenea figuri s-au introdus în reprezentațiunile artistice din veacul de mijloc al Europei. Această cale nu mai este cea etnică, pururea turburată prin revoluțiunî politice, prin bătălii înfricoşate, prin cotropiri de popoare, prin pustiiri de țări. E calea liniştită a culturii, a civilizațiunii prin care trec, amestecate, şi multe adevăruri, şi multe plăsmuiri mincinoase.

Cum şi de unde au aflat sau au scornit unii naturalişti ai antichității, şi anume elenul Ctesias şi latinul Pliniu că, în regiuni depărtate, sub zona toridă, trăia un soi de fiară numită *Marticlioras* şi avînd trup de leu şi cap de om, aceasta nu s-ar putea explica decît prin zvonul ce se făcuse în Europa antică despre fiinţa teratologică, hărăzită asirienilor şi perşilor de către străvechii acazi şi sumiri. Fabula *MarticJiorei* se păstră la bizantini şi aceştia o trădară, împreună cu alte basme şi icoane ale vechimei clasice, către popoarele din Occident. De aceea, adeseori întîlnim în poveştile şi în iconariile medievale, cari poartă numirea de *bestiarii,* chipuri de patrupede cu capete de om.

Voi cita numai, ca un analog occidental, bun de pus în comparațiune cu fiara androcefală de pe candela smălțuită de la Dorohoi, voi cita,

i • . fnt tniDul cu ghiare de lei, cu coadă sic, un alt patruped cu solzi^ pe tot togg^J^ t tatHm f i de J?rca

a lui Ştefan vodă, dar sculptorul stîlpilor a fost, se vede, un om m cu ştiință de carte decît olarul din Dorolioi. Grămădind pe numit pilaştrii tot felul de animale mitologice şi zodiacale — pînă şi un adevăr centaur — , el a avut grijă să denumească bestia antropocefală cu porec de ***Manicora.*** Noi credem că el a amestecat, în acest cuvînt neobişnu numirea animalului fabulos ***Martichoras,*** cu aceea a unui monstru mit pe care grecii îl împrumutase de la fenicieni. Este aici vorba des ***Minotaurul,*** în care, nu trupul era de vită şi capul de om, ci din con statura, cea omenească şi căpățîna, de taur cornut.

Prin această ultimă mențiune reamintită în treacăt, credem a făcut nomenclatura complectă a figurilor fabuloase, în care omul se v asociat unui patruped cu dimensiuni impunătoare. Vedem — fapt curi — că nici unia din marele seminții ale vechiului continent, nici turan nici semiților, nici arianilor nu le-au lipsit conceptul unei asemeni fi fenomenale. Dar, în mintea semiților, ea s-a prezentat sub forma mi taurului, trup de om şi cap de bou; deci a urmat convențiunea stat în regiunile hametice ale Egiptului, unde zeii au fost considerați toți ca ființe zoocefale, adică au fost, îndeobşte, coloşi umani cu ca de leu, de vacă, de berbece, de cățel, de pisică, de crocodil, de bu ori de ibis.

La ariani, demoni curciti au fost nebuloşii *gandharvaşi* în India primitivă şi apoi eleganţii şi robuştii centauri ai grecilor, jumătate om şi jumătate cal.

Să nu uităm însă o curioasă şi nu încă bine explicată trăsătură de unire între Egipt şi Elada : aceea e figura hibridă a sfinxei, a acelui monstru cu şele de leoaică şi cu trunchi de femeie, care azi încă stă, în ştiinţa archeologiei, ca o problemă cu totul singulară, ca o veşnică enigmă pentru care încă nu s-a găsit un Edip întru toate veridic.

Dar, tipul cel mai stăruitor, cel mai dezvoltat, cel mai variat al teratologicei asociaţiuni îl aflăm răspîndit de popoarele turanice pretutindeni unde ele, în orice epocă, au exercitat o înrîurire mai mult sau mai puţin directă. Turanicii, acazi şi sumiri, au dat Babiloniei, Asiriei şl Persiei pe colosalii lei şi tauri cu corp de om, numiţi *schedi* şi *lamasi.* Sciţii cei turanici din Busia meridională au făurit leopardul cu cap de om de pre rondola de aur de la Cuban. Hunii iazigi de pe Tisa au reprezentat pe vasele de aur din Banatul Timişoarei leii şi paraleii cu capete de om încoronate. în fine, în ţara noastră, pe biserica din Dorohoi, cine mai ştie ce lifte de mongoli ori de tătari, cine mai ştie ce nemenie sau şi mai bine zis nemeşie de unguri va fi lăsat, păstrată în amintirea poporului nostru, acea stemă fantastică, acel leu cu gheare de criţă, cu coadă' de balaur, cu aripe de zmeu, cu cap de împărat?

De altă parte, în regiuni cu totul opuse ale Europei — noi credem că tot printr-o tradiţiune fineză sau turanică, moştenită din timpi preistorici —, şi-au închipuit celţii armoricani să tipărească pe banii lor de aur şi de aramă figura unui cal în goană, cu aripele destinse pe spate şl cu cap de om, semeţ şi învăpăiat.

Pretutindeni, aceste figuri par a simboliza — precum am mai spus-o — inteligenţa omenească mînînd, folosind şi dominînd năprasnicia corporală a celor mai mari dintre animalele cu patru picioare, a acelora cari au mai multă putere şi iuţeală, mai multă virilitate şi sălbăticie, mai multă neînstrămare, cari au un avînt mai aprig şi mai fioros ?

Acest concept, acest simbol, acest *Merb* a stăpînit, în curs de nenumărate veacuri, minţile celor mai vestiţi războinici ai părţilor răsăritene, într-însul s-a încrezut un Sargon şi un Asurbanipal, într-însul un Dariii şi un Xerxes, într-însul un Atila şi un Gingishan, într-însul un Tamerlan şi un Batu şi toţi kaganii sciţilor eftaliţi şi toţi mîrzacii tătarilor nogaL ba chiar şi toţi beenii celţilor armoricani. într-însul poate s-a încrezut, pe cîmpii de bătaie de^la Ionăşeni, ca într-o icoană strămoşească a neamului său, nobilii şi vitejii soţi de arme ai eroului nostru romănesc, Ştefan vodă cel Mare!

Bucureşti, 25 martie 1889.

ADDENDA

BIBLIOGRAFIA DACIEI

INDICE
DE SCRIERI ATINGĂTOARE, DIRECT SAU INDIRECT, DE VECHII LOCUITORI Ai DACIEI

Publicata spre a facilita cercetările concurenților !a premiul instituit de d. Alexandru Odobescu membru Societății Academice Române

în sesiunea anului 1871 a *Societății Academice Române,* unul'din membrii acestui cor
d. Alexandru Odobescu, a adresat colegilor săi următoarea propunere, care priimindu-se ,,
mulțumire, in unanimitate şi în toate condițiunile coprinse • intr-îiisa" de către învăța
companie, s-a şi publicat prin ziarele române concursul ce se prevede în ea.

Acea propunere sună într-astfel :

„Se ofere Societății Academice Bomâne, o sumă de una miie (100
lei noi, spre a dispune de dînşii în modul următor :

I. Această sumă va constitui, pentru una şi singură dată, un prem
eare, în urma unui concurs, se va decerne celei mai bune disertațiu
care va întruni toate condițiunile mai jos enunțate, pertractînd subiect
coprins în alăturata programă :

Cercetări asupra popoarelor carii au locuit țările române de a stîng
Dunării, mai nainte de conchista acestor țări de către imperatoriul Trai

Aceste cercetări vor fi îndreptate :

1. asupra geografiei antice a Daciei din timpii anteriori aşezăm
telor romane dintr-însa;

2. asupra originei, denumirilor şi distincțiunilor etnografice
popo arelor carii au locuit aceste țări;

3. asupra religiunii, institutmnilor, legilor, uzurilor şi gradului
civilizațiune ale acelor popoare, avîndu-se în vedere şi monumentele
orice natură carii s-au putut păstra de la dînsele;

4. asupra vestigielor rămase din limbile lor.

Concurenții vor trebui să extragă noțiuni pre cît se poate
complete din autorii antici (heleni şi latini) carii au atins aceste subie
şi totdeodată să supună la o critică comparativă plină de atențiune to
opiniunile principali emise de învățații istorici şi archeologi moderni asu
materiilor din programă.

Printr-un aseminea studiu concurenții vor trebui să-şi formez
opiniune critică, pre care o vor întemeia pre argumente ştiințifice.

II. Scrierea va avea o distribuțiune sistematică; ea va fi re
în limba română, cu un stil corect şi limpede. Textul disertațiuni! va
o întindere aproximativă ca de 200 pagine în 8°, de tipar cu l
garmont. Cuantitatea şi extensiunea notelor anexate la text sînt lăsa
dispozițiunea autorilor.

III. Manuscriptele vor fi trămise la delegațiunea Societății Ac
mice, curat prescrise de mînă străină, fără de a purta numele autor

ci numai o deviză, scrisă atît pre manuscript cît şi pre un alăturat plic sigilat, care va conţine numele şi adresa autorului.

Termenul defipt pentru admisiunea manuscriptelor este pînă la 15 iuliu anul 1873.

Disertaţiunile vor fi judecate de Societatea Academică, care va> decerne premiul aceleia care va fi recunoscută că satisface toate condiţiunile programei.

IV. Premiul care se va putea decerne în anul 1873 va fi în sumă» de una miie lei noi, plus interesele ce capitalul acesta va fi produs piuă la epoca decernerii premiului.

V. Neprezintîndu-se nici un manuscript pînă la termenul mai **SUB** defipt, se va prelungi concursul încă pre un an, adăogîndu-se la premiu şi interesele sumei pre al treilea an.

VI. Dacă însă nici pînă în al treilea an nu se va fi prezintat vreun manuscript meritoriu cu aseminea coprindere, Societatea Academică^ în proxima sa sesiune, va putea să determine, pentru concurs la acel premiu, un alt subiect, avînd totuşi, şi acela, relaţiune la anticităţile patriei române, istorice sau arclieologice."

D. Odobescu, dorind a înlesni şi mai mult concurenţilor mijloacele de studiu şi a-i scuti de cercetări bibliografice, anevoioase mai ales in ţările noastre, unde lipsesc colecţiuni avute de cărţi şi de cataloage, a executat o lucrare pregătitoare, formind un Indice, o listă pre cit s-a putut mai dezvoltată de scrierile care, în mod mai mult sau mai puţin direct, au raportat la subiectul pentru care s-a înfiinţat arătatul premiu.

Această listă, care n-are cîtuşi de puţin pretensiunea de a fi completă, a aflat mai Iivttî un loc ospitaliar în mai multe numere ale ziarului *Columna lui Traian* (anul 1872, no. 19 (120) şi sq.), al cărui erudit redactore, domnul B. P. Hîjdeu, a binevoit a o înavuţi pe alocurea cu titluri de scrieri ce-i erau cunoscute.

Ea se trage acum şi într-o ediţiune separată, ca doară şi astfel să poată fi de oarecare ajutor celor ce ar voi să cunoască sorginţii literari ai anticei istorii a patriei noastre, şi tottfeodată să serve ca o primă cercare de bibliografie a Daciei.

S-a adoptat pentru înscrierea opurilor ordinea alfabetică a numelor de autori, nu doară că aceasta ar fi cea mai logică sau cea mai înlesnitoare pentrucercetări, ci fiindcă în cestiunî istorice, supuse încă la aşa multe controverse, este lucru peste putinţă de a grupa chiar şl ,imple titluri de cărţi într-un mod sistematic, fără de a vădi tendinţe pornite către una dm opiuniunile divergente ce s-au emis pînă acum asupra originei vechelor populaţiuni ale Daciei, însă în cazul de faţă, scopul concursului fiind tocmai de a lăsa tot cîmpul deschis concurenţilor pentru a-şi combina înşişi conciuziunile critice, li se oferă, în această listă de sorglaţl literari, indicarea elementelor felurite, pe carii ei singuri au sarcina de a le compulsa, de ale coordona, de a le comenta, de a le emenda.

M. J. ACKNER und FR. MULLER, *Die Romischen Insehriften in Dacien,* Wien, 1865, in-S.

M. J. ACKNER, *Decennal Aufzeichnung des archäologischen Funds in Siebenbärgen vom J. 1845 bis 1855;*

— *Dacien in den anliken Mtinzen;*

a Indicele scrierilor relative direct şi indirect la daci şi Dacia

{ambele in *Mitlheilungen der K.K. Central Commission zur Erforschung und Erhaltang der Baudenkmale,* tom. I, 1856, Wien; *idem in* tom. VII 1862)[1].

— *Die Romischen Alterthumer,* în *Jahrbuch der K. K. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale,* Wien, 1856.

— *Die Colonien und militârischen Standlâger der Romer in Dacien, ibid.,* 1857.

— *Romisch-dacische Alterthumer;* in *Archiv des Vereines fiir siebenburgische Landeskunde* neue Folge, IV tom., Kronstadt, 1859.

V. ALEXANDRI[b], *Poezii*[c] *populare ale românilor, adunate şi întocmite;* Bucureşti, 1866, in-8[2]

— *Ballades et chants populaires de la Roumanie, recueillis et traduits; avec une introductio par M. A. Ubicini;* Paris, 1858, in-16.

AMMIANUS MARCELLINUS, *Rerum gestarum libri qui supersunt;* eclit. *I. A. Wagner* e *C. Th.* A. *Erfurdt,* Lipsiae, 1808, 3 tom[3].

D'ANVILLE, *Description de la Dace conquise par Trajan;* in *Memoires de VAcademie des Inscriptions et Belles-Lettres,* t. XXVIII.

— *Memoire sur la nailon des Getes et des Daces, ibid.,* t. XXV.

— *Geographie ancienne abregee,* Paris, 1786, 2 tom.

— *Memoire sur Ies villes de Taurunum et de Singidunum ele,* în *Mem. de VAc. d Inscr.,* t. XXVIII.

APPIANUS ALEXANDRINUS, *Romanarum historiarum quac supersunt.* Edit. critica *Schwehaiiser,* Lipsiae, 1783, 3 tom.

— edit. *L. H. Teucher,* Lemgo, 1796—7, 2 tom.

— ed. gr.-lat., Paris (Didot), 1840.

C. D. ARICESCU, *Istoria Cîmpulungului, prima reşedinţă a României,* Bucureşti, 1855, in-

ARISTOTELIS *Opera,* edit. *Em. Bekker* (Acad. reg. Boruss.), Berolini, 1831—34, 4 tom. in-

— *Problemala,* tomul XIV din ediţ. *Tauchnitz,* Lipsiae, 1831—32.

ARKIANUS NICOMED. (FLAVIUS); *Opera omnia,* edit. *Ncophijt. Duca,* Viena, 1810, 7 v <in> 8*.

— *De expeditione Alexandri libri VII,* eclit. */. E. Ellendt,* Regiomonti, 1832, 2 tom

JOSEPH ARNETH; *Archäologische Analeklen,* Wien, 1853 şi anii următori.

— *Zwolf Rbmische Mililăr-Diplome,* Wien, 1843, in-4.

O. ASSAKI, *Culegere de poezie,* Iaşi, 1854, 2 tom. in-8.

— *Nouvelles hisloriques de la Moldo-Românie,* 1859, Iassy, 1 tom. in-8. 14 tom. i

JDR. ASCHBACH, *Ueber Trajans steinerne Donaubrucke;* în *Mitlheilungen der K. K. Cen Comission zur Erforschiing und Erhaltung der Baudenkmale,* 3 voi., Wien, 1858, in

ATHENAEUS, *Deipnosphistariim libri XV,* edit. *Schwcighauscr,* Biponti, 1801

B

J. K. BĂHR, *Die Grăber der Liven, cin Beiimg zur Nordischen AlleHhu.msku.nde und Gesch* Dresden, 1850, in-4.

b Alessandri *c* poezie *d* opera — 8 *ad.* ex

[1] Acelaşi autor a împărtăşit adesea* acestei publicaţiuni ştiri de antlcităţ.i descoperite în Transilvania.

[2] Unele balade, bunăoară *Erculean,* pot fi considerate ca fîntîne pe istoria colonizăreP romane în Dacia.

[3] în privinţa autorilor clasici latini şi lielenF am înseninat ediţi cele mai lăudate, însă noţiuni mai întinse se pot dobîndi din ***Bibli*** *Seriptorum Classicorum* de *W. Engelmamtj* ed. IV. Ediţiunile ieft cele mai corecte sînt stereotipele^ lui *Tauchnitz* din Lipsia.

[4] 01 *Van der Chys, Commentarii geographici in Arrianum,* Lug Sat., 1828.

a adesea e, adesse ex *b* colonizărei *sc.* : coîonisăril e, colonisăriei ex *c* ellini *d* otipeîe e, stereotypele ex

N. BĂLCESCU şi A. RUSSO, *Cîntarea României,* Paris, 1850, 1 făscioară ; precum şi în *România literarie,* foaie periodică sub redacţiunea lui V. Alexandri[e], Iaşi, 1855.
A. BARTHALIS, *Ortus et occasus imperii Romanorum in Dacia mediterranea* etc, Posonii, 1787.
DR. U. J. H. BECKER, articolul *Dacia* in *Enciclopedia germană* a lui *Ersch und Gruber,* tom. *29,* Leipzig, 1834.

BEHR, *Recherches sur Vhistoire des temps heroiques de la Grece;* Paris, 1856, in-8.
BELLORI, *Colonna Trajana, disegnata ed intagliata da Pietro Santo Bartoli, con l'espositione latina d'Alf. Ciaccone,* Roma, 1 tom. fol. obî.

BENKO (JOSEPH), *Transilvania, sive magnus Transilvaniae principatus, olim Dacia mediierrânea dictus,* Vindobonae, 1778.
— *Milcovia,* Viennae, 1781, 2 tom in-8.

FRED. GYIL. BERGMANN, *Les Getes,* Paris et Strasbourg, 1859.
— *Les Scythes,* Halle, 1860.
— *Les peuples primitifs de la race de Jafele.*
W. BESSEL, *De rebus gelicis;* Goettingen, 1854.

PETRU BEZSONOFF, *Zamietka.* (observaţiuni) în tom. al V<-lea> (pag. XIX—CCCLXIV> din *Piesni sobranmjia P. Rybnikovym,* Moskva, 1862, (Colecţiune de cîntece poporane ruse, adunate de P. Rîbnikoff).
E. v. BIBRA, *Die Bronze -und Kupferlegierungen der allen und ältesten Volker,* Erlangen, 1869,
W. de BLAREMBERG, mai mulţi articoli de archeologie asupra ruinelor antice din Oltenia şi asupra descoperirei Mitreului din Slăveni, în *Muzeul naţional, gazetă literarie şi industrială* din Bucureşti, 1836, no. 1, 4, 7, 9, 24; 1837, no. 8.'
H. BOBRYK, *Atlas zur Geographie des Herodot,* Kbnigsberg, 1838.

CEZAR BOLLIAC, *Intinerariuf archeologie,* articol publicat în ziarul *Curierul românesc* din Bucureşti, anul 1845.

— *Daco-Romane,* tabelă litografiaa)tă cu anticităţi ale României, Bucureşti.
— *Călătorie archeologică în România,* Bucureşti, 1858.
— Diferiţi articoli archeologiei asupra *dacilor* şi *originei armelor române,* în *Buciumul?* ziar din Bucureşti, 1862, precum şi asupra unor *monete antice* şi asupra unor *aşezăminte dacice,* în ziarul *Trompeta Carpaţilor* din Bucureşti, anii 1869, 70 şi 71.
T. BRUN, *O rodstvie Getow s Dakami* (despre rudirea geţilor cu dacii), în *Zapiski Odesskago Obsczestva Istorii i Drevnostei,* tom. VII, p. 85, Odessa, 1868[5].
I. G. BUHLE, *Versuch einer kritischen Liieratur der russischen Geschichte,* Moskwa, 1810, in-8 *K*

D; CANTEMIR, *Hronicul româno-moldo-vlahilor,* Iaşi, 1835, 2 tom. in-8.
— *Descrierea Moldovei,* Iaşi, 1831, 1 tom. in-8[7].

CARIOPHILLUS PASCALIS, *De Thermis Herculanis nuper in Dacia detectis,* Trajecti ad Rhenum, 1743.

A. D. CERTKOFF, O *pereselenii thrakiiskich plemcn za Dunai etc.* (despre emigraţiunea semintielor trace peste Dunăre şi mai departe spre nord la marea Baltică şi în Rusia), *în Vremennik Moskovskago Obsczestva Istorii i Dresnostei Rossiiskich,* t. X, Moskva, 1851.
— *Pelasgo-thrakiiskiia plemena naselivsziia Italiiu* etc. (Semințielepelasgo-trace, ase* zate în Italia şi trecute de acolo în Reţia, Vendelicia şi mai departe spre nord pînă la riuî Main), *ibid.,* tom. XVI, Moskva, 1853.

e Alexandri *css.* *f* intinerariu *css.*

[5] Această publicaţiune a Societăţii Istorico-Arclieologice din Odessa^ *V* tom. 1844—68, conţine multe notiţe asupra aşezămintelor antice din partea meridională/ a Eusiei şi asupra movilelor'ce se văd acolo, ca şi în ţară la noi.

[6] La paginile 174—179 este un indice al fîntînelor istoriei dacice,
[7] Prima traducere română: ***Scrisoarea Moldovei,*** Iaşi, 1825, in-4„ Ediţiunea germană, tradusă după originalul latin, e din Berlin, ***1769*** (Busching) şi Lipsia, 1771. Societatea Academică Bomână prepară actualmente o ediţiune a testului latin, pînă acum inedit.

e VII *f* meridionale ex, meridională **e** ,

JLAONICUS CHALCOCONDYLAS, *Historiae Titrearum libri X,* graec. et lat. ed. *C.A.Fab* *tus.* Paris, 1630, fol. (din *Bgzantinae historiae scriptores).*
— *'Ed.-Ein.' Bekker,* Bonnae, 1843, in-8.
ALPH. CIACCONE, *Historia utriusque belii dacici a Traiano Caesare gesti,* Romae, 1596, fol
— *Cimeliotheca Musei Nătionalis Hungarici,* Budae, 1825.
T. ŢIPARIU, *De latinitate linguae Valachicae,* Blasii, 1855.
— *Principie de limbă şi de scriptură,* Blaş, 1866, 1 tom, in-8.
— *Arhiv pentru istorie şi filologie,* publicaţiune periodică, ieşită în anii 1867, 68, 69, 70, Bla
CLEMENS ALEXANDRINUL (Titus Flavius), *Opera omnia,* ed. *Reinhold Klotz,"* Lipsi 1832-34, 4 tom.
— edit. gr. lat. *Le Noarrg* (din *Patrologia* lui*[7] *Migne,* tom. VIII şi IX) Paris, 1857, 2 tom, in
COLUMELLA, *De re rustica,* tom. II din *Scriptores rei rusticae latini veteres,* ed. *I. G. Schne* Lipsiae, 1794-97, 4 tom. in-8.
CONSTANTINUS PORPHIROGENETA, *Libri II de caeremoniis aulae bgzantinae,* e *I. I. Reiskii,* Lipsiae, 1751—54, 2 tom. fol. (din *Bgzantinae historiae scriptores).*

— Bonnae, 1829-1830, 2 torn. in-8.
1LHOP. CONTZEN, *Die Wanderungen der Kelten,* Leipzig, 1861.
MIRON COSTIN, *Cartea pentru descălecatul dîntîi a ţărei Moldovei şi neamul moldovenesc* (la Kogălniceanu [h], *Letopisiţele ţărei Moldovei).*
— *Descrierea Moldovei şi Ţărei Româneşti* (Vezi la Hîşdeu, *Arhiva istorică a României).*
HICULA<I) COSTIN, *Cartea pentru descălecatul dîntîiu* etc. (la *Letopiseţe).*

FR. CREUTZER, *Symbolik und Mijthologie der alten Volker,* Leipzig und Darmstadt, 1836— 4 tom. in-8.
— traducţiunea franceză prefăcută de J. *D. Guigniaut* sub titlul : *Religions de Vanliquiie,* Pa 1825-41, 12 tom. in-8. •

DR. DETLEFSEN, *Ueber zwei neu entdeckte romische Urkunden auf Wachstafeln,* Wien,
— *Ueber ein neues Fragment einer romischen Wachsurkunde aus Siebenburgen,* Wien,
DR. LOR. DIEFENBACH, *Celtica, sprachliche dokumenie zur Geschichte der Kelten und Ve einer gehealogischen Geschichte der Kelten,* Stuttgardt, 1839—40, 2 tom. in-8.
IOHANNES DIERAUER, *Beitraege zu einer kritischen Geschichte Trajans,* în *Untersuch zur Roemischen Kaisergeschichte,* herausgegeben von Dr. *Max Budinger,* tom. I, Lei 1868. : :
I>IODORUS SICULUS, *Bibliothecae historicac libri qui supersunt,* ed. *Lud. Dindorfii,* Lip 1828-31, 3 tom. in-8.
— Edit. *Dindorfii et C. Muieri*,* Paris, (Didot), 1842-44.
BIO CASSIUS COCCEIĂNUS, *Historiarum Romanarum quae supersunt,* graec.—lat. *Xiphilini epitomen* edid. *Fr. G. Siiirzius,* Lipsiae, 1824—43,9 tom. in-8.
DÎOSCORIDES ANAZARB. (Pedanius), *De materia medica libri V,* gr. ed. *C. Sp* Lipsiae, 1829-30, 2 tom.
DUCHALAIS, *Description des medailles Gauloises faisant pârtie des collections de la Biblio Rogale,* Paris, 1846, 1 tom. in-8.

g lui *ad.* *h* Cogălniceanu *i* Milleri *css., grafie relevantă fonetic*

[8] Vezi mai sus *Belim.*
[9] Pintre interesanţii şi eruditii articoli din această foaie înser mai ales pe cele următoare:

IX. ***Table cerate antice aflate în- Transilvania;***
XII. ***Columna traiană;***
XVI. ***Elemente străine în limba română;***
XVII. ***Claudiu Ptolemeu;***
XVIII. ***Diplome militare romane;***
XXXIII. ***Călătoria archeologică a d-lui Desjardins;***
XXXXVIII. ***Scriitorii vechi despre Dacia?.***

g de Dacia

E. EICHWALD, *O czudskich kopiach* (despre movilele fineze), St. Petersburg, 1856, in *Zapiski Imper. Archeologicz. Obszczestva,* t. IX.

J. CH. ENGHEL, *Commentatio de expeditionibus Trăiam ad Danubium et origine Valaehorum,* Vindobonae, 1794.

— *Geschichte und kurze Geographie des alten Pannoniens seit der Epoche der alten Griechen bis zur Eimvanderiing der Ungem;* «a» 49-a parte din *Allgemeine Welthistorie• durch eine Gesellschaft von Gelehrten in TeutscMand und England ausgefertiget),* Halie, 1797.

— *Geschichte der Walachei und Moldau* (tot acolo, partea 49), Halie, 1804, 2 tom. in-4.

D. J. ERDY, *De tabulis ceratis in Transilvania repertis,* Pesth, 1856, in-8 maj.

— *Sculpturae periodae aeneae et ferreae in Kelenfbld etc. in Hungaria* (Kelenfoldi pogâay sirok), în publicațiunile archeologice ale Academiei de Științe din Pesta, *Archeologiai. Kdzlemenyek,* tom. II, Pesth, 1861.

Erweis dass die Walachen nicht rbmischer Abkunft sind, von C *Rath* ***; Halle, 1323* in-8.

Erweis dass die Walachen nicht rbmischer Abkunft sind und dieses nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt etc. Ofen, 1827, in-8.

EUTROPIUS FLAVIUS, *Breviarium historiae romanae,* ed. *Xaver Fiericht,* Wien, 1821.

F

FABRETTI, *De Columna Traiana syntagma,* Romae, 1683, fol.

I. ALB. FABRICIUS, *Bibliotheca graeca sive notitia scriptorum veterum graecorum,* Hambiirgi, 1790-1809, 12 tom. in-4.

I. A. FESSLER, *Geschichte der Ungem;* tom. I-i, Leipzig, 1867, in-8.

FICKER, *Daker und Geten;* Czernowitz, 1852.

FINAL\ (HENRIK), mai mulți articoli în limba maghiară asupra anticităților Daciei, în *Analele Asociațiunii Muzeului Transilvaniei* (Az Erdelyi Muzeum egylel evkonyei); Gluş, 1859-61, 1861-63, 1864-65.

FÎLTSGH (JOHANNES), *Dissertatio de Romanorum in Dacia coloniis;* Cibinii, 1808, in-8.

FLORUS LUCIUS ANNAEUS, *Epitomata rerum Romanarum libri IV,* ed. *CA. Duckerm,* Lipsiae, 1832, 2 tom. in-8.

DION. FOT1NO, *Istoria gencrală a Daciei sau a Transilvaniei, Țărei Munteneşti şi a Moldovei,* tradusă din greceşte de G. Sion, Bucureşti, 1859, in-8[10].

DR. H. FRANCKE, *Zur Geschichte Trajan"s und seiner Zeitgenossen,* Quedlinburg und Leipzig, 1846, in-8.

i. FRIDVALDSZKY. *Inscriptiones Romano-Transilvanicae]* Claudiopoîi, 1797, fol.

WILH. FROEHNER, *La Colonne Trajane expliquee,* Paris 1865, in 8[11].

î. C. FUNDESCU, *Basme, orații, păcăliturі şi ghicitori,* cu o introducere despre literatura populară de d. *B. P. Hijâeu* Bucureşti, 1870[12].

fi o greşeală de tipar (—ă) I. Erdy, Janos *ad* ăe *înainte de* sculpturae *l* Finaly ex *m* generale *css., unde -e poate*

[10] Testul original m **limba greacă modernă, Viena. 1818, 3 tom. in-8:**

[11] Acelaşi autor a început la Paris în anul 1870 publicarea întregei *Columne traiane* prin lito-fotografie, peste 250 table în *4°* **cu test esplieativ. Publicarea, întreruptă* din cauza războiului, a reînceput* a apare** şi **se va termina în curs de un an.**

[12] **ziarul *Columna lui Traian,* redactat în Bucureşti de d. *B.* P. *Eîjăeuj* 1869, 1870 şi 1871, s-au publicat mai multe basme populare române din diferite provincie.**

vreo 15 tiî " = ^ - '.tattolm^ ^ reînceput ^ -
Put un an ex : apărtnd numai

I. CH. Gx\TTERER, *An Russorum, Polonorum etc. populorum slav. originem a Getis sive* [...] *liceat repetere?* Goettingen, 1791.

A. de GERANDO, *La Transylvanie et ses habitants,* Paris, 1845, 2 tom. in-8.

ION GHICA, *Dacia veche,* în *Revista română pentru științe, litere şi arte,* Bucureşti, 1[...]

GIBBON, *History of the decline and fall of the Roman Empire,* London, 1782[13].

BERNHARD GISEKE,, *Thrakisch-pelasgische Stämme der Balkaninseln und ihre Wanderu*[...] *in mythischer Zeit,* Leipzig, 1858.

M. GRABOWSKI, *Ukraina dawna i terazniejsza* (Ukraina veche şi modernă), tom. I, Ki[...] 1850, in-4.

IACOB GRIMM, *Geschichte der deutschen Sprache,* Leipzig, 1853, 2 tom. in-8.

GRISELLINI F, *Versuch einer politischen und natiirlichen Geschichte des Temeswarer Ba*[...] Wien, 1780, 1 tom. in-4.

E. G. GRODDEGK, *De immortalitatis, quam Getis persuasisse dicitur Zamolxes, ratione;*

— *Graecorum de Zamolxide fabulae,*

(Ambele aceste' opuscule, foarte rare, ne sînt cunoscute numai dupe citațiunil[...] *Lelewel.)*

DE GUIGNES, *Memoire sur quelques peuples Scythes,* în *Mem. d(e) VAcad. des Inscr.,* t. XX[...]

H

HALLING, *Geschichte der Skythen,* Berlin, 1833, in-8.

I. G. von HAHN, *Albanesiche Studitn;* Jena, 1854, in-8.

IG. IOH. HANUSCH, *Die Wissenschaft des slawischen Mythus,* Lemberg, 1842, in-8.

B. P. HÎJDEU, *Perit-au dacii?* o serie de articoli în publicațiunea periodică : *Foița p*[...] *istorie şi literatură,* Iaşi, 1860.

— *Eutropiu,* în *Analize literare esterne,* Bucureşti, 1865, in-16.

— *Originile ideelor giuridice la români,* în ziarul *Românul,* 1867.

— *Cine au fost dacii?* în ziarul *Familia,* Pesta, 1868, nr. 41—44.

— *Litvanii,* în ziarul *Traian,* 1869, nr. 45.

— *Elenii şi barbarii, ibid.,* 1870, nr. 5.

— *Arhiva istorică a României,* Bucureşti, 1865—68, 3 tom. in-4, unde este poemul lui M[...] Costin despre Dacia, o inscripțiune greco-latină dela Tiras etc.

— *Istoria critică a românilor,* publicîndu-se in făscioare, din cari a apărut cea dentîi*.

IOSEPH HAUPT, *Die dakische Kbnigs-und Tempelburg auf der Columna Trajana,* în *M*[...] *lungen derK.K. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenk*[...] 1870, Wien.

HECATAEUS MILESIUS, *Fragmenta,* în *Fragmenta historicorum graecorum,* edid. *CA. T. M*[...] tom. I, Paris (Didot), 1841.

FR. XAV. HENE (Bischof von Dulcinea), *Beiträge zur dacischen Geschichte,* Hermans[...] 1836, in-8.

W. HENZEN, *Antichità della Transilvania,* în *Bullettino deWInstituto di corrispondenza arch*[...] *logica,* Roma, 1848-50[15].

HERODOTUS, *Historiarum libri IX musarum nominibus inscripti,* edid. *I.CF. Baehr,* Lip[...] 1830—35, 4 tom. in-4.

— edit. graec.-angl. *Rawlinson,* London, a 3-a ed., 4 voi., 1858—60.

HESYCHIUS. *Lexicon,* edid. *Ioh. Alberli,* Lugduni Batav., 1746—66, 2 tom. fol.

HIPPOCRATIS *Opera,* ed. Littre, Paris, 1839-53, 8 tom. in-8.

— *Trăite des airs, des eaux et des lieux,* trad. par Coray, Paris, 1800.

HOHENHAUSEN, *Die Alterthumer Daciens in dem heutigen Siebenbiirgen,* Wien, 1775,

HOMERI *Carmina.*

HORATU FLACCI *Opera,* ed. *Io. Ios. Orelli* et *Io Gg. Baiierus,* Turici, 1850, 2 tom.

STEPH. V. HORVAT, *Urgeschichte der Slaven, aus dem ungarischen ubersetzt,* Pesth, 1844,

n ni *o* după

[13] Nu enumerăm mai multe ediţiuni anglese posterioare, pre[...] şi traduceri franceze, germane, italiane etc.

[14] Mai vezi la: *Fundeseu* şi *Ispirescu.*

[16] în această publicaţiune arcbeologică sînt răspîndite mai mu[...] scurte notiţe asupra anticităţilor Daciei.

IÂKAB ELEK, *Kolozsvār Torieneie* (istoria duşului), 1-1 tom., Bucla, 1870.
ILIA (ANDR.), *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium et religionum,* Klausemburg, 1750.
Inscriptiones antiquae totius orbis Romani, ed. *Gruieri,* Romae, 1699; Lipsiae, 1702 ; AmstelOdami, 1707.

Corpus Inscriptionum Graecarum, auctoritate et impensis Academiae litter. reg. Borussicae ed. *Aug. Boeckhius, I. Franzius,* A. *Kirchhofius,* Berolini, 1825—59, 4 voi. fol.
Inscriptionum latinarum selectarum amplissima collectio, edid. *Io. Casp. Orellius* et *G. Henzen,* Turici, 1828-56, 3 tom. in-8.
JORDAN, *Origines slavicae,* Vindobonae, 1745, 2 tom. foi.
IORDANES sau IORNANDES, *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis,* ed. *C. A.Closs,* Stuttgartiae, 1866, in-8.
IOSEPHUS FLAVIUS, *Opera omnia,* gr.-lat. edit. *Sig. Havercampius,* Amstelodami, 1726, 2 voi. fol.
- Edit. gr.-lat. *G. Dindorfii,* Paris (Didot), 1845.
Itineraria vetera. Recueil des itineraires anciens par M. le *Ch-r de Fortiad'Urban,,* Paris, 1845, in-8.
P. ISPIRESCU, *Legende, basme etc. ale Românilor,* cu o introducere de B. P. Hîjdeu, t. 1, Bucureşti, 1872, in-16.
IUST1NUS, *Historia,* ed. *C. H. Frotscher,* Lipsiae, 1827-30, 3 tom. in-8.

P. F. KANNEGIESSER, *Grundriss der Alterthumswissenschafl,* Halle, 1815, in-8.
C. KARAMZIN, *Histoire de VEmpire de Russie,* traduite en francais, Paris, 1819—1826, II voi. in-8.
KATANCSICH, *Istri adcolarum geographia vetus,* Budae, 1826, 2 tom. in-4.
— *De Istro eiusque adcolis commeniatio,* Budae, 1798.
KOEPPEN (PETER), *Alterthumer in Ungarn, Siebenburgen und des Pontus,* Wien, 1823.
MICH. de KOGALNITCHAN[p]*, *Histoire de la Dacie, des Valaques Trans-danubiens et de la Valachie,* Berlin, 1854, in-8.
ARNOLD KOHLER, *Bemerkungen zur Schotts walachişchen Märchen,* in /. *W. Wolff, Zeĭtschrift fur deutsche Mythologie und Sittenkunde,* tom. 2. fâsc. 1, p. 110.
I. KOLESERI, *Aurāria romaho-dacica,* Cibinii, 1717 sau Posonii, 1780.
KOVĂRY LÂSZLO, *Erdely epiteszeti emlekek* (Monumente arhitectonice ale Ardealului), Kolozsvârtt, 1866.
— *Siebenburgische Alterthumer;* Klausemburg, 1850.
— *Alterthumer des siebenbiirgischen Boden,* Klausemburg, 1853.
N. A. KUBALSKY, *Recherches historiques et stalistiques sur les peuples d''origine'slave, magyare et roumaihe.* Paris, 1853, in-8.
KUBINYI FERENCZ, *Antiquitales lapideae et aeneae in Hu.ng.aria repertae,* în publicaţiuniîp archeologice ale Academiei de Ştiinţe Ungare: *Archeologiai Kozlemenyek,* tom. II, Pest, 1861.

LAJARD (FELIX), *Memoire sur deux bas-reliefs Mithriaques qui ont ele decouverts en Transilvanie avec un supplement sur la decouverte du Mithraeum de Sloveni en Valachie,* in *Mem. de VAcad. des Inscr.,* tom. XIV, 1840.
FERDINAND DE LASTEYRIE, *Essai de restitution d'un des boucliers daces, represente sur .les bas-reliefs de la Colonne Trajane,* in *Comptes-rendus des seances de VAcad. des Inscr..* juillet—aout 1868, Paris.
A. T. LAURIAN, *Istriana sau descrierea anlicitāţilor din pregiurul Dunării, descoperite într-o călătorie din vara 1845;* în *Magazinul istoric pentru Dacia,* Bucureşti, tom. II, 1846.
— *Documente istorice despre starea politică şi religioasă a românilor din Transilvania, ibid.,* tom. III, 1846.
— *Temeşana sau scurtă istorie-a Banatului iemeşan, ib.,* t. V, 1847.
— *Coup d'oeil sur Vhistoire des roumains,* Bucureşti, 1846.
— *Istoria românilor,* Iaşi (1853) şi Bucureşti (1861), mai multe ediţiuni.
— *Tabula Daciae antiquae ad mentem veterum scriplorum delineata;* Bucureşti, 1862.

p Cogalnitchan, *deşi sub litera* K

W. LAZIUS, *Tabula geographica Pannoniae, Daciae etc.* in *Abrahami Ortelii Theatro Orbi Terrarum,* Antverpiae, 1573, fol.
MARTIN LEAKE, *Researches in Greece,* Lonclon, 1814, 1 tom. in-4.
IOACHIM LELEWEL, *Czesc balwochwalcza Slawian i Polskl,* Posen, 1855.
— *Opis Skgthii Herodota,* în *Pisma pomniejsze,* Warszawa, 1814, in-8.
— *Etudes numismatiques: tgpe gaulois Ou celtique,* Bruxelles, 1841, in-8.
— *Badania starozylnoscci we wzgledzie geografji,* Wilno i Warszawa, 1818, in-8.
Letopisiţele ţărei Moldovei, publicate de M. Kogălniceanu, Iaşi, 1852, în t. 1: *Carte pentr descălecatul dîntîi a Moldovei, de Miron Costin şi de Neculai Costin.*
LETRONNE et WAILLY, articoli in *Journal des savants,* Paris, 1841, asupra cărţii lui Mas mann, *Libellus aurarius.*
IO. LEUNCLAVIUS, *Annales Sultanorum Othmanidarum,* Francofurti, 1596, fol.
G. G. LIEBUSCH, *Skythica odcr etymologische und kritische Bemerkungen iiber alte Berg-religi * und' spätereiv Fetischismns,* Cameiiz, 1833, in-8.
F. L. LINDNER, *Skythen des Herodol,* mit 4 Karten, Stuttgart, 1841, in-8.
1. LIPPOMAN, *Zastanowienie sic nacl mogilami,* Wilno, 1832.
LUCIANUS SAMOSATENSIS *Opera,* gr. et lat. /. *Th. Lehmann.* Lipsiae, 1822-31, 9 to ... in-8.
— edit. G. *Dindorf,* gr.-lat., Paris (Didot), 1840, 2 tom. in-8.

M

W. A. MACIEJOWSKI, *Geto-Daki,* Warszawa, 1858.
PETRU MAIOR, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia,* retipărită* prin lord. de M ncscfc, Buda, 1834, in-4; întîia ediţiune este din Bucla, 1812*.
I. MAIORESCU, articoli istorici şi limbistici asupra românilor şi asupra numirilor de lo lităţi din România, în *Heufler, Oeslerreich und seine Kronlaender,* V. 27, şi în zia *Transilvania* din anul 1857.
Articolul: *Moldau und Wcdachei,* în *Staats Lexicon, Encijclopădi2 der sämmtlichen Staats senschallen fur alle Stânde* von *K. v Rotteck und Karl Welcker,* Leipzig, 1864, fâscic III.
W. S. MAJEWSKI, O *Slawianach.* Warszawa, 1816.
BAS MAN1U, *Disertaţiune istorico-criticâ şi literară tractînd despre originea românilor Dacia Traiană,* Temişoara, 1857, in-8.
(X)NÎL MANNERT, *Res Trajani imperatoris ad Danubium gestae,* Norimbergae, 1793, i
— *Geographie der Griechen und Romer des Nordens der Erde,* Leipzig, 1820.
î. PET. et PAUL. MANUCII, *Transilvaniae quae olim Dacia dicta descriptio,* Romae, 1586, in
AT. M. MARIENESCU, *Dania, Davia, Dacia,* articoli în ziarul *Familia,* Pesta, 1872, gena
M. MARIAN MARIENESCU, *Poezia populară, Balade culese şi corese:* Pesta, 1858, in
MARTIALIS M. VAL.; *Epigrammata,* ed. Lemaire, Paris, 1825—26, 3 tom. in-8.
MARSIGLI, *Description du Danube,* traduit du latin, La Haye, 1744.
HENRI MARTIN, *Extrait d'un ouvrage inedit: Eclaircissements sur l'histoire de France,* *Magasin pittoresque,* 1868, pag. 70, Paris.
— *Histoire de France,* 1-r voi., Paris, 1855.
J. FERD. MASSMANN, *Libellus aurarius sive tabulae ceratae in fodina aurāria apud A banyam nuper repertae,* Lipsiae, 1840.
ALFRED MAURY, *Sur les monumends de la Russie connus sous le nom de Tnmulus Tcho* în *Revue archeologiaue,* nouvelle serie, XVIII voi., Paris, 1868[16].
MEIDINGER, *Die cleutschen Volksstämme,* Frankfurt, 1833, in-8.
F. MIKLOSICH, *Die slawischen Elemente im Rumunischen,* Wien, 1861, in-4.
M. S. MOCKESCH, *Beiveise fur die celtische Absiammung der Walachen odcr Românen,* mannstadt, 1867, in-8.
MORELLI, *Columna Trajana a Gorio illustrata,* Amstelodami, 1752, fol.
MULLENHOFF, articolul *Geten* in *Enciclopedia germană* ***Sl*** lui *Ersch und Gruber.*

r Cogăiniceanu. *s* retipărită **e,** retypărită **ex** / întîia — 1812 *ad.* **ex**

[16] Acelaşi autor a scris asupra[I] anticităţilor scitice mai mulţi articoli archeologiei interesanţi în *Encyclopedie moderne,* ed. *Didot.*

I asupra — scitice *ad.* **ex**

FR. MULLER, *Siebenbărgische Alterthumer,* in *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* din 1858, şi urmată în *Magazin fur Geschichte, Literator etc. Siebenburgens,* herausgegeben von *E. v. Trauschenfels* Kronstadt, 1860.

— *Rbmerspuren im Osten Siebenbärgens,* în *Mitlheilungen der K. K. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenlzmale,* t. 4, Wien, 1859.

— *Die Bronzealterthumer, eine Quelle der älteren siebenburgischen Geschichte,* în *Archiv des Vereins filr siebenbiirg. Landeskunde,* neue Folge, III tom., Kronstadt, 1858, in-8.

MURGU, *Widerlegung der Abhandlung, welche unter dem Titel vorkommt : Erweis, dass die Walachen nicht rbmischer Abkunft sind etc,* Ofen, 1830.

A. MUSSAFIA, *Zur rumänischen Vocalisation,* Wien, 1868.

NADEZSDIN, *Herodotova Skithiia* (Sciţia lui Erodot), în *Efemeridele Societăţii Arheologice Ruse din Odessa,* t. 1.

DR. J. F. NEUGEBAUER, *Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums,* Kronstadt, 1851, in-8.

— *Beschreibung der Moldau und Walachei,* Leipzig, 1848, in~8 şi Breslau, 1854.

NESTOR, *Hronicele ruseşti,* ediţ. rusă, St. Petersburg, 1846 ; traducţiune germană de *Schlozer,* Gottingen, 1802—9; franceză de *L. Paris,* Paris, 1835.

FR. NEUMANN, *Populorum et regum nummi veteres inediţi,* Vindobonae, 1779—83, 2 tom. in-4.

K. NEUMANN, *Die Hellenen im Skythenlande,* tom. 1, in-8, Berlin, 1855.

—*Die Vblker des sudlichen Russlands in ihrer geschichilichen Entwickelung,* Leipzig, 1847.

B. G. NIEBUHR, *Untersuchungen uber die Geschichte der Skythen, Geten und Sarmaten,* în *Kleine historische und philologische Schriften,* Bonn, 1828, t. 1.

Notitia Dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis, edid. *Ed. Bbcking,* Bonnae, 1839—53, 2 tom. in-8.

O

(A. ODOBESCU); *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* Paris, 1868, in-8.

ORBÂN BALÂSZ, *A Szekelyfbld leirāsa tbrtenelmi* etc. Pest, 1868—71, 5 tom. in-8 maj.

PAULUS OROSIUS, *Historiamm adversus paganos libri VII,* ed. *Sig. Havercampius,* Lugdun. Batavor., 1767, in-4.

COMTE ALEXIS OUVAROFF, *Recherches sur les antiquites de la Russie meridionale et des cotes de la mer Noire,* avec atlas. Paris, 1855—65, fol. (neterminat).

OVIDIUS NASO, *Opera,* edid. J. *A. Amar,* Paris, 1820-24, 10 tom. in-8.

JOHN PAGET, *Hungary and Transilvania,* London, 1839, 2 tom. in-8; traduc, germană de *E. Moriarly,* Leipzig, 1845, 2 tom. in-8.

REINHOLD PALLMANN, *Die Geschichte der Vblkerwanderung von der Gothenbekehrung bis zum Tode Alarichs,* Gotha, 1863, in-8.

T. de PAULY, *Description ethnographiquedes peuples de la Russie,* St. Petersbourg, 1862, folio,

PAUSANIAS, *Graeciae descripţia,* edit. gr.-lat. *G. Siebelis,* Lipsiae, 1822—28, 5 tom.

— edit. gr. et trad. franc, par *Clavier,* Paris 1814—23, 7 tom. in-8.

PELLOUTIER, *Histoire des Celtes et particulierement des Gaulois ci des Germains,* nouvelle edition continuee par *Chiniac,* Paris, 1770—1778, 8 tom.

— *Discours sur VExpedition de Cyrus contre les Scythes,* in *Memoires de 1'Academie Royale de Berlin pour Van 1751,* tom. X, p. 476.

KARL F. PETERS, *Grundlinien zur Geographie unde Geologie der Dobrudscha,* 2 tom., Wien, 1867.

I. D. PETRESCU, *Martirii crucii din ambele Dacie,* Bucureşti, 1856, in-8.

Tabula Peutingeriana, edit. *Mannert,* Lipsiae, 1824[17].

[17] D. E. Desjardins publică în Paris o nouă editiune a Tabuieî F'eutmgeriane cu note foarte dezvoltate (lib. I. Didot)" Textul publicaţiunn n-a agiuns însă pînă acum la Dacia.

m lib. I Didot *ad.* ex

PHILOSTRATORUM et CALLISTRATI *Opera,* edid. gr.-lat. *Fr. Dăbner,* Paris (Didot) 1849, in-8.

PHOTIUS, patriarch. Gonstantinop., *Bibliotheca,* gr. edid. *Porsonus,* Lipsiae, 1823.

— et *Zonarae Lexica graeca,* ed. *J. A. H. Tittmann* et *G. Hermann,* Lipsiae, 1808, 3 tom

PLINIUS C. CAEG. SEC. *(Minor), Epistolae e Panegyricus,* ed. *G. H. Schăfer,* Lipsiae, 1805

PLINIUS G. SEC. *(Maior), Historiae naturalis libri XXXVII,* edit. *Panckoucke,* Paris, 1836—38, 6 tom. in-8.

PLUTARCHUS CHAERONENSIS, *Quae supersunt omnia opera: Scripta moralia;* gr. et la edid. *Fr. Dübner,* Paris (Didot), 1847—48, 2 tom.

— *Vitae,* ed. *Th. Dockner,* Paris (Didot), 1847—48.

— *Moralia,* gr. lat. ed. *Wyttenbach,* Oxonii, 1795—1830, 14 tom. in-8.

JULIUS POLLUX, *Onomasticon,* gr. ed. G. *Dindorf,* Lipsiae, 1824, 5 tom.

POMPONIUS MELA, *De situorbis libri III,* edid. *G. II. Tzschukkius,* Lipsiae, 1807, 7 tom. in-

AL. POPOVICI, *Dovezi literarii pentru Ţara Românească şi Moldova că nu s-au numit Daci* Bucureşti, 1847[18].

POTOGKI J., *Fragments sur la Scythie, la Sarmatie et Ies Slaves,* Brunswig, 1796, in-4.

PROGOPIUS GAESAREUS, *Historiamm sui iemporis lib: III* etc, *ed. Maltreti,* Pari 1662—63, 2 tom. fol., din *Bizantinae historiae Scriplores.*

— ed. *G. Dindorf,* Bonnae, 1833-38, 3 lom.

CLAUDIUS PTOLEMAEUS ALEXANDRINUS, *De geogruphlăjibri VIII,* ed. F. C. *Wilber* et *C. H. F.* GrasMf, Essendiae,-1831-44, 5 tom.

— *Geographie,* reproduction plioto-lithographique du MS grec du Mont Ath'os, publiee p *Victor Langlois,* Paris (Didot), 1867, fol.[19].

PHILIPPIDES D., 'IdTOpia **TY**£ 'Pou^ouvtaq Lipsiae, 1§18, 2 tom. in-8.

ED. QU1NE1 *Oeuvres completes (Les Roumains), Pari*,* 1857, 9 tom.

R

RAVENNATIS ANONYMI *Cosmographia,* ed. M. -Pinder et G. Parthey, Berolini, 1860,in-

KARL RITTER, *Die Vorhalle europâischer Vdlkergeschichten vor Herodotus aii dem Kauka und an den 'Gestaden 'des' Pontus,'* Berlin, • 1820.

FELIX ROBIOU, *Histoire des Gaulois d'Orient,* Paris, 1866.

DR. R. ROESLER, *Die Geten und ihre Nachbarn;XXieh,* • 1864,-in-8.

— *Das vorrbmische Dacien,* Wien, 1864, in-8.

— *JJacier und Romanen.* Wien, 18,66, in-8.

— *Romănische Studien, Untersuchungen zur ălteren Geschichte Romăniens,* Leipzig, 1871.

— *Die griechischen und tiirkischen Bestandtheile im Romănişchen,* Wien, 1865..

ROGET DE BELLOGUET, *Ethnogenie gauloise: glossaire gaulois, types gaulois, le genie gau* Paris, 1858-68, 3 tom. in-8.

DR. ROMER **FLORÎS,** *Müregeszeti Kalauz kiilbnbsiekintettel Magyarorszâgya bskori murege* (Manual de Archeologie), Pest, 1866.

— *De antiquis rebus aureis in Hungaria et Transylvania reperlis,* în *PuMicationes Archaeolog Academiae Scientiarum Hungaricae,* tom, V, Pest., 1865[20].

ROSA, *Untersuchungen uber die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jen'seits der D wohnen,* Pest., 1808, tradusă româneşte sub titlul : *Observări despre românii de di de Dunăre,* trad. de *Sergiu Hagiadi,* Craiova, 1867.

FRED. DE ROUGEMONT, *Vage du Bronze ou les Semites en Occident, materiaux pour s ă riiisloire de la haute anţiquite,* Paris, 1866 : — trad. germ. *Gutersloh,* 1869.

DR. E. RUCKERT, *I)ie Pfahlbauţen und Vblkerschichten Ost-europa's, besonders der-. D fiirstenthumer,* Wurzburg, 1869, in-8.

[18] Yezi despre *Al. Popoviqi* un articol de d. *Kogălnieeanu, Arh românească,* tom. I, Iaşi, 1841 şi 1860, precum şi ziarul *Trompeta Câ ţilor* din 1870.

[19] Această reproducţiune este importantă mai ales pentru liar antice ce conţine în facsimile.

[20] De acelaşi autor se află numeroşi articoli asupra anticităţ romane şi barbare din Ungaria şi din Transilvania în *publicaţiunile are logice ale Academiei de Ştiinţe Ungare.*

ED. V. SACKEN, *Leitfaden zur Kunde des heidnischen Alterthums mit Beziehung ctuf die oesier-reichischen Lãnder,* Wien, 1865, in-8.
— *Das Grabfeld von Hallstatt in Oberosterreich und dessen Alterthumer,* Wien, 1868.
P. J. SCHAFFARIK, *Slawische Alterthumer, deutsch von Moriz v. Aerenfeld,* Leipzig, 1843—44, 2 tom. in-8.
A. L. SCHLOZER, *Allgemeine nordische Geschichte,* Halle, 1771, in-4.
K. de SCHLOZER, *Les premiers habitants de la Russie: Finnois, Slaves, Scgthes et Grecs,* Paris, 1846, in-8.
WILH. SCHMIDT, *Die Gelen und Daken, ein historischer Versuch,* în *Archiv des Vereines fur siebenburgische Landeskunde,* neue Folge, IV tom., Kronstadt, 1859.
— *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Românen Siebenburgens,* Hermannstadt,. 1866, in-8.
ARTH. und ALB. SCHOTT, *Walachische Mărchen,* Tubingen, 1843, in-8.
J. C. SCHULLER, *Siebenburgen vor Herodot und in dessen Zeitaiter,* în *Archiv fur Kunde osterr. Geschichtsquellen,* tom. XIV, Wien.
— *Zur Frage liber den Ursprung der Românen und ihrer Sprache,* Hermannstadt, 1855, in-8.
— *Ueber eine merkwurdige Volkssage der Românen,* Hermannstadt, 1857, in-8.
—*Românische Volkslieder,* metriseh ubersetzt und erlâutert, Hermannstadt, 1859, in-16.
— *Kloster Argisch, eine românische Volkssage,* Hermannstadt, 1858, in-8.
— *Kolinda, eine Studie über românische Weihnachtslieder,* Hermannstadt, 1860, in-8.
— *Argumentorum pro latinitate linguae valachicae seu rumanae epicrisis,* Cibini, 1831, in-8.
— *Entwicklung der wichtigsten Grundsätze fur die Erforschung der românischen Sprache,* în *Archiv des Vereins,* t. 1, Hermannstadt.
SCHWENCK (KONRAD), *Mythologie der Griechen, Romer, etc,* Frankfurt am Main, 1855, 7 tom. in-8.
I. SEIDL und KENNER, *Beilrăge zu einer Chronik der archăologischen Funde in der dsier-reichischen Monarchie,* o serie de articoli, publicaţi de Academia Ştiinţelor din Viena în curs de mai mulţi ani.
SENKOWSKI, O. I, *Primieczania k Iierodotovu opisaniiu Skithii* (Notiţe asupra descrierii Sciţiei^ în Herodot), în ziarul rusesc *Biblioteka dlia cztenia,* t. XXVII.
SEIVERT (JOHANNES), *Inscriptiones monumentorum romanorum in Dacia mediterranea,* Vienae, 1772. ,
G. SEULESCU, felurite indicaţiuni archeologice răspîndite într-o *Călătorie la Galaţi,* publicată in ziarul *Buciumul* din Bucureşti, 1862.
— *Monete daciane, romane proprie, romano-bizantine şi moldo-române, culese şi înorînduite,* în *Albina românească,* gazetă din Iaşi.
JOH. SEVERINI, *Pannonia veterum monumentis illustrata, cum Dacia tibiscana,* Posonii, 1770, in-8.
K. SIMROCK, *Handbuch der deutschen Mythologie, mit Einschluss der nordischen,* Bonn, 1864, in-8.
GEORGIU ŞINCAI DE ŞINCA, *Hronica românilor şi a mai multor neamuri,* Iaşi, 1853, 3 tom. in-4.
KARL SPRUNER, *Atlas antiquus,* ed. *Th. Menke,* Gotha, 1865, fol. (tab. XXIII).
STATIUS P. PAPINIUS, *Opera quae exstant,* ed. Fr. *Duebner* (în colecţiunea *Panckoucke),* Paris, 1837, in-8.
STEPHANUS BYZANTINUS, *Quae supersunt,* gr. ed. *G. Dindorf,* Lipsiae, 1825, 4 tom.
STRABO, *Rerum geographicarum libri XVII,* gr. ed. *Coray,* Paris, 1815—19, 5 tom. in-4.
— trad. franc, par *De la Porte du Theil, Coray* et *Letronne,* Paris, 1803—19, 5 tom. in-4.
— ed. gr.-laL *C. Müller* et *F. Dübner,* Paris (Didot), 1853, 1 tom. in-8 maj.
I. G. STRITTER, *Memoriae populorum, olim ad Danubium etc. incolentium,* Petropoli, 1771—79 6 tom. in-4.
SUIDAS, *Lexicon,* gr. et lat. ed. *G. Bernhardy,* Halle, 1834—45, 2 tom. in-4.
FR. JOS. SULTZER, *Geschichte des trdnsalpinischen Daciens,* Wien, 1781—1782, 3 tom. in-8.
SUROWIECKI, *Sledzenia poczatku narodow Slowianskich,* în *Rocznik Towarzystwa Warszaw-skiego,* t. XVII.
GEORG. SYNCELLIUS, *Chronographia,* gr. et lat. ed. *J. Goar,* Paris, 1652, fol., din *Bgzan-tinae historiae scriptores.*
.— ed. G. *Dindorf,* Bonnae, 1829, 2 tom. in-8.

u Scitiei *css. ; cf. totuşi supra, p.* 352 /. 12

TACITUS GAL CORNEL., *Opera,* ed. *Io. Casp. Orellius,* Turici, 1846, 2 tom. in-8.
— avec trad. franc. par. *J. L. Burnouf,* Paris, 1833, 6 tom. in-8.
TIMON (S), *Disceptationes de Dacia, additamentum ad Imagines Hungariae,* Cassoviae, 1734 in-16.
AMEDEE THIERRY, *Histoire des Gaulois,* Paris, 1857, 2 tom. in-8.
— *Histoire d'Attila et de ses successeurs,* Paris, 1856, 2 tom. in-8.
THUCYDIDIS *De bello Peloponnesiaco libri VIII.,* ed. gr.-lat. *E. Fr. Poppo,* Lipsiae, 1821—40, XI tom. in-8.
THL'NMANN JOHANN, *Untersuchungen über die Geschichte der osllichen europäischen Volker,* Leipzig, 1774.
TILLEMONT, *Histoire des Empereurs, et autres princes qui ont regne les six premiers siecl de VEglise,* Paris et Bruxelles, 1690—1738, 5 tom. in-4,
TOPPELTINUS (LAURENTIUS), *Origines et occasus Transilvanorum seu erutae nation Transilvaniae,* Lugduni, 1669.
FREDERIC TROYON, *Monuments de Vantiquile dans VEurope Barbare,* Lausanne, 186
TORMA (KAROLY), mai mulţi articoli în limba maghiară asupra anticităţilor Daciei în *Anal Asociaţiunii Muzeului Transilvan,* Cluş, 1859—61, 1861—63, 1864—65, precum şi *Publicationes Archaeologicae Academiae Scientiarum Hungaricae,* Pest, tom. III, 1863 V, 1865; VII, 1866.
K. TYSZKIEWICZ, O *kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej* (despre movilele din Lituan şi Rutenia), Berlin, 1868, in-8.

U

F. A. UCKERT, *Skylhien und das Land der Geten oder Daker nach den Ansichten der Griech und Romer dargeslellt,* Weimar, 1846, in-8.
EDUARD UTTECH, *De Traiani expedilionibus adversus Dacos,* Berolini, 1841.

V

J. A. VAILLANT, *La Romănie ou histoire, langue, litlerature, orographie, statistique des peu de la langue d'or, Ardialiens, Vallaques et Moldaves, resumes sous le nom de Rom* Paris, 1844, 3 voi. in-8.
VALERIUS FLACCUS, *Argonauticorum libri VIII,* ed. *I. A. Wagner,* Gottingae, 1 2 tom. in-8.
JOS. VASS, *Transilvania sub domnirea romanilor,* manual de archeologie locală, în li maghiară, Cluş, 1863.
VENANTIUS FORTUNATUS, *Hodoeporicon,* împreună cu Ausonius, ed. *L. Tross,* Ha 1824, in-8.
SEXTUS AURELIUS VICTOR, *Hisloria romana,* ed. *Ed, Fr. Schroeler,* Lipsiae, 1829- 2 tom. in-8.
A. VIQUESNEL, *Recherches historiques sur quelques points de Vhistoire generale des pe Slaves et de leurs voisins les Turcs et les Finnois,* Paris, 1869, in-4.
— *Coup d'oeil sur quelques points de Vhistoire generale des peuples Slaves,* Paris, 1870.

W

WIETERSHEIM, *Geschichte der Vdlkerwanderung,* Leipzig, 1858—64, 2 tom.
T. v. WOLANSKI, *Briefe über slawische Alterthumer,* Gnesen, 1846—47, 2 părţi in-4.

X

XENOPHONTIS ATHENAEI *quae exstant,* ed. gr.-lat. I. G. *Schneider,* Lipsiae, 1790— tom in-8.
- ed. *Dübner,* Paris (Didot), 1839, in-8.

^Br¥^^ *nalecta lapidum velustorum et non,mllamm* ^ *imwn*,

5 ' • •

SUPLEMENT

—, *WeltoescKcMe* (G u t r i e - G ^ ^ ^ în ^

PANNONIA ES DACIA REGESZETI 6RDEKEI

Jan. 16—kân 1369. •

(Bukiirest'Strada Bozelor, Izvor)

Uram!

Dec. 8-iki becses levelere igen sokâig kestem feleletemmel es koszonetemmel az abban foglalt gyonyoru rajzert. E kesedeîem megvallom, annal kevesbbe bocsâthatd meg, miutân az erdekes târgy, melyet kegyed szives volt velem megismertetni, az utobbi idoben majdnem kizârolag foglalkodtatott.

Az okorfejii kis aranygyiirut bsszehasonlitâm az I. Chiîderik sirjâban leit hasonnemu diszitmenynyel es iparkodvân e ket emleket magyarâzni tobb hasonlo. kevesbe draga anyagu mii segitsegevel, melyek Normandiâban (abbe Cochet), Lorraineben (Simon Victor), Svâjczban (Bonstetten) es Româniâban (egy kiadatlan peldâny a bukuresti muzeumban) talâltattak. -7- En e târgyakrdl egy kis ertekezest irtam, melyet e napokban szândekozom Pârisba kuldeni; s hogyha ez ertekezesem a kulfoldi regeszek erdeket nemileg meg fogja nyerni, akkor nagyreszț nrasâgod szivessegenek fogom ez elegtetelt koszonhetni. Az erdelyi gyuriit illetoTeg, annak eredetere nezve nem birtam ertekezesemben rola tobbet mondani, mint a mit nrasâgod szives volt leveleben velem roviden tudatni; egy honfitârsam azonban emlekszik, hogy 6 a nevezett gyuriit meg 1849-ben Kolosvârt lâtta, es hozzâ teszi : hogy annak tulajdonosa (gr. Eszterhâzy-e vagy mas valaki ? arra mar nem emlekszik tisztân) Vitez Mihâly fejedelem (1593 — 1601) nemzeti hosiink egy hiteles kardjâval birt. Vajjon mi tortent e fegyverrel, melynek megszerzese nemzeti muzeumunk szâmâra fofontossâgii volna, nem tudom. Ha nrasâgod kepes ez irânt nemi folvilâgositâst szerezni, igen nagy halara kotelez.

Vegre hogyha megengecli, meg bovebben fogok szivessegevel esszomszed hazâink Pannonia es Dacia regisegeire vonatkozo sokfele es ritka ismereteivel elni. Sajnos, hogy nagy reszea regeszeti mtiveknek, melyek most Magyarorszâgban s kulonosen kegyed befolyâsa mellet megjelennek, csakis magyar nyelven adatnak ki. En semmi koriilmeny. kozt nem rohatom meg a nemzeti onerziiîetet, hanem ugy hiszem ez esetben nem szenvedne csorbât, ha egyuttal a magyar kiadâssal a peşti akademia kiadvânyai mas âtlalânosabban elterjedt nyelven îs u.m. latin, frenezia vagy nemet nyelven kozrebocsâttatnânak. A kdltsegek, melyeket ez okozna, konnyen volnânak e kiadâs ârânak folemelese âltal fodozhetok, s vegre is azon vegtelen nyereseget hajtanâ e kiadâs, hogy âltala az egesz muvelt viîâg folyton tudomâssal birhatna Magyarorszâg tudomânyos haladâsârol. Erosen hiszem, hogy nem magam egyedul erzem e sziikseget, midon a kiadvânyokat diszito erdekes rajzokat szemlelem s kulonosen midon az alâjuk irt magyarâz6 szavakat olvasom.

Daczara magyar nyelvbeli jâratîansâgomnak s âmbâr naîunk igen nehezen talâlni egyeneket, kik kepesek volnânak a regeszeti czikkeket leforditani, megis igen lekotelezne engem nrasâgod, ha peşti konyvârusânâl szâmomra az „Archaeologiai kozlemenyek a hazai mtiemîekek ismeretenek elomozditâsâra" stb. czimti kiadvânyok tokeîete^ sorozatât megrendelni sziveskednek. En iparkodni fogok azokbol îeheto iegnagyobb hasznot meriteni; valamint a Magyarorszâgon megjelent s ez oraszâg, de kulonosen Erdeîy regisegeire vonatkozo minden muvek megktildeset kerem.

En jelenleg igen behatoan foglaikozom mindazon tenyekkel s emlekekkel. melyek a dâk vallâs romai s a romaiak elotti korâra vonatkoznak. A buknresti regiseggyiijtemenyek nekem ez irânyban tobb igen erdekes peldânyt szolgâltattak s en ezekhez szeretnem mindazt hozzâcsatolni, mi hasonnemut az erdelyi romai regisegtârak felmutatnak. Ezert en râm nezve igen fontos, hogy megtudjam, vajjon mivelett gr. Kemeny Jozsef erdekes gerendi regiseggyujtemenye? Gyakran hallottam, hogy nagy resze az 1849—iki polgârhâboruban a siralmas roriîân-magyar kiizdelmek kozott elveszett.— Quod Dii omen avertant.! Mint monddâk Ackner es Miiller nrak (Die romischen Inschriften in Dacien) a Kemeny-fele gyujtemeny tobb regeszeti becsii darajba a kolosvâri muzeumban egybegyujtve vagyon. En e vârosban nem ismerek senkit sem es nem is tudom hogy regeszeti kerdesekben kihez fordulhatiiek sîkerrel.

Urasâgod minden esetre jobban ismeri a helyi viszonyokat mint en, es azert igen lekotelezne, ha szives volna engem egy odavaI6 szakîerfivaî megismertetni. Râm nezve Iegnagyobb

fontossággal birna az, hogy liiegtudjam vajjrm a Neigebauer (Dacien pag. 208 es 209) által 54, 55, 56, 57, 5S, 59, 60 es 78. számok alatt es mas irok által îolemlitett emlekek találhatdk-e a kolosvári muzeumban avagy másutt, s hogy ez esetben nem kaphatnám-e pontos leirásaikat s ha lehetseges, rajzaikat vagy fenykepeiket. Ha uraságod áz emlitett helyeket Neugebauer muveben megszemleli es a ket rajjzzal; egybehasonlitja, melyet e levelemîiez meilekeltem, meg fogja itelhetni mostani tanulmányaim termeszetet. Ezek eddig csak országaink dák-romai lakoi kozt leginkább elterjedt vallások nyomaira vezettek engem, a mely kultusokban a legtisztább gorog es romai vallás nemely pontjaival egyesiilnek a legvegso kelet jellemvonásai, valamint oly vallási symbolikai elemek, melyekrol azt tartom, hogy a tudos világ elott ismaretlenek, vagy legalább meg eddig meg fejtetlenek.

Âmbár attoî tarfcok, liogy leveletn ho>zsza kegyedet untatni fogja, megis azon nem onerdeknelkiili remeny fejeban, liogy talan uraságod ujabb világosságot hozand azon homályteljes kerdesekbe, melyeket eti taaulmáiiyozok, itt nehány rovid szavakban fogom dsszefoglalîni kutatásaim eredmenyeit, mik oly sajátságos jellemzo istensegekre vonatkoznak, melyek kiilonosb tiszteletben reszesiiltek Dáciában.

Ezek îigy hiszem majdnem mind oly istensegek, melyek nem keriiltek Román át az Ister partjaihoz ; sot valoszimi, hogy a romai legiok es gyarmatosok Dáciában valo leteiepedesiikkor nehányat ott leltek s azokat az ovilág urait jellemzo áthasonitási tigyesseggel azonnal át is vettek.

Eu azt tartom, hogy a hajdani dák-romai vallás hátramaradt emlekeit negy fo -csoportra lehet folosztani, melyek egymásra nezve nem csak viszonzásban állanak, hanem inkább nemelykor el sem ktildnozhetok egymástol.

1. Elso helyre a Mithras tiszteletbeli emlekeket helyezem, melyek mint feldombormuvek es votivfeliratok a Kárpátok mindket lejtojen nagy számban találtatnak. Valamennyi a fiatal isten által megfojtott bika áldozatát ábrázolja, az isten keleti vagy dák oltozetben állittatik elo s koriilveszik 6t az ázsiai kultus jámlekai: a felkelo es lenyugvo nap, a hold, a „boni pueri Phosphori", a hoilo vagy a bagoly, a skorpio, a kigyo, a kutya stb. De ez irányban a regeszet már Lajard es elodjeinek munkálkodása folytán nagy haladást tett.

2. Ezután kovetkezik Diana—Artemis—Hecate, a háromalaku istenno, melynek eloállîtását nagyszámu miiveszies vagy kevesbe miiveszies emleken szinten birjuk.

A tobbi kozt Bukurestben is van e hármas istennonek egy kis feldombormuve, melynek durva de egyszersmind, modoros miiveszete a regi muveszet csak igen keso korába teheto.

Ezen thrák es syriai származásu istensegnek tiszteletet is világosságba helyezik a regi mythologia irdL

3. Az emlekek harmadik csoportja kiilonosen csak Dáciában honos kultusra látszik utalni, ezert ama kepek által foltiintetett esemenyek hiedelmek es jelkepek sokkal homályosabbak.

E csoportlioz tartoznak a feldombormuvek, a bronz-vagy olom-Iemezek es medaillonok, melyeken ket lovas kiveheto, kik fejukon a phrj^giai vagy dák sapkával, vállaikon a kiterjesztett kdpenynyel (chlamyssal) egymással szemben állnak. Koztiik egy háromláb (tripos) áll, melyen rendesen egy hal fekszik.

E folott egy oltozott asszony mellszobra van, mellette a felhold egyfelol, a fenylo nap másfelol láthato,

Az egyik vagy mind a ket lovas Iova alatt hever egesz hoszszában egy emberi test. Ez alakokhoz, melyek majdnem minden e csoporthoz tartozo emlekeken elofordulnak, neha mint járulekok keriilnek u.n. Phosphori, befátyolozott áldozdk vagy áldozonok, áldozoedenyek, idegenszeru jelek es kulonfele állatok : a tobbi kozt a kigyo, delphin, skorpio, holld stb.

En negy ilynemu emieket ismerek Bukurestben es ide melleklem az egyiknek korajzát, mely azonban nincs sem legjobb karban, sem nem a legtokeletesebb. Hiányzik rajta a háromláb es a hai, hanem ennek talan csak a lemez kopottsága az oka. En Neugebauerban (Dacien p. 208) is nehány hasonlo feldombormii leirását találtam, melyeknek rajzait, vagy legalább reszletesb leirásait szeretnem birni, ha egyátalában ama darabok meg Kolosvártt, Thordâu vagy Gerenden leteznek.

Tartoznak-e ezek is a Mithras tisztelethez mint nehány a fojelenetet koriilvevo járulek elhitetne a vizsgáloval? De hiszen hiányzik a bika, mely ama tiszteletnek lenyeges pontja es egyebkent mily nevet adjunk ama ket lovasnak? minot amaz istennonek, mely oket elválasztja saz oltár fole hajol? Mit jelentsen a háromláb fble helyezett hal?

E jelenetben van valami, a mi semmi ismert vallásnak nem sajátja, meglehet, hogy egy egeszen helybeli kultusnak tulajdonitando az, melyet a romai gyarmatosok Dacia oslakoit&l általvettek. Ha ilynemu emlekek már kezei alá keriiltek akár a peşti muzeumban, akár máshol, s ha a kegyed ligyelmet magukra vonták, igen nagy szolgálatot tenne nekem uraságod, ha azokat velem megismertetne s azokrdl velemenyet velem kozciine.

4. Vegre egyiive tartozonak velem Erdelyben, a Bánságban s Oláhországban talált nehány egyptiai, phoeniciai es syriai istensegeket ábrázold alakokat, melyek mind a gnostikai hiedelmekhez látszanak szitani.

Grisellini „Temesvarer Banat" czimu mávenek Vll-dik táblâján Anubisnak egy szoborkájât es. îsiset állitja elenk, melyek kiváloan a romai miiveszetre emlekeztetnek ; magara is

e îevekmliez mclleklfm egy sajátságos aîak másclatát, cz nem rr.&s mint a Keigcbsuer (Dacie 209 1.78 sz.) emlitett alak. Hozzá lehet csatolni az u.n. abrasaxcknak nagy számát, melye mutatják, hogy a vvcocriț elvei menynyire elvoltak terjedve Dacia lakoi kozt. En igen hajland vagyok hinni, hogy a mi crszágainkban sokkal bevesebb kii2de]n et ke)]et a kereszteny vallás nak a pogányság ez utoiso phásisával szcn bcn kiallnia, mint nyugatcn ; n ely kilzdekm tala eîtartott a szlávoknak az also Duna partjain valo vegleges lelelepedesokig. \alcban az ^s ke resztenyseg nyomai nálunk sokkal gyerebbek, mint a gncstikai bîedeîmek maradványai e azon nehány adatck, melyek a keresztenyse£nck Dáciáta vaîo bchczatalára vcnatkozna inkább a barbar nepek (a gdtbok, TJlfîîas, a szlávck, Cvrill ts Methccîns által) mint a rcroa gyarmat ok megteritesere vonatkoznak.

H ogy vegre az elmondottakat rovidcn egjiefoglaljrm : en iity hisrem, îicgy az általa eppen megjelolt negy jeîpont segitsegevel lebetsegesse fog válni a pag£ni*n.rs Dáciában va tortenetenek megirása ; e vegre mindenekelott M kell fejteni, liegy ireiujiyiie talottak a Getá esDákok vallási ekmei aremai gyaimatcsokra, ezután cela kell tcrctcdni, hcgy sz ciszágainkba leit emlekek segitsegevel kimutassuk a kulcnlczo átalakuJásckat, n"ehek(n Dacia legyc'zo'in vaîlása a helybeli hagyományok s a kektrcil ide keriilt vallási nezetek fcefolyása alatt kereszt ment egeszen azon határpontig, miden nem csekeîy ktizdejmek uelkiil Chri^tus g\c'zedelmeske valîása el61 eltunt.

Uraságod tucija, hogy mily nagy jelcnU'segtiek tn.az emlekek ciy ihnemu munká nezve. Eddig szerencsetknsegtinkre a mi videkeiiik ehbeli (mk'kei ke\isl:î:e ne-Hattak i'igyekn re: a mely ek napfenyre keriiltek, nem jottek nyilváncsságia, si gy nir.cîerek is n et n ag\arázv "En ugy hiszem, hogy ezen hiánycn a menynyire lehet, segiteni uraságcd kotckssege es na szerencsenek tartem, hogy aîkalmam van kellokg meltányolni azen n.ely trelcn,ányt ts v'eehet len szolgálatkeszseget, meîylyel uraságod e czel valcsitásáhcz log. E ket czJm alatt teszem felsorolt kerdeseket, iijeniun es u}crr?n tccsrr.atot kei\e alkaln'atkr.kedâscn-.trt azen cz erdekeben, irely ntán mircikettcn toieksztnk, de vajmi egjciilctkn ercTkkel is eszkozokkel.

Odobesco Sándor.

INTERESELE ARHEOLOGICE ALE PANNONtB ŞI ALE DACIEI

16 ianuarie, 1869

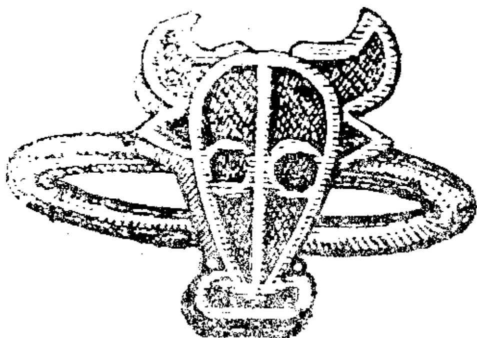
(Bucureşti, strada Kozelor, Izvor

Domnule,

Răspunsul meu la scrisoarea dumneavoastră din 8 decembrie a întîrziat destul mult, ca şi mulţumirile pentru excelentul desen pe care-1 cuprindea. Această întirziere e cu atît mai greu de iertat, cu cît interesantul obiect pe care aţi binevoit să mi-1 fa cunoscut m-a preocupat aproape în exclusivitate in ultima vreme.

Am comparat micul inel de aur eu cap de bou eu bijuteria similară găsită in moin tul lui Childeric I şi m-am străduit să explic cele două antichităţi eu ajutorul mai mul obiecte, făcute din material mai puţin preţios, care au fost descoperite in Nonnandia (a Cochet), în Lcrraine (Simen Victor), în Elveţia (Eenstetten) şi in Remania (un exemp nepublicat din muzeul bucureştean). Am scris un mic studiu despre aceste obiecte, pe c intenţionez să-1 trimit la Paris în zilele acestea ; iar dacă acest studiu va clştiga atenjia ar legilor străini, o voi datora în mare parte solicitudinii dumneavoastră.

în ceea ce priveşte inelul din Transilvania, n-am putut să spun mai multe decît c ce aţi binevoit să-mi comunicaţi în scrisoarea dumneavoastră ; un compatriot ai meu

ţionare ar fi de cea mai mare importanţă pentru Muzeul Naţional. Dacă aţi putea să-mi oferiţi vreo informaţie în acest sens v-aş fi profund recunoscător.

în fine, dacă-mi permiteţi, voi profita mai mult de solicitudinea şi ele cunoştinţele deosebite şi variate ale dumneavoastră referitoare la antichităţile patriilor noastre vecine: Pannonia şi Dacia. Păcat că majoritatea lucrărilor arheologice care apar în prezent în Ungaria, sub speciala dumneavoastră îngrijire, se tipăresc numai în limba maghiară. Sub nici un motiv n-aş vrea să vă jignesc simţămintele naţionale, dar în acest caz cred că ele n-ar avea nimic de suferit dacă publicaţiile Academiei din Pesta ar apărea, alături de limba maghiară, şi în alte limbi de circulaţie mai largă, ca de ex. : latina, franceza ori germana. Cheltuielile pe care aceasta le-ar presupune s-ar putea recupera uşor prin ridicarea preţurilor publicaţiei şi ar prezenta cîştigul uriaş că, prin aceste publicaţii întreaga lume cultivată ... publicaţiei ... necontenit despre progresul ştiinţe ... aceasta necesitate, cînd privesc desenele ... care ... sînt ... cînd citesc explicaţiile de sub ele. "presante care împodobesc publicaţiile şi mai ales în finHo fnnl-„1,.: ~

..., xxa vui ăuauui sa profit cît mai mult de ele; ruga să-mi trimiteţi toate lucrările apărute în Ungaria care se referă la antichităţile acestei ţări, dar mai ales la cele ale Transilvaniei.

în prezent, eu mă ocup in mod special de toate datele şi antichităţile care se referă la religia dacă din epoca romană şi din perioada preromană. în acest sens, am găsit în colecţiile arheologice bucureştenc mai multe obiecte interesante de acest fel şi as dori să le alătur toate obiectele similare care se găsesc in depozitele romane din Transilvania. De aceea ar fi foarte important pentru mine să ştiu ce s-a întimplat cu interesanta colecţie de antichităţi din Gerend a contelui lozsef Kemeny. Am auzit in mai multe rînduri că s-a pierdut în cea mai mare parte în revoluţia din 1849, în timpul nefericitelor lupte româno-maghiare — *Quod DU omen avertant!* După cum spun domnii Ackner şi Miiller *(Die romischen Inschriften in Dacien);* mai multe obiecte cu valoare arheologică ale colecţiei Kemeny se află adunate în muzeul din Cluj. Eu nu cunosc pe nimeni din acest oraş şi nu ştiu cui să mă adresez cu folos în probleme de arheologie.

Domnia voastră cunoaşte, desigur, mai bine situaţia din acel loc; m-aţi îndatora dacă aţi binevoi să-mi faceţi cunoştinţă cu un specialist de acolo. Ar fi important pentru mine să ştiu dacă obiectele desemnate de Neigebauer *(Dacien,* p. 208 şi 209) la numerele 54, 55, 56, 57, 58, 59, 80 şi 78, amintite şi de alţi autori, se găsesc la muzeul din Cluj sau în altă-parte şi dacă aş putea să primesc în acest caz descrierea lor exactă sau, dacă e posibil, desenul ori fotografia lor. Dacă domnia voastră veţi privi locurile indicate din lucrarea lui Neigebauer $%.. veţi compara cu cele două desene pe care le alătur scrisorii mele, vă veţi edifica asu pra naturii preocupărilor mele. Acestea m-au condus pină acum pe urmele unor culte care sînt răspin-

dite mai ales la locuitorii daco-români din ţările noastre, culte în care unele elemente ale celei mai pure religii greceşti şi romane se unesc cu trăsături ale Orientului'celui' mai îndepărtat, precum şi cu elemente ale unei simbolistici religioase pe care le consider necunoscute de către oamenii de ştiinţă sau cel puţin sînt nelămurite.

Deşi mă tem că lungimea scrisorii v-a plictisit, totuşi, cu speranţa, de ioc lipsită de interesul personal, că veţi aduce noi lumini in problemele nebuloase pe care le studiez, voi rezuma în cîteva cuvinte rezultatele cercetărilor mele care se referă la divinităţi specifice care s-au bucurat de o cinstire deosebită în Dacia.

Cred că aproape toate acestea sînt divinităţi care n-au ajuns pe malurile Istrului din Roma ci probabil că legiunile şi coloniştii romani le-au găsit acolo la stabilirea lor în Dacia şi le-au preluat cu capacitatea de interpretare ce caracteriza pe stăpînii lumii antice.

1. Pe primul loc situez obiectele cultului mitraic care, ca-basoreliefuri şi inscripţii votive, se găsesc în număr mare pe ambii versanţi ai Carpaţilor. Toate redau sacrificarea taurului de către tînărul zeu care este reprezentat în costum oriental sau dacic şi este înconjurat de accesorii ale cultului oriental : soarele răsărind şi apunînd, luna, *boni pueri Phosphori,* corbul sau bufniţa, scorpionul, şarpele, clinele etc. în acest sens arheologia a progresat mult prin activitatea lui Lajard şi a înaintaşilor acestuia.
2. Urmează apoi Diana — Artemis — Hecate, zeiţa cu trei forme, pe care o avem pe mai multe monumente, mai mult sau rnai puţin artistic realizate. Printre altele există şi la Bucureşti un mic basorelief al acestei zeiţe triple, a cărui realizare mai grosolană, dar elocventă totuşi, îl plasează într-o perioadă tîrzie a artei antice. Şi adorarea acestei divinităţi de origine tracă şi siriană este lămurită de scriitorii vechi mitologii.
3. Cea de a treia grupă a antichităţilor pare a se referi la un cult existent doar in Dacia de aceea evenimentele, credinţele şi simbolurile înfăţişate de acele imagini sint mult mai neclare.
   Acestei grupe îi aparţin acele basoreliefuri, plăci de bronz sau de plumb şi medalioane pe care se pot distinge doi călăreţi care stau faţă în faţă, avînd pe cap căciula frigiană sau dacă, pe umeri pelerina întinsă (chlamys). între ei se află un trepied (tripos) pe care stă culcat un peşte.
   Deasupra acestora se găseşte bustul îmbrăcat (drapat) al unei femei eu semiluna într-o parte şi soarele răsărind de cealaltă.
   Sub calul unuia sau al amînclurora dintre călăreţi se afla un corp omenesc, culcat în lung. Acestor reprezentări, care se găsesc aproape pe toate monumentele acestei grupe, se adaugă cîteodată, ca accesorii: *Phosphori,* sacrificatori acoperiţi cu un văl sau sacrificatoare, vase de sacrificiu, diferite semne necunoscute, animale, printre care şarpele, delfinul, scorpionul, corbul etc.
   Cunosc patru asemenea monumente în Bucureşti şi alătur desenul unuia, care însă nu este nici în starea cea mai bună şi nici nu e cel mai reuşit. Lipseşte trepiedul şi peştele, dar aceasta s-ar putea datora şi uzurii plăcii. Am găsit la Neigebauer *(Dacien,* p. 208) descrierea cîtorva basoreliefuri asemănătoare şi aş dori foarte mult să posed desenele sau măcar descrierea lor mai amănunţită, dacă ele mai există la Cluj, Turda sau Gerend.
   Oare şi acestea aparţin cultului lui Mitra, aşa cum indică cercetătorului cele cîteva accesorii care înconjoară scena principală ? Dar lipseşte taurul care este elementul esenţial al acestui cult şi, de altfel, ce nume să dăm celor doi călăreţi ori zeiţei care îi desparte, apleeîndu-se peste altar? Ce semnifică peştele aşezat pe trepied?
   Există ceva în această scenă care nu caracterizează nici un cult cunoscut: se poate că aparţine unui cult local în întregime, care a fost preluat de coloniştii romani de la locuitorii băştinaşi ai Daciei. Dacă aţi avut deja în mîini astfel de monumente, fie în muzeul din Pesta, fie în alt loc, şi dacă au reţinut atenţia dumneavoastră, nii-aţi face un mare serviciu dacă mi le-aţi face cunoscute şi mi-aţi comunica părerea dumneavoastră despre ele.
4. în fine, consider că înfăţişările cîtorva divinităţi egiptene, fenielene şi siriene găsite în Transilvania, Banat şi Remania formează o aceeaşi grupă şi par să se refere toate la cultele gnostice.
   în capitolul VII al lucrării *Temesvarer Banat,* Grisellini ne prezintă o statuetă a lui Anubis şi una a lui Isis, care amintesc ele arta romană ; alătur şi eu acestei scrisori imaginea unei statuete deosebite, care nu este alta decît cea amintită de Neigebauer *(Dacien,* p. 209 nr. 78). Se poate adăuga numărul mare de *abraxas,* care atestă cît de răspîndite erau ideile gnosei [ŢVCOOLC;] printre locuitorii Daciei. Eu înclin să cred că în ţările noastre creştinismul a trebuit să ducă o luptă mai aprigă cu această din ultimă fază a păgînismului decît în apus, luptă care poate că a durat pfnă la aşezarea slavilor pe malurile Dunării Inferioare. într-adevăr, vestigiile creştinismului

primitiv sînt mai puține decît urmele cultelor gnostice şi acele citeva date care se referă îa introducerea creştinismului în Dacia privesc mai degrabă creştinarea popoarelor barbare (goții — Uifilas, slavii — Chirii şi Metodiu) decît pe cea a coloniilor romane.

Pentru a rezuma pe scurt cele spuse, cred că, cu ajutorul celor patru repere indicate de mine, se va putea scrie istoria păgînismului din Dacia; pentru aceasta trebuie stabilit ce influență au avut elementele religioase gete şi dacice asupra coloniştilor romani, apoi trebuie să ne străduim să arătăm diferitele mutații suferite de religia cuceritorilor Daciei sub influența tradițiilor locale şi a credințelor religioase venite din răsărit, pînă cînd, nu fără lupte aprige, a dispărut în fața religiei victorioase a lui Hristos.

Domnia voastră ştie cit de importante sînt acele antichități pentru o astfel de cercetare. Din nefericire, monumentele referitoare la aceasta au preocupat mai puțin, iar cele descoperite n-au fost publicate şi astfel nu sînt lămurite. Cred că domnia voastră trebuie să suplinească această carență, pe cit este posibil şi consider că este o şansă deosebită pentru mine să ara ocazia să pot aprecia ştiința adîncă şi solicitudinea cu care domnia voastră va începe îndeplinirea acestui țel. în baza acestor două trăsături, vă adresez întrebările de mai sus, cerîndu-vă iertare în mod repetat pentru că vă inoportunei în interesul acelui scop pentru care atntndoi ne străduim, dar cu for^e şi mijloace deloc egale.

Al.-Odobescu

COMENTARII ŞI NOTE

DESPRE UN VAS DE LUT CU NUMELE LUI DECEBAL

Notiţă filologică

1. Articolul a apărut în ediţie princeps în periodicul lui Hăsdeu *Columna lui Traian?* III, nr. 34 (144) din 1 decembrie 1872, p. 313—315 .(= e).

Subtitlul precizează: *Notă archeologică de A. I. Odobescu, membru al Societății Academice Române şi Comitatului Archeologie din Bucureşti. Cu o stampă cromolitografică.* în anul următor apare ia Tipografia Curţii (Lucrătorii Asociaţi) — acolo unde se tipărea şi revista condusă de către Hăsdeu — un extras în broşură, care înseamnă, de fapt, retipărirea textului iniţial, cu modificări şi adăugiri insă (.= ex). Dintre acestea, diferenţele relevante au fost consemnate în aparatul critic al prezentei ediţii. O serie de alte deosebiri marchează apariţia — e drept, sporadică, uneori — a unor forme noi (ex), faţă de cele consacrate (e) :

e	ex
adesea	*adese*
cari	*care*
cătră	*către*
dară	*dar*
ni	*ne*

Dintre aceste forme, doar *către* şi *ne* apar constant în ex. Transformarea lui *cătră* în *către* 5-a putut datora dorinţei de a evita grafemul *ă;* aceeaşi explicaţie se poate da şi pentru înlocuirea lui *după* din e (care, în plus, putea fi şi resimţit ca muntenism) cu *dupe (ex).*

2. Cîteva observaţii se pot face şi în privinţa elementului neologic. La nivel fonetic se constată o preferinţă pentru modelul francez în ansamblul influenţelor iieo-latine *(reliev~ei relief* — ex), iar la nivel morfologic, inovaţii izolate care înlocuiesc, în ex, desinenţele promovate de e în spiritul limbii latine: *aprile, figure, îndoiele, linie, provincie — ejaprilie, linii, provincii* — ex.

3. Ambele ediţii au frecvente greşeli de tipar, privind mai ales folosirea semnelor diacritice, puţin familiare — nu încape nici o îndoială — tipografilor, poate şi din pricina etimoIogismului marcat al sistemului grafic utilizat. Unele greşeli sînt comune celor două ediţij *(remăşiţele,* deşi, în alt loc, *rămăşiţelor* sau *cu toate însă,* pasaj care a făcut necesară intervenţia editorului: *cu toate {acestea} însă),* altele apar în e sau în ex:

anagliptele — e / *anaglgptele* — ex; *se adresă* — e / *se adresa ~ ex; episode* — e / epi_ *sode* — ex ; *essecutată* — e / *esecutată* — ex ; *lance* — e / *lance* — ex ; *lâmuritu* — e, exemple în care *a* sau â sînt înlocuite prin inadvertenţă cu d. Acelaşi tip de greşeală se găseşte în *mângâiam — ex,* pentru *mângâiam.* Ambiguitatea echivalenţelor *([ă]* se putea reda grafic prin *ă* sau *e)* duce ia mici deosebiri de sistem: *artă* — e / *arte* — ex; *răslăţat* — e *j reslăţai* — ex, *trebuia* — e / *irebue*— ex.

4. Spre deosebire de e, în ex nu este folosit, de regală, grafemul *J.* Acesta apare, totuşi, din nebăgare de seamă, sub influenţa lui e, ducînd la apariţia unor dublete : *in / în ; imputare / / imputare ; înainte / dinaintea,* unificate la *î.*

5. Ga text de bază l-am ales, pentru ediţia prezentă, pe cel din ex, întrucît este ulterior lui e, prezintă completări adeseori în note şi chiar în text, precum şi modificări stilistice, iar limba este mai apropiată de cea literară actuală, datorită renunţării la unele particularităţi promovate de periodic.

r

Comentariu de arheologie

Vasul reconstituit din fragmentele descoperite în 1868 la Blain a devenit cunoscut lumii științifice prin comunicările lui J. de Witte și A. de Longperier *(Balletin de la Sociale des Antiquaires de France,* 1870, p. 118—121 ; notă complementară, *ibidem,* 1872, p. 84). Este un exemplar emisferic, care reprezintă o varietate a tipului Dragendorff 37 (J. Deehelette, *Les vases ceramiques ornes de la Gaule romaine,* Paris, 1904, 1, p. 215 și fig. 126; tipul 37 este unul din cele 55 identificate de H. Dragendorff, *Terra sigillata,* în *Bonner Jahrbucher,* 96—97, 1895, p. 18 sqq.).Scenele figurate pe vas și, mai cu seamă, legenda explicativă — vătămată și compusă într-o latină incorectă — au pus de-a lungul timpului la grea încercare pe învățați: Hirsehfeld, Froehner, Deehelette Alexandru Odobescu a luat cunoștință la puțin timp după descoperire de existența vasului de la Wilhelm Froehner, cu care întreținea relații de colaborare. Studiul de față reprezintă punctul său de vedere; fără a propune o lectură nouă a inscripției, Odobescu înlătură unele neajunsuri ale lecturii propuse de J. de Witte și A. de Longperier.

între timp, cunoștințele cu privire la ceramica *terra sigillata* îmbogățindu-se considerabil, chestiunea a fost abordată în primul rînd pe baza analogiilor dintre vasul de la Blain și altele similare descoperite la Puzzoli (CIL X, 8056,3) [2] și Strasbourg [3]. Toate aceste vase au fost produse — fapt demonstrat — la Graufesenque, important centru de producție de ceramică *terra sigillata din* Gallia de sud.

O lumină, pe cît de neașteptată, pe atît de revelatoare, au aruncat asupra problemelor ridicate de descoperirea de la Blain săpăturile efectuate la La Graufesenque de Alain Vernhet în anii 1979—1980 și comunicate de Michel Labrousse în revista românească *Apulum**. Cu această ocazie s-a descoperit în 1979, între altele, un vas de același tip (Drag. 37) cu cel de lâ Blain *(Apulum,* 19, 1981, fig. 4, 5, 6 de la articolul lui M. Labrousse), prezentînd două scene istorice paralele desemnate de inscripțiile DECIBALV și PARTV. Prima dintre cele două scene îl reprezintă pe Decebal nud sinucigîndu-se cu o spadă scurtă dreaptă [5] între un urs și un leu, ambii în poziție de atac. Scena constituie o temă de largă circulație în epocă, atîta vreme cît se găsește figurată atît în marea artă oficială (Columna lui Traian), cît și în cea minoră, artizanală (stela lui Tiberius Claudius Maximus [6], monedele și — după cum se vede — produsele ceramice de la La Graufesenque). în 1980 același A. Vernhet a descoperit un nou vas fragmentar cu numele lui Decebal (DEGIBALE-N...), fapt ce constituie un nou argument că toate vasele din această serie imortalizează episodul morții lui Decebal, ultimul rege dac. Făcîndu-se, în majoritatea cazurilor, referire și la victoriile — chiar dacă îndoielnice, oricum celebrate cu fast in epocă — împotriva părților (după cum o demonstrează titlul de PARTHICVS prezent în legendele vaselor), toate aceste piese se pot data după 116, cînd Traian a preluat acest titlu [7]. Vasul din 1979 menționează și numele meșterului, L. Cosius, care pînă la această excepțională descoperire fusese considerat ca activînd în epoca dinastiei Flavilor, deci cu o generație mai devreme.

[1] Bibliografie la CIL X, 10 013, 39 ; J. Deehelette, *Les vases ceramiques ornes de la Gaule jomaine,* Paris, 1904, voi. I, p. 214—216 și fig. 126.

^ Acest vas a rămas, practic, necunoscut (Deehelette nu-1 menționează atunci cînd tratează problema vasului de la Blain).

[3] Inedit (inv. 5 333 a); apud M. Labrousse, *Les potiers de la Graufesenque et la gloire de Trajan,* în *Apulum,* 19, 1981, p. 58, n. 16.

[4] M. Labrousse, *op. cit,* p. 57—63. Remarcăm, nu fără regret, că în acest studiu nu este amintită contribuția lui Odobescu. De altfel, studiul publicat în *Columna lui Traian,* fiind redactat în limba română, a fost, probabil, destul de slab cunoscut în cercurile științifice occidentale. Dintr-o scrisoare a lui Odobescu din 23 ian. 1886 *(Opere,* X, scris. 1091) rezultă că acesta ar fi trimis un extras la *Gazette archeologique* pentru a semnala editorilor publicației punctul său de vedere.

[5] Este demn de remarcat că aici nu este reprezentată sabia scurtă a dacilor, *sica,* așa cum apare ea pe stela funerară a lui Tiberius Claudius Maximus descoperită in 1965 la Gramineni, în Macedonia (M. Speidel, *Journal of Roman Studies,* 60, 1970, p. 142—153) și în scena CXLIV de pe Columna lui Traian (după clasificarea lui G. Gichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule,* Berlin, 1896—1900).

[6] M. Speidel, *op. cit.;* idem, AMN, 7, 1970, p. 511—515 (cf. I. Glodariu, *Apulum,* 19, 1981, p. 51-55); Măria Alexandrescu Vianu, RESEE, 13, 1975, p. 595-598; N. Gostar, *Epigraphica. Travaux dedies au VIIe Congres d'epigraphie grecque et latine (Constantza, 9—15-septembre 1977),* Bucarest, 1977, p. 79—98.

[7] Mai precis, la 20 februarie 116, după fastele de la Ostia (cf. R. Hanslik, RE, suppL X, 1965, 1100).

Rezultă că olarii de la La Graufesenque, între care L. Cosius, au celebrat în producțiile lor gloria lui Traian, iar una din temele îndrăgite a fost victoria asupra dacilor sugerată de sinuciderea lui Decebal. Vasul de la Blain face parte din această serie și se referă — așa cum a susținut și Odobescu — la episodul final al luptei lui Decebal cu romanii [8].

87/8* Armorica (formă contrasă pentru *Aremorica,* nume celtic provenind de la *are mori — ad mare* sau *ante mare),* ținut de coastă în Gallia între Loara și Sena (Bretagne și Normandie). Vezi Caesar, *De Bello Gallico,* 5, 53; 7, 75; Plinius, *Naturalis historia,* 4, 105; *Eutropius,* 9, 21 etc.

87/8 Namneții *(Namnetae),* populație celtică de pe cursul inferior al Loarei (în antichitate Liger; Strabon, 4, 2,1) avînd centrul de reședință la Portus Namnetum sau Nemetus (azi Nantes). Aliați ai veneților împotriva lui Cezar *(Bell. Gali.,* 3, 9, 10), namneții sînt supuși iar teritoriul lor înglobat în Gallia Lugdunensis.

87/9 Descoperirea, a avut loc, de fapt, în 1868, nu în 1870, cum indică, din greșeală și CIL XIII, 10 013, 39 (vezi M. Labrousse, *op. cit.,* p. 57).

87/9 Blain, orășel situat la c. 35 km nord-vest de Nantes. Pentru descoperirile de aici, în afară de lucrările citate de Odobescu în n. 1, vezi: J. Reveliere, *Bulletin de la Sdciete Archeologique de Nantes et du departement de la Loire-Inferieure,* 44, 1903^ p. 161—203 și pl. I—VII; M. Petit, s.v. Blain, în *The Princeton Encgclopaedia of classical sites,* Princeton, 1976, p. 155. Vasul în discuție a fost găsit în curtea casei judecătorului de pace Bizeul, într-un bogat context de ceramică romană, printre care și *terra sigillata* din atelierele de la Lezoux (cf. J. Reveliere, *op. cit,* p. 188—191).

87/13 Prin *terra sigillata* se desemnează în literatura' arheologică ceramica romană de lux cu pastă de calitate superioară (de culoare roșie-strălucitoare) și decorată cu figuri în relief obținute cu ajutorul tiparului. Termenul modern provine de la *sigillum,* sigiliul care se afla ia baza confecționării tiparelor, și nu, așa cum susține Odobescu, ,,din cauza asemănării sale cu ceara roșie de sigiliu". într-un sens mai larg al cuvîntului, ceramica *terra sigillata* cuprinde și forme fără decor (trăsătura comună constituind-o doar calitatea superioară a pastei și pelicula roșie lucioasă), așa-numita ceramică *sigillee lisse* sau *unie,* precum și vasele realizate in ,,tehnica barbotinei". Originile acestei producții se plasează în zona mediteraneană estică, îndeosebi în centrele din Samos și Pergam. Centre importante de *terra siqillata* au existat în Italia (Arretium), Gallia de sud (La Graufesenque, Montans, Banassac), centrală (Lezoux, Vicliy) și de est (Madeleine, Boucheporn, Rheinzabern) etc. Pe teritoriul Daciei au fost identificate asemenea centre la Romula și Apulum. Pînă acum au fost determinate 78 de tipuri de vase *terra sigillata.* Vezi J. Garbsch, *Terra sigillata. Ein Weltreich im Spiegel seines Luxusschirrsy* Munchen, 1982.

87/23 *Paropsis* — farfurie, castron (din gr. *rzxpo^ic); lanx, lancis* = taler, tavă ; *patera* = cupă plată și largă pentru sacrificii; *scutula* = tavă ovală ; *catinnm* (și *catinus)* ⁃ vas adînc pentru fiertul sau servitul bucatelor, blid ; *gabata* = strachină, castron (traduceri după G. Guțu, *Dicționar latin-român,* București, 1983).

87/23 Geanac — vas mare de pămînt smălțuit pe dinăuntru, în parte și pe dinafară (DA, I,, 1940, s.v., cu diferite exemple).

87/30 Pornind de la afirmația lui Plinius (citată de Odobescu), arheologii au numit în mod convențional „ceramică sărmană'' („samian ware") o bună parte din producția *terra sigillata* fără decor produsă în zona Egeei și a Mării Negre. Se disting două faze: Samian B (10 î.e.n. — 75 e.n.) și Samian A (75 e.n. — mijlocul sec. al II-lea e.n.). Vezi H. S. Robinson, *The Athenian Agora pottery of the Roman period. Technology,* Princeton, 1959. Centrul de la Arretium (Arezzo) a funcționat în epoca lui Augustus (c. 30 î.e.n. — 20 e.n.). Vezi Plinius, *Nat. hist,* 35, 160; Marțial 1, 54, 6; 14, 98, 1 ; Isidor, *Origines,* 20, 4. Cf. A. Oxe, H. Comfort, *Corpus vasorum arretinorum,* 1968; Gh. Goudineau, *La ceramiqae aretine,* 1968.

8 După cum se observă, noile descoperiri au infirmat părerea regretatului Dumitra Tud

de ^^p^^'^ â reprezintă pagina, a doua rîndul.

87/31 Surrentum, municipiu roman în Campania, pe coasta de sud a golfului Napoli (Strab., 5, 247; PţoL, 3, 1, 7 ; *Tabula Peutingeriana,* 6, 5 ; Cassius Dio, 52, 43, 2),...azi Sorrento. Aici, ca şi la Asta şi Ppllentia, s-au descoperit multe vase şi fragmente de *terra sigillata.*

87/32 Saguntum, oraş în provincia Hispania Tarraconensis. Ocuparea lui de către Hannibal a declanşat cel de-al doilea război punic. în epoca romană oraşul a devenit un înfloritor centru economic şi cultural (clădiri monumentale, c. 225 de inscripţii etc). A fost un important centru de producţie de ceramică *terra sigillata.*

87/32 Centrele producind ceramica numită convenţional „pergameniană" au fost active în anii 150—50 î.e.n. Vezi J. Schäfer, *Hellenistische Keramik aus Pergamon,* 1968.

88/1,La ora actuală se,foloseşte mai mult denumirea de *Eaştern Sigillata (Ostsigillala).*

90/3 Wilhelm Froehner (Frohner), arheolog de origine .germană (1835—1926) stabilit în Franţa, colaborator al lui Napoleon al III-lea, îndeosebi pe tărîm cultural. A activat la muzeul Luvru şi a întemeiat o celebră colecţie de antichităţi, care îi poartă numele, la Cabinetul de Medalii al Bibliotecii Naţionale. Această vastă colecţie suscită în primul rînd un interes epigrafic; importantele inscripţii care o constituie au fost publicate de Louis Robert, *Collec-iion Froehner. I. Les inscriptions grecques,* Paris, 1936. Erudit de mare cuprindere, Froehner a fost apreciat în special pentru tratatul său consacrat medalioanelor din Imperiul roman. în 1863 a criticat de pe poziţii destul de rigide cartea *Salammbo* a lui Gustave Flaubert, declanşînd o polemică încheiată cu formula devenită celebră adresată de scriitor lui Froehner : ,,Vous n'avez pas ete cruel, mais leger'V

90/6 Cartea lui W. Froehner, *La Colonne Trajane,* Paris, 1872 (citată de Odobescu în n. 7) este prima mare sinteză modernă dedicată acestui excepţional monument. Actualmente valoarea lucrării este însă complet depăşită de noile interpretări date de C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäulc,* ,4 voi., Berlin*.-1896—-1900 şi de savanţii care au scris după el.

92/lli, Este vorba de arcul de triumf înălţat de Senat în cinstea lui Traian în 114 la Beneventum,; acolo unde începea şoseaua construită de Traian ce ducea spre Brundisium. Opera, care ilustrează *gesta* optimului principe, foloseşte clişee iconografice caracteristice artei în epoca marelui împărat. VeziiFr. Jos. Hassel, *Der Traiansbogen in Benevent, ein Bauwerk des romischen Senates,* Mainz, 1966; W. Gauer, *Zum Bildprogramm des Traiansbogens von Benevent,* în JDAI, 89, 1974, p. 308-335.

93/4.Numele corect, care apare pe monede, este *Regalianus.* Originea lui traco-dacă nu poate fi pusă la îndoială, însă apartenenţa lui la neamul lui Decebal poate fi şi o invenţie cu scopuri propagandistice sau o expresie a adulaţiei celor din anturajul său. Cert este că, bazîndu-se pe legiunile de la Dunărea de Jos, a pornit în 260 e.n. cu armele împotriva lui Gallienus, împăratul roman, care îl suspecta de mai multă vreme *(Gallieno iam aniea suspectus, Historia Augusta, Tyranni triginta,* 10, *S). A* fost învins, apoi ucis de propriii susţinători. Vezi A. Stein, RE, I A, 1914, 462-464; B. Saria, *Klio,* 30, 1936, p. 352-354; R. Gobl, *Denkschriften der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse,* 101, 1970 ; I. I. Russu, *Daco-geţii în Imperiul Roman (în afara provinciei Dacia traiană),* Bucureşti, 1980, p. 57—58.

93/6 După cum au demonstrat cercetările ulterioare (,,mănuşa" a fost aruncată prin articolele lui H. Dessau publicate în *Bermes,* 24, 1889, p. 337—392; 27, 1892, p. 561-605; 29, 1894, p. 393—416 apărute *după* data studiului lui Odobescu), *Historia Augusta* reprezintă un fals din sec. IV—V (aici părerile oscilează, în general, între date situate între 360 şi 420) alcătuit de un singur autor (stilul este foarte unitar). Vezi pentru această chestiune Vladimir Iiiescu, *StCl,* 17, 1977, p. 167—177. în orice caz, numele celor şase autori, printre care şi Treb ellius PclliOj sînt fictive.

93/9 Savaria (azi Szombathely, în Ungaria), colonie romană în Pannonia Superior întemeiată în 43 e.n., care cunoaşte o perioadă de prosperitate mai ales sub Domiţian (81—96 e.n.) şi după distrugerea suferită în timpul războaielor marcomanice (168—180 e.n.). Aici s-a proclamat împărat roman în 193 e.n. africanul Septiinius Severus.

93/11 Inscripţia a fost republicată în CIL III, 4 150 (anul 188) şi L. Barkoczi, A. Mocsy, *Die romischen Inschriften Ungarns,* 1. Lieferung, Budapesta, 1972, nr. 22.

93/12 Savaria era colonie, nu municipiu *(supra,* n. 93/9).

93/15 *liyreu* este singura formă în care *ij* a fost redat *u ;* forma *Ithur* ne arată că aceasta era pronunţarea. Ea apare de altfel în cele mai multe pasaje din autorii antici care menţionează această populaţie şi regiunea locuită de ea. De asemenea, este relevantă forma din greacă: 'iTOupoctoi (M.C.).

93/16 Itureii, popor din Arabia supus de Marcus Antonius (Gass. Dio, 49, 41).

93/24 Inscripţia a fost reeditată în CIL III, sub numărul 4371. A fost descoperită lîngă Arrabona (Raab), în Pannonia Superior. Iată textul inscripţiei restituit în această ediţie:

BARGATHES
REGEBALI ©F
EQ •ALAE •AVG
. ITYRAEORVM ©DO
MO •ITYRAEVS #AN
XXV ©STIP ©V ©H ©S ©E
ZANIS «DEC «ET «BAR
AMNA ©BELLABI ©F
ET ©BRICBELVS ©FRATR
HEREDES ©POSIERVNT

Odobescu se întemeiază pe lectura lui Gruter, preluată şi de Ackner şi Miiller (vezi ia Odobescu, n. 15), citată în *lemma din* CIL, III, 4371, dar, pe bună dreptate, neadoptată. Inscripţia de faţă trebuie, deci, scoasă din cauză. Există însă altele, descoperite în diferite provincii, care menţionează numele iui Decebal (exemple la I. I. Russu, *op. cit.,* p. 51—52).

93/31 în vremea în care scria Odobescu regele Durpaneus (Diurpaneus, Dorpaneus), despre care Iordanes *(Getica,* 76—77) spune că a purtat războaie cu Oppius Sabinus (85 e.n.), era identificat cu regele Decebal. La ora actuală predominantă este părerea conform căreia Diurpaneus ar fi de identificat cu Duras, despre care Cassius Dio scrie *[Excerpta Valesiana,* la 67, 6, 1] că ar fi lăsat de bună voie tronul lui Decebal (87—106 e.n.). Vezi H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană,* Cluj, 1972, p. 101—102.

ANTICHITĂȚILE JUDEȚULUI ROMANA!î

Notiță filologică

A. *Edițiile.*

1. Această monografie arheologică are ca punct de plecare un chestionar pe care Odobescu 1-a redactat în anul 1870* și pe care 1-a propus Departamentului Cultelor și Instrucțiunii Publice spre a fi difuzat în țară.

O ciornă a acestui chestionar se află în Arhiva Odobescu (BAR) sub cota III Acte 12 b (— C), împreună cu ciorna unei scrisori către ministerul departamentului amintit (III Acte 12 a)**. Probabil că a existat — într-o primă fază, cel puțin — un proiect de sondare a tuturor zonelor țării, după specificul fiecăreia, de vreme ce, tot în arhiva Odobescu, se găsește și un proiect de chestionar pregătit pentru Dobrogea, sub cota III Acte 12 c (— D).

* în legătură cu aceasta se poate face o apropiere cu un pasaj din scrisoarea nr. 145 *(Opere,* VIII), în care Odobescu își manifestă dorința de a completa *Notița* publicată despre arheologia românească.

** Textul scrisorii este următorul:

Domnule Ministru,

Sînt mai mulți ani de cînd mă ocup a aduna științe despre toate localitățile din țară care, prin clădiri existinți sau prin ruine sau chiar numai prin tradițiuni, pot avea un interes archeologic sau historic.

Numărul unor asemine localități notate de mine spre a întocmi mai tîrziu o hartă archeoîogică a României este deja destul de însemnat; însă spre a ajunge la realizarea scopului ce mi-am propus, încă și mai mult rămîne de făcut. Experiința chiar mi-a dovedit că o asemine lucrare este nerealizabile cu mijloacele restrînse de care dispune un particular și din contra cred că ea se poate face cu mare înlesnire din inițiativa unei autorități publice.

Pe acest temei și sperind că și domnia-voastră, Domnule Ministru, veți recunoaște foloasele ce ar rezulta din adunarea în dosariele ministeriului a unor asemine științe, care ar forma ca o arhivă monument \le a antichităților României, pe aceste temeiuri, zic, cu onoare viu a vă propune ca să binevoiți a lua inițiativa unei asemine lucrări care, executată în modul ce propun, se va face, cred, cu înlesnire și fără de cea mai mică cheltuială.

Alăturez aci un proiect de *Cestionariu* sau *Izuoi* scris într-o limbă pe cit s-a putut mai popularie, carele tipărindu-se la tipografia statului în număr de mai multe mii exemplare s-ar putea împărți la tot personalul didactic ce este pus sub direcțiunea d-voastre, recomandîndu-se mai cu deosebire inspectorilor și revizorilor școlari de a aduna de prin comunele rurale științele cerute prin zisul cestionariu.

Răspunsurile care vor veni din toata părțile la nrnlsteriu, întrunindu-se la un loc, vor constitui ca un cadastru archeologic al patriei noastre și vor servi atît ca indicațiuni pentru expiorațiunele ce sînt d3 făcut, cit și ca baze primărie îa o clasificațiune științifică a monumentelor antice ce stau răspindite pe tărimil României.

Interesul ce-mi inspiră aceste cestiuni *ml* îndeamiă totdeodată, Domiule Ministru, a vă arăta că m-aș însărcina cu mulțumire a dirija publicarea cestionariului care face obiectul prezentei epistole, precum și a regoîa, clasifica și a strămuta pe harta țării notițele coprinse în răspunsurile care vor fi înapoiate de pe la comune și astfel a pregăti acea hartă care, odată terminată, se va putea publica întru folosul historiei naționale.

Priimiți vă rog, D-le Ministru, considerația și saîut(ările ?) mele cordial(e?).

D-sale. . .

Domnului Ministru Secretariu de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiune! Publice

După publicare, acest chestionar a fost reluat în revista *Columna lui Traian,* sub titlul *Archeologie* (= t) ***.

2. Pe baza răspunsurilor primite din țară, Odobescu a putut întocmi două monografii arheologice regionale: cea a județului Dorohoi[4]* și cea a județului Romanați. Aceasta din urmă a fost prezentată inițial drept comunicare în ședința din 20 septembrie 1877 a Academiei Române și tipărită în AAR, cu titlul *Notițe asupra unor anticuități din județulRomanați*[5]*. Această publicare constituie ediția princeps **(= e).** Ea conține textul și notele monografiei (30 de pagini), cărora autorul le-a adăugat numeroase anexe (143 de pagini), menite să întregească profilul arheologic al zonei în discuție, așa cum se contura prin informațiile — adesea naive, uneori hazlii — furnizate de raportorii citați în note.

3. La foarte puțină vreme după **e** — oricum în același an, 1878[6]*, — apărea un extras din AAR **(= ex),** cuprinzînd monografia cu anexele acesteia, cărora li se adăugase, de această dată, și *Cestionariul* care le prilejuise. O *Precuvintare* făcea istoricul demersului întreprins, justificîndu-i scopul și propunind jaloane pentru activitatea de mai tîrziu. în felul acesta **ex** este forma cea mai completă in care a apărut monografia arheologică a județului Romanați.

4. După nouă ani, în 1887, monografia este inclusă în *Scrieri literare și istorice,* unde ocupă paginile 407-482 din volumul al doilea (= s). Lipsesc din această reeditare piesele auxiliare, adică : *Precuvintarea, Cestionariul* și *Anexele.* Textul este revăzut de autor, în grabă totuși[7]* ; ortografia este alta, ca și detaliile de limbă (morfologia neologismelor, în special, atestă efortul spre autohtonizare).

5. Tabloul edițiilor este așadar (pentru fiecare parte a monografiei) următorul :

1	*Precuvintare*	**ex** — text **de** bază
2	*Cestionariu*	C
		t
		ex — text de bază
3	*Text* și *Note*	**e**
		ex
		s — text de bază
4	*Anexe*	**e**
		ex — text de bază

6. Pentru fiecare parte componentă a monografiei au fost colițioнați toți martorii; diferențele de substanță sînt prezentate în aparatul critic. Compararea edițiilor permite formnlarea acestor concluzii:

a) după apariția Iui **e,** zațurile au fost păstrate — la dorința autorului, probabil, care proiecta, eventual, un extras. Aceste zațuri au fost cele de pe care s-a scos **ex**; astfel **se** explică identitatea formatului, a corpului de literă, a așezării în pagină, precum și existența multor greșeli pe care **ex** le are în comun cu **e.** Mai trebuie adăugat că, în unele cazuri, **ex** prezintă un text corectat — probabil pe zațuri — față de **e**[8]***.** Corecturile privesc mai ales textul și notele monografiei; în ce privește anexele, acestea nu diferă aproape deloc în ex față **de e,** după cum a rezultat din amplele sondaje efectuate;

b) o a doua concluzie este că sursa lui **s** este, incontestabil, **e**; o dovedesc abaterile din **e** preluate în **s,** deși corectate în **ex.**

*** Vezi aparatul critic *ad locum.*

[4]* Cf. nota 1 din **c** și **ex**: ,,Acest raport (despre monumentele din Dorohoi, n.n.) s-a publicat în *Monitorul oficial al României,* no. 152 din 13/25 iuliu 1871, de unde apoi 1-au reprodus și alte ziare, precum *Românul, Trompeta Carpalilor* și altele. îmi propun a-1 edita din nou cu oarecare modificațiuni necesitate de constatări personali posteriori și de cîteva informațiuni suplementarii, venite de pe la învățători sătești".

[5]* *Analele Societatei Academice Române,* sesiunea anului 1877, tomul X, secțiunea II: memorii și notițe, București, Tipografia Societatei Academice Române, 1878. De tipărirea Analelor se îngrijea tot Odobescu, se pare; cf. *Opere,* VIII, nr. 414 și 415.

[6]* Vezi *ibid,.* nr. 410, cu o scurtă caracterizare: ,,Je t'envoie aussi mon dernier volume păru; ce n'est pas amusant; mais c'est peut-etre instructif pour ceux qui s'interessent â ce genre de choses".

[7]* Corespondența lui Odobescu este și de această dată o sursă precisă de informații privind febrilitatea cu care editorul și autorul căutau să termine volumele SLI. Redăm un singur fragment din scrisoarea nr. 1291 *(Opere,* XI) : ,,. . .quoique l'imprimerie compose deja la suite du 2-d volume, ayant laisse 2 feuilles pour ce qui n'est encore redige, tout en travailîant en meme temps au 3-me volume dont j'ai corrige hier soir la 1-re iernile'\

[8]* Iată cîteva exemple de diferențe între **e** și **ex:** *diare / diiare ; Trompeta / Trompetia ; allu I atu ; Sevrinului / Severinului ; publicității / publicitatiei ; chartele / charta ; supterranu / subterranu ; 180 j 380 ; dachilor j dakilor ; litografiiata / litografiata.*

B. *Aparatul critic.*

1. Cuprinde lecțiunile variante nestereotipe atestate de martorii fiecărei părți componente a monografiei, conform tabloului edițiilor prezentat mai sus. Lecțiunile au fost supuse acelorași criterii de interpretare expuse în *Notă asupra ediției.* în cîteva cazuri am dat (și) grafia originală, pentru interesul pe care îl prezența sau pentru discutarea interpretării. în aparat a fost menționat accentul care marchează unele forme nominale (d. ex. *mătură, î.* sg.) ori verbale *(renunciă — renunță,* pf.).

2. în ce privește semnele editoriale, acestea au fost, și pentru textele epigrafice, utilizate cu accepția obișnuită pentru textele literare, întrucît inscripțiile sînt citate în cadrul unui text literar, făcînd corp comun cu acesta.

3. Nu am semnalat in aparat numeroasele greșeli de tipar din **e** și **ex**[9]* și nici pe acelea, mai puține, din s, exceptînd cazuri deosebite, relevante dintr-uri punct de vedere sau altui.

4. Pentru a nu încărca excesiv aparatul critic, am grupat deosebirile dintre sistemele grafice pe tipuri, cu atît mai mult cu cît o bună parte a lecțiunilor variante prezintă numeroase ocurențe, care se pretau, de aceea, la o expunere sistematică. Din pricina acestei stereotipii tipologice, întreprinderea noastră poate fi echivalată, *lato sensu,* cu o privire de ansamblu — schițată doar, este drept — asupra particularităților pe care le comportă fiecare din cele două sisteme grafice în discuție: 1) cel promovat de Academie, după care au fost editate *Precuvîntarea, Cestionariul* și *Anexele (= Ac)* și 2) sistemul practicat de casa editoare Socec, după care s-au editat textul și notele monografiei propriu-zise (= *So).*

C. *Particularități ale edițiilor.*

I Grafie.

1. Se remarcă in primul rînd caracterul limitat al etimologismului practicat **de** *So* față de etimologismul radical întîlnit în *Ac.* Ambiguitățile de decodare din SLI sînt reduse ca număr : în afară de *e* în anumite cazuri *(strejă, țără* chiar, sau *urieș),* se poate aminti grupul *iă* în *chiâie* și derivatele sale, ca și în paradigma lui *a chiăma.* Grupul nu apare în cuvinte de tipul *trebue;* a fost redat ca *e.* E de menționat că această grafie este o influență din **e** (unde apare sub forma *ia).* Tot în *So* apar formele *înbrăcișat* și *înprejur.* Au fost actualizate,

2. Lucrurile sînt mult mai complicate în *Ac,* unde, cu excepția accentului ascuțit sau grav, nu sînt folosite semne diacritice, fapt care ambiguizează o serie de grafii **de** tipul *paseri, sprinceană, strimtă.* Pentru a discuta numai prima formă citată, *paseri* ar putea avea, ia rigoare, o realitate fonetică; în s este însă transcrisă în mod sistematic *paseri,* lucru care — printre altele — ne face să credem că norma privea mai mult grafia și mai puțin pronunțarea.

3. O altă consecință a redării formei originare a cuvîntului este preferința pentru anumite grafeme, corelată cu evitarea altora. Pot fi discutate două cazuri:

a) pentru a reda sunetul *[ts], Ac* recurge alternativ la digrafele omofone *ci* și *ti: infatisiarea* **— e /** *infacisiarea* — **ex**[10]***,** *annnciat,* dar *pronuntiat,* cu tendința de a generaliza (chiar nejustificat etimologic) digraful *ci: țiganii, facle, fecie, graciile, insocil, pucine;*

b) din dorința de a evita grafemul / — și, în consecință, și sunetul notat de acesta — , *Ac* promovează forma *giur* (cu derivatele sale); mai mult, există tendința de a se scrie peste tot cu *g* în loc de *j,* probabil și sub influența limbii franceze, de unde sînt preluate mai toate neologismele citate în continuare: *incungiurata,* deși cel mai adesea apare *incunjuraia* (cf. *îngrijire), angagiaii, derangiate,* dar *(ca sa nu) deranjam, etagiu, etagie, etagerele, gendarmi, negligentia, pavcigiu, peisagiu, ravagiului, uvragiul*[11]*.

4. Digrafele *ci, ti* implică discutarea unui caz particular; aceasta pentru că ele fac parte, împreună cu digrafele *di* și *si,* dintr-un sistem care grupează sunetele *[c], [f], [ts]* și *[z].*

[9]* în special anexele abundă în greșeli de tot felul. Probabil că, după cum se obișnuia, s-a dat tipografilor să culeagă direct după fișele de raport sau după periodicele în care apăruseră articolele citate de Odobescu. Dovezi în legătură cu această practică avem chiar de la autorul nostru, printre altele, în manuscrisul *Istoriei archeologiei,* unde, înlocui citatelor în latină sau greacă întîlnim ades indicația ,,se va jețui de pre volum".

[10]* în sistemul *Ac* (și mai ales în anexă) există multe grafii paralele, fluctuante, fenomen care trebuie acceptat ca atare, mai ales că textele erau culese după originale tipărite în alt cod, ca să nu mai vorbim de faptul că tipograful putea ignora etimologia multor cuvinte, astfel încît el transpunea sunetul într-un grafem mai mult sau mai puțin convențional.

[11]* Cele mai multe apar în *anexa K',* astfel încît ele pot fi atribuite autorului acesteia, V. A. Urechia. De altfel, rapoartele reflectă diverse particularități ale codului grafic și lingvistic al persoanelor citate.

^ U [1] ^ ^ ^ , *imprasteiate, Jiteianu, odajdeie, prasle^ treste^*

5 în *Ac* apar, sporadic, consoane duble : *caleioria* **e /** *calletoria* — **ex**[3]

II Fonetică.

în reluarea din SLI (a textului și a notelor monografiei) apar forme modificate ale unor cuvinte. Cel mai des întîlnite sînt variantele următoare (prima formă este din **ex,** a doua din s) : *ambelor / îmbelor ; coprinsul \ cuprinsul*[1]***, degit j deget ; Izlaz / Islaz ; set j șes ; stînjinf stînjen.*

III Morfologie.

1. Toponimele cu forme de plural sînt adesea nearticulate în **e** *(Cilieni, Dobrotesci, Gavanesci),* în timp ce ex prezintă forme articulate *(Cilienii, Dobrotescii, Gauanescii).* s preia de obicei, din **e,** atît forme articulate, cît și nearticulate.

2. Substantivele feminine au terminația de g. sg. articulat hotărît în *-ii* sau *-ei.* s folosește cu precădere prima variantă : *-ii* (reproducînd uneori mecanic din **e:** *bisericei, prefeclurei),* în timp ce *Ac* o preferă pe a doua, nu fără a recurge cîteodată la genitivul în *-ii,* pe care îl notează cu *-i (— i* plenison)[15]*. Aceste grafii se întîlnesc din inadvertență și în s.

Tot la substantive feminine apare un alt caz de sinonimie morfologică : alternanța d plural *-e / -i: movile / movili.*

3. Pentru neologisme, *Ac* promovează forme analogice, *arte* (pi. *arti), base, cohorți.*

4. Adjectivele prezintă (tot în *Ac)* alternanțe morfologice: *-ec / -ic sălbatec (sălbatic* cele nou preluate în limbă (provenind din adjectivele latinești cu două terminați) au form analogice cu adjective moștenite: *(sistem) admirabile, (elementele) principali.*

5. Pronumele interogativ-relativ cunoaște în *Ac* forma de plural *cari,* în timp ce in *S* este generalizată forma *care.*

6. Analogia se face simțită și în sistemul verbal. *Ac* oferă exemple ca: *se descoper difere, deliniă, să invenloriam (— să inventoriăm,* unde *iâ* a fost păstrat fiind în hiat), *îfîrziă* (pf.).

IV Lexic și stilistică.

1. Ga observații generale, trebuie spus că ex redă fidel particularitățile raportorilor ale actorilor citați în anexe, în timp ce s literarizează uneori, estompînd caracterul dialect prezent în destule rapoarte[17]*. ex apare astfel mai demn de crezare în privința exactității cu ca a redat rapoartele. Ei (de fapt, **e)** este, probabil, o copie de pe original (fiind cules direct de rapoartele trimise lui Odobescu), în timp ce s este o copie ia a doua mînă, cu destule m dificări, atît voite, cît și involuntare.

2. Din această cauză, anexele sînt un excelent material de studiu al tendințelor manife tate în scrisul și, în general, în uzajul limbii române din deceniul 7 al secolului trecut. A turi de cărturari adepți ai latinizării limbii române (A. Treb. Laurian, *anexa C),* întîln intelectuali mai modești (inginerul Al. Popovici, *anexa B) ;* stilul clasic, avînd incontestab calități artistice, al lui Odobescu *(anexa O)* se opune în această serie frazelor de un re rism adesea prolix ale lui G. Bolliac *(anexele G, H, K, L)*[18]*.

3. Vocabularul de specialitate, cel arheologic, nu este încă format; mai mult, se în nesc numeroase arhaisme și dialectalisme sau chiar forme insolite.

D. Observații finale.

1. Prin K' am notat anexa care în text este trecută tot sub K[19]*, deși la tabla materii al doilea K este însoțit de un asterisc.

[12]* Accentul pe *i* poate avea funcție de morfern lexical: *mărturii (= mărturii)* față *mărturii (— mărturii).*

[13]* Ca o constantă, și în *Ac,* și în *So* apare grupul *ii (iî — So)* în paradigma substantivelor *miie* și *viie* (cu derivatul *viier).* Au fost păstrate ca atare.

[14]* ex folosește, mai rar, și forma *cuprinsul.*

15* Atît la nume proprii *(Teiul Moti),* cît și ia nume comune *(muchia sapi).*

[16]* Cf. și *acopereminte,* tot în **ex.**

[17]* Așa, de pildă, *moldovan* devine *moldovean.*

[18]* In aceste anexe apar forme cu *h* la substantivele *epoehă* și *historie.*

[19]* Vezi nota de subsol *ad locum.*

2. Nici e, nici **ex** nu specifică autorul anexei I. Ea poate aparţine lui Dimitrie Sturdza' care a făcut cercetări în zona Rusăneştilor (vezi anexa E, ca şi menţiunea din textul monografiei, p. 109). De asemenea, este necunoscut traducătorul anexei J. Acesta e, poate, Odobescu însuşi, dar nu avem nici o dovadă.

3. La sfîrşitul textului din ş (care, după cum am precizat, nu dă şi anexele) se află următoarea notă[1]:

,,în urma acestei relaţiuni s-a adaos, în textul tipărit în *Analele Societăţii Academice,* un mare număr de anexe, printre care se afla şi o colecţiune de *Note inedite culese în mănăstirea Căluiul din judeţul Romanaţi la 1861* de A. I. Odobescu. Materiile tratate în aceste note, care ocupă paginile 298—324, sînt cele următoare, însoţite cu numeroase stampe: 1 Situaţiunea ; 2 Descrierea mănăstirii: 3 Din *Călătoria patriarhului Macarie,* privitoare la mănăstirile Găluiul şi Stăneştii; 4 Patrusprezece documente inedite ale mănăstirii Căluiul, servind la elucidarea istoricului familiei Buzeştilor; 5 Tabela genealogică a familiei Buzeştilor, întocmită cu ajutorul mormintelor acestei familii şi ale unor documente vechi, cu foarte multe desemne.

în fine, anexele acestui memoriu se termină printr-o tabelă sinoptică despre aşezămhitele antice din judeţul Romanaţi, cu numeroase rubrici: comuna, tumuli (măgure şi movile) cu denumirea, dimensiunile, forma şi situaţiunea lor, valuri şi şanţuri, cetăţi, căi şi poduri, ruine de zidiri, silişti de vechi locuinţe şi sate, biserici şi mănăstiri existente sau ruinate, cimitire, morminte, sarcofage, descoperiri de obiecte diverse: inscripţiuni, monete, olărîe, arme şi altele.

Bucureşti, 1877".

4. Iată, în continuare, proiectul de chestionar pentru Dobrogea, aşa cum apare în arhiva Odobescu de la BAR, sub cota III Acte 12 c:

România
Ministerul Cultelor
şi
Instrucţiunei Publice

Cestionariu archeologie
S" **u**
arătare de întrebările la cari se cere a se di răspunsuri în privinţa aşezămintelor vechi greceşti şi romane şi altor antichităţi ce se află în **deosebitele comune ale Dobrogei.**

I-a **întrebare**: Se află în cuprinsul comunei sau în cătunele învecinate, prin cîmpii, prin păduri sau prin ţintirime (cimitire), vreun loc care să se arate a fi fost:

— *cetate veche* (Eski Kaleh), zidării de piatră cu împrejmuiri de şanţuri, *tabără (lagăr), turn, culă, hazna* sau *biserică veche* şi alte rămăşiţe de silişti vechi de oraşe, de tîrguri şi de sate?

— ori şanţuri numite troian sau brazdă sau *văl* sau *drum bătut de piatră* sau rămăşiţe de un pod *vechi* preste vreo apă sau preste vreo vale;

— ori *măgure* vechi sau movile însemnate şi gorgane;

— ori dacă se află locuri în cari să se cunoască a fi fost înmormîntaţi oameni din vremile vechi, fie în *tronuri de piatră* (sarcofage), fie în *gropniţe,* fie în locuri *boltite,* fie în cimitire întinse;

— ori dacă sînt ceva semne vechi, precum *stîlpi mari de piatră* (stîlpi *miliari)* scrişi cu slove greceşti sau latineşti, *pietre* vechi de piatră sau marmură *scrise (eşki taşlar)* sau *sculptate,* cruci cu slove sau fără slove ori alte pietre sau pietroaie mari aşezate de mînă de om :

— ori dacă sînt *peşteri* scobite în stîncă sau în maluri, în care se spune a fi locuit odinioară oameni sau în care locuiesc astăzi;

— ori dacă sînt locuri în cari s-au găsit mai demult sau se găsesc şi acum felurite rămăşiţe de pe la locuitorii din vechime, precum: *oale, urcioare, hârburi, cărămizi cu semne pe dînsele* şi alte obiecte de lut sau *arme* şi *unelte* de piatră sau de metal sau podoabe de bronz, de fier, de aramă sau de alte metaluri; ori *idoli* (statue) mari sau mici, de piatră sau de metal; ori *lespezi* de piatră săpate cu *chipuri* sau cu *slove* şi flori; ori *bănuţi* vechi de aramă, de argint sau aur; ori *pietre de inele* (antice), ori alte feluri de lucruri din vechime;

— ori dacă se află prin cimitire, prin zidurile caselor sau prin împrejmuirile lor, pe la fîntîni, pe la biserici sau geamii: pietre vechi scrise, stîlpi miliari, coloane de arhitectură, statue, tronuri de piatră etc, băgate în pămînt sau întrebuinţate în zidire. De unde sînt aduse şi ce greutăţi se întîmpină la ridicarea lor.

A 2-a întrebare: Dacă se va fi aflînd în comună sau în vecinătate vreunul sau mai multe locuri de felul celor însemnate la întîia întrebare, se va arăta cu de-amăruntul *care* sînt acele locuri, de ce *soi* sînt ele şi se va însemna desluşit *ce numire* poartă în partea locul fiecare din ele îndeosebi.

A vf-1 întrebare: se va însemna asemeni în ce parte a comunei cade fiecare din acele locu adică spre *răsărit,* spre *apus,* spre *miazănoapte* ori spre *miazăzi* şi se va arăta încă dacă sînt aşezate pe *loc şeţ* sau pe vreun *deal* sau în vreo *vale* sau pe *malul* vreunei *ape* s pe *poalele* ori pe *muchia* vreunui *munte* sau pe vreun *pisc* sau în vreo *pădure* sau în vreun ori *haltă* sau în vreun *ostrov* sau pe lîngă *mare,* însemnîndu-se totdeodată şi numirea ace ioc in care se află.

A 4-i întreb ire: se va arăta, pre cit va fi prin putinţă, întinderea sau mărimea şi forma încliipuieşte, adică :

— dacă va fi *cetate* ori *cetăţuie* ori *lagăr,* se va spune de este rotundă ori în multe unghiuri şi se va arăta ca cît coprins poate să aibă înlăuntrul ei, cîte fălci ori pogoane ori cîţi stînjeni;

— dacă va fi *şanţ,* se va spune ca cît este *adîncul,* cît este *latul* şi cît este *lungul* şi încotro este îndreptată urma Iui prin comunele vecine şi se va arăta în ce parte aruncat pămintul, adică spre răsărit, spre apus, spre miazănoapte ori spre miazăzi;

— dacă va fi movilă sau măgură sau gorgan, se va arăta ca cît este de înalt ş citi stînjeni poate să aibă ocolul lui la poale şi dacă este rotund sau cu vîrful ţug ori trunchiat;

— dacă va fi zidărie, se va spune daca este făcută cu *bolovani necioplîţi* de piatră cu *lespezi cioplite* ori cu cărămidă şi cu ce fel de cărămidă, mare sau mică, groasă sau ţire., roşie închis sau mai deschis, cu semne sau nu pe dinsa; se va arăta dacă pietrele cărămizile sînt împreunate cu *ciment* şi ce închipuieşte acea zidărie, adică dacă este *rot* ori *în unghiuri,* ca cum ar fi fost o *biserică* ori o *culă* ori un *palat* ori o *casă* omenea sau cîacă este un *zid de împrejmuire* ori *de cetate ;*

— dacă vor fi *cimitire turceşti,* să se arate de cînd sînt părăsite, de unde s-a *pietrele vechi lucrate* sau *scrise* greceşte sau latineşte de pe la morminte şi dacă printre a pietre nu sînt unele cari fie că au avut inscripţiune însă s-a şters de tot, fie că poart dînsele încă inscripţiunea, însă sint cu faţa *scrisă* în pămînt sau coperită de muşchi ori ţăr

— dacă vor fi *pietroaie* aşezate de mînă de om, se va arăta ca ce mărime au e se va spune dacă sînt mai multe *grămădite* una peste alta ori puse alături în *linie* dr sau în *frînturi* sau în rotocol; ori daca este numai un pietroi singur şi pustiu, dar foarte m

— dacă va fi *peştere,* se va arăta dacă pare a fi scobită de mînă de oameni făcută numai din fire şi se va spune la cîtă adîncime poate să aibă şi cît este de înlăuntru şi în ce parte de loc îşi are intrarea. De cînd este lăcuită?

A 5-i întreb ire: se va arăta cu de-amăruntul orice fel de *spuse bătrîneşti* şi *poveşti* care păstrat din vechime despre acele locuri însemnate, de orice soi vor fi;

A 1 întrebare : dacă se va fi întîmplat să se găsească vreodată in pămintul acelei co sau în vecinătatea ei ceva lucruri vechi, precum: *olarii, arme, unelte, scule, bănuţi, idoli, chipuri, lespezi scrise* sau *cu flori* ori alte feluri de lucruri de prin vremile vech se facă arătare ce fel de lucruri s-au găsit şi în ce loc s-au descoperit, cam pe ce vre ce au devenit ele.

La toate întrebările din acest Cestionariu se cere ca să se dea răspunsuri lăr după ce se va face cercetare despie cele aflătoare în coprinsul comunei sau în vecinătăţ fiecare întrebare îndeosebi se va face răspuns cu toate desluşirile cîte se vor putea d la faţa locului, întrebînd şi pe oamenii cu cunoştinţe despre asemeni lucruri vechi. în com unde nu se află învăţători, scriitorii primărielor vor da desluşirile cerute, cari vor fi c late de revizorii şcolari.

Comentariu de arheologie

Scrierea de faţă are la bază o comunicare ţinută de Odobescu la 20 septembri la Societatea Academică[1] şi pablieată iniţial în *Aratele Societăţii Academice Române,* secL 2, apoi sub forma de extras, în 1878. Concepută şi realizată ca o scaiţă de valor a iiiformiailor venite pe calea publicaţiilor sau a **Ce3li0n**.aru.lui, lucrarea despre R împreună cu aceea consacrată antichităţilor judeţului Dorohoi reprezintă primele rep arheologice din literatura noastră de specialitate. *Antichităţile judeţului Romanaţi* fi

1 G. Serbau, în Alexandru Odobescu, *Pagini regasile,* Bucureşti, 1935, p. 360.

chiar şi astăzi în bibliografia lucrărilor dedicate arheologiei Olteniei romane[2], valoarea documentară păstrîndu-se aproape nealterată.

După cum s-a arătat şi în studiul introductiv, Oltenia sudică a fost zona cea mai intens cercetată de tînăra arheologie românească în secolul al XIX-lea. După ,,războiul de distrugeri şi pe căpătate" dintre Mihalache Ghica şi Nicolae Mavros din anii '30 ai veacului trecut — despre care deţinem amănunte tocmai dela Odobescu —antichităţile romane din Oltenia, foarte uşor depistabile în unele cazuri, atîta vreme cît existau încă ruine la suprafaţă, au atras neîncetat curiozitatea anticarilor şi a amatorilor de ,,excursiuni" arheologice. Exemple tipice furnizează în acest sens D. Pappasoglu[3] şi Th. Margot[4]. în schimb, A. T. Laurian, chiar dacă, după modelul epocii, nu a abordat decît superficial monumentele arheologice şi epigrafice din perioada romană din zonă, se detaşează de contemporanii săi imediaţi printr-en plus de erudiţie şi de discernămînt critic, *Istriana* sa aducînd însemnate preciziuni de ordin topografic, identificări corecte de toponime antice in teren, precum şi o anumită recoltă epigrafică analizată cu destulă competenţă[5].

După 1869 este rîndul lui Bolliac să-şi lege numele de cercetarea arheologică a Olteniei, Entuziastul gazetar şi arheolog autodidact a pornit campanii de săpături pe un front larg, astfel că, după cum observă Dumitru Tudor, regretatul neobosit cercetător al monumentelor arheologice romane din Oltenia în ultima jumătate de veac, ,,aproape n-a rămas localitate mai de seamă cu urme romane unde să nu se fi deschis săpături, la Reşca, Celei, Slăveni, Drobeta-Turnu Severin etc." [6]. Mai mult decît atît, spre deosebire de predecesorii săi, interesaţi exclusiv de rămăşiţele romane, Bolliac a angajat săpături şi în aşezarea preistorică de la Vădastra[7]. După cum se ştie, în toate cazurile, redactorul *Trompetei Carpaţilor* **Sl** fost animat mâi mult de gîndul de a-şi îmbogăţi propriile colecţii arheologice — pe care nu este mai puţin adevărat că le-a donat cu impresionantă generozitate Muzeului Naţional de Antichităţi — decît de dorinţa de a obţine date ştiinţifice concrete. O dovedeşte nu atît realitatea că Bolliac nu şi-a valorificat, practic, săpăturile — articolele sale de arheologie fiind, de fapt, descrieri de obiecte rupte din context — , cît, mai ales, entuziasmul gazetăresc cu care îşi anunţa fiecare captură.

La aceste cercetări se adaugă bogatele note topografice redactate de inginerul hotarnic Alexandru Popovici, a căror descoperire şi publicare parţială[8] se datorează tot lui Odobescu, precum şi alte săpături sporadice, bunăoară, cele ale lui D. A. Sturdza de la Slăveni şi Rusăneştii de Sus, cele ale lui V. A. Urechia de ia Reşca[9] sau cele ale lui D. C. Butculescu din castrul de la Jidava[10]. Cam acesta era materialul pe care 1-a avut Odobescu la dispoziţie în momentul în care a purces la întreprinderea sa de sistematizare a informaţiei arheologice referitoare la sudul Olteniei.

Odobescu şi-a conceput lucrarea în două părţi: ,,relaţiunea" propriu-zisă, cu istoricul cercetărilor şi prelucrarea informaţiilor venite pe calea *Gestionarului,* şi o anexă cuprinzînd extrase din articolele referitoare la chestiunea tratată, dar şi fragmente ample din notiţe inedite care vedeau, cu această ocazie, pentru prima dată lumina tiparului.

Textul propriu-zis al lui Odobescu, deşi este, evident, departe de a întruni condiţiile unei publicări repertoriale moderne, impresionează, totuşi, prin coerenţa sa. Noul spirit critic care pătrunde prin Odobescu în arheologia noastră se face simţit la tot pasul. Autorul nu-şi menajează deloc predecesorii anticari: ,,Vai! bietul judeţ Romanaţi număra multe locuri de acelea, unde, printre dărîmături de ziduri şi printre movile, plugarii şi salahorii dezgropau pe dibuite obiecte pe placul vorniculu [11]. Aşa s-au făcut pe atunci săpături la Reşca, lingă Caracal, la Celei, la Slăveni şi prin alte locuri ale judeţului Romanaţi, sfărîmînd şi râsipind urme preţioase ale vechilor aşezăminte romane din acel colţ al ţării, însemnat pentru eternitate cu ştampila coloniior romani din Dacia". Un exemplu concludent pentru mentalitatea arheologică a epocii îl oferă chiar unul din textele datorate lui Vladimir de Blareni

[2] D. Tudor, OR[4], p. 16.

[3] D. Pappasoglu, *Museul Pappasoglu,* Bucureşti, 1865; idem, *Călăuza sau conducătorul Bucuresciului,* Bucureşti, 1871.

[4] Th. Margot, *O viatorie în cele şaptesprezece districte ale României. Anticuităţi, curiozităţi naturale, situe, oraşe, monumente, dale istorice, usuri şi moravuri,* Bucureşti, 1859.

[5] A. T. Laurian, *Istriana,* în *Magazin istoric pentru Dacia, 2,* 1846, p. 65—128.

[6] *Op. cit,* p. 12.

[7] Despre începuturile săpăturilor din staţiunea preistorică (neolitică) de la Vădastra vezi C. N. Mateescu, SCIV, 22, 1971, 4, p. 643 sqq.

[8] Vezi *anexa B,* în care se publică fragmente din condica manuscrisă ; alte manuscrise, rămase inedite, se află la BAR (cf. D. Tudor, *op. cit.,* p. 15).

[9] Vezi *anexele E* şi *I,* respectiv *IC ;* cf. D. Tudor, *op. cit.,* p. 15.

[10] D. Tudor, *op. cit.,* p. 13. Butculescu a efectuat cercetări la Jidava în 1876.

[11] Este vorba de vornicul M. Ghica, ministrul de interne sub domnia fratelui său, Alexandru Ghica.

Ijerg şi inserate de Odobescu în *anexa A* [12], în care se relatează cum, cu o mină de oameni
asistat de autorităţile locale, vornicul a dezvelit, aproape cu furie, într-o singură zi, un impo
tant sarcofag roman. Este limpede că la asemenea practici face aluzie Odobescu încă d
1872, atunci cînd, în conferinţa dedicată artelor din România în periodul preistori
afinnă răspicat: ,,Nu în preumblări de cîteva ore, cu oameni adunaţi în pripă de vătăşel
satului, prin adimenirea bacşişului şi a cincizecii de rachiu, nu în zorul unei văratice că
torii de plăcere se studiază o movilă, astfel încît rezultatele dobindite să poată fi de fol
ştiinţei, să poată servi de bază neîndoioasă la comparaţiuni etnologice şi la teorii
istorie primordială" [13].

Acest stil de arheologie ocazională îndreptată exclusiv spre spectaculos este opus
Odobescu, pentru prima oară la noi, metodei de înregistrare atentă, critică şi sistematică
vestigiilor demne de a fi luate în considerare, ca o etapă iniţială absolut necesară viitoare
investigaţii de teren. Dacă răspunsurile venite prin *Cestionar* şi datele obţinute din săra
literatură de specialitate din epocă sînt preluate cu mult discernămînt, astfel că sînt în
turate, uneori cu picantă ironie, elucubraţii care aveau pretenţia să ridice legendele locale
rang de adevăruri „ştiinţifice", în schimb, ancheta de teren propriu-zisă lipseşte, întru
Odobescu nu a verificat personal la faţa locului aceste informaţii. în aceste condiţii, se vede
voit să accepte că în unele locuri nu s-ar afla nici un fel de urme antice, deşi cercetă
ulterioare au dovedit că locurile respective sînt printre cele mai bogate in vestigii arheologic
că .Jorazdaiui Novac", valul din veacul al IV-lea e.n., ar fi anterior epocii romane etc.

Clasificarea urmată de Odobescu în înregistrarea vestigiilor este aceeaşi cu cea uzit
in scrierile sale precedente: tumuli (,,movile", ,,măguri"), valuri de pămînt, drumuri, ,,cetă
aşezări, cu descoperiri preistorice şi monumente medievale. Cea mai mare parte este consac
«pocii romane, despre care informaţia era ceva mai cuprinzătoare. Aici Odobescu are ma
merit de a fi introdus in circuitul ştiinţific multe informaţii inedite peste care, fără semnala
sa, s-ar fi aşternut, poate, praful uitării, precum ,,condica manuscrisă" a inginerului A
Popovici. Pe de altă parte însă, multe din cetăţile" semnalate—singurul criteriu fiind urm
«ie zidărie romană — s-au dovedit ulterior a fi simple aşezări rurale din teritoriul Sucida
•sau al Romulei. Foarte importante sint şi precizările cu privire la drumul roman pe Va
Oltului, cu cele două ramificaţii ale sale în partea sudică, aceasta cu atît mai mult cu
.«detalii de teren vizibile acum mai bine ele un veac au devenit ulterior, la scurtă vre
inaccesibile datorită lucrărilor publice din a doua jumătate a secolului al X1X-1ea. Nu lipsit
interes este şi faptul că Odobescu aplică aici cu succes o metodă pe care el însuşi o
pusese cel clintii în arheologia românească numai cu ciţiva ani înainte, aceea referitoar
valorificarea tradiţiei orale în investigaţia arheologică; pornind de la denumirile popu
de ..calea lui Traian", ,,troian" etc, autorul caută să descopere realitatea arheologică ca
constituit temeiul acestei tradiţii. (Pe alt tărîm, cel filologic, metoda îşi găsea în epo
bogată ilustrare în opera lui Hăsdeu.)

Mai puţin inspirat decît de obicei se dovedeşte a fi Odobescu în cele cîteva demer
de analiză toponomastică. Lăsînd la o parte ciudatul *topos* clin toată literatura subiect
pînă spre finele sec. al XIX-lea, mai precis pînă la studiile epigrafice ale lui Tocilescu, an
că]a Reşca s-ar afla vechea ,,Antina", o creaţie toponimică erudită a lui L. F. De Marsigl
primul cercetător al antichităţilor romane danubiene, pe care Odobescu, în mod foarte cu
omite să-l citeze [15] — , i se poate imputa cărturarului nefericita etimologie a numelui ora
Caracal, acceptat, este drept, nu fără reţineri, ca provenind de la cognomenuî împăra
roman.M. Antoninus Caracalla; i se poate imputa şi complicarea inutilă a discuţiei în j
toponimului *Vădastra,* pe care Odobescu încearcă să-l apropie de nume de locuri an
precum *Chalastra* sau *Ballansira,* ba chiar şi de cuvîntul *tuiastra,* transmis de Dioscor

în privinţa monumentelor medievale semnalate in repertoriu, demersul este asemă
celui folosit în scrierile anterioare consacrate unor mănăstiri unde Odobescu a cules
istorice. Aici se iese deja din sfera arheologiei şi se atacă probleme de literatură ro
-veche, folclor romănăţean — balada despre Radu Calomfirescu — şi istorie politică medie
Pernianent însetat de noi informaţii, Odobescu apelează printre primii în istoriografia

[13] Articolul lui Blaremberg *(Mormint vecin găsit în România cea Mică)* apăruse în
jseu! naţional, nr. 24 din 5 aug. 1836.

[13] Vezi în acest voi., partea a 2-a.

[14] Poate cel mai concludent exemplu îl constituie Orlea, despre care Odobescu nu
nici o informaţie, deşi aici se află ,,cea mai bogată aşezare rurală din cîmpia romănăţ
(D„ Tudor, *op. cit.,* p. 230), evidenţiată de numeroase descoperiri ceramice, numismatice, scu
rale şi epigrafice.

[15] Lucrarea descriptivă a lui Marsigli nu-i era, în nici un caz, necunoscută lui Odob
«din moment ce, cu ciţiva ani înainte, in 1872, >jj o inserează în bibliografia alcătuită în ve
sprijinirii candidaţilor la concursul academic; vezi n. 351/39 de ia *Bibliografia Daciei.*

nească şi la mărturiile călătorilor străini care au trecut prin părţile noastre în evul mediu; o dovadă în acest sens este *anexa M,* unde se inserează o traducere după o ediţie engleză din Paul de Alep, a cărui relatare constituie unul din cele mai importante documente pentru istoria noastră în veacul al XVII-lea.

Repertoriile consacrate antichităţilor şi monumentelor medievale din cuprinsul judeţelor Romanaţi şi Dorohoi — două părţi extreme ale României de atunci — au rămas singurele piese din amplul dosar care trebuia să cuprindă întreg teritoriul ţării. Dacă în anii din urmă s-au mai adăugat alte cîteva repertorii arheologice pentru unele judeţe, precum şi repertoriile bibliografice ale monumentelor medievale datorate lui Nicolae Stoicescu[16], măreţul proiect conceput cîndva de Odobescu de a întocmi un repertoriu arheologic al întregii ţări a rămas pînă în zilele noastre în stadiul de deziderat.

101/3 Nicolae Mavros s-a născut în 1778 (sau 1782) ca fiu al hatmanului Gheorghe Mavros, descendent dintr-o familie de boieri originari din Chios şi împămînteniţi în Moldova, şi al Marioarei Ventura. A fost căsătorit cu Pulcheria D. Ghica, sora domnilor Grigore Ghica (1822—1828), Alexandru Ghica (1834—1842) şi a lui Mihalache Ghica, apoi cu Sevastia Al. Suţu. Rusofil convins, fidel colaborator al regimului militar instituit de generalul Pavel Kiseleff, Mavros a fost urmărit toată viaţa de antipatiile celor care nu se sfiau să-1 numească direct „spion al Rusiei" *(Amintirile colonelului Lăcusteanu,* publicate şi adnotate de R. Crutzescu, Bucureşti, 1935, p. 210; pentru alte aprecieri negative vezi I. C. Filitti, *Domniile române sub -Regulamentul Organic,* Bucureşti, 1915, p. 156, n. 1). Interesul pentru arheologie s-a deşteptat la Mavros în cercul de anticari din jurul lui Kiseleff, unde i-a cunoscut pe Vladimir de Blaremberg, pe ofiţerul de ordonanţă Karneev, colecţionar de monede, pe viitorul ban Mihalache Ghica, precum şi pe alţi numismaţi ai vremii: Alexandru Filipescu-Vulpe, Dr. Ioan Rasty, Alexandru Nenciulescu. Colecţia de antichităţi (mai ales monede) strînsă în această perioadă şi, în special, în timpul activităţii sale ca inspector al carantinelor instituite pe Dunăre (pînă în 1859) a suferit oarecare pierderi în 1854, cînd, în contextul războiului Crimeii, Mavros, suspectat ca ,,agent ţarist", a fugit din Bucureşti, iar ofiţerii ruşi încartiruiţi în casa sa i-au furat monedele antice (C. Moisil, în *Boabe de grîu,* 4. 1933, p. 709). Ceea ce a rămas a trecut prin generoasa donaţie a generalului în patrimoniul Muzeului Naţional de Antichităţi în 1862 (Al. Păunescu, Irina Casan-Franga, P. Diaconu, în SCIVA, 35,1984, 1, p. 19-21, cu întreaga bibliografie). Mavros nu a publicat nimic, în schimb a fost un adevărat mentor al tinerilor pasionaţi de arheologie. ,,Pentru studiul arheologiei — îşi aminteşte peste ani Ion Ghica *(Scrisori către Vasile Alecsandri,* Bucureşti, 1887, p. 683) — generalul Mavru avea consacrată o zi pe săptămînă, marţea, dacă nu mă înşel, zi în care se închidea în cabinetul sau cu Laurian şi Boliac şi nu primea pe nimeni". Figură bizară, arheologul de marţi după-amiază avea să rămînă toată viaţa preţuit de cercurile anticare. Cu cîţiva ani înainte ae moartea lui Mavros (survenită în 1868) Bolliac încă mai afirma (în 1863) ,,că arheologia română este astăzi în mîinile generalului Mavru" *(Buciumul,* 1863, nr. 9, 30 ian., p. 35).

101/7 După nefericitul obicei al epocii, banul Mihalache Ghica nu a publicat rezultatele săpăturilor întreprinse de el (prin intermediul lui Blaremberg) în Oltenia. Dacă s-au păstrat unele date despre aceste săpături de pionierat este, pe de o parte, meritul lui Blaremberg, care a făcut să apară cîteva „rapoarte" în efemera revistă *Muzeul naţional,* pe de altă parte, meritul lui Odobescu însuşi, care a reprodus aceste scrieri în anexele de la *Romanaţi,* ferindu-le de uitare. Pînă la urmă, M. Ghica nu şi-a redactat decît catalogul colecţiei numismatice, pe care însă nu 1-a publicat; manuscrisul (aflat la BAR; cf. C. Moisil, în *Cronica numismatică şi arheologică,* 7, 1927, 73—76, p. 53) poartă titlul: *Mes Loisirs ou Amusements Numismaţi' ques ou Description d'une Serie de Medailles Aniiques Grecques et Coloniales Romaines, d'apres Mionet, du Cabinet M. Ghica.*

101/32 Vladimir de Blaremberg (vezi *Bibliografia Daciei)* era fiul arheologului rus J. de Blaremberg, ale cărui principale opere sînt consacrate antichităţilor greceşti din Rusia meridională: *Choix de medailles aniiques d'Olbiopolis. . .,* Paris, 1822; *De la position des trois-forteresses tauro-scythiques dont parle Strabon,* Odessa, 1831.

103/6 *Istriana* iui Laurian valorifică cercetările de teren efectuate de autor de-a lungul* Dunării, în urma cărora a descoperit, intre altele, cîteva importante inscripţii. Prin valoarea

^epei ?'!/ biblI°ffral *monumentelor feudale din Bucureşti,* Bucureşti, 1961- *Pf~ n i Z* ^*monumentelor feudale din România,* I. *Ţara Românească (MunlerJa Oltenia şi Dobrogea)* Mitropolia Olteniei, 1970 ; *Repertoriul bibliografic ol localităţilor simori-mentelor medievale din Moldova,* Bucureşti, 1974 etc. Noi înşine am folosit în' comentoit din aceasta ediţie preţioasele indicaţii bibliografice din aceste volume comentai,..e.

sa ştiinţifică — mult mai înaltă decît cea a altor producţii contemporane — lucrarea lui Laur poate fi considerată o operă de pionierat a ştiinţei arheologice şi epigrafice româneşti.

103/14 Maiorul D. Pappasoglu (Papazoglu) a fost un anticar pasionat, donator al M zeului Naţional de Antichităţi, însă lucrările sale, simple liste de obiecte descoperite in „ cuFslumlc" sale arheologice din ţară, nu prezintă, în afara unor indicaţii de provenienţă a u piese, nici un fel de valoare ştiinţifică. Pentru activitatea lui Pappasoglu vezi Al. Păunes Irina Casan-Franga, P. Diaconu, în SCIVA, 35, 1984, 1, p. 34 şi n. 96.

103/16 Deşi îl criticase vehement pe Bolliac în *Fumuri arheologice,* Odobescu a contin să-i respecte redactorului de la *Trompeta Carpaţilor* munca de teren, dovadă şi afirmaţia faţă, că scrierile Iui Bolliac sînt utilizabile prin cantitatea lor de informaţie. Pentru polem dintre Odobescu şi Bolliac vezi studiul introductiv.

107/4 Şirurile de ,,măguri" de-a lungul Dunării, menţionate de Odobescu şi în scrie sale consacrate „periodului preistoric" pe teritoriul României, cuprind tumuli din diferite ep (pre- şi protoistorice), deci nu pot fi tratate ca un ansamblu unitar.

107/4 Grojdibodul de astăzi (jud. Olt) făcea parte din teritoriul Sucidavei (Celei) ; D. Tudor, OR[4], p. 208. în hotarul acestui sat se găsesc cîteva din „măgurile" menţionate Odobescu şi săpate de maiorul D. Pappasoglu în 1867. Tot aici sînt semnalate ruine rom (urme de zidărie), iar în decursul timpului s-au descoperit numeroase fragmente ceram monede şi fibule de bronz din epoca romană, aflate în bună parte în colecţiile Muzeului Naţi de Antichităţi (actualmente Institutul de Arheologie, Bucureşti; obiecte inedite din don Pappasoglu) şi, la un moment dat, în colecţia Gh. Georgescu-Corabia (vase romane între în jurul comunei s-au identificat şi mici aşezări romane tîrzii ş chiar din sec. al Vl-lea *(ibid.,* p. 229). Cea mai importantă descoperire este însă diploma militară (cf. n. 14 din tex iui Odobescu) din anul 129 e.n., prin care veteranul Eupator, fiul lui Eumenes, originar Sebastopoiis (Asia Mică), fost *gregalis* în *vexillatio equitum Illgricorum,* este dăruit cu cetăţ romană şi colonizat, împreună cu cei cinci copii ai săi, în teritoriul sucidavens (CIL XVI, IDR, I, Dipl. X). Această diplomă (găsită în 1842) a fost donată de domnitorul Al •Ceza împăratului francez Napoleon al III-lea, mare amator de antichităţi, şi se găseşte a Sn muzeul Saint Germain-en-Laye.

107/4 Urmele de fortificaţii ele la Celei nu sînt altele decît ruinele Sucidavei — v aşezare dacică (toponimul este tipic) devenită un *vicus* în epoca stăpînirii romane şi ce al unui *territorium* înconjurător. Deşi nu a fost înălţată la rang de municipiu, aşezarea d Suci.dava are un aspect cvasiurban, bine pus in evidenţă de îndelungatele cercetări condus D. Tudor (1936—1977). Bibliografia consacrată descoperirilor arheologice, epigrafice şi nu matice din această aşezare este vastă (vezi studiile citate în OR[4], p. 240). O prezen sintetică la D. Tudor, *Sucidava. Une cile daco-romaine ei byzantine en Dacie,* Bruxelles, (Coli. Latomus, LXXX) ; idem, *Sucidava,* Bucureşti, 1966; idem, *Sucidava,* Craiova, 1 idem, OR[4], p. 197—208. Cît despre fortificaţiile de ia Islaz — menţionate încă din sec. XVIII-lea de Marsigli, cercetate apoi de Laurian şi Bolliac — , acestea reprezintă „ca de sud al limesului alutan" (D. Tudor, OR[4], p. 279, nr. 20). Unul din cele trei castre — epoci diferite — este astăzi cu totul mîncat de apele Dunării (s-au păstrat însă descri lui Bolliac şi Laurian). Celelalte două sint „cetatea Racoviţa" şi „cetatea Verdea". în puncte din jurul Islazului au fost semnalate prin cercetări de suprafaţă şi aşezări ro rurale *(ibid.,* p. 234).

108/3 Este vorba de podul durat în 328 de Constantin cel Mare într-un mome care fîşia de pămînt de la nord de Dunăre (pînă la „brazda lui Novac de sud") se mai Încă sub controlul Imperiului roman, principalul ,,cap de pod" fiind Sucidava ^Celei). unea Sucidava de Oescus (Ghighen), colonia romană situată pe actualul mal bulgăre Dunării. Podul a fost cercetat pe rind de L. F. de Marsigli *(Description du Danube. . .,* vo 2-lea, Haga, 1744, p. 37—39), inginerul hotarnic Al. Popovici şi C. Bolliac (vezi ane apoi de Tocilescu, în sfîrşit, în 1968 de D. Tudor, căruia i se datorează cele mai com descrieri din punct de vedere tehnic şi arheologic *(Arhivele Olteniei,* 13, 1934, p. 107— idem, *Podurile romane de la Dunărea de jos,* Bucureşti, 1971, p. 155—192 = *Les ponts ro du Bas Danube,* Bucureşti, 1974, p. 135—166). Vezi şi O. Toropii, *Analele Universităţii C Seria istorie, geografie, filologie,* 1, 1972, p. 20—33.

109/2 Drumul roman dintre Celei (Sucidava) şi Reşca (Romula) era încă circu începutul sec. al XVIII-lea, cînd este notat cu mare precizie, sub numele de *Via T* de cartograful austriac Fr. Schwantz Hauptmann (cf. Al. D. Vasilescu, *Arhivele Olten* 1925, p. 207—209). Vezi descrierea drumului la D. Tudor, *Tabula Imperii Romani: Dro*

Ronuil a—Sucidava, Bucureşti, 1965; idem, OR[4], p. 49. La Devesel (jud. Olt) nu se sila o' ,,cetate", ci doar o aşezare rurală din teritoriul Romulei, unde s-au descoperit zidoîi cu cărămidă romană, o statuetă de bronz reprezentîndu-1 pe Priapus şi o monedă de la Antoninus Pius (D. Tudor, OR[4], p. 229).

109/4 Alături de drumul dintre Romula şi Sucidava, aceasta este a doua arteră care lega Romula de Dunăre, urmînd fidel cursul Oltului (,,drumul Oltului"). Deşi nu este cunoscut din *Tabula Peutingeriana,* iar actualmente este în bună parte distrus de lucrările moderne, se ştie că acest drum a reprezentat o importantă arteră de circulaţie, dovadă şi cei 3 stîlpi miliari descoperiţi de-a lungul său : la Băbiciu, jud. Dolj (CIL III, 13 802 = IDR, II nr.,493 ; epoca lui Septimiu Sever), la Gostavăţ, jud. Olt (CIL III, 14 216, 18= IDR, II, nr. 494; epoca lui Septimiu Sever, după C. C. Petolescu, editorul IDR ,11, p. 195), la Copăceni, jud. Vilcea (CIL III, 14 216, 19 = IDR, II, nr. 589; anul 236). Un al patrulea stîlp miliar (E. Popescu, *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV— XIII descoperite în România,* Bucureşti, 1976, nr. 278) a fost descoperit îa Sucidava şi este în legătură cu refacerea drumului Sucidava — Pomula sub Constantin cel Mare, în anul 328. Drumul de-a lungul Oltului „era o arteră mai mult strategică a limesului alutan, pe cînd aceea dintre Romula şi Sucidava era o cale economică" (D. Tudor, OR[4], p. 48).

109/5 La Tia Mare a fost identificat ipotetic un castru în cadrul liniei fortificate a Oltului *(limes Alutanus };* vezi D. Tudor, *op. cit.,* p. 252.

11.0/4 Stela funerară descoperită în 1865 în „măgura lui Ion Ciobanul" de D. A. • Sturdza (CIL III, 8040 = IDR, II, nr. 323) a fost înălţată pentru Aelius Vales, zis şi Esbenus, in a doua jumătate a sec. al II-lea e.n. de către soţia sa Sira (fostă libertă?) şi libertul Fortunatus. Numele de Esbenus indică originea traco-dacică a personajului (C. C. Petolescu, IDR, II, p. 142).

110/5 Actualul sat Scărişoara (jud. Olt), unde se semnalează descoperiri de ceramică şi cărămizi romane (D. Tudor, *op. cit.,* p. 231), este situat pe ramura de pe Olt a drumului roman de la Dunăre spre Romula (Reşca).

110/5 Şi localitatea Gostavăţ (jud. Olt) este situată pe acelaşi drum roman. Aici s-au găsit două tezaure monetare; despre cel descoperit în 1893 (Dosar MNA, 1893, p. 73) nu se mai cunosc date exacte, în afară de faptul că era compus din 176 de monede de argint, iar cel scos la iveală în 1969, conţinînd 428 de denari, se păstrează la muzeul din Slăveni şi a fost publicat de Gh. Popilian, *Historico,* 2, 1971, p. 35—51. La Gostavăţ se aflau o aşezare romană rurală la hotarul dintre teritoriul romuîens şi cel sucidavens — după cum ar indica o inscripţie de hotărnicie (IDR, II, nr. 495) — şi o necropolă tumulară în care s-au descoperit, sarcofage de piatră (D. Tudor, *op. cit.,* p. 229).

110/11 Castrul roman de Ia Slăveni, com. Gostavăţ, jud. Olt, este situat în punctul Cetate" din mijlocul satului şi a constituit încă din epoca lui Blaremberg, Pappasoglu, Sturdza un obiectiv ,,preferat" al cercetării arheologice diletante. Cercetat apoi de Tocilescu în 1893 (date publicate de D. Tudor, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice,* 33, 1940, p. 34—38), castrul este Ia ora actuală cunoscut mai ales graţie săpăturilor întreprinse de D. Tudor intre 1962 şi 1975. în epoca războaielor daco-romane a fost înălţat un castru de pămînt care a dăinuit pînă în 205 e.n., cînd, aşa cum găsuieşte inscripţia găsită de Tocilescu la *porta praetoria* (spartă în ...260 de bucăţi, la care se mai adaugă unele mici fragmente recuperate ulterior prin săpăturile din anii '70 ai veacului nostru), a fost ridicată *a fimdamentis* o suprastructură de piatră (IDR, II, nr. 496) Castrul de la Slăveni este cel mai mare castru de piatră din D.îcia Inferior, constituind în epoca romană un bastion de bază al limesului alutan. Din acest castru provin numeroase descoperiri epigrafice (IDR, II, nr. 496—550), în măsură să ne informeze asupra trupelor auxiliare care au staţionat la Slăveni (D. Tudor, *Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară,* 7—8, 1974—1975, p. 13—21), precum şi descoperiri monetare (Gh. Popilian, *Oltenia,* 1, 1974,p. 72—81), inclusiv din sec. al IV-lea din epoca revenirii efemere a stăpîniiiii romane în sudul Olteniei şi Munteniei sub Constantin cel Mare. Castrul a fost părăsit, probabil, pe la 249—250, în contextul invaziilor gotice (D. Tudor, *Historica.* 1, 1970, p. 67—83). Vezi prezentarea sintetică a acestui monument arheologic la D. Tudor, OR[4], p. 301-307.

111/4 Din nefericire, despre importanta descoperire făcută de Ghica şi Blaremberg în 1836 — *mithraeuin* de la Slăveni — nu deţinem astăzi mai multe informaţii decît Odobescu în vremea sa, adică relatările lui Blaremberg şi F. Lajard. Sanctuarul a fost distrus cu ocazia săpăturilor neştiinţifice de atunci, iar piesele descoperite — statui, inscripţii, reliefuri, vase de cult etc. — împrăştiate. Dintre acestea se mai cunosc din literatură doar două dedicaţi[6]

către Mithra (CIL III, 1591 = 8038, unde se combină, în mod eronat, cele două inscripţi
menţionate de Blaremberg; cf. IDR, II, nr. 508, 509). Cf. D. Tudor, *op. cit.,* p. 388. Est
posibil ca una din cele două inscripţii (IDR, II, nr. 509) să fie identică cu cea publicată d
D. Tudor, SCIV, 16, 1965, 2. p. 358, fig. 9, pe baza unei fişe din manuscrisele Tocilescu
Pentru întreaga discuţie vezi C. C. Petolescu, *Dacia,* 20, 1976,'p. 259—263.

111/9 La Stoeneşti (jud. Olt) este semnalată o aşezare daco-romană, neeercetată încă
(D. Tudor, OR[4], p. 231).

113/2 Vezi *infra,* n. 116/17.

113/5 Localitatea Brîncoveni (jud. Olt) figurează pe traseul drumului roman de-a Inngu
Oltului pe harta cartografului austriac Fr. Schwantz ITauptmann din 1722. în raza satulu
s-au făcut descoperiri sporadice de ceramică romană (D. Tudor, *op. cit.,* p. 228).

114/2 Cu ocazia construirii căii ferate în 1872 a fost distrusă o parte din castrul de î
Enoşeşti (com. Piatra Olt, jud. Olt) situat pe un deal între satele Enoşeşti şi Criva, în locu
numit popular Cetatea lui Traian". Castrul a mai fost ulterior cercetat superficial de Butcu
lescu în 1881, apoi de Tocilescu (cf. AEM, 11, 1888, p. 203 ; mss. BAR, 5139, p. 40 şi Dosa
MNA, 1874, p. 117). Se adaugă apoi cîteva descoperiri monetare întîmplătoare (c. B. Mitrea
SCIV, 13, 1962, p. 220; idem, *Dacia,* 8, 1964, p. 338), precum şi cărămizi ştampilate (aflat
în cea mai mare parte în muzeul din Slatina), din care se poate deduce că fortifcaţia (iden
tificată cu *Acidava ;* cf. D. Tudor, *op. cit.,* p. 258) a fost construită de militari din *coho*
I Flavia Commagenorum în timpul lui Traian sau Hadrian.

115/6 Explicarea numelui oraşului Caracal prin numele împăratului roman Caracall
este una din fanteziile etimologice de largă circulaţie în sec. al X1X-lea (alături de explicare
toponimului Slatina prin Stella Latina sau a numelui Turnu Severin prin numele împăratul
roman Severus ; alte exemple la Al. Graur, *Nume de locuri,* Bucureşti, 1972, p. 26, § 41 — 42
I. Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, p. 270. explică numele oraşului pri
kara (= negru) -f *kala* (= fortificaţie, castel), ,,ambele de origine cumană".

115/20 Identificarea fantezistă „Antina" = Reşca — din care diletanţii au făcut
începutul sec. al X1X-lea ,,Antonina" — apare pentru prima oară îa Marsigli, care dă şi u
plan al ruinelor de la Reşca (apud D. Tudor, *op. cit.,* p. 177 şi fig. 41, 2 de Ia p. 178). Dup
cum se ştie astăzi, ruinele de la Reşca (com. Dobrosloveni, jud. Olt) sînt cele ale ccioni
romane Romula = Malva (pentru această identificare vezi D. Tudor, *Romula,* Bucureş
1967 ; idem, *Magazin istoric,* 3 (24), 1969, p. 2-5; 9 (30), 1969, p. 20-23 ; M. P. Speide
Akten des VL Internaţionalei! Kongresses pJ griechische und lateinische Epigraphi, Mtinche
1972, *Vestigiu,* 17, 1973, p. 454—457; idem, *Dacia* 17, 1973, p. 169—177). 6 prezenta
sintetică a descoperirilor de la Romula la D. Tudor, OR[4], p. 176—197.

115/22 Cercetările de teren ulterioare au stabilit existenţa a două valuri numi
popular ,,Brazda lui Novac". Brazda lui Novac de nord este situată la sud de Carpaţi
atinge în unele locuri o înălţime de c. 3 m. Şanţul (spre nord) este adînc de c. 3 m. Val
porneşte din apropierea Drobetei, trece prin actualele localităţi Hinova, Oraviţa, Terpeziţ
Lazu, Craiova, Cotmeana, Urlueni (aici se întretaie cu *limes Transalutanus),* Mozacu, Fint
Măneşti, Tîrgşoru Vechi, Ploieşti, dispărînd apoi pe îa cotul Şiretului şi la sud de Brăil
Nici în perioada care s-a scurs de la Odobescu încoace nu s-au găsit în val materiale arheologi
concludente, care să permită o datare precisă. FZste limpede că menirea valului era de a apă
regiunea sudică de atacurile dinspre nord, însă nu se poate stabili dacă ,,Brazda lui Nov
de nord" a fost ridicată de Constantin cel Mare (cf. D. Tudor, OR[4], p. 244—249) sau cu mu
mai devreme, in sec. I e.n. (părerea mai veche a lui Gr. Tocilescu şi V. Pârvan, reluată
K. Horedt, *Zur Frage der grofien Erdwälle an der miilleren und unieren Donau,* în *Ades*
IXe Congres international sur les frontieres romaines (Mamaia, 1970), Bucureşti, 1974,
p. 212—214). Brazda lui Novac de sud", lungă de 170 km, este situată în sud-vestul Munteni
Valul, numit popular şi ,,Troian", atinge pe alocuri 2 m înălţime şi 11 m lăţime. Şan
este situat tot la nord (1,50 m adîncime, 7,50 m lăţime), indicînd direcţia de unde vene
atacurile împotriva cărora fusese construit valul. Acesta pornea de pe malul sting al Oltul
de lingă Viespeşti şi ajungea spre lacul Greaca. Cele două valuri sint amintite de Odobes
în scrierile sale de preistorie.

116/17 Informaţia lui Al. Popovici este eronată. La Greci (com. Osica de Sus, jud. C
valul este tăiat de o şosea modernă (D. Tudor, *op. cit.,* p. 247), care urmează aproape fi
vechiul drum roman ; de aici şi greşeala lui Popovici, preluată *tale quale* de Odobescu. Evider
această eroare abia dacă poate fi imputată lui Popovici, autorul unor observaţii, de altminte

foarte judicioase, şi cu atît mai puţin lui Odobescu, tributar informaţiilor autorilor de cercetări de teren.

117/7 O mică inadvertenţă : Bolliac a datat, de fapt, corect staţiunea de la Vădastra în ,,epoca pietrei lustruite" (deci, în termenii de astăzi, epoca pietrei şlefuite, adică neolitic), nu în paleolitic, cum afirmă Odobescu (vezi articolul lui C. Bolliac, *Ceramica preistorică a Daciei,* în *Trompeta Carpaţilor,* 14, 1876, nr. 1255 = *anexa L;* cf. C/N. Mateescu, SGIV, 22, 1971, 4, p. 643). Numai că pentru Bolliac această epocă reprezenta faza cea mai timpurie atestată pe teritoriul ţării noastre: „Vădastra şi pînă astăzi rămîne pentru mine localitatea care conţine obiectele preistorice cele mai primitive; adică din epoca pietrei lustruite" (la fel, cu cîţiva ani înainte, în *Archeologia,* în *Trompeta Carpaţilor,* 11, 1873, nr. 1059 : ,,Trei epoci anteromane am avut convincţiunea că au fost pe teritoriul Daciei. [...] iară pre cea mai primitivă [ne-o arată — /?. *edit* — A.A.], — cu hotărire, Vădastra pînă astăzi"). La acea dată nu se cunoştea în România ,,veche" nici o descoperire paleolitică.

117/17 Aluzia este, evident, la fanteziile dezvoltate de Bolliac în articolul său din *Trompeta Carpaţilor,* cărora Odobescu le-a dat o replică violentă în *Fumuri arheologice.*

118/8 XaXocaxpa (XaXaaTpY), XaXsaTpa) este atît un oraş în Macedonia, cît şi un lac în - localitatea respectivă. Numele nu are, desigur, nici o legătură cu Vădastra.

118/12 Unele manuscrise la Diosc., 4, 176 indică *trutrastra* (TpooTpaffTpa), altele *tutrastra* (TOUTpacTpa).

123/5 în stadiul actual al cercetărilor se pot stabili următoarele observaţii pentru localităţile menţionate de Odobescu : Zănoaga (corn Leu, jud. Dolj): descoperiri ceramice romane izolate şi „măguri" cu morminte (mica aşezare rurală de aici se afla în teritoriul romulens); Cacaleţi (azi Castranova, jud. Dolj ; nume dat după toponimul antic, deşi identificarea este ipotetică, D. Tudor, OR⁴, p. 47 optînd pentru Viişoara, corn. Dragoteşti, iar CC. Petolescu, *Ramuri,* 10, 1974, 5, p. 9 pentru Slăveni) : aşezări rurale romane (D. Popescu, SCIV, 15, 1964, p. 651); Radomir (jud. Dolj): mică aşezare din teritoriul romulens (nu s-au obţinut date suplimentare în vremea scursă de la Odobescu încoace); Dioşti (jud. Dolj) : descoperiri izolate ceramice şi numismatice pe „Dealul Nucilor" ; Amărăştii de Jos (jud. Dolj): aşezare rurală romană pusă în evidenţă de numeroasele descoperiri de ceramică, monede, cărămizi; tot aici s-a descoperit în 1949 un tezaur de 1333 de monede de argint de la Titus la Gordian aî III-lea ; Amărăştii de Sus (jud. Dolj): aşezare rurală romană din care s-au cules, prin cercetări de suprafaţă sau descoperiri întîmplătoare, numeroase obiecte arheologice, printre care o statuetă în marmură a lui Iupiter Dolichenus (OR⁴, fig. 108,4); Ghizdăveşti (corn. Celar, jud. Dolj): descoperiri ceramice izolate; la fel, la Apele Vii (jud. Dolj); cf. pentru toate aceste semnalări OR⁴, passim.

124/3 Mănăstirea (cu hramul Sf. Nicolae) a fost ridicată în sec. aî XVI-îea de boierii Craioveşti, pentru a fi ulterior refăcută de Matei Basarab la 1640 (din această clădire nu s-au păstrat decît cîteva părţi). Biserica mare a fost ridicată la 1699 de Constantin Brîncoveanu şi a suferit mai multe refaceri. în apropiere se află palatul Brîncovenilor (atestat la 3 mai 1518, refăcut de Matei Basarab la 1634). Vezi bibliografia la N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România,* I. *Ţara Românească (Muntenia, Oltenia şi Dobrogea),* Mitropolia Olteniei, 1970, p. 98—101.

124/5 Mănăstirea Stăneşti (cu hramul Adormirea) a fost ctitorită de Giura logofătul şi Mogoş banul, ambii înrudiţi cu Buzeştii, la 1536 ; alte intervenţii se datorează Buzeştilor (sfîrsitul sec. al XVI-lea — începutul sec. al XVII-lea). Se păstrează fresca originară (N. Stoicescu, *op. dt.,* p. 594—595). Mănăstirea Dobruşa datează de la sfîrsitul sec. al XV-lea — începutul sec. al XVII-lea *(ibid.,* p. 282-283).

124/6 Mănăstirea Călui (cu hramul Sf. Nicolae), unde Odobescu a cules numeroase „note inedite" (cf. anexa O) cu ocazia călătoriei făcute împreună cu pictorul elveţian H. Trenk şi cu Gh. Tătărăscu (vezi A. Sacerdoţeanu, *Arhiva românească,Q,* 1941, p. 347—379; cf. AL Odobescu, *Opere,* II, p. 423—434 şi notele de la p. 672—674), a fost înălţată de banul Vlad şi fraţii săi, Dumitru pîrcălab şi Balica spătar, pe la 1516—1521, apoi refăcută de Buzeşti la sfîrsitul sec. al XVWea — începutul sec. al XVII-lea (pisania păstrată este din 1588). în biserică se găsesc lespezi funerare ale boierilor Buzeşti. Vezi N. Stoicescu, *op. cit.,* p. 134—136.

125/2 Aceste urme de case boiereşti par a proveni, mai degrabă, din proprietăţile familiei Brătăşanu (unor membri ai acestei familii li se datorează ridicarea bisericii din Şopîrliţa la 1833)'; vezi N. Stoicescu, *op. cit.,* p. 622-623.

126/2 Ghinea Olarul, marele vistier sub Matei Basarab, a sprijinit cu zel reformele financiare ale domnului, în frunte cu „darea talerului", introdusă în 1634—1635. Datorită abuzurilor sale — „ca un lup [...] — spune *Istoria Ţarii Româneşti, 1290—1690 (Letopiseţul cantacuzinesc)* — făcut-au lui Matei Vodă bani mulţi, avuţie rea" — Ghinea Olaru a căzut printre primii victimă răscoalei populare de la 1655.

127/7 Mănăstirea Hotărani (cu hramul Sfinţii Voievozi) a fost construită de Mitrea, mare vornic, la 1587—1588, dar a suferit ulterior refaceri succesive, iar pictura este modernă (N. Stoicescu, *op. cit.,* p. 375). Mănăstirea Popînzăleşti (cu hramul Sf. Nicolae) a fost ridicată înainte de 1678 de Ioan Monahul, fost Hamza Popînzălescu *(ibid.,* p. 510).

128/5 Astăzi satul se numeşte Iancu Jianu (jud. Olt). Aici se află urmele casei Buzeştilor, apoi Ştirbei, iar Biserica Sf. Paraschiva din sec. al XVI-lea a fost restaurată Ta 1896 *'(ibid.,* p. 147).

131/9 Cîntecul despre Radu Calomfirescu este, în diferite variante, prezent în marile culegeri de poezie populară epică: *Balade populare româneşti,* Bucureşti, 1964, voi. III, p. 77—82 (varianta de aici este întrucîtva mai coerentă), *Cîntece bătrineşti,* Bucureşti, 1974, p. 451—457, text reluat în *Cîntecul epic eroic,* Bucureşti, 1981, p. 669—674. Toate aceste trei *corpora* de balade româneşti au fost editate de către Al. I. Amzulescu. O altă variantă a acestui cîntec se găseşte în culegerea *Folclor din Oltenia şi Muntenia,* Bucureşti, 1967, voi. II, p. 293—300, culeasă de către Teodor Bălăşel. Deşi în ansamblu este o variantă mai completă, ea prezintă, cu toate acestea, destule obscurităţi şi diferenţe de detaliu. Un factor comun aî tuturor variantelor este lacuna prezentă şi în textul citat de către Odobescu, după prima parte a baladei. Pentru istoricul problemei, v. şi *Notă osupra cintecului poporan despre Radu Calomfirescu şi fraţii Buzeşti,* în AAR, t.X, p. a Il-a, p. 325-327 (M.C.).

ÎMPĂRATUL TRAIAN DUPĂ MONUMENTE ARCHEOLOGICE

Notiţă filologică

1. După cum arată subtitlul, acest articol este, în fapt, o ,,lecţiune introductivă la cursul de archeologie la Universitatea din Bucureşti, 1887'% Odobescu reluînd astfel activitatea de la catedră printr-o serie de prelegeri dedicate împăratului Traian*. Prima dintre acestea, cea de care ne ocupăm aici, avea să fie ulterior tipărită în *Convorbiri literare,* 21, 1887, 9, pp. 745—758 (=) **• -

Concepută cu greu***, apreciată critic de către autorul ei*, această lecţie inaugurală avea să îi dezamăgească pe Odobescu şi din pricina unei slabe audienţe*.

2. Grafia în care a apărut articolul nu pune probleme deosebite de cele discutate în *Notă asupra ediţiei.* Merită, cu toate acestea, semnalate cîteva particularităţi, chiar în interiorul sistemului practicat de CL.

Deşi cunoaşte semnele diacritice *(ă, ş, ţ),* CL nu foloseşte în textul acesta grafemul *L* care este peste tot înlocuit cu *i,* cu o singură excepţie : *aţîţă (p.* 754, r. 3 ţ, în original). în cazurile cînd f provine dintr-un *a,* grafemul folosit este *ă.* Chiar dacă pentru *intâi* şi *până* se poate presupune o pronunţare dialectală cu [ă], cele mai multe forme presupun totuşi un [1] : *ancă, când, cât, câteva, împrospătând, romanul, septemână*.*

în e, articolul poartă la sfîrşit semnătura: Alecsandru I. Odobescu.

3. Rămîne de semnalat intervenţia editorului în text: p. 245, r. 41 : *domniei voastră* — e,

* Cf. *Opere,* XI, nr. 1301: ,,...je ferai le mereredi de 5 â 6 1/2 du soir mes grandes îecons sur Trajan. . .", ca şi nr. 1321 : Quant â mon cours, ie crois que je ne le commencerai que le mereredi 21 octobre...".

** Odobescu proiecta, de altfel, publicarea acestor lecţii înainte chiar de le fi definitivat textul. Cf., în legătură cu aceasta, *Opere,* XI, nr. 1311 (din 11 octombrie 1887): ,,...des la semaine prochaine je me mets â preparer mon cours et je crois que je rempîacerai mes articîes hebdomadaires â PEpoca par mes Îecons sur Trajan, ce qui donnera au journal, pour chaque lecon, deux longs articîes par semaine".

*** Cf. *Opere,* XI, nr. 1331 : „Je me suiş leve ce matin â 6 heures, il faisait encore presque nuit, dans Pintention de me mettre de suite â ecrire ma lecon de demain soir, dont le premier mot n'est pas encore trace. II est neuf heures et demie et je n'ai pas encore cornmence. J'ai fait toute sorte de petits travaux, corrections d'epreuves, lecture de notes etc. Cest drole comme je ne suiş pas en train. Le tas de feuillets carres que j'ai lâ devant moi, prepares pour ecrire, m'effraye. Ma main est rebelle; elle embrouille meme mes idees".

* *Ibid.,* nr. 1332 ; ,,Jela trouve pour mon compte comme ci comme ca .Cest bâcle trop vite. J'avais menage le sujet, pour lequel j'avais besoin du Trajan des Denkmäler afin de n'en parler que mereredi prochain ; mais je n'ai pas eu de chance".

* *Ibid.,* nr. 1333 : ,,Moi, j'ai fait hier ma l-re lecon qui n'a pas meme dure 3/4 d'heure. Le public ne depassait pas 70 â 80 personnes, plutot des etudiants. J'avais fait trop de frais et je m'etais donne trop de peine. On semble ici etre abruti: sous tous les rapports le mond, a degringole. Et lorsque l'on] veut trop bien faire pour lui, on est fatigue de travailler pour de si maigres resultats. Et dire que deux fois par semaine il faut que je fasse ce nietier peu divertissant".

* V. şi *Notă asupra ediţiei,* sub 1, 2.

Comentariu de arheologie

Revenit în 1887 din Franţa, unde fusese secretar al Legaţiei române de la Paris, Alexandru Odobescu îşi reia catedra universitară de arheologie, suplinită cu succes, în absenţa sa, de Grigore Tociiescu. Pentru respectivul an universitar nutrea intenţia de a ţine un curs general intitulat *Mitologia şi instituţiunile religioase la greci şi apoi la romani* şi unul special cu tema *Traian şi despre toate acele monumente care se repoartă la istoria persoanei şi a epocei.* Din acest al doilea curs, două prelegeri aveau să vadă la scurt timp lumina tiparului : lecţia introductivă — cea de faţă — şi una dedicată reprezentărilor sculpturale ale lui Traian, publicate ambele, la un an distanţă între ele, în *Convorbiri literare*[1].

Interesul lui Odobescu pentru Traian şi epoca sa nu era deloc o noutate la proaspăt înfiinţata catedră de arheologie a Universităţii din Bucureşti. încă din 1874, pe vremea cînd Odobescu îşi ţinea cursul de *Istoria archeologiei,* acorda o atenţie specială optimului principe, în lecţia a 5-a, bunăoară, anunţă care vor fi monumentele din vremea lui Traian ce vor fi prezentate la momentul potrivit[2]. O bună parte din lecţia a 7-a este consacrată diferitelor exegaze dedicate de învăţaţi Columnei lui Traian, începînd din Renaştere pînă în epoca în care Odobescu îşi ţinea cursul[3]. în sfîrşit, în lecţia a 9-a, importanţa epigrafiei şi a numismaticii pentru istorie este dovedită tot prin exemplul lui Traian şi al unor episoade legate de războaiele daco-romane[4]. Toate aceste intervenţii, ca şi cele din timpul anului universitar 1887/ 1888 prezintă nu numai un aspect ştiinţific, ci sînt, totodată, pline de patos patriotic, putînd fi considerate adevărate piese de antologie în oratoria odobesciană.

Avîntul oratoric îşi găsea explicaţia în faptul că pentru Odobescu şi publicul său Traian era un adevărat erou naţional. în a doua jumătate a veacului trecut se mai făceau încă simţite ecourile romantismului literar şi istoriografie; legenda lui Traian — trăgîndu-şi originea din literatura cronicărească, dar mai cu seamă din scrierile Şcolii Ardelene — era întreţinută asiduu de reprezentanţii celui de-al doilea val latinizant. Mai mult decît atît, nu lipsea nici coloratura politică. în contextul luptei pentru desăvîrşirea unităţii naţionale, Traian, despre care se vorbea în termenii cei mai patetici[5], era un adevărat simbol al măreţiei trecute pe care urmaşii erau datori să o facă să renască. Ziare şi reviste dintre cele mai avîntat patriotice purtau titluri care aminteau de acest mare împărat: *Traian* şi *Columna lui Traian* ale Iui B.P. Haşdeu, pentru a nu da decît exemplele cele mai celebre. Multe licee din România purtau numele învingătorului lui Decebal. Columna lui Traian figura pe bancnotele de 20 de lei, iar în cîteva rînduri s-au făcut în cele mai înalte instanţe politice demersuri pentru a reconstitui columna în copie la Bucureşti sau pentru a amplasa o statuie ecvestră a lui Traian în faţa Universităţii, alături de cea a lui Minai Viteazul. Descoperirea monumentului triumfal de la Adamclisi (Tropaeum Traiani) — fapt semnificativ, în Dobrogea de curînd revenită la patria-mamă, în 1878 — a avut darul de a consolida acest mit. Rezultanta acestui climat a fost în opera arheologică a lui Odobescu imaginea unui Traian — erou naţional.

Un al doilea atribut al împăratului în scrierile lui Odobescu ar putea fi exprimat sintetic prin formula, de mare succes în antichitate, *Optimus Princeps* sau, pentru a grăi în termenii lui Marţial, *iustissimus omnium Senator;* este imaginea unui Traian bun, blînd, drept, viteaz, stăşinitor ideal. Această imagine era, de altfel, de circulaţie generală în istoriografia europeană în acea vreme, sursele antice despre Traian fiind valorificate *ad litteram* şi prea puţin supuse examenului critic[6].

în sfîrşit, o a treia trăsătură definitorie a imaginii lui Odobescu despre epoca lui Traian ţine de orientarea estetică generală a arheologilor din anii '60—'70 ai veacului trecut, aflaţi

[1] Pentru *Iconografia lui Traian* vezi *supra,* p. 252—267. Odobescu îşi exprimase iniţial intenţia de a publica prelegerile cursului său despre Traian în *Epoca* („ce qui donnera au journal, pour chaque lecon, deux longs articles par semaine"; vezi scris. 1311 din 29 sept./II oct. 1887 către Saşa, în *Opere,* XI), ca apoi să se orienteze către *Convorbiri literare (ibid.,* scris. 1339 din 29 oct./10 nov. 1887 ; cf. scris. 1340, 1351, 1353, 1368, toate către Saşa).

[2] *Istoria archeologiei,* ed. D. Tudor, p. 150.

[3] *Ibidem,* p, 188—193. Cu aceeaşi ocazie se citează şi versurile din Dante, *Purgatoriul,* 10, vv. 73—76, cu care se va încheia, cîţiva ani mai tîrziu, prelegerea publicată sub titlul *Iconograţia lui Traian (supra,* p. 267).

[4] *Istoria archeologiei,* p. 221—224.

[5] Grăitor pentru tonalitatea scrierilor consacrate lui Traian de literatura istoriografică a epocii este opusculul romanticului Dimitrie Bolintineanu, *Viaţa lui Traian August, fondatorul neamului românesc,* Bucureşti, 1869.

[6] Reprezentative în acest sens sînt cele mai cunoscute sinteze din epoca respectivă consacrate lui Traian : J. Dierauer, *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Traians,* Leipzig, 1868 j €. de la Berge *Essai sur le regne de Trajan,* Paris, 1877.

încă sub covîrşitoarea influenţă a lui Winckelmann, cel care a fundamentat o *Kunstarchăoiogie* redusă doar la sec. V—IV î.e.n. (epoca clasică pînă la Alexandru cel Mare) şi la sec. II î.e.n.. — II e.n. (apogeul şi sfîrşitul Republicii şi Imperiului roman timpuriu). Gvasinecunoscută era epoca elenistică (termenul este introdus abia în 1836 de J. G. Droysen) şi neinteresantă epoca Imperiului roman tîrziu. Este drept că acesteia din urmă E. Gibbon îi consacrase încă din veacul luminilor impunătoarea sa operă. Pentru arheologi însă, ca şi pentru esteticieni, ultimele secole de existenţă ale imperiului constituiau o epocă de „FalI", ,,Decline", ,,le Bas-Empire". Arta unei asemenea epoci era în mod necesar una barbară, coruptă, decadentă, în contrast cu arta înfloritoare a ,,epocii de aur" a lui Augustus sau a Antoninilor. Grăitoare în acest sens este antiteza pe care o stabileşte Odobescu între arta din vremea Iui Traian şi cea din timpul lui Constantin cel Mare atunci cînd, în *Istoria archeologiei,* relatează intervenţia ultimului pe arcul de triumf al lui Traian : „vom vorbi şi despre arcul triumfai, ale cărui sculpturi, pline de o energică măiestrie, denotă fără contestaţiune epoca înfloritoare a Iui Traian, deşi împăratul Constantin îşi însuşi cu două sute de ani mai tîrziu acel arc, împestriţînd opera cea veche cu sculpturi de o artă cu totul decăzută"[7].

Traian—erou naţional, Traian — *Optimus Princeps* într-o epocă de apogeu a artei romane — îa aceste coordonate este reductibilă imaginea lui Traian în epoca şi, implicit, în opera lui Odobescu. O imagine ideală, care astăzi nu mai are, desigur, darul de a convinge. Dacă acum o sută de ani orice remarcă mai critică la adresa împăratului hispan ar fi sunat aproape ca un sacrilegiu, între timp istoriografia s-a pronunţat mai nuanţat[8] : Traian a fost un *princeps* autentic, un dictator, însă a avut abilitatea de a întreţine excelente relaţii cu Senatul — în sinul căruia se făurea întotdeauna acea *communis opinio* capabilă să facă din orice împărat un *dious* după moarte sau să-l înfiereze cu *damnalio memoriae* — ceea ce nu-i reuşise, bunăoară, lui Domiţian (81—96), antiteza dintre cei doi principi fiind unul din cele mai cunoscute clişee* literare ale antichităţii.

244/3 După ce, în 1874, pe. vremea cînd Titu Maiorescu era ministru al Instrucţiunii Publice, Odobescu ţinuse unul din nou înfiinţatele cursuri „libere şi gratuite", cei de arheologie (cele 15 lecţii ţinute în anul universitar 1874/1875 văzînd în 1877 lumina tiparului sub titlul de *Istoria archeologiei),* în 1877 cursul devine oficial, Odobescu fiind retribuit ca profesor universitar. Cursul ţinut în 1877/1878 este unul de arheologie pre- şi protoistorică (programa păstrată în manuscris la BAR, mss. nr. 5348). în 1879 Odobescu pleacă însă în Franţa ca secretar al Legaţiei române de la Paris (unde se instalează în ian. 1880; cf. G. Şerban, *Pagini regăsire,* Bucureşti, 1965, p. 366 sqq.); cu unele întreruperi, rămîne aici pînă în 1887, timp în care, în ciuda numeroaselor dificultăţi, mai ales de ordin financiar, lucrează intens ia monografia dedicată tezaurului de la Pietroasa. Revenit în ţară, işi reia catedra la care ţine prezenta lecţie introductivă. /

244/7 Este vorba de lucrul la *Tezaurul de la Pietroasa.*

[7] *Istoria archeologiei,* p. 150.

[8] Un punct de vedere extrem, care, Ia rîndul său, nu poate fi nici ei acceptat ca atare este reprezentat de K. H. Waters, care îşi intitulează contribuţia în mod semnificativ *Traianus Domitiani Continuator,* în AJPh, 90, 1969, p. 385—404. Din imensa bibliografie a lucrărilor dedicate lui Traian selectăm următoarele sinteze : B. Henderson, *Five Roman Emperors : Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Trajan, A.D. 69—117,* Cambridge, 1927; R. Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulta storia e sui tempi delVimperatore Traiano,* Messina, 1926—1927, 2 voi.; M. Smallwood, *Documents illustrating the Principate of Nerva, Trajan and Hadrian,* Oxford, 1965 ; R. Hanslik, W. H. Grofi, *M. Vlpius Traianus,* în RE, Suppi. la voi. 10, Stuttgart, 1965, col. 1035 sqq.: E. Cizek, *Epoca lui Traian. împrejurări istorice şi probleme ideologice?* Bucureşti, 1980. Pentru întregul context politic şi ideologic esenţiale sînt cărţile Iui R. Syrae, *Tacitus,* Oxford, 1958 şi *Ten studies in Tacitus,* Oxford, 1970, ca şi analiza lui A. N. Sherwin-White, *The letters of Pliny. A hislorical and social commentaiy,* Oxford, 1966. Pentru războaiele daco-romane vezi H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană,* Cluj, 1972, iar despre războiul părtie F. A. Lepper, *Trajan's Parthian war,* Oxford — London 1948. Arta în epoca lui Traian s-a bucurat şi ea, pe lîngă studiile speciale consacrate Columnei lui Traian şi monumentului de Ia Adamclisi sau Arcului de Triumf de îa Beneventum, de cîteva sinteze atît în istoriografia universală, cît şi în cea românească : vezi W. H. GroG, *Bildnisse Trajans,* Berlin, 1940; M. Gramatopol, *Arta imperială a epocii lui Traian,* Bucureşti, 1984.

244/22 *Mă încumătez* pare să presupună o formă de tipul **incomitâre.* (DELR) consideră că *a se cumeta* provine din „lat. *incommltere* cu schimbare de conjugaţiune". REW notează s.v. *commîtere* un „Rum. *cumete"* (M.C.).

244/36 Citatul este din *Istoria archeologiei,* întîia lecţiune, p. 14 a ediţiei din 1877 (Bucureşti. Socec) (M.C.).

244/39 *ibidem.,* p. 16 (M.C.).

245/9 Prima lecţie din cursul ţinut în 1874/1875, făcînd parte din ciclul cuprins în *Istoria archeologiei,* acordă un mare spaţiu clasificării antichităţilor în „etice" şi „estetice" (vezi *Istoria archeologiei,* p. 63—71). Antichităţile „etice" sînt însă de domeniul istoriei antice, deci împărţirea lui Odobescu — de largă circulaţie încă de prin sec. al XVIII-lea — nu putea fi valabilă.

245/42 Despre ascensiunea lui Tocilescu la catedră şi despre metoda sa de lucru vezi comentariul de la *Bibliografia Daciei.*

246/18 Danastris (AavaaTp^), nume dat de autorii bizantini Nistrului (numit, de obicei, de autorii antici Tyras). La Ammianus Marcellinus (31, 3, 3—4) apare sub forma *Danastium ;* Ia lordanes *(Get.,* 5 şi 33) sub forma *Danastrus.*

246/18 *Iaşici* este o formă insolită, fără alte atestări, pentru *iazigi* (M.C.).

246/18 Iazigii sînt ramura vestică a sarmaţilor (populaţia din grupul iranian de vest, strins înrudită cu sciţii). După Strabon, 7,3,17, după „pustia geţilor" **(Y) TOOV PSTGW** *ipy]{iicc)* urma spre răsărit ţinutul locuit de „tirageţi" (TupaysTaî.) — geţii din zona cetăţii Tyras —, apoi cel populat de iazigi *('lonZpyec,* ; numiţi şi „regali" — BocaiXsioi). Cu timpul, iazigii au trecut prin nordul Daciei în Cîmpia Pannonică, unde sînt pomeniţi de Tacitus, *Annales,* 12, 29, 3 pe la mijlocul sec. I e.n. Este posibil ca această colonizare să fi fost efectuată de romani pentru a slăbi puterea dacilor. Regiunea părăsită de iazigi din nordul Mării Negre a fost îuată imediat în stăpînire de roxolani. Dacă ideea unui „imperiu" sarmatic în nordul Mării Negre în sec. I î.e.n., care ar fi cuprins regiunea extracarpatică a teritoriului de azi al României, ba chiar şi nord-vestul Bulgariei şi estul Transilvaniei (J. Harmatta, *Studies en the history of the Sarmatians,* Budapesta, 1950) nu poate fi acceptată, cu atît mai puţin veridică apare informaţia tîrzie a lui lordanes *(Get.,* 74), conform căreia Oltul singur i-ar fi despărţit pe iazigi de roxolani *(nam Iazygis ab Aroxolonis Aluta tantum fluvio segregantur),* ceea ce ar fi total împotriva evidenţei arheologice. Pentru sarmaţi (iazigi şi roxolani) în general vezi T. Sulimirski, *The Sarmatians,* Londra, 1970.

246/21 Aluzie la membrii ginţilor nobile Cornelia şi respectiv, Quintia, din care au provenit trei marcante personalităţi, de care se leagă consolidarea hegemoniei romane în bazinul mediteranean. Este vorba, in primul rînd, de P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus (Scipio Maior; 236—184 î.e.n.), general victorios în Spania împotriva cartaginezilor, consul (205 î.e.n.), înainte de a fi bine cunoscutul învingător al lui Hannibal în bătălia decisivă de la Zama (202 î.e.n.). P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Numantinus (Scipio Minor) s-a remarcat, la rîndul său, printr-un eficient asediu al Cartaginei în timpul celui de-al treilea război punic. Consul în două rînduri (147 şi 134 î.e.n.), el s-a sprijinit pe populari, însă a propus încetarea aplicării legii lui T. Sempronius Gracchus *(tex Sempronia)* de împărţire a pămîntului, ceea ce se pare că i-a atras moartea, survenită in condiţii suspecte (131 î.e.n.). Scipionii au fost renumiţi în epocă prin filelenismul lor cultural şi prin mecenatul lor artistic. Cam în aceeaşi epocă (intre cei doi Scipioni), în Grecia, se acoperea de glorie T. Quinctius Flaminius (Flamininus), învingătorul lui Filip al V-lea, regele macedonean, la Kynoskephaîai (197 î.e.n.) şi „pacificatorul" Greciei.

246/28 Citat după Cass. Dio, 68, 29, 1.

249/7 Această anecdotă este pusă de Aurelius Victor *(Epit..* 41, 13) in gura Iui Constantin cel Mare.

249/13 Din nefericire, încă din antichitate, basoreliefuri şi frize ce împodobeau edificiile din forul lui Traian au fost amplasate pe alte monumente, spre gloria altor împăraţi (de exemplu, arcul de triumf al lui Constantin). A urmat apoi perioada de „achiziţii" princiare din epoca renascentistă, astfel că unele fragmente susceptibile de a fi aparţinut edificiilor din forul Iui Traian se află dispersate în diferite muzee. De aceea, pentru cercetarea arheologică şi de istoria artei, reconstituirea înfăţişării monumentelor din forul lui Traian este o problemă

destul de spinoasă. Dacă pe la începutul veacului, deci la puţină vreme de la data la care Odobescu îşi ţinea cursul, punctul de vedere al lui A. J. B. Wace *(Studies in Roman historicat reliefs,* în PBSR, 4,1907, p. 227—276) părea să fie de nezdruncinat, în ultima vreme (după începutul făcut de mai demult de W. Seston, *Les ,,anaglypha Traiani" du Forum Romain et la politique d'Hadrien en 118,* în *Melanges de PJScole Francaise de Rome,* 44, 1927, p. 154—183) cercetările au nuanţat multe din opiniile tradiţionale: P. Zanker, *Das Traiansforum in Rom,* în *Archäologischer Anzeiger,* 1970, 4, p. 499—544; H. Plommer, *Trajan's Forum,* în *Antiquity,* 48, 190, 1974, p. 126—130; A. Linfert, *Certamen Principum. Uber den propagandiştischen Zweck der Kaisserfora,* în *Bonner Jahrbucher,* 179, 1979, p. 177—186. Inaugurat în 113, forul a fost în mod sigur îmbogăţit şi restaurat pe parcurs pînă la sfîrsitul vieţii lui Traian şi extins apoi (121 e.n.) de Hadriau. Deschisă rămîne însă problema atribuirii basoreliefurilor. Pentru Columna lui Traian, principalul monument al forului, fundamentală rămîne lucrarea lui C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule,* Berlin—Leipzig, 1896—1900, 4 voi. (2 voi. text -f- 2 voi. planşe), a cărei numerotare a scenelor nu a fost modificată de cercetătorii ulteriori. Din literatura noastră de specialitate trebuie amintită contribuţia regretaţilor Constantin şi Hadrian Daicoviciu, *Columna lui Traian,* Bucureşti, 1966.

249/48 Caius Suetonius Tranquillus (c. 76—141 e.n.), autorul bine cunoscutelor vieţi ale Cezarilor *(Vitae duodecim Caesarum),* prieten cu Pliniu cei Tînăr, cu care corespondează între 97 şi 113, a fost, ca şi acesta, favorizat de Traian în ascensiunea politică, înainte de a ajunge secretar *(ab epistulis Latinis)* sub Hadrian. Cu toate acestea, el s-a ferit de a-şi continua seria de biografii (care se opreşte la Domiţian). Suetoniu nu a scris nicicînd o operă despre Traian, care să se fi pierdut, aşa cum afirmă Odobescu. De aici s-a dedus, pe bună dreptate, că, la fel ca Tacitus, ilustrul său contemporan istoric, Suetoniu a avut serioase reţineri faţă de *saeculum Traiani,* deşi nu i-a fost nici pe departe un oponent în adevăratul sens al cuvîntului. O singură aluzie — favorabilă epocii Antoninilor — se strecoară în *Domitianus,* 23, 4, unde se relatează cum i se prezice în vis lui Domiţian că, prin cumpătarea şi moderaţia urmaşilor săi *(absiinentia et moderatione insequentium principum),* Roma va cunoaşte o epocă de prosperitate. Pentru opera lui Suetoniu vezi E. Cizek, *Structures et ideologie dans les vies des douze Cesars de Suetone,* Bucarest—Paris, 1977.

249/48 Marius Maximus, general din epoca lui Septimius Severus, cuceritorul Bizanţului apărat de sprijinitorii uzurpatorului Pescennius Niger (193—194 e.n.). Literat din cercul format în jurul împărătesei luîia Domna şi istoric, ale cărui scrieri s-au pierdut însă.

249/50 Istorici menţionaţi în *Historia Augusta* (mai ales *Severus Alexander,* 48, 6).

249/51 Pentru Cassius Dio şi părţile din opera sa transmise de Xiphilinos vezi nota de la *Bibliografia Daciei.*

250/1 Pentru epoca lui Traian, narată în cartea a 8-a din *Breviarium ab Urbe condiia,* Eutropius foloseşte ca surse pe Marius Maximus *(supra,* n. 249/48) şi, probabil, pe autorul anonim al breviarului postulat de Enmann la sfîrsitul secolului trecut (aşa-numita ,,Enmannsche Kaisergeschichte" — EKG). Vezi A. Garzetti, *Nerva,* Roma, 1950, p. 6 şi 43 ; R. Paribeni *op. cit.,* voi. 1, p. 33—34. Eutropius menţionează, între altele, urarea care se făcea împăraţilor în momentul suirii pe tron, anume să fie *felicior Augusto, melior Traiano* (Eutrop.JSm;*iarium,* 8,2).

250/1 Sextus Aurelius Victor (sec. al IV-lea e.n.), demnitar *(consularis Pannoniae Secundae* în 361 ; *praefectus Urbi* în 389) şi istoric. Este autorul unui breviar intitulat probabil *Caesares* sau *Liber de Caesaribus,* care narează principalele fapte ale împăraţilor romani de la Augustus pînă la Constantius al II-lea (361 e.n.). Tot sub numele său a circulat un alt breviar *(Epitome de Caesaribus),* desemnat de critica filologică prin Pseudo-Aurelius Victor.

250/1 Paulus Orosius (sec. al V-lea e.n.), discipol al lui Augustin şi Ieronim, a folosit în secţiunea rezervată lui Traian din cartea a 7-a a scrierii polemice *Adversus paganos historiamm libri VII* lucrările lui Eutropius şi Eusebius din Caesareea. Ieronim (Hieronymos), unul din părinţii bisericii, este, între altele, şi continuatorul cronicii lui Eusebius din Caesareea^ pe care a tradus-o în latineşte şi a completat-o cu noi informaţii.

250/4 Caius Plinius Caecilius Secundus (Minor) (61/62—113 e.n.) reprezintă, prin *Panegyricus Traiani* şi *Epistulae* (10 cărţi), fără îndoială, cel mai important izvor al epocii Iui Traian. Panegiricul rostit în Senat în septembrie 100, cu ocazia instalării sale în funcţia de *consul suffectus* (dar publicat ceva mai tîrziu, probabil în 101 sau 103 e.n.), este remarcabil prin calităţile sale literare şi, deşi ,,mai mult declamatoriu decît coprinzător de fapte", cum bine îi caracterizează Odobescu, constituie o însemnată sursă pentru primii ani de domnie ai lui Traian. Portretul lui Traian — construit pe conceptele cu conotaţii ideologice de frugalitate,.

moderaţie, liberalitate, indulgenţă etc. — este creionat mai degrabă în contrast cu cel aî lui Domiţian şi dovedeşte astfel punctul de vedere foarte partizan al lui Pliniu. De fapt, contrastul între Traian şi Domiţian nu a fost atît de frapant (vezi consideraţiile noastre din notiţa introductivă la acest studiu). Totul se reduce la diferenţa dintre ura cu care Senatul 1-a urmărit întotdeauna pe Domiţian (acesta a şi căzut, de altfel, victimă unui complot senatorial în anul 96) şi admiraţia, nu lipsită de linguşeală, pentru cel ce va fi numit chiar de acelaşi Senat *Optimus Princeps.* Pliniu însuşi era animatorul unei grupări senatoriale care căuta o conciliere între Senat şi împărat în cadrul căreia acesta din urmă să-şi adapteze politica Ia interesele senatorilor. Mai mult decît atît, prieten intim al lui Traian, Pliniu întreţine o bogată corespondenţă cu acesta, care este, într-adevăr, aşa cum remarcă Odobescu, chiar mai interesantă decît *Panegiricul* dintr-un anumit punct de vedere, întrucît furnizează numeroase ştiri despre viaţa culturală, social-economică, politică a epocii. Alături de corespondenţa cu Traian— mai ales în epoca în care autorul era proconsul al Bithyniei — Pliniu a schimbat scrisori cu numeroşi oameni de cultură, majoritatea senatori şi proprietari funciari ca şi el. Cronologia scrisorilor lui Pliniu a fost stabilită aproape definitiv de Th. Mommsen, *Hermes,* 3, 1869, p. 31—139. Din imensa bibliografie a studiilor dedicate lui Pliniu cel Tînăr reţinem : Anne-Marie Guillemin, *Pline et la vie Htteraire de son temps,* Paris, 1929 ; V. A. Sirago, *Le proprietà di Plinio il Giovane,* Milano, 1957; L. Vidman, *Etude sur la correspondance de Pline le Jeune avec Trajan,* Praga, 1960 (ed. a H-a, Roma, 1972); L. Rusca, *Plinio il Giovane attraverso le sue lettere,* Como, 1967; A. N. Sherwin-White, *op. <it.* (notiţa intr.). Pentru valoarea de izvor pentru epoca lui Traian a scrisorilor si a *Panegiricului* vezi, pe scurt, R. Paribeni, *op. cit.,* voi. 1, p. 13-15.

250/8 Decimus Iunius luvenalis (c. 60 — c. 135 e.n.), marele poet satiric, fusese persecutat de Domiţian, care, la un moment dat, 1-a exilat şi i-a confiscat averea. Nereabiiitat decît sub Hadrian — înainte însă de a trăi drama unui nou exil (E. Cizek, *Hermes,* 105, 1977, p. 80—101) — poetul nedreptăţit nu are nici un motiv să fie un admirator al lui Traian. Deşi nu face aluzii la politica lui Traian şi la persoana sa (poate, cu excepţia unui pasaj din *Sat.,* 2, 163—165, unde este posibil ca tribunul militar din Armenia cu pasiuni vinovate pentru adolescenţi să fie o caricatură a lui Traian, care îşi începuse cariera militară în Orient; cf. A. Michel, *Revue des etudes latines,* 41, 1963, p. 315—327), Iuvenal îşi manifestă destul de aspru dezacordul cu epoca — fapt cu atît mai remarcabil, cu cît, în general, producţia literară a vremii era favorabilă împăratului — prin critica penetrantă pe care o face unor realităţi sociale cotidiene. Vezi C. Marchesi, *Giovenale,* Roma, 1921 ; G. Highet, *Juvenal, the Satirist,* Oxford, 1955; A. Serafini, *Studio sulle satire di Giovenale,* Florenţa, 1957; J. Gerard, *Presence de Vhistoire dans les Satires de Juvenal,* în *VInformation Htteraire,* 16, 1964, p. 103—109; 154—159 ; M. A. Levi, *Aspelti sociali delta poesia di Giovenale,* în *Studi in onore di Gino Funaioli,* Roma, 1955, p. 170-179.

250/8 Marcus Valerius Martialis (c. 40—104 e.n.) a fost, pe rînd, adulator ai lui Titus, Domiţian şi Nerva. Retras încă din 98 în localitatea natală Bilbilis (Spania), Marţial a apucat doar primii ani din epoca lui Traian, în care a redactat ultimele trei cărţi de epigrame. Interesante pentru aspectele sociale ale vremii şi pentru moravurile de epocă, epigramele iui Marţial, deşi folosite — alături de opera lui Statius — în special ca izvor pentru domnia lui Domiţian, nu sînt lipsite de interes nici pentru epoca lui Traian. Vezi C. Marchesi, *Marziale,* Genova, 1914; W. Carratello, *Emerita,* 40, 1972, p. 177—204.

250/25 Tatăl lui Traian se numea tot Marcus Ulpius Traianus (cf. PIR², nr. 574) şi fusese legat de legiune în ludeea, unde se remarcase în mod deosebit, şi consul in 68. De remarcat că familia din care provenea Traian, pur latină şi originară din colonia Italica din provincia hispanică Baetica, nu era, totuşi, foarte de vază (cf. Eutrop., 8, 2,: *familia anliqua magis quam clara).*

250/25 Plotina Pompeia (c. 70—129 e.n.), fiica unui oarecare L. Pompeius şi soţia lui Traian. Virtuţile ei au fost declamatoriu evidenţiate de Plin., *Pan,.* 83—84. Se pare că a fost tipul de matroană romană tradiţională, care nu s-a amestecat, spre deosebire de alte ilustre predecesoare ale ei, în treburile statului, poate cu excepţia anului morţii lui Traian, cînd^ conform *Historiei Auguste,* a trimis Senatului o scrisoare prin care confirma adopţiunea luj Hadrian de către Traian aflat pe patul de moarte, ceea ce implica recunoaşterea primului ca împărat. Din 121 datează o inscripţie care a păstrat textul unei scrisori a Plotinei Pompeia către Hadrian, prin care îl ruga să-i sprijine pe nişte adepţi ai doctrinei epicureene. Hadrian a avut, de altfel, întotdeauna consideraţie faţă de protectoarea lui din tinereţe, iar în 129 i-a păstrat un doliu plin de pietate (Cass. Dio, 69, 10). Chipul Plotinei Pompeia ne este cunoscut datorită unui bust păstrat astăzi la Muzeul Capitolin.

250/26 Uĭpia Marciana (?—114 e.n.) a primit de la Traian titlul de *Augusta* (100 sau c. 105). De la numele ei se trage denumirea aşezării romane Marcianopolis (azi Reka Devnia, în Bulgaria).

250/26 Matidia (Maior), fiica Ulpiei Marciana, sora lui Traian, şi a lui G. Salonius Matidius Patruinus, născută înainte de 68 şi decedată în dec. 119. La 29 august 112 a primit titlul de *Augusta.* A stat mereu în anturajul lui Traian, iar în august 117, după moartea împăratului, a adus, împreună cu Plotina Pompeia, cenuşa acestuia de îa Selinunt la Roma *(Hist. Aug., Haclr.,* 5, 9). A fost căsătorită cu L. Vibius Sabinus (cf. R. Syme, *Journal of Roman Studies* 43, 1953, p. 156) şi a avut drept fiice pe Vibia Matidia (Minor) şi pe Sabina (viitoarea soţie a împăratului LIadrian). La moartea ei Hadrian a ţinut o *laudatio funebris* (CIL XIV, 3579), iar la Roma a fost sfinţit un *Templum Maticliae* (CIL XV, 7248).'

251/16 Instituţia alimentară *(alimenta)* a fost fondată de Nerva (Ps.-Aurelius Victor, *Epil.,* 12, 4) sau de Traian *(Hist. Aug., Hadrianus,* 7, 8 şi *Pertinax,* 9, 3; Cass. Dio, 68, 5, 4). Pe baza dobînzilor provenite din împrumuturile acordate agricultorilor italici se obţineau fonduri care erau destinate copiilor proveniţi din familii lipsite de mijloace din Italia. întrucît ambele aspecte, atît împrumutul acordat agricultorilor, cît şi asistenţa socială, se referă la Italia, nu îa provincii, discuţia s-a purtat multă vreme în istoriografie în jurul chestiunii dacă împrumutul era un scop în sine — o intervenţie imperială pentru a sprijini agricultura în Italia ameninţată de concurenţa provinciilor — sau doar un mijloc pentru a obţine fondurile necesare întemeierii noii şi originalei instituţii de asistenţă socială. Abia în ultima vreme s-a demonstrat în mod convingător (R. Duncan-Jones, PBS'l, 32 (19), 1961, p. 123—143; idem, *The economg of the Roman Empire. Quantitative studies,* Cambridge, 1974, p. 288—319; P. Garnsey, *Historia,* 16, 1968, 3, p. 380) că *alimenta* aveau, în primul rînd, un scop social, insistîndu-se asupra aspectului demografic (efortul autorităţii imperiale de a spori populaţia Italiei). Pe de altă parte, *alimenta* ţin de o anumită munificenţă imperială, avînd drept antecedente alte liberaîităţî tradiţionale, precum distribuţiile gratuite de grîne sau bani *(frumentationes, congiaria).* în ceea ce ne priveşte, sîntem de părere că în adoptarea acestui nou tip de expresie a munificenţei imperiale un rol de seamă l-au jucat şi raţiunile de ordin financiar. Atîta vreme cît finanţele erau secătuite de mult prea fastuoasele, deci şi costisitoarele *congiaria, alimenta* prezentau avantajul unor fonduri provenite din nişte doblnzi vărsate în mod regulat (Al. Avram, în *Analele Universităţii Bucureşti — Istorie,* 31, 1982, p. 15—24). Propaganda imperială a insistat asupra caracterului de liberalitate, evidenţiind *indulgentia principis.* Alături de monede şi inscripţii, *alimenta* sînt evocate si de monumentele arhitecturale ale epocii: arcul de triumf dela Beneventum (relieful nr. 14: cf. A. v. Domaszewski, *Die politische Bedeutung des Traiansbogens in Benevent,* în *Abhandlungen zur romischen Religion,* Leipzig—Berlin, 1909, p. 25—52; F. J. Hassel, *Der Traiansbogen in Benevent. Ein Bauwerk des romischen Senaîes,* Mainz am Rhein, 1966; T. Lorenz, *Leben und Rcgierung Trai/ms auf etern Bogen von Benevent,* Amsterdam, 1973) şi ,,anaglypha Traiani" din *forum.*

251/19 Este vorba de cele două mari inscripţii de Ia Veleia (CIL XI, 1147 = ILS 6675) şi Ligures Baebiani (CIL IX, 1455 = ILS 6509 ; aceasta este cea mai mare inscripţie latină din cele cunoscute pînă acum) care prezintă modul în care era aplicată iniţiativa imperială cu privire îa *alimenta.* La ora la care Odobescu îşi ţinea prelegerea cele două inscripţii erau cunoscute lumii ştiinţifice graţie studiilor pătrunzătoare ale lui G. Henzen, *De tabula alimeniaria Baebianorum,* în *Anuali dclVIstituio di corr. arch.,* 16, 1844, p. 5—111 şi Th. Mommsen, *Die italische Bodentheilung und die Alimentari afeln,* în *Hermes,* 19,1884» p. 393—416. între timp au apărut mai multe studii consacrate celor două importante documente epigrafice, din care reţinem: F. dePachtere, *La table hypothecaire de Veleia, etude sur la propriete fonciere dans VApennin de Plaisance,* Paris, 1920; P Veyne, *La table de Ligures Baebiani et l'insfitution alimentaire de Trajan,* în *Melanges de l'Ec. Fr. de Rome,* 69, 1957, p. 81—135 şi 70, 1958, p. 177—241 ; vezi şi studiile citate în n. 251/16.

ICONOGRAFIA LUI TRAIAN

Notiță filologică

1. A doua apariţie a lui AL Odobescu în paginile *Convorbirilor literare* o constituie tot o prelegere universitară, al cărei subtitlu îi precizează îndeajuns provenienţa: „Fragment dintr-un curs Ia Universitatea din Bucureşti", în CL 22, 1888, 2, pp. 97—119 (= e)*. Articolul a apărut şi în extras, identic însă cu textul din CL (= ex).

2. Textul se remarcă printr-un număr destul de mare de greşeli de tipar, pentru care am propus emendări. Dintre acestea, cele mai importante sînt următoarele:

p. 252, r. 38: *neţărmuită* (e) — *neţărmu(r)ita (sc.)*

p. 257, r. 19: *erou, mitologii — erou mitologic*

p. 260, r. 20 şi 262, r. 6: *statue — statuă* (forma din e a rezultat prin omiterea semnului diacritic: *statue)*

p. 261, r. 43 : *marmora — marmoră*

p. 261, r. 52: *afla — află*

p. 266, r. 13 : *cugetă — cugeta.*

3. Alte particularităţi semnificative sînt grafiile: *presintă* (259/16) (deşi forma întîlnită cel mai adesea — atît în CT, cît şi în celelalte publicaţii studiate pentru stabilirea textelor din prezentul volum — este *presentă)* şi *păstră* (267/11), care este, la prima vedere, o formă de imperfect (cf. *Notă,* sub. 3). Contextul ar necesita însă o formă de perfect simplu, aşa cum l-am şi interpretat, considerînd gratia drept greşeală de tipar pentru *păstra,* în care accentul circumflex notează accentul tonic. Această situaţie poate fi apropiată cu un alt exemplu oferit de aceeaşi revistă : *inâlţă* (V. IpT 87, p. 249, r. 11 ; cf. şi *Notă asupra ediţiei,* sub. *2).* în sfîrşit, am păstrat dubletul *Neapole j Neapoli.*

Comentariu de arheologie

Studiul consacrat reprezentărilor sculpturale ale lui Traian face parte din cursul ţinut de Alexandru Odobescu în anul universitar 1887/1888 despre monumentele arheologice referitoare Ia epoca marelui împărat \ Cu această ocazie sînt descrise opt statui şi două busturi considerate a-1 fi reprezentat pe Traian. Scris cam în tonul *Istoriei archeologiei,* cu care se înrudeşte îndeaproape, atîta vreme cît în ambele cazuri avem a face cu nişte prelegeri universitare, studiul nu este încărcat cu note, iar cele cîteva citate sînt inserate în text.

Spre deosebire de alte opere arheologice ale lui Odobescu, ale căror concluzii mai sînt încă şi astăzi parţial valabile, mica notiţă care ne reţine atenţia nu mai prezintă nici un interes pentru istoricul artei în epoca Iui Traian. Verdictul exegeţilor ulteriori a fost mult mai sever; astăzi nu mai putem accepta ca fiind reprezentări originale ale lui Traian decît *patru capete* (fig. 1 -f- 10, 4, 8,11) din cele opt statui şi două busturi prezentate de Odobescu. Restul pieselor aduse în discuţie sînt: 1. statui acefale ataşate în mod arbitrar unui cap al lui Traian *(torso* de la fig. 4, 8 şi restul bustului, în afara capului, de la fig. 1 4- 10,11); 2. capete moderne ale Iui Traian aşezate pe cîte un *torso* antic care nu le aparţinea (fig. 2, 6,7, 9) ; 3. statui reprezentînd alţi împăraţi (fig. 3, 5)[2].

La prima vedere ar putea să surprindă faptul că Odobescu, deşi recunoaşte — împreună cu E. Q. Visconti şi cu ceilalţi autori consultaţi — caracterul modern al unor părţi din statuile

* Cf. *Opere,* XI, nr. 1344 şi 1345.

i Vezi *supra,* notiţa introductivă de la *împăratul Traian.*

a V*zi comentariile noastre la piesele respective in notele la studiul lur Odofcescu.

prezentate, le descrie totuşi ca şi cum acest lucru nu ar ieşi din limitele firescului. în această privință, Odobescu apare ca un adept întîrziat al unei anumite estetici dezvoltate încă din Renaştere şi atingînd în practică punctul culminant în epoca lui Winckelmann, secolul alXVIII-lea. Această atitudine estetică făcea într-un mc^ specific deosebirea dintre original şi reproducere. Pentru a fi expuse în muzee, sculpturile fragmentare antice erau întregite de cei mai iscusiți sculptori ai epocii, ca material pentru „restaurare" folosindu-se gipsul. Cu timpul s-a dezvoltat o modă a mulajelor în gips şi nu au lipsit voci care să susțină cbiar superioritatea gipsului față de marmură[3]. Winckelmann însuşi, în perioada in care se afla sub protecția cardinalului Albani, a luat parte la întregirea unor sculpturi antice, iar în opera sa nu protestează nicidecum împotriva ideii de intervenție asupra sculpturii antice, ci doar împotriva modului neştiințific în care s-au executat anumite restaurări. Majoritatea sculpturilor, pe temeiul cărora se construiau teorii estetice idealiste, fuseseră intens restaurate, astfel încît nu mai păstrau decît foarte puțin din suprafața antică originală (un exemplu, între multe altele reprezintă *Apollo de la Belvedere* şi *Meduza Rondanini,* al căror caracter original a fost cu totul estompat de restaurările moderne, lucru pe care nu 1-a perceput Goetlie atunci cînd a opus tocmai aceste opere copiilor în gips pentru a demonstra superioritatea originalului din punct de vedere al materialului). Orice *torso* era fie „restaurat" prin întregiri moderne, fie completat cu capete şi membre descoperite separat în cu totul alte condiții. Singurele opere care au scăpat de la un asemenea tratament îşi datorează salvarea faptului că, din cauza numărului mare de fragmente din care se compuneau, întregirea lor prezenta dificultăți tehnice. Pe la începutul secolului al X1X-lea au făcut mare vîlvă frizele decupate de contele Elgin de pe Parthenonul atenian şi aduse la Londra; în toată Europa se întîlnfcau mulaje în gips după aceste sculpturi. în aceeaşi perioadă (1815—1819)) Thorvaldsen accepta — ce e drept, nu cu mare entuziasm — să întregească sculpturile descoperite de Charles Robert Cockerell în templul de la Egina în 1811 — primele mari descoperiri reprezentative pentru arta greacă arhaică — în vederea expunerii lor în gliptoteca mtincheneză. Dimpotrivă, alt mare sculptor clasicizant al epocii, Canova, refuza în 1803 să întregească sculpturile Parthenonului.

O dată cu ezitările lui Thorvaldsen şi cu refuzul ferm al lui Canova, marii artişti renunță să se mai implice în restaurări de opere antice; acestea rămîn în seama cabinetelor specializate şi au scopuri pur ştiințifice, de unde pînă atunci artiştii restauratori se angajaseră într-un fel de rivalitate cu arheologia (înțeleasă, evident, ca o *Kunstarchäologie* în sensul lui Winckelmann) în exprimarea conținutului ideatic antic[4].

Odobescu scria cam în vremea în care se generaliza despărțirea de Winckelmann şi de estetica idealistă, iar arheologia începea, cu greu, să-şi definească metodele. Mai puțin arheolog şi mai mult estetician de sorginte winckelmanniană, Odobescu se înscrie în tradiția erudiților de tipul lui Visconti şi Mongez. O comparație cu J. J. Bernoulli, care va scrie doar peste cîțiva ani *Romische Ikonographie*[5], este deosebit de revelatoare pentru diferența frapantă de metodologie. Ceea ce în istoriografie se defineşte prin trecerea de la romantism la şcoala critică are drept corespondent în istoriografia artei antice tranziția de la estetica idealistă la metodele analitice de exegeză (Semper, Furtwängler, Riegl şi şcoala vieneză etc). Lucrarea lui Bernoulli este un produs tipic al acestor noi orientări. Impresia artistică de ansamblu a unei statui îl lasă rece pe autor atîta vreme cît el depistează, întemeiat pe criterii ştiințifice, intervențiile moderne.

în afară de piesele menționate de Odobescu — despre care am arătat cîte erau originale — Bernoulli mai aminteşte următoarele statui ale lui Traian, date ca sigure (p. 76—77) :

— nr. 5 : statuie loricată de la Florența (Uffizzi), provenită în 1789 de la Roma; capul nu aparține statuii, ci este adăugat, iar membrele şi gîtul sînt intervenții moderne[6];

— nr. 11 : mască din marmură albă aplicată în mod arbitrar pe o statuie a unui bărbat şezînd din muzeul de la Berlin (provine de la Villa Negroni de la Roma, a fost adusă în 1791 la Sanssouci şi de aici la Berlin)[7];

— nr. 13 : statuie loricată descoperită la Utica, aflată în muzeul de la Leyda[8].

[3] Acest lucru se petrecea, desigur, înainte ca policromia sculpturilor greceşti să fie sugerată de A. -Chr. Quatremere de Quincy pe baza surselor literare, apoi de arhitectul J. I. Hittorf, întemeiat pe observații efectuate în templele din Sicilia, pentru a fi apoi dovedită definitiv de G. Semper.

[4] Toate exemplele pe care le-am înşirat sînt preluate de la N. Himmelmann, *Trecutul utopic. Arheologia şi cultura modernă,* trad. de Al. Avram, Bucureşti, 1984, p. 168—182.

[5] Avem în vedere aici voi. al II-lea, partea a 2-a, Stuttgart, 1891, care cuprinde capitolul consacrat statuilor imperiale care îl reprezintă pe Traian.

[6] Cf. W. H. GroB, *Traians Bildnisse,* Berlin, 1940, p. 128, nr. 34 şi pl. 20.

[7] *Ibidem,* p. 128, nr. 33 şi pl. 13, b (= C. Bliimel, *Romische Bildnisse,* Katalog Berlin, 1933, p. 14 sq., nr. R 33, pl. 24-25).

[8] Cf. GroB, p. 125, nr. 6 şi pl. 3, b.

De asemenea, sînt menționate numeroase capete şi basoreliefuri reprezentîndu-1 pe Traian. Lista a fost ulterior corectată şi îmbogățită în lucrarea lui W. H. GroB, *Traians Bildnisse,* Berlin, 1940, rămasă pînă astăzi opera de referință în domeniul portretisticii lui Traian.

252/18 Pentru atitudinea lui Pliniu cel Tînăr față de Traian şi caracterul angajat aî *Panegiricului* său vezi n. 250/4 de la *împăratul Traian.*

252/26 Marcus Iunius Brutus (sec. al Vl-lea î.e.n.) a fost, conform tradiției, „fondatorul" Republicii romane. Membru al unei ginți patriciene persecutate sub regimul regilor (tatăl său fusese ucis de Tarquinius Superbus), Brutus a trăit mai întîi în exil. Revenit la Roma, a condus, alături de Tarquinius Collatinus, răscoala victorioasă care a dus la înlăturarea ultimului rege, Tarquinius Superbus (510/509 î.e.n.). Ales alături de aliatul său *praetor,* Brutus a instaurat regim de esență dictatorială menit să apere proaspăt createle instituții republicane de uneltirile patricienilor din interior (severitatea sa de neclintit a mers pînă acolo, încît i-a trimis la moarte pe propriii săi fii, pentru că aceştia nesocotiseră ordinele sale). A murit într-un duel cu fiul regelui Tarquinius, revenit cu ajutor primit de la cetatea Veii în speranța, nerealizată, de a se reinstala ca rege. Caracterul integru, neînduplecat al lui M. Iunius Brutus evidențiat în unanimitate de analiştii şi de istoricii ulteriori (Titus Livius, 1, 57—59; Dionys din Haîicarnas, 4, 67 şi 77 ; 5,14; Cicero, *Brutus,* 14, 53) a rămas pentru posteritate un model de *gravitas* şi de *amor patriae* pentru bunul roman şi a constituit un simbol peste veacuri în perioada revoluțiilor burgheze din epoca modernă (concludent este, în această privință, tabloul lui J. L. David, *Brutus se întoarce în casa lui după executarea fiilor săi,* expus în salonul anului revoluționar 1789). Un urmaş la mare distanță în timp al lui M. Iunius Brutus este omonimul care a condus complotul împotriva lui Cezar (martie 44 î.e.n.).

252/26 Marcus Furius Camillus (sfîrsitul sec. al V-lea — începutul sec. al IV-Iea î.e.n.) este o altă figură devenită legendară în Roma republicană. Comandant strălucit de oşti, a cucerit în 396 î.e.n. oraşul etrusc Veii, însă doi ani mai tîrziu a căzut victimă unor intrigi calomnioase, fiind nevoit să ia calea exilului. Rechemat în 390, în condițiile grele cauzate de invazia gallilor, a instaurat dictatura şi, după ce a fost nevoit inițial să soarbă din cupa înfrîngerii (episodul *Vae victis!* narat de Titus Livius), a izbutit, în cele din urmă, să-i alunge pe năvălitori. Camillus şi Brutus erau reprezentați de multe statui la Roma, ca expresie a venerației de care se bucurau din partea urmaşilor.

253/9 Citat după Plin., *Pan.,* 55.

253/12 Templul de pe colina Capitoliu era cel mai de seamă lăcaş de cult pentru lupiter (Joie Ia Odobescu). Zeul suprem era adorat aici sub numele de Iupiter Gapitolinus, alături de Iuno Regina şi de Minerva, cele trei divinități alcătuind triada capitolină. Cele două statui ale lui Traian înălțate în pronaosul acestui templu *(Pan.,* 52, 3) au dispărut între timp. Referitor la acest pasaj, este de remarcat faptul că, în ciuda laudelor aduse de Pliniu modestiei lui Traian, statuile împăratului erau destul de frecvente imediat după anul 100, cînd îşi rostise Pliniu discursul; cf. GroJ3, p. 11—12.

253/29 „Autorul" este fictiv, ca toți ceilalți menționați de genialul compilator al *Hisioriei Auguste* (vezi nota de la *Un vas de lut).*

254/4 Cf. *ITist. Aug., Severus Alexander,* 5, 2 şi 13, 2.

254/16 Columna lui Traian ca monument de arhitectură şi ca izvor documentar excepțional pentru războaiele daco-romane s-a bucurat încă din Renaştere de. numeroase studii. Un scurt istoric al cercetărilor oferă şi Odobescu în *Istoria archeologiei,* ecl. D. Tudor p. 188—193 (a şaptea lecțiune), care se referă mai întîi Ia iUfonso Chacon (Ciacconi), autorul opului *Histo-*
j „ *r„„ n„aor,; nooii p<r cmnJarhri« rmnp in Columna p.insrlPm*

şi ia *pim^ipdia.* o» *jl^^j.^—* —

datorată lui Raffaeie Fabretti, şi se încheie cu opera lui Wilhelm Froehner, *La Colonne Trajane,* Paris, 1865, cea mai recentă şi completă tratare a subiectului în epoca în care scria Odobescu. Pentru istoricul cercetărilor pînă în sec. al X1X-lea vezi R. Chevalier, *Decouverie d'une iconographie: la Colonne Trajane (VIIIe — XIXe siecles),* în *Influence de la Grece et de Rome sur VOccident moderne,* Paris, 1977, p. 329—384, iar pentru ultima sută de ani A. Malissard, *Decouverie d'une iconographie: la Colonne Trajane (1850—1976),* în acelaşi volum. Reținem pentru o listă selectivă: C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule,* 4 voi., Berlin, 1896—1900 (acestui autor i se datorează numerotarea unanim acceptată a scenelor columnei

de la 1 îa 155) ; E. Petersen, *Trajans dakische Kriege, nach den Reliefs der Trajanssäule erzählL* 2 .voi., Leipzig, 1899—1903; K. Lehmann—Hartleben, *Die Trajanssäule. Ein romisches Kunstwerk zu Beginn der Spätantike,* Textband + Tafelband, Berlin—Lepzig, 1926 (spre deosebire de cei doi autori anteeitați, Lehmann-Hartleben contestă, de pe poziții estetizante, valoarea de izvor istoric a columnei) ; G. şi H. Daicoviciu, *Columna lui Traian,* Bucureşti, 1966.

254/17 Cînd se referă la arcul de triumf al lui Traian de la Roma (mai ales în *Istoria archeologiei),* Odobescu inversează termenii problemei (cf. *ibid.,* p. 150). Pentru el arcul de triumf al lui Constantin fusese construit de Traian şi „împestrițat" cu sculpturile adăugate in sec. al IV-lea de Constantin cel Mare. în realitate, arcul a fost înălțat de Constantin, care şi-a însuşit „marea friză" provenită din Forul lui Traian (M. Pallotino, *11 grande fregio di Traiano,* Roma, 1938 ; atribuirea frizei lui Domițian, sub cuvînt că aceasta ar reprezenta războaiele dacice ale ultimului Flavius, opinie susținută de W. Gauer, JDAI, 88, 1973, p. 319—350, nu poate fi acceptată; cf. R. Bianchi-Bandinelîi, *Rome, le centre du pouvoir; Vart romain des origines ă la fin du deuxieme siecle,* Paris, 1969, p. 210 ; M. Gramatopol, *Arta imperială a epocii lui Traian,* Bucureşti, 1984, p. 178 şi 212—213). în ultima vreme însă, o opinie îndrăzneață vrea ca şi Traian să fi avut un arc de triumf Ia Roma, anume „arcul lui Titus", redatat pe baza unor investigații epigrafice referitoare la inscripția votivâ (F. Magi, *Romische Mitteilungen,* 82, 1975, 1, p. 98—116; idem, *ibidem,* 84, 1977, 2, p. 331-348) şi în lumina unor criterii stilistice (M. Gramatopol, *op. cit.,* insistă, p. 177—178, 216—217, 221—222, asupra iluzionismului şi spațialității panourilor, asemănătoare cu cele de pe arcul de la Beneventum). Această ultimă părere este însă, deocamdată, „neaccepfată de majoritatea cercetătorilor acestei arte" *(ibid.,* p. 178).

de la *I* ^ *a* ^ *i* ^ ^ triUmf ^ 13 ^eneventum vezi biografia citata î„ „. 251/16

254/21 Pentru monedele din vremea lui Traian fundamentală rămîne lucrarea lui P. L. Strack, *Untersuchungen zur romischen Reichsprägung des zweiten Jahrhundcrts,* voi. 1. *Die Reichsprägung zur Zeii des Traian,* Stuttgart, 1931.

254/39 între timp lucrurile s-au mai schimbat. Fostul Muzeu Național de Antichități (înființat în 1834), ale cărui colecții au trecut în patrimoniul Muzeului de Istorie a RSR, a achiziționat în 1953 un cap de marmură cenuşie al lui Traian, descoperit la Roma şi provenind din fosta colecție M. Sutzu (M. Gramatopol, *Portretul roman în România,* Bucureşti, 1985, p. 68—71, nr. 5, il. 5 a-c). Tot la acelaşi muzeu se află acum şi un cap de marmură italică aî aceluiaşi împărat, descoperit în 1869 la Ostia, intrat în colecțiile Vaticanului şi dăruit în mai 1973 de papa Pius al Vl-lea preşedintelui Nicolae Geauşescu *(ibidem,* p. 71—72, nr. 6, il. 6 a-b). în sfîrşit, Mihai Gramatopol susține că ar fi identificat în colecția Severeanu un cap de marmură, *Ultimul portret antum al lui Traian,* în voi.*Artă şi arheologie dacică şi romană,* Bucureşti, 1982, p. 166-173 (vezi şi *Apulum,* 7, 1968, p. 369—379; *Portretul roman...,* p. 72—75, nr. 7, il. 7 a-c). Această din urmă identificare este însă discutabilă; vezi Măria Alexandrescu Vianu, în SCIVA, 37, 1986, 3, p. 276.

256/19 *Diuus* era titlul care se acorda de către Senat post-mortem împăraților trecuți în rîndul zeilor.

256/36 Statuia este menționată de Bernouîli, p. 77, nr. 9 (cu bibliografia mai veche), care remarcă însă că „der Kopf nicht zugehorig und das ganze Profil neu". Capul neaparținînd statuii, nu mai avem nici un element care să ne permită atribuirea ei lui Traian; de aceea statuia nu figurează la Grofi.

256/44 Nici această statuie nu poate fi atribuită lui Traian. în literatura de specialitate a veacului trecut această statuie mai era desemnată prin *Traianus pater,* însă, după stil, este o creație a artei iulio-claudine; Bernouîli, p. 91 (cu bibliografia veche). De altfel, tatăl lui Traian nu era o persoană de prim rang, deşi este reprezentat de cîteva statui.

257/1 Traian, născut la 18 septembrie 52 sau 53, fusese vreme de 10 ani *tribunus militum* sub ordinele tatălui său (Plin., *Pan.,* 15, 2) în Orient (Siria) şi în Germania, pe limesul renan.

257/4 Cf. Eutropius, *Breoiarium,* 8, 2, despre familia din care provenea Traian : *familia antiqua magis quam clara.*

257/5 într-adevăr, nu există, deocamdată, statui ale Iui Traian în tinerețe (înainte de adoptarea sa de către Nerva) şi nici nu este probabil să se descopere. Vezi Bernouîli, p. 85 ; Grofi, p. ii şi 65. Primele statui datează din perioada adoptării sau abia din momentul în care Traian a fost proclamat împărat.

257/10 *Crinitus* („pletosul") este numit Traian de Eutropius.

257/24 Mart., 10, 72, 9.

257/27 şi 258/11 *Sedie* trebuie socotit fără îndoială un hapax ; nici un dicționar nu consemnează termenul acesta livresc (tradus, de altfel, în text), la originea căruia stă desigur forma latinească *sedcs* (M.C.).

258/4 Faptul că alipirea capului reprezintă o intervenție modernă este în afară de orice îndoială. Statuia este, probabil, a unui filozof sau poet grec, doar capul adăugat este al lui Traian, chiar şi la acesta multe elemente fiind întregite (nasul, partea mediană a buzei de sus şi o paite a celei de jos şi a bărbiei). Vezi Bernouîli, p. 77, nr. 8 şi Grcfi, p. 124, nr. 2 şi pl. 6a.

258/6.Ennio Quirino Visconti (1751—1818), anticar italian stabilit în Franța (1799), însărcinat de Napoleon I cu organizarea Luvrului. Autorul lucrării foarte cunoscute în epocă *L'iconographie antique,* Paris, 1808.

259/11 Vezi descrierea la Pausanias 5, 12, 6. Statuia de la Olympia, ca şi cea de la Prusa, nu s-a păstrat. O altă statuie ridicată pe sol provincial (ins. Delos) este pusă în evidență de baza ei, descoperită aici la sfîrşitul veacului trecut (BCH, 20, 1896, p. 724).

259/29 După Bernouîli, p. 77, doar mîna dreaptă (cu globul) este adăugată de un artist modern.

259/44 *Lorica* („cuirasa'') era compusă din pieptar *(thorax)* şi spătar. în sec. I î.e.n. se introduce *lorica squamala,* formată din plăcuțe întrepătrunse ca nişte solz de peşte *(squamae),* care se generalizează începînd din epoca imperială, pentru a dispăra spre mijlocul sec. aî III-lea e.n. Un alt tip, apărut. în sec. I e.n., era *lorica segmentata,* formată din două plăci, care apărau partea superioară a bustului, şi nişte benzi metalice, care protejau restul bustului.

260/9 Statuia în chestiune nu-1 reprezintă pe Traian, ci pe un împărat din dinastia Iulia-Claudia. Bernouîli a crezut inițial că este vorba de Augustus (voi. II, 1, p. 36, nr. 48), apoi a revenit asupra teoriei sale, considerînd că statuia este „ein schlecht restaurierter Tiberius" (p. 76, nota 4).

260/20 şi 262/6 *Statuă* este forma obişnuită in epocă, rezultată din adaptarea latinescului. *statua.* în GILRL, II, p. 51, s.v., se face specificarea: „Termenul apare încă din secolul al XVIII-lea" (M.C.).

260/20 Descoperirea a avut Ioc în 1787, deci nu cu 120 de ani, ci cu 100 de ani înainte de data la care scria Odobescu (cf. Bernouîli, p. 76, nr. 4). Caligula descoperit în aceleaşi condiții este descris în aceeaşi lucrare, voi. II, 1, p. 306, nr. 9. Capul-este însă în întregime modern (Groi3, p. 134, B, e), în ciuda rezervelor Iui Bernouîli.

260/23 Alungat de la Roma de L. Cornelius Sulla, liderul optimaților (88 î.e.n.), bătrînul general Caius Marius, conducătorul popularilor, s-a retras la Ostia, de unde s-a îmbarcat pe o corabie, luînd calea Africii. Debarcat de corăbieri pentru o pauză (din lipsă de vint) şi părăsit pe furiş, Marius a fost prins de urmăritorii săi şi predat autorităților din Minturnae (pe coasta Lațiului). x\cestea n-au avut îndrăzneala să-l ucidă, ci i-au pus la dispoziție o corabie cu care Marius a plecat în Libia. După un an va reveni şi se va răzbuna crunt pe adversarii săi.

261/23 Este vorba de războiul lui Traian împotriva părților (114—117 e.n.).

262/10 Statuia este menționată de Bernouîli, p. 78—77, nr. 6. Torsul a fost descoperii' ia Gabii (Latium), iar capul — considerat „wohl das bestcrhaltene Trajansbildnis im Louvre" — este, de fapt, modern, ceea ce anulează orice criteriu dc atribuire a statuii lui Traian. De aceea, statuia nu figurează la Groi3.

262/19 Şi în acest caz capul, de marmură italică, este ataşat la o statuie loricată'care nu-i aparține. Capul este pe jumătate întregit în epoca modernă, veche fiind partea superioară cu ochii şi nasul. Vezi Bernouîli, p. 76, nr. 1 ; Grofi, p. 129, nr. 42 şi pi. 14 c-d.

263/8 Isis (sora lui Osiris în mitologia egipteană) a pătruns prin sec. I î.e.n. în Italia, ajungind în sec. I e.n. una din cele mai adorate divinități, cu un cult din cele mai dezvoltate, beneficiind de un. mare templu Ia Pompei. în legătură cu acest cult se dezvoltă o bogată şi variată iconografie. Vezi L. Vidman, *Isis und Sarapis bei den Griechen und Romern,* Berlin 1970.

283/14 Este vorba tot de succesele repurtate în contextul ducerii războiului pârtie.

263/16 După opinia lui Bernoulli, p. 77, nr. 7, şi această statuie trebuie să fi fost descoperită tot la Gabii (ca şi cea menţionată în n. 262/10 şi reprodusă în fig. 7 din textul lui Odobescu). Iniţial fusese restaurată cu un cap al lui Marcus Aurelius. Atribuirea statuii lui Traian este însă gratuită, iar piesa nu figurează în catalogul alcătuit de GroB.

264/2 *Rhtda (raeda)* este o trăsură sau căruţă cu patru roţi.

264/4 Aceste monede figurează în voi. 1 al lui P. L. Strack *(supra,* n. 254/21) la p. 207 şi în pJ. 3, 196 şi 8,142. Pe lingă argumentul numismatic, existenţa unei statui ecvestre în Forul lui Traian este confirmată şi de relatarea lui Ammianus Marcelîinus (16, 10, 15—16) despre vizita făcută în 357 e.n. de Gonstantius al II-lea şi prinţul persan Ghormisdas în Forul lui Traian. Vezi GroB, p. 13—14.

264/45 Le Chevalier A. Mongez, *Iconographie romaine,* voi. 3, Paris, 1826, p. 28. Reproducerea se află în voi. 4, pl. 36, 4—5. După mărturiile altor anticari (citate de Bernoulli, p. 80, nr. 40), bustul ar proveni nu din colecţia cardinalului Fesch, ci din Villa Albani.

264/47 Este un bust de 0,56 m înălţime. Cîteva părţi sînt întregite: o parte din nas, cîteva porţiuni din braţe, din piept etc. Vezi Bernoulli, *loc. cit.* ; GroB, p. 125, nr. 9 şi pl. 8b.

265/5 într-adevăr, aşa cum remarcă Odobescu, doar capul colosal este original, însă şi aici se pot constata unele întregiri moderne; nasul, marginile ambelor urechi şi gîtul. Vezi Bernoulli, p. 80, nr. 41 ; GroB, p. 126, nr. 19 şi pl. 13 a.

266/29 statue colorate — Se ştie că statuile antice, atît cele din lut ars ori din lemn, cît şi cele de marmură sau de bronz, erau parţial (mai ales capul şi veşmintele) colorate şi acoperite cu un strat protector alcătuit din ceară amestecată cu ulei (M.C.).

266/36 Turdetanii erau un neam iberic locuind în Turdetania (o regiune prin preajma Sevilîei de astăzi, în vechea Baetica). Nu putem fi însă de acord cu originea turdetană a viitorului împărat, atîta vreme cît familia Ulpiiîor din colonia Italica (fondată în 206 î.e.n. şi de atunci intens colonizată cu elemente italice) nu prea pare să fi fost amestecată cu indigenii (R. Paribeni, *Optimus princeps,* voi. 1, p. 45—48; E. Cizek, *Epoca lui Traian,* p. 103). *Cognomen-ul* Traianus este tipic latin, iar tatăl lui Traian fusese consul (68 e.n.). De altfel, Spania cuprindea provincii dintre cele mai romanizate ale imperiului. Cînd, în istoriografie, se vorbeşte de originea hispanică a lui Traian, nu se înţelege originea iberică în sens etnic, ci pur şi simplu faptul că viitorul împărat s-a născut şi şi-a petrecut adolescenţa în Hispania.

267/24 Este vorba de papa Grigore I cel Mare (590—604).

267/25 Cf. R. Paribeni, *op. cit.,* voi. 2, p. 312. Episodul este relatat de Odobescu şi în *Istoria archeologiei,* ed. D. Tudor, p. 191.

267/25 Nu este poate inutil să alăturăm acestor cuvinte inspirate cu care îl cinsteşte Odobescu pe imperialul strămoş evocarea statuară datorată unui mare arheolog şi om de cultură dintr-o vreme ceva mai apropiată de noi (V. Pârvan, *Scrieri,* Bucureşti, 1981, p. 539) :

„Ochii mei te văd, împărate, în zilele tale de neîncetată veghe. Cu statura ta maiestos înaltă, cu părul tău alb înainte de vreme, cu faţa ta nobilă şi energic dominatoare, cu ochii tăi atenţi, privind ca pentru a pătrunde dincolo de lucruri şi de oameni, cu fruntea ta brăzdată de dunga verticală a voinţei, cu buzele strînse în semn de stăpînire de sine, cu liniştea ta sigură, cuminte, hotărîtă, răbdătoare, nezguduită şi la nevoie aspră, dar nu crudă, cu iubirea de ascultare, ordine, statornicie — o, ce măreţ potolite, ce tăios pătrunzătoare, ce modest păstrătoare, ce senin iertătoare, ce adînc înţelegătoare a vieţii cum e, gălăgioasă, murdară, perfidă şi vanitoasă, sunt scrisorile tale către bunul, naivul, preaplecatul, plinul de sine, recunoscător devotatul tău sclav şi prieten, Plinius" (M.G.).

ATENEUL ROMÂN SI CLĂDIRILE ANTICE CU DOM* CIRCULAR

Notiţă filologică

1. Textul tipărit al acestei conferinţe a apărut în ediţie princeps la Socec şi Teclu, Bucureşti, 1888 **(e).** Subtitlul preciza *'.Conferinţă rostită la XIV feuruarie de A. I. Odobescu, cu o -alocuţiune de C. Esarcu.* Volumul, devenit intre timp o raritate bibliofilă, s-a bucurat de o prezentare grafică deosebită, cele 63 de pagini ale sale fiind bogat ornamentate cu viniete, chenare şi iniţiale în culori şi ilustrate cu desene şi planuri în alb-negru şi colorate. Lucrarea a fost retipărită fără alocuţiunea lui C. Esarcu şi cu ilustraţiile în alb-negru (la scară redusă) în ediţia îngrijită de II. Chendi şi E. Carcalechi, Al. Odobescu, *Opere complete,* voi. III, Bucureşti, 1908, p. 275-340 (= o). Aceasta corectează cîteva scăpări tipografice (care sînt mai mult decît cele două semnalate pe verso-ul paginii de gardă din **e),** procedînd, în acelaşi t mp, ia modernizarea unor forme (unele frecvente) din **e.** Astfel *daca > dacă, d-voastre>d-voastră, imbele > > ambele, statorit > statornicit,*

2. în bogata corespondenţă rămasă de la Odobescu se găsesc destule informaţii, care marchează atît iniţierea proiectului unei serii de conferinţe (v. *Opere,* NI, nr. 1389) şi pregătirea «conferinţei inaugurale, marcată de discuţii cu C. Esarcu şi cu A. Galleron, arhitectul principal aî Ateneului*, cît şi desfăşurarea conferinţei, ecoul acesteia** şi tipărirea în volum***. Putem In felul acesta urmări geneza lucrării pînă la transformarea în tipăritură.

3. Sistemul grafic este acelaşi din SLI, lucru explicabil prin faptul că cele două lucrări au fost angajate la aceeaşi editură. Etimologismul practicat de Socec & Teclu este destul de transparent, el permiţînd în cele mai multe cazuri o citire a formelor care este lipsită de ambiguitate «*.

Comentariu de arheologie

Conferinţa cu acest titlu a fost ţinută de Alexendru Odobescu la 14/26 februarie 1888 cu ocazia inaugurării noii clădiri a Ateneului Român, după alocuţiunea introductivă datorată neobositului animator al Societăţii literare cu acelaşi nume (fondată în 1863), Constantin Esarcu :

,,Duminică, 14/26 fevruarie, anul 1888, la 8 1/2 ore seara, s-a început seria de conferenţe ale Societăţii *Ateneului Român* din Bucureşti.

Pentru prima oară s-a întrunit atunci publicul, foarte numeros, într-una din sălile noului palat ce se află încă în lucrare.

* Cf., *exempli gratia,* scrisorile cu nr. 1401, 1409, 1411, 1413, 1417, 1418, 1421 1422 din *Opere,* XI. Scrisoarea nr. 1423 datează chiar din după-amiaza zilei de duminică 26 (14 stil vechi) februarie 1888, zi în care a avut loc citirea conferinţei, şi ne face martori preţului de oboseală cu care Odobescu îşi plătea activitatea ştiinţifică: ,,J'ai ecrit hier toute la journee et j'ai prolonge mon travail jusqu'â ce matin â 5 heures. Je n'ai dormi que deux heures... "

** Descrise în nr. 1424.

*** în scrisoarea din 27 (15) aprilie (= nr. 1444) se întîlnesc menţionate corecturi .. .j'avais en main la 6-eme feuille de mon Athenee...", iar în cea din 3 iunie (= 1454) sînt menţionate exemplare din AtR 88 : „J'ai deja leurs exempiaires (al regelui şi al reginei, n.n.) de *VAthenee,* mais ils en ont achete â la fete de Cişmegiu ou la vente se fait dans de mauvaises conditions, car la municipalite n'a pas donne â cela d'importance".

«* Pentru excepţii, v. *Notă asupra ediţiei* sub 7 (şi observaţia subsecventă), *ÎS, 20* cu obs, 4, 6.

La această inaugurare parţială a edificiului, domnul Constantin Esarcu, vicepreşedinte al societăţii, a rostit mai întîi cîteva cuvinte de salutare, pe care le rezumăm aci.

Ele au fost ca un proemiu la conferenţa ce domnul A. Odobescu a ţinut în aceeaşi seară, vorbind despre: *Palatul Ateneului Român şi despre clădirile antice, rătunde sau pătrate, cu dom circular.*

În alocuţiunea d-sale, domnul Esarcu a început prin a mărturisi că avusese intenţiunea de a ţine un discurs lung şi solemn.

Răzgîndindu-se însă, d-lui şi-a zis că o asemenea cuvîntare, care va fi discursul de inaugurare a palatului, trebuie să fie pronunţată atunci numai cînd palatul va fi cu desăvirşire terminat, atunci cînd chiar d-sa va fi în poziţiune de a face pe publicul capitalei să admire, pe lîngă impozantele proporţiuni arhitecturale ale nouăi clădiri, toată perfecţiunea artistică a detaliuriior ei.

Pînă atunci, d-sa a pregătit, numai provizoriu, mica sală, în care urează auditorilor săi bună venire. Şi aceasta a făcut-o pentru ca să scape de vechea sală din Cişmegiu, numită a Ateneului, pentru ca să se afle la sine acasă şi pentru ca fiecare să poată zice, împreună cu d-sa, vorba francezului: *Mon verre est petit; mais je bois dans mon vene* ! Mic îmi este paharul ; dar cel puţin beau în pahar, al meu !".

,,Poate — adaoge d-l Esarcu — că mulţi dintre d-voastră veţi crede că este o cochetărie din parte-mi a zice că sala în care ne aflăm este o mică sală (erau poate mai mult de cinci sute persoane care formau auditorul, iar altele foarte multe nu putuse să încapă din lipsa de spaţiu), dar veţi fi negreşit de această părere cînd voi avea onoarea ele a vă introduce în sala cea mare, sanctuariul edificiului, ale carii proporţiuni le desemnă şi le arată de departe vasta cupolă ce domină această parte a oraşului, domul circular despre care vă va vorbi îndată eminentul meu coleg şi amic d-l Odobescu.

în acea sală vă invit la toamna viitoare, cînd palatul va fi pe deplin terminat, cînd vom face împreună, într-un mod solemn, inaugurarea lui, şi cînd atunci voi pronunţa şi discursul ce preparasem pentru astă seară.

Sper — mai zice d-l Esarcu — că am cîştigat dreptul de a fi crezut şi că cuvintele mele nu vor mai fi luate, ca altă dată, drept cuvintele unui vizionar ; cu toate că această denominaţiune nu-mi este displăcută, căci am avut totdauna o simpatie pronunţată pentru acei cari au viziunea viitorului şi trec preste limitele prezentelui. Vă aduceţi poate aminte cu cît entuziasm vorbeam, acum doi ani, de acei trei sau patru vizionari obscuri şi săraci din Sevilia, cari întrunindu-se între dînşii, îşi ziseră într-o zi: „Hai să facem noi un monument astfel încît posteritatea, uitîndu-se la dînsul, să zică cum că am fost nebuni !" Şi Spania consideră astăzi catedrala lor din Sevilia ca o a opta minune a lumii.

Astă seară, ca şi acum doi ani, exprim cu aceeaşi convingere speranţa şi dorinţa ca nebunii de asemenea natură, în toate ordinele de cugetare şi de acţiune, ca asemenea sfinte . nebunii să încălzească mai des inimile junelor noastre generaţiuni şi să 'creeze un curent de entuziasm, care să mai cureţe atmosfera de miasmele şi de microbii de care ar putea fi îndesată".

D-î Esarcu arată în urmă cum, în discursul ce a pronunţat cu ocaziunea punerii pietrei fundamentale a Palatului Ateneului, a citat faptul istoric, amintit de M. S. Regele, augustul nostru Preşedinte de onoare, în cuvîntarea Sa de la Curtea de Argeş. Neagoie Basarab, acum aproape patru sute de ani, a invitat ca să asiste la tîrnosirea Bisericiei sale, pe patriarhul din Constantinopoî, pe mitropoliţii, episcopii şi egumenii din Sîrbia, Bulgaria, Muntele Athos şi din alte locuri depărtate. Ceea ce Neagoie Basarab a făcut prin ideea religioasă Ateneul o va face prin ideea ştiinţifică ; iar la consfinţirea templului Ateneului vor fi invitaţi savanţi şi artişti eminenţi din toate ţările române, din întregă Peninsula Balcanică şi din alte locuri şi mai depărtate,

,,Nu crez — a adaos d-l Esarcu — că mă aventurez promiţîndu-vă pentru inaugurarea templului nostru oareşicare conferenţe ţinute de ilustraţiuni europene, ca un Ernest Renan şi, poate, concerte date de un Rubinstein".

Dar Ateneul nostru nu-şi propune a se adresa numai la acea clasă a societăţii, capabilă de a aprecia o conferinţă de Renan şi un concert de Rubinstein. El are asemenea în vedere gloata, masele mai puţin privilegiate ale poporului, pe care le va invita să participe la binefacerile instrucţiunii şi educaţiunii. De aceea, el va introduce în lucrările sale o inovaţie importantă.

,,Care este această inovaţiune?"

Atunci, d-î Esarcu aminteşte cum, de mai multe ori, de pe tribuna Ateneului, s-a exprimat un mare adevăr, că adică: ,,Ideile cele mari, cugetările cele înalte şi folositoare apar în tinereţe, în dimineaţa vieţii, atunci cînd trebuinţele vulgare ale existenţei n-au întunecat încă inteligenţa, cînd pasiunile înjosite n-au degradat inima. Atunci un ideal de *Adevăr* şi de *Frumos* apare dinaintea fiecăruia. Glorios şi demn, cine-î urmăreşte! Meschin şi pusiianim acela carc-1 abandonă ! Aceasta a făcut pe un filozof să zică cum că o mare viaţă nu este altceva decît o mare idee concepută în tinereţe şi executată in periodul maturităţii.

Ceea ce este adevărat pentru un individ este asemenea adevărat pentru o instituţiune. Ateneul a conceput, în aurora vieţei sale, o idee pe cît de înaltă pe atît de folositoare. Pentru prima oară, dupe tribuna Ateneului s-a pronunţat la noi cuvintul de *Instrucţiune civică,* adică acea instrucţiune care formează pe cetăţean, care-i dă cunoştinţa şi conştiinţa datoriilor şi drepturilor sale, care-1 înalţă la demnitatea unui factor inteligent, liber şi folositor în mecanismul organizării statului, care cată a face mai limpede izvorul, adesea mocirlos, din care decurg toate autorităţile, toate puterile statului.

D-I Esarcu arată că acum, cînd îşi are edificiul său, Ateneul va relua ideea concepută în primăvara existenţei sale şi acum se va procede la punerea-i în aplicare. D-lui arată că mai mulţi membri distinşi din secţiunea ştiinţelor morale şi politice se ocupă încă de acum de -elaborarea programelor pentru cursurile de instrucţiune civică; că aceste programe se vor publica şi se vor trămite şi la celelalte Atenee care s-au constituit sau se vor constitui în principalele oraşe ale ţării; că înseşi cursurile de instrucţiune civică se vor publica regulat şi răspindi pretutindeni, astfel încît să se înceapă în toată ţara o mişcare generoasă, al cărui rezultat va fi din cele mai binefăcătoare pentru viitorul României.

Ni s-a vorbit — termină d-î Esarcu — de o eră nouă, de o eră de reforme, de progres, de regenerare. Ei bine, aceia cari au studiat legile de pe care se dezvoaltă societăţile omeneşti ştiu că, daca un popor se învirteşte in cercul viţios al aceleiaşi descurageri şi amărăciuni, aceasta provine din cauza stării sale mintale, de pre care inevitabil se modelă starea sa socială şi politică. O adevărată eră nouă nu poate începe decît prin reforme mintale; şi la acestea nimeni nu ajunge în mod serios şi eficace decît prin lucrări de natura celor ce-şi propune Ateneul nostru. Daca mişcarea intelectuală astfel precum o concepem se va generaliza pretutindeni, nu vor trebui zecimi de ani pentru ca faţa ţărei să se schimbe cu totul.

Adine pătruns de utilitatea unei instituţii care să întărească şi să stimuleze nencetat printre cetăţenii de orice vîrstă, respectul către datoriile civice şi cultul către tot ce e *Bun* şi *Fmmos,* d-l Esarcu arată că, numai cu aceste preocupări, d-sa şi-a depus toată stăruinţa pentru ca *Ateneul Român* să prindă rădăcini şi mai temeinice la noi, avînd chiar în capitala ţării un local al său propriu, un Templu al său; iar acestui templu s-a silit din toate puterile şi încă voieşte să-i dea se poate mai multe perfecţiuni artistice.

Din acest îndoit punct de vedere, d-lui face apel la concursul tuturor în favoarea lucrărilor şi întreprinderilor *Ateneului Român,* care n-au alte scopuri decît numai prosperitatea, gloria şi demnitatea neamului românesc!

Apoi, părăsind tribuna, d-lui invită a-i lua locul, pe domnul A. Odobescu, carele rosteşte următoarea conferinţă" (urmează textul lui Al. Odobescu, *supra,* p. 268—319).

În clădirea, încă nefinisată la acea dată, a Ateneului, Odobescu a găsit cu cale să inaugureze seria de conferinţe ţinute de diverşi învăţaţi cu un excurs consacrat edificiilor circulare antice, pretextul pentru această temă constituiadu-1 tocmai forma circulară a clădirii Ateneului.

De fapt, forma circulară a acestui edificiu — ridicat cu multe sacrificii financiare, mai mult datorită entuziasmului unor cărturari precum C. Esarcu, Al. Odobescu, V. A. Urechia, P. S. Aurelian, dr. N. Kretzulescu etc. şi, mai cu seamă, ajutorului generos acordat de populaţia iubitoare de cultură cu ocazia subscripţiei publice (al cărei cuvînt de ordine — ,,dat un leu pentru ateneu" — a rămas, pe bună dreptate, celebru) — fusese impusă de nişte fundaţ circulare deja existente, destinate iniţial ... unui circ cu manej de cai ! Pornind de l aceste fundaţii, arhitectul francez Albert Galleron, asistat de arhitectul român C. Băicoian şi, parţial, de arhitectul german N. Schwalbach, acesta din urmă mai ales pentru lucrările d fierărie, a înălţat un edificiu (1886—1888) în spiritul eclectismului francez dominat de şcoa iniţiată de Charles Garnier — arhitectul Operei din Paris — şi caracteristic cam întregii arh tecturi europene din a doua jumătate a sec. al XIX-lea[1].

[1] Clădirea în forma ei de atunci nu se deosebea esenţial de cea de astăzi. Era vorba rotonda de la parter, cu coloanele îmbrăcate într-o tencuială de stuc imitînd marmura roz, ca susţin marea sală de conferinţe (ulterior, şi de concerte) de la etaj. Intrarea în rotondă prezintă sub forma unui portic monumental cu 6 coloane ionice şi cu fronton de temp grecesc. înălţimea totală a edificiului este de 41 m. Eclectismul clădirii sare în ochi de simpla alăturare a elementelor de templu ionic unei rotonde şi pînă la decoraţia rococo interioarelor. Modificările ulterioare sînt următoarele: adăugarea unei noi aripi pe latura opu intrării-portic (după planurile arhitectului Leonida Negrescu), menite a adăposti „Pinacote Statului", apoi alte amenajări la subsoi în anii 1924—1928. Pentru istoricul edificiului şi det liile de arhitectură vezi, alături de textul lui Odobescu (nota 1), FI. Georgescu, P. Cernov deanu, A. Cebuc, *Monumente din Bucureşti. Ghid,* Bucureşti, 1966, p. 79—81 (nr. 48) ; Popescu-Teiuşan, *Ateneul Român,* Bucureşti, 1968, p. 22—28; Gr. Ionescu, *Arhitectura rom nească pe teritoriul României de-a lungul veacurilor,* Bucureşti, 1982, p. 539—541.

Referindu-se ia „clădirile antice cu dom circular", Odobescu nu s-a limitat nici pe departe la o conferinţă de complezenţă, fabricată în pripă pe baza unui pretext ivit la momentul potrivit[2]. Dimpotrivă, conferinţa trădează cunoştinţele de arhitectură antică ale scriitorului şi arheologului — care văzuse şi studiase la faţa locului monumentele prezentate şi era, în acelaşi timp, familiarizat cu literatura de specialitate consacrată acestora.

Interesul pentru acest tip de edificii — mult mai rar atestate în antichitatea greco-romană, dominată de planul rectangular provenit din vechiul *megaron,* însă devenite frecvente o dată cu arhitectura bizantină — abia fusese stîrnit în epocă de cîteva lucrări, în frunte cu cea a lui E. Isabelle, foarte exactă în descrieri şi oferind o primă schemă de clasare a edificiilor circulare[3]. Fără a-şi propune contribuţii personale la această problemă — o excepţie notabilă ar putea-o însă constitui faptul că aici se discută pentru prima oară monumentul de la Adamclisi în contextul arhitecturii funerare circulare — , Odobescu se mulţumeşte cu notarea atentă a detaliilor şi cu prezentarea descriptivă a monumentelor în ordine cronologică[4]. Mai mult decît atît, pe baza poziţiei cronologice a monumentelor aduse în discuţie, Odobescu desluşeşte chiar unele prototipuri, influenţe, linii evolutive.

Consideraţiile sale îşi păstrează o bună parte din valabilitate şi astăzi. La ora actuală se admite că monumentele circulare romane, apărute iniţial (sfîrşitul sec. al II-lea — sec. I î.e.n.) în forma cilindrului funerar (mormîntul Caeciliei Metella de pe Via Appia şi cel al lui Munatius Piancus de la Gaeta etc), cu subvarianta de cilindru aşezat pe o bază cubică (diferite monumente de-a lungul şoselelor din jurul Romei), dar şi a templului circular monopter (cele două temple zise „ale Vestei" de la Roma şi Tibur), au, probabil, o origine în mausoieele elenistice de acest gen şi sînt de pus în legătură cu modalităţile de exprimare pe tărîm arhitectural ale nobilimii romane[5].

După marile realizări tehnice şi artistice din epoca Augustus-Hadrian, culminînd cu Pantheonul, forma circulară devine frecventă în sec. al IV-lea (diferite morminte la Roma, domul cu cupolă al mormîntului lui Galerius de la Salonic, biserica S. Constanza de la Roma, mormîntul lui Teodoric etc), mijlocind tranziţia spre epoca Iustinian (cu celebra Sf. Sofia) şi anticipînd astfel un foarte spectaculos domeniu de exprimare al arhitecturii europene ulterioare[6].

268/3 Constantin Esarcu (1836—1898), profesor de zoologie şi de botanică la Universitatea Bucureşti, membru corespondent al Academiei Române, a iniţiat subscripţia publică pentru ridicarea Ateneului român („daţi un leu pentru Ateneu") şi a organizat cu mult entuziasm

[2] Un alt motiv trebuie să-l fi constituit, mai mult ca sigur, descoperirea de către Tocilescu a monumentului triumfal de la Adamclisi (Tropaeum Traiani), tot de formă circulară. Despre pregătirea conferinţei vezi mai ales scrisoarea 1422 (13/25 febr. 1888) din Opere, XI, unde se arată că în ajunul conferinţei Galleron şi Odobescu au discutat „presque deux heures del'edifice, de ses rapports avec les autres temples anciens, enfin de son execution". Conferinţa a durat o oră şi douăzeci de minute. „11 y avait tout au plus 3 â4 cents personnes et s'iî y avait plus de pìaces, il y aurait eu le double,car beaucoup de monde n'a pas pu entrer" *(ibid.,* scris. 1424 din 15/27 febr. ; cf. *Independence Roumaine,* 3[e] serie, 12, 1888, nr. 3130 B, p. 2). Imediat după conferinţă Odobescu ia iniţiativa publicării textului rostit, cu atît mai mult cu cît în sala Ateneului nu beneficiase de condiţii tehnice favorabile unor proiecţii de planşe *(Opere,* XI, scris. 1425 din 17/28 febr. 1888 către Saşa).

[3] *Les edifices circulaires et les domes, classes par ordre chronologique,* Paris, 1855 (lucrarea este citată de Odobescu la n. 2).

[4] în general, datările monumentelor aduse în discuţie erau deja stabilite în vremea în care scria Odobescu. Sînt însă unele excepţii, dintre care cea mai importantă este Pantheonul, despre care în anii '70—'80 ai veacului trecut abia se lansase timid ipoteza — ce avea să fie confirmată arheologic în mod convingător în secolul nostru — că edificiul în forma sa circulară este realizarea „restauratorului" Hadrian, nu a lui Agrippa.

[5] B. Gotze, *Ein romisches Rundgrab in Fcilerii. Btmgeschichte des romischen Adels- und Kaisergrabes. Grabbau und Bauplanung des Augustus,* Stuttgart, 1939 (mai ales, p. 8—24 şi 32: „so spiegelt die Entwickîung des romischen Rundgrabes die Geschichte des romischen Adels wider. [...] Das romische Rundgrab ist als Adeisgrab bis in das 2. Jh. n. Chr. zu verfolgen"). Astăzi nu mai poate fi susţinută originea etruscă a monumentelor circulare romane, atîta vreme cît între epoca etruscă şi sfîrşitul sec. al II-lea î.e.n. nu există nici un monument care ar putea constitui o verigă de legătură.

[6] Vezi, sintetic, R. Brilliant, *Arta romană de la Republică la Constantin,* Bucureşti, 1979, p. 90—91. Pentru aspectele tehnice legate de realizarea arcurilor şi a bolţilor vezi Marion Elizabeth Blake, *Ancient Roman construction in Italy from the praehistoric period to Augustus,* Washington, 1947; G. Lugli, *La iecnica edilizia romana,* voi. 1—2, Roma, 1957, cap. 8,, p. 659-693 (tab. CXGVI-CCX).

acţiunile culturale găzduite de noul lăcaş. Unul din cei mai apropiaţi colaboratori ai săi la aceste iniţiative a fost Alexandru Odobescu.

271/41 *ca să nu ne smincim* — DLRLC şi DEX trimit la *a smuci,* în timp ce LB prezintă forma *smîcire* (CMBqiipe) (M.C.).

278/2 Marcus (?) Vitruvius Pollio (sec. I î.e.n.) este autorul celui mai important tratat de arhitectură al antichităţii *(De architectura,* în 10 cărţi). Aproape toate cunoştinţele noastre despre teoria greco-romană a arhitecturii se întemeiază pe acest tratat, alcătuit prin epoca lui Augustus. Din săracele date biografice despre autor nu rezultă decît că Vitruviu a fost contemporan cu Lucreţiu, Cicero, Varro şi că a lucrat ca inginer specialist în maşini de război sub comanda lui Cezar. în schimb, opera sa, comentată începînd din Renaştere sub toate aspectele şi din diferite unghiuri de vedere, continuă şi astăzi să ofere subiecte de controverse între specialişti.

278/2 Andrea Palladio (1508—1580), unul din cei mai reprezentativi arhitecţi ai Renaşterii, alături de Brunelleschi şi Bramante, a creat o operă vastă, chiar dacă, în monumentalitatea ei, mai prejos situată faţă de creaţiile contemporanilor săi citaţi (basilica de la Vicenza, „Rotonda dei Dintorni", palatele Valmarana şi Porto-Barbaran din acelaşi oraş, „Chiesa del Redentore" de la Veneţia, palatul public zis „Castello" de la Udine, diferite vile etc). Este cunoscut în epocă mai cu seamă ca teoretician al arhitecturii, sursa de căpetenie constituind-o, evident, manualul lui Vitruviu. Lucrarea lui Palladio, *J quattro libri delVarchitettura,* Veneţia, 1570 s-a bucurat de o faimă efemeră în epocă, întrucît a fost întrucîtva eclipsată de lucrarea similară a lui Vignola (nota urm.).

278/2 Giacomo Barozio da Vignola (1507—1573) este considerat cel mai de seamă teoretician din *Cţnquecento.* în persoana sa şi-au dat întîlnire practicianul iscusit (biserica lui Isus de la Roma, palatele Farnese de la Roma şi Caprarola, vile etc.) şi comentatorul subtil aî lui Vitruviu *(Regola delii cinque ordini di architettura di M. Jacomo Barozzio* (sic!) *da Vignola,* Roma, 1562 ; la aceasta se adaugă lucrarea apărută postum, *Le due regole delta prospettiva di Jacomo Barozzio* (sic !) *da Vignola coi comenti del p. Egnatio Danti,* Roma, 1583 ; ambele opere au cunoscut în următoarele veacuri sute de reeditări şi traduceri în diferite limbi). Lucrarea lui Vitruviu — adevărată dogmă pentru arhitecţii renascentişti — este analizată pe larg, Vignola insistînd asupra pasajelor obscure, pe care se străduieşte să le desluşească.

278/5 Sanctuarul circular de la Stonehenge — care a alimentat multă vreme fantezia arheologilor şi a istoricilor religiilor din veacurile trecute, ba chiar şi mitologia populară — este o expresie a unui cult solar cu antecedente neolitice şi dezvoltat mai cu seamă în epoca bronzului. Cercetările recente au demonstrat existenţa a patru perioade în constituirea monumentului megalitic. Faza Stonehenge I — contemporană cu alte construcţii de acest gen din Anglia (Sanctuary, Woodhenge, Avebury etc.)—începe pe la 2800 î.e.n., durează pînă prin jurul anului 2100 î.e.n., plasîndu-se astfel în ultima fază a neoliticului insular. în această perioadă se ridică un val circular cu şanţ, un ring de puţuri cu morminte de incineraţie şi o piatră (Heel Stone sau Friar's Heel). O bună analogie o oferă complexul de la Linlithgow (Scoţia). Urmează faza Stonehenge II (c. 2100—1500 î.e.n.), pusă pe seama purtătorilor culturii cu vase campaniforme, caracterizată prin amplasarea dublului cerc de 82 de pietre albastre şi ridicarea altarului. Dublul cerc astfel format prezenta un ax îndreptat spre răsăritul soarelui la solstiţiul de vară. Această refacere a sanctuarului poate fi apropiată de ridicarea unor monumente megalitice înrudite de pe întreaga coastă a Atlanticului (Peninsula Iberică, Bretagne, Ţările de Jos etc) de către aceiaşi „campaniformi". Faza Stonehenge III (c. 1500—1400 î.e.n.) este databilă sigur în epoca bronzului, mai precis în strălucitoarea cultură Wessex, ceea ce demonstrează continuitatea cultului solar din neolitic pînă în această perioadă. în cadrul acestui interval de timp s-au distins 3 subfaze: a) pe la 1500 î.e.n. sînt înlocuite cele 82 de pietre albastre cu 81 de pietre galbene (amplasate într-un nou cerc, găurile lăsate de pietrele albastre dislocate fiind umplute) ; b) în sec al XV-lea î.e.n. se reamplasează unele pietre albastre şi se sapă două cercuri de gropi (Y şi Z) ; c) pe la 1400 î.e.n. se mai observă unele reamenajări ale ringului de pietre albastre. în sfîrşit, pe la 1100 î.e.n., în cadrul fazei Stonehenge IV s-au operat cîteva refaceri mai puţin semnificative. Vezi, sintetic, R.J.C. Atkinson, *The prehistoric Temples of Stonehenge and Avebury,* Londra, 1980.

278/21 Toţi aceşti termeni de arhitectură sînt de origine greacă şi sînt folosiţi de Vitruviu pentru a defini dispoziţia coloanelor unui templu: *prostylos* — templu cu coloanele în faţă; *monopteros* — un singur rînd de coloane în jurul templului; *amphiprosiylos* — templu cu coloane numai în faţă şi în spate; *peripteros* — templu înconjurat cu un şir de coloane; *systylos* — templu unde spaţiul dintre coloane este egal cu dublul grosimii unei coloane; *pycnostylos* — cu coloane foarte apropiate; *pseudoperipteros* — templu cu portic numai la faţada principală, restul faţadelor avînd coloane angajate.

280/7 *Pergula-, oe* este o construcție în formă ele ieșitură la o clădire, terasă, balcon, galerie (ia Petroniu are și sensul mai rar de cocioabă). *Tugurium-, ii, casa-, oe* (dim. *casula-,ae)* sînt termeni cvasisinonimi care desemnează coliba, bordeiul.

280/14 *Crescit occulLo uelut arbor oeuo / fama Marcelii* („A lui Marcellus i'aimă-n spor ca porau-n taină crește" — trad. I). C. Ollănescu) sint versurile 45—46 din Hor., *Carm.,* 1, 12 (nu 11, cum apare in n. 3 de Ia textul lui Odobescu). Este vorba de o suprapunere de personaje : eroul republican M. Gîaudius Marcellus, învingător al galliîor (222 î.e.n.) și al siracuzaniîor (212 î.e.n.) — amintit în contextul evocării unei serii de eroi deveniți legendari (Cato, Reguîus, Camillus etc.) — și nepotul lui Augustus (42—23 î.e.n.), fapt explicabil, atîta vreme cît oda ii este dedicată lui Augustus.

281/27 După ce, probabil, va fi fost afectat de popoarele migratoare care s-au perindat prin Dobrogea și distrus parțial de un cutremur in a doua jumătate a sec. al V-lea (477?), monumentul triumfal de la Adamclisi *(Tropaeam Traiani)* a fost „redescoperit" în epoca modernă Ia 30 noiembrie 1801 de către lordul Wilîiam Bentinck, aflat pe drum din Egipt, Constantinopol spre Țara Românească (cf. T. J. Hope, RESEE, 12, 1974, 4, p. 568 și n. 32 ; p. 572), căruia i se datorează și o primă descriere sumară a mausoleului. Prima mențiune tipărită despre monument (atîta vreme cît însemnările lordului Bentinck au rămas inedite pînă în 1974) se datorează membrilor misiunii militare prusace care a executat, în slujba Imperiului Otoman, lucrări Ia fortificațiile balcano-dunărene și ridicarea topografică a văii Cara-Su în 1837 (Karî von Yincke, *Das Karassu-Tal zivischen der Donau unterhalb Rassowa und dem Sclnvarzen Meer bei Kiistendschi, Monalsberichte iiber die Verhandl. d. Gcsellsch. f. Erdkunde zu Berlin,* 1, 1840, p. 179—186: Helmuth von Moltke, *Bricfe iiber Zustănde und Begebenheilen in der Tiirkei aus den Jahren ÎS35 bis 1839,* Berlin, 1841, p. 165). în următorii ani monumentul a fost vizitat și descris de inginerul Jules Michel, membru al misiunii franceze care urma să construiască o cale ferată prin Dobrogea (în 1855; cf. J. Michel, *Les travaux de la defence des Romains dans la Dobroudcha. Mem. de la Soc. des antiquaires de France,* 25, 1862, p. 40—42), de chirurgul german G. W. Wutzer (în 1856; cf. *Reise in den Orient Europas und einen Theil Westasiens,* voi. 1, Elberfeld, 1860, p. 255) și, în sfîrșit, de K. F. Peters (vezi *Bibliografia Daciei).* După ce, în 1878, în urma războiului de independență, Dobrogea a revenit la România, Academia Română 1-a însărcinat pe M. Sutzu să efectueze cercetări de suprafață în zona Adamclisi în toamna anului 1880. La 20 mai tînărul director (conservator) al Muzeului Național de Antichități, Grigore Tocilescu, a început săpături sistematice, care s-au desfășurat în 5 campanii (1882—1884 și 1890); la ultimele dintre acestea au participat, alături de Tocilescu, și Georg Niemann și Otto Benndorf. La data la care Odobescu își ținea conferința la Ateneu, nu avuseseră loc deci decît 4 campanii. Din păcate, Tocilescu nu publicase pînă atunci nimic despre rezultatele săpăturilor sale. Toate datele despre istoricul cercetărilor sînt extrase din recenta monografie datorată lui M. Sâmpetru, *Tropaeum Traiani,* II. *Monumentele romane,* București, 1984, în care „istoria modernă" a monumentului figurează ia p. 21—35.

281/29 Despre personalitatea lui Tocilescu vezi cele sintetizate de noi in notița introductivă la *Bibliografia Daciei.*

281/40 După ce la 5 nov. 1882 citise un prim raport preliminar ia Academia Română despre rezultatele primei campanii (M. Sâmpetru, *op. cit.,* p. 27 și n. 3), Tocilescu nu a mai prezentat în următorii ani nimic din descoperirile sale, cu excepția unor rapoarte și adrese rămase inedite (unele se mai află și acum in arhiva Muzeului Național de Antichități de la Institutul de Arheologie); *ibidem,* p. 28—30, cu reconstituirea planului săpăturilor Tocilescu la monument pe baza acestor date. Mai tîrziu, in 1895, Tocilescu va iniția săpături și la altarul militar, iar împreună cu Benndorf și cu Niemann va publica volumul *Monumentul de la Adamklissi, Tropaeum Traiani,* Viena, 1895. în afară de colaborarea la această monografie, Tocilescu a mai publicat despre monument în ultimii ani de viață și două studii în *Revista de istorie, arheologie și filologie,* 10, 1909, 1 și 2, în care răspunde diferiților savanți care au contestat atribuirile și datările sale. Multe alte contribuții ale lui Tocilescu au rămas în manuscris (BAR sau Inst. de Arheologie).

282/5 Este, evident, o aluzie ia mult controversata *Dacia înainte de romani,* opera care 1-a lansat pe Tocilescu (vezi, pe larg, comentariul de la *Bibliografia Daciei).*

284/9 Appius Glaudius Gaecus (sfîrșitul sec. al IV-lea — începutul sec. al III-lea î.e.n.), cenzor (321), consul (307 și 296) ; praetor (295) la Roma, i-a sprijinit pe plebei și a încercat, prin distribuția de pămînturi, să concilieze tendințele conflictuale între populația cetățenească urbană și cea rurală. A participat la campanii militare contra etrusciîor, sabinilor și samniților. Este considerat, de asemenea, primul scriitor latin cunoscut (se știe că a scris opere de gramatică, morală, drept, religie etc. și că a fost un orator strălucit) ; din nefericire, scrierile sale s-au pierdut aproape în întregime. Cea mai cunoscută latură a prestigioasei sale activități rămîne cea edilitară ; pe lîngă celebra *via Appia* (312—310 î.e.n.), a construit primul apeduct al Romei *(aqua Appia)* și un *forum.*

284/11 Supranumită cu admirație încă din antichitate *regina viarum, via Appia* este celebra arteră întemeiată in 312 î.e.n., care pornea de la Roma spre Gapua și de aici la Brundisium(Brindisi). Construcția a durat peste un secol și s-a desfășurat în mai multe etape, în 191 î.e.n. s-a încheiat pavarea arterei cu lespezi de lavă bazaltică. *Via Appia* ieșea din Roma pe la *Porta Capena,* apoi, după extinderea treptată a orașului (construirea incintei cunoscute sub numele de *murus Aurcliani).* prin *Porta Appia.* Segmentul dintre Beneventum și Brundisium a fost dublat în epoca lui Traian de o nouă arteră puțin mai lungă, dar mai comodă, numită *via Appia Traiaua.* La încrucișarea celor două șosele la Beneventum a fost ridicat în timpul aceluiași împărat celebrul arc de triumf. De-a lungul căii Appia, in afara incintei urbane sacre *(pomoerium),* se înșirau numeroase morminte, multe dntre ele monumentale.

284/22 Mormîntul circular al Caeciliei Metella (decedată pe la mijlocul sec. I î.e.n.) este situat pe *via Appia.* Pe un soclu pătrat lucrat în *opus caementicium* îmbrăcat in travertin (tuf calcaros), în care sînt situate *dromos-ul* și camera mortuară circulară acoperită cu o cupolă, este plasat un tambur cilindric îmbrăcat în același tuf calcaros, cu o friză de marmură avînd ca elemente decorative bucranii și ghirlande de flori. Sub această friză se află inscripția funerară (CIL VI, 1274; cf. 31 584). Partea superioară este crenelată, amintind astfel de vechii tumuli însemnați prin *cippi* (vezi R. Bianchi Bandinelli, M. Torelli, *Varie delVantichitâ classica,* voi. al 2-lea. *Etruria. Roma,* Torino, 1976, R 69, cu reproducere). Un mormînt asemănător (cilindric) dintr-o epocă apropiată este cel al lui Munatius Plancus de la Gaeta. împotriva teoriei cu privire ia originea etruscă a unor asemenea tipuri de morminte — exemple în acest sens ar furniza mormintele tumulare de la Cerveteri — grăiește argumentul că pînă în sec. I î.e.n. nu se prea întîlnesc în lumea romană asemenea construcții. Masiva lor difuziune în Italia și chiar și în provincii se va datora mai ales celui mai concludent model al genului, mausoleul lui Augustus.

284/23 Este vorba de Q. Caecilius Metellus Creticus, consul împreună cu Q. Hortensius în 69 î.e.n. și comandant suprem al armatei romane (3 legiuni) din Creta. în urma unui război aspru, a izbutit să supună o parte din insulă și să o curețe de pirați. între timp, Pompei, preîuînd comanda supremă în războiul contra piraților, a obținut capitularea multor cetăți cretane și i-a cerut lui Metellus să-i predea comanda. Acesta a refuzat și n-a lipsit mult să se pornească un război civil (T. Liv., 99; Gass. Dio, 36, 45, 1). Reținut de noul război mithridatic, Pompei a renunțat la gîndurile sale, iar Metellus și-a continuat luptele victorioase pînă în 63, cînd a solicitat sărbătorirea triumfului său la Roma. Acesta nu va fi însă celebrat decît un an după aceea, după înfrîngerea conjurației lui Gatilina. A murit, probabil, puțin după 54 î.e.n.

284/25 Ulterior s-a demonstrat că, de fapt, soțul Caeciliei Metella (fiica Iui Caecilius Metellus Creticus) nu era triumvirul M. Licinius Grassus (este vorba de „primul triumvirat", cel din 60 î.e.n.), ci cel de al doilea fiu al său, purtînd același nume cu tatăl (așa numitul M. Licinius Crassus Minor). Cf. RE, 3, 1897, col. 1235, s.v. *Caecilius,* nr. 136.

284/27 Este vorba de celebrele terme începute de Septimius Severus și terminate in 216 e.n. de fiul și urmașul său pe tron, M. Antoninus Caracalla.

284/36 Versurile sînt din Hor., *Carm.,* 1, 7, 12—14 (în v.13 majoritatea edițiilor adoptă acum lectura *ac Tiburni lucus,* nu *et Tiburni lucus,* cum apare la Odobescu); în traducerea lui N. I. Herescu: „...ca templul Albuneei chitind cu ape vii, / Ca Anio-nspumatul sau ca Tiburul unde / se-ntind livezi scăldate de repede șuvoi". Albunea este o grotă cu o cascadă de apă sulfuroasă de culoare alburie, de aici numele nimfei. Din această peșteră izvora Anio (azi Teverone), mic afluent Ia Tibrului. Tiburul este ținutul numit astăzi Tivoli (28 km NE de Roma). Vezi M. Nichita, in Horatius, *Opera omnia,* voi. 1, București, 1980, p. 346.

284/40 Este vorba de templul zis „al Vestei" de tip circular monopter, cu 18 coloane corintice. Vezi Al. Della Seta, *I monumenti delUantichilă classica. Grecia e Ralia,* voi. al 2-lea *Ralia,* Milano — Genova — Roma — Napoli, 1935, fig. 391. Pandantul mult mai important al acestui templu este cel de la Roma, situat pe o platformă de tuf in apropierea gurii Cloacăi Maxime și a portului Tiberinus, portul fluvial al Romei. Această platformă a fost ridicată din necesități portuare în 142 î.e.n. în timpul cenzurii lui Scipio Aemilianus și a lui L. Mummius și constituie un *terminus post quem* pentru construcția templului. Acest templu zis „al Vestei", a fost identificat în ultima vreme cu *aedes Berculis Victoris,* construit lîn

280/7 *Pergula-, oe* este o construcţie in formă ele ieşitură la o clădire, terasă, balcon, galerie (la Petroniu are şi sensul mai rar de cocioabă). *Tugurium-, ii, casa-, ae* (dim. *casula-,ae*) sînt termeni cvasisinonimi care desemnează coliba, bordeiul.

280/14 *Crescit occulio uelut arbor aeuo / [ama Marcelii* („A lui Marcellus faimă-n spor ca pomu-n taină creşte"— trad. D. C. Ollanescu) sînt versurile 45—46 din Hor., *Carm.*, 1, 12 (nu 11, cum apare in n. 3 de Ia textul Iui Odobescu). Este vorba de o suprapunere de personaje : eroul republican M. Claudius Marcellus, învingător al gallilor (222 i.e.n.) şi al siracuzaniîor (212 î.e.n.) — amintit în contextul evocării unei serii de eroi deveniţi legendari (Cato, Reguîus, Camillus etc.) — şi nepotul lui Augustus (42—23 î.e.n.), fapt explicabil, atîta vreme cît oda îi este dedicată iui Augustus.

281/27 După ce, probabil, va fi fost afectat de popoarele migratoare care s-au perindat prin Dobrogea şi distrus parţial de un cutremur în a doua jumătate a sec. al V-lea (477?), monumentul triumfal de la Adamclisi (*Tropaeum Traiani*) a fost „redescoperit" în epoca modernă la 30 noiembrie 1801 de către lordul William Bentinck ..^Mumuv, aflat pe drum cîm Egipt, Constantinopol spre Ţara Românească (cf. T. J. Hope, RESEE, 12, 1974, 4, p. 568 şi n. 32 ; p, 572), căruia i se datorează şi o primă descriere sumară a mausoleului. Prima menţiune tipărită despre monument (atîta vreme cît însemnările lordului Bentinck au rămas inedite pînă în 1974) se datorează membrilor misiunii militare prusace care a executat, în slujba Imperiului Otoman, lucrări la fortificaţiile balcano-dunărene şi ridicarea topografică a văii Cara-Su în 1837 (Karl von Yincke, *Das Karassu-Tal zwischen der Donau unterhalb Rassowa und dem Schwarzen Meer bei Kiistendschi, Monalsberichte uber die Verhandl. d. Gesellsch. f. Erdkunde zu Berlin,* 1, 1840, p. 179—186: Heîmuth von Moltke, *Briefe uber Zustände und Begebenheiten in cier Tiirkei aus den Jahren 1S35 bis 1839,* Berlin, 1841, p. 165). în următorii ani monumentul a fost vizitat şi descris de inginerul Jules Michel, membru al misiunii franceze care urma să construiască o cale ferată prin Dobrogea (în 1855; cf. J. Michel, *Les iravaux de la defence des Romains dans la Dobroudcha. Mem. de la Soc. des antiquaires de France,* 25, 1862, p. 40—42), de chirurgul german C. W. Wutzer (in 1856; cf. *Reise in den Orient Europas und einen Theil Westasiens,* voi. 1, Elberfeîd, 1860, p. 255) şi, în sfîrşit, de K. F. Peters (vezi *Bibliografia Daciei).* După ce, în "1878, in urma războiului de independenţă, Dobrogea a revenit la România, Academia Română 1-a însărcinat pe M. Sutzu să efectueze cercetări de suprafaţă în zona Adamclisi în toamna anului 1880. La 20 mai tînărul director (conservator) al Muzeului Naţional de Antichităţi, Grigore Tocilescu, a început săpături sistematice, care s-au desfăşurat în 5 campanii (1882—1884 şi 1890); la ultimele dintre acestea au participat, alături de Tocilescu, şi Georg Niemann şi Otto Benndorf. La data la care Odobescu îşi ţinea conferinţa la Ateneu, nu avuseseră loc deci decît 4 campanii. Din păcate, Tocilescu nu publicase pînă atunci nimic despre rezultatele săpăturilor sale. Toate datele despre istoricul cercetărilor sînt extrase clin recenta monografie datorată lui M. Sâmpetru, *Tropaeum Traiani,* II. *Monumentele romane,* Bucureşti, 1984, în care „istoria modernă" a monumentului figurează la p. 21—35.

281/29 Despre personalitatea lui Tocilescu vezi cele sintetizate de noi în notiţa introductivă la *Bibliografia Daciei.*

281/40 După ce la 5 nov. 1882 citise un prim raport preliminar la Academia Română despre rezultatele primei campanii (M. Sâmpetru, *op. cit.,* p. 27 şi n. 3), Tocilescu nu a mai prezentat in următorii ani nimic din descoperirile sale, cu excepţia unor rapoarte şi adrese rămase inedite (unele se mai află şi acum în arhiva Muzeului Naţional de Antichităţi de la Institutul de Arheologie); *ibidem,* p. 28—30, cu reconstituirea planului săpăturilor Tocilescu la monument pe baza acestor date. Mai tîrziu, in 1895, Tocilescu va iniţia săpături şi Ia altarul militar, iar împreună cu Benndorf şi cu Niemann va publica volumul *Monumentul de la Adamklissi, Tropaeum Traiani,* Viena, 1895. în afară de colaborarea la această monografie, Tocilescu a mai publicat despre monument în ultimii ani de viaţă şi două studii în *Revista de istorie, arheologie şi filologie,* 10, 1909, 1 şi 2, în care răspunde diferiţilor savanţi care au contestat atribuirile şi datările sale. Multe alte contribuţii ale lui Tocilescu au rămas în manuscris (BAR sau Inst. de Arheologic).

282/5 Este, evident, o aluzie la mult controversata *Dacia înainte de romani,* opera care 1-a lansat pe Tocilescu (vezi, pe larg, comentariul de la *Bibliografia Daciei).*

284/9 Appius Claudius Caecus (sfîrsitul sec. al IV-lea — începutul sec. al III-lea î.e.n.), cenzor (321), consul (307 şi 296) ; praetor (295) la Roma, i-a sprijinit pe plebei şi a încercat, prin distribuţia de pămînturi, să concilieze tendinţele conflictuale între populaţia cetăţenească urbană şi cea rurală. A participat la campanii militare contra etruscilor, sabinilor şi samniţilor. Este considerat, de asemenea, primul scriitor latin cunoscut (se ştie că a scris opere de gramatică, morală, drept, religie etc. şi că a fost un orator strălucit) ; din nefericire, scrierile sale s-au pierdut aproape în întregime. Cea mai cunoscută latură a prestigioasei sale activităţi rămîne cea edilitară ; pe lîngă celebra *via Appia* (312—310 î.e.n.), a construit primul apeduct al Romei *(aqua Appia)* şi un *forum.*

284/11 Supranumită cu admiraţie încă din antichitate *regina viarum, via Appia* este celebra arteră întemeiată in 312 î.e.n., care pornea de la Roma spre Capua şi de aici Ia Brundisiuni (Brindisi). Construcţia a durat peste un secol şi s-a desfăşurat în mai multe etape, în 191 î.e.n. s-a încheiat pavarea arterei cu lespezi de lavă bazaltică. *Via Appia* ieşea din Roma pe la *Poria Capena,* apoi, după extinderea treptată a oraşului (construirea incintei cunoscute sub numele de *murus Aureliani).* prin *Porta Appia.* Segmentul dintre Beneventum şi Brundisiuni a fost dublat în epoca lui Traian de o nouă arteră puţin mai lungă, dar mai comodă, numită *via Appia Traiaua.* La încrucişarea celor două şosele la Beneventum a fost ridicat în timpul aceluiaşi împărat celebrul arc de triumf. De-a lungul căii Appia, in afara incintei urbane sacre *(pomoerium),* se înşirau numeroase morminte, multe dntre ele monumentale.

284/22 Mormîntul circular al Caeciliei Metella (decedată pe la mijlocul sec. I î.e.n.) este situat pe *via Appia.* Pe un soclu pătrat lucrat în *opus caementicium* îmbrăcat în travertin (tuf calcaros), în care sînt situate *dromos-ul* şi camera mortuară circulară acoperită cu o cupolă, este plasat un tambur cilindric îmbrăcat în acelaşi tuf calcaros, cu o friză de marmură avînd ca elemente decorative bucranii şi ghirlande de flori. Sub această friză se află inscripţia funerară (CIL VI, 1274 ; cf. 31 584). Partea superioară este crenelată, amintind astfel de vechii tumuli însemnaţi prin *cippi* (vezi R. Bianchi Bandinelli, M. Torelli, *Varie delVantichită classica,* voi. al 2-lea. *Etruria. Roma,* Torino, 1976, R 69, cu reproducere). Un mormînt asemănător (cilindric) dintr-o epocă apropiată este cel al lui Munatius Plancus de la Gaeta. împotriva teoriei cu privire la originea etruscă a unor asemenea tipuri de morminte — exemple în acest sens ar furniza mormintele tumulare de la Cerveteri — grăieşte argumentul că pînă în sec. I î.e.n. nu se prea intîlnesc în lumea romană asemenea construcţii. Masiva lor difuziune în Italia şi chiar şi în provincii se va datora mai ales celui mai concludent model al genului, mausoleul lui Augustus.

284/23 Este vorba de Q. Caecilius Metellus Creticus, consul împreună cu Q. Hortensius în 69 î.e.n. şi comandant suprem al armatei romane (3 legiuni) din Creta. în urma unui război aspru, a izbutit să supună o parte din insulă şi să o curețe de piraţi. între timp, Pompei, preluînd comanda supremă în războiul contra piraţilor, a obţinut capitularea multor cetăţi cretane şi i-a cerut lui Metellus să-i predea comanda. Acesta a refuzat şi n-a lipsit mult să se pornească un război civil (T. Liv., 99 ; Cass. Dio, 36, 45, 1). Reţinut de noul război mithridatic, Pompei a renunţat la gîndurile sale, iar Metellus şi-a continuat luptele victorioase pînă în 63, cînd a solicitat sărbătorirea triumfului său la Roma. Acesta nu va fi însă celebrat decît un an după aceea, după mfrîngerea conjuraţiei iui Catilina. A murit, probabil, puţin după 54 î.e.n.

284/25 Ulterior s-a demonstrat că, de fapt, soţul Caeciliei Metella (fiica lui Caecilius Metellus Creticus) nu era triumvirul M. Licinius Crassus (este vorba de „primul triumvirat", cel din 60 î.e.n.), ci cel de al doilea fiu al său, purtînd acelaşi nume cu tatăl (aşa numitul M. Licinius Crassus Minor). Cf. RE, 3, 1897, col. 1235, s.v. *Caecilius,* nr. 136.

284/27 Este vorba de celebrele terme începute de Septimius Severus şi terminate in 216 e.n. de fiul şi urmaşul său pe tron, M. Antoninus Caracalla.

284/36 Versurile sînt din Hor., *Carm.,* 1, 7, 12—14 (în v.13 majoritatea ediţiilor adoptă acum lectura *ac Tiburni lucus,* nu *et Tiburni lucus,* cum apare la Odobescu) ; în traducerea lui N. I. Herescu: „...ca templul Albuneei cîntînd cu ape vii, / Ca Anio-nspumatul sau ca Tiburul unde / se-ntind livezi scăldate de repede şuvoi". Albunea este o grotă cu o cascadă de apă sulfuroasă de culoare alburie, de aici numele nimfei. Din această peşteră izvora Anio (azi Teverone), mic afluent la Tibrului. Tiburul este ţinutul numit astăzi Tivoii (28 km NE de Roma). Vezi M. Nichita, în Horatius, *Opera omnia,* voi. 1, Bucureşti, 1980, p. 346.

284/40 Este vorba de templul zis „al Vestei" de tip circular monopter, cu 18 coloane corintice. Vezi Al. Della Seta, *1 monumenti delVantichită classica. Grecia e Italia,* voi. al 2-lea *Italia,* Milano — Genova — Roma — Napoii, 1935, fig. 391. Pandantul mult mai important al acestui templu este cel de la Roma, situat pe o platformă de tuf în apropierea gurii Cloacăi Maxime şi a portului Tiberinus, portul fluvial ai Romei. Această platformă a fost ridicată din necesităţi portuare în 142 i.e.n. în timpul cenzurii lui Scipio Aemilianus şi a lui L. Mummius şi constituie un *terminus post quem* pentru construcţia templului. Acest templu *zis* „al Vestei", a fost identificat în ultima vreme cu *aedes Herculis Vicloris,* construit lîng

poarta *Trigemina* de un negustor tiburtin de la sfîrşitul sec. al II-lea î.e.n. şi dedicat lui C. M. Octavius Hersennus după modelul oferit de *aedes Herculis Inuicti* ridicat de Scipio Aemilianus în 142 î.e.n. şi distrus în sec. al XV-lea. Din acest punct de vedere templul se constituia în replică dată pe tărîm arhitectural de ordinul ecvestru în ascensiune *(homines novi)* nobilimii tradiţionale. Templul este construit după canoane elenistice. Cele 20 de coloane corintice ale monopterului au fusuri canelate şi baze atice (12 dintre ele au fost înlocuite ulterior, probabil în epoca lui Augustus). Ga model pentru construcţia celor două temple înrudite — de la Tibur şi de la Roma — au servit *tholoi* din sanctuarele greceşti din sec. al IY-îea î.e.n., dar şi inovaţiile elenistice; deci templele în cauză pot fi puse pe seama unor meşteri neoatici activi Ia Roma pe la sfîrşitul sec. al II-lea î.e.n. (cf. R. Bianchi Bandinelli, M. Toreîli, *op. cit,* R 28).

284/46 Numa Pompilius este unul clin regii legendari ai Romei, care, conform tradiţiei, a cîrmuit în 715—672 i.e.n. Odobescu îl numeşte aici „cuvios" pentru că analiştii sînt unanimi în a-i recunoaşte lui Numa organizarea cultului, a colegiilor sacerdotale (în mare măsură, după model sabin), a ceremoniilor religioase etc. (T. Liv., 1, 17 ; Plut., *Num. Pomp.,* passim). A rînduit, între altele, după model latin, colegiul fecioarelor vestale însărcinate cu întreţinerea cultului zeiţei căminului, *Vesta;* cf. V. Smialek, *De prisci Vestae cuttus reliquis,* 1926, p. 39_50 ; Th. G. Worsfold, *The history of the Vestul virgins of Rome,* Londra, 1932.

286/4 Versurile precedente citate fiind din *Faste* (n. 4 la Odobescu), referirea se face, evident, la Ovidiu, poetul exilat ia Tomis.

S86/7 Datarea este astăzi în mod sigur sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n. *(supra,* n. 284/40)

286/10 Marcus Vipsanius Agrippa (c. 63 î.e.n. — 12 e.n.) a fost principalul partizan şi sfetnic al lui Octavian, devenit ulterior Augustus. Praetor în 40 î.e.n., guvernator în Gallia, consul în 37 î.e.n., a participat la războaiele civile, avînd un rol decisiv în nimicirea lui Sextus Pompeius şi în lupta de la Actium *(infra,* n. 286/11). După noi consulate în 28 şi 27 î.e.n. şi misiuni în provincii (Gallia, Hispania), a fost asociat la domnie de către Augustus (17 î.e.n.), împărţind cu principele *imperium proconsulare* şi *tribunicia potestas,* fiind apoi investit (13 î.e.n.) şi cu *imperium maius.* Sfetnic apropiat şi prietenul cel mai bun al Iui Augustus, Agrippa a jucat un rol deosebit alături de acesta şi în domeniul edilitar. Printre construcţiile durate *pecunia sua* se numără: Pantheonul *(infra,* nr. 286/16), apeductele *lulia* şi *Virgo* şi „termele lui Agrippa".

286/11 Este vorba de lupta de ia Actium (2 sept. 31 î.e.n.), în care M. Antonius şi aliata sa Gleopatra, regina Egiptului, au fost înfrînţi de Octavian, ceea ce i-a permis acestuia din urmă accesul la dictatură, iar mai tîrziu (27 î.e.n.) instaurarea Principatului.

286/12 *Ultor* este un epitet pentru Mars (Marte „răzbunătorul'), nu pentru Iupiter (Joie în textul lui Odobescu). Viitorul Augustus l-a venerat după lupta de la Philippi (42 î.e.n.) : *templa feres et me vocaberis Ultor* (Ov., *Fast.,* 5, 577). în anul 20 î.e.n. acelaşi Augustus i-a închinat lui Mars Ultor un templu pe Gapitolium (Gass. Dio, 54, 8, 3 : "Apsoc; Ti^opou), în 2 î.e.n. templul din forul său (Ov., *Fast.,* 5, 551 sqq.; Suetonius, *Augustus,* 29, 1), cf. *Monumentum Ancyranum,* 21). Despre acest ultim templu vezi şi Velleius Paterculus, 2; 100, 2; Suet, *Claud.,* 4, 1; Gass. Dio, 55, 10,2 sqq.; 56, 46,4; 60,'5, 3 (cf. Th. Mommsen, CIL I[2], p. 318), Tac.; *An.,* 3, 18, 2 ; *Mon. Ane.,* passim. Un alt monument de seamă închinat lui Marte „răzbunătorul'' este celebrul Tropaeum Traiani. Iupiter Ultor nu apare, ca şi Vulcanus Ultor, decît pe monede dintr-o epocă maitîrzie.

286/16 în vremea în care scria Odobescu inscripţia dedicatorie a lui Agrippa (CIL VI 896 = ILS 129) era considerată un indiciu suficient că Pantheonul, în forma sa actuala, fusese durat de ginerele şi sfetnicul lui Augustus. Se ştia din sursele literare că Agrippa construise în 27 î.e.n. un templu dedicat lui Marte şi Venerei (numit Pantheon) şi menit să glorifice *gens lulia,* în care el însuşi intrase prin căsătorie (Gass. Dio, 53, 27). Acest templu, situat între *Saepta lulia* şi *basilica Neptuni,* ornamentat de meşterul neoatic Diogenes din Atena (Plin., *Nat. hist.,* 36, 38), a ars însă într-un incendiu în 80 e.n. (Gass. Dio, 66, 24,2), fiind ulterior restaurat de Domiţian. După un alt incendiu, a fost refăcut de Hadrian *(Hist. Aug., Hadr.,* 19) între 118 şi 128. în sfîrşit, o inscripţie (CIL VI, 896 = ILS 129) menţionează şi restaurările din vremea lui Septimius Severus. Pentru aceste restaurări vezi G. Lugli, *La tecnica edilizia romana con particolare riguardo a Roma e Lazio,* voi. 1, Roma, 1957, p. 568—569. Ceea ce nu se ştia cu exactitate în epocă — deşi Odobescu vorbeşte de refacerile sub Hadrian şi Septimius Severus — era că în vremea lui Hadrian templul a fost, practic, reclădit. Edificiul construit de Agrippa — aflat la 2,50 m sub nivelul actual al solului — era rectangular (43,76 X 19,82 m) şi era prevăzut cu un pronaos, ca la templul Concordiei. Edificiul circular este opera lui Hadrian, conservîndu-se însă vechea inscripţie a lui Agrippa. în faţa rotondei se află un pronaos — care constituie vechiul templu al lui Agrippa, de dimensiuni ceva mai reduse (34 x 13,60 m), avînd în faţă 8 coloane de granit roz. Poarta de bronz a rezistat vitregiei vremii pînă în 1625, cînd a fost demontată din ordinul papei Urban al VUI-lea Barberini (de unde s-a născut zicala : *quod non fecerunt barbari fecerunt Barberini) ;* de reţinut, totuşi, că acelaşi papă a efectuat lucrări de restaurare la acest edificiu, pe care el îl numea *toto orbe celeberrimum.* Cupola a fost ulterior acoperită cu plăci de bronz de Constans al II-lea {656 e.n.), înlocuite cu plăci de plumb în 731—741. Rotonda (43,30 m diametru şi tot atîta înălţime) este emisferică, precum cupola. Această „capodoperă de inginerie" (R. Bianchi Bandinelli, M. Toreîli, *op. cit.,* R 124), „disegno angelico e non umano" (Michelangelo, citat de G. Lugli, *I monumenti antichi di Roma e suburbio,* voi. al 3-lea. *A traversa le regioni.* Roma, 1938, p. 123), îşi găseşte antecedente în construcţii de la sfîrşitul Republicii şi începutul Principatului, însă nu de o asemenea anvergură. Planul central care susţine un dom circular se revendică din tipurile de plan central bazate pe cilindru din epoca republicană: aşa-zisul „templu al Vestei" *(supra,* n. 284/40) şi mormîntul Caeciliei Metella *(supra,* n. 284/22). Se adaugă apoi experienţele din sec. I e.n. în ceea ce priveşte tehnica boîtirii, folosită mai ales la edificiile termale — *caldaria* (la Baiae şi Roma în primul rînd). De altfel, se constată că „începînd cu epoca lui Nero, arhitecţii romani au înclinat să prefere planurile octogonaîe, deoarece ele uşurau tranziţia de la baza poligonală la cea circulară a cupolei" (R. Brilliant, *Arta romană de la Republică la Constantin,* traducere de M. Gramatopol, Bucureşti, 1979, p. 57).

289/5 Cedat în 608 de împăratul bizantin Phokas papei Bonifaciu al IV-lea, templul a fost dedicat cultului creştin la 13 mai 609; cf. F. Gregorovius, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter,* neue Ausgabe, voi. 1, Dresda, 1926, p. 352—355 (de remarcat că în epoca lui Odobescu şi a lui Gregorovius se oscila între mai multe date : 604, 606, 609 şi 610 ; 1640 (î) este, în orice caz, o regretabilă greşeală de tipar, probabil pentru 604).

289/8 Victor Emmanuei al II-lea (1820—1878), rege ai Sardiniei (din 1849, prin abdicarea tatălui său, Carlo Alberto) şi al Italiei unificate (din 1861), s-a bucurat în epoca sa de de un adevărat cult. Deşi meritele sale directe în măreaţa operă de unificare a Italiei au fost mai puţin importante decît cele ale unui Cavour sau Garibaldi, regele a reprezentat în ochii supuşilor săi un adevărat simbol al luptei pentru unitate naţională şi al străvechilor virtuţi romane renăscute. Deşi autoritar, a fost foarte popular, iar literaţii l-au comparat adesea cu eroii antici şi, mai ales, cu împăraţii romani. Semnificative sînt cuvintele lui Alfredo Oriani In introducerea la *Quartetto :* Victor Emmanuei „era TAgamennone della nostra Iliade, il simbolo piu sintetice della nostra idea. [...] con lui si era rionfato e in lui s'incontravano la tradizione romana e l'italiana, il concetto dei pensatori e la visione dei poeţi". Decedat la 9 ian. 1878, regele a fost înmormîntat în Pantheon, ca expresie a unui suprem omagiu, cuvenit numai împăraţilor romani.

291/20 *Si parua licet componere magnis* („Dacă este îngăduit să le compari pe cele mici cu cele mari"), vers devenit proverbial din Vergilius, *Georg.,* 4, 176, unde se compara munca albinelor cu cea a ciclopilor.

292/10 Mausoleul lui Hadrian, cunoscut astăzi sub numele medieval de Castel Sant Angeîo este alt exemplu tipic de edificiu funerar cilindric (ca şi mormîntul Caeciliei Metella). „Inspiratorul direct" aî mausoleului este monumentul similar al lui Augustus (R. Bianchi Bandinelli, M. Toreîli, *op. cit.,* R 126), restaurat şi transformat de însuşi Hadrian. Edificiul se află pe malul drept al Tibrului şi domină Cîmpul lui Marte (este legat de acesta de Pons Aelius). Este compus dintr-un nucleu în formă de tambur (64 m diametru şi 20 m înălţime) îmbrăcat în marmură, aşezat pe o bază pătrată (1 = 84 m) de 10 m înălţime. Inscripţiile puse succesiv (CIL VI, 985-995 = ILS 329, 346, 349-352, 369, 383-385, 401) îi amintesc pe toţi membrii din *domus Augusta,* a căror cenuşă fusese depusă în mausoleu (de la Hadrian la Caracalla). Pe marginea tamburului se aflau statui de marmură. Pe tambur era plasat un „tumul", iar în vîrf se afla statuia (azi pierdută) a împăratului Fladrian în picioare sau în cvadrigă. Vezi M. Borgatti, *II Mausoleo di Adriano,* Roma, 1929; G. Lugli, *I monumenti ...,* voi. al 3-lea, p. 693-708.

292/12 *Moles,-is* desemnează o construcţie gigantică, o masă enormă. *Moles Hadriani* a intrat ca nume propriu şi în italiană sub forma *Mole Adriana.*

293/11 în contextul ofensivei iniţiate de Iustinian în vederea „refacerii" vechiului Imperiu roman, generalul bizantin Belizarie (Belisarios) se amestecă în luptele pentru suc

siunea la tron din regatul ostrogot întemeiat de Theodoric cel Mare *(infra,* n. 298/30) în Italia şi cucereşte la 10 dec. 536 Roma Vitiges, noul rege ostrogot, îl asediază pe generalul bizantin din 537 pînă la începutul anului 538 (mart.). Acest asediu se soldează însă cu un eşec pentru ostrogoţi, întrucît Roma rezistă. Pînă în 540 bizantinii cuceresc peninsula, iar Vi+iges cade prizonier. Abia sub conducerea noului rege, energicul Totila (Baduila), ostrogoţii obţin o serie de succese importante (542—550), culminînd cu recucerirea Romei (17 dec. 546). Războiul se va încheia însă definitiv în 555 cu victoria bizantinilor şi supunerea iniregii peninsule. Cu ocazia asediului din 537—538, datorită poziţiei strategice pe care o ocupa în vecinătatea zidului de incintă, mausoleul lui Hadrian, apărat de Constantin, unul din cei mai buni locotenenţi ai îui Belizarie, a fost permanent ţinta atacurilor lui Vitiges. Procopius din Cezareea-relatează, într-adevăr, că, din ordinul iui Belizarie, s-au demontat statuile din mausoleu pentru a se folosi drept proiectile pentru catapulte (afirmaţia lui Odobescu se întemeiază în'mod sigur pe acest izvor), o scenă care ,,părea să reînvie luptele mitice ale giganţilor" (F. Gregorovius, *op. cit.,* voi. 1, p. 220).

295/1 „Es gibt kein Gebäude in der Welt, v>elches eine gleich wechselvolle tragîsche Geschichte aufzuweisen hatte wie die Engelsburg", spune cu amărăciune F. Gregorovius,. *op. cit.,* p. 727, referindu-se la Castel Sant'Angelo. Transformat în fortăreaţă încă din sec. al V-lea, fostul mausoleu al lui Hadrian a fost ţinta atacurilor ostrogote în 537—538 *(supra, n.* 293/11) şi a altor acţiuni militare, astfel că prin sec. al X-lea istoricul longobard Liutprand, relatind diferite evenimente consumate în epoca sa la Roma, descrie pe scurt edificiul, insa îl numeşte pur şi simplu fortăreaţă, dovadă că originea clădirii îi era complet necunoscută. Pe la 1300, în contextul luptelor între guelfi (partizanii papei) şi ghibelini (partizanii împăratului german), reprezentaţi la Roma de familiile Orsini, respectiv Colonna (cu Stefano şi Sciarra. Golonna în frunte), membrii familiei Orsini au transformat definitiv vechiul mausoleu în punct fortificat central al Vaticanului (sediul taberei ghibeline adverse era Lateranul).

„ ᴬ· _ _ ₐ ^ i g d „g.i-auiiiue ncmiane" atribuite lui Gallienus (253—268). Edificiul cu cupolă este databil Ia începutul secolului al IV-lea, cu unele adăugiri posterioare. Rotonda (diam. == 25 m) este flancată de două săli absidate. Arhitectura acestui stabiliment balnear se înscrie în tradiţia clădirilor prevăzute cu cupolă frecvent întîlnite începînd din epoca Fîaviîor şi anticipează monumentele bizantine de acest gen, culminînd cu celebra Sfînta Sofia. Vezi il. Bianchi Bandinelli, M. Torelli, *op. cit.,* R 185.

295/14 Referirea se face nu la o creaţie a lui Constantin cel Mare (306—337), ci la un edificiu (baptisteriu) ridicat pe la mijlocul veacului al IV-lea (c. 337—354). Planul baptisteriului îl dezvoltă pe cel al templului zis al Minervei Medica (cf. A. Riegl, *Spätromische Kunslindustrie,* Viena, 1927, p. 51), în sensul că pentru prima oară se folosesc aici cilindrul cu dom şi plan central (utilizat, mai ales pentru morminte, încă din epoca republicană) împreuna cu colonada circulară interioară, „ca şi cum tipul de templu rotund al Vestei ar fi fost întors cu exteriorul în interior" (R. Briliant, *op. cit.,* p. 58).

295/17 Cu această ocazie s-au executat numeroase lucrări de restaurare. Pictura nişelor baptisteriuiui este databilă în această perioadă şi prezintă o importanţă aparte în conturarea stilurilor picturale prerenascentiste.

297/19 Apropierea etimologică între *Vesta* şi *ueslibulum* pe care o încearcă Odobescu uneşte întemeiată. După A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire etymologique de la langue latine,* ed. a 4-a, Paris, 1959, s.v. *ueslibulum,* „l'explication par **uero-stabulum,* « empîacement de la porte » (cf. urabr. *uerif-e, ueruf~e* « in portam » est ingenieuse, mais il suffit de la signaler. D'autres possibilites ont ete envisagees ; aucune ne s'impose".

297/22 Termenul tehnic este *cancelli,* balustrade, ele obicei din marmură, care separă altarul de naos.

298/30 Teodoric (Theodoric, Theoderic) s-a născut în 454 într-o familie din aristocraţia ostrogotă din Pannonia şi Noricum, acolo unde ostrogoţii se aflau ca *foederati* ai imperiului. Ostatec la Constantinopol (462—472), a dobîndit o anumită cultură care î-a ajutat în actele sale ulterioare.. Recunoscut rege în 474, a cucerit în 489—494 Italia (aflată din 476, după căderea Imperiului Roman de Apus, sub controlul herulilor conduşi de Odoacru, „regele Italiei") şi îl ucide pe Odoacru (15 mart. 494). Ca rege al Italiei, Teodoric (494—526) a desfăşurat o bogată activitate legislativă *(Edictum Theodoricu* inspirat în bună parte din Codicele theodo-

sian şi alte monumente legislative romane) şi a reuşit să menţină echilibrul politic în occidentul „barbar" de la începutul sec. al Vl-lea. La curtea sa au creat Boethius, Symmachus şi istoricul Magnus Aurelius Cassiodorus. Referitor la domnia lui Teodoric: W. Ensslin, *Theoderich cler Grope,* ed. a 2-a, Miinchen, 1959. în timpul acestui rege ostrogot s-au construit la Ravenna, capitala regatului, numeroase monumente (un palat, săpat arheologic în 1907—1914; biserica Sant'Apollinare 'în forma ei iniţială; mausoleul etc). Mausoleul care .adăposteşte mormîntul regelui (Teodoric a murit la 30 aug. 526), deşi sintetizează element© arhitecturale de diferite origini, se înscrie în tradiţia monumentelor funerare romane. Este construit din blocuri de calcar în două planuri. Cel de jos este de o formă decagonală descrisă de arcade, iar cel superior este circular şi acoperit de o cupolă monolitică simplă susţinută d 12 pilaştri care poartă numele apostolilor. Camera mortuară este în formă de cruce. Acest monument, care trădează o concepţie „imperială" a lui Teodoric, care se dorea urmaş legitin ai vechilor împăraţi romani („Wie erim Leben Purpurträger war, wollte er aîso auch"im Tcd noch an einem sonst den Kaisern vorbehaltenen Vorrecht zum Ausdruck seiner Sonderstel lung Anteil haben" ; W. Ensslin, *op. cit.,* p. 322), fusese ridicat de Teodoric însuşi, în viaţă fiind aşa cum remarcă Odobescu (ştirea este transmisă ele *Anon. Vales.,* 96: *se autem vivo fec sibi monumentum ex lapide quadrato, mirae magnituăinis opus).*

301/9 Monumentul, de formă circulară, este databil în 335/334 î.e.n. şi a fost concepu ca, un suport pentru trepiedul cîştigat la un concurs dramatic (coral) de Lysikrates (de aic «şi denumirea de monument coragic). Este prima construcţie care foloseşte coloanele corintic în exteriorul monumentului (H. Plommer, *Ancient and elassiced architecture,* Londra, 1984 reimprimare după ed. din 1956, p. 194) şi, totodată, în combinaţie cu o friză ionică, ce nareaz episodul capturării lui Dionysos de către piraţi (M. Robertson, *A hislonj of Greek art,* Cambridg 1975, p. 302 şi 482; cf. D. S. Robertson, *Greek and Roman architecture,* Cambridge, 196 p. 144—145; W. B. Dinsmoor, *The architecture. of Ancient Greece,* Londra—New Viork, 195 p. 237—238 şi pl. 59—60). După friză lordul Eîgin a luat cîteva mulaje conservate acum British Museum şi care permit observarea anumitor detalii ale monumentului dispărute înt timp datorită degradării.

304/7 Pentru stadiul lucrărilor la monumentul triumfal în 1888 vezi *.sup* n. 281/27 şi 40.

304/14 Descrierea completă a monumentului în lumina ultimelor cercetări figurea la M. Sâmpetru, *op. cit.,* p. 53—75. în afară de lucrarea lui Gr. Tocilescu, O. Benndo G. Niemann (citată la n. 281/40), în bibliografia mai veche a monumentului mai figurea T. Antonescu, *Le Trophee d·Adamclisi,* Iaşi, 1905; C. Cichorius, *Die romischen Denkm in der Dobrudscha,* Berlin, 1904; Fr. Studniczka, *Tropaeum Traiani. Ein Beilrag zur Ku geschichte der Kaiserzeit,* Leipzig, 1904, precum şi alte lucrări (vezi şi *infra,* n. 304/49). descriere exhaustivă a monumentului (conţinînd însă şi multe inexactităţi şi date inut apare şi la FI. Bobu Florescu, *Das Siegesdenkmal von Adamklissi, Tropaeum Traiani,* Bucureş Bonn, 1965 (primele ediţii, în limba română, în 1959, respectiv 1961). Pentru trofeele roma în general, vezi G. Ch. Picard, *Les Trophees romains. Contribui ion ă Vhistoire de la religion de Vart triomphal â Rome,* Paris, 1957.

304/19 „Din numărul total de 54 de metope nu pot intra în discuţie sub rapor stabilirii locului de găsire la monument decît 40 de piese scoase din săpături de Tocilescu eventual, alte patru ridicate mai înainte de lîngă ruina monumentului" (M. Sâmpetru, *op.* p. 104). De aici porneşte toată dificultatea în reconstituirea ordinii metopeîor în cadrul na ţiunii plastice, dificultate de care s-au izbit toţi cercetătorii de la Tocilescu încoace. Sâmpetru *(ibid.* şi fig. 52) enumera opt ipoteze formulate de-a lungul timpului privitoar ordinea metopeîor. Pornind de la observaţiile lui Tocilescu şi Benndorf, acelaşi autor admit ciclul narativ cuprindea 6 segmente de cîte 9 metope, avînd fiecare drept figură cent cîte una din cele 6 metope care îl reprezintă pe Traian (nr. 6, 10, 27, 32, 39 şi 44). Din n formulă de aranjare a metopeîor rezultă 6 segmente corespunzînd unui număr de 6 s narative vădind o coerenţă indiscutabilă *(ibid.,* p. 104—109).

304/26 Progresul cercetărilor ulterioare a infirmat presupunerea avansată prudent Odobescu. Din fragmentele descoperite (vezi descrierea amănunţită la M. Sâmpetru, *op.* p. 129—144) se poate reconstitui un trofeu de un tip comun în lumea romană imper un trunchi de arbore îmbrăcat într-o *lorica,* avînd în vîrf un coif şi scuturile dispuse sim de o parte şi de alta.

304/38 Este vorba de ruinele impresionante ale municipiului Tropaeum Traiani. Ace fuseseră semnalate în sec. al X1X-lea de K. v. Vincke, J. Michel, K. F. Peters *(supra,* 281/27), C. Allard, *La Dobroudja,* Paris, 1859, p. 46, n. 1 şi de M. C. Soutzo, *Coup d'cei*

les monuments antiques de la Dobroudja, RA, 42, 1881, p. 296 (în acest din urmă studiu se foloseşte termenul de *castra stativa,* citat şi de Odobescu, ceea ce ar indica sursa documentaţiei conferenţiarului din sala Ateneului). După rezultatele îmbucurătoare ale săpăturilor de la monumentul triumfal, Tocilescu a atacat în 1891 şi aşezarea civilă (nu este castru de legiune, cum credeau Sutzu şi Odobescu), publicînd primele rezultate preliminare în *Analele Academiei Române,* seria a H-a, t. XIV, 1891-1892, Bucureşti, 1893, p. 13-34. După 12 campanii desfăşurate pînă la moartea lui Tocilescu (18 septembrie 1909) s-au mai executat săpături sporadice prin G. Murnu (1910), P. Nicorescu (1933—1943), însă nu s-a publicat aproape nimic din rezultate (de un tratament aparte s-au bucurat inscripţiile, descoperite mai cu seamă în epoca lui Tocilescu şi publicate prompt de acesta). Săpăturile sistematice efectuate sub conducerea Institutului de Arheologie începînd din 1968 (responsabil î. Barnea) au valori» «cat *M* corectat multe din rezultatele vechi or lucrări, adăugind importante observaţii stratigrafice şi topografice. Rezultatele obţinute pînă în 1975 sînt sintetizate în volumul datorat lui Al. Barnea, I. Barnea (coordonator), Ioana Bogdan Gătăniciu, arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Gh. Papuc, *Tropaeum Traiani,* voi. 1. *Cetatea,* Bucureşti, 1979 (istoricul cercetărilor la p. 13 — 34).

304/48 Deşi în textul de faţă nu se face nici o referire la descoperirea epigrafică făcută de Tocilescu, putem afirma că este vorba de inscripţia descoperită la Hisarlîc (azi Girliciu, jud. Constanţa), pe malul Dunării, şi publicată de acelaşi în AEM, 6, 1882, p. 47—51 (reluată apoi în CIL III, 6159 = 7494), întrucît la această epigrafă se face referire în *Le tresor (Opere,* IV, p. 341 ; cf. comentariul lui M. Babeş, *ibid.,* p. 965—966 şi 1006). Ultima ediţie a documentului (cu toată bibliografia): Em. Popescu, *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV— XIII descoperite in România,* Bucureşti, 1976, p. 241—244 (nr. 233). Inscripţia vorbeşte, într-adevăr, de războiul din 367—369 (Amm. Marc, 27,4—5; Zosim., 4,11 ; cf. *infra,* n. 304/50), însă nu are nici o legătură cu monumentul de la Adamclisi, întrucît referirea la construirea cetăţii *(burgus)* Cius (nu Beroe, cum susţine Odobescu, *Opere,* IV, p. 341) este limpede ; mai mult, acest episod este confirmat de Themistios, *Or.,* 10, 136 d, 138 b ; cf. I. Barnea, SCIV, 18, 1967, p. 538-569.

304/49 în primii ani după începerea lucrărilor (1882) Tocilescu era, într-adevăr, înclinat să atribuie monumentul secolului al IV-lea, mai exact, epocii lui Valens *(infra,* n. 304/50), cum, de altfel, o mărturiseşte el însuşi (Gr. Tocilescu, O. Benndorf, G. Niemann, *op. cit.,* p. 19). Spre o asemenea datare îl îndemna aspectul neelaborat, „decadent" al reliefurilor metopelor. După descoperirea inscripţiei cu dedicaţia *Marti Ultori (ibid.,* p. 124—128; cf. Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archeologiques en Roumanie,* Bucureşti, 1900, p. 83—87 ; CIL III, 12 467 ; inscripţia se întregeşte cu fragmentul adăugat de Emilia Doruţiu-Boilă, *Studii clasice,* 7, 1965, p. 209—214), Tocilescu a optat însă pentru datarea în epoca lui Traian. După expunerea acestei păreri în 1895 s-a iscat o controversă aprigă în lumea ştiinţifică internaţională, diferiţi Învăţaţi avansînd alte păreri cu privire la datare (pentru aceste controverse a se vedea istoricul detaliat al cercetărilor la R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei,* voi. al 2-lea. *Romanii la Dunărea de jos,* Bucureşti, 1968, p. 107—116; M. Sâmpetru, *op. cit.,* p. 32—35 şi bibliografia citată în n. 26 de la p. 32). După M. Sâmpetru *(ibid.,* p. 32) au existat 5 puncte de vedere principale: 1) datarea Iui Tocilescu; 2) părerea eminentului exeget al artei romane, Adolf Furtwăngler *(Intermezzi. Kunstgeschichtliche Studien,* Leipzig—Berlin, 1896, p. 51—58; *Das Tropaion von Adamklissi und provinzialromische Kunst, Abhandlungen der koniglichen Bayerischen Akademie der Wissenschaften,* I. CL, 3,22,1903, p. 453—516; se adaugă şi alte notiţe mai puţin importante), conform căreia monumentul ar fi fost ridicat de M. Licinius Crassus în 29/28 î.e.n., în urma războaielor sale victorioase cu bastarnii (aici Furtwăngler s-a dovedit a fi mai puţin inspirat decît în alte direcţii de investigaţie) ; 3) opinia cercetătorului Columnei lui Traian, G. Cichorius *(op. cit.,* mai ales p. 9—12 şi 41—42), după care monumentul ar fi fost, fără tăgadă, construit de Traian, însă înzestrat cu metopele narînd războaiele acestuia abia sub Constantin cel Mare (în altă ordine de idei, Cichorius lansa ipoteza conform căreia altarul funerar situat în apropierea monumentului ar adăposti rămăşiţele lui Cornelius Fuscus, care ar fi fost *praefectus praetorio* investit cu comanda trupelor care au purtat bătălia şi care şi-ar fi găsit aici moartea) ; 4) părerea lui Wilhelm Jänecke *(Die urspriingliche Gestali des Tropaion von Adamklissi, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, phil-hist. Kl.,* 20, 1919, mai ales p. 17), conform căreia ^monumentul ar fi fost construit în două etape (M. Licinius Crassus şi Traian); 5) ipoteza lui Nicoiae Iorga *(Explicaţia monumentului de la Adamclisi,* ARMSI, seria 3, t. 17, mem. 9, Bucureşti, 1936, p. 6—8), anticipată de remarcile lui S. Ferri *(Arte romana sul Danubio,* Milano, 1933, p. 372—378 şi alte scrieri), după care monumentul ar fi fost ridicat de Valens, aşa cum crezuse o clipă chiar Tocilescu (critica imediată a acestei poziţii la R. Vulpe, *Analele Dobrogei,* 18, 1937, p. 173—183; cf. id., *Histoire ancienne de la Dobroudja,* Bucureşti, 1938, p. 152). Dintre aceste teorii, cele prezentate la 2), 4) şi 5) s-au dovedit de la bun început inacceptabile, iar cea a lui C. Cichorius şi-a văzut pierdut temeiul prin toate cercetările arheologice din ultimele decenii, înclinînd spre a proclama unitatea de construcţie a monumentului triumfal. începînd cu T. Antonescu, *op. cit.,* pînă

la recenta monografie citată a lui M. Sâmpetru, majoritatea cercetătorilor au recunoscut justeţea datării lui Tocilescu (evident, cu diferite nuanţări). Controversa s-a iscat şi cu privire la datarea altarului şi a tumulului („mausoleu") situate în imediata apropiere a monumentului triumfal. Cît despre data campaniei romane în sudul Dobrogei şi a încleştării de pe platoul de la Adamclisi, cercetările recente înclină spre primăvara anului 102 (primul război dacic), nefiind exclusă nici vara lui 101 (M. Sâmpetru, *op. cit.,* p. 150).

304/50 Flavius Valens, împărat roman în Răsărit (364—378), fratele mai mic al lui Valentinian I, împăratul din Apus. în urma unor războaie victorioase purtate în [anii 367—369 contra vizigoţilor de la nord de Dunăre, conduşi de Athanaric, le-a impus acestora tratatul de Ia Noviodunum. în 376 i-a acceptat în imperiu pe vizigoţii conduşi de Frithigern şi Alaviv ; din cauza tratamentului nefavorabil însă aceştia s-au răsculat şi au administrat romanilor înfrîngerea de la Adrianopol (9 august 378), în care a pierit şi împăratul Valens (Amm. Marc, 26, 4, 3 ; 27, 5 ; 31,3-14).

304/52 Athanaric (?—381) a fost regele vizigoţilor care s-a luptat fără succes cu Valens în 367—369, apoi cu hunii, împotriva cărora a ridicat valul de apărare din sudul Moldovei în 375 (cunoscut în literatura arheologică sub numele de „valul lui Athanaric"). Refugiindu-se in imperiu, la împăratul Theodosius, Athanaric a murit la 25 ian. 381. Odobescu îl numeşte aici regele „păgîn", întrucît Athanaric declanşase un val de persecuţii împotriva vizigoţilor creştini (369—372), persecuţii care l-au urmărit şi pe Ulfila.

304/52 „Tervingi" (thervingi) este denumirea populară pentru vizigoţi, însemnînd locuitori ai pădurilor".

306/5 Pentru Ammianus Marcellinus, căruia i se datorează relatarea pe larg a evenimentelor petrecute la Dunărea de jos în vremea împăratului Valens, vezi nota de la *Bibliografic Daciei.*

306/15 Odobescu face aici referire la tezaurul descoperit în 1797 şi databil în sec. a V-îea. Are o greutate de 2,5 kg şi cuprinde două figurine (un cîine şi un om într-o barcă) 45 de miniaturi de unelte, 13 monede de aur folosite ca pandantive (de la Maximian la Graţian etc. La puţin timp după momentul în care Odobescu îşi ţinea conferinţa, la Şimleul Silvanie av&a să se descopere un al doilea tezaur (1889) databil în aceeaşi perioadă şi compus din 1 perechi de fibule mari de argint aurit (dintre care două cu capete de lei, restul cu disc ş picior alungit) decorate cu pietre preţioase. Ambele tezaure — după unele păreri, ar fi constituit o unitate, diviziunea apărînd doar în momentul îngropării lor — sînt sugestive pentr contopirea elementelor de stil policrom cu cele de tradiţie sud-dunăreană, bizantină. Tezaurele au aparţinut unui şef ostrogot sau gepid şi au fost ascunse in faţa iminentului pericol huni

307/10 Metopele fuseseră aduse la Bucureşti la iniţiativa iui Mihail Kogălniceanu î scopul reconstituirii monumentului în Capitală. Abia după c. şapte decenii au revenit l Adamclisi şi se află astăzi în complexul muzeal special amenajat alături de monumentul tr umfal reconstituit artificial.

307/41 Şi aceste rînduri sînt un bun exemplu pentru ceea ce reprezenta în epoca re pectivă figura lui Traian şi modul în care era privită cucerirea romană a Daciei. Opoziţia înt Traian şi Decebal era, în viziunea romantică a vremii, cea între civilizaţie şi barbarie. Pasaj însă nu trebuie interpretat *ad litteram,* pentru că, dacă aici este vorba de „întunecata asupri a dacicului Decebal", acelaşi Odobescu, în *Un vas de lut,* îl numeşte pe ultimul suveran al dacil ,,rege-erou".

307/48 Acest proiect a fost repede pus în practică. Medalioanele de mozaic de la i trarea în Ateneu îi reprezintă — de la stînga la dreapta — pe Alexandru cel Bun, Neag Basarab, regele Carol I, Vasile Lupu şi Matei Basarab.

309/14 Agatirşii ('**AY^OUCOOI,** *Agathyrsi)* sînt menţionaţi de Herodot în două pas distincte, care reflectă două momente cronologice diferite. Dacă la 4, 48 agatirşii apar loca zaţi la izvoarele rîului Maris (Mureş) — situaţie concordantă cu realităţile de pe la mijloc sec al V-lea î.e.n. (data la care Herodot îşi strîngea la Olbia informaţiile despre popula septentrională din zona pontică) — , la 4, 100 (cf. 4, 125) se specifică faptul că Sciţia ar „mărginită mai întîi deagatirşi. . .", situaţie databilăîn vremea încleştărilor sciţilor cu per conduşi de Dareios (514 sau, după unele datări recente, 519 î.e.n.). Pasajul Ia care se ref Odobescu (Herodot., 4,104 ; se impune precizarea că,,părintele istoriei" arată că o caracterist aparte a agatirşilor este aceea că poartă podoabe de aur — yposocpopoL — şi că proprieta asupra femeilor se exercita în comun âmxoivov, şi nu că „erau muiaţi numai în aur şi

trăiau viața de muieri") face o apropiere între agatirşi şi traci, excepţie făcînd tocmai trăsăturile menționate. Mai mult ca sigur, agatirşii erau iranieni (după unele păreri, chiar o ramură a sciților, ceea ce însă nu este acceptat de către toți cercetătorii). Probabil sub presiunea sciților, ei au migrat spre vest pe la 600 î.e.n. Stabiliți vremelnic în Transilvania — unde au fost depistaţi arheologic prin tipul aparte de morminte de inhumaţie din grupul Gmmbrud, c. 550—450 î.e.n. — şi, parțial, la est de Carpații Orientali, agatirşii au sfîrşit prin a fi asimilaţi de masa geto-dacică (pentru faza finală a evoluţiei grupului agatirs din Transilvania este caracteristică necropola birituală de Ia Băiţa, jud. Mureş). Stadiul cercetărilor consacrate tuturor acestor deosebit de controversate probleme este sintetizat de V. Vasiliev, *Sciţii agatirşi pe teritoriul României,* Cluj-Napoca, 1980; cf. Al. Vulpe, *Dacia,* 25, 1981, p. 396. '

310/19 Odobescu se referă aici la ţarul Ioniţă cel Frumos (Kaloianes în cronicile bizantine, Jehan le Blac sau Johanice le Blac la cronicarii francezi Geoffroy de Villehardouin, Henry de Valenciennes, Robert de Ciary), fratele lui Petru şi Asan, fruntaşii vlahi, care, in fruntea populaţiei vlaho-bulgare din Balcani, au condus răscoala victorioasă din 1185/1186 împotriva împăratului bizantin Isac al II-îea Anghelos, care a avut drept urmare crearea celui de-al doilea tarat bulgar (statul româno-buîgar) cu sediul la Tîrnovo. Ioniţă a domnit intre 1197 şi 1207 şi a purtat războaie cu „imperiul latin" fondat în 1204 la Constantinopol de principii occidentali participanți Ia „cruciada a IV-a", învingîndu-1 chiar pe „împăratul latin" Baudouin (Balduin) de Flandra (15 apr. 1205), care cade prizonier şi moare în captivitate la Tîrnovo. Ca urmare a acestor lupte, Ioniţă şi-a întins stăpînirea de la Marea Neagră la Marea Adriatică şi de la Dunăre pînă pe aliniamentul Adrianopol—Ohrida. O problemă controversată rămîne însă aceea dacă Ioniţă a controlat şi teritoriul de la nord de Dunăre.

310/25 Lunga şi complexa tradiţie a întemeierii Ţării Româneşti in urma descălecatului îui Negru Vodă (confundat uneori cu Radu Negru, domn atestat documentar în 1377—1384), venit cîndva, în sec. al XIH-Iea din Făgăraş (1290, după *Letopisețul Cantacuzinesc* alcătuit în sec. al XVII-lea, prima scriere care relatează episodul în cauză; cf. *Istoria Ţării Româneşti. 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc,* ed. G. Grecescti, D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 1—3 ; alte izvoare propun alte date: 1080, 1200, 1215, 1241 etc), a fost acceptată, în general, iară rezerve de istoriografia noastră pină către sfîrsitul sec. al X1X-lea. O excepţie notabilă o constituise, este drept, N. Bălcescu, însă lumea istoriografică se afla sub covîrşitoarea autoritate a lui A. D. Xenopol, cel care se declarase un adept al teoriei „descălecatului" *(întemeierea ţărilor române, Revista de istorie, arheologie şi filologie,* 3, 5, 1885, 1, p. 1—28). Abia la eiiiva ani după data la care îşi ţinea Odobescu conferinţa aveau să apară studiile fundamentale ale iui D. Onciul, care au schimbat în mod radical optica istoricilor in privința originilor ţărilor române: *Radul Negru şi originile Principatului Ţării Romaneşti, Convorbiri literare,* 24, 1891-»-26, 1892 (= *Opere complete,* voi. 1, ed. A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1946, p. 88—174); *Originile Principatelor Române,* Bucureşti, 1899 (= *Opere complete,* voi. 1, p. 175—310). întreg istoricul cercetărilor, inclusiv punctele de vedere exprimate recent, este prezentat pe larg şi critic de N. Stoicescu, ,,*Descălecat" sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei româneşti. Legendă şi adevăr istoric,* în *Constituirea statelor feudale româneşti,* redactor coordonator N. Stoicescu, Bucureşti, 1980, p. 97—164. Tradiţia despre Negru Vodă îşi are şi ea semnificaţiile ei, desluşite de P. Ghihaia, *De la „Negru Vodă" la Neagoe Basarab. Interferenţe lilerar-artistice în cultura românească a evului de mijloc.* Bucureşti, 1976; cf. idem, *Cine a ţosi „Negru Vodă", întemeietor de cetăţi şi ctitor de biserici?, in Pagini de artă veche românească. De la origini pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea,* voi. 1, Bucureşti, 1970, p. 99—167.

311/9 Interesant este faptul că Posada, unde a avut loc lupta dintre Basarab î şi Carol Robert (9—12 noiembrie 1330), Ia care se face referire aici, a fost localizată în diferite puncte pe Valea Oltului sau a Argeşului, ba chiar şi pe Valea Cernei; după ştiinţa noastră însă, nu există în altă lucrare din istoriografia noastră o propunere de localizare pe Valea Jiului, aşa cum sugerează Odobescu. Pentru chestiunea localizării „Posadei" — care ameninţă să rămînă multă vreme nelămurită — a se consulta C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română,* Bucureşti, 1977, p. 157—162; S. Iosipescu, *Românii din Carpaţii Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241—1243) pînă la consolidarea domniei a toată Ţara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotropirii ungare,* în *Constituirea statelor feudale romaneşti,* p. 91 — 93.

313/43 Aluzia este, evident, la vechimea casei de Ilohenzolîem, cu ramura ei suabă ele Sigrnaringen, clin care făcea parLe regele Carol I al României.

313/52 Cu foarte mici variaţii şi cu o altă încununare apoteotică — ocazionată de mărețele evenimente ale anului 1918 şi cu regele Ferdinand în primul plan — „visul" lui Odobescu de a vedea narată plastic în sala de conferinţe a Ateneului istoria neamului a fost pus in aplicare în anii de avînt care au urmat primului război mondial.

CAPUL DE BOU ÎNTREBUINȚAT CA ORNAMENT SIMBOLIC ÎN ANTICHITATE

Notiță filologică

1. Ediția princeps a acestui articol este cea care a apărut în *Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași,* 2, 1891 ianuarie, p. 385—399 (e).

Preocupările lui Odobescu privind studiul capului de bou ca motiv artistic sînt mai vechi: se poate cita în sensul acesta memoriul prezentat in şedinţa Academiei din 4 noiembrie *1888^* despre ritonul descoperit la Poroina*.

2. Sistemul grafic aplicat in această publicaţie se remarcă prin renunțarea la multe clin intenţiile de etimologizare întîlnite în celelalte tipărituri. Ca forme deosebite se pot menţiona *înprejur* (transcrisă cu nazală bilabială), precum şi dubletele: *Ermitagiului / Ermitajului, fond 1 fund, punct / punt, rhijlone \ ritone, Sin- \ San-Miclăuşul.* Aceste forme paralele, din care *o* serie concordă cu sistemele studiate în textele anterioare lui 1888 mai degrabă decît cu coclul revistei ieşene, par să sugereze că tipărirea s-a făcut după un arhetip (manuscrisul autorului?) scris *în* alt cod, din care cîteva forme au putut scăpa nemodificate.

3. O altă caracteristică a textului este prezenţa unor fonetisme particulare, arhaisme sau regionalisme. Astfel, în afară de *cietim* (formă redată *cetim)* şi *cliimesnicire (întUnit* şi la Hasdeu) se pot aminti fonetisme regionale in exemple cu *ş* şi *i* duri : *se incrucişază, mi se înfăţişază, să se înfrăţască, ş-a lăsat, ş-a pierdut. Sînt* apare, ca atare, peste tot.

Forma *romîneşii* a fost actualizată *româneşti.*

Comentariu de arheolog

Ca şi studiul despre *Heraldica națională,* care are la bază o conferinţă ţinută in 1889, notiţa de faţă — cea din urmă contribuţie a cărturarului pe tărimul arheologiei — prezintă, înainte de toate, un caracter ocazional. Aşa cum se arată încă din primele rînduri, motivul capului de bou în arta antichităţii a intrat în sfera ele preocupări a lui Odobescu în contextul lucrului asiduu la tezaurul de la Pietroasa. De altfel, textul publicat în *Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi,* 2, 1891, este o traducere fidelă a unei anexe inserate în *Additions et rectifications* în lucrarea de căpătîi a lui Odobescu, ce nu avea să vadă integral lumina tiparului decît după trecerea în nefiinţă a cărturarului[1].

Piesele la care se referă Odobescu sînt, în primul rind, citeva din vasele componente ale tezaurului de Ia Sînnicolaul Mare, apoi aşa-numitul „inel de la Braşov", care îi fuses semnalat de prietenul său de la Pesta, Romer Floris[2], apoi, pentru prima oară în literatura

Opere, XI, p. 760, n. 1 la nr. 1505.

[1] Al. Odobescu, *Le trasor,* in *Opere,* IV, p. 577—582 (ediţia princeps : voi. 1, p. 495—500) *La l... de boeuf employee comme urnement symbolique dans I 'Antiquite.* între cele doua versiu... nu e... xistă decit unele foarte mici diferenţe: în textul franţuzesc lipseşte digresiunea cu pr... vire li... ia stema Moldovei, inelul de la Braşov este menţionat indirect (trimitere la fig. 14 e), i... în încheiere mai sînt amintite în contextul discuţiei elespre rhytonul de la Poroina şi *rhy...* de la Tondern, Gallehus şi Jaszbereny.

[2] Vezi notele noastre de Ia *Pannonia es Dacia.*

arheologică, proaspăt achiziționatul rhyton de la Poroina. Consecvent metodei sale comparative, Odobescu nu pregetă să înserieze toate aceste obiecte într-o categorie unitară, pentra a încerca apoi să deslușească semnificația mitică a taurului în diferite societăți antice[3]. Pe de altă parte, un impuls spre o asemenea direcție de investigație îi fusese dat autorului de savantele discuții pe care un V. A. Urechia sau un B. P. Hăsdeu le purtau în epocă cu privire la originea stemei Moldovei.

Găsind un teren fertil pentru a-și desfășura uimitoarea erudiție — permanent alimentată de noutățile din literatura arheologică[4] — Odobescu încearcă o schiță istorică a evoluției acestui motiv, începînd din antichitatea egipteană și sumero-asiriană, continuind cu lumea miceniană, pentru a ajunge, in cele din urmă, în universul artei policrome.

Desigur, nu era de așteptat într-o tratare atît de generală, doar cu cîteva exemple spicuite din diferite epoci și spații culturale, ca Odobescu să ofere o contribuție de rezistență; aceasta cu atît mai mult cu cît în domeniul istoriei religiilor (dacă ne gîndim ia James George Frazer, bunăoară, ale cărui frumoase construcții durate la o generație după Odobescu sînt astăzi de multă vreme împinse undeva în „preistoria" antropologiei) sau în sfera cercetării iconografice (opera lui Salomon Reinach, contemporanul lui Odobescu, de exemplu) comparatismuî total și lipsit de metodă domina cu autoritate toate investigațiile pe aceste teme. Analogii dintre cele mai surprinzătoare, note stufoase, material etnografic brut, speculații de tot soiul, toate acestea erau locuri comune în literatura domeniului. Caracterul prolix al acestor producții nu trebuie însă să ne facă să uităm că, în ultimă instanță, erudiția veacului trecut a fost aceea care a trasat cîteva importante căi de investigații și chiar a intuit unele idei, care, preluate critic de antropologia modernă, au devenit adevărate *realia.* Una din aceste intuiții a fost aceea a asocierii taurului cu „gîndirea agrară" a populațiilor preistorice încă de pe treapta trecerii la cultivarea pămîntului și la domesticirea animalelor. Ceea ce Odobescu încerca să deslușească pornind de ia pasajele lui Lucian despre sciții agricultori sau de la reprezentările de pe monumentele orientale a fost dovedit, de la L. Malten încoace, pînă la G. Dumezil, M. Eliade sau J. de Vries[5]: taurul reprezintă un „element de unitate" pentru o serie întreagă de religii, alături de divinitățile uranice, Marea Zeiță, epifaniile acvatice etc. Fără îndoială că sensul a variat: nu poate fi vorba de aceeași semnificație, bunăoară, la taurii înaripați de la porțile orașelor Mesopotamiei și Ia taurii de pe obiectele de orfevrărie merovingiene. O semnificație magică a existat însă în toate cazurile, iar originile străvechi ale acesteia pun foarte probabil în lumină un fond ancestral comun.

Observăm astfel că, așa cum se întîmplă în muîte cazuri cu scrierile arheologice ale lui Odobescu, intuițiile sale rămîn în continuare valabile; calea pe care a parcurs-o pentru a-și demonstra ideile apare astăzi ca inacceptabilă, dar rezultatul rămîne, de multe ori, în picioare, desigur, cu anumite nuanțe.

Nici cercetarea heraldicii moldovene nu avea — din lipsă de documentație — în epoca în care scria Odobescu mari șanse de reușită științifică ; cea mai bună dovadă este că discuțiile despre originea stemei Moldovei continuă cu pasiune pînă în ziua de azi. Meritul iui Odobescu este însă că a purtat, ca și Hăsdeu, discuția respectivă în cadrul mult mai larg ai tratării unui motiv cvasiuniversal, cu manifestări specifice de Ia o arie sau epocă la alta. Aflat în ultimii ani, cei mai nefericiți, ai vieții, minat mai degrabă de nerăbdarea de a sintetiza decît de a se aventura pe noi piste de investigație, Odobescu nu a trecut nepăsător peste problema motivului taurului — o infimă parte din ansamblul arhitectural pe care-! preconiza prin monografia tezaurului de la Pietroasa — și și-a regăsit pentru un moment entuziasmul juvenil de a asimila tot ce era mai nou în literatura arheologică, pentru ca el, *in* primul rînd, să se edifice asupra faptelor pe care Ie trata.

320/20 Odobescu luase cunoștință de tezaurul de la Sîmiicolaul Mare (în text apare varianta românizată, Sînmiclăușul Mare, a numelui maghiar al localității, Nagyszentmiklos) prin publicația Iui J. Arneth, ale cărui lucrări le-a folosit adesea (cf. *Le tresor, Novocerkask, Nana Anat,* passim etc). Tezaurul, aflat la Kunstliistorisches Museum din Viena, va fi apoi reanalizat de mai mulți învățați, în frunte cu J. Hampeî (1905); a fost considerat, pe rînd, a fi hunic, avar, avaro-bulgar, bulgar, sasanid, bizantin, peceneg etc. Studiile fundamentale consacrate tezaurului rămîn, în primul rînd, cele ale lui N. Mavrodinov, *Le tresor protobulgare de Nagyszentmiklos,* în *Archaelogia Hungarica,* XXIX, Budapesta, 1943, și A. Alfoldi, în

[3] Odobescu folosește, de preferință, termenul de „bou" *(boeuf)* ; astăzi însă cercetarea iconografică operează cu conceptul de „taur".

[4] Odobescu citează, de exemplu, și reproduce în planșe descoperirile de ultimă oră ale lui Hormuzd Rassam din Mesopotamia, mormîntul lui Rekhmare cercetat dc D. Hopkins și piese scoase la iveală de Heinrich Schliemann la Micene.

[5] Vezi n. 321/6 din comentariul nostru.

Cahiers archeologiques, 5, 1951, p. 123-149 și pl. I-X; 6, 1952, p. 43-67 și pl. VII—XV; 7, 1954, p. 61—67 și pl. XIX—XXIV. Prin aceste studii s-a stabilit că tezaurul aparținea ramurii vestice a protobulgarilor (vezi și Măria Chișvași-Comșa, *Cîteva date arheologice iii legătură cu stăpînirea bulgară în nordul Dunării în secolele IX—X,* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani,* București, 1960, p. 73—74); piesele sale însă se situează în foarte vechea tradiție sasanidă, ea însăși tributară unor influențe foarte variate venite din diferite colțuri din Asia și chiar din îndepărtata Siberie. Radu Florescu, integrînd tezaurul în contextul epocii general admise pentru datarea sa (sec IX—X), nu ex-. clude posibilitatea ca acesta să fi fost menit unui comanditar protobulgar aparținînd unui grup etnic infiltrat în una din formațiunile prestatale feudale prefigurînd voievodatul menționat ulterior în surse ca fiind sub conducerea lui Glad și avînd reședința la Cuvin (R. Florescu, I. Miciea, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena,* București, 1979, p. 57-81).

320/30 Cele trei vase aduse de Odobescu în discuție sînt următoarele (numerele convenționale admise de la N. Mavrodinov încoace pentru desemnarea celor 24 de vase din componența tezaurului): nr. 13) cupă ovoidală așezată pe trei picioare-labe de leu, cu apucătoare în formă de cap de taur din aur (20,5 carate), 283 g; î = 60 mm; î. totală (inclusiv coarnele taurului) = 110 mm; L = 122 mm; 1 — 70 mm. Capul de taur, puternic stilizat, reflectă o tradiție foarte veche din arta sasanidă, pentru care există analogii atît în argintăria iraniană, cît și pe stofele de inspirație sasanidă (de exemplu, stofa egipteană din sec. al VIL1ea de la D. Talbot Rice, *Art of the Byzantine Era,* Londra, 1966; apud R. Florescu, I. Miclea, *op. cit.,* p. 77). Nr. 14) Cupă de aceeași formă, aceleași dimensiuni și date tehnice, prezentînd doar cîteva nesemnificative deosebiri față de precedenta. Pentru nr. 13—14 vezi N. Mavrodinov, *op. cit., nr.* 13—14 și R. Florescu, I. Miclea, *op. cit.,* nr. 122—123, cu pl. 198—199, respectiv 197. Nr. 18) Gupă cu apucătoare în formă de cap de taur, căruia îi lipsesc, de această dată, coarnele; aur (22 carate), 483 g; î = 106mm; L — 162 mm. Cf. R. Florescu, I. Miclea, *op. cit.,* nr. 127 și pl. 202-203.

321/3. Pentru această piesă vezi n. 359/37 din comentariul nostru de la *Pannonia es* *Dacia.*

331,6 Odobescu « e c , ™ t t ™ i acolo
modernă prefera termenul de taur (germ S*£ etc,^ ^ ^ Q & tă;
(taurului) în anticiitatea [illegible], n-lle éd., Paris, 1964, p. 83—86 (mai ale
vezi. sintetic, M. Eliade, *Traité d'histoire des religions*, [illegible] Zeiță, „un des éléments d'unité d
pentru asocierea taurului cu zeitățile
toutes les religions protohistoriques de Ia re euro-afro-asiatique") și bibliografia de la p, 111 întrucîtva mai puțin cercetată sintetic este iconografia acestor animale, precum și a altora care, în contextul diferitelor concepții religioase, s-au bucurat de reprezentări plastice. O privire de ansamblu asupra reprezentărilor antice de animale o oferă seria de studii din *Studium generale* (Heidelberg), 20, 1967, 2, precum și catalogul *Das Tier in der Antike. 10 Werke ägyptischer, griechischer, etruskischer und rbmischer Kunst aus privatem und dffenlichem Besitz,* Zurich, 1974 (pentru reprezentările de tauri vezi indicele, s.v. *Stier).* Larg răspîndire a cultuîui taurului în societățile pre- si protoistorice poate fi pusă în legătura c „gîndirea agrară" a acestor populații; cf. J. de Vries, *La religion des Celtes,* Paris, 1963, p. 188 „Malten note avec raison [L. Maîten, *Der Stier in Kult und mythischem Bild,* JDAI 43 1928, p. 91]: «Le taureau et son sacrifice appartiennent â une pensee agraire Peut-etr pourrait-on ajouter: ils remontent â la civiiisation des pasteurs nomades. A travers tous le changements de civilisations, le taureau demeura objet de culte, bien que son sens varia Cest ainsi qu'il peut avoir des rapports etroits avec le ciel, ie soleil et la pluie (et san doute est-ce lă un heritage du nomadisme); plus tard, en Orient surtout, il dispensa prosperite et la maturation".

321/20 Rekhmare nu este o localitate (cum pare să creadă Odobescu), ci un „vizir" su Tutmosis al III-lea. Mormîntul său, conținînd inscripții importante referitoare la dările funcționarilor din nomele Egiptului, este descris de N. de Garis Davies, *Paintings from the tor of Rekhmire at Thebes,* New York, 1935. Rekhmare face parte dintr-o familie nobilă, care a d patru „viziri" sub faraonii care s-au succedat de la Ahmosis la Tutmosis al III-lea (J. Pirenn *Histoire de la civiîisation de VEgypte ancienne, 2. De la fin de l'Ancien Empire ă la fin Nouvel Empire (± 2200—1085 ov. J.C.),* Neuchâtel —Paris, 1962, p. 246). Pe mormîntul s *Kefiiu* (vezi n. 321/25) sînt figurați alături de nubieni și asiatici (N. de Garis Davies, *op. c* p. 17 sqq). *Keftiu* sînt apoi reprezentați și Ia Tell el-Amarna (J. Pirenne, *op. cit.,* p. 448, n.

321/21 Tuthmes (Tutmosis) ai III-lea (1504-1450 î.e.n.) nu a făcut parte din a XX dinastie, cum susține Odobescu, ci din cea de-a XVIII-a. Domnia sa reprezintă o epocă

apogeu, mai ales în privința extinderii teritoriale a Egiptului spre est şi spre sud în urma unei serii de războaie victorioase (17 campanii purtate în Asia).

321/25 *Keftiu* au fost numiți inițial locuitorii coastelor de nord şi nord-est ale Mediteranei, apoi şi cretanii (incepind cu domnia lui Tutmosis I, cînd se pare că insula Creta a căzut sub suzeranitate egipteană ; cretanii sînt astfel distinşi de restul locuitorilor insulelor din Egee, ,,Haounebou(t)"). Pentru problema *Keftiu :* N. de Garis Davies, *op. cit.,* p. 22 sqq. *(Identification of Keftiuland) ;* L. A. Christophe, *Revue d'Egypte,* 6, 1951, p. 89—114 *(Keftiu* ar fi o localitate în nordul sau nord-estul Mediteranei); A. Scharff, *Jahrbuch fur kleinasiatische Forsctiungen,* 2, 1951, p. 101—104 (pentru acest autor, prin *Keftiu* s-ar înțelege, laolaltă, Creta, Fenicia şi, eventual, Cilicia). Printre vasele pe care le aduc drept tribut locuitorii *Keftiu* sînt şi cele în formă de cap de taur sau de leu (de aur sau argint). Analogii se pot afla în mormîntul (mai vechi) al Iui Senmut, databil sub regina Hatsepsut; cf. J. Vereoutter, *UEgijpte et le monde eqeen prehellenique. Etude critique des sources egyptiennes (Du debut de la XVIIP ă la fin de la XIX· Dynastie),* Cairo, 1956, p. 190 şi pl. XXXV, nr. 231-232). Vezi X. de Garis Davies, *op. cil.,* pl. II—X ; cf. J. Pirenne, *op. cit.,* p. 213. De reținut că Odobescu foloseşte în descrierea scenei tributului denumirea *Kefas,* lectura mai veche care s-a dat termenului de *Keftiu.*

321/28 Hormuzd Rassam (1826—1910), arheolog chaldeean creştin, autorul a numeroase săpături în oraşele asiro-babiloniene. Fiind în serviciul Angliei, materialul descoperit de el a intrat în patrimoniul muzeelor engleze.

321/29 Taurul, reprezentat sub diferite forme — capete de bronz, tauri înaripați de piatră ca paznici la porțile oraşelor, tauri androcefali etc. — este ilustrat în mod abundent începind cu arta sumeriană încă din prima jumătate a mileniului al III-lea î.e.n. (multe exemplare de tauri de bronz, cupru sau aur provin din „mormintele regale" de la Ur). Numeroase piese provin din Urartu, zona asiro-babiîoniană etc, de aici pornind o lungă tradiție căreia ii aparțin şi exprimările din arta persană. Vezi A. Parrot, *Sumer,* Paris, 1960, mai ales p. 162, unde rolul taurului în Sumer este pus pe seama credințelor legate de fecunditate, „preocc^pation de fecondite" ; cf. fig. 184 a, 185, 186, 189 b, 191 '; idem, *Assur,* Paris, 1961.

321/32 Piesa la care se referă Odobescu este un *rhyton* de ofrandă în formă de cap de taur, găsit în ,,mormîntul-puț" IV de la Micene, databil în sec. al XVI-lea i.e.n. (micenian mijlociu, c. 1570—1500 i.e.n.). Vezi G. Karo, *Die Schachtgräber von Mykenae,* Munchen, 1930-1933, pl. 119 (cf. pl. 120-121 cu detalii şi textul aferent la p. 93, nr. 384) = Fr. Matz, *Creta, Micene, Troia,* trad. de R. Alexandrescu, Bucureşti, 1969, pi. 88 (cf. p. 201). Rhytonul, înalt de 15,5 cm (fără coarne), este de argint, iar coarnele sînt din foaie de aur. Urechile, lucrate separat şi aplicate, sînt ele bronz acoperit în interior cu aur, in exterior cu argint, nările şi buzele sînt placate cu aur. Ochii sînt din alt material, probabil din *niello* (tehnică desemnînd umplerea liniilor incizate pe placa de aur sau argint cu un fel de smalț negru). De remarcat că reprezentările de tauri din lumea miceniană — fie sub forma animalului întreg, fie a capului văzut din față — sînt anticipate ele figurinele de argilă cretane (cf. G. Karo, *op. cit.,* voi. 1, p. 299—300). în Hallstattul european sînt, de asemenea, ilustrate figurile de tauri de bronz, de exemplu, descoperirea de la Halîstatt, localitatea eponimă (sec. al VH-lea î.e.n.). şi cea de la Byci-Skâla (Stierfels, Moravia; sec. al Vl-lea î.e.n., Halîstatt tîrziu); vezi H. Miiller-Karpe, *L'art de VEurope prehistorique,* Paris, 1973, p. 127, respectiv 155 (ambele piese se află la *NaturhisLorisch.es Museam,* Viena).

321/40 Ducele de Luynes şi-a dăruit colecția la 27 octombrie 1862 Cabinetului de Medalii.

322/2 Piesele menționate de Odobescu nu figurează la E. Babeîon, *Guide illustrâ au Cabinet des Medailles et Aniiques de la Bibliotheque Naționale,* Paris, 1900.

322/19 Luc, *Scyth.,* 1 : oxTdoroSs^ xaXouu.evoi, **TOÎJTO** Se **SGTL S6O** (β**OCOV SEOTCOTTQV** slvai xal afJLd^ac tuac; (cei numiți „cu opt picioare", ceea ce înseamnă să fie stăpîn pe doi boi şi o căruță). Este vorba aici de pătura de jos din societatea sciților agricultori (yswpyoi), pe care Lucian o pune în acelaşi pasaj in antiteză cu cea purtătoare de *pileus* (7rtXo(pop'.xcov), clasa dominantă.

322/24 Aluzia se face la reformele agrare succesive din a doua jumătate a sec. al X1X-lea. Prima care a folosit această eşalonare a categoriilor de țărani în funcție de numărul de vite a fost ,,legea rurală" promulgată la 14/26 august 1864 de Al. I. Cuza ; cf. C. C. Giurescu, *Viața şi opera lui Cuza Vodă,* ed. a 2-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1970, p. 276—284.

322/31 B. P. Hasdeu a atins chestiunile de heraldică românească în aproape toate lucrările sale istorice, culminînd cu *Istoria critică a romanilor.* La rîndul său, V. A. Urechia a

consacrat originii stemei Moldovei o mică notiță, *Despre marca Moldovei, Buletinul Instrucțiunii Publice,* 1865, nr. 11, 1—30 nov., p. 189—190-1-4 ilustrații. în aceeaşi epocă îşi aducea contribuția la problemele de heraldică românească şi D. A. Sturdza, pe care Odobescu omite să-1 citeze. Pentru stadiul cercetărilor de heraldică la momentul respectiv vezi D. Cernovodeanu, *Ştiința şi arta heraldică în România,* Bucureşti, 1977, p. 25—26.

322/36 Originea stemei Moldovei — subiect pe cît de pasionant, pe atît de complex — a pus de peste un secol la încercare sagacitatea savanților. O prezentare amănunțită a istoricului cercetărilor se găseşte la D. Cernovodeanu, *op. cit.,* p. 82—128. Primele mărturii ale stemei cu capul de bour sînt sigiliile şi groşii Iui Petru Muşat (mai ales sigiliul ce însoțeşte actul omagial de la 6 mai 1387 către regele Vladislav al II-lea lagello al Poloniei), ceea ce a lăsat loc presupunerii că stema trebuie să-şi fi tras originea de la Bogdan „întemeietorul" (1359—1365). Dragoş şi urmaşii săi, Sas şi Bale, au avut In mod sigur o altă stemă; vezi Şt. S. Gorovei, *Dragoş şi Bogdan, întemeietorii Moldovei,* Bucureşti, 1973, p. 113 ; D. Cernovodeanu, *op. cit.,* p. 93. Recent însă, o descoperire arheologică făcută în biserica domnească de Ia Rădăuți — identificarea mormîntului voievodului Lațcu (1365—1374) — a readus în discuție problema originii stemei oficiale a Moldovei (vezi Lia Bătrîna şi A. Bătrîna, *Mărturii heraldice cu privire la începuturile stalului feudal independent Moldova,* in *Constituirea statelor feudale româneşti,* Bucureşti, 1980, p. 195—208). în cîmpul a trei din cele şase aplice descoperite ca accesorii vestimentare ale costumului lui Lațcu a fost reconstituită repiezentarea unui cap de lup din profil, care „nu poate fi înțeleasă decît ca mobilă a unui scut heraldic" *(ibid.,* p. 198) ; pe celelalte trei aplice a putut fi identificat un coif cu două coarne recurbate. S-a făcut astfel dovada existenței unei „steme alcătuite dintr-un s?ut avînd drept mobilă capul de lup şi ca timbru un coif împodobit cu două coarne recurbate", care, prezentă la Lațcu, a aparținut desigur şi tatălui său, Bogdan *(ibid.,* p. 202). Stema cu capul de bour poate fi atunci atribuită dinastiei lui Petru Muşat *(ibid.,* p. 205). După alte păreri, mai vechi sau mai noi, stema cu cap de bour ar fi aparținut lui Dragoş (R. Vuia, *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj,* 1, 1921—1922, p. 300, n. 3), Iui Bogdan, ca îusemn ai noului stat întemeiat de el (M. Berza, *Studii şi cercetări de istoria artei,* 2, 1955, 1—2, p. 87), ca însemn al familiei iui Bogdan (I. N. Mănescu, *Magazin istoric,* 6, 1972, 5, p. 41) sau ca însemn al lui Bogdan în calitate de beneficiar al unei concesiuni regale pe vremea cînd era încă voievodul Maramureşului (Şt. S. Gorovei, *op. cit.,* p. 113), „vreuneia dintre familiile domnitoare stăpînind peste una dintre micile formațiuni statale" de pe teritoriul Moldovei înainte de Dragoş (D. Cernovodeanu, *op. cit.,* p. 94, anticipat de Gh. Brătianu, *Revista istorică română,* 1, 1931, 1, p. 59—60). Capul de bour — emblemă heraldică des întîlnită în Europa centrală (alături de exemplele citate de Odobescu vezi cele aduse în discuție de D. Cernovodeanu, *op. cit.,* p. 94) — pare a avea nişte rădăcini mitice destul de vechi, legate de un sacrificiu ritual cinegetic (ideea captivantă lansată de M. Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-llan. Studii comparative despre religiile şi folclorul Daciei şi Europei Orientale,* trad. de Măria şi C. Ivănescu, Bucureşti, 1980, p. 136—165 ; ediția franceză apăruse în 1970; de la aceste sugestii porneşte în demonstrația sa şi Şt. S. Gorovei, *op cit.,* p. 82—83). Redatarea — sub Petru Muşat — a introducerii blazonului cu cap de bour esie însă în măsură să repună in discuție cel puțin unele din aspectele originii magico-rituale.

322/50 Inelul de Ia Braşov ii fusese făcut cunoscut Iui Odobescu de către Romer Flori (cf. notița introductivă de Ia *Pannonia es Dacia).*

323/2 Ca de obicei, Odobescu foloseşte şi aici termenul de „Sciția" în accepția sa foar generală, de ținut stepic nord-pontic.

323/9 (âouPdcXta (~a), „a kind of *braceleis"* (LSJ, s.v.); cuvîntul provine de la fiou[3aX antilopa africană *(Bubalis mauretanica) ;* cf. Herodot, 4, 192.

323/24 Piesa în discuție este amintită de Odobescu în *Pannonia es Dacia (supra,* p. 3 ca analogie pentru „inelul de la Braşov". Pentru caracteristicile şi datarea acestui obiect v *ibid., n.* 359/40 din comentariul nostru.

324/12 Pentru cei doi autori antici şt operele lor citate aici de Odobescu vezi not din comentariul dc la *Bibliografia Daciei.*

324/16 Este vorba aici de episodul ospățului de la curtea regelui trac Seuthes.

324/17 *Haemus,* denumirea antică a munților Balcani.

324/19 Kabeiroi (Kafistpoi <fenic. *Kabirim,* „cei mari"), zeii misterelor de la San thrake—mistere răspîndite ulterior şi în Lemnos şi Imbros — sînt o expresie a unor sincretis religioase greco-indigene. Cultul cabîrilor a fost larg răspîndit în lumea elenistică, inclu

în oraşele greceşti de pe teritoriul ţării noastre — Histria, Tomis, Callatis — , unde sînt atestate sanctuare ale Gabirilor numite *samothrakiai.* Vezi B. Hemberg, *Die Kabiren,* Uppsaîa, 1950 ; D. M. Pippidi, *Dacia,* 5, 1961, p. 313—314; idem, *StCl,* 4, 1964, p. 139-140. Odobescu săvîrşeşte însă o confuzie frecvent întîlnită în epocă : el se referă aici, de fapt, la încă insuficient de bine definitul *Ssbț* Meyo^ („Marele Zeu"), cunoscut din mărturii epigrafice, numismatice şi arheologice la Odessos şi, relativ recent, chiar prin descoperirea unui templu închinat acestei divinităţi la Histria (Gabrielia Bordenache, D. M. Pippidi, BCH 63, 1959, 2, p. 455—465). Acesta este, într-adevăr, un zeu trac (Darzalas ?) apropiat eventual de Cavalerul Trac, dar foarte puţin probabil de Cabirii din Samothrake.

324/43 Dorotheos din Sidon (sec. 1 e.n.) a compus un poem didactic de conţinut astrologie (5 cărţi), din care s-au păstrat cîteva fragmente citate de autorii tîrzii. Opera s-a bucurat de mare succes în Orient, unde a fost tradusă în sec. al III-lea în pahlavi, apoi, pe baza acestei versiuni, în arabă, exercitînd o influenţă considerabilă asupra astrologilor arabi.

325/9 Pentru alte descoperiri de *rhyta* în aceeaşi zonă (cu capete de berbec, ţap etc.) vezi E. IT. Minns, *Scythians and Greeks,* Cambridge, 1913, p. 81.

325/34 O dată mai mult, Odobescu a intuit corect lucrurile: rhytonul de la Kerc este» într-adevăr, din epoca sarmatică, de „decădere" a artei scitice. Apropierea ca datare şi ca stil de rhytonul de la Poroina — făcută peste cîteva decenii şi de M. I. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia,* Oxford, 1922, p. 232, n. 13 — este astăzi un fapt general acceptat,

325/43 Rhytonul de la Poroina (jud. Mehedinţi), rod al unei descoperiri întîmplătoare, publicat aici (cf. *Le tresor,* în *Opere,* IV, p. 580—581 şi fig. 205) pentru prima oară, avea să fie reluat în studiu de către M. I. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks,* p. 232 (cf. idem, *Skythien und der Bosporus,* 1, Berlin, 1931, p. 490) şi V. Pârvan, *Getica,* Bucureşti, 1928. Dacă eminentul cercetător al antichităţilor scito-sarmatice din Rusia atribuia rhytonul sarmaţilor şi-î data în sec. al IH-lea î.e.n., nu mai puţin ilustrul savant român era înclinat să-l pună pe seama sciţilor pătrunşi spre vest în cadrul unui al treilea „val" de migraţie, indicat — susţinea Pârvan — şi de cazanul scitic de Ia Scorţaru. Caracterul scitic al rhytonului (î = = 270 mm ; diam. gurii = 90 mm) a fost afirmat şi de I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien,* Darmstadt, 1933, p. 146 şi n. 146, şi de D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei,* Craiova, 1939, p. 186—187. Ultimul dintre învăţaţii citaţi şi-a modificat însă ulterior părerea, susţinînd în *Contribution â Vetude de Vart thraco-gete,* Bucureşti, 1974, p. 169—178 (aici rhytonul este ilustrat la fig. 72—74), caracterul traco-getic al acestei piese, întemeiat în primul rînd pe analogia cu cele 8 rhyta din componenţa tezaurului de la Panagiuriste (D. Berciu nu menţionează decît patru), în plin mediu tracic. Pentru acest din urmă tezaur (8 rhyta şi o fială) vezi B. Svoboda, D. Concev, *Neue Denkmäler antiker Toreutik,* Praga, 1956, p. 117—164; Iv. Venedikov, *Acta Antiqua Acad. Sc. Hung.,* 6, 1958, p. 67 sqq.; idem, *Panagjurskoto săkroviste,* Sofia, 1961. Pe unele din vasele acestui tezaur (conservat la Muzeul din Plovdiv) figurează inscripţii greceşti care indică greutatea reală a vaselor în stateri de Lampsakos, de unde s-a dedus că în acest din urmă centru au fost executate piesele din tezaurul în discuţie, destinat unui comanditar trac. Tezaurul este databil la cumpăna dintre veacul al IV-lea şi cel de-al III-lea î.e.n. Profesorul D. Berciu datează, prin analogie, şi rhytonul de la Poroina pe la 300 î.e.n. *(Contribution,* p. 177). Este de remarcat faptul că rhyta pătrund în lumea tracă prin filieră greacă; grecii, la rîndul lor, le preluaseră prin sec. al V-lea î.e.n. din orientul persan (cf. D. E. Strong, *Greek and Roman gold and silver plate* Londra, 1966, p. 86—87 ; H. Hoffmann, *Anlike Kunst,* 3, 1960, p. 21 sqq.).

325/50 Rhytonul de la Kerc este numit impropriu „cimeric" de Odobescu. Cimerienii populaseră aceste ţinuturi cu multe secole înaintea epocii din care provine descoperirea în cauză. Termenul are, mai degrabă, înţelesul metaforic de ,,nord-pontic", din zona „Bosforului ci meric".

326/2 *acolo* e — *acolea<acole* cu omiterea involuntară a accentului în manuscris (M.C.).

326/7 *lipsesc* e — *lipseşte <lipsesce* în manuscris (M.C.).

327/32 Această tehnică de decor *(Punktierung)* nu este o raritate în orfevrăria de inspiraţie persană. Chiar şi în unele tezaure traco-getice (Agighiol, Coţofeneşti etc.) această tehnică este bine reprezentată (D. Berciu, *op. cit.,* p. 175).

327/43 Pentru stadiul lucrărilor la acest monument în vremea respectivă vezi n. 281/27 şi 281 /40 de la *Ateneul Român.*

327/45 Evident, distanţa foarte mare în timp şi diferenţele de orice natură dintre cele două vestigii antice înlătură categoric orice apropiere între rhytonul de la Poroina şi monumentul de la Adamclisi.

328/6 *parte istorica e—parte{a} istorică (<parte istorica)* (M.C.).

HERALDICA NAȚIONALĂ

Notiţă filologică

1. A treia apariţie a iui Odobescu în paginile *Convorbirilor literare* este postumă, discuţia despre „Patrupedele androcefale figurate în monumente şi originea lor", după cum precizează subtitlul, apărînd în ediţie princeps (e) în CL 42, 1908, 5, p. 497—514.

Această apariţie nu era, de altfel, întîmplătoare, după cum ne încredinţează nota de subsol inserată de redacţie la începutul articolului:

„Faţă de interesul tot mai vădit ce se arată începuturilor de artă naţională şi organizării muzeelor, sunt vrednice de remarcat în această direcţie şi cercetările cu caracter pur ştiinţific. Pentru orientarea publicului iubitor de artă, întrunim aci cîteva studii, precedîndu-le de o lucrare inedită a lui Alex. Odobescu". Articolul este reluat în Al. I. Odobescu, *Opere complete,* voi. III, p. 341—360, Bucureşti, 1908, ediţie îngrijită de II. Chendi şi E. Carcalechi (= o) şi prezentînd un text îmbunătăţit prinir-o serie de emendări, fără a fi, cu toate acestea, total lipsită de scăpări. El este, în fapt, textul unei conferinţe pe care Odobescu a ţinut-o la data de 25 martie 1889, după datarea de la sfîrşitul articolului, conferinţă ce a avut loc, după toate probabilităţile, la Academie, în prezenţa regelui şi a reginei.

2. Ca şi în cazul articolului *Capul de bou,* se întrevede şi aici diferenţa între sistemul grafic al ediţiei şi cel din manuscris, grafii ca *fieră* şi *neprâsnicia* pot fi explicate prin preluări mecanice în e ale unor *fieră* şi *neprăsnicia* din manuscrisul autorului. Aceeaşi cauză este, poate, de invocat în cazul unor grafii duble de tipul *Eufralelui / Eufratului, învederat / învederat, Micleuşuiui / Miclăuşului, Temişoarei / Timişoarei.*

3. Lipsa de unitate a grafiilor din e ne-a făcut să acceptăm în ediţia noastră multe din emendările făcute de o.

Iată lista acestora:
333, 2: *zeci de* ad. o
336, 1 : *ai acazilor* ~ o : *a acazilor* e
340, 35: *ol Europei* o : *a Europei* e
340, 38: *trec o : trecu* e (poate dintr-un *trecu* interpretat greşit).

Comentariu de arheologie

Textul de faţă are la bază o conferinţă ţinută de Odobescu în 1889 şi rămasă inedită pînă îa publicarea ei postumă în 1908, în *Convorbiri literare.* Cam în aceeaşi perioadă scrierea vedea lumina tiparului cu cîteva mici şi nesemnificative modificări şi în cadrul ediţiei de *Opere* complete ale lui Odobescu, îngrijită de I. Chendi[1].

Lucrarea este caracteristică pentru perioada mai puţin fastă pe care o traversa Odobescu şi care avea să se încheie cu sfîrşitul vieţii sale. Prin ultimul deceniu de viaţă nu a mai dat contribuţii originale, puţinele sale lucrări fiind mai degrabă reluări ale unor studii mai vechi, în acelaşi timp însă, lucrarea se înscrie în cadrul unor preocupări de heraldică — fiind rudă bună cu studiul publicat în 1891 despre *Capul de bou* — , preocupări la care Odobescu ajunsese prin anii '80 purtat de valul discuţiilor despre originea stemelor ţărilor române în evul mediu.

Din nefericire, valoarea lucrării este destul de scăzută; am putea spune că este chiar cea mai puţin concludentă pentru opera arheologică a lui Odobescu şi este foarte posibil ca

TÂTod^, *Opere complete,* ed. **I.** Chendi, Bucureşti, 1908, voi. **III,** p. 341-360.

autorul Însuşi, conştient de şubrezenia unora din ipotezele avansate, sâ fi preferat să n-o încredinţeze tiparului.

Respingînd cu hotărîre şi pe bună dreptate excesele unei părţi ale istoriografiei patriotarde din vremea sa, care se silea să găsească origini romane ale stemelor ţărilor române, Odobescu caută să descifreze înţelesul heraldic al unei alte reprezentări decît cele clasice — zimbrul („bourul") în Moldova, corbul în Ţara Românească — , pe care crede a o fi identificat între ornamentele smălţuite ale bisericii Sf. Nicolae din Dorohoi. Este vorba de un „patruped androcefal", un *martichoras.* Pentru eruditul cunoscător al antichităţilor orientale identificarea acestui motiv în lumea sumero-asiriană — aşa cum arătaseră deja un G. Perrot sau un A. Kuhn — nu a prezentat nici o dificultate, la fel cum nici difuziunea motivului în aria persană, apoi sasanidă nu-i era de loc străină. Odobescu însă nu se limitează la „cercul oriental", ci, conform metodei sale analogice — sfidînd spaţii geografice şi epoci istorice — urmăreşte difuziunea reprezentărilor de monştri în toată Eurasia scito-siberiană, ba chiar şi la populaţiile ugro-finice, concluzia sa fiind că „legendarele chipuri ale seminţiei turanice au trecut de pre malurile Tigrului şi Eufratului, pe ale Cubanului; şi, de aici, au străbătut pe ale Tisei, de unde apoi, prin învîrtejiri şi clătiri din ce în ce mai apropiate de viaţa noastră medievală, au lăsat urme învederate pînă şi pe malurile Şiretului, ale Prutului şi ale Jijiei" (p. 337). Desigur, în stadiul actual al cercetării, o asemenea demonstraţie este departe de a satisface. Dacă se poate accepta că motivul monstrului înaripat de tip *martichoras* a fost preluat de arta persană din lumea sumero-asiriană, înainte ca motivul să cunoască o strălucitoare vogă în arta sasanidă, şi, prin aceasta, în întreaga *koine* a orfevrăriei de tradiţie sasanidă — de aici şi reflexele în tezaurul de la Sînnicolaul Mare — , dacă este, pe de altă parte, recunoscută influenţa artei persane asupra „artei stepelor", precum şi vitalitatea acesteia din urmă, nu se poate, în schimb, în nici un chip, admite că populaţiile „turanice" — de altfel, Odobescu face aici, ca şi în alte locuri, confuzia între seminţiile iraniene şi „turanice" — ar fi vehiculat, la rîndul lor,' acest motiv eurasiatic în evul mediu şi, cu atît mai puţin, că artiştii moldoveni ar fi preluat motivul de la nişte populaţii care dispăruseră de secole.

Cu atît mai criticabilă ne apare astăzi părerea „foarte cutezătoare" avansată de Odobescu, conform căreia bretonii, ca şi „actualii măiureni ai Prutului de sus" şi-ar trage originea dintr-o enclavă ugro-finică şi că în unele producţii artistice bretone s-ar fi păstrat pînă în epoca modernă un repertoriu de reprezentări „stepice". Odobescu era, fără îndoială, tributar unor teorii antropologice fanteziste, de largă circulaţie în epocă, dar lipsite de orice fundament ştiinţific.

Singura explicaţie mai apropiată de adevăr pe care oo feră Odobescu pentru difuziunea motivului martichorei este cea prezentată în finalul expunerii, unde se arată, pe bună dreptate, că acest tip face parte din setul de reprezentări al „bestiariilor' medievale. în această arie trebuie, de fapt, căutate şi sursele de inspiraţie ale autorilor ansamblurilor picturale de la mănăstirile medievale moldoveneşti. în orice caz, reprezentarea de la biserica Sf. Nicolae din Dorohoi se încadrează într-un anumit program iconografic şi nu are nici o legătură cu vreun pretins „talisman" purtător de biruinţă pe care să-l fi purtat voievodul Moldovei, Ştefan cel Mare.

329/27 Pentru poziţia lui Odobescu în chestiunea originii stemei Moldovei vezi *Capul de bou,* în acest voi., p. 322.

329/32 Versurile complete sînt:

„Ah ! de-ar putea-ne dobîndi
Şi cîte-avem perdute !
Atunci ce duhuri n-ar gîndi,
Ce guri ar mai fi mute !
Atuncea şi ăst corb sărman
Iar acvilă s-ar face
Şi-orice rumân ar fi roman,
Mare-n război şi-n pace."

Este vorba de vv. 49—52 din cea de-a 13-a strofă a poeziei lui Iancu Văcărescu *La Pravila ţării. Supt pecetea acestui prinţipat. 1818,* care, datorită îndemnului ei patriotic, n-a putut fi publicata sub regimul fanariot, ci abia în 1848 *(Colecţiile din poeziile d-lui marelui logofăt Iancu Văcărescu,* Bucureşti, 1848). Aici Odobescu modifică *rumân* cu *român,* ca şi în *Poeţii Văcăreşti, in Opere,* II, p. 82 (cf. comentariul lui V. Cândea, *ibid.,* p. 511).

329/39 Ruminalul *(Ficus Ruminalis)* este, conform tradiţiilor latine, smochinul sacru de pe colina Palatin, sub care s-a refugiat lupoaica pentru a-i alăpta pe Romulus şi Remus. Esquilinul este una din celebrele şapte coline ale Romei.

330/22 Biserica a fost construită in 1495. Pictura ei datează însă din 1522—1525, din vremea lui Ştefăniţă (S. Ulea, *Studii şi cercetări de istoria artei.* 11, 1964, 1, p. 69—79). Ulterior au fost adăugate şi alte piese (sec. XVIII—XIX). Vezi D. Furtună, *Mitropolia Moldovei,* 37, 1961, 9—12, p. 683—692 ; N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic ol localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova,* Bucureşti, 1974, p. 261—262.

330/25 Că tabloul votiv i-ar reprezenta pe Ştefan cel Mare, doamna Măria şi pe fiii lor, dintre care numai Bogdan era legitim, a fost acceptat de toţi exegeţii pînă la noua interpretare dată de N. Iorga, *Portretele domnilor români,* Sibiu, 1930, p'. V—VII (şi pl. nr. 33), conform căreia voievodul ar fi nu Ştefan, ci Bogdan al IH-lea cel Orb, urmat de fiii săi, dintre care cel ce poartă numele de Ştefan (înscris pe frescă) ar fi Ştefăniţă, nu Ştefan Lăcustă, fiu din flori al Iui Ştefan cel Mare. Reluînd printr-un studiu istorico-artistic aprofundat această chestiune, S. Ulea, *op. cit.,* p. 74—75, a identificat figurile din tabloul votiv cu Ştefan cel Mare, doamna Măria, Bogdan, Ştefăniţă — fiul lui Bogdan şi nepotul lui Ştefan cel Mare — şi Petru, fratele mai mic al lui Ştefăniţă (nu Petru Rareş, cum şe susţinuse). Prin aceste elemente, datarea ansamblului se restringe, după cum s-a arătat, la 1522—1525.

330/43 Biserica din Hănţeşti (com. Adîncata, jud. Suceava) a fost transformată radical în 1822 de spătarul Teodor Silion. După tradiţie, ar fi fost iniţial o biserică săsească (cf. N.'Stoicescu, *op. cit.,* p. 352 şi n. 15).

330/44 Biserica din Bălineşti (com. Grămeşti, jud. Suceava) a fost ridicată în 1492—1493. Pictura — incluzînd portretul votiv al lui Ioan Tăutu — a fost opera primului zugrav atestat în epoca lui Ştefan cel Mare, ieromonahul Gavriil (S. Ulea, *Gavriit ieromonahul, autorul frescelor de la Bălineşti. Introducere in studiul picturii moldoveneşti din epoca lui Ştefan cel Mare,* în *Cultura românească în timpul lui Ştefan cel Mare,* Bucureşti, 1964, p. 419—461). Despre această biserică Odobescu a oferit, ca şi despre cea de la Hănţeşti, date suplimentare în *Dorohoi.* Pentru biserica din Bălineşti, menţionată şi de Grigore Ureche, vezi N. Stoicescu, *op. cit.,* p. 57—58.

332/1 Adalbert Kuhn (1812—1881), lingvist german, unul din pionierii lingvisticii comparate indo-europene. Este considerat, de asemenea, fondatorul mitologiei comparate a populaţiilor indo-europene, alături de F. Max Miiller. în acest domeniu a lăsat cîteva opere remarcabile: *Die Herabselzung des Feuers und des Gotlertrunks,* Berlin, 1859; *Mgthologische Studien,* voi. 1-2, Gutersloh, 1886, 1912.

332/5 Gandharvasi sînt divinităţi celeste secundare în mitologia indiană. Concentraţi în jurul Iui Indra, zeul suprem, ei sînt permanent însoţiţi de femeile lor, *Apsaras.* Cei mai importanţi Gandharvasi sînt abstracţiuni simbolice (soarele, focul etc.).

332/14 Asemenea reprezentări erau foarte frecvente în arta asiro-babiîoniană, mai ales pe marile monumente, unde aceşti monştri formau perechi de „paznici" ce străjuiau porţile palatelor, ale templelor sau ale oraşelor. Vezi A. Parrot, *Sumer,* Paris, 1960, passim; idem, *Assur,* Paris, 1961, passim.

332/18 Odobescu foloseşte aici în mod impropriu termenul de turanic. Populaţiile nesemitice şi neinclo-europene din Orientul apropiat, avind o vechime ce urcă în epoci preistorice şi o origine încă insuficient explicată de ştiinţa modernă, sînt denumite astăzi *asianice.*

332/19 Termenii consacraţi în limba română sînt cei de *sumerieni* (populaţie asianică) şi *akkadieni* (populaţie semitică).

333/11 Pentru balada populară despre Radu Calomfirescu, de care Odobescu s-a ocupat în mod special, vezi *anexa P* de la *Romanaţi.*

333/15 Piln „niniviţi" Odobescu îi desemnează pe asirieni; aceştia aveau capitala Ia Ninive.

333/20 Asarhaddon (Esariiaddon) a fost regele (680—669 î.e.n.) sub care Asiria a atins maxima expansiune teritorială. A cucerit vremelnic Egiptul şi a avut de înfruntat primele atacuri ale cimerienilor la graniţa de nord a imperiului.

333/33 Referirea se face la cucerirea celui de-al doilea regat babilonian („Noul regat babilonian") de către perşii conduşi ele Cyrus cel Mare (539 î.e.n.). Zona dintre Tigru şi Eufrat a devenit provincie persană.

333/36 Arhitectura persană - ilustrată în primul rînd de grandioasele construcții de la Persepohs, reşedința suveranilor ahemenizi - datorează mult tradiției sumero-babiloniene Motivul monştrilor androcefali- este întîlnit cu atît mai frecvent, cu cît a fost încontinuu alimentat de influențe venite din partea semințiilor centr.l-asiatice cu care perşii au ajuns în contact.

333/45 *Şah-name* („Cronica şahilor»), capodopera literaturii persane medievale (c 1000 e.n.), valorifica tradiția scrisă şi orală sasanidă, constituindu-se într-im însemnat ivvnr *wtnvin* pentru Iranul sasanid.

334/7 Firdousi, autorul poemului *Şah-name.*

334/9 Aluzie ia populațiile turanice, în special la hunii lui Attila, denumit „biciul lui Dumnezeu" de autorii contemporani cu el.

334/11 Placa de aur de la Siverskaja Stanica se află reprodusă Ia M. I. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia,* Oxford, 1922, p. XXVII, 4; cf. comentariul de la p. 137-139.

334/17 Sindike, regiunea colonizată de greci în sudul peninsulei Taman; Paropamisos, lanț de munți în Afganistan, în nordul văii Hari Rud.

334/24 *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor,* Bucureşti, 1901, (tomul VIII din ediția Academiei, editat de Gr. G. Tocilescu), cartea a IX-a, cap. 2 (M.C.).

335/23 Placa de la Siverskaja Stanica, reprezentînd în scena din stînga triumful lui Dionysos, iar în cea din dreapta biruința repurtată de Atena asupra unui gigant, este datablă în sec. al IV-lea î.e.n. „Poporul barbar aî Sciţiei meridionale" căruia Odobescu îi atribuie această operă de artă este cel sarmatic. Arta sarmatică a moştenit tradiția stilului animalier scitic, grefind insă pe acest fond influențe foarte diverse, atît din arta greacă, cît şi din cea indiană Gandhara. Se pot observa şi unele confluențe artistice scito-celtice (M. I. Rostovtzeff, *op. cit.,* p. 138—139, apropie descoperirea de la Siverskaja Stanica de vasul celtic de Ia Gundestrup), ceea ce nu înseamnă că noțiunea de artă „irano-celtică" — introdusă de S. Reinach şi F. Drexeî şi preluată de Rostovtzeff *(ibid.,* p. 139) — poate fi acceptată fără serioase rezerve.

336/9 Despre descoperirea de Ia Slnnicoîaul Mare, amintită în majoritatea scrierilor arheologice ale lui Odobescu, vezi datele menționate în n. 320/20 de la *Capul de bou.*

336/17 Pe 13 dintre vasele componente ale tezaurului de la Sînnicolaul Mare apar inscripții. Dintre acestea unele sînt greceşti şi în limba greacă, una singură (vasul 21) este scrisă cu litere greceşti, dar în limba turcă, iar cele mai multe sînt runice, asemănătoare atît cu runele nordice, cît şi cu inscripțiile prezente pe unele pietre din regiunea Maiack, ținutul de origine al protobulgariîor ; V. Thomson, în *Konigliske Danske Videnskabernes Selskab, Historische filologische Meddelelser,* I, 1, Copenhaga, 1917, p. 27, este de părere că se poate stabili o analogie chiar între inscripția în limba turcă de pe vasul 21 şi inscripțiile din vremea hanului Omurtag (sec. al IX-lea). Termenii de „zoapan" („jupan") şi „boila" sînt turci şi apar în inscripțiile în limba greacă. Lectura tuturor acestor inscripții pune serioase probleme cercetătorilor şi este departe de a fi asigurată. Cît priveşte afirmația lui Odobescu, după care posesorii tezaurului ar fi urmaşi ai hunilor, aceasta corespunde stadiului de atunci al cercetării; în realitate, tezaurul a aparținut protobulgariîor.

337/21 Deşi destul de nenuanțat prezentată, schema difuziunii motivelor analizate de Odobescu este, în linii generale, justă. Preluarea unor motive centrale ale artei asiro-babiloniene de către meşterii din epoca sasanidă a dus la conturarea unui adevărat rezervor artistic în Asia centrală, de la care s-au alimentat pe rînd diferite seminții turanice, care, prin stepa rusească, aveau să ia calea Europei în contextul marilor migrații. Urmele de pe „malurile Şiretului, ale Prutului şi ale Jijiei" la care se referă Odobescu sînt o aluzie la tezaurul de la Conceşti (vezi *Dorohoi, Plăteau antique, Le trasor* etc).

338/13 Triburi din Gallia menționate de Caesar, *De bello Gallico,* 6,3; 7,75; 8,26-27, în legătură cu diferite operațiuni militare întreprinse de sau împotriva lui Vercingetorix. Parisii (parissii) îşi aveau sediul la Lucotocia (Lutecia), în actuala île de la Cite de pe Sena (Sequana) ; din acest centru avea să se dezvolte încă din epoca romană oraşul Paris, al cărui nume provine din vechea denumire a tribului celtic.

338/15 Este vorba de populații celtice de pe coasta Atlanticului. Veneții de la estuarul Loarei (Caes., *Bell. Gali.,* 3, 3) nu trebuie confundați cu veneții de origine illyrică stabiliți în regiunea Padului, în nordul Italiei.

339/45 Din nefericire, întreg acest ultim pasaj abundă în inexactități şi explicații fanteziste. Odobescu, altminteri foarte critic şi nuanțat, cade aici în plasa unui anumit gen de literatură istorico-romantică, în mare vogă pe la mijlocul secolului trecut în unele medii, în asemenea producții, fără a se ține cont de condiționările spațio-temporale ale unor evenimente sau procese istorice, se urmărea doar construirea unor teorii cit mai spectaculoase, cit mai desprinse de tradiția istorică de pînă atunci. Aşa cum s-au pus în circulație teorii despre descendența germanilor din sciți, tot astfel au existat voci care au susținut un „substrat" fino-ugric în momentul indo-europenizării spațiului european, substrat care ar fi manifestat o anumită resurgență, ceea ce este complet fals. De asemenea, nu este exactă afirmația că celții ar fi fost „cei dintîi veniți în Europa" ; galii, chipurile „mai apoi sosiți", sînt, de fapt, o ramură a celților. Cît despre preluarea de către bulgarii turanici a limbii slave, aceasta s-a realizat abia după ce bulgarii au luat în stăpînire (sec. VII—VIII) ținutul balcanic căruia aveau să-i dea numele, unde au conviețuit cu slavii deja aşezați acolo după 602, şi nu în patria de origine a protobulgariîor de pe malurile Volgăi !

340/3 Este adevărat că elemente ale religiei celtice pot fi reconstituite cu succes pe baza analizei materialului etnologic breton, aşa cum religia scitică beneficiază de aportul cercetărilor întreprinse la populațiile caucaziene, iar cea ugro-finică de cele consacrate populațiilor siberiene; este vorba în toate cazurile de reminiscențe, ceea ce nu înseamnă însă înrudire, fond comun, aşa cum susține Odobescu.

340/42 *Martichoras* este un monstru (un fel de tigru) preluat de greci din mitologia persană (Ctesias, apud Photios, 72, fr. 57,7; cf. Aristotel, *Historia animalium,* 501 a 26 ; Pausanias, 9, 21, 4; Aelianus, *De natura animalium,* 4, 21 ; Plinius, *Naturalis historia,* 8, 75). La această reprezentare se referă pe larg Odobescu în *Nana-Anat.*

341/10 Reprezentări ale Manticorei sînt cunoscute din piese ceramice realizate în Moldova medievală : discuri smălțuite dispuse în frize exterioare pe zidurile unor biserici din secolele XV şi XVI şi cahle de sobă ca aceea descoperită la Suceava (v. R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizație medievală românească,* Bucureşti, 1979, p. 27, fig. II A 6, cahlă decorată cu Manticora şi p. 51, descrierea cahlei, ca şi V. Simion, *Imagine şi legendă,* Bucureşti, 1983, p. 72). în ce priveşte proveniența motivului, vezi V. Simion, *op. cit.,* p. 168 : „Cahîele decorative .. . reprezintă una din acele manifestări artistice prin care goticul occidental îşi face simțită prezența în arta de pe teritoriul românesc..." şi p. 169 : „Bestiarelor occidentale le sînt specifice un grup de reprezentări animaliere printre care se numără...şi Manticora, ce pare să fi fost ultima achiziție a repertoriului fantastic occidental...". De asemenea, vezi şi R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cu.,* p. 148 : „Manticora ... nu aparține *Fiziologului,* ci *Bestiariilor",* cu precizarea că „pecetea în general răsăriteană şi în mod special bizantină pe care o poartă ornamentele de pe aceste cahle nu poate fi pusă sub semnul îndoielii" *(id., ibid.,* p. 145). Se pare că tratarea motivului in piesele moldoveneşti prezintă note originale: ,,.. .reprezentarea Marticorei în felul în care apare pe piesele de la Suceava nu ne este cunoscută pe cahlele din literatura de specialitate care ne-au fost accesibile" *(id., ibid.,* p. 139), ceea ce presupune tipare (matrițe) şi ateliere autohtone (M.C.).

342/5 După toate probabilitățile, mitul sfinxului în Grecia este independent de cel egiptean. în plastica egipteană sînt cunoscute numai tipuri masculine (corp de leu cu cap de bărbat), culminînd cu binecunoscutul sfinx colosal de la Giseh, reprezentîndu-l pe faraonul Kephren. în lumea cretană şi miceniană, apoi în Grecia arhaică (sfinxul apare pe ceramica protocorintiană din necropola de la Dipylon) sfinxul se prezintă sub forma sa feminină feniciană, de unde şi genul feminin al substantivului grec (7) acpiy^). Popularitatea acestei reprezentări datorează mult răspîndirii mitului theban al lui Oedip. De remarcat faptul că Odobescu respectă forma de feminin („sfinxă"), după modelul grec, ca şi Eminescu, bunăoară, în *Epigonii* („sfinx pătrunsă de-nțeîes").

342/15 Iazigii erau sarmați (ramura vestică). în sec. I sînt menționați (Tacitus, *Annales,* 12, 29, 3) in Pannonia, unde se vor aşeza — peste patru veacuri însă — hunii. în rest nu există nici o legătură între iazigi şi huni, cu atît mai mult cu cît primii fac parte din familia popoarelor iraniene.

342/37 *Beenii* pare un alt hapax neatestat de dicționare (M.C.).

BIBLIOGRAFIA DACIEI

Notiţă filologică

1. Acest *Indice de scrieri atingătoare, direct sau indirect, de vechii locuitori ai Daciei*, după cum notează subtitlul, este o lucrare auxiliară, pe a cărei copertă chiar se face precizarea că este „publicată spre a facilita cercetările concurenţilor ia premiul instituit de d. Alexandru Odobescu, membru Societăţii Academice Române".

Indicele bibliografic propriu-zis a apărut mai întîi **(e)** in paginile revistei *Columna lui Traian,* după cum urmează:

- literele A - D în CT III, 20 (130) din 15 mai 1872, p. 154-156;
- literele F - K în CT III, 22 (132) din 5 iunie 1872, p. 171-172: L - P, *ibid.,* p. 178-179; Q - *in fine, ibid.,* p. 188-190.

Lucrarea fusese, de altfel, anunţată în CT, III, 19 (129) din 8 mai 1872 la rubrica *Buletin:*

,,D. Alesandru Odobescu a fundat mai an un premiu pentru cea mai bună operă despre antica Dacie.

Dorind a înlesni concurinţilor pînă şi mijloacele de studiu, d-sa a esecutat acum în beneficiul lor o lucrare preparatorie de prima importanţă :

Indicele tuturor scrierilor, relative direct sau indirect la daci şi la Dacia.

Se va publica în *Columna lui Traian".*

2. La scurt timp după **e,** lucrarea ,,se trage acum şi într-o ediţiune separată", cu indicaţia : Bucureşti, Tipografia Curţii (Lucrătorii Asociaţi), 1872 **(ex).** Anumite particularităţi mă fac să cred că au fost folosite aceleaşi zaţuri ca pentru **e.**

Indicele propriu-zis este precedat în această nouă ediţie de cîteva pagini introductive cuprinzînd lămuriri privitoare la premiul instituit de Odobescu şi la oportunitatea lucrării bibliografice legate de acest premiu. Textul acestei Introduceri se diferenţiază, sub aspectul codului grafic şi al limbii folosite, de Indicele propriu-zis prin cîteva particularităţi. Acestea par să sugereze că, în timp ce Introducerea — care lipseşte din **e—**a fost scrisă de Odobescu însuşi ori de cineva din tipografie (judecind după stilul ei, care prezintă caracterul impersonal al intervenţiei din redacţie), Indicele a fost cules de tipografi direct din CT, autorul său făcind numai cîteva mici completări şi retuşări. în ansamblu textul din **ex** al Indicelui acuză o influenţă marcată a formeîor din **e,** lucru ce se poate observa atît prin comparaţia cu formele diferite ale limbii din Introducere, cît şi prin preluarea în **ex** a numeroaselor greşeli de tipar. Acestea sînt de mai multe feluri:

a) semne diacritice lipsă ori nepotrivite *(Donaubrucke* pentru *Dondubriiche ; respândite* pentru *respãndite) ;*

b) greşeli de tipar la cuvinte străine sau chiar româneşti *(grac* pentru *graec(e); litografită* pentru *litografiată ; Milleri* pentru *Müllleri ; viteres* pentru *veleris) ;*

c) grafii aberante — chiar în contextul unor norme în curs de constituire şi, deci, fluctuante — , etimologizante ori dialectale, într-un grad mai pronunţat decît formele din Introducere *(Blasiu f Blasiu ; giuridice,* datorită unei tendinţe marcate de a substitui un *g* unui *j,* tendinţă favorizată de promovarea unor forme în care *g* este etimologic: *giur* ş.a.).

în aceste condiţii, am ales ca text de bază pe cel din **ex.** într-adevăr, este ulterior lui e, prezintă completări (Introducerea şi, ici-colo, în cuprinsul Indicelui). De asemenea, deşi urmează destul de aproape textul din **e, ex** prezintă ceva mai puţine greşeli de tipar.

3. în privinţa textului editat, se cuvin făcute cîteva precizări: în Indice apare exclusiv forma *ierrile,* în timp ce Introducerea oferă numai forma *ţerrile (—ţările).* Avînd în vedere aspectul mai îngrijit al textului Introducerii, frecvenţa omiterii semnelor diacritice in Indice, ca şi preferinţa textelor pentru forma cu *â,* am unificat transcriind peste tot *ţările.*

în cazul unor dublete ca : *dupe j după, pre care / pe carii, se offere / se offeră, textulu / Iestului* am păstrat ambele forme, întrucît acestea apar atît în introducere cît şi în indice, în distribuţie liberă.

Comentariu de arheologie

Cu ocazia şedinţei din 24 august 1871 a secţiunii istorico-arheologice a Societăţii Academice Române, şedinţă prezidată de George Bariţ, avîndu-1 ca secretar pe Alexandru Papiu Ilarian şi la care au participat ca membri Vicenţiu Babeş, J. Hodoş, Al. Odobescu şi V. A. Urechia, Odobescu a făcut propunerea de a se institui un premiu de 1 000 de lei pentru cea mai bună lucrare cu titlul: *Cercetări asupra popoarelor carii au locuit ţările române de a stînga Dunării, mai nainte de conchista acestor ţări de către imperatoriul Traian*[1]. Propunerea fiind acceptată „cu mulţumire, în unanimitate, în toate condiţiile coprinse într-însa"[2], concursul este anunţat; de altfel, în epocă, in mai toate ţările Europei erau la modă concursurile ştiinţifice in mediile universitare şi academice, lucrările premiate devenind ulterior nu de puţine ori opere de referinţă în domeniul respectiv. Pentru a veni în sprijinul candidaţilor, Odobescu publică prezenta bibliografie a Daciei, apărută mai întîi în mai multe numere din *Columna lui Traian,* apoi — după completările efectuate chiar de editorul revistei, eruditul B. P. Hăsdeu — în broşură separată în 1872.

Spre dezamăgirea lui Odobescu şi a susţinătorilor ideii concursului, cîţiva ani nu s-a prezentat nici un manuscris pe această temă, lucru firesc, dacă avem în vedere dificultatea subiectului, despre care pînă în acel moment nu se scrisese, la noi sau aiurea, practic, nimic. Făcindu-se uz însă de clauzele din regulament, care permiteau prelungirea concursului, s-a putut aştepta pînă în 1877, cînd pe atunci tînărul Grigore G. Tocilescu (1850—1909) a depus o lucrare intitulată *Dacia înainte de romani* şi a obţinut premiul instituit cu cîţiva ani înainte.

Tocilescu[3] se întorcea după studii strălucite la Praga şi Viena, unde studiase slavistică cu celebrii F. Miklosich şi A. Leskien, dar şi istorie cu C. Floefler şi epigrafie cu O. Hirschfeld (acesta din urmă avea să fie, peste încă o generaţie, şi dascălul lui Vasile Pârvan). în 1876 Tocilescu îşi trecuse doctoratul la Praga tocmai cu lucrarea pe care a prezentat-o apoi la concursul Societăţii Academice. După obţinerea premiului, îşi publică prefaţa lucrării sub titlul *Cercetări asupra popoarelor care au locuit ţările române de a stînga Dunării mai nainte de concuista acestor ţări de către imperatoriul Traian* în *Analele Societăţii Academice Române,* seria I, voi. X, p. 362 sqq., apoi întreaga lucrare în 1880[4].

încă de la apariţia ei, lucrarea a atras atenţia publicului intelectual, părerile exprimate •în presă fiind diametral opuse. Dacă lumea istoriografică a fost uimită de erudiţia de care dădea dovadă proaspătul licenţiat, de bogăţia informaţiilor, adversarii lucrării, în frunte cu Hăsdeu, au atacat-o violent şi, în bună parte, pe nedrept. Dincolo de unele considerente de ordin personal — lui Tocilescu i s-a reproşat, între altele, dorinţa meschină de afirmare, goana după faimă şi titluri ştiinţifice — conflictul era generat, în esenţă, mai puţin de o incompatibilitate de temperamente cît de o netă opoziţie între două şcoli, două metode de exegeză istorică. Dacă Hăsdeu reprezenta în modul cel mai tipic şcoala romantică în istoriografie, Tocilescu, proaspătul produs al durelor seminarii vieneze subordonate total spiritului analitic şi ideilor de informaţie exhaustivă şi acribie ştiinţifică, deschidea, practic, calea „şcolii critice" din istoriografia noastră. Semnificativ este faptul că tocmai una din principalele caltăţ,i

[1] AAR, 4, 1871, p. 147—148. Propunerea trebuia să fie discutată la 21 august *(ibid.,* p. 141), fiind amînată, din lipsă de timp, pentru 24 august.

[2] *Ibid.,* p. 146. Vezi, pe larg, despre acest concurs : Al. Dobre, *Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte,* seria 4, tom VI, 1984, p. 110—113.

[3] Date referitoare la viaţa şi prodigioasa activitate a lui Grigore G. Tocilescu se găsesc la R. Vulpe, *Dacia,* 3, 1959, p. 607—612; idem, *Revista muzeelor, 2,* 1965, 1, p. 1—10 idem, *Revista de istorie,* 28,1975,10, p. 1547-1562 ; D. M. Pippidi, *StCl,* 19, 1980, p. 102-104 L. Boia, *Evoluţia istoriografiei române,* Bucureşti, 1975, p. 222—228. Pentru istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi sub direcţia lui Tocilescu vezi Alexandra Ştefan, SCIVA, 35, 1984, 2, p. 109-125.

[4] Grigore G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani. Cercetări asupra popoarelor care au locuit ţările române de a stînga Dunării mai nainte de concuista acestor ţări de către imperatoriul Traian,* Bucureşti, 1880, cu 38 stampe litografiate, 4 hărţi, din care 2 cromolitografiate, şi 171 figuri în text. Lucrarea, dedicată „domnului Alexandru Odobescu [urmează titlurile] omagiu de recunoştinţă şi de respectuos devotament", cuprinde două părţi: I *Geografia antică a Daciei;* II *Etnografia Daciei.* La acestea se adaugă un *Appendice* (p. 919—934): *Două preUnse alfabete dacice,* unde se critică vehement teoriile fanteziste ale lui C. Bolliac şi B. P. Hăsdeu.

ale lucrării — informaţia adunată în note — constituia calul de bataîe al criticilor aduse de Hasdeu şi de discipolii săi, Tocilescu fiind învinovăţit — ce e drept, îti parte în mod justificat — de „ştiinţă de contrabandă", adică falsă erudiţie, citări la a doua mînă, alcătuirea de note stufoase ostentative[5].

Majoritatea opiniilor însă au concordat în a aduce laude autorului pentru efortul de analiză a izvoarelor literare şi epigrafice referitoare la Dacia preromană. Chiar şi un adversar destul de virulent al lui Tocilescu — Nicolae Iorga — recunoştea la aproape două decenii după apariţia lucrării calităţile ei: ,,Et tout cela venait de lui; e'etait lui quiavait lu, note, critique, rMige toute cette science... Personne ne Tavait precede dans la voie, pas un de ces Allemands, pour lesquels, comme savants, on a une si haute admiration . . ."[6] Cu mult mai tîrziu, la bătrineţe, Iorga se va pronunţa cam în acelaşi sens, considerînd *Dacia înainte de romani* „cea mai voluminoasă operă de erudiţie alcătuită vreodată de un roman", dar şi „piedestal către faimă şi leafă"[7].

Lucrarea lui Gr. Tocilescu ne apare astăzi, fireşte, cu totul depăşită. De altfel, chiar înainte de celebrele *Getica* ale lui Yasile Pârvan (1926), *Dacia înainte de romani* încetase de mUlt să mai fie o operă de referinţă. Valoarea lucrării nu depăşea — aşa cum a arătat regretatul Radu Vulpe — „pe aceea a unei harnice culegeri de materiale istorice, filologice şi arheologice expuse sistematic, cu interpretările ce li se däduseră mai înainte. în împrejurările date nici nu i s-ar fi putut cere autorului mai mult. în schimb, este demn de remarcat că, in expunerea unui material atît de bogat şi complex, Tocilescu a urmat un plan logic şi clar, iar în selectarea interpretărilor a dovedit o metodă critică şi realistă. Din mulţimea de opinii contradictorii ce i se prezentau la tot pasul, cea adoptată de el se dovedeşte aproape întotdeauna cea mai justă"[8]. Semnificative în acest sens sînt punerile la punct — care i-au atras nefericitele reacţii ale lui Hasdeu — în problema elucubrantelor teorii cu privire la „alfabetele dacice", pe «are le expuseseră Cezar Bolliac şi B. P. Hasdeu[9]. După ce distruge pas cu pas „argumentaţia" autorilor, Tocilescu încheie într-un mod cît se poate de grăitor pentru şcoala pe care o reprezenta: „Critica nu poate decît să protesteze, oricît de mare stimă s-ar datora erudiţiurtii şi talentului, căci: *amicus Plato, sed magis amica veritas*"[10].

Pentru a imagina efortul de documentaţie depus de Tocilescu, nimic nu apare mai concludent decît bibliografia pe care a avut-o Ia dispoziţie. Fără îndoială că Tocilescu nu s-a mulţumit cu bibliografia lui Odobescu (completată de Hasdeu), ci şi-a continuat propriile investigaţii cu rezultatele pe care le-am văzut. Cu toate acestea, mănunchiul de „scrieri atingătoare direct sau indirect de vechii locuitori al Daciei" reflectă fidel stadiul mai mult decît nesatisfăcător al informaţiei in acest domeniu în anii '70 ai veacului trecut. La prima vedere, bibliografia — cu cele 330 de titluri ale ei — ar părea impresionantă. Nu acelaşi lucru rezultă după o consultare, fie şi superficială, a acestei liste.

Observăm, bunăoară, că în bibliografie sînt inserate şi izvoarele (nu se impusese încă în literatura de specialitate uzanţa Separării izvoarelor antice de bibliografia modernă). Dintre acestea* multe nu conţin nici un fel de date concludente cu privire la subiect: Aristotel, Columella, Athenaios, Homer etc. Dintre lucrările moderne, multe nu au nici un fel <de tangenţă cu domeniul: culegerile de poezii populare ale lui Alecsandri şi Asachi, monografia Cimpulungului a lui Aricescu, lucrările occidentale de filologie celtică sau germanică, lucrările ruseşti despre tumulii din Rusia etc. Altele — conţinînd teorii fanteziste, repudiate chiar în epoca în care fuseseră puse în circulaţie de oamenii de ştiinţă competenţi — n-ar fi putut juca, în cazul de faţă, decît un rol dăunător. Se pare că Odobescu — care deţinea în biblioteca personală majoritatea lucrărilor inserate în bibliografie[11] — era tentat de propriile sale scheme combinative, de diferite analogii pe care credea a le fi descoperit în cele mai diverse colţuri ale lumii, ceea ce 1-a îndemnat să prezinte lucrările respective în bibliografie. Putem afirma că o

[5] Semnificative sînt cele scrise de B. P. LIasdeu în articolul *Dacia de Gr. G. Tocilescu : notiţă critică,* în *Binele public,* 3, 1881, 16 mart.—1 apr., nr. 84—87, 90—91 şi 94 ; cf. Dange (Anghel Demetrescu), *Ştiinţa de contrabandă,* în *România liberă,* 5, nr. 1304 şi 1309 din 18, respectiv 24 oct. 1881.

[6] N. Iorga, *Opinions sinceres : La vie intellectuelle des Roumains en 1899,* Bucureşti, 1899, p. 205; de comparat cu opiniile exprimate la p. 54, 121, 125 ; vezi şi T. Maioreseu, *Critice,* voi. 3, Bucureşti, 1915, p. 30 şi 37.

[7] N. Iorga, *Oameni cari au fost,* voi. 1, Bucureşti, 1934, p. 17.

[8] R. Vulpe, în *Revista muzeelor,* 2, 1965, 1, p. 4.

[9] G. Bolliac, în *Trompeta Carpaţilor,* nr. 939/1871 ; B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor,* voi. 2, Bucureşti, 1875, p. 21-23.

[10] Gr. G. Tocilescu, *op. cit.,* p. 933.

[11] Exemplarele de la BAR ale lucrărilor prezentate în bibliografie provin în mare măsură din biblioteca Odobescu.

asemenea bibliografie era mai degrabă menită să.căptuşească o istorie a Daciei preromane aşa cum ar fi scri^-o Odobescu, dacă va fi avut această intenţie.

Din bibliografie mai ^reiese un fapt : poziţia privilegiată de care se bucurau studiile epigrafice în Transilvania. De Ia înainte-mergătorul Zamosius (Szâmoskozy) şi pînă la excepţionalul savant J. M. Ackner^ colaboratorul lui W. Henzen şi al lui Th. Mommsen,' inscripţiile latine din Transilvania s-au bucurat de o tratare aparte, atingîndu-se spre mijlocul veacului trecut nivelul studiilor epigrafice din ţările occidentale cu tradiţie în acest domeniu. în schimb, cel mai slab punct il constituia arheologia, mai ales în zona extracarpatică. De altfel, nici lucrarea lui Tocilescu nu avea să aducă vreo contribuţie pe acest tărîm, pentru că„ „ciudat, omul care avea să rămînă în istorie ca un promotor al arheologiei nu se ocupase pînă atunci de această specialitate"[12].

344/44 Johann Michael Ackner (1782—1862), profesor Ia Sibiu şi preot la Hammersdorf (Guşteriţa), membru corespondent al Comisiei Centrale Imperiale pentru Cercetarea şi Conservarea Monumentelor Istorice de la Viena şi al Academiei Imperiale Carolino-Leopoldine din Jena. A fost unul din pionierii cercetărilor epigrafice latine în Transilvania, domeniu căruia i s-a dedicat cu multă pasiune şi cu o competenţă cu totul remarcabilă. Activitatea acestui învăţat, din păcate, mai puţin cunoscut astăzi, a fost de curînd reliefată de V. Wollmann, *J. M. Ackner (1782- 1-862). Leben und Werk,* Cluj-Napoca, 1982.

344/44 Friedrich MtiHer (1828—1915), profesor, preot la Sighişoara, Nocrich şi Sibiu (episcop : 1893—1906), istoric şi etnograf cu preocupări pentru civilizaţia şi cultura saşilor. A consacrat unele studii arheologiei transilvane. Vezi Fr. Teutsch, *Archiv des Vereins fur Siebenbiirgische Landeskunde*^ 40, 1918, p. 191—300. Lucrarea comună a celor doi erudiţi, *Die romischen Inschriften in Dacien* (cL IDR, I, p. 51—52), constituie primul *corpus* al inscripţiilor latine de pe teritoriul provinciei întemeiate de Traian, larg folosit de editorii volumului aî III-lea din *Corpus Inscriptionum Latinarum.*

345/11 Ammianus Marcellinus (c. 330—? e.n.), ultimul mare istoric latin, autorul unei istorii intitulate *Rerum gestarum libri a fine Cornelii Taciţi,* dintre care primele 13 cărţi (narînd evenimentele petrecute între 96 şi 353 e.n.) s-au pierdut. S-au păstrat cărţile 14—31, consacrate evenimentelor care au avut loc între 353 şi 378, culminînd cu înfrîngerea romanilor de către vizigoţi la Adrianopole (378), unde şi-a aflat moartea însuşi împăratul Valens. Istoriile lui x\mmianus Marcellinus, remarcabile atît prin bogăţia şi precizia informaţiilor—mai ales pentru epoca în care a trăit autorul, el însuşi ofiţer şi participant activ la multe din înfruntările militare descrise — , cît şi prin calităţile stilistice, cuprind ştiri preţioase despre situaţia de la Dunărea de Jos, în sec. al IV-lea e.n. şi despre teritoriul fostei provincii Dacia.

345/13 Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville (1697—1782), geograf francez. A realizat lucrări cartografice remarcabile, precum harta Africii (1727), apoi un atlas al Chinei şi, mai ales, *Analgse geographique ae VItalie* (1744), cuprinzînd 211 hărţi şi planuri, a căror exactitate a fost confirmată de măsurătorile prin triangulaţie iniţiate de papa Benedict al XIV-lea, fiind considerate cele mai precise din sec. al XVIII-lea. Lucrarea sa de sinteză, *Geographie amîenne,* a fost editată în diferite limbi pînă în 1815. Producţia sa cartografică de-a dreptul impresionantă (c. 10 000 de hărţi) este conservată la Biblioteca Naţională din Paris.

345/19 Appianus (c. 105—195? e.n.), istoric roman de limbă greacă originar din Alexamdria devenit cetăţean roman şi cavaler sub Hadrian. Este autorul unei istorii romane (Ptou.aixal aTopLat), al cărei conţinut este orînduit după criterii etnice. Din nefericire, cartea 23, care cuprindea informaţii referitoare la războaiele daco-romane, s-a pierdut, ca şi cărţile 1—5, 10, 18—22, 24. Informaţii sporadice despre ţinuturile carpato-danubiene cuprind şi celelalte cărţi, pentru'care vezi textele reunite în FHDR, 1, p^ 558—577.

345/23 C. D. Aricescu (1823—1886), publicist paşoptist şi unionist, autorul unor lucrări de istorie foarte documentate, dar lipsite de spirit critic. *Istoria Cimpulungului, prima reşedinl ă, a României,* Bucureşti, 1855—1856 (apărută în două volume de 191, respectiv 178 p.) este prima monografie consacrată unui oraş în istoriografia noastră, dar nu oferă informaţii despre subiectul căruia Odobescu îi dedică bibliografia de faţă.

[12] R. Vulpe, în *Revista muzeelor,* 2, 1965, 1, p. 4.

345/24 Prezenţa lucrărilor lui Aristotel în această listă este de natură să mire, atîta vreme cît ele nu conţin decît foarte puţine date referitoare la ţinuturile noastre în antichitate, şi acestea mai mult cu caracter climatic, faunistic etc. Vezi FHDR, 1, p. 106—113.

345/26 Flavius Arrianus (c. 95 ~ c. 175 e.n.), istoric originar din Nicomedia Bithyniei, devenit cetăţean roman şi demnitar în administraţia provincială. Discipol al lui Epictet, erudit mult apreciat în epocă, Arrianus a scris numeroase opere pe diferite teme, între care cea mai importantă este *Anabasîs* (despre expediţia lui Alexandru cel Mare) în 7 cărţi, al cărei model este opera cu acelaşi titlu (dar cu alt subiect) a lui Xenophon. Arrianus a folosit un bogat material documentar, inclusiv relatări ale martorilor oculari ai faptelor de arme ale lui Alexandru, ceea ce face din această lucrare un deosebit de preţios izvor pentru istoria expediţiei macedonene. Pentru istoria veche a României foarte important este pasajul care relatează expediţia lui Alexandru contra tribalilor din 335 î.e.n., cu ocazia căreia cuceritorul macedonean a făcut o scurtă demonstraţie de forţa şi în nordul Dunării *(An.,* 1, 3—5).

345/29 Joseph Arneth (1791—1862), erudit numismat şi arheolog austriac, membru al Academiei din Viena, autorul unor studii dedicate unei tematici foarte variate (numismatică, epigrafie, artă policromă etc), des folosite de Odobescu în opera sa arheologică. Pentru *Archäologische Analekten* datele exacte sînt: *Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, philosophisch-hisiorische Klasse,* 6, 1851, p. 280-293; 40, 1862, p. 309-362.

345/34 Este vorba de voi. al 3-lea din 1858 din publicaţia *Mitteilungen...,* nu de o lucrare în trei volume.

345/35 Athenaios (sec. al IH-lea e.n.), istoric grec originar din Naukratis, autorul unei mari compilaţii cu caracter enciclopedic intitulate *Deipnosophistai* („înţelepţii la banchet"), a cărei valoare istorică se explică prin faptul că a ci figurează o serie de pasaje din diferite opere mai vechi, care s-au pierdut între timp. Ştirile referitoare la istoria veche a României cuprinse în această lucrare sînt, totuşi, sărăcăcioase si destul de neconcludente (vezi textele reunite în FHDR, 1, p. 720-723).

346/7 Giovanni Pietro Bellori (1636—1696), arheolog italian, posesorul unei însemnate colecţii de antichităţi. Numeroase opere, dintre care cea mai importantă este *Vite dei pittori scultori ed architetii moderni* (1672).

346/9 Jozsef Benko (1740—1814), preot şi istoric secui, profesor de teologie la Odorheiul Secuiesc (1787—1789), membru al Societăţii Academice din Harlem (1781). Este autorul unor lucrări de erudiţie privind istoria Transilvaniei şi a episcopatului Milcoviei. Pe lîngă cele inserate de Odobescu în bibliografie, vezi *Diaetae sive Rectius Comitia Transilvaniae eorumque decreta ouae vutao* ***adnellanhir*** ***nvtiwii*** w„-^~<~/-.- r«ii~î_« ^

346/12 Titlurile complete ale operelor citate ale lui Frederic-Guillaume Bergmann sînt: *Les Getes ou la filiation genealogique des Scgthes et des Getes aux Germains et aux Scandinaves,* Strasbourg—Paris, 1859; *Les Scgthes. Les ancâtres des peuples germaniques et slaves; leur etat social, moral, intellectuel et religieux ; esquisse ethno-genealogique et historique,* Halle, 1858 ; ed. a Il-a, Halle, 1860; *Les peuples primitifs dela race de Iafete. Esquisse ethno-genealogique et historique,* Colmar, 1853. Toate acestea sînt produse ale spiritului romantic în istoriografie, complet lipsit de discernămînt critic, ideea principală — de o destul de largă circulaţie în epocă în anumite medii „ştiinţifice" (în capcana căreia cade, pe alocuri, şi Odobescu; vezi *Novocerkask)* — fiind aceea a unei pretinse origini scitice a populaţiilor germanice.

346/15 Wilhelm Bessel (1830—1864) a studiat la Gdttingen şi a desfăşurat în timpul scurtei sale vieţi o activitate ştiinţifică remarcabilă. Lucrarea inserată în bibliografie (despre care vezi V. Lica, în SGIVA, 34, 1983, 2, p. 129-133), prezentată ca disertaţie la Gottingen, a fost folosită pentru prima oară în istoriografia noastră de Grigore Tocilescu. Lucrarea cuprinde o analiză plină de acribie a evidenţei literare antice referitoare la Zalmoxis. Bessel a mai lăsat şi lucrarea *Ober das Leben des Ulfilas und die Zukehrung der Gothen zum Christentum,* Gdttingen, 1860.

346/19 Această operă a lui Ernst Freiherr von Bibra, întemeiata pe analize chimice şi metalografice, poate fi considerată o lucrare de pionierat în domeniu.

346/20 Vladimir de Blaremberg (1811(?) — 1846), colonel şi arheolog amator. Cumnat al banului Mihalache Ghica, Blaremberg dovedeşte aceeaşi pasiune diletantă pentru antichităţi însă are, totuşi, meritul de a fi înregistrat, fie şi într-o formă nesatisfăcătoare, rezultatele săpăturilor lui Mihalache Ghica, mai ales în Oltenia (1830—1842). în felul acesta, notiţele lui Blaremberg sînt singurele mărturii ale acestor săpături de pionierat. Principalele sale articole, la care se referă Odobescu, sint : *Suveniruri istorice şi arheologice asupra României,* în *Museul naţional, gazetă literară si industrială,* nr. 1, 3 febr. 1836; *Cimpul Severinului, ibid.,* nr. 4, 26febr. 1836 ; *Ruinele Caracalului, ibid.,* nr. 7, 8 mart. 1836 ; *Celeiu şi Turnu, ibid.* nr. 9, 8 apr. 1836 ; *Mormînt vechi găsit în România cea mică, ibid.,* nr. 24, 5 aug. 1836 (= *Curierul românesc,* 48, 3 iul. 1836); *Antichităţile pămînteşti,* în *Museul naţional. . .,* nr. 8, 3 nov. 1837; *Vestiges d'antiquites romaines,* Bucarest, 1842, p. 133 — 149.

346/24 Cezar Bolliac (1813 — 1881) a fost, între altele, unul din primii arheologi români. A executat săpături în aşezări preistorice (Vădastra, Piscu Grăsani etc.) şi romane (Celei etc). Colecţia sa de monede şi obiecte antice a fost lăsată moştenire prin testament Muzeului Naţional de x\ntichităţi, la a cărui fondare şi propăşire Bolliac şi-a adus din plin contribuţia. Nedepăşind nivelul diletantismului, Bolliac a devenit ţinta ironiilor lui Tocilescu (vezi notiţa introductivă) şi Odobescu.

346/37 Pascalis Caryophilus (Garofalo), erudit italian (1677 — 1762), autorul unora din primele lucrări de epigrafie transilvană. în lucrarea inserată de Odobescu în bibliografie, ca şi în *De antiquis marmoribus opusculum cui accedunt dissertationis IV numini maiestatique Caroli VI magni augusti dicatum,* Viena, 1738, a publicat monumentele epigrafice şi sculpturale rezultate din primele săpături efectuate la Băile Herculane sub supravegherea guvernatorului Banatului, Andreas Hamilton, în 1734 — 1735.

347/1 Laonikos Chalkokondyles (numele scris greşit în bibliografie cu terminaţia *-as;* prenumele este, de fapt, o anagramă pedantă a banalului nume Nikolaos) a trăit în sec. al XV-lea (s-a născut înainte de 1423 şi a murit prin 1464/1465) şi a scris o istorie a Imperiului Otoman şi a căderii Constantinopolelui (înşirarea evenimentelor se opreşte la 1464). Vezi traducerea lui Vasile Grecu, *Creşterea puterii turceşti, căderea împărăţiei bizantine şi alte istorii despre felurite ţări şi popoare,* Bucureşti, 1958. Lucrarea este importantă ca izvor pentru istoria medievală a României, însă, evident, nu îşi are locul în prezenta bibliografie.

347/4 Această lucrare a lui Alfonso Chacon (F. Alfonsus Ciaconus), apărută în primă ediţie în 1576, a fost ulterior folosită de G. P. Bellori *(supra,* n. 346/7).

347/9 Titus Flavius Clemens (150 — 216), bine cunoscutul filozof creştin, oferă în tratatul său *Stromateis* („Covoarele") cîteva date despre traco-geţi (cf. FHDR, 1, p. 636 — 639).

347/12 Lucius Iunius Moderatus Columella (20 — 70 e.n.), cel mai de seamă agronom latin, autorul unui tratat în 12 cărţi, intitulat *De re rustica.* Prezenţa acestei lucrări intr-o bibliografie a Daciei este însă surprinzătoare, de vreme ce informaţii în domeniu poate oferi doar un singur şi nesemnificativ pasaj (8, 2).

347/14 Constantin Porphirogenetul („cel născut în purpură"), împărat bizantin (945 — 959) cu preocupări literare. Cele mai importante lucrări ale sale, cunoscute sub numele de *De administrando imperio* — concepută ca o suită de sfaturi pentru fiul său — şi *De thematibus,* conţin date deosebit de importante despre realităţile etnice, sociale şi politice de la Dunărea de jos în sec al X-lea şi, in mai mică măsură, despre istoria ţinuturilor carpato-dunărene.

347/22 Friedrich Creuzer (1771 — 1858), erudit filolog german; profesor de istorie şi filologie la Heidelberg (1804 — 1845). Alături de o ediţie a scrierilor lui Plotin şi de valoroase comentarii ale operei lui Cicero, a realizat *Symbolik und Mythologie der alten Volker,* apărută în primă ediţie în 1810 — 1812, care a exercitat o mare influenţă in epocă. Odobescu a folosit pe larg în opera sa arheologică traducerea franceză, completată cu adnotări, datorată elenistului şi arheologului Joseph Daniel Guignaut (1794 — 1876) : *Les religions de VAntiquite, considerees dans leurs formes symboliques,* 10 voi., Paris, 1825 — 1851.

347/27 Dr. Detlefsen este unul dintre primii editori ai tăbliţelor cerate descoperite în fostele mine aurifere romane de la Alburnus Maior (Roşia Montană). Lucrările citate de Odobescu au apărut în *Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, philosophisch-hisiorische Classe,* 23, 1857,p. 601 —653, respectiv 27, 1858, p. 89-108.

347/29 Lorenz Diefenbach (1806 — 1883), filolog german, autorul unei *Volkerkunde Osteuropas insbesondere der Haemushalbinsel und der unteren Donaugebiete,* Darmstadt, 1880

unde se abordează numeroase chestiuni legate de substratul limbii române şi de raporturile lingvistice româno-albaneze.

347/34 Diodor din Sicilia (?—21 î.e.n.), istoric elen, autorul unei foarte documentate *Biblioteci istorice* în 40 de cărţi, din care s-au păstrat în întregime cărţile 1—5, 11—20, fragmente din cărţile 6—10, alături de cîteva scurte extrase din celelalte. Lucrarea, concepută ca o istorie universală de ia origini pînă la campania lui Cezar în Gallia (58—51 î.e.n.), conţine, între altele, informaţii deosebit de preţioase despre geto-daci, de exemplu episodul „ospăţului" lui Lysimachos la curtea regelui get Dromichaites (21, 12).

347/37 Dio Cassius Cocceianus (c. 164 — c 235), istoric roman de limbă greacă originar din Niceea (Bithynia), autorul unei istorii a Romei de la origini pînă în epoca redactării operei, concepută în 80 de cărţi, din care s-au păstrat integral cărţile 37—54. Conţinutul cărţilor pierdute poate fi reconstituit pe baza unor rezumate tîrzii datorate istoricilor bizantini Ioannes Xiphilinus (sec. al Xl-lea) şi Ioannes Zonaras (sec. al Xll-lea). Pentru istoria veche a României opera lui Dio Cassius este importantă mai cu seamă pentru episodul cuceririi Dobrogei (51, 26) şi a Daciei (67,6—10; 68; după Xiph. şi Exc. Val.) de către romani.

347/39 Dioscorides din Anazarba (sec. I e.n.), autorul unui tratat medical. în unele cazuri denumirile plantelor medicinale recomandate sînt traduse în diferite limbi. întrucît se menţionează uneori şi echivalentul dac, lucrarea iui Dioscorides este un izvor însemnat pentru limba traco-geţilor.

348/4 Johann Christian Engel (1770—1814) a susţinut în lucrările sale retragerea întregii populaţii romane din Dacia sub Aurelian la sud de Dunăre, de unde urmaşii foştilor colonişti (românii) ar fi revenit în nordul fluviului în vremea ţarului bulgar Krum (către 811—813). în ultima din lucrările citate de Odobescu Engel susţine în mod cu totul nejustificat o colonizare a Maramureşului cu vlahi din jurul Constantinopolelui sub împăratul bizantin Andronic al II-lea Paîeologul. în epoca sa, Engel, ca şi Sulzer *(infra,* n. 354/54) şi Joseph Karl Eder, a fost combătut, în atmosfera încinsă de *Supplex-ul* din 1791, de Petru Maior. Pentru întregul context vezi St. Brezeanu, *La continuite daco-roumaine. Science et politique,* Bucureşti, 1984, p. 45—64. Pentru reacţia paşoptistă ia ideile lui Engel sînt semnificative cele scrise de Gh. Bariţ în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură, 7,* 1844, nr. 1, p. 1-4; nr. 2, p. 9-13; nr. 3, p. 17-20.

348/10 Jânos Erdy (1796—1871; numele iniţial Luczenbacher, schimbat în 1848în Erdy), anticar originar dintr-o familie emigrată din Belgia în Ungaria, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. în lucrarea citată de Odobescu este prezentat (p.4—10) istoricul descoperirilor de la Roşia Montană.

348/18 Flavius Eutropius (sec. al IV-lea e.n.), autorul unui rezumat al istoriei romane *(Breuiarium ab Urbe condita)* scris în 369 la îndemnul împăratului Valens, lipsit de valoare literară, dar preţios datorită unor informaţii care nu figurează în alte izvoare directe. în ceea ce priveşte istoria Daciei, foarte comentat a fost pasajul 9, 15, 1 despre evacuarea Daciei, pentru care vezi VI. Iliescu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 425—442.

348/20 Raffaele Fabretti (1618—1700), arheolog italian, conservator al arhivelor din castelul Sant-Angelo, autorul unor opere de erudiţie consacrate antichităţilor Romei.

348/21 Johann Albert Fabricius (1668—1736), teolog luteran german, filolog şi bibliograf, fiul compozitorului Werner Fabricius (1633—1679). A fost vreme îndelungată profesor la Hamburg. Pe lîngă lucrări apologetice, opera sa conţine foarte importante culegeri bibliografice, folosite şi astăzi : *Bibliotheca Graeca,* 1705—1728; *Bibliotheca Latina,* ed. a 5-a, 1721—1722 ; *Bibliotheca ecclesiastica,* 1718 etc.

348/23 Ignaz Aurelius Fessler (1756—1839), istoric maghiar, autorul unei autobiografii şi al unor romane istorice, dar mai cu seamă al istoriei maghiarilor, lucrare citată de Odobescu, a cărei primă ediţie a apărut în 1812—1825.

348/25 Henrik Lajos Finâly (1825—1898), filolog clasic, epigrafist, profesor de liceu şi universitar (Cluj), membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe, autorul unui important dicţionar al limbii latine şi a numeroase articole pe teme de arheologie şi epigrafie transilvană.

348/28 Johann Filtsch (1753—1836), paroh sas al Sibiului, reprezentant de seamă al istoriografiei săseşti. în contextul tendinţei autorităţii imperiale de a restrînge privilegiile saşilor, Filtsch, sprijinit de primarul Sibiului, Johann Friedrich Rosenfeld (1739—1809), şi de baronul Samuel von Brukenthal, iniţiază editarea documentelor care consfinţeau drepturile strămoşeşti ale saşilor. Editarea a fost asigurată de istoricul german August Friedrich Schldzer, *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen,* voi. 1—3, Gdttingen, 1795—1797 (aceste volume au fost folosite pe larg de corifeii Şcolii Ardelene pentru documentarea în problemele saşilor). Johann Filtsch a editat şi prima revistă cu tematică istorică din Transilvania : *Siebenburgische Quartalschrift,* voi. 1—7, 1790—1801. Vezi A. Armbruster, *Dacoromano-Saxonica,* Bucureşti, 1980, p. 74.

348/29 Lucius Annaeus Florus (sf. sec. I — începutul sec. al II-lea e.n.), istoric roman, autorul unei istorii a Romei în două cărţi, cu specială privire asupra acţiunilor militare : *Epitome bellorum omnium annorum DCC.* Stilul este elegant, cu accente retorizante, însă informaţia nu este întotdeauna cea mai exactă. Lucrarea conţine numeroase date interesante pentru istoria politică a dacilor în sec. I î.e.n. (FHDR, 1, p. 521—527).

348/31 Dionisie Fotino (1769—1821), istoric grec, stabilit în 1804 în Ţara Românească. Este pentru scurtă vreme secretar al domnului fanariot Ioan Caragea (1812—1814), însă cade în dizgraţie şi se refugiază la curtea lui Iordache Filipescu, unde scrie în limba greacă o istorie a românilor din cele trei ţări de la începuturi pînă la 1818. Publicată ia Viena în trei volume (1818—1819), opera a fost tradusă în româneşte (4 mss. la BAR) şi editată de George Sion în trei volume (opera citată de Odobescu). Pentru istoria veche lucrarea lui Fotino nu prezintă nici un fel de valoare. Un deosebit interes suscită, dimpotrivă, relatările din epoca mai apropiată autorului. Vezi V. Papacostea, *Balcania,* 7, 1944, p. 311—331 *(=• Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică,* Bucureşti, 1983, p. 463—476).

348/35 Ioan Fridvaldszky, călugăr iezuit, autorul unei culegeri de inscripţii latine aflate în Transilvania. Alături de opera inserată in bibliografie (apărută în 1767, nu în 1797), a publicat în acelaşi an şi în acelaşi loc (Cluj) *Mineralogia magni principatus Transilvaniae,* unde reproduce texte epigrafice după ediţiile mai vechi ale Iui Bongarsius, Zamosius, Koleseri, Ariosti.

348/36 Pentru Wilhelm Frohner vezi nota 90/3 de la *Un vas de lut.*

349/4 Auguste de Gerando (1819—1849), călător francez în Ungaria şi Transilvania, autorul unor interesante relatări cu privire ia aceste ţinuturi. Vezi Rubin Peter, *Francia Mrâtunk, August de Gerando (1819—1849),* Budapesta, 1982.

349/6 Edward Gibbon (1737—1794), istoric britanic din epoca luminilor. Atras de istoria romană în urma unei vizite la Roma în 1764, începe să redacteze monumentala operă *Decline and Fall of the Roman Empire,* 6 voi., 1776—1788. Primele patru volume sînt consacrate epocii cuprinse între sec. al II-lea e.n. şi 641, iar ultimele două (inferioare din punct de vedere calitativ primelor patru) istoriei bizantine în secolele VII—XV. Prin remarcabilul efort de analiză, ca şi prin stăpînirea plină de virtuozitate a surselor, nu în ultimă instanţă şi prin calităţile stilistice, lucrarea a dăinuit multă vreme în istoriografie, putînd fi consultată cu interes chiar în zilele noastre.

349/11 Jacob Grimm (1785—1863), fondatorul filologiei germanice. Principala sa operă, ^*Geschichte der deutschen Sprache* (1848), a rămas pînă astăzi una din operele fundamentale în domeniu.

349/12 Francesco Griselini (1717—1783), erudit italian, vădind o aplecare deosebită ;spre epigrafie. în lucrarea citată de Odobescu (ediţia italiană : *Letlere odeporiche,* Milano, 1780) foloseşte contribuţiile lui Garofalo *(supra,* n. 346/37) şi le completează cu noi documente epigrafice. Vezi Al. Krischan, *Franz Griselini — erster Historiograph des Banats,* Sonderdruck aus den *Deutschen Forschungen in Ungarn,* Jg. 8 (1943), p. 127—186, Munchen, 1980. Cf. Francesco Griselini, *încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei,* trad. şi note de C. Feneşan, Timişoara, 1984.

349/18 Joseph de Guignes (1721—1800), sinolog francez, membru in *Academie des Inscriptions et Belles-Lettres* (1754), conservator al antichităţilor la Luvru (1769), profesor la College de France (1757). A scris opere vaste despre istoria hunilor, a turcilor, a mongolilor, a chinezilor etc, unele cu totul fanteziste (de exemplu, *Memoire dans lequel on prouve que les Chinois sont une colonie egyptienne).* Fiul său, tot Joseph de Guignes (1759—1845), este autorul unui important dicţionar franco-latino-chinez.

349/36 LIekataios din Milet, logograf, participant la răscoala cetăţilor ioniene împotriva perşilor (499 i.e.n.). A umblat în diferite ţinuturi din Europa şi Asia, reiatind călătoria sa intr-o

operă din care nu s-au păstrat decît unele fragmente. Deşi influenţat de Hekatăios, Herodoţnu pregetă să-i demaşte insuficienţa informaţiei şi unele naivităţi, fr. 172 *(FGrHist)* Heka_ tăios menţionează pentru prima oară în literatura antică o localitate pe teritoriul ţării noastre. Organte (mai tîrziu Argamum, la Capul Dolojmanj lîngă Jurilovca).

349/40 Johann Heinrich Wilhelm Henzen (1816—1887), unul din primii reprezentanţi ai epigrafiei ştiinţifice şi ai şcolii critice în istoriografia consacrată Romei antice. După mai multe călătorii de studii în Franţa, Anglia, Italia şi Grecia, se stabileşte la Roma, unde devine membru în *Istituto di corrispondenza archeologica* (fondat de oameni de ştiinţă germani, sub oblăduirea kronprinţului Prusiei, viitorul rege Frederic Wilhelm al IV-lea, şi bucurîndu-se de colaborarea învăţaţilor italieni, danezi, francezi şi englezi). Pentru buletinul editat de acest institut Henzen prelucrează un imens material epigrafic provenit atît din Italia, cît şi din provinciile imperiului. Caracteristic pentru stilul său de lucru, plin de acribie, este studiul *De tabula alimentaria Baebianorum,* publicat în *Annali* ale aceluiaşi institut in 1845. Cooptat în glorioasa falangă a lui Theodor Mommsen pentru editarea exhaustivului *Corpus Inscriptionum Latinarum,* Henzen prelucrează inscripţiile oraşului Roma. Inscripţiile din Transilvania publicate în *Bulletino* îi fuseseră semnalate lui Henzen de J.M. Ackner *(supra,* n. 344/44).

349/42 Herodot (c. 490—c. 427 î.e.n.), „părintele istoriei", prezintă prin *Istoriile* sale (mai ales prin cartea a IV-a) o importanţă excepţională pentru istoria veche a României. Informaţiile sale despre geţi au fost culese la Olbia şi din alte cetăţi pontice pe care le-a vizitat în decursul numeroaselor sale călătorii. Pentru călătoria lui Herodot în zona pontică vezi P. Alexandrescu, *Pontica,* 11, 1978, p. 27—34. Textele referitoare la istoria noastră veche sînt reunite în FHDR, 1, p. 25—71.

349/45 Hesychios din Alexandria (sec. al V-lea sau al \T-lea) este autorul unui impresionant lexicon, în care a încercat să lămurească diferiţi termeni obscuri, expresii din limbi străine, precum si proverbe întîlnite la autorii antici. Informaţiile sale despre traci si sciţi sînt reunite în FHDR, 2, p. 389-393.

349/46 Hippocrates (460—c. 377/359 î.e.n.) nu ne oferă în celebra sa operă medicală decît informaţii despre sciţi (FHDR, 1, p. 79—83), nu şi despre vechiul teritoriu al geto-daciîor.

349/48 Sylvius J. Hohenhausen, maior în armata austriacă şi pasionat culegător de inscripţii în zona Haţegului, reunite în lucrarea citată (apărută în 1773, nu în 1775). Tot de ia el se păstrează un manuscris consultat cu folos de Th. Mommsen la Miinchen în perioada în care pregătea voi. al III-lea din CIL (cf. CIL III, p. 158).

349/49 Homer nu reprezintă un izvor pentru istoria veche a ţinuturilor noastre.

349/50 Quintus Horatius Flaccus (65—8 î.e.n.) face în *Satirele* şi *Odele* sale cîteva aluzii la confruntările militare dintre daci şi romani în epoca sa. Alături de aceste ştiri, şi ele destul de preţioase, poetul ne mai oferă *(Carm.,* 3, 24, 9—24) un pasaj deosebit de important referitor la structura socială de obşte a comunităţilor dace.

350/6 *Corpus Inscriptionum Graecarum* (CIG) iniţiat de August Boeckh este prima mare culegere de inscripţii greceşti din istoria epigrafiei. Publicarea incompletă (indicii au apărut abia în 1873, după ce cele patru volume văzuseră lumina tiparului între 1825 şi 1859) a făcut ca acest prim *corpus* să iasă repede din uz, fiind înlocuit după 1873 de o altă măreaţă întreprindere a aceleiaşi Academii Prusace de Ştiinţe, *Inscriptiones Graecae* (IG).

350/8 Cele trei volume ale culegerii lui Johann Caspar Orelli (1787—1849 : filolog elveţian, autorul unei ediţii complete a operelor lui Cicero în 8 volume — 1826-1837 — şi ai altor ediţii din Horaţiu şi Tacitus) şi W. Henzen *(supra,* n. 349/40) au marcat la vremea lor un însemnat progres în domeniul epigrafiei latine, însă au fost repede uitate după apariţia treptată la finele veacului trecut a tomurilor din CIL, iniţiat de Th. Mommsen.

350/11 Dintre lucrările lui Iordanes (sec. al VI-lea e.n.), episcop arian şi istoric got din Moesia, foarte importantă pentru istoria noastră veche este *De origine actibusque Getarum,* care, folosind lucrarea (pierdută între timp) a lui Cassiodorus, furnizează ştiri preţioase despre istoria geto-dacilor. Textele referitoare la istoria veche a României în FHDR, 2, p. 407—431.

350/13 Iosephus Flavius (37—95 e.n.), istoric iudeu, ia parte la războiul împotriva romanilor, cade prizonier în timpul luptelor, pentru a fi apoi eliberat de împăratul Vespasian. Protejat de acesta din urmă, precum şi de succesorul său, Titus, scrie *Războiul iudaic* (IIspl TTO5 louSatxou 7to>iu.ou) în 7 cărţi şi *Antichităţile iudaice* ('IouSatxv} apXatoXoyia) în 20 de cărţi precum şi alte lucrări de mai mică importanţă. Datele referitoare la vechile populaţii de pe, teritoriul ţării noastre sînt extrase în FHDR, 1, p. 414 — 417.

350/16 *le ch-r* este de completat, probabil, *le chancelier,* termen desemnînd şi alte atribuţii decît cele politice (M.C.).

350/20 Marcus Iunianus Iustinus (sec. al II-lea e.n.) este autorul unui rezumat *(Epiiome)* după opera — azi pierdută — in 44 de cărţi alcătuită de Trogus Pompeius *(Philippica)* pe la începutul erei noastre. Fără valoare din punct de vedere stilistic, opera lui Iustin are o mare însemnătate ca izvor istoric pentru unele regiuni periferice ale lumii romane. Conţine, între altele, date deosebit de preţioase despre situaţia de la Dunărea de jos în sec. al IV-lea î.e.n., despre dinastii geto-daci si luptele lor cu bastarnii (32, 3,16) etc. (vezi textele reunite în FHDR, 1, p. 351-365).

350/23 Nikolai Mihailovici Karamzin (1766—1826), scriitor, publicist şi istoric rus (iniţiala prenumelui apare greşit la Odobescu). Spirit romantic, influenţat în tinereţe de J. J.Rousseau, scrie romane sentimentale şi editează diferite reviste. Numit în 1803 istoriograf oficial al ţarului, scrie o stufoasă istorie a Rusiei *(Istoria gosudarstva rossiskogo,* Petersburg, 12 volume, 1816—1829), care ajunge cu relatarea evenimentelor pînă la 1612. Karamzin este un adept al statului centralizat şi preferinţele lui se îndreaptă spre Ivan al III-lea (1462—1505), ca tip ideal de suveran cu personalitate. Evident, lucrarea nu are nici o valoare pentru istoria Daciei, ci numai pentru ţinuturile nord-pontice in antichitate.

350/25 Petru Katanchich (Katancsich, după ortografia maghiară), scriitor croat (1750—1825), cleric franciscan şi bibliotecar la Buda. Prima din cele două lucrări pe care le menţionează Odobescu (apărută postum) este foarte importantă pentru precizările de ordin topografico-arheologic referitoare la zona din vecinătatea Dunării. Cu această ocazie se publică numeroase inscripţii, pentru care autorul utilizează o abundentă literatură epigrafică.

350/32 Samuel K61eseri a lăsat, alături de lucrarea citată, şi un manuscris utilizat de J. Seivert *(infra,* n. 354/32), plin de erori însă. Pentru o apreciere negativă a operei lui Koleseri vezi Th. Mommsen, CIL, III, p. 157.

350/33 Kovâry Lâszlo (1817—1907), cancelist la Tîrgu-Mureş (din 1842), participant la revoluţia de la 1848—1849, membru corespondent al Academiei Maghiare de Ştiinţe. A scris numeroase lucrări de istorie a Transilvaniei, consacrate mai ales epocii medievale şi încununate de o sinteză în 6 volume *(Erdelg Tortenete [Istoria Transilvaniei]),* Cluj, 1859—1866, alături de cîteva studii închinate antichităţilor transilvane, precum cele citate de Odobescu.

350/43 Jean-Baptiste-Felix Lajard (1783—1858), arheolog şi diplomat francez. Interesul pentru arheologia orientală i-a fost trezit de o misiune diplomatică în Persia. Tot aici a adunat prima colecţie de sigilii-cilindru asiro-babiloniene din lume. Este autorul a numeroase studii consacrate divinităţilor orientale şi iconografiei acestora, printre care: *Recherches sur te culte, les sgmboles, les aitributs et. les monuments figures de Venus, en Orient et en Occident, avec un atlas de 30 planches,* Paris, 1837; *Recherches sur le culte public et les mysteres de Mithra, en Orient et en Occident* (lucrare rămasă neterminată şi apărută postum în 1867). Memoriul de faţă este consacrat descoperirilor mithraice din Transilvania şi „mithraeum"-ului de la Săveni (pe Olt), descoperit în 1836 şi descris, alături de Lajard, şi de VI. de Blaremberg *(supra,* n. 346/20). Despre această descoperire vezi D. Tudor, OR, p. 388. Vezi şi *Istoria archcotogiei.* ed. D. Tudor, p. 314—315.

350/46 Ferdinand de Lasteyrie du Saillant (1810—1879), arheolog şi om politic francez. Din politică se retrage după lovitura de stat a prinţului Ludovic Bonaparte. Ca erudit arheolog, a lăsat *Histoire de la peinture sur verre en France* (1838—1857). Lucrările sale au fost adesea folosite de Odobescu, mai ales în *Novocerkask.*

350/49 Pentru activitatea pe tărim istoriografie a lui August Treboniu Laurian (1810—1881) vezi, sintetic, P. Teodor, în *Evoluţia gîndirii istorice româneşti,* Cluj, 1970, p. 107—114, iar pentru realizările sale epigrafice I. I. Russu, IDR, I, p. 48—49.

351/1 Wolfgang Lazius a publicat la Frankfurt în 1598 şi *Reipublicae Romanae in exteris provinciis, bello acquisitis, constitutae, commentariorum libri duodecim,* la anexa cărora apare ediţia a Il-a a operei lui Zamosius *(infra,* n. 356/2).

351/3 William Martin Leake (1777—1860), arheolog englez. Militar de carieră, a stat după 1802 multă vreme în Grecia. în afară de lucrarea citată, a mai scris *Journal of a tour in Asia Minor* (1824), *Travel through Moreea* (1830), *Travels in North Greece* (1835-1841), *Topography of Athens* (1841) şi alte opere, tipice toate pentru perioada arheologiei romantice. *Topography of Athens,* lucrare tradusă în 1869 în franceză, a fost multă vreme un ghid turistic de referinţă pentru antichităţile Atenei.

351/4 Joachim Lelewel (1786—1861), om politic şi istoric polonez, profesor la Krzemieniec, Vilna şi Varşovia, de unde este suspendat (1824) de autorităţile ţariste datorită vederilor sale democratice. Fiind unul din conducătorii revoluţiei din 1830—1831, este nevoit să ia calea exilului îa Paris. Alături de lucrări speciale închinate istoriei Poloniei, Lituaniei, Ruteniei, a scris sinteze importante precum *Numismatique du Moyen Âge* (1835) şi *Geographie du Moyen Âge* (1850—1852). Nu prezintă însă nici un interes pentru tematica acestei bibliografii.

351/17 Lucian din Samosata (c. 125—182 e.n.) a lăsat în bogata şi variata sa operă cîteva informaţii referitoare îa geţi si sciţi, între care si unele date de a doua mînă cu privire ia Zaîmoxis. Vezi FFIDR, 1, p. 611-615.

351/35 Paulo Manuzio (1512—1574), erudit italian. Provenit dintr-o familie de editori, Manuzio publică mai întîi operele lui Petrarca la Veneţia, apoi, chemat de papa Pius al IV-lea la Roma (1561), se îngrijeşte de tipărirea operelor Părinţilor Bisericii după manuscrisele de la Palatin, a scrierilor Sf. Ciprian (1563), a Bibliei în latineşte etc. A scris patru tratate de antichităţi romane.

351/38 Marcus Valerius Martialis (c. 40—104 e.n.) furnizează in epigramele sale cîteva informaţii despre geto-daci, mai cu seamă despre relaţiile politice ale acestora cu Imperiul Roman în epoca lui Domiţian (FHDR, 1, p. 435—447).

351/39 Luigi Ferdinando Marsigli (1658—1730), ofiţer de geniu în armata austriacă şi arheolog amator. Gu ocazia fortificării Dunării în Banat şi Oltenia în contextul războaielor antiotomane victorioase purtate de Eugeniu de Savoia, Marsigli cercetează minuţios toate monumentele antice (oraşe, castre, străzi etc.) de pe ambele maluri ale Dunării. Toate aceste date, însoţite de o abundentă ilustraţie, alcătuiesc 7 volume tipărite în latineşte în 1726, scrise după retragerea din armată a lui Marsigli (în urma unor intrigi, cărora îe-a căzut victimă). Aceste scrieri — care conţin nu numai date arheologice, ci şi geo-hidrografice, astronomice, fizice etc. — au fost traduse în 1744 în limba franceză ; este tocmai lucrarea citată de Odobescu, Pentru activitatea lui Marsigli vezi D. Adameşteamij *11 primo archeologo della România: Luigi Ferdinando Marsigli (1658— 1730),* în *Roma. Rivista di studi e di vila romana,* 1942, extras, 9 p. ; I. I. Russu, IDR, I, p. 43-44.

351/43 Lucrarea lui J. F. Massmann (cu titlul complet: *Libellus aurarius sive tabulae ceratae et antiquissimae et unicae romanae in Fodina aurăria apud Abrudbanyam, oppidum Transylvanum, nuper repertae)* a apărut, de fapt, în 1840. Despre valoarea destul de scăzută a acestei lucrări: IDR, I, p. 169, n. 7 ; pentru istoricul descoperirilor fabulelor cerate din galeriile de la Roşia Montană: *ibid.,* p. 172—174.

351/45 Aîfred Maury (1817-1892), bibliotecar îa Tuileries (1860), profesor la College de France (1862) şi director al Arhivelor (1868—1888). Este autorul unor valoroase lucrări despre vechile legende şi credinţe franceze, în frunte cu *Croyances et legendes du Moyen Âge* (1896).

351/48 Franz Xaver von Miklosich (Miklosic), filolog sloven (1813—1891), „părintele" filologiei slave, primul titular al catedrei de slavistică de la Viena (1849). Operele sale principale, *Lexicon linguae slovenicae veteris dialeeti* (1850), *Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum* (1862—1865), *Vergleichende Grammatik der slawischen Sprachen* (4 voi., 1852—1875), *Etymologisches Worterbuch der slawischen Sprachen* (1886), au deschis largi perspective slavisticii şi sînt şi astăzi consultate cu interes de specialişti.

351/52 Karl Miilîenhoff (1818—1884), filolog german, profesor la Kiel, autorul unei monumentale *Arheologii germane* (1870), lucrare de bază a germanisticii.

352/1 Pentru Fr. Miiller vezi *supra,* n. 344/44.

A scris

352/14 Johannes Ferdinand Neigebaur (1783—1866), consul şi consilier juridic al Prusiei îa Bucureşti, s-a dovedit un asiduu cercetător ai antichităţilor romane din Dacia. în iulie 1847 a efectuat, însoţit de .1. M. Ackner *(supra,* n. 344/44) şi de medicul A. Fodor din Deva o cercetare periegheticǎ in Ţara Flaţeguîui. Descoperirile epigrafice făcute cu această ocazie au fost în parte comunicate lui W. Henzen, în parte valorificate în prima din lucrările amintite de Odobescu, cu titlul complet *Dacien aus den Uberresten des klassischen Altertums mit besonderer Rucksicht auf Siebenburgen. Topographisch zusammengestellt,* Kronstadt [Braşov], 1851.

352/17 Nestor (? — c. 1115), cronicar rus, a cărui scriere (cunoscută sub numele de „Cronica lui Nestor'› sau „Povestea vremurilor trecute") furnizează date foarte preţioase despre românii din secolele X—XI.

352/22 Berthold Georg Niebuhr (1776-1831), istoric german, fiul călătorului în Orient Garsten Niebuhr. Strălucit profesor la Berlin şi Bonn, Niebuhr este primul mare reprezentant al „şcolii critice" în istoriografia consacrată antichităţii. în opera sa de căpetenie, *Romische Geschichte,* Berlin, voi. 1—2; 1811 ; 3,1832, a reconstituit, în urma unui examen critic al tradiţiei, mai ales istoria timpurie a Romei.

352/24 *Nolitia Dignitatum* (probabil primul sfert al secolului al V-lea e.n.) este o listă a rangurilor militare, a funcţiilor şi a trupelor, bazelor navale etc. din tot imperiul. Cuprinde două părţi: Orientul şi Occidentul. Partea orientală — prezentînd situaţia din epoca imediat următoate domniei lui Constantin cel Mare — furnizează date importante despre repartiţia trupelor de la Dunărea de jos.

352/28 Baîâsz Orbâii (1830—1890), istoric secui, participant la revoluţia dela 1848—1849, membru corespondent al Academiei Maghiare de Ştiinţe (1887). în afară de lucrarea citată de Odobescu —cu titlul complet *A szekelyfold leirâsa tortenelmi. regeszeti, [ermesze'rajzi es nepismei szemponlbol* [Descrierea secuimii din punct de vedere istoric, arheologic, demografico-etnografic şi al naturii] — a mai publicat *A szekelyek szârmazâsdrol es inlezmenyeirol* [Despre originea şi instituţiile secuilor], Cluj, 1888. precum şi o monografie a oraşului Turda : *Torda vâros es kbrnyeke* [Oraşul Turda şi împrejurimile lui], Budapesta, 1889. în toate aceste lucrări Baîâsz Orbân oferă date importante despre populaţia românească, mai ales documente fotograîice ale portului popular, istoricul secui fiind primul care a folosit în Transilvania fotografia pentru ilustrarea unei cărţi.

352/29 Paulus Orosius (c. 390— ? e.n.), istoric şi polemist creştin format la Llippona, la şcoala lui Augustin şi in Palestina, sub îndrumarea lui Ieronim (Hieronymus). Este autorul a două opere cu caracter polemic *(Commonitorium de errore Priscillianistarum et Origenistarum* şi *Liber apologeticus contra Pelagium)* şi, mai ales, al primei mari istorii universale scrise vreodată de un autor creştin, *Adversus paganos historiarum libri VII* [Şapte cărţi de istorie împotriva paginilor]. Pentru această din urmă lucrare a folosit surse variate, de unde a extras informaţii pe care le-a interpretat în viziune creştină, căutînd, ca şi Lactantius şi Augustin înaintea sa, să demonstreze superioritatea morală a creştinismului. Informaţiile referitoare la istoria noastră veche cuprinse în această lucrare (vezi FHDR, 2, p. 189—197) sînt în general de a doua mînă (provenite de la autorii pe care Orosius i-a folosit pentru documentare) şi conţin uneori chiar unele greşeli, mai ales pentru perioada mai veche, mult prea puţin familiară autorului creştin.

352/33 Publius Ovidius Naso (43 î.e.n. — 17 e.n.) furnizează prin ale sale *Tristia* şi *Epistulae ex Ponto* date dintre cele mai importante referitoare la geţii dobrogeni şi la alte populaţii din această zonă. Dată fiind însă tonalitatea elegiacă a poemelor, toate aceste informaţii trebuie preluate cu mult spirit critic (textele reunite în FHDR, 1, p. 273—341).

352/40 Pausanias (sec. al IE-lea e.n.), scriitor şi călător (periegheţ) celebru al antichităţii. Cultivînd genul „periegheţic", a lăsat o operă în 10 cărţi *(Călătorie in Grecia),* care cuprinde foarte bogate date cu privire la istoria, obiceiurile, sărbătorile, tradiţiile greceşti, precum şi ştiri referitoare la monumentele arhitecturale şi de artă. Acestea din urmă au putut fi, începînd cu săpăturile efectuate în a doua jumătate a sec. al XIX-lea la Dipylon (1871), Micene (1874), Olympia (1875), Epidaur (1881) etc, verificate, interesul cercetării moderne pentru această sursă crescînd considerabil. Un impuls deosebit în această direcţie a avut darul să-l dea lucrarea lui James G. Frazer, *Sur les traces de Pausanias. A travers la Grece ancienne.* Paris, 1927. Lucrarea lui Pausanias conţine doar puţine ştiri despre geţi, împrumutate, mai ales, de la Diodor din Sicilia (FFIDR, 1, p. 619-621).

352/42 Simon Pelloutier (1694—1757), pastor şi istoric german (fiul unui emigrant francez), director al Colegiului francez de la Berlin, membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin. Prima ediţie din *Histoire des Celtes...* (lucrare citată în bibliografie) apăruse în 1740—1750,

352/46 Lucrarea lui Kar] F. Peters a apărut în *Denkschriften der Wiener Akademie der Wissenschaften, mathematisch-naturwissenschaftliche Closse,* 27, 1867. Este prima abordare cu adevărat ştiinţifică a geografiei şi geologiei Dobrogei.

352/49 *Tabiila Peutingerictna* este o hartă a principalelor drumuri din epoca romană. Manuscrisul păstrat (o copie din sec. al Xl-lea sau al XH-lea) a fost descoperit de umanistul Konrad Celtes, care 1-a cedat consilierului Konrad Peutinger din Augsburg. în cele din urmă, manuscrisul a ajuns în biblioteca imperială de la Viena. Pe hartă — al cărei autor rămîne necunoscut, întrucît prima filă din cele 12 ale manuscrisului a dispărut — sînt menţionate principalele drumuri şi localităţi din Imperiul roman. Se pare că harta — databilă într-o epocă mai tîrzie (provinciile sînt delimitate şi desemnate uneori după sistemul administrativ introdus de Diocleţian, 284—305) — a avut drept model un itinerar din jurul anilor 260—270 e.n. Unul din principalele argumente este şi faptul că harta exclude partea de est a Daciei din imperiu (Transilvania de est). Vezi C. Daicoviciu, *Revue de Transylvanie,* 6, 1940, p. 54 sqq.

353/1 Flavius Philostratos (sfîrsitul sec. al II-lea — începutul sec. al III-lea e.n.), autor grec, stabilit pentru o vreme la Roma în anturajul împărătesei Iulia Domna. A scris *Viata lui Apollonios din Tyana* (o biografie a unui taumaturg pitagoreic din sec. I. e.n.), *Vieţile sofiştilor* (care cuprinde bogate informaţii biografice cu privire la corifeii celei de-a doua sofistici— sec. I—II e.n.) şi un tratat de gramatică. S-au păstrat, de asemenea, şi cîteva scrisori. Informaţii cu privire la geţi: FHDR, 1, p. 657—667. Este posibil ca tratatele *Heroikos* şi *Gymnastikos* să fi fost alcătuite de acelaşi Philostratos. Callistratos este celebrul filolog din sec. al II-lea î.e.n., discipol al lui Aristofan din Bizanţ; opera sa însă nu conţine ştiri referitoare la istoria veche a României.

353/3 Patriarhul Photios (827—893) a alcătuit o lucrare cu caracter enciclopedic *(Bibliotheca),* reunind numeroase referiri la operele antice — multe din ele importante, întrucît lucrările originale s-au pierdut între timp — , însă nu furnizează date referitoare la istoria ţinuturilor noastre.

353/4 Pentru Zonaras vezi *supra,* n. 347/37.

353/5 Pentru Plinius Secundus (Minor) vezi nota 250/4 de la *împăratul Traian.* Textele referitoare la Dacia: FHDR, 1, p. 477—483.

353/6 Caius Plinius Secundus (Maior), celebrul erudit (23—79 e.n.), a transmis în a sa *Naturalis historia* şi cîteva ştiri referitoare la geografia si istoria ţinuturilor de la Dunărea de jos (FHDR, 1, p. 397-411).

353/8 Piutarh (46—120 e.n.) furnizează informaţii — ce e drept, în general, preluate de la autorii mai vechi pe care i-a consultat — despre regiunile noastre mai ales in *Vieţile paralele,* dar şi în alte scrieri, mai mărunte (cf. FHDR, 1, p. 455—463).

353/12 C. Iulius Pollux (a doua jumătate a secolului al II-lea e.n.), retor la Atena, este autorul unui *Onomastikon* în 10 cărţi — dedicat împăratului Gommodus (180—192) — , care nu conţine însă nici un fel de ştiri care să justifice includerea lui în prezenta bibliografie.

353/13 Pomponius Mela (mijlocul secolului I e.n.) este autorul unei *Descrieri a Pămîntului (De chorographia),* care poate fi considerată prima geografie datorată unui autor latin. În această lucrare, cuprinzînd trei cărţi pentru care autorul a consultat, între altele, şi producţii ale geografiei elenistice, îşi găsesc locul date etno-geografice despre zona pontică de vest, uneori chiar şi despre hinterlandul balcanic (FHDR, 1, p. 387—393).

353/16 Jan Potocki (1761—1815), arheolog, etnolog şi istoric polonez, membru al celebrei familii nobiliare, creatorul etnologiei slave.

353/17 Procopius din Cezareea (sec. al VL-iea e.n.), istoriograf în epoca lui Iustinian (527—565). Dacă în lucrarea *Despre războaie* descrie înfruntările militare ale bizantinilor cu perşii (cărţile 1—2), vandalii (cărţile 3—4) şi goţii (cărţile 5—8), iar în *Despre zidiri* informează despre construcţiile şi refacerile de cetăţi din epoca sa, în lucrarea cunoscută sul? numele de *Istoria secretă* — scoasă la iveală abia după moartea lui Iustinian — autorul îşi "ex-

primă şi propria poziţie ideologică. Procopius se dovedeşte a fi un exponent al atitudinilor con servatoare din cercurile senatoriale tradiţionale, opuse autocratismului şi reformelor împăratulu Toate aceste lucrări conţin ştiri despre zona de la Dunărea de jos, a căror valoare este cu ati mai demnă de luat în considerare, cu cît se situează într-o epocă exasperant de săracă în dat provenite din surse literare despre acest ţinut. Vezi FLIDR, 2, p. 433—475.

353/20 Claudius Ptolemaios (Ptolemeu), geograf şi astronom din Alexandria (mijlocu secolului al II-lea e.n.), părintele de necontestat al geografiei matematice, pentru care terenu fusese pregătit încă din epoca elenistică de geografii în frunte cu Eratostene, autorul celebrel măsurători. între cele c. 8 000 de localităţi, pentru care *îndreptarul geografic* al lui Ptolemeu d latitudinea şi longitudinea, se află şi cele de pe teritoriul actual al ţării noastre. La aceasta adaugă informaţii despre diferitele seminţii din zonă. Vezi FLIDR, 1, p. 535—557.

353/24 Dimitrie Daniil Philippides (? — c. 1832), istoric grec născut în Tesalia şi st bilit — după multe călătorii de studii (Grecia, Italia, Franţa) — la Iaşi. Este autorul un lucrări de istorie, geografie, filologie, logică, filozofie, precum şi al unor traduceri. Opera cea mai importantă este cea citată de Odobescu în bibliografia de faţă, piima din istoriogra care abordează pe larg istoria veche a întregului ţinut locuit de români. Autorul prezintă cor originea daco-romană a românilor şi dăinuirea elementului daco-roman pe teritoriul fos provincii Dacia. Interesant este apoi faptul că se foloseşte chiar în titlul lucrării numele România, ceea ce apare deosebit de semnificativ pentru sentimentele faţă de români ale au rului de origine şi de limbă greacă. Astăzi, desigur, complet depăşită, lucrarea lui Philippid putea fi consultată cu folos — în ciuda stilului său, pe alocuri greoi şi confuz — în epoca care Odobescu o recomanda în bibliografie. Despre autor şi operele sale vezi N. Bănescu, *An rul Institutului de istorie naţională* (Cluj), 2, 1923, p. 119—204 ; idem, *Viaţa şi opera lui Da Philippide. Cartea sa despre pămîntul românesc,* Bucureşti, 1924.

353/26 Edgar Quinet (1803—1875), istoric romantic francez aflat sub influenţa s rituală a lui Herder, din a cărui operă traduce în 1827. Predă la College de France (1842—18 cam în aceeaşi perioadă cu Michelet, de care îl apropiau concepţiile politice. După ce partic la revoluţia de la 1848, ia în 1852 calea exilului (Bruxelles). Operele sale principale — *genie des religions* (1842), *Le Christianisme et la. Revoluiion Francaise* (1846), *La Revolution* (18 — sînt pătrunse de spirit liberal şi anticlerical. A fost un mare prieten al românilor şi un a piat al cercurilor emigraţiei paşoptiste.

353/28 Necunoscutul autor din Ravenna al *Cosmographiei (Descrierea lumii)* era cr şi a trăit prin sec. al Vll-lea e.n. Opera sa a fost alcătuită, probabil, pe baza unei hărţi n tare mai vechi (se observă multe similitudini cu *Tabula Peutingeriana ;* cf. *supra,* n. 352/ însă cu adaosuri în lumina contribuţiilor mai recente (Orosius, Iordanes, Isidor din Sevi Datele despre regiunile noastre sînt reunite în FHDR, 2, p. 579—581.

353/29 Karl Ritter (1779—1859), geograf german, profesor la Şcoala militară d Berlin, continuatorul operei lui Alexander von Humboldt. Principala sa operă (apărut 19 volume între 1817 şi 1859) este *Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und Geschichte Menschen.*

353/32 Robert Ed. Roesler (1836—1874), istoric şi filolog german, originar din Mor docent la Universitatea din Viena, profesor la Lemberg (azi Lvov) şi Graz. Alături de lucrări de mai mici dimensiuni despre geto-daci şi istoria limbii române *(Dacier und Ron Eine geschichtliche Studie,* Viena, 1866; *Die Anfănge des Walachischen Furstenthums,* V 1867), a publicat bine cunoscutele *Românische Studien. Untersuchungen ziu älteren Gesc Rumăniens,* unde a susţinut, după cum se ştie, originea sud-dunăreană a românilor, introdu astfel teoria greşită şi tendenţioasă denumită de multă vreme ,,rocsleriană". Despre ac teorie, care este, „în fond, identică cu ipoteza lui Sulzer" *(infra,* n. 354/54) şi care „s-a pro mai ales în Ungaria, unde n-au lipsit şi consideraţiuni de ordine politică, căutîndu-se, în l naţionale, şi arme din arsenalul istoriei" (D. Onciul, *Opere complete,* ed. A. Sacerdo voi. I, Bucureşti, 1946, p. 339) şi despre ecoul ei în literatura de specialitate romă străină vezi N. Stoicescu, *Continuitatea românilor,* Bucureşti, 1980, p. 41—57: St. Brez *op. cit.,* p. 71—80.

353/39 Florian (Floris) Romer (1815—1889), istoric, epigrafist şi naturalist, profe gimnaziile de la Bratislava, Gyor şi Budapesta. Alături de lucrările menţionate de Odo merită a mai fi amintită şi lucrarea în 4 volume *Gyori tortinelmi es regeszeti fuzetek,* Buda 1865 sqq.

353/46 Frederic de Rougemont (1808—1876), om politic (regalist), istoric şi scriitor elvețian, cunoscut mai cu seamă printr-o *Philosophie de Vhistoire aux differentes âges de Vhumanite* (1874), concepută ca o prefață a unei opere de mare întindere.

354/5 Pavel Josef Safafik (1795—1861), filolog ceh, elev al lui Jernej Bartolomeus Kopitar (1780—1844). în opera citată în bibliografie — foarte importantă pentru perioada în care a apărut şi exercitînd o mare influență în epocă — se susține că românii sînt un amestec de daci, romani şi slavi („ein aus der Vermischung von Daciern, Romern und Slawen hervorgegangenes Volk", voi. 1, p. 31), exagerîndu-se contribuția elementului slav. Judicioase sînt însă observațiile cu privire la substratul traco-dacic.

354/15 Johann KarI Schuîler (1794—1865), erudit sas din Sibiu, rector al gimnaziului din acelaşi oraş (1831—1836), membru corespondent al Academiei Imperiale de Ştiințe din Viena (1847), membru de onoare al Societății berlineze pentru limba germană (1839) şi al Asociației istorice a Carintiei (1856). A studiat cu precădere istoria medievală a Transilvaniei şi, în special, sec. al XVI-lea *(Umrisse und kritische Studien zur Geschichte von Siebenburgen,* voi. 1—3, Sibiu, 1840—1872), precum şi istoria veche a românilor, limba şi etnografia acestora. Din această ultimă serie de lucrări, demnă dc reținut, alături de cele inserate în bibliografie, este *Argumentorum pro latinitate linguae Valachicae sive liumunae epicrisis,* Sibiu, 1831. în 1840 a editat singurul volum din *A rchiv fur die Kenntnis von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart.*

354/32 Johann(es) Seivert (1735—1785), erudit sas, profesor la Sibiu, preot (din 1771) la Hammersdorf (Guşterița), istoric al Transilvaniei medievale, al activității cărturarilor saşi şi al antichităților romane intracarpatice.

354/34 Pentru G. Seuîescu vezi studiul nostru introductiv.

354/40 Karl Simrock (1802—1876), filolog german. După o scurtă carieră de magistrat (pînă în 1830), îndepărtat fiind datorită ideilor sale liberale, se consacră studiului literaturii germane vechi. Din 1850 este profesor la Bonn. Lucrarea citată în bibliografie apăruse în primă ediție în 1853—1855.

354/45 Pubîius Papinius Statius (c. 40—96 e.n.), poet epic din epoca împăratului Domițian (81—96). Dintre operele sale s-au păstrat poemele mitologice *Thebais* (12 cărți) şi *Achilleis* (2 cărți) şi, mai cu seamă, *Silvae* (Improvizații) în 5 cărți, dedicate unor înalți demnitari în frunte cu însuşi împăratul Domițian. Această ultimă operă — cea care îl defineşte pe poet drept reprezentant al noului clasicism — conține şi interesante date istorice despre Domițian, inclusiv despre înfruntările sale cu dacii (FHDR, 1, p. 421—425).

354/47 Stephanos din Bizanț, gramatic din epoca lui Iustinian şi autor al lexiconului geografic *Ethnika* (alcătuit probabil între 528 şi 535), a extras, între altele, ştirile din Hekataios *(supra,* n. 349/36) referitoare la situația de la gurile Istrului.

354/48 Strabon (c. 64 î.e.n. — c. 25 e.n.), celebrul geograf, a furnizat în ale sale *Geographica* (17 cărți) — cea mai completă lucrare de acest gen din toată literatura antica — ample informații despre istoria ținuturilor noastre (FHDR, 1, p. 217—253).

354/53 Suidas (Suda, provenind din aouSa — „construcție măreață şi făcută cu multă trudă, bine plănuită şi utilă") a fost multă vreme considerat nume de persoană. Este, de fapt, numele dat unui monumental lexicon de nume comune şi proprii alcătuit de unul sau mai mulți autori anonimi în a doua jumătate a secolului al X-lea. Lexiconul cuprinde şi date care interesează istoria veche a României; vezi FHDR, 2, p. 699—703.

354/54 Franz Joseph Sulzer (? — 1791), căpitan în armata austriacă, stabilit temporar în Țara Românească, apoi naturalizat la Braşov. Pasionat dc istorie, însă fără a depăşi granițele diletantismului, a scris opera citată în bibliografia de față, cu titlul complet *Geschichte des transaipinischen Daciens, das ist Walachei, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des nbrigen Daciens* (cele trei volume apărute in 1781—1782 cuprind doar partea istoriografică şi geografică: partea istorică este inedită). Lucrarea a fost destul de apreciată în epocă şi îşi păstrează şi astăzi valoarea de document pentru epoca trăită de autor. Partea de istorie veche însă nu are nici o valoare, cu atît mai mult cu cit considerațiile autorului sînt subordonate tezei cu tentă politică a retragerii întregii populații romane la sud de Dunăre sub Aurelian — teză al cărei fondator a fost, alături de Engel *(supra,* n. 348/4). Teoriile sale au fost criticate de corifeii Şcolii Ardelene, mai ales de Gh. Şincai.

354/57 Georgios Syncellus (rstopytoc; o SuY^s^Xoț), cronicar bizantin (sfîrşitul sec al VHI-lea — începutul sec. al IX-lea), secretar privat *(Gdyy.zKkoq)* al patriarhului Constanț nopoîelui, Tarasios (784—806). Retras la o mănăstire, scrie o cronică ('**EXXOY**^ Xpovoypacpia de la începutul lumii pînă la Diocletian (284) în spiritul ortodoxiei bizantine. Opera prezint interes istoric în măsura în care citează scrieri pierdute între timp. Istoria sa a fost continuat de Theophanes Confesorul, care o aduce la zi (pînă la 813), operă care va fi, la rîndul e continuată de cronografi anonimi pînă ia 961.

355/2 Publius Cornelius Tacitus (după alte păreri, prenumele arii fost Caius, cum apa şi ia Odobescu), marele istoric latin (55 ?—118 e.n.), transmite şi date referitoare la istoria Daci — mai ales în sec. I e.n., în ajunul cuceririi traiane (cf. FHDR, 1, p. 487—503).

355/6 Amedee Thierry (1797—1873), istoric romantic francez, fratele lui August Thierry. Istoria galilor citată în bibliografie — a cărei primă ediție apăruse în 1828 — a făc mare vîlvă în epocă, fiind nedepăşită pînă la începutul veacului nostru (cînd a apărut sinte in 8 volume a lui Camille Julian). Lucrarea nu conține date despre daci, dar în epoca în care a fost redactată ar fi putut constitui un bun model de sinteză consacrată unui popor an aflat pe o treaptă de civilizație similară.

355/8 Thucydides (c. 460 — c. 396 î.e.n.), istoricul războiului peloponeziac, este imp tant ca izvor pentru istoria noastră antică prin informațiile pe care le furnizează despre rega odrid (tracic) în a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n. (FHDR, 1, p. 75—77).

355/10 Johannes Erik Thunmann (1746—1778), istoric de origine suedeză, profesor Germania, la Halle. în erudita sa lucrare — prezentă în bibliografie — apare, încă destul confuz exprimată, ideea substratului tracic al limbii române, pe baza căruia se deduce, mod eronat, o înrudire dintre română şi albaneză (cf. 1.1. Russu, *Etnogeneza românilor,* Bucure 1978, p. 38).

355/12 Louis Sebastien Le Nain de Tillemont (1637—1698), istoric francez format spirit jansenist la Port-Royal. Alături de lucrarea citată în bibliografie, a mai scris *Memo pour servir â Vhistoire ecclesiastique des six premiers siecles,* 16 voi,, 1693—1712. Operele sale colaje de vechi texte şi apar ca remarcabile prin erudiția autorului, dar sînt lipsite de sp critic şi sintetic.

355/14 Lorenz Toppeit (1641—1670), cronicar sas (numele latinizat: Laurentius peltinus). în lucrarea citată a susținut originea dacică a saşilor, opunînd această teorie unei fantezii a istoriografiei epocii, aceea a originii carolingiene. Mitul originii dacice a saşilor menționat necritic şi de Miron Costin, apoi preluat de Neculai Costin, aflați ambii sub influ lui Toppeltinus. Vezi A. Armbruster, *op. cit.,* p. 91—92.

355/17 Carol (Kar61y) Torma (1829—1897), epigrafist, arheolog şi jurist maghiar Transilvania, profesor la Facultatea de Drept din Cluj şi profesor de arheologie clasic Budapesta. A practicat săpături în castrul de la Ilişua (1859—1860) şi a publicat numer piese epigrafice în revistele vremii. în 1880 — deci, după bibliografia întocmită de Odobesc avea să publice un *Repertorium ad litteraturam Daciae archaeologicam et epigraphicam* (B pesta). Intenționa, de asemenea, fără a-şi fi putut, în cele din urmă, duce planul la bun s să alcătuiască un *corpus* al inscripțiilor latine din Dacia. Vezi I. I. Russu, SCIV, 10, 1959, p. <despre viața şi activitatea lui Torma vezi contribuțiile lui H. Finâly, G. Teglâs, G. Kuhn *Erdelyi Muzeum,* 1897, p. 177—179, 541-549, respectiv 1899, p. 1-13).

355/28 Jean Alexandre Vaillant (1804—1886), publicist francez venit în 1829 în Românească ca educator al odraslelor marelui ban George Iordachi Filipescu. în 1830 a de o şcoală, apoi a condus o vreme colegiul „Sf. Sava". A publicat o gramatică româneas a fost unul din primii traducători din limba română. în 1840 a fost nevoit să se autoexile urma descoperirii de către autorități a mişcării de la 1840, sub conducerea lui Mitiță pescu, acțiune la care Vaillant participase. După o scurtă şedere la Iaşi — unde a st cronicile moldoveneşti şi 1-a cunoscut pe Mihail Kogălniceanu — s-a stabilit la Paris, un sprijinit activ emigrația română paşoptistă şi cauza Unirii Principatelor. Lucrarea lui Va menționată în bibliografie datorează unele pasaje, după părerea unor autori, lui M. Kogălnic care îl încurajase pe prietenul său în această întreprindere istoriografică.

355/31 Caius Valerius Flaccus (45 — c. 96 e.n.), autorul unei epopei (neterminat titlul de *Argonautica* după modelul elenistic al lui Apollonios din Rhodos. Descriind peri argonauților în Pontul Stîng şi pe Dunăre, autorul oferă ştiri cu caracter geografic despre a zone. Vezi FHDR, 1, p. 427-429.

355/35 Operele lui Venantius Honorius Clementianus Fortunatus (c. 540 — c. 600), episcop de Poitiers şi cel mai însemnat poet de limbă latină al epocii merovingiene, şi cele ale lui Decimus Magnus Ausonius (310 — c. 395 e.n.), celebrul poet tîrziu, nu conţin date despre vechea Dacie, prezenţa lor în bibliografie nefiind necesară.

355/37 Pentru Sextus Aurelius Victor vezi nota 250/1 de la *împăratul Traian.*

355/46 Xenophon (c. 430—354 î.e.n.), istoric şi militar atenian, a participat în 401 î.e.n., alături de alţi mercenari greci, la lupta satrapului persan Cyrus cel Tînăr împotriva fratelui său, regele Artaxerxes. După înfruntarea de la Cunaxa, în care tînărul pretendent îşi află moartea, cei 10 000 de mercenari reuşesc să se retragă sub conducerea lui Xenophon prin Anatolia pînă în Grecia. Această expediţie este relatată în principala operă a lui Xenophon, *Anabasis,* foarte populară în toate epocile. în această scriere apare (cartea a VH-a) episodul ospăţului de la curtea regelui odrys Seuthes al II-lea, important pentru studiul unor obiceiuri din lumea tracă (vezi FHDR, 1, p. 97—99). A mai scris şi alte opere istorice *(Hellenica, Cyropaedia* Agesilaos),* memorialistice şi moralişti ce *(Memorabilia = Apomnemoneumala, Symposion* etc).

356/2 Stephanus Zamosius (Szamoskozy Istvân), cronicar maghiar din Transilvania (c. 1565—1612). Alături de diferite scrieri istorice — în limba latină sau maghiară — importante pentru informaţiile pe care le furnizează cu privire la sec. al XVI-lea în Transilvania (cf. I. Crăciun, *Cronicarul Szamoskozy şi însemnările lui privitoare la români,* Cluj, 1928 ; scrierile cronicarului au fost editate pentru prima oară în *Monumenta Hungariae Historica,* XXI, XXVIII, XXIX şi XXX, Budapesta, 1876-1880 de Szilâgyi Sândor), este autorul celebrei opere citate în bibliografie (apărută în primă ediţie la Padova = Patavium in 1593 : buna primire ce i s-a făcut de lumea umanistă patavină şi de aiurea a determinat reeditarea rapidă a operei la Frankfurt în 1598. ca anexă ia *Reipublicae Romanae commentarii* ale luiWolfgang Lazius). Dacă erudiţia autorului şi eleganţa latinei sale sînt calităţi de necontestat ale lucrării, nu acelaşi lucru se poate afirma despre onestitatea autorului, care la inscripţiile autentice cercetate la faţa locului în Transilvania a găsit cu cale să adauge inscripţii false, ticluite de el însuşi. După ce, încă din 1828, Orelli se îndoia de caracterul autentic al unora din cele 61 de epigrafe prezentate în *Analecta,* falsurile au fost demascate argumentat de Th. Mommsen cu ocazia editării volumului al III-lea din CIL (29 de falsuri dintr-un total de 61 de inscripţii). După părerea lui I. I. Russu (AMA[7], 3, 1966, p. 441—446; cf. IDR, I, p. 42), 4 din cele 29 de inscripţii ar putea fi totuşi autentice.

356/4 Johann Kaspar Zeuss (1806—1856), istoric şi lingvist german, profesor la Speyer şi Bamberg. Lucrarea sa de căpetenie este *Keltische Grammatik* (1853), care reprezintă un adevărat punct de plecare în studiul limbilor celtice.

PANNONIA ES DACIA REGE-SZETI ERDEKEI

Comentariu de arheologie

Mica notă publicată de redacţia revistei maghiare *Archaeologiai crtesito,* aflată în 1869 la primul număr dintr-o suită care avea să-i confere de-a lungul timpului un bine meritat prestigiu, este o scrisoare de răspuns a lui Odobescu la o solicitare venită din partea lui Romer Floris (Florian), animatorul publicaţiei[1]. Romer îl rugase pe Odobescu să-i găsească analogii şi elemente de datare pentru un inel de aur cu cap de taur[2]. Scrisoarea de răspuns a lui Odobescu a fost reţinută de redacţia revistei din noianul de corespondenţe venite de pretutindeni (revista maghiară era, după cum ii indică titlul, un „buletin arheologic" cuprinzînd informaţii şi semnalări de descoperiri dintre cele mai diverse) şi publicată sub formă de articol independent, întrucît conţinea date de interes arheologic general.

Nefiind, deci, concepută ca articol, ci, pur şi simplu, ca o scrisoare, notiţa nu are un conţinut unitar. în ea se pot distinge două părţi. în prima parte — un fel de introducere — Odobescu face o foarte scurtă referire la inelul cu cap de taur care constituise obiectul scrisorii lui Romer. Este tentat să-1 compare cu un obiect din Muzeul Naţional de Antichităţi de la Bucureşti; în realitate, acesta din urmă este însă scitic sau traco-getic, deci nu poate fi contemporan cu inelul în cauză, o piesă tipică pentru epoca migraţiilor (mai exact sec. al V-lea e.n.). Inelul cu cap de taur — una şi aceeaşi piesă cu cea menţionată şi ilustrată de Odobescu în *Capul de bou*[3], unde se dau şi cîteva relaţii suplimentare asupra provenienţei — a făcut parte dintr o colecţie particulară de la Braşov, însă locul de descoperire nu se cunoaşte. Odobescu nu va mai apuca niciodată să publice acest inel — cunoscut acum în literatura de specialitate sub denumirea de „inelul de la Braşov" — , deşi promisese în notiţa de faţă că ar fi urmat să trimită un mic studiu pe această temă la Paris (pentru *Annales archeologiques* sau *Gazelte archeologique'?).* Inelul de aur cu cap de taur va fi publicat definitiv abia de J. LIampel în 1905[4].

Tnelul, purtat de o femeie (?), are diametrul de 1,9 cm, iar placa sa ornamentală reprezintă un taur. Deşi piesa în sine rămîne destul de izolată, analogiile pentru redarea în diferite moduri a capetelor de taur sînt numeroase şi concludente în spaţiul merovingian — după cum observă foarte just Odobescu, prima analogie stabilită de el fiind tocmai capul de taur din rnormîntul regelui franc Childeric I de la Tournai[5] — , dar şi în spaţiul ostrogotic

[1] Pe Romer Floris (1815—1889) Odobescu 1-a cunoscut personal (cf. *Opere,* VIII, scris 182 din 21 febr. 1871). Nu se cunoaşte manuscrisul original al scrisorii lui Odobescu, redactată, mai mult ca sigur, în limba franceză şi tradusă de redacţie în limba maghiară. N facem o plăcută îndatorire din a mulţumi şi pe această cale colegului Lukâcs Antal (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga"), autorul traducerii în limba română a notiţei lui Odobescu

[2] De remarcat că Odobescu foloseşte în mod frecvent denumirea de „cap de bou pentru „cap de taur" atunci cînd descrie diferite obiecte conţinînd acest ornament (vezi şi *Capul de bou, passim).*

[3] *Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi,* 2, 1891, 7 ianuarie, p. 385—399, fig. VI

[4] J. Hampel, *Altherthumer des fruhen Mittelalters in Ungarn,* voi. al 2-lea, Braunschweig, 1905, p. 59 ; voi al 3-lea, pi. 50/4.

[5] F. Dumas, *Le tombeau de Childeric* în *La Normandie souterraine* (Rouen), fasc 3, 1975 p. 40, pl. X/D ; cf. K. Bohner, *Reallexikon der germanischen Altertumskunde,* voi. al 4-lea, Berli — New York, 1982, p. 457. Analogii apropiate pot fi considerate şi capetele de taur de p placa şi contraplaca de la Saint-Denis : A. France-Lanord, M. Fieury, *Germania,* 40, 196 2, pl. 29; J. Werner, *Antike Welt,* 14, 1983, 1, p. 34.

poate chiar în mediul germanic în general[6], foarte probabil în legătură cu anumite credințe religioase germanice, care, în actualul stadiu al cercetării, rămîn încă obscure[7].

în partea, a doua a scrisorii Odobescu abordează o cu totul altă problemă, aceea a cultelor din Dacia romană. Trecerea atit ele bruscă se explică, aşa cum am arătat, prin caracterul epistolar al scrierii. Deşi Odobescu nu face decît referiri *currenie calamo* la cultele din Dacia romană — în contextul solicitării unor informații referitoare la soarta anumitor piese epigrafice şi sculpturale din Transilvania menționate de Ackner, Miiller şi Neigebaur — mica notiță poate fi considerată *prima* tratare a religiei în Dacia în epoca stăpinirii romane din literatura de specialitate românească[8]. Cu atît mai surprinzător apare, in aceste condiții, faptul că Odobescu reuşeşte să ofere un tablou prezentînd nişte coordonate generale valabile şi astăzi. El sistematizează religiile din Dacia în felul următor: 1) cultul lui Mithra; 2) cultul zeiței Diana-Artemis-LIekate; 3) cultul Cavalerilor danubieni (pe care nu-i desemnează, evident, astfel, întrucît această denumire convențională s-a impus abia in secolul nostru, la care însă intuieşte în mod strălucit că această ,,grupă de antichități pare a se referi la un cult existent doar în Dacia") ; 4) cultele „egiptene, feniciene şi siriene" (pe care le asimilează, e drept, eronat cultelor gnostice). Desigur, datorită progresului neîncetat al arheologici, paleta divinităților greco-romane, locale, egiptene, siriene, microasiatice etc. atestate în Dacia s-a diversificat în mod considerabil. Ceea ce frapează însă la sistematizarea lui Odobescu este împărțirea foarte strictă pe care o stabileşte pe baza sărăcăciosului material epigrafie şi sculptural pe care 1-a avut la dispoziție şi care — în termenii folosiți la ora actuală — s-ar traduce astfel: zeități persane; greco-romane; locale; egiptene şi siro-palmiriene. Foarte judicioase pentru epoca respectivă sint considerațiile referitoare la elementele de cult şi de ritual desprinse din examenul critic al iconografiei; grăitoare în acest sens este analiza făcută reprezentărilor Cavalerilor danubieni.

Deşi în scrierea de față afirma că se ocupă (poate, dat fiind faptul că ne situăm in 1869, în contextui pregătirii concursului academic referitor la Dacia preromană şi al compilării *Bibliografiei Daciei?)* „în mod special de toate datele şi antichitățile care se referă la religia dacă din epoca romană şi din perioada preromană", Odobescu a abandonat aceste proiecte; ulterior nu a mai scris nimic pe această temă, făcînd însă unele referiri tangențiale în celelalte opere care au urmat. Este foarte posibil ca renunțarea la un proiect început atît ele promițător să fi fost determinată, între altele, şi de dificultățile de documentare nemijlocită — atîta vreme cît materialul cel mai important se afla în Transilvania, aflată sub stăpînirea austro-ungară — , situație pentru care notița care ne reține atenția depune o atît de convingătoare mărturie.

359/37 Mormîntul regelui franc salic Childeric I (mort în 481 sau 482), tatăl celebrului Clovis (481 — 511), a fost descoperit în mod întîmplător la 27 mai 1653 la Tournai (Tournay). Această descoperire a făcut — prin ineditul ei — mare vilvă în lumea ştiinUfică şi chiar în afara ei, diferitele dispute legate de unele aspecte ale inventarului mormîntului fiind încă în curs în epoca în care Odobescu îşi desfăşura activitatea arheologică. „Romanul" acestei descoperiri este, din nefericire, pe cît de spectaculos, pe atit de plin de episoade regretabile, încă din primele momente; „victime de la hâte, de la curiosite, Pun des plus precieux documents archeologiques de la France medievale avait subi une premiere et irremediable mutilation" (F. Dumas, *Le tombeau de Childeric,* în *La Normandie soul^rrainc* (Rouen), fasc. 3, 1975, 44 p„ p. 4; datele care urmează sînt extrase în cea mai mare măsură din acest studiu). Achiziționat de arhiducele guvernator al Țărilor de Jos, Leopold Wilhelm (se pare că nu în întregime, unele piese rătăcindu-se chiar din momentul descoperirii), tezaurul a fost transferat de acesta la Viena, cu ocazia retrageni arhiducelui din funcția sa. în 1662, la moartea lui Leopold Wilheîm, tezaurul a intrat în Cabinetul de Medalii de la Viena al împăratului Leopold al Austriei. Transferat apoi în 1665 regelui Ludovic al XIV-iea al Franței (cîteva piese au fost însă reținute cu această ocazie, după cîte se pare), tezaurul a fost expus în Biblioteca regală, apoi la Cabinetul de Medalii de la Paris. în 1831 tezaurul a fost sustras de răufăcători; ulterior s-au recuperat o parte din piese din apele Senei (unde fuseseră abandonate), restul obiectelor fiind între timp topit. După o scurtă perioadă de expunere Ia Luvru (1852 — 1872), partea rămasă din tezaur a revenit la Cabinetul de Medalii, unde poate fi admirată şi astăzi. După lucrarea de pionierat a lui Jean-Jacques Chifflet, *Anastasis Childerici I. Francorum regis, sive Thesaurus*

[6] Un exemplu este fibula de ia Gâva (bazinul Tisei), împodobită cu capete de taur : J. Werner, G. Annibaldi, Germania, 41, 1963, pl. 43/1—2.

[7] Detaliile despre inelul de la Braşov şi corespondentele sale în realitățile arheologice ale epocii (n. 5—6) le datorăm în exclusivitate solicitudinii colegului dr. Radu Barhoiu, care ne-a pus ia dispoziție manuscrisul unei importante lucrări în curs de elaborare consacrate secolului al V-lea pe teritoriul României.

[8] Exceptăm, desigur, scrieri diletante de genul celor ale lui Vladimir de Blaremberg despre *mithraeum-ul* de la Slăveni.

sepulcralis, Tornaci Nerviorum effossus et commentario illustratus, Anvers, 1655, utilă mai al prin datele pe care le oferă cu privire ia condițiile de descoperire şi Ia componența inițială tezaurului, dar, desigur, complet depăşită astăzi, şi după discuțiile destul de fanteziste purta in jurul descoperirii în secolul luminilor, tezaurul a constituit obiectul a două lucrări ale ab telui Cochet (pe care se întemeiază Odobescu în considerațiile sale; vezi şi *Le Tresor,* passin dintre care cea de-a doua, *Le tombeau de Childeric I*[r]*, roi des Francs, restitui â Vaide i'archeologie el des decouvertes recentes* (1859), mult superioară primei, poate fi considera pînă astăzi fundamentală, „une base de depart â d'autres travaux" (F. Dumas, *op. cit.,* p. 7 Din bibliografia recentă, conținînd multe puneri la punct, reținem, alături de lucrarea deja me ționată a lui F. Dumas (cu descrierea inventarului mormintelor), studiul lui J. Werner, *Ne Analyse des Childerichsgrabes von Tournai, Rheinischc Vierfeljahresblatter,* 35, 1971, p. 43 — 4 Piesa la care face aici referire Odobescu este un cap de taur (h — 3, 4 cm) de aur, cu och nările şi coarnele împodobite cu granate (F. Dumas, *op. cit.,* pl. X, D). Este posibil ca piesa Ci fost un obiect de harnaşament situat într-o tradiție foarte veche (amuleta în formă mască de -bovideu ía hitiți, sciți, perşi; un exemplu bun este, în această privință, „tezaur de la Craiova", probabil scitic; vezi *infra,* n. 359/40), clar şi un *signum* al puterii rega De reținut că piesa s-a pierdut în 1831 şi este cunoscută doar prin desenele şi însemnă iui Chifflet *(op. cit.,* p. 140-154).

859/40 Piesa va fi ulterior publicată chiar de Odobescu în *Le tresor (Opere,* IV, 578—579 şi reprodusă la fig. 204 ; capitolul respectiv a fost publicat separat în limba româ vezi comentariul Ia *Capul de bou),* unde este considerată „un coulant passant". Reluată pe cîteva decenii de V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei,* ed. R. Florescu, Bucureşti, 1 (prima ediție apăruse, după cum se ştie, în 1926), p. 24 [30], nr. XX (fig. 22 şi pl. fig. 2), care o numeşte „chiotoare de bronz în formă de cap de bou", piesa este consider de ilustrul savant „un « coulant» de harnaşament scitic", menționînd că aceasta fusese „ blicată cu un bun comentar de Odobescu". Tot Pârvan stabileşte şi analogiile în lumea sci (pe baza lucrărilor apărute între timp : Minns şi Rostovtzeff). „Asupra epocii putem atîta afirma, că e din vremea scitică; dacă însă de la început ori mai tîrziu, nu putem fix spune Pârvan în încheiere. Piesa şi-a găsit bune analogii în cele şase aplice de argin formă de cap de taur, care, alături de numeroase alte importante piese de harnaşament, com „tezaurul de la Craiova" (mai bine spus, achiziționat la Craiova de un negustor de antichi căci originea tezaurului — descoperire funerară? — este, din păcate, necunoscută). Acest zaur este considerat de majoritatea cercetătorilor scitic (în acest sens: H. Schmidt, *Pr îorische Zeitschrift,* 18, 1927, p. 1—90). D. Berciu, *Contribution â Vetude de Vari thraco* Bucureşti, 1974, p. 137—161, îi atribuie însă un caracter traco-getic. R. Florescu, în not V. Pârvan, *op. cit.,* p. 514, n. 55, contestînd, ia rîndul său, originea scitică a piesei, o apr <Ic pandantivul colierului de la Porțile de Fier, databil în Ha *A*[1] (cf. L. Mărghitan, *Ba in lumina arheologiei,* voi. 1, Timişoara, 1979, p. 110, fig. p. 198).

359/42 Pînă la urmă nu a apărut nici un studiu în vreo revistă franceză despre ac piese. După cum am arătat, obiectul de la Bucureşti a fost publicat în *Le tresor* şi în *Capu bou (supra,* p. 323 şi fig. a VIII-a).

360/5 Fără a sc putea aduce alte precizări, este sigur că sabia pretinsă a fi apar lui Mihai Viteazul este unul din acele falsuri „arheologice" care circulau frecvent în printre colecționarii diletanți.

360/30 Jozsef Kemeny (1795—1855), proprietar la Luncani (Grind = Gerend, Cluj), a fost un merituos colecționar de antichități romane, mai ales de inscripții şi de mo La conacul său epigrafele au fost consultate de F. J. Neigebaur, care le-a introdus în circ ştiințific internațional. Despre colecția de monede a lui Kemeny vezi luditha Winkîer, Hopârtean, *Moneta antică la Potaissa,* Cluj, 1973, p. 27—42. Despre viața şi activitatea Kemeny, în general: E. Veress, *Grof Kemeny Jozsef,* Cluj, 1933.

360/31 „Prevestire pe care zeii să o îndepărteze".

360/32 Despre J. M. Ackner şi F. Miiller, precum şi despre lucrarea lor comun *romischen înschrifien in Dacien,* vezi notele de la *Bibliografia Dacici.*

360/38 Cf. nota dela *Bibliografia Daciei.* Numele corect este Neigebaur.

361/11 Această „capacitate de interpretare" este acum desemnată curent în lite ele specialitate prin termenul de *interpretaiio Romana.*

361/16 Dacă numele lui Mithra(s) (provenind, probabil, din *mihr<miftr(a),* „soare" în persană) este atestat epigrafic încă din sec. al XIV-lea î.e.n., originea sa este foarte complexă şi mai pune şi astăzi semne de întrebare. Prima jumătate a sec. al IV-lea î.e.n. este caracterizată de pătrunderea mithraismului în dogma mazdeistă, Mithra fiind chiar ridicat la rangul de divinitate „oficială". Zeul, care preia multe elemente chaldeene, legate de aspectul solar şi de simbolismul astral, frigiene (taurobolia, care îl apropie, din acest punct de vedere,, de Cybele şi Attis), dar şi elenistice (dogma „salvării"), pătrunde masiv, începînd mai cu seamă din sec. al II-lea e.n, în Imperiul roman. Chiar dacă nu a fost niciodată admis în panteonul oficial (aşa cum se pare că s-au petrecut lucrurile în Persia, deşi Fr. Cumont, *Textes et monuments figuris relatifs aux mysteres de Mithra,* Bruxelles, 1896—1899, şi alţi cercetători ulteriori au acreditat ideea că nici în acest caz nu a fost vorba pur şi simplu de o alterare a mazdeismului, ci de o asimilare destul de nuanţată), Mithra s-a bucurat de un număr imens de adoratori, desigur, preponderent în zona orientală a imperiului. Cultul său — întemeiat pe ideea că zeul, căruia i se cuveneau diferite sacrificii, între care cel al taurului ocupa locul esenţial, avea menirea să pregătească sufletele pentru lumea „viitoare" — era foarte complex^ cuprindea o iniţiere îndelungată (7 grade) cu probe diverse (purificări de tot felul, flagelări etc.) învăluite în cea mai desăvirşită taină. De aici şi complexitatea iconografiei; cf. M. Vermaseren, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae* (CIMRM), Haga, voi. 1—2, 1956—1960; L. Campbell, *Mithraic iconography and ideology,* Leyden, 1968. Pe basoreliefuri sînt reprezentate de multe ori scene de cult, din care nu lipsesc *dadophorii* Cautes şi Cautopates, nici animalele caracteristice (şarpe, scorpion, cîine etc). După cum s-a remarcat în repetate rînduri, Dacia a fost una din provinciile în care mithraismul a găsit terenul cel mai prielnic (c 140 de reliefuri cultuale, 85 de inscripţii, 15 statui în diferite ipostaze aîe lui Mithra sau ale dadophorilor). Din consideraţiile lui Odobescu referitoare la cultul lui Mithra trebuie, evident, eliminată ideea costumului „dacic" al zeului figurat pe monumente, ca şi aiirmaţia că printre „accesorii" s-ar afla *boni pueri Phosphori* (aceasta este o denumire care apare, cu diferite variante, pe 12 inscripţii de la Apulum şi din alte localităţi, majoritatea descoperite mai demult şi cunoscute lui Odobescu, şi care se referă la zeul siro-palmirean *Azizos — Lucifer* al romanilor, *Phosphoros* al grecilor; cf. S. Sanie, *Cultele orientale în Dacia romană?* voi. 1. *Cultele siriene şi palmiriene,* Bucureşti, 1981, p. 117—122).

361/17 Referirea se face ia lucrările Iui F. Lajard despre *milhraeum-ul* de la Slăveni şl alte descoperiri mithriace din Transilvania (vezi *Bibliografia Daciei,* s.v. Lajard).

361/19 Acesta este unul din exemplele cele mai interesante de sincretism, la care contribuie Diana, străveche divinitate italică silvestră şi lunară, asimilată încă din sec al Vl-leai î.e.n. cu Artemis şi identificată în provincii cu divinităţi locale (în Dacia, de exemplu, cu traca Bendis ; Herod., 4, 94 ; cf. M. Bărbulescu, AMN, 8, 1971, p. 91—107), şi LIekate, zeitate preolimpiană a infernului, de origine cariană (?) .După Pausanias, 2, 30, 2, Alkamenes ar fi reprezentat-o cel dintîi pe Hekate, cea cu trei corpuri (sec. al V-lea î.e.n.). De la acest arhetip porneşte o întreagă serie de reprezentări plastice, care ating un *floruit* în epoca romană prin „hekataioaneîe" — statuile triplei Hekate (numită în unele texte literare, în mod semnificativ, şa *Triuia).* Cele mai caracteristice exemplare găsite pînă acum pe teritoriul României, dar nu *Im* Dacia, ci în Dobrogea (Scythia Minor), pot fi considerate statuile reprezentînd-o pe Hekate din cadrul tezaurului de sculpturi scos la lumină in 1962 la Tomis (V. Barbu, în V. Canarache, A. Aricescu, V. Barbu, A. Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis,* Bucureşti, 1963. p. 59—78, nr. 10—14 şi fig. 28—39). Dacia era însă bine reprezentată de exemplare caracteristice încă din vremea în care scria Odobescu (vezi E. Petersen, *Die dreigestallige Hekate,* AEM, 4, 1880, pl. VI—VII). Basorelieful la care se referă Odobescu, aflat la MNA, este comentat de Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice şi sculpturale de la Muzeul Naţional de Antichităţi,* voi. al 2-lea, Bucureşti, 1908, p. 503—510; vezi, ulterior, S. Ferri, *Arte romana sul Danubio,* Milano-1933, fig. 463, 468, 471—475. Pentru alte descoperiri in Dacia vezi M. Bărbulescu,^*Interferenţe spirituale în Dacia romană,* Cluj-Napoca, 1984, p. 105, 133, 155 (şi n. 170), 171. în afară de aceste reprezentări, în Dacia erau ilustrate mult mai bogat ipostazele Dianei-Luna (cu chîtoni lung şi cu o semilună pe frunte) şi ale Dianei la vînătoare (zeiţa în chiton scurt, însoţită jde un cîine, uneori şi de căprior, Diana scoţînd o săgeată din tolbă). Pentru cultul şi reprezentările iconografice ale Dianei în Dacia vezi M. Bărbulescu, *Dacia,* 16, 1972, p. 203—223.

361/37 Odobescu dovedeşte şi în acest caz o intuiţie remarcabilă atunci cînd afirmă că aceste reprezentări par „a se referi la un cult existent doar în Dacia". Este drept, cultul,, atestat prin 235 de reprezentări (pînă în 1982), este răspîndit şi în Moesia, Pannonia şi Dalmaţia, deci în alte provincii dunărene. Reprezentarea iconografică comună este, aşa cum © descrie destul de fidel Odobescu, constituită de doi călăreţi cu veşminte frigiene, care înca, drează o divinitate feminină din seria „Marii Zeiţe" (Dea Syria, Atargatis etc.) sau o Cybele. Sub copitele cailor se află leşurile inamicilor înfrîiiţi (simbolizind forţele răului). Cît priveşte

atributele secundare, acestea prezintă o varietate impresionantă: soare, lună, vultur, peşt şarpe, eiine, leu, berbec etc. Cum multe din aceste atribute erau caracteristice lui Mithra prin epoca lui Odobescu s-a lansat ipoteza că ar fi vorba în acest caz de un cult trac mithraic, cei doi călăreţi fiind numiţi în mod convenţional Cavaleri traco-mithraici. Ulterio alţi învăţaţi au încercat diferite identificări sau apropieri de cultul Cabirilor, al Dioscurile sau, *în* mediul tracic, de cel oarecum mai bine cunoscut al Cavalerului (eroului) trac Nici un din aceste explicaţii nu a satisfăcut însă. Abia după descoperirea celor mai vechi tipuri d reliefuri cultuale în mediul geto-dacic s-a putut avansa ideea — care s-a impus în ultime decenii in istoriografie—că avem a face cu un cult autohton (o bună analogie pentru repr zentările ecvestre o constituie monumentele Cavalerului trac), răspîndit ulterior, in secole II— IV, in provinciile romane danubiene. Necunoscîndu-se numele antic al divinităţilor e vestre in cauză, s-a introdus numele convenţional de Cavaleri danubieni. Vezi, pe larg, D. Tudo *Corpus monumentorum religionis Equitum Danuviorum,* voi. 1—2, Leyden, 1969 — 1976.

361 /47 Cavalerii danubieni s-au contopit cu multe divinităţi orientale, printre care Mithra, de la care au preluat unele atribute secundare pentru care există mărturii plasti concludente. Lipsind însă scena tauroboliei, ideea apartenenţei cultului Cavalerilor danubie la cel al lui Mithra trebuie eliminată, cum foarte precis observă şi Odobescu.

361/48 Abia în ultimele decenii s-a impus numele convenţional de „Cavaleri danubieni Prima lucrare de sinteză pe această temă se datorează lui D. Tudor, / *Cavalieri danubia* Roma, 1937.

361/48 Este oarecum surprinzător faptul că Odobescu nu a recunoscut pe plăcile care Ie-a avut la dispoziţie (poate, cum afirmă el însuşi, datorită „uzurii plăcii") reprezentare Marii Zeiţe, a cărei iconografie a dovedit mai tîrziu *(Novocerkask, Nana Anat)* că o stăpîne cu atîta virtuozitate.

361/48 Peştele, cel mai important dintre simboluri, este aşezat pe un trepied, cel m frecvent tip fiind acela de *mensa Delphica* (D. Tudor, *Corpus. . .,* voi. al 2-lea, p. 102). Ace simbol a primit de-a lungul timpului diverse interpretări (7r6u.Trt.Xoc; caracteristic Cabirilo cf. Aelianus, *De natura cnimalium* 15, 23 ; atribut de origine orientală al Marii Zeiţe s ai Afroditci-Astarte-Anâhită etc). Cultul sirian al peştelui este atestat la Heliopolis in legătu cu misterele Marii Zeiţe (Lucianus, *Dea Syria,* passim). Pentru D. Tudor *(op. cit.,* p. 211), ca nu recunoaşte în zeiţa reprezentată între cei doi călăreţi o divinitate siriană, ci una local simbolul peştelui este şi el ele origine indigenă ; „its principal symbolic function remained th of a *pure* food (involving no blood-letting), sacral, served at initiation feasts, in order th the new iniţiate by consuming them might acquire certain symbolic powcrs" *(ibid.,* p. 212).

361/49 După cîte cunoaştem, este pentru prima oară cînd este exprimată în literatu ştiinţifică această idee, confirmată astăzi de realităţile arheologice.

361/54 Nu toate divinităţile egiptene, feniciene şi siriene pot fi puse în legătură credinţele gnostice. Prin acestea din urmă se înţeleg strict curentele apărute în sinul d trinei creştine (prin sec. al II-lea e.n.), care încercau să concilieze creştinismul cu neop tonismul elenistic şi cu misterele orientale. Gel mai important a fost curentul întemeiat Basileides la începutul secolului al II-lea e.n. *(infra,* n. 361/62). Există însă o serie întrea de culte siro-palmiriene (S. Sanie, *op. cit.,* passim) şi egiptene atestate in Dacia care nu nici o legătură cu gnosticismul.

361/57 Despre Grisellini vezi nota de la *Bibliografia Daciei.*

361/59 Prezenţa acestei divinităţi egiptene în Dacia „rămîne incertă" (M. Bărbules *Interferenţe. . .,* p. 136).

361/59 Pentru cultul zeiţei Isis în Dacia vezi W. Drexler, *Der Cultus der ăgyptisc Gottheiien in den Donaulăndern,* Leipzig, 1890, p. 52—58: D. O. Popescu, *Le culte d'Isis et Serapis en Dacie,* în *Melanges de UEcote Roumaine en France,* Paris, 1927, p. 156—209: Bărbulescu, *Interferenţe.. .,* passim.

361/60 Ortografierea corectă este *abrasax,* cum apare in inscripţiile de pe geme.

361/61 Secta gnostică întemeiată de sirianul Basileides (stabilit pe la 125 e.n. Alexandria) privea *pleroma* (divinitatea supremă în plenitudinea ei) ca fiind compusă 365 de *eoni* creatori (lao, Sabaoth etc). Nr. 365 — corespunzînd, in mod simbolic, şi număr zilelor anului — este obţinut prin însumarea valorilor cifrice ale literelor din componenţa

gicului euvînt ABPASAS (de aici şi numele pietrelor gravate, folosite ca intalii-talismane, care conţin această inscripţie; exemple în Dacia romană; IDR, II, nr. 317, 492, 661 etc). Aceste *abrasax* sînt, desigur, cu reprezentările lor monstruoase de eoni şi inscripţiile lor cabalistice, o dovadă peremptorie a difuzării cultelor gnostice in Dacia romană.

362/3 Ulfila (Wulfiîa), episcop arian al vizigoţilor (311—384), retras în 348, din cauza prigonirilor la care a fost supus din partea goţilor păgîni, la Nicopoîis ad Istrum (in Moesia Inferior), unde a tradus o bună parte din Biblie în limba gotică. Biblia lui Ulfila este cel mai vechi monument de limbă gotică.

362/3 Activitatea misionară a lui Chirii şi Metodiu s-a desfăşurat în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

362/3 Concluzia lui Odobescu nu mai poate fi acceptată astăzi din două motive : în primul rînd, dovezile arheologice ale creştinismului la daco-romani s-au înmulţit considerabil între timp (pe de altă parte, fondul lexical creştin de bază este de origine latină în limba română) ; în al doilea rînd, aşa cum am arătat *(supra,* n. 361/57), Odobescu opune creştinismului, drept credinţe gnostice, toate cultele siro-palmiriene şi egiptene, ceea ce este inexact. Atestările cultelor gnostice (restrînse la înţelesul foarte strict al cuvintului) sînt mult mai puţine decît cele ale religiei creştine. Despre creştinismul la daco-romani, alături de lucrările mai vechi (J. Zeiller, *Les origin.es chreiiennes dans les provinces danubiennes de VEmpire Romain,* Paris, 1918; V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman,* Bucureşti, 1911), vezi prezentarea exhaustivă — pînă în acel moment — a descoperirilor creştine din Trasilvania la I. I. Russu, *Studii teologice,* 10, 1958, 5—6, p. 311—340. Descoperiri mai recente sînt prezentate de N. Vlassa, AMN, 13, 1976, p. 215-230; 16,1979, p. 171—188. Recent a apărut un amplu repertoriu datorat lui N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creştinismului la român. Mărturii arheologice,* Oradea, 1988. Pentru modul în care trebuie abordată problema vezi punerea la punct datorată profesorului D. M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a României,* d. a Il-a, Bucureşti, 1967, p. 481-496.

CUPRINS